Sanita
Osipova

Viduslaiku tiesību spogulis

TIESU NAMU AĢENTŪRA

2004

TNA GRĀMATA

© Tiesu namu aģentūra

S.Osipova. Viduslaiku tiesību spogulis. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 408 lpp.

Zinātniskais redaktors **dr. iur. Jānis Lazdiņš**.

Grāmata sagatavota ar
SOROSA FONDA – LATVIJA atbalstu

Izdevējs **TIESU NAMU AĢENTŪRA**
Baldones ielā 1, Rīga, LV-1007,
tālr.7804733

Tiražētājs a/s "Poligrāfists", K.Valdemāra ielā 6

© Sanita Osipova, 2004
© Marina Bruzgule,
mākslinieciskais noformējums, 2004
© Tiesu namu aģentūra, 2004

ISBN 9984–671–74–7

TNA GRĀMATA

© Tiesu namu aģentūra

SATURS

I. Ievads 7
1. Tiesību vēstures subjektīvā un objektīvā puse 7
2. Tiesību vēsturiskā daba un tiesību saimes 12

II. Paražu un karaļa tiesību ģenēze un evolūcija. Tiesību loku veidošanās Eiropā 15
1. Zemes tiesību jēdziens un evolūcija 15
2. Arhaiskās cilšu paražu tiesības 18
3. Barbaru sabiedrība un barbaru tiesas 30
4. Tiesiskās attiecības Barbaru tiesās. Sabiedrības struktūra. Dzimtas locekļu rīcībspēja un tiesībspēja 45
5. Ģimenes, mantošanas tiesības un īpašumtiesības barbaru sabiedrībā 51
6. Krimināltiesības un tiesvedība 61
7. Romāņu–ģermāņu un anglosakšu tiesību loku viedošanās pirmsākumi 69
8. Anglosakšu tiesību loka veidošanās 70
9. Romāņu–ģermāņu tiesību loka veidošanās viduslaikos 87
10. Romāņu tiesību saimes veidošanās 89
11. Ģermāņu tiesību saimes evolūcija viduslaikos 95
12. Skandināvijas tiesību attīstība 103

III. Lēņu tiesības 107
1. Lēņu tiesību jēdziens 107
2. Feodālisma un lēņu tiesību vēsturiskā periodizācija 112
3. Lēņu sistēmas vēsturiskās saknes un izveidošanās iemesli 114
4. Personālā saikne lēņu tiesībās. Valdījums 125
5. Feodālās valsts varas deleģēšana 130
6. Tiesvedība pēc lēņu tiesībām 131
7. Lēņu kāpnēm piederīgie un pārējā sabiedrība 136
8. Viduslaiku literatūra par lēņu tiesībām 142

TIA GRĀMATA
© Tiesu namu aģentūra

IV. Kanoniskās tiesības 147
1. Kanonisko tiesību jēdziens un nozīme viduslaiku Eiropā 147
2. Likums agrīnajā kristiešu baznīcā 152
3. Kanoniskās tiesības Karolingu impērijā 165
4. Kliniešu reforma un Pāvestu revolūcija 177
5. Kanoniskā jurisprudence dižajos viduslaikos 191
6. Publisko un privāto kanonisko tiesību attīstība 204
7. Kanoniskās laulības un ģimenes tiesības 206
8. Kanoniskās mantošanas tiesības 211
9. Kanoniskās īpašuma tiesības 214
10. Kanoniskās saistību tiesības 217
11. Kanoniskās krimināltiesības un kriminālprocesa tiesības 219

V. Romiešu tiesību studēšana viduslaiku universitātēs. Romiešu tiesību recepcija 233
1. Priekšnosacījumi tiesību zinātņu studijām un romiešu tiesību recepcijai 233
2. Tiesību zinātņu studiju uzsākšana universitātēs XI gadsimtā 238
3. Glosatoru darbība un juridiskās zinātnes attīstība Rietumeiropā 245
4. Kanonisko tiesību studijas XII un XIII gadsimtā 253
5. Komentatori, konsiliatori jeb postglosatori 260
6. Humānisti – jurisprudences jauno laiku izpratnes veidotāji 266
7. Romiešu tiesību recepcija 274

VI. Pilsētu tiesības 279
1. Pilsētu tiesību jēdziens 279
2. Princips “pilsētas gaiss dara brīvu” 301
3. Rīcībspēja un aizbildnības regulējums pilsēttiesībās 312
4. Civiltiesības 313
5. Krimināltiesības 328

VII. Musulmaņu ticības un to ietekme uz viduslaiku Eiropas tiesisko domu 331
1. Islāma ticības un tiesību pirmsākumi 336
2. Korāns kā galvenais tiesību avots islāmā 342

© Tiesu namu aģentūra

3. Musulmaņu tiesību zinātne. Musulmaņu tiesību avoti un skolas 347
4. Tiesību pamatjēdzieni un principi 354
5. Personas musulmaņu tiesībās 360
6. Lietu, saistību, īpašuma tiesību pamati 364
7. Ģimenes un mantošanas tiesības 366
8. Delikts un krimināltiesības 373
9. Tiesvedības process musulmaņu tiesībās 380

Literatūras saraksts 385

Tiesību avotu un papildavotu rādītājs 395

Personu rādītājs 402

TNA GRĀMATA

© Tiesu namu aģentūra

TIESU NAMU AĢENTŪRA

TNA izdod:

- juridisko mācību un izglītojošo literatūru (mācību palīglīdzekļus);
- tiesu prakses un judikatūras apkopojumus;
- normatīvo tiesību aktu izdevumus, kā arī normatīvo tiesību aktu komentārus un sistematizētus krājumus.

TNA sniedz izdevniecības pakalpojumus:

- teksta korektūru;
- grāmatas maketa parauga izveidošanu un maketa sagatavošanu;
- grāmatas vāka maketa sagatavošanu;
- grāmatas tipogrāfiskās iespiešanas nodrošināšanu.

TNA pārdod savu un citu izdevēju juridisko literatūru TNA tirdzniecības vietās:

- Tiesu namu aģentūras e-grāmatnīcā: *https://tnagramatas.tna.lv*;
- Juridiskās literatūras kioskā – Rīgā, Brīvības bulvārī 34, tālr. 67284531;
- Tiesu namu aģentūras birojā – Rīgā, Baldones ielā 1B, tālr. 67804758, 678047542.

TNA nodrošina iespēju iegādāties savus izdevumus arī:

- nododot realizācijai citiem komersantiem (grāmatu tirgotājiem);
- organizējot juridiskās literatūras izbraukuma tirdzniecību dažādos juristu pasākumos, kā arī juridiskajās mācību iestādēs: izbraukuma tirdzniecības pieteikšana pa tālr. 67804742 un 67804758 vai pa e-pastu: *gramatas@tna.lv*

TIESU NAMU AĢENTŪRA

I. Ievads

1. Tiesību vēstures subjektīvā un objektīvā puse

Tiesību vēsture pēc sava satura un mērķiem pieder pie divām zinātnes nozarēm, t.i., pie vēstures un jurisprudences. Tiesību vēstures kā zinātnes patstāvību nosaka tās specifiskās pētniecības metodes un pētījumu objekti.[1]

Tiesību vēstures pētīšanas objekti ir sociālās tiesiskās apziņas ģenēze un evolūcija, tiesību avoti un to piemērošana. Tiesību vēsture meklē atbildes uz jautājumiem, kā vēsturiski ir veidojušās mūsdienu tiesību saimes, loki, to ietvaros – tiesību nozares un institūti. Tiesību vēstures pētījumi saskaras ar ideju vēsturi (to pētījis, piemēram, Georgs Hēgelis), valsts varas institūciju vēsturi (Rūdolfs Hübners), saimniecisko un sociālo vēsturi (Makss Vēbers) un pat mākslas un literatūras vēsturi.[2] No XIX gadsimta beigām tiesību vēsture ir bijusi obligāts mācību priekšmets Eiropas mācību iestāžu juridiskajās fakultātēs.[3] Interese par senām tiesībām radās jau XVI gadsimtā humānisma ietekmē. Tā, piemēram, kā viens no pirmajiem vācu senās zemes tiesības pētīja Johans Zihards. Savu pētījumu rezultātus viņš publicēja 1528.–1530.gadā. Sākotnēji šādiem pētījumiem nebija zinātnisku mērķu. Zinātniski tiesību vēsturi sāka studēt XIX gadsimtā vēsturiskās tiesību skolas ietekmē. Tās ievērojami pārstāvji bija Frīdrihs Karls fon Savinji un Georgs Frīdrihs Puhta. Tad tiesību vēsture kļuva par zinātni.[4]

Jau vēsturiskās tiesību skolas pārstāvji kā tiesību vēstures pētījumu avotu izdalīja:

1. Tiešos avotus:
   a) impērijas likumus, zemes tiesības, statūtus, privilēģijas, nolikumus;
   b) tiesas spriedumus;

[1] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 1.

[2] Ibid., S. 7.

[3] Омельченко О.А. *Всеобщая история государства и права.* Т. I. – Москва, 1998, с. 7.

[4] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 5.

© Tiesu namu aģentūra

c) tiesiskus dokumentus, bet jo īpaši politiskus līgumus, kuros ietvertas objektīvas tiesību normas;
d) privātus tiesību pierakstus, kā viduslaiku tiesību krājumi: Sakšu spogulis, Švābu spogulis u.c.

2. Netiešos avotus:
a) literatūras avotus, kā hronikas, poēmas, antīko autoru darbus;
b) attēlus, kā pilsētu plānus, kartes;
c) ar jurisdikciju saistītus priekšmetus, kā moku siekstas, zīmogus;
d) tautas folkloru un paražas, kā kāzu tradīcijas, bērnu spēles.[5]

Tiesību vēsture ir sociāla zinātne. Tā nesaraujami ir saistīta ar filozofiju, reliģiju, kā arī, protams, – ar vēsturi. Latvijā XXI gadsimtā tiek daudz runāts par vēsturi. Zinātnieki ir nonākuši pie atziņas, ka vēsture kā zinātne nav traktējama vienveidīgi. Pirms divdesmit gadiem padomju valsts vēsturē bija "labie un sliktie". Šobrīd esam nonākuši pie atziņas, ka katrs notikums nes sevī gan pozitīvo, gan negatīvo, un vērtējums ir atkarīgs no zinātnieka viedokļa. Tieši no šī subjektīvisma veidojas milzīgā atšķirība starp to vēsturi, kuru traktēja padomju vēsturnieki, un to vēstures izpratni, ko zinātnieki veido tagad. Padomju tiesību vēsturē visi jautājumi tika skatīti no marksistiskām šķiru teorijas pozīcijām, kas sociālo slāņu (šķiru) attiecības pētīja no antagonisma pozīcijām. Respektīvi, sabiedrībā tika izdalītas divas sabiedrības daļas – ekspluatatori un ekspluatējamie. Starp šīm šķirām, pēc padomju vēsturnieku uzskatiem, pastāv nesamierināmas pretrunas.

Tiesību vēsture padomju valstī, tāpat kā politika, tika pakārtota formāciju teorijai. Valstis pēc īpašuma tiesiskajām attiecībām dalīja – vergturu valstīs, feodālās valstīs, buržuāziskās jeb kapitālistiskās valstīs un sociālistiskās valstīs. Tika uzskatīts, ka katrai no tām veidojas atbilstoša tiesību sistēma. Padomju tiesību teorijai ir raksturīgs normatīvisms, kas atspoguļojas arī izpratnē par tiesībām, kas ir valsts radīts mehānisms tautas pakļaušanai.[6]

---

[5] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 8, 9.

[6] Padomju tiesību vēsturnieks *Koreckis*, komentējot Magdeburgas pilsēttiesības, raksta: "Viens no svarīgākajiem tā laika varas orgāniem bija tiesa. Tā bija mašīna paverdzināto aplaupīšanai un pakļaušanai, bet valdošo samierināšanai". Sk.: *Хрестоматия по истории государства и права*. – Москва, 1958, с. 380, 381.

© Tiesu namu aģentūra

Nodibinoties valstij, saskaņā ar marksistisko tiesību vēsturi sabiedrisko attiecību regulētāja lomu sāka īstenot tiesības, kuras veidojās divējādi:

1) "valdošai šķirai sankcionējot tai izdevīgas pirmatnējās kopienas sociālās normas (rezultātā radās paražu tiesības, kuras kļuva obligātas visiem un kuru ievērošanu valsts nodrošināja ar piespiedu spēku);
2) valsts orgāniem izdodot jaunas tiesību normas, kas tika ietvertas tiesību avotos, piemēram, likumos".[7] No šī citāta izriet, ka saskaņā ar marksistisko tiesību vēsturi tiesības rodas līdz ar valsti un tās ir normatīvā veidā izteikta valdošās šķiras griba.[8]

Aplūkojot tiesības no šāda viedokļa, tās netiek balstītas uz sabiedrības morāli, bet gan ir tieši pretējas tai, jo pauž tikai sabiedrības mazākuma intereses. Sašaurināta ir arī tiesību avotu – galvenā tiesību vēstures pētījumu objekta – izpratne. Saskaņā ar padomju tiesību teoriju "buržuāziskā juridiskā zinātne izšķir trīs tiesību avotu pamatformas: paražu tiesības, precedentus un normatīvos aktus."[9] Marksistiskā tiesību teorijā par tiesību avotiem, kas darbojās sociālistiskajā valstī, tika atzīti tikai normatīvie tiesību akti. Tas sašaurināja tiesību vēstures pētījumu loku. Marksisma skatījumā ir viss mācību grāmatu klāsts, kas sarakstīts un publicēts padomju varas gados. Būtiskākā neatbilstība ar XXI gadsimta tiesību vēsturi ir tā, ka padomju tiesību vēsture sākas tikai ar valsts rašanos. Saskaņā ar marksistisko ideoloģiju valdīja uzskats, ka līdz valsts dibināšanai tiesību nebija. Šis viedoklis pārstāvēja tiesību normatīvismu, neatzīstot paražas par tiesībām. Izmaiņas Latvijas tiesību teorijā ir secīgi izraisījušas transformāciju arī tiesību vēsturē. Tāpēc Latvijas tiesību vēsturnieki, tāpat kā rietumvalstu tiesību vēsturnieki, tiesību vēstures pētījumus sāk ar pirmatnējo sabiedrību, kurā sāk veidoties cilvēku tiesiskā izpratne un rodas pirmās tiesības.

Ne viss vēsturē ir subjektīvs, ir arī objektīvi fakti. Tie ir gadu skaitļi, personas, notikumi (bez komentāriem), normatīvie akti (bez komentāriem). Taču arī te ir zināma subjektivitāte, jo pasaulē joprojām eksistē dažādas laika skaitīšanas sistēmas. Tātad – viens un tas pats notikums ebrejiem, ķīniešiem un eiropiešiem ir noticis dažādos gados.

Tiesību vēsture ir cieši saistīta ar citām tiesību zinātnēm. Visciešākā saikne ir starp tiesību vēsturi, tiesību teoriju un tiesību filozofiju. Tā kā

[7] Krastiņš I. *Valsts un tiesību teorija*. – Rīga: Zvaigzne, 1985, 31.lpp.

[8] Markss K., Engelss F. *Vācu ideoloģija*. – Rīga: Liesma, 1963, 302.lpp.

[9] Turpat.

© Tiesu namu aģentūra

tiesību vēsture ir mācība par tiesību ģenēzi, tad tā ir cieši saistīta ar teorētisko izpratni par tiesībām. Spilgts piemērs tam ir marksistiskā tiesību teorija. Tā uzskatīja, ka tiesības ir ierocis, ar kuru ekspluatatori pakļauj un soda ekspluatējamos. Sabiedrības dalījums šķirās (pēc Marksa) radās līdz ar valsts rašanos, tāpēc arī tiesības ir izveidojušās līdz ar valsts rašanos. Kā viens no galvenajiem aspektiem, raksturojot tiesības, tika akcentēts fiziskais spēks, ar kura palīdzību valsts garantēja tiesību piemērošanu. Marksismā valsts un līdz ar to arī tiesības, kā cieši ar valsti saistīts fenomens, tika aplūkoti kā sabiedrībai pretdabiski veidojumi.

XX un XXI gadsimta mijā Latvijas tiesību teorētiķi atgriežas pie romāņu–ģermāņu tiesību saimē atzītā tiesību traktējuma, saskaņā ar kuru valsti un tiesības neuzskata par sabiedrībai naidīgiem spēkiem. Eiropas valstu zinātnieki uzskata, ka valsts ir viena no sabiedrības organizācijas formām jeb sabiedrības politiskā organizācija. Tātad valsts tiek uzskatīta par vēsturisku sabiedrības organizācijas formu, pie kuras sabiedrība nonāk zināmā attīstības un organizācijas pakāpē, savukārt tiesības vairs nav cieši saistītas ar valsti.[10] Tas krietni maina, kā iepriekš rakstīts, tiesību vēsturē aplūkojamo laikposmu, jo tiesības paražu formā ir izcēlušās pirms valsts rašanās.

Paražas, precedents, doktrīna, vispārējie tiesību principi tiek uzskatīti par tiesību avotiem līdzās normatīvajiem tiesību aktiem,[11] izkārtojot šos avotus noteiktā tiesību avotu hierarhijā. Tātad ir skaidri redzams, ka ir izjaukts marksistu būvētais tandēms – valsts kā mašīna ekspluatējamo apspiešanai un tiesības kā ierocis šīs apspiešanas realizēšanai.

Jaunajā skatījumā (vai varbūt vecajā, jo šāda tiesību teorija Latvijā bija pazīstama pirms padomju okupācijas[12]) tiesības ir līdzeklis, ar kuru sabiedrības locekļi sakārto un vienkāršo savstarpējās attiecības. Šādas tiesības sabiedrībā pastāv kopš pašiem pirmsākumiem. Kopš izveidojās cilvēks kā saprātīga būtne, viņš gribēja sadzīvot ar otru cilvēku, mierīgā ceļā atrisināt pārpratumus, slēgt darījumus, lai arī sākumā tikai apmainot ādu pret akmeni. Maiņa bija primitīva, taču tai bija zināmi priekšnosacījumi, piemēram, pušu brīva griba veikt maiņu. No iepriekš

[10] Zippelius R. *Geschichte der Staatsideen*. – München: Verlag C.H.Beck, 1991, S. 106.

[11] Meļķisis E. Kontinentālās Eiropas tiesību loks Rietumu tiesībzinātnieku skatījumā. Grām.: *Tiesību spogulis I.* – Rīga: BA "Turība", 1999, 45.–47.lpp.

[12] Jelāgins J. K.Dišlera tiesību avotu izpratne. Grām: V*ispārīgās tiesību teorijas un valstszinātnes atziņas*. – Rīga: LU, 1997, 32.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

minētā var secināt, ka tiesību vēsture ir cieši saistīta ar tiesību teoriju, tiesību filozofiju, tiesību socioloģiju, kuras dažādās valstīs var būt atšķirīgas.

Dažādu valstu tiesību vēstures mācību grāmatas var atšķirties. Parasti atšķirības nav objektīvajos aspektos (gadskaitļi, personu vārdi, normatīvie akti), bet gan to traktējumā, analīzē un komentāros, kas ir veltīti konkrētam vēsturiskam notikumam, tiesību avota nozīmes izsvēršanai vai vēsturiskas personas darbības novērtējumam. Atšķirības parādās tiesību vēstures subjektīvajos aspektos. Vēsture ir politiska zinātne. Tā runā par valsts politisko attīstību, t.i., ietver valdnieku nomaiņu, karus, ūnijas un reformas. Tāpēc vēsture dažādās valstīs ievērojami atšķiras. Piemēram, kara novērtējums tajā valstī, kura būs zaudējusi karā, kardināli atšķirsies no kara novērtējuma uzvarētājas valsts oficiālajā vēsturē. Tikpat atšķirīga ir arī dažādu valstu tiesību vēsture.[13]

Autore atvainojas, ka grāmatā ir apzinātas atkāpes no latviešu vēsturnieku tradīcijas, minot personu vārdus. XX gadsimta 20.–30.gados vēsturnieki latviskoja vācbaltiešu atstāto vēstures pētījumu klāstu. Tas nozīmēju jaunu skatu uz Latvijas un pasaules vēsturi, izsverot latviešu vietu un lomu tajā. Latviešu vēsturnieki mainīja vēsturisku notikumu un personu novērtējumu, kā arī vēsturisko personu vārdus, lai tie būtu latviski labskanīgi. Krievu valdnieks *Иван Грозный* kļuva par Jāni Briesmīgo, angļu karalis *John Lackland* par Jāni Bezzemi, bet daļa vācu un angļu *Heinrich* kļuva par Indriķiem, kā Anglijas karalis Henrijs I kļuva par Indriķi I. Lai lasītāji, kas nav profesionāli vēsturnieki, vieglāk varētu sameklēt vēsturiskos personāžus grāmatās svešvalodās un saprast par kādas valsts piederīgo ir runa, autore angļu Indriķus minēs kā Henrijus, bet vācu – kā Heinrihus (kas daļēji atbilst tradīcijai).

[13] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с.16.

© Tiesu namu aģentūra

2. Tiesību vēsturiskā daba un tiesību saimes

Tiesību pamatuzdevums ir nodrošināt sabiedrisko mieru un saskaņu. Pēc savas būtības tiesības ir konservatīvas. Sabiedrībai piemīt īpašība nemitīgi mainīties, un tas ietekmē arī tiesības. Tāpēc tiesības ir dinamiskas un transformējas līdz ar sabiedrību. Tātad, no vienas puses, tiesības ir konservatīvas, no otras puses, – dinamiskas. Tas ir tāpēc, ka tiesību institūti veidojas, pastāv un transformējas saistībā ar sociāliem procesiem. Tikai izsekojot līdzi sabiedrības un tiesību transformācijai un apzinot cēloņsakarības, var pilnībā izprast pētāmā institūta būtību.

Tiesību vēstures zināšanas nav tikai teorētiskas. Tās ir reāli pielietojamas, interpretējot tiesību normas ar vēsturisko un teleoloģisko interpretācijas metodēm.[14] Tiesību normu piemērotājiem katrā konkrētā situācijā nākas tiesību normas iztulkot, interpretēt, t.i., noskaidrot un izskaidrot likumos un citos normatīvos aktos izteikto saturu, lai tiesību normas pareizi un vienveidīgi izprastu un piemērotu. Tas ir būtisks priekšnosacījums tiesību pareizai realizācijai.

Grāmata tiek veltīta viduslaiku Eiropas tiesībām. Tajā tiks aplūkotas tās tiesību saimes, kuras ir atstājušas tiešu un reālu ietekmi uz mūsdienu Eiropas tiesisko telpu. Tās ir romāņu–ģermāņu, anglosakšu un musulmaņu tiesību saimes.[15]

Tiesību saimi veido valstis, kuras vieno kopīga tiesību izpratne. Tā veidojas tiesību ģenēzes un evolūcijas gaitā. Ikvienas valsts nacionālo tiesību sistēma lielākā vai mazākā mērā ir atšķirīga. To nosaka vēsturiskie, sociālekonomiskie un politiskie apstākļi, iedzīvotāju mentalitāte, reliģija, valsts iekārta un politiskais režīms. Tā kā parasti šādi apstākļi ir radniecīgi veselam reģionam vai valstu grupai, tad veidojas radniecīgas nacionālo tiesību sistēmu kopas – tiesību ģimenes (tiesību saimes un tiesību loki).[16] Lielākoties zinātnieki izdala sekojošas tiesību saimes:

1) kontinentālās Eiropas (romāņu–ģermāņu);
2) angloamerikāņu (anglosakšu);

[14] Meļķisis E. *Tiesību normu interpretācijas metodes* – Rīga: LU, 1996, 27.–30.lpp.

[15] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 160.

[16] Meļķisis E. Kontinentālās Eiropas tiesību loks Rietumu tiesībzinātnieku skatījumā. Grām.: *Tiesību spogulis I*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 39.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

3) sociālistisko tiesību (dažkārt to kopā ar skandināvu tiesību loku aplūko kā kontinentālās Eiropas tiesību saimes modifikācijas);
4) islāma (musulmaņu) tiesību;
5) Austrumāzijas;
6) hinduistisko tiesību;
7) Āfrikas tradicionālo tiesību loks.[17]

Pētot tiesības un ar tām saistītās sociālās attiecības, tiek izmantotas divas zinātniskās analīzes metodes – salīdzinošā un vēsturiskā. Ar tiesību pētīšanu gan no vēsturiskā ģenēzes un evolūcijas viedokļa, gan tiesisko attiecību viedokļa nodarbojas komparatīvās jeb salīdzināmās tiesības. Tiesības kā sociālu fenomenu pēta jauna tiesību zinātņu nozare – tiesību antropoloģija. Tā ir zinātne par cilvēka kā sociālas būtnes tiesisko uzvedību. Tiesību antropoloģija pēta sociālās dzīves juridiskās formas no sendienu kultūrām līdz mūsdienu juridiskajām kultūrām.[18]

Sabiedrībā, kas ir nonākusi postindustriālajā attīstības posmā, aizvien sarežģītākas kļūst arī sabiedrības locekļu savstarpējās attiecības. Aizvien augstāka kļūst juridiskā tehnika, regulējot šīs personu savstarpējās attiecības. Tāpēc pieaug to juridisko zinātņu skaits, kuras pēta ne tikai materiālās tiesības, bet arī šo tiesību iedarbību uz sabiedrību kopumā un atsevišķiem sabiedrības locekļiem, meklē cēloņus, kāpēc dažādās sabiedrībās veidojas dažādas juridisko attiecību struktūras, lai atrastu ceļus, kā šīm atšķirīgajām juridiskajām kultūrām panākt savstarpēju saskaņu sadarbības veidošanai. Tam ir milzīga nozīme globālās integrācijas procesu kontekstā. Pētot dziļāk dažādo juridisko kultūru saknes un attīstības ceļus, kuri ir likuši pamatus mūsdienu tiesību izpratnei, tiesību vēsture sekmē dažādu juridisko kultūru tuvināšanos sadarbībai un savstarpējai sapratnei. Tam ir veltīta šī grāmata, kura aplūko Eiropas tiesību vienotību un šķirtību viduslaikos un tās vēsturiskās saknes Romas impērijā.

---

[17] David R., Grassman J. *Einführung in die grossen Rechtssistemen der Gegenwart*. – München, 1988, S. 46–48.

[18] Tiesību vēsturi apgūstot, lieti noder salīdzināmo tiesību zinātniskie pētījumi, piemēram: Zweigert K., Kotz H. *An Introuduction to Comparative Law.* – Oxford: Clarendon Press, 1987; David R., Grassman J. *Einführung in die grossen Rechtssistemen der Gegenwart*. 2.Auflage. – München, 1988. Tiesību antropoloģijā: Rouland N. *Anthropologie juridique*. – Paris: Presses Universitaires de France, 1988. Krievu valodā pieejams tulkojums: Рулан Н. *Юридическая антропология*. – Москва: Норма, 1999.

© Tiesu namu aģentūra

TNA GRĀMATA

© Tiesu namu aģentūra

II. Paražu un karaļa tiesību ģenēze un evolūcija. Tiesību loku veidošanās Eiropā

1. Zemes tiesību jēdziens un evolūcija

Viduslaiku Eiropā par tiesiskās struktūras pamatu kalpoja zemes, lēņu un kanoniskās tiesības. Lēņu tiesību veidošanā liela loma bija karaļu un imperatoru tiesību jaunradei. Arī zemes tiesības ietekmēja valdnieku pieņemtie tiesību avoti. Tomēr zemes tiesību normas vispirms attīstījās nevis no valdnieku pieņemtām normām, bet gan no ciltīs valdošām paražām. Zemes tiesības ir viduslaiku feodālo tiesību daļa, kura ietver konkrētas teritorijas iedzīvotāju paražas un tiesas precedentus, saskaņā ar kuriem konkrētā teritorijā – zemē – tiek dibinātas tiesiskās attiecības un spriesta tiesa. Viduslaikos tās papildina arī tādi karaļu un imperatoru pieņemtie normatīvie akti kā kapitulāriji, zemes mieri un zemes likumi, kas vērsti uz visu brīvo ļaužu tiesisko attiecību regulēšanu. Zemes tiesības ir viduslaiku visu kārtu kopējās tiesības.[1] To ģenēze un evolūcija ir sekojoša:

1. Vispirms attīstās cilts paražu tiesības. Tās nav rakstītā formā un rodas vēl pirms sabiedrības valstiskās organizācijas. Šis posms paliek ārpus viduslaiku vēstures. Tās mēdz dēvēt arī par arhaiskajām tiesībām. Pakļautība šo tiesību normām izriet no personas juridiskā statusa, proti, personas piederības noteiktai grupai.[2] Šajā posmā izveidojas karavadoņa institūts, taču tā vara bija ierobežota un tas bija pakļauts tautas sapulcei.
2. Barbaru tiesības, kurās pēc valsts izveides tiek apkopotas un pierakstītas paražu tiesības. Saskaņā ar vācu tiesību vēsturnieku tradīciju jēdziens bieži tiek skatīts plašāk – kā tautu tiesības,[3] savukārt citi vēsturnieki nenodala barbaru tiesības kā atsevišķu jēdzienu un skata tās kopā ar vēlākām zemes tiesībām.[4] Tas nav aplami, jo

---

[1] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 57.

[2] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 21, 22.

[3] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 30, 31.

[4] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 391.

© Tiesu namu aģentūra

barbaru tiesības ir ģermāņu zemes tiesības to agrīno viduslaiku formā. Barbaru tiesības agrajos viduslaikos tika pierakstītas tā saucamajās barbaru tiesās – Saliešu tiesā, Bavāriešu tiesā u.c. Arī šīs tiesības saglabā zināmu arhaismu, vismaz agro viduslaiku avotos. Barbaru tiesības ir plašāks jēdziens nekā barbaru tiesas, jo iekļauj arī karaļu likumdošanu, kuru jau šajā posmā bija ietekmējušas romiešu tiesības.[5] Karalis šajā posmā, pēc romiešu tiesību tradīcijas, pieņēma ediktus un kapitulārijus. Likumi tika pieņemti tautas sapulcēs, t.s. *campus Madius, Maifeld*. Tie bija veidoti no virknes paragrāfu jeb kapitulu (*capitula*), tāpēc Karolingu laikā tos nosauca par kapitulārijiem (*capitularia*).[6] Turklāt valdnieks piešķīra privilēģijas.

3. Zemes tiesības dižajos viduslaikos izauga no novadā dzīvojošo paražu tiesībām un karaļu tiesību jaunrades. Tās bija veidojušās uz iepriekšminēto posmu tiesību bāzes. Tās, tāpat kā iepriekšminētās, daļēji vēl saglabā kazuistiku, jo veidojas no konkrētu gadījumu risinājuma.[7] Zemes tiesības lielākoties satur krimināltiesību un kriminālprocesa normas. XIII gadsimtā parādās pirmie privātie zemes tiesību pieraksti. Tās ir tiesību grāmatas jeb tiesību spoguļi, kā tos sauca vācu zemēs (*Rechtsbücher, Rechtsspiegel*). Šajos krājumos tika apvienotas divas galvenās feodālo tiesību daļas, kas attiecās uz visiem brīvajiem – zemes tiesības un lēņu tiesības.[8]

Visplašāk zemes tiesības ir pētītas vācu tiesību vēsturnieku darbos. Vācu valodā ir divi atšķirīgi vārdi *Landrecht* un *Landesrecht*, kuru latviskais tulkojums, neiedziļinoties juridiskajā saturā, būtu zemes tiesības. *Landrecht* ir zemes tiesības, t.i., jēdziens, kurš tiks pētīts šajā nodaļā. Tas ir definējams kā visu brīvo ļaužu tiesības, kuras izriet no viņu apdzīvotā reģiona paražām. Tām pakļaujas visi – gan dižciltīgie, gan brīvie zemnieki. *Landesrecht* ir zemes kungu noteiktās tiesības. Tas ir šaurāks tiesību loks nekā uz paražām un tiesu praksi bāzētās zemes tiesības.[9] *Landesrecht* ir valsts tiesības, kas cieši saistītas ar lēņu tiesībām, jo pilnvaro zemes kungu realizēt savu varu pār zemē dzīvojošajiem

---

[5] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 249.

[6] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 391.

[7] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 11–53.

[8] Ibid., S. 55.

[9] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 57.

© Tiesu namu aģentūra

nebrīvajiem zemniekiem. Zemes tiesības nosaka tiesisko bāzi, kā šo varu tiesību ietvaros realizēt. Saskaņā ar zemes tiesībām dzīvo viduslaiku Eiropas laukos, un uz to bāzes veidojas viduslaiku pilsētu tiesības. Zemes tiesības ietekmēja normas, kuras feodāļi noteica saviem zemniekiem. Zemes kungi lielākoties respektēja vietējās paražas. Zemes tiesības ir feodālo tiesību nozare, kura tiesiski regulē juridiskās attiecības visās sabiedrības kārtās. Viduslaiku sabiedrība bija kārtu sabiedrība. To noteica visa feodālo tiesību būtība.

Kārtas bija cilvēku grupas, kas veidojās kā šķiras uz tiesisko, nevis uz saimniecisko kritēriju pamata, vai kā kastas – uz reliģisko kritēriju pamata. Piederību kārtai ieguva piedzimstot, jo cilvēka izcelšanās noteica viņa privilēģijas vai tiesiskus ierobežojumus. Var izdalīt šādas kārtas, ņemot vērā brīvības pakāpi – muižnieki, brīvie, nebrīvie. Agrajos viduslaikos ģermāņu sabiedrībā kārtas vēl nebija stingri norobežotas, jo persona dzīves laikā varēja mainīt savu sociālo un tātad arī tiesisko statusu. Tā brīvais varēja kļūt par nebrīvo, bet nebrīvais izpirkties brīvībā.[10] Taču viduslaikos kārtu sabiedrība juridiski noformējās, tāpēc vēlāk šāda kārtas mainīšanas iespēja tika ierobežota. Nosakot kārtu, tika ņemta vērā arī nodarbošanās, t.i., saimnieciskā darbība – garīdzniecība, muižniecība, kā arī piederība pilsētniekiem vai zemniekiem. Vienīgā iespēja mainīt kārtu bija iestāšanās garīdzniecībā. Daudzi zemnieki un pilsētnieki šo iespēju izmantoja. Katra kārta iekšienē veidoja sīkāku dalījumu, kurš arī atspoguļojās personu tiesībās un pienākumos.

Imperatora un karaļu tiesību jaunrade papildina paražas un savijas ar tām un tiesu precedentiem, tos veidojot, papildinot un grozot. Imperators dižajos viduslaikos aktivizēja savu tiesību jaunradi. Turklāt cēlās viņa pieņemto tiesību avotu autoritāte un spēks. To stimulēja glosatoru un komentatoru darbība. Jau glosatori par tiesību avotu ar augstāko juridisko spēku atzina likumu, kuru grozīt un papildināt drīkstēja tikai pats likumdevējs – imperators. Karaļu vara un tiesību jaunrade sašķeļ iepriekš vienoto Eiropas tiesisko telpu. Eiropu iepriekš vienoja ģermāņu paražu tiesības un kanoniskās tiesības, kā arī vienotā imperatora vara. Izveidojoties normaņu valstij, Anglijā sāk veidoties jauna tiesību saime – anglosakši. Lai ierobežotu veco paražu spēku un iekaroto valsti pakļautu savai varai, normaņu karaļi dibināja karaļa tiesas, kuras izbraukuma sēdēs tiesāja visā valsts teritorijā. To spriedumiem,

[10] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 28–30.

© Tiesu namu aģentūra

kas tika pieņemti karaļa vārdā, t.i., valsts vārdā, bija augstākais juridiskais spēks. Tas noteica precedentu tiesību attīstīšanos Anglijā un procesuālo normu dominanti pār materiālajām. Turpretim kontinentālajā Eiropā – Vācu Svētajā Romas impērijā – tika recipētas romiešu materiālās tiesību normas.[11]

Šajā nodaļā tiks izklāstītas visas trīs šīs evolūcijas fāzes, lai arī pirmā no tām laika ziņā ir ārpus viduslaikiem, tomēr tās ietekme ir jūtama gan abās vēlākajās paražu tiesību attīstības pakāpēs, gan viduslaiku Eiropas tiesiskajā domā vispār.

2. Arhaiskās cilšu paražu tiesības

Vēsture lielā mērā ir zudusi no cilvēces atmiņas. Tā no jauna tiek atgūta, tikai izdarot zinātniskos pētījumus. Cilvēces pirmvēsture jeb posms, kurš nav vēsturiski izpētīts, ir neaptverami garš. Vēsturiskie laiki, t.i., laikposmi, par kuriem ir saglabājušās rakstiskas liecības, sākumā fragmentāras un skopas, aptver aptuveni 5000 gadu. Vēsturisko avotu skaits, kuri ir pieejami pētniekiem, pieaug tikai sākot ar XVI gadsimtu pēc Kristus dzimšanas.

Lai sakārtotu savu dzīvi un izveidotu priekšstatu par pasauli, cilvēks jau no vissenākajiem laikiem ir projektējis savu realitāti telpā un laikā, veidojis savu (sev aptveramu, saprotamu) apkārtējās pasaules un savas uzvedības modeli tajā:

1) vispirms radot mītus (teogonijas un kosmogonijas, kas skaidro cilvēka vietu pasaulē), leģendas par priekšgājēju jeb senču nozīmīgākajiem darbiem, apcerējis dievu darbus, uzskatot, ka tieši dievi nosaka laicīgo dzīvi un notikumus tajā (tas atspoguļojas, piemēram, praviešu atklāsmēs);
2) vēlāk cilvēkiem, bet sevišķi spilgti tieši kristīgajai sabiedrībai, veidojas viengabalains priekšstats par vēsturi kā nogriezni – no pasaules radīšanas un cilvēka grēkā krišanas līdz pasaules galam un Pastarajai tiesai (kā tas atainots, piemēram, Svētā Augustīna darbos). Vēstures izpratne kardināli izmainās brīdī, kad sabiedrība to sāk veidot, balstoties uz empīrisko pieredzi, un atmet visas tās cilvēces uzkrātās zināšanas, kuras nevar empīriski pārbaudīt. [12]

[11] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 392–395.

[12] Яспер К. *Смысл и назначение истории*. – Москва: Ресублика, 1994, с. 29.

© Tiesu namu aģentūra

Gan pirmajā, gan otrajā modelī sabiedrība, balstoties uz savu pasaules uzskatu, izstrādāja uzvedības normas, kas sabiedrības locekļiem bija saistošas. Jau vissenākajos laikos, lai dzīvotu kopā, cilvēki pieņēma tiesību normas, sākumā kā paražas. Paraža ir vēsturiski vissenākā tiesību forma. Paražas veidojās no sabiedrības locekļu kopējās dzīves pieredzes, domām, vēlmēm un mērķiem.[13]

Līdzko cilvēki sāka apzināties sevi, viņi radīja principus, pēc kuriem noritēs viņu savstarpējā saskarsme. Šiem principiem bija kompromisa raksturs, jo tie regulēja attiecības starp dažādiem indivīdiem. Diemžēl mūsu zināšanas par pirmatnējās sabiedrības dzīvi, tostarp paražām, ir ļoti fragmentāras. Tiesību vēsturniekiem nākas sadarboties ar arheologiem, folkloristiem, antropologiem, lai pilnīgāk pētītu arhaiskās tiesības.[14] Cilšu tiesību normas, kas bija pamatā visai tālākai tiesību evolūcijai, tiesību vēsturē ir ļoti būtiskas. Tās liecina par taisnīguma un godaprāta izpratni šajā attīstības posmā. Taču tās nav iespējams pilnībā zinātniski izanalizēt, jo ir saglabājies ļoti maz rakstisku paražu tiesību avotu, kuros turklāt nav fiksētas sākotnējās paražu normas, kas bija spēkā, kad sabiedrība vēl nepazina rakstību. Tiesību vēsture galvenokārt operē ar rakstītiem avotiem. Tiesību vēsturē ir ļoti svarīgi, lai būtu saglabājušies juridiski teksti, likumi vai privāti pieraksti tiesiskos jautājumos, kā arī publiski vai privāti juridiski dokumenti, kā, piemēram, dienesta sarakste.[15]

Protams, ir skaidrs, ka līdzīgi avoti no cilšu sabiedrības attīstības pirmsākumiem nav saglabājušies. Tomēr zinātnieki ir rekonstruējuši cilšu sabiedrības tiesisko izpratni, pētot mūsdienu tradicionālo kultūru paražu tiesības, kā arī tiesību institūtus, kuri parādās vēlākā laikā rakstītos tiesību avotos, bet pēc savas izcelsmes ir senāki par šiem tiesību avotiem.[16] Lielā mērā tiek uzskatīts, ka gandrīz visās pirmsvalsts sabiedrībās sākotnēji attiecības starp to locekļiem ir veidojušās līdzīgi. Šajā grāmatā tiek pētītas ģermāņu cilšu paražu tiesības. Ģermāņi ienāca dzīvot Romas impērijas nomalēs un apdraudēja impērijas robežas. No V gadsimta, regulāri iebrūkot impērijā, ģermāņi sekmēja tās sabrukumu.

---

[13] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland*. 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 11–15.

[14] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 2.

[15] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 10.

[16] Visās *Barbaru tiesās*, kuras tika pierakstītas viduslaiku Eiropā agrīnā valstiskuma posmā, bija normas, kuras bija ievērojami senākas un saglabātas no pirmsvalsts laika.

© Tiesu namu aģentūra

Viduslaiku pasaules pamatus dibināja ģermāņu barbaru valstis.[17] Ģermāņu ciltis, kuras ienāca Romas teritorijā, dzīvoja pēc paražu normām, kas joprojām bija saglabājušas cilts sabiedrībai raksturīgu tiesisko kārtību. Lai arī gan ģermāņu sadzīve, gan tiesību normas drīz vien romanizējās, tomēr tās joprojām saglabāja arī seno paražu elementus.[18]

Arhaiskais cilvēks sākotnēji sevi neatdalīja no dabas un nesajuta sevi kā kaut ko īpašu, ārpus dabas ritiem esošu. Līdzību, kas parādās Bībelē kā Ievas un Ādama grēkā krišana, varētu tulkot kā cilvēka pašapziņas rašanos, kas sāka norobežot cilvēku no dabas, cilvēkam sākot patstāvīgi domāt un lemt. Pirmatnējo cilvēku apvienība – cilts – norobežojās no apkārtējās pasaules, izveidojot ciešu sociālo struktūru ar stingri noteiktām attiecībām indivīdu vidū. Tikai šādā veidā viņi varēja izdzīvot. Šī sabiedrība (turklāt aizvien vairāk zinātnieku pamato viedokli, ka šādas sabiedrības nav saucams par primitīvām, bet gan par tradicionālām[19]) bija asinsradinieku kopa, un piederību tai noteica izcelšanās. Spriežot pēc XX gadsimtā veiktās tradicionālo sabiedrību izpētes, indivīds šādā sabiedrībā sevi neapzinās kā patstāvīgu būtni. Viņš neapzinās savu "es", toties lieliski apzinās sevi kā daļu no sociālās struktūras un savu vietu šajā sociālajā struktūrā. Tradicionālo sabiedrību locekļi dažkārt runā par sevi trešajā personā. Ceļš pašapziņā no "viņš" (kopas loceklis) līdz "es" kā "ego" (indivīds no kolektīva brīva un neatkarīga būtne) ir milzīgs posms cilvēces vēsturē, kurā izveidojās cilvēka personība un mainījās sociālās saites. Tika noiets ceļš no cilvēka kā dabas sastāvdaļas, kurš pilnībā pakļaujas dabas likumiem (ceļas reizē ar sauli, dodas meklēt barību utt.), dominējot cilvēka primārajām, bioloģiskajām vajadzībām, līdz apzinīgai, patstāvīgai būtnei, kas sabiedrībā rada pati savus likumus un dzīvo saskaņā ar tiem. Cilvēks vēstures gaitā aizvien vairāk pakārto dabiskās vajadzības sociālajām (tā apspiežot instinktus, par ko tik ļoti uztraucās Zigmunds Freids).

Tas bija fantastisks kvalitatīvs lēciens. Starp apziņu "viņš", kas patiesībā liecina par personas bailēm un nevarēšanu iziet vienam pasaulē bez tām sociālajām saitēm un kolektīva atbalsta, kas viņam ir pierasts, un pašapziņu "es" līmenī, kad indivīds aizvien vairāk kļūst neatkarīgs no citiem, ir tūkstošiem gadu. Arī juridiski tas atspoguļojas svarīgās

[17] Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с. 11.

[18] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 11.

[19] Рулан Н. *Юридическая антропология*. – Москва: Норма, 1999, с. 162; aro: Le Roy E. *Introduktions aux institutions politiques africains*. – Paris, 1975, p. 148–167.

© Tiesu namu aģentūra

izmaiņās. Sākotnēji cilvēki tiesības uzskatīja par svētām jeb sakrālām, to realizāciju saskaņā ar mitoloģiju vai reliģiju atbalsta un pieprasa dievi vai Dievs.[20] Grieķu–romiešu juridiskajā zinātnē antīkās racionālās domas ietekmē nostiprinājās attieksme pret tiesībām kā sociālu institūtu, kurš ir atkarīgs no sabiedrības vērtībām un taisnīguma izjūtas un kura realizāciju nodrošina pati sabiedrība ar valsts varas starpniecību.

Pirmatnējais cilvēks savu dzīvi nevarēja tiesiski realizēt ārpus savas sociālās struktūras – ģints, cilts.[21] Zinātnieki uzskata, ka pašos pirmsākumos, kad cilvēki piekopa nomadu dzīves veidu, viņi dzīvoja grupās jeb ordās. Tās ir uzskatāmas par visvecākajām sociālajām šūniņām. Tomēr šīm grupām vēl trūka organizācijas. Pirmā organizētā sabiedrība veidojās evolūcijas gaitā (daļa zinātnieku to saista ar pastāvīgas dzīvesvietas izvēli, bet jāatzīmē, ka ne visām organizētām grupām ir pastāvīga dzīvesvieta). Tajā cilvēki bija apvienoti agnatisko asinsradinieku savienībās, kuru locekļiem vīriešu līnijā bija kopīgs

---

[20] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 32.

[21] Šis jautājums ir nopietni pētīts tiesību socioloģijā. Slavenie XIX un XX gadsimta sociologi *Leons Digī* un *Emīls Dirkhems* pauž viedokļus, kas ir izmantojami arī tiesību vēstures studijās. Piemēram, E.Dirkhems uzskatīja, ka represīvās (sodu uzliekošās) tiesības ir sekas tam, ka pirmatnējā sabiedrībā parādās kolektīvā apziņa par savstarpējo solidaritāti. Tas aplūkots arī Leona Digī sociālās solidaritātes teorijā. E.Dirkhems izdalīja dažādus solidaritātes veidus. Mehāniskā solidaritāte veidojās, ja kolektīvā apziņa bija pakļāvusi indivīda apziņu, un šis indivīds automātiski pildīja sabiedrības prasības (kā tas notiek pirmatnējā sabiedrībā), jo zemais attīstības līmenis jeb zināšanu trūkums neļāva viņam apšaubīt kolektīva viedokli. Otrs veids – organiskā sabiedriskā solidaritāte veidojās, attīstoties un pilnveidojoties indivīdiem, viņu personiskajiem viedokļiem. Jo plašāku apjomu gūst kolektīvā apziņa, jo vairāk tiek noteikts aizliegtu darbību – noziegumu. Šis nozieguma definējums – noziegums kā kolektīva gribas pārkāpums jeb kolektīva aizliegta darbība ir tipiski socioloģisks. Un noziedznieks, pēc šīs teorijas, nav tas, kurš neievēro Dieva vai valdnieka likumus, bet gan tas, kas, dzīvojot sabiedrībā, atsakās ievērot tās kārtību. Saskaņā ar šo uzskatu Sokrāts tiešām ir noziedznieks. No noziedzības teorijas E.Dirkhems atvasina sankciju jeb sodu teoriju. Viņš noraida tā laika populāros uzskatus, ka soda mērķis ir brīdināt, lai neatkārtotos noziedzīgā darbība, bet gan definē, ka sods domāts, lai iebaidītu un atradinātu no kaut kā. Soda funkcija ir apmierināt sabiedrisko domu, jo nodarījums ir aizskāris sabiedrisko apziņu.

Vilfredo Pareto šo domu pieņem un papildina – sods ir sabiedrības atriebība, tāpēc nav jāciena tiesa, kura ir tikai ierocis, lai sabiedrība apmierinātu savus instinkus pēc atriebības. Taliona princips senajās tiesībās to lielā mērā apstiprina, taču šo viedokli nevar pieņemt bez apšaubīšanas. Pēc: Арон Р. *Этапы развития социологической мысли*. – Москва: Прогресс, 1993, с. 315–322.

© Tiesu namu aģentūra

ciltstēvs, kas, laikam ejot, kļuva leģendārs.[22] Daļa sabiedrību radniecību skaitīja pēc mātes līnijas, piemēram, ebreji. Sabiedrība bija saliedēta, tā aizsargāja indivīdu. Ne velti bargākais sods, kas šādā sabiedrībā bija sastopams, bija izraidīšana. Izraidīšana šādas apziņas līmenī bija līdzvērtīga nāves sodam. Konflikti ciltī bija starp grupām, nevis starp indivīdiem. Piederība grupai noteica tiesisku aizsardzību, bet izraidīšana no grupas noteica šīs aizsardzības noņemšanu, t.i., "pasludināšanu ārpus likuma", kad neviena norma vai institūcija neaizsargāja indivīdu.[23]

Pirmatnējā sabiedrībā, kuru apvieno radniecība, īpašu vietu ieņēma cilts vecākais. Tas bija cieņas apliecinājums vecam cilvēkam. Vecs cilvēks pirmatnējā sabiedrībā, kurā vidējais mūža garums bija nedaudz pāri 20 gadiem, šo cieņu bija pelnījis. Dzīvības saglabāšana prasīja gan fizisko veselību, gan arī prātu. Cilts vecākais bija vērtīgs ar savu pieredzi. Pieredze bija būtisks pamats cilts biedru cieņai. Līdz ar citām zināšanām cilts vecākie glabāja paražu tiesību normas. Pirmatnējā sabiedrībā bija divējādas paražas. Vienas paražas regulēja attiecības starp cilts locekļiem, otras – noteica attiecības ar kaimiņiem, citām ģintīm, ciltīm. Paražu tiesības bija kazuistiskas, proti, tās veidojās no atsevišķiem gadījumiem (kāzusiem) un to risinājumiem. Sabiedrības izvirzītais mērķis, risinot konfliktu, vienmēr bija viens – atjaunot mieru un taisnīgumu.[24]

Tradicionālā sabiedrībā nebija iespējams nošķirt reliģiju, tiesības, darbu un atpūtu. Tas viss veidoja vienotu veselumu, jo šiem cilvēkiem kā svētki, tā ikdienas darbs bija cieši saistīti ar noteiktām paražām un rituāliem. Piemēram, Austrālijas bušmeņiem medības joprojām ir gan ekonomiski svarīga nodarbošanās, gan arī svēts rituāls, par kura neievērošanu saskaņā ar paražu tiesībām draud sods. Ja bušmeņiem nebūtu iespējas medīt, viņi sevi uzskatītu par ticības atkritējiem, paražu pārkāpējiem un pakāpeniski degradētos. Indijas cilts santāli bija spiesti pārtraukt nodarboties ar medībām un sākt nodarboties ar zemkopību, jo pietrūka medību lauku. Tomēr reizi gadā notiek svētās medības, bez kurām, kā skaidro cilts vecākie, būtu neraža. Ir redzams, ka izskaidrojums radies vēlāk. Vienkārši santāli nespēja savu dzīvi iedomāties bez medībām, jo tas bija pretrunā ar senču paražām, tādēļ saglabā tās kā rituālu bez reālas ekonomiskas nozīmes.[25]

---

[22] Grīnbergs G. Asins atriebības paraža (vaidu tiesības) Livonijā. *Jurists*, 1940, Nr.2/3, 48.–49.sleja.

[23] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 13.

[24] Рулан Н. *Юридическая антропология*. – Москва: Норма, 1999, с. 69–74.

[25] Миркина З., Померанц Г. *Великие религии мира*. – Москва: РИПОЛ, 1995, с. 13–36.

© Tiesu namu aģentūra

Līdzās parastām paražu tiesību normām nepieciešams minēt īpašu paražu normu – tabu. Tabu ir svēts aizliegums, par kura pārkāpšanu draud sods. Sodu par tabu pārkāpšanu nosaka augstākā vara jeb dievi. Tabu normas pārkāpšana ir darbība ar visaugstāko sabiedrisko bīstamību, jo tā var izsaukt dievu dusmas pret visu pārkāpēja sociālo grupu. Par tabu pārkāpšanu draud visbargākais sods, kādu konkrētā sabiedrība pazīst. Tas nošķir tabu no citām normām, par kuru pārkāpšanu sods ir ekvivalents nodarījumam. Liela daļa sākotnējo paražu ir tabu normas. Tabu tika uzlikts svētvietu apmeklēšanai, ēšanai (piemēram, totēma dzīvnieku ēšanai), laulībām tuvu radu starpā (asinsgrēks) un citām darbībām.[26] Tabu bija ļoti stabila paraža. Tabu normas joprojām pastāv. XXI gadsimtā tās tiek pētītas kā tautas folkloras sastāvdaļa vai morāles normas, nevis kā tiesību normas. Tabu normas veidojot, iepriekšējās paaudzes pārstāvis savam pēctecim aizliedz veikt kādu darbību, atsaucoties uz augstākas varas gribu, piemēram, nedrīkst istabā svilpot, jo piesauks velnu. Protams, mūsdienu cilvēkam attieksme pret tabu normām ir pilnīgi citāda nekā pirmatnējam cilvēkam. Un tomēr šī sistēma ir saglabājusies. Pirmatnējā sabiedrībā tabu izveidojās, lai pasargātu sabiedrības locekļus gadījumos, kad iepriekš veicot līdzīgas darbības, bija notikusi nelaime. Svarīgi, ka nelaimes iemeslus cilvēki nespēja izprast un skaidroja ar dievu dusmām. Piemēram, cilts apmetne atradās vulkāna pakājē. Cilts gani savus ganāmpulkus bija aizdzinuši ganīties kalnā. Sāka darboties vulkāns. Nav būtiski, vai gani un ganāmpulks aizgāja bojā, vai vienkārši skanēja apdullinošs troksnis un izdalījās sērs. Vulkāna darbība darīja cilts locekļus piesardzīgus. Viņi to uzskatīja par dievu sodu. Cilts uzlika lopu ganīšanai kalnā tabu, upurēja kalna dieviem, lai izlūgtos piedošanu, un sodīja cilts locekļus, kas pārkāpa aizliegumu. To noteica bailes, ka dievi atkal varētu sodīt visu kolektīvu. Kolektīvā atbildība bija pašsaprotama šajā sabiedrības attīstības posmā. Kolektīvā atbildība tika uzskatīta par taisnīgu un pareizu, jo kolektīvs tika uzskatīts par juridiski vienotu veselumu jeb vienu personu tiesiskās attiecībās.[27]

Arhaiskās tiesības piemēro kolektīvo atbildību. Kolektīvā atbildība nozīmē, ka par viena sabiedrības locekļa pārkāpumu atbild un tiek sodīta visa sabiedrība. Kolektīvā atbildība saglabājās vēl ilgi pēc ģints kopienas sairuma. Gandrīz visās senajās valstīs bija sastopams kolektīvās

[26] Piemēram, Austrālijas aborigēni nedrīkst ēst savas cilts totēma dzīvniekus. Totēms ir šīs cilts mitoloģiskais sencis vai aizsargs.

[27] Arī XXI gadsimtā civiltiesībās, administratīvās tiesībās, atsevišķās valstīs arī krimināltiesībās piemēro juridisko personu atbildību, kas arī ir kolektīvās atbildības veids.

© Tiesu namu aģentūra

atbildības institūts. Senajā Indijā, ja personu apzaga svešā ciematā, kur tā nakšņoja, ciema iedzīvotājiem bija jāatrod zaglis. Ja viņi zagli neatrada, tad ciems kopīgi izmaksāja nozagtās mantas vērtību. Kolektīvā atbildība arhaiskā sabiedrībā tiek uzskatīta par pašsaprotamu un taisnīgu. Tas nozīmē, ka jau šajā vēstures posmā cilvēkam bija izveidojusies taisnīguma izjūta. Tiesības jebkurā sabiedrībā ir bijušas saistītas ar patiesīgumu un taisnīgumu.[28]

Tieši taisnīguma garantēšanai tika ieviests sods. Pārkāpējs ar savu rīcību bija izjaucis sociālo līdzsvaru un radījis situāciju, kurā viņš pret kādu bija izturējies netaisni. Lai taisnīgumu atjaunotu, paražas pārkāpējam bija jāsaņem sods. Sods bija taisnīgs, ja tas bija ekvivalents jeb līdzvērtīgs nodarījumam. Ekvivalences princips cilšu tiesībās tika piemērots gan civiltiesiskā maiņā, gan sodot.[29] Pēc sabiedrības taisnīguma izpratnes tika novērtēts miesas bojājumu radītais kaitējums un noteikta tam atbilstoša atmaksa. Tāpat tika novērtēts arī zādzības nodarītais kaitējums. Šis princips tika ievērots arī vēlākajos barbaru tiesību krājumos agrajos viduslaikos.[30]

Kā jau iepriekš aprakstīts, arhaiskā sabiedrībā indivīda pasaules uzskats bija vienots. Tāpēc varam teikt, ka tiesības bija vienotas ar morāli. Arhaiskā sabiedrībā neveidojās situācijas, kad morāle atbalstīja prettiesisku rīcību vai tiesības bija amorālas, kā tas, pastāvot zināmiem nosacījumiem, būtu iespējams šodien. Pirmatnējā sabiedrībā par paražu neievērošanu sodīja pati sabiedrība. Sabiedrība sodīja tieši, nevis pastarpināti, kā tas ir tagad, t.i., ar valsts institūciju palīdzību. Mūsdienās noziegums ir sabiedriski bīstams nodarījums, taču atsevišķi sabiedrības locekļi paši nedrīkst noziedznieku sodīt. Tiesības atriebt biedra nāvi, nogalinot kādu no slepkavas kolektīva, veidojas pirmatnējā sabiedrībā. Tā bija viena no kolektīvās atbildības formām. Kolektīva locekļiem ar savām dzīvībām bija jāatbild par sava biedra izdarīto noziegumu. Tas ir taisnīgi, ja aplūkojam asinsatriebību kā līdzvērtīga kaitējuma nodarīšanu aizskārējam – svešam kolektīvam. Kolektīvs bija juridiska vienība. Ja asinsatriebību aplūkojam kā nevainīgu indivīdu slepkavošanu, tā ir netaisnīga. Jau tradicionālā sabiedrībā asinsatriebību bieži neuzskatīja

[28] Henke W. *Recht und Staat. Grundlagen der Jurisprudenz*. – Tübingen: J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), 1990, S. 162, 163.

[29] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 13–15.

[30] Tā *Lex Salica* XV nodaļā "Slepkavība un svešas sievas nolaupīšana" noteikts: "1. Ja kāds laupīs dzīvību brīvam cilvēkam vai nolaupīs svešu sievu no dzīva vīra, tam tiks piespriests nomaksāt 8000 denāriju, kas ir 200 solidi".

© Tiesu namu aģentūra

par labāko taisnīguma atjaunošanas veidu. Asinsatriebība bija pieļaujama tikai tad, ja mierīgas sarunas neizdevās un vainīgā puse izvairījās no atbildības.[31]

Turklāt jāņem vērā, ka cietusī grupa jutās aizvainota un skuma pēc zaudētā radinieka, bet atriebība bija sakrāls pienākums gan pret cietušo (šis pienākums izriet no priekšstatiem par aizkapa dzīvi, kurā nogalinātā dvēsele nerod mieru, pirms nav atriebta, kā arī no senču kulta), gan pret dieviem. Vācu tiesību vēsturnieki Haincs Līberihs un Heinrihs Miteiss raksta, ka atriebības kulta pamats bija dzimta. Tai vienai bija pienākums aizsargāt locekļu mantiskās tiesības, godu, dzīvību un veselību pret uzbrukumiem. Baltiem un līviem šāda apvienība bija dzimta (arī ģints, rada), ģermāņiem to sauca *sipp*e, grieķiem *genos*, senebrejiem – *trība*, skotiem, īriem – *klans*. Baltiem, kā uzskata XX gadsimta tiesību vēsturnieks Gustavs Grīnbergs, dzimtā visi bija bāliņi – asinsradinieki un kara biedri. Kopība bija radusies uz kopēju interešu bāzes: kopējs īpašums, kopēja atbildība tiesas priekšā, kopīga valoda, kults, nosaukums. Tā bija vissenākā miera savienība (vāc. *Friedensverband*) jeb sociāli samierināta vide, kuras ietvaros bija liegta asins atriebība.[32] Mirušais bija jāatriebj viņa dzimtai, dzīvi palikušajiem, atriebībā vēršoties pret visu pretinieku dzimtu. Ģermāņu valstis agrajos viduslaikos neiejaucās šajā atriebībā, tā saglabājot pirmsvalsts sabiedrībai raksturīgās tiesiskās attiecības arī pēc valstu noformēšanās.[33] Latvijas tiesību vēsturē asinsatriebības tiesība pazīstama kā vaidu tiesība. Tāpat kā citur, tā darbojās pēc principa – par katru nogalināto – nāve. Šis princips tika formulēts Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesību 1.pantā.[34] Naidīgas attiecības, kas rodas starp svešām dzimtām pēc smaga nozieguma izdarīšanas, ģermāņi sauca par *Fehde, vāde, veyde*, bet latīņu valodā – *hostilitas, inimicitia*. Tā kā šādu stāvokli atzina sabiedriskā vara (dzimta, vēlāk – arī valsts), tad asinsatriebība iegūst tiesiska institūta nosaukumu, kas ietver tiesību un pienākumu atriebt izlietās asinis, bet ne obligāti asiņainu atriebību.[35] Valsts, kas nebija ieinteresēta asinsatriebības izplatībā, pamazām to aizvietoja ar kompozīcijas

[31] Рулан Н. *Юридическая антропология*. – Москва: Норма, 1999, с. 178, 179.

[32] Grīnbergs G. Asins atriebības paraža (vaidu tiesības) Livonijā. *Jurists*, 1940, Nr.2/3, 49.sleja.

[33] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 42.

[34] Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 16.lpp.

[35] Grīnbergs G. Asins atriebības paraža (vaidu tiesības) Livonijā. *Jurists*, 1940, Nr.2/3, 50.sleja.

© Tiesu namu aģentūra

sistēmu. Kompozīcijas sistēma ļāva vainīgajam labot savu vainu un izlīdzināt nodarīto, samaksājot soda naudu.[36]

Klejotāju ciltīm paražās bija noteikti tikai paši kopdzīves pamati – sociālā struktūra un materiālais nodrošinājums. Zemkopju ciltīs veidojās atšķirīga aina, jo katra nākamā paaudze radīja jaunas vērtības uz iepriekšējo paaudžu radīto vērtību bāzes. Turklāt zemkopībā bija vairāk nepieciešamas cilvēku apvienotas pūles. Tāpēc zemkopju ciltīs veidojās komplicētāka sociālā organizācija nekā klejotāju – mednieku un lopkopju – ciltīs. Šī organizācija noteica vajadzību pēc komplicētākām tiesībām un varas struktūrām. Zemkopju ciltīs izveidojās augstāk attīstītas paražu tiesību normas, jo tām bija jāregulē ievērojami sarežģītākas sociālās attiecības. Šīm pirmatnējā kopienā izveidotajām tiesiskajām attiecībām bija liela nozīme. Tās kalpoja par pamatu visām vēlākajām tiesiskajām attiecībām un morālei. Vēlākās attīstības pakāpēs sabiedrība saglabāja atsevišķus elementus no pirmatnējās, sākotnējās tiesiskās apziņas un paražu tiesību normām. Ļoti ilgi saglabājās, piemēram, asinsatriebība. Pret to cīnījās liela daļa valstu savas veidošanās sākumposmā, bet dažkārt arī krietni vēlāk.[37] Tā Latvijas teritorijā vaidu tiesības pastāvēja gandrīz visu Livonijas laiku (līdz 1495.gadā tās atcēla visā Vācijā). Tomēr tās tika ierobežotas.[38]

Pirmatnējā sabiedrībā sociālā vienība bija cilts, kurai evolūcijas gaitā veidojās varas institūcijas. Vara tika realizēta, lai sekmētu šīs sabiedrības izdzīvošanu un nodrošinātu mieru. Parasti būtiskākie jautājumi tika lemti visu pilntiesīgo cilts locekļu, t.i., brīvo, pilntiesīgo karavīru pilnsapulcē. Gan kontinentālajā Eiropā, gan Skandināvijā, gan Anglijā bija šādas tautas sapulces jeb tingi (ģermāņiem – *ding, thing*, bet latīniski – *tempus* – uz noteiktu laiku sasaukta sapulce).[39]

Tingi bija kārtējie un ārkārtas. Kārtējos tingus sasauca pāris reizes gadā noteiktās mēness fāzēs. Ārkārtas tingu varēja sasaukt katrs pilntiesīgais kara vai nozieguma gadījumā. Savos lēmumos tautas sapulce pauda kolektīvo gribu. Tingā izskatāmo jautājumu lokā atradās arī tiesas spriešana.

---

[36] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 35.lpp.

[37] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 12.

[38] Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 16.lpp.

[39] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte.* – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 45.

© Tiesu namu aģentūra

Augstākā amatpersona ģermāņu ciltīs, kas iebruka romiešu zemēs, bija vadonis jeb virsaitis, t.i., persona, kura pildīja karavadoņa funkcijas. Pie cienījamākiem sabiedrības locekļiem piederēja karadraudze, no kuras veiksmēm bija atkarīga visu sabiedrības locekļu dzīve. Karavadonis nebija tiesnesis, jo tiesas spriešana, risinot konfliktus, nebija viņa kompetencē. Skandināvu tiesību vēsturnieks Ērihs Anners raksta, ka ģermāņu karaļiem bija tiesības pieņemt normas, kas regulēja ar karošanu saistītos jautājumus, un piespriest sodus tiem, kuri šos noteikumus pārkāpa.[40]

Evolūcijas gaitā līdzās tautas sapulcei un virsaitim izveidojās trešais varas institūts – vecāko padome. Katra cilts grupa bija juridiski patstāvīga un to vadīja šīs grupas cienījamākā persona – vecākais. Vecākie, pārstāvot savu grupu intereses, veidoja vecāko padomi. Virsaitim konsultējoties ar padomi, tika panākts miers un stabilitāte, jo padomē bija pārstāvēti visu grupu pārstāvji. Turklāt ziemeļu ģermāņu ciltīs bija amatpersona – "tiesību teicējs" jeb "tiesību zinātājs" (*Lagmann*), līdzīgs amats bija arī alamaņiem, sakšiem, frīziem, u.c. Lagmans nepārņēma no tautas sapulces tiesas spriešanas funkciju, bet gan vadīja tiesas procesu saskaņā ar paražām un darīja zināmu, kā konkrētais konflikts risināms saskaņā ar paražām. "Viņš bija kā dzīvs tiesību kodekss," raksta vācu tiesību vēsturnieks Vilhelms Ēbels.[41] Tātad jau pirms valsts rašanās sāka formēties vēlākās valsts aizmetņi – ar varas institūciju ģenēzes un evolūcijas starpniecību.

Arhaiskās tiesību normas bija kazuistiskas. Tas nozīmē, ka katra norma bija veidojusies no konkrēta, tiesā risināta konflikta. Šādām normām trūka vispārinājuma un universālu principu. Normu kazuistiskais raksturs saglabājas arī viduslaiku barbaru tiesās un vēlāk daļēji arī zemes tiesībās. Kā kazuistisku normu piemēru var minēt *Lex Salica*, kurā vesela nodaļa

[40] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 13.

[41] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland*. 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 18.

© Tiesu namu aģentūra

bija veltīta cūku zādzībām, jo, līdzko kaut nedaudz bija mainījušies nozieguma apstākļi, tika radīta jauna norma.[42]

---

[42] Cūku zādzība:

1. Ja kāds nozags piena sivēnu un tiks pieķerts, tam tiks piespriests nomaksāt 120 denāriju, kas sastāda 3 solidus.

   Piel. 1. Ja kāds nozags sivēnu trešajā (iekšējā) kūtī, tam tiks piespriests nomaksāt 15 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.

   Piel. 2. Ja kāds nozags sivēnu no aizslēgtas kūts, tam tiks piespriests nomaksāt 45 solidus.
2. Ja kāds nozags sivēnu, kas var dzīvot bez mātes, un tiks pieķerts, tam tiks piespriests nomaksāt 40 denāriju, kas sastāda 1 solidu.
3. Ja kāds zaglīgā veidā iesitīs grūtai cūkai (sakarā ar ko tā sivēnu zaudēs) un tiks pieķerts, tam tiks piespriests nomaksāt 280 denāriju, kas sastāda 7 solidus.

   Piel. 3. Ja kāds nozags cūku ar sivēniem, tam tiks piespriests nomaksāt 700 denāriju, kas sastāda 17,5 solidus.
4. Ja kāds nozags gadu vecu cūku un tiks pieķerts, tam tiks piespriests nomaksāt 120 denāriju, kas sastāda 3 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.
5. Ja kāds nozags divgadīgu cūku un tiks pieķerts, tam tiks piespriests nomaksāt 600 denāriju, kas sastāda 15 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.
6. Divu cūku zādzības rezultātā attiecīgajos apstākļos sods ir samaksājams tāds pats.
7. Ja kāds nozags trīs vai vairāk cūku, tam tiks piespriests nomaksāt 1400 denāriju, kas sastāda 35 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.
8. Ja kāds nozags sivēnu no bara, tam tiks piespriests nomaksāt 600 denāriju, kas sastāda 15 solidus.
9. Ja kāds nozags kastrētu sivēnu vecumā līdz gadam, tam tiks piespriests nomaksāt 120 denāriju, kas sastāda 3 solidus.
10. Ja kāds nozags sivēnu vecumā virs gada, tam tiks piespriests nomaksāt 600 denāriju, kas sastāda 15 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.
11. Ja kāds nozags cūku vai kuili barvedi, tam tiks piespriests nomaksāt 700 denāriju, kas sastāda 17,5 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.
12. Ja kāds nozags apsolītu cūku, un tas, ka cūka ir apsolīta, tiks pierādīts ar liecībām, tam tiks piespriests nomaksāt 700 denāriju, kas sastāda 17,5 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.
13. Gadījumā, ja kuilis nav apsolīts, – sods tiek noteikts 15 solidu apmērā.

    Piel. 4. Ja kāds nozags no bara 15 cūkas, tam tiks piespriests nomaksāt 35 solidus.
14. Ja kāds nozags no bara 25 cūkas, pie kam barā nepaliks vairs nevienas, un tiks pieķerts, par visa bara zādzību tam tiks piespriests nomaksāt 2500 denāriju, kas sastāda 62 solidus.
15. Gadījumā, ja barā paliek nenozagtas cūkas, – sods tiek noteikts 1400 denāriju apmērā, kas sastāda 35 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.
16. Gadījumā, ja tiks nozagtas 50 cūkas un ja kāda būs palikusi, – sods tiek noteikts 2500 denāriju apmērā, kas sastāda 63 solidus, neskaitot nozagtā vērtību un zaudējuma atlīdzību.

© Tiesu namu aģentūra

Kazuistiskas normas bija paredzētas gramatiskai iztulkošanai. Līdzās arhaisko normu kazuistikai tiek izdalīts arī šo normu objektīvisms un formalitāte. Tas nozīmē, ka tiek izvirzīti konkrēti kritēriji, lai šī norma varētu darboties, piemēram, zagt dienā vai zagt naktī. Te veidojas divas objektīvas, kazuistiskas normas. Turklāt tiesājot bija svarīgi noskaidrot objektīvo patiesību par notikušo. Vajadzēja noskaidrot, kā bija uzvedies varmāka un kā bija reaģējis cietušais, lai noteiktu vainas pakāpi un atbilstošu sodu. Arī prāvnieki tika līdzīgi vērtēti, lai noskaidrotu viņu neapmierinātības pakāpi. Primitīvi priekšstati par cilvēka dabu un dvēseles stāvokli tika izvirzīti par kritērijiem objektīvai vainas novērtēšanai. Personu dusmas, prieku, bēdas tiesājot konstatēja, ņemot vērā tipiskas šo emociju ārējās izpausmes. Tika uzskatīts, ka dusmās personai jākliedz, laimē jāsmaida, bēdās jāraud un jānobāl.[43]

Taisnības noteikšana tiesā bija pienākums ne tikai cilvēku, bet arī dievu priekšā. Tāpēc arhaiskās tiesības pazīst ordālijas jeb Dieva tiesu. Tad, kad taisnību nevarēja noteikt pēc objektīvām ārējām izpausmēm un pierādīt ar aculiecinieku liecībām, lai spriestu taisnu tiesu, tika aicināti palīgā dievi. Dieva tiesa bija uz reliģiskiem ticējumiem un maģijas balstīta apsūdzētā vai prāvnieku pārbaude, kas iedibinājās pirmsvalsts laikā un pastāvēja visā viduslaiku Eiropā. Tā balstījās uz nesatricināmu ticību dieviem (pirms kristietības) vai Dievam un pārliecību par dievišķo dusmu nenovēršamību prettiesisku darbību vai bezdarbību gadījumā. Dieva tiesā, pamatojoties uz formāliem pierādīšanas līdzekļiem, noskaidroja personas vainu vai nevainīgumu. Sabiedrība bija pārliecināta, ka dievi ir vareni un taisnīgi, tie neļaus notiesāt nevainīgo.

Tiesa bija sakrāla, tā notika dievu priekšā. Visplašāk pielietotie ordāliju veidi bija pārbaudes ar uguni, ūdeni, karstu dzelzi, tāpat ordālijās tika izmantota tiesas divkauja, zvērests un pat zīlēšana.[44]

---

[43] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с..19, 20.

[44] Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 2.lpp.; arī: *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 315.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

3. Barbaru sabiedrība un barbaru tiesas

Rietumromas sabrukums nozīmēja pilnīgu antīkās politiski tiesiskās kārtības un civilizācijas bojāeju. Antīkā juridiskā kultūra bija augstākais sasniegums senajā pasaulē. Tās vietā nāca viduslaiki ar barbaru valstīm, kurām no jauna nācās iziet attīstības posmu no primitīviem valstiskiem veidojumiem un konglomeratīvām barbaru karalistēm līdz centralizētām nacionālām valstīm. Jēdziens "barbaru valstis" nāk no romiešu tradīcijas, saskaņā ar kuru ģermāņi kā necivilizētas ciltis tika uzskatīti par barbariem.[45]

Agrie viduslaiki bija ļoti interesants laikposms tāpēc, ka veidojās jaunas tautas un valstis. Viduslaikos nodibinājās arī ļoti nozīmīgas jauna veida tiesiskās attiecības, t.i., lēņu attiecības. Eiropā viduslaiki bija barbaru valstu un to tiesību laiks. Barbaru tiesas bija paražu tiesību krājumi, kuri tika sarakstīti pēc tam, kad cilšu sabiedrību nomainīja valsts. Parasti to nosaukumā bija ietverts vārds "tiesa" vai "likums". Barbaru tiesas ir grūti grupēt, jo paražas tika pierakstītas dažādos laikos, tāpēc tajās tika atainotas atšķirīgas sabiedrības attīstības pakāpes. Tām ir atšķirīga kristietības, romiešu tiesību un lēņu attiecību ietekme.[46] Tā kā visās ģemāņu ciltīs bija līdzīgi veidotas sociālās struktūras, līdzīgas taisnīguma un vērtību izpratnes, tad veidojās īpaša ģermāņu tipa tiesību sistēma. Ģermāņu tiesības tika apkopotas un pierakstītas, taču neviens no šiem tiesību avotiem līdz mūsdienām nav saglabājies pirmavotā, bez vēlākiem grozījumiem un papildinājumiem. Arī rašanās laiku Barbaru tiesām mūsdienu vēsturnieki nosaka tikai aptuveni. Senākajām paražām bija jābūt tīrākām no ārējām ietekmēm, t.i., no kristietības un romiešu tiesību ietekmes. Taču senākie pieraksti tādi nav, jo tie tapuši romiešu apdzīvotās teritorijās dzīvojošās barbaru sabiedrībās, kas jau bija pieņēmušas kristietību. Senākais barbaru tiesību krājums ir *Lex Salica*, latviski tiesību vēstures grāmatās minēta kā Saliešu tiesa[47] jeb Saliešu likums.[48] Vēl plašāk pētīto Barbaru tiesu vidū jāmin Sakšu tiesa, Alamaņu tiesa, Bavāriešu tiesa. Tie visi ir agro viduslaiku krājumi, kas tapuši no V līdz VIII gadsimtam. Laika ziņā vēlāki, XI–XIII gadsimtā, bet tomēr

[45] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 210–215.

[46] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 31.

[47] *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 206.lpp.

[48] Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 6.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

pieskaitāmi Barbaru tiesu grupai ir tādi skandināvu paražu tiesību krājumi kā Gutalags, Pelēkā zoss (*Graga*), Pasaules loks (*Heimkringla*) u.c. Arī citos Eiropas reģionos tiesību vēsturē nozīmīgu vietu ieņem tādi paražu tiesību pieraksti kā Poļu tiesa jeb Poļu taisnība, kas sarakstīta vācu valodā (XIII gadsimts),[49] Krievu tiesa (XI–XII gadsimts). Tiesību vēsturnieki tās nepieskaita Barbaru tiesu grupai, jo par barbariem jeb mežoņiem (lat. *barbarus* – neizglītots, rupjš, mežonīgs),[50] pēc vēstures tradīcijas, tika uzskatīti ģermāņi. Barbaru tiesas būtu aplami saukt par kodeksiem, jo tās pēc savas uzbūves nav veidotas, sistematizējot tiesību normas. Tās varētu saukt par paražu normu kopojumiem jeb kāzusu uzskaitījumu krājumiem.[51]

Ģermāņu valstīs un cilšu apvienībās bija liela tiesību daudzveidība.[52] Gandrīz katrai ciltij un katram novadam bija savas tiesības, kas, lai arī pamatos bija savstarpēji radniecīgas, atšķīrās niansēs. Tās bija nerakstītas paražu tiesības. Romieši, no sava viedokļa, nicinoši raudzījās uz ģermāņu valstīm, viņu primitīvajām tiesībām un pārvaldes iekārtu. Taču liela daļa romiešu pieņēma jauno valdnieku varu, jo tā garantēja zināmu tiesiskumu, spēja apspiest bandītus un vienot iedzīvotājus.[53] Dienvidģermāņu ciltis, kuras dzīvoja ciešā saskarē ar romiešiem, bija pirmās, kas pierakstīja savas tiesības.[54] Viens no barbaru likumu uzrakstīšanas mērķiem bija izbeigt tolaik plaši izplatīto asinsatriebību, kuras dēļ gāja bojā ne vien atsevišķi cilvēki, bet veselas dzimtas un pat ciltis.

VI gadsimta beigās cilvēki vēl nebija aptvēruši, ka antīkā pasaule, Romas laiki, Eiropas rietumos bija jau beigušies. Senāts joprojām sanāca Romā, kur impērija teorētiski saglabāja suverenitāti, lai gan *de facto* šeit valdīja baznīcas galva – pāvests. Bizantijai vēl joprojām (līdz 620.gadam, kad viņus izdzina vestgoti) piederēja piekrastes apgabali Spānijas dienvidos,

---

[49] Sileniece V. *Polijas valsts un tiesības feodālisma periodā*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1992, 15.lpp.

[50] Rāte A. *Latīņu valodas kurss*. – Rīga: Zvaigzne, 1967, 283.lpp.

[51] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 31.

[52] Цвайгерт К., Кётц Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*. Том 1. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 205.

[53] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 7.

[53] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 132.

[54] Ibid., с. 131.

© Tiesu namu aģentūra

Sicīlijā, Kartāgā (līdz musulmaņu iebrukumam VII gadsimta beigās).[55] Romas valsts nomaiņa Eiropā ar ģermāņu valstīm bija garš vēsturisks process.

Franku impērijas dibinātājs bija Hlodvigs (*Chlodovech*) no Meroveju dzimtas,[56] kurš valdīja no 481.gada līdz 511.gadam. Varu viņš mantoja no tēva Hilderiha, Romas impērijas federāta. Apvienojoties ar citu saliešu franku karali Ragnaharu,[57] Hlodvigs uzvarēja Romas vietvaldi kaujā pie Suasonas 486.gadā. Vēlāk Hlodviga valsts pletās plašās teritorijās starp Sēnu un Luāru. 496.gadā pēc alamaņu teritoriju pakļaušanas franku valstij tika pievienots Vidusreinas un Augšreinas baseins. Hlodviga laulībām ar burgundiešu princesi Krodehildi (*Chrodechilde*),[58] kas bija kristiete, sekoja arī paša Hlodviga un viņa vīru kristīšanās. Franki pieņēma kristietību tā laika katolicisma ortodoksālajā formā.[59] Tas bija iemesls Hlodviga franku priekšrocībām attiecībās ar baznīcu, jo daudzi barbari (ostgoti, vestgoti, burgundieši) pieņēma alternatīvo kristietības formu – ariānismu.[60] Tāpēc katoļu baznīca tos pasludināja par ķeceriem, kas sekmēja Ostgotu impērijas norietu. Vestgoti un langobardi vēlāk pārgāja katoļu ticībā.[61] Langobardu karaliste krita VIII gadsimtā. Viņu ambīcijas sāka apdraudēt pāvesta varu. Franki, kam tolaik Eiropā bija spēcīgākā armija, bija gatavi aizstāvēt pāvestu un sakaut langobardus.[62]

Hlodviga iedibinātā dinastija ieguva Merovingu nosaukumu. Viņa nodibinātā Franku valsts bija pamats, no kura vēlāk saskaņā ar Verdenas līgumu sāka veidoties Francija, Itālija un Vācija.[63] Sākotnējā vienotība

---

[55] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 10.

[55] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 132.

[56] *Meroveju dzimtas* nosaukums kalpo par pamatu *Merovingu dinastijas* vārdam.

[57] Bija arī citi saliešu franku valstiskie veidojumi.

[58] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 25.

[59] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 323.

[60] Guterman S.L. *The principle of the personality of law in the Germanic kindoms of Western Europe from the fifth to the eleventh century.* – New York, 1990, p. 10–15.

[61] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 127, 128.

[62] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p.12.; Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 132.

[63] Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 6.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

arī vēlāk atspoguļojās tiesībās, un šeit viduslaikos veidojās kontinentālās Eiropas jeb romāņu–ģermāņu tiesību saime un tās romāņu un ģermāņu tiesību loki. Hlodviga laikā tapa arī pirmais barbaru tiesību pieraksts *Lex Salica*. Līdz tam ģermāņu tiesības bija vienīgi mutvārdu formā. *Lex Salica* tiek uzskatīts par vismazāk romiešu un katoļu baznīcas ietekmēto ģermāņu likumu kopojumu.[64] Tiek uzskatīts, ka pirmā *Lex Salica* redakcija ir tapusi laikā no 507.gada līdz 511.gadam, bet būtiskākie tās papildinājumi un grozījumi veikti karaļa Pipina Īsā laikā (763.–764.gadā) un karaļa Kārļa Lielā laikā (Āhenes reihstāgā 802.–803.gadā).[65] Viens no galvenajiem šī kodeksa mērķiem bija pamudināt puses izskatīt strīdus tautas sapulcē, nevis rīkoties saskaņā ar asinsatriebības principu. Jau pirmais no barbaru likumiem iezīmē visiem vēlākajiem likumiem raksturīgās iezīmes:

1. Krājumā ietvertās tiesību normas bija kazuistiskas. Nebija abstraktu normu un jēdzienu. Tā, piemēram, nebija jēdziena "miesas bojājums", katra ķermeņa daļa tika uzskaitīta atsevišķi, nosakot specifisku sodu. Barbaru likumi aptvēra visdažādākās tiesiskās attiecības un tiesu prakses gadījumus. Termins " kazuistika" radies no latīņu vārda *casus* – kāzuss jeb gadījums. Kazuistika liecina par zemu tiesiskās kultūras līmeni. Barbaru likumos bez kādas sistēmas tika uzskaitīti atsevišķi likumpārkāpumi un par tiem paredzētais naudas sods.
2. Tiesībām bija formāls raksturs, t.i., tiesas procesā liela nozīme bija dažādiem simboliem. Zemes velēna simbolizēja un apliecināja zemi, atslēga – māju utt. Ievērojamais latviešu tiesību vēsturnieks Arveds Švābe raksta: "Par simboliem sauca analoģijas priekšmetus pamazinātā mērogā, t.i. ar simbolu nodibina uz līdzības pamata attiecības starp bezgala plašāku priekšmetu no vienas puses un sašaurinātu, netiešu priekšmetu no otras puses."[66]
3. Barbaru likumiem bija personāls raksturs, t.i., tie attiecās tikai uz konkrētai sabiedrībai piederīgajiem. To noteica pēc asinsradniecības, izcelšanās. *Lex Salica* attiecās tikai uz saliešu frankiem.[67] Visur, kur vien franks atradās, viņš dzīvoja pēc savām tiesībām. Ja franks bija izdarījis noziegumu Saksijā, viņu tiesāja nevis pēc sakšu tiesībām, bet gan pēc franku likuma. Švābe par to rakstīja: "Tiesības sekoja

[64] *Latviešu konversācijas vārdnīca*. I sējums. – Rīga, 1935, 1800.sleja.

[65] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 31.

[66] Švābe A. *Latviešu tiesību vēsture*. I daļa. – Rīga, 1932, 16.lpp.

[67] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 31.

© Tiesu namu aģentūra

vīram kā apģērbs".[68] Tātad pakļautību tiesībām nosaka izcelšanās, nevis teritorija. Tas, ka agrajos viduslaikos ģermāņu karalistēs bijušie Romas pilsoņi dzīvoja pēc savām romiešu tiesībām, bet katra ģermāņu cilts pēc savām paražu tiesībām, lika pamatus viduslaiku Eiropā valdošajam tiesību partikulārismam.

4. Noziegums ģermāņu tiesībās tika regulēts kā delikts (ar kolektīvu atbildību), kas izraisa aizskartās puses privātu prasību pēc zaudējumu atlīdzības. Tāpēc par nonāvēto bija noteikta vīra nauda jeb vērgelds, lai cietušā dzimta iegūtu kompensāciju par slepkavības rezultātā gūtajiem zaudējumiem. Latviešu tiesību vēsturnieks Jānis Lazdiņš raksta: "Vīra nauda ir raksturīga sabiedrībai, kur mantiskā labklājība jau ir sasniegusi zināmu līmeni un ir uzkrāti materiālie resursi, kas ļauj risināt jautājumu par izlīgumu."[69] Privātā apsūdzība par slepkavību izrietēja arī no ģermāņu sabiedrības uzbūves un attiecībām tajā. Ģermāņu sabiedrība vēl nebija attīstījusi valsts publisko varu kā struktūru indivīda interešu aizsardzībai.[70] Tāpēc tiesāšanas kārtība pilnīgi pamatojās uz principa – kur nav sūdzētāja, tur nav tiesneša, t.i., uz tā saukto akuzācijas (apvainošanas) procesu. Tiesas priekšā bija jāstājas cietušajam un pašam jāceļ savi apvainojumi apsūdzētajam.[71]
5. Patiesības noskaidrošana tiesas procesā. Ar patiesību arhaiskās tiesībās saprata nevis filozofiski vēsturisku kategoriju, bet gan nemainīgu, noteiktu, stabilu un pamatojamu taisnību, kuru ir iespējams un nepieciešams tiesas procesā atklāt. Patiesības atklāšanai varēja izmantot ordālijas.[72]
6. Barbaru tiesas kontinentālā Eiropā tika pierakstītas vulgarizētā latīņu valodā. To normas saturēja zināmu romiešu tiesību institūtu un principu ietekmi. Šī ietekme skāra izpratni par verdzību, kā arī attiecības starp valdnieku un pavalstniekiem. Barbaru tiesām, kas saturēja paražu normas, laika gaitā tika pievienoti pielikumi ar karaļa pieņemtiem tiesību avotiem, t.i., kapitulārijiem un ediktiem. Daudzas no karaļu pieņemtajām normām grozīja vai papildināja paražu

---

[68] Švābe A. *Latviešu tiesību vēsture*. I daļa. – Rīga, 1932, 13.lpp.

[69] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 23.lpp.

[70] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 31.

[71] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 43.lpp.

[72] Hattenhauer H. *Europäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 40, 41.

© Tiesu namu aģentūra

regulētās tiesiskās attiecības. Ģermāņu karaļu tiesību jaunradē tika izmantota romiešu tiesību pieredze.[73] Tā Barbaru tiesas tika grozītas romiešu tiesību ietekmē. Karaļa varas institūts kā viens no pirmajiem tika romanizēts jeb pakļauts romiešu tiesību ietekmei. Sākotnēji karaļa vara ģermāņiem bija visai ierobežota. Karalis bija izpildvaras amatpersona, kas pildīja savus karavadoņa pienākumus kara laikā un bija pakļauts tautas sapulcei. Dibinoties un uzplaukstot ģermāņu valstīm, transformējās karaļa varas institūts. Tas vairs nebija ģermāņu paražu ierobežotais un tautas sapulcei pakļautais karalis, bet gan romiešu varenais imperators ar pilnīgu varu pār tautu.[74]

7. Sabiedrība bija juridiski neviendabīga. To veidoja grupas ar atšķirīgu tiesībspēju un rīcībspēju. Jau Barbaru tiesās veidojās viduslaikiem raksturīgā kārtu sabiedrība un tiesību partikulārisms.[75]

V–VI gadsimtā tika pierakstīta vesela virkne ģermāņu paražu krājumu. Otrs franku zars – Reinas franki dzīvoja pēc *Lex Ripuaria*, kurš līdz mūsdienām ir saglabājies Kārļa Lielā laika norakstā, sakšiem bija *Lex Sacsonicum*, burgundiešiem – *Lex Burgundionum* u.c.[76] Dienvidģermāņus uz savu paražu pierakstīšanu stimulēja kopdzīve ar romiešiem, kuriem bija rakstīti likumi. Strīdos starp ģermāņiem un romiešiem spēkā bija ģermāņu tiesības, tāpēc vajadzēja tās pierakstīt.[77] Tās tika pierakstītas vulgarizētā latīņu valodā.[78] No tiesību vēstures viedokļa, visievērojamākais likums bija *Lex Salica*. Tas tika pārrakstīts 89 reizes, izdarot tajā grozījumus, labojumus un papildinājumus. Turpmākie Barbaru likumi tika veidoti pēc *Lex Salica* parauga, bet likumā ietvertās mantošanas normas, kas noteica tiesības mantot zemi pa vīriešu līniju, izslēdzot sievietes, vēlāk tika iekļautas Francijas likumos un pasludinātas par pamatu mantošanas tiesībās. Šis franku princips tika ievērots arī Francijas karaļa titula mantošanā.[79]

---

[73] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 249–250.

[74] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 325, 326.

[75] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 8.

[76] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 31.

[77] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 131.

[78] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 6.

[79] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с.132.

© Tiesu namu aģentūra

Vēlākās kontinentālās Eiropas Barbaru tiesās aizvien izteiktāka bija romiešu un kanonisko tiesību ietekme. Bavāriešu tiesā VIII gadsimtā bija iekļauta sadaļa par līgumiem un saistībām. Bavāriešu tiesa regulēja ķīlas došanu, glabājuma līgumu, nekustamo īpašumu tirdzniecību un citas no romiešiem recipētas saistības.[80] Turklāt ir redzams arī kristīgās baznīcas varenības pieaugums un vieta agro viduslaiku sabiedrībā, jo Bavāriešu tiesa tiek adresēta "visām kristīgām tautām, kuras mīt Merovingu karaļvalstī". To sekmēja ģermāņu sabiedrības kristianizēšanās.[81]

No VII gadsimta līdz XI gadsimtam tapušas arī Anglijas karaļvalstu tiesas. Tajās kontinentālās Eiropas Barbaru tiesu un romiešu tiesību ietekme praktiski nav konstatējama. Krievu tiesību vēsturnieki Anglijas karaļvalstu tiesas ieskaita Barbaru tiesu grupā, jo tās atspoguļo sabiedrību, kas radniecīga agro viduslaiku kontinentālās Eiropas ģermāņu sabiedrībai ar līdzīgām tiesiskās attiecībām.

Lai arī Anglijas tiesas ietvēra paražu tiesību normas, tās tika formulētas kā tiesības, kuras tautai dod karalis. Te minama Etelberta tiesa, Alfrēda tiesa, Knuta likumi. Etelberta tiesa saka: "Lūk, likumi, kurus karalis Etelberts noteica (..)".[82] Tās atšķiras no kontinentālās Eiropas Barbaru tiesām, kas tika nosauktas pēc sociālās grupas, kuras paražu tiesības tās bija, kā Saliešu tiesa vai tautas sapulces, kas tās pieņēmusi, piemēram, *Borgarthings–Lõg*. Arī Anglijā bija ienākušas ģermāņu ciltis.[83] Pirms viņiem šeit dzīvoja ķelti, kas, kā uzskata zinātnieki, ienāca Lielbritānijā ap 600. g. pr. Kr.[84] Taču arheoloģija liecina, ka arī ķelti nav pirmie, kas apmetušies uz dzīvi Lielbritānijas salās. Ķeltu valoda ir pamatā Skotijas un Īrijas iedzīvotāju gēlu valodai, kā arī bretoņu, kornveliešu un citām valodām. Romieši Jūlija Cēzara vadībā pirmo reizi iebruka Britānijā 55. g. pr. Kr. Par reālu Britānijas pakļaušanu var runāt no 43. g. pr. Kr. Romieši šeit dibināja pilsētas. Šajā laikā dibināta Glostera, Jorka, Kolčestera un virkne citu apdzīvotu vietu. Kopskaitā

[80] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 32.

[81] Данилова Г.М. *Аламанское и баварское общество VIII и начала IX вв.* – Петрозаводск, 1969, с. 245.

[82] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 62.

[83] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 260.

[84] Arī ķelti nav Britānijas pirmie iedzīvotāji. Zinātnieki uzskata, ka cilvēki salu apdzīvoja jau pirms 300 000 000 gadu. Sk: *Мифология Британских островов*. – Москва: Эксо Terra Fantastica, 2003, с. 17–33.

© Tiesu namu aģentūra

tika dibinātas 33 pilsētas tipa apmetnes un izbūvēti ceļi. Tas sekmēja tirdzniecību un ekonomisko attīstību.[85] Jau pirmajā gadsimtā pēc Kristus dzimšanas Britānijā ienāk kristietība, bet ap 200.gadu, pārvarot romiešu pretestību, salā jau bija ap 100 kristiešu draudžu.[86] Tātad Romas impērijas laikā, lai arī Britānija bija nomaļa un relatīvi nošķirta province, tā tomēr bija iekļauta Eiropas būtiskākajos vēsturiskajos procesos. Britānijā romiešu ietekme bija vājāka nekā kontinentālajā Eiropā, jo vietējie iedzīvotāji turpināja runāt savā valodā un dzīvot pēc senču paražām.[87]

IV gadsimta beigās romiešu karaspēks pameta Britāniju, lai kontinentā cīnītos ar Alarika karaspēku. Pēc tam sala sašķēlās trīs novados. Katram novadam bija sava pārvalde. Vienotības trūkums darīja Britāniju par iekārojamu laupījumu kaimiņiem. Salu iekaroja ģermāņi – sakši, juti, frīzi, angļi. Ķelti viņus uzskatīja par Dieva sodu, gluži kā dažus gadsimtus vēlāk vikingus. Ģermāņi iebruka Britānijā nevis apvienotiem spēkiem, bet gan kā mazas laupītāju bandas. Hronikās tika rakstīts, ka ģermāņu bandītus vadījuši kontinentālajā Eiropā ārpus likuma pasludinātie ģermāņi Hengists un Horsa. Šie vīri kļuva par pirmajiem anglosakšu karaļiem.[88] Ķeltu apņēmīgā un ilgstošā pretestība noteica jauno Britānijas saimnieku valsts organizāciju. Lai pakļautu iekarotos ķeltus, bija nepieciešama centralizēta un spēcīga karaļa vara. Tā Britānijā VI–VIII gadsimtā izveidojās septiņas ģermāņu valstis, kas, pakļāvušas britus, cīnījās savā starpā. Šo valstu apvienošanos VIII–X gadsimtā sekmēja ārēji faktori, t.i., skandināvu imigrācija un vikingu (norvēģu un dāņu) iebrukumi. Iebrukumu rezultātā Anglija zināmu laiku IX gadsimtā bija dāņu varā. Sakšu karalis Alfrēds Lielais (871–901)[89] atkaroja no dāņiem daļu teritorijas un 879.gadā slēdza līgumu ar dāņu karali Gutrumu, sadalīdami savā starpā visu Angliju.[90]

---

[85] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с.262.

[86] *Мифология Британских островов*. – Москва: Эксо Terra Fantastica, 2003, с. 33–50.

[87] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 262.

[88] *Мифология Британских островов*. – Москва: Эксо Terra Fantastica, 2003, с. 52, 53.

[89] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 62.

[90] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 264.

© Tiesu namu aģentūra

Agro viduslaiku tiesību avoti Anglijā bija karaļu pieņemti likumi. Pats pirmais no tiem bija sakšu karaļa Etelberta (560–616) likums jeb tiesa. No 90 likuma pantiem 12 regulēja tiesiskās attiecības, kas saistītas ar karaļa varu un tās regulējumu. Likums veidoja jaunas tiesiskās attiecības, nevis fiksēja paražas. Ievērojamāko angļu agro viduslaiku avotu vidū minama arī Veseksas karaļa Inē (688–726) tiesa.[91] Inē likumā karaļa vara jau minēta kā vara no "Dieva žēlastības".[92] Karaļa Alfrēda Lielā tiesa bija pirmā, kas noteica tiesības visai apvienotajai anglosakšu karalistei. Tajā tika iekļauti atsevišķi vecie likumi, t.i., paražas un iepriekšējo valdnieku likumi, kurus Alfrēds Lielais atzina par derīgiem, bet lielākoties normas bija paša karaļa tiesību jaunrades rezultāts.[93]

Rietumeiropas tiesību vēsturnieki H.Hatenhauers, Ē.Anners, A.Volfs Anglijas karaļu likumus Barbaru tiesu grupai nepieskaita. Ja par pamatu apvienošanai grupā ņem tiesību un juridiskās tehnikas attīstības pakāpi, sociālo struktūru, vērtību izpratni, tad Anglijas karaļu likumi veido vienu grupu ar Barbaru tiesām. Anglosakšu karaliste bija laikabiedrs Ostgotu un Franku karalistēm. Ja par pamatu klasifikācijai ņem nacionālo principu, uzskatot, ka Barbaru tiesas ir tīras ģermāņu paražu tiesības, tad Anglijas karaļu likumi tikai relatīvi būtu analizējami kā Barbaru tiesas. Britānijas lielākā iedzīvotāju daļa nebija ģermāņi, bet gan ķelti. Tāpēc Anglijas tiesībās ir vērojama ne vien ģermāņu, bet arī ķeltu tiesību izpratne. Taču būtiskākais, kas agrajos viduslaikos nošķīra angļu likumus no kontinentālās Eiropas paražu krājumiem, bija tas: lai arī Anglijas karaļu likumos tika iekļautas paražu normas, šie likumi bija karaļa tiesību jaunrades rezultāts. To avots bija karaļa likumdošanas varā. Tātad Anglijas likumi nav Barbaru tiesas to šaurajā, klasiskajā izpratnē. Taču, ja tiek analizētas agro viduslaiku tiesības, par pamatu ņemot plašākos vācu tiesību vēsturnieku Vilhelma Ēbela un Heinriha Miteisa lietotos jēdzienus "tautu tiesības" (*Volksrechte*)[94] un "paražu tiesību krājumi" (*Gesetze Weistümer*),[95] tad anglosakšu tiesības būtiski neatšķiras no kontinentālās Eiropas šī laikposma tiesībām. Tie visi bija "veco labo tiesību" pieraksti. Turklāt jāuzsver būtiskā īpašība, ka tie nebija rakstīti

[91] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 105.

[92] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 64.

[93] Ibid., с. 62, 63.

[94] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 31.

[95] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 48, 49.

© Tiesu namu aģentūra

likumi mūsdienu pozitīvo tiesību izpratnē, bet gan vienkārši pierakstītas paražas, kuru spēku šī pierakstīšana nemainīja.

Jau pirmajās barbaru valstīs, kas dibinājās bijušās Romas impērijas teritorijā, tika realizēta karaļa vara. Karaļa varas izpratne viduslaikos būtiski transformējās. Jau pēc saliešu franku valsts modeļa valdnieka varā ietilpa tiesības noteikt jaunus likumus, piešķirt privilēģijas, dibināt pilsētas. Karalis barbaru valstīs bija ne tikai izpildvaras realizētājs (kā tas bija sākotnēji ģermāņu ciltīs) un augstākās taisnības iemiesotājs – tiesnesis, bet arī likumdevējs.[96]

Vēlāk, attīstoties lēņu tiesībām, ķeizars bija tas, kura rokās formāli juridiski koncentrējās visa laicīgā vara. Varu realizējot, viņš varēja noteikt savai tautai likumus. Šīs bija pozitīvās jeb valsts noteiktās un realizētās tiesību normas viduslaiku Eiropā. Tieši monarhu darbība iezīmēja un jau viduslaiku beigās strikti norobežoja divus tiesību lokus Eiropas tiesiskajā telpā: romāņu–ģermāņu un anglosakšu. Jo sākotnēji agrajos viduslaikos līdz pat normaņu iekarojumiem anglosakši dzīvoja pēc līdzīgas tiesiskās kārtības, kāda bija nodibinājusies arī kontinentālajā Eiropā.

Romas impērijas laikā Britānija bija maz pakļauta romiešu ietekmei. Britānija gan bija Romas province, bet tā nebija pakļauta tiešai romiešu tiesību un varas struktūru ietekmei.[97] Tāpēc lielā mērā vietējie iedzīvotāji saglabāja savas tiesības. Arī šeit bija ieceļojušas ģermāņu ciltis, kuru tiesības būtiski neatšķīrās no citu ģermāņu cilšu tiesībām šajā laikā. Tātad paražu tiesības bija radniecīgas gan ģermāņiem kontinentālajā Eiropā, gan Britānijas iedzīvotājiem. Arī pirmie karaļu izdotie tiesību akti būtiski neatšķīrās. Zemes tiesības saistīja visu Eiropu. Tikai normaņu iekarojuma rezultātā realizētā karaļa vara mainīja šo kārtību.

Lielā mērā barbaru valdnieki savas valstis veidoja pēc Romas parauga. Tika pārņemtas gan atsevišķas varas struktūras, gan valsts varas saturs un funkcijas.[98] Arī normatīvie akti, kurus izdeva barbaru karaļi, tika saukti atbilstoši romiešu terminoloģijai. Agrajos viduslaikos tiek pieņemti edikti, kapitulāriji, kā arī citas normatīvo aktu formas, kas bija pazīstamas romiešu valsts tiesībās. Likumdošanas valoda bija latīņu valoda.[99] Tomēr runāt par romiešu valsts un tiesību pārņemšanu nevar,

[96] Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 6., 7.lpp.

[97] Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 261–265.

[98] Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 5., 6.lpp.

[99] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 49, 50.

© Tiesu namu aģentūra

jo viduslaiku pasaule veidojās, saplūstot divām tiesību izpratnēm, diviem taisnīgumiem un to realizācijas procesiem, t.i., saplūstot romiešu un ģermāņu kultūrām. Tas noteica tiesību un valsts raksturu, kas izveidojās viduslaikos Eiropā.[100] Šīs sintēzes būtība atspoguļojas vestgotu valdnieka Ataulfa (*Athaulf*) izteicienā, ka "sākotnēji viņš savu valsti ir gribējis veidot kā ģermāņu valsti, taču atklājās, ka viņa tautiešiem nav izpratnes par pakļaušanos valsts noteiktiem likumiem. Tad viņš pārdomāja un sludināja Romas valsts atjaunošanu ar ģermāņu vīru un ieroču palīdzību."[101]

Arī pats jēdziens "karalis" bija svešs ģermāņu valodām līdz valstiskuma dibināšanai. Pēc vārda "karalis" saknes, kas vieno ļoti daudzas kontinentālās Eiropas valodas, var izsekot šī jēdziena radniecīgai izcelsmei. Tā valdnieks tiek saukts par *кароль* – krieviem; *krįl* – čehiem; *król* – poļiem; *konung* – dāņiem; *König* – vāciešiem; *kung* – zviedriem; *kungs, pilskungs* – baltiem.[102] Daļa vēsturnieku šīs kopīgās saknes meklē franku valdnieka Kārļa Lielā vārdā, jo oriģinālā tas bija *Karal*, bet latīniski – *Carolus*. Viņš bija varens valdnieks, kurš VIII gadsimtā nostiprināja savu varu. Kārļa Lielā dzīves laikā, kā uzskata skandināvu tiesību vēsturnieks Ē.Anners, tika iezīmēta ģeogrāfiskā telpa, kuru šodien apzīmējam kā Rietumeiropu.[103]

Jēdziens "ķeizars", kurš ienāk viduslaiku Eiropā reizē ar tās valdnieku impēriskajiem centieniem, savukārt tiek pārņemts no senās Romas, kur par Cēzariem (*Caesar*) sauca imperatorus. Romieši šo tradīciju aizsāka pēc Gaja Jūlija Cēzara valdīšanas,[104] kura vārdā tika dēvēti arī viņa pēcteči, nosakot, ka viņi manto to pašu varas pilnību, kādu sasniedza Gajs Jūlijs Cēzars (100.–44. g. pr. Kr.).[105] Arī šī vārda sakne ir atrodama daudzu Eiropas tautu valodās, apzīmējot imperatoru.

Tādējādi ģermāņu valdnieka institūts tika būvēts pēc romiešu parauga. Tāpēc neviens neapšaubīja valdnieku tiesības pieņemt likumus, lai gan ģermāņiem līdz šim bija tikai paražu tiesības, bet būtiskākie lēmumi, arī tiesas spriedumi, tika pieņemti tautas sapulcēs. Karaļu pieņemtās tiesību normas agrajos viduslaikos vēl nebija kļuvušas par nozīmīgāko

---

[100] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 126.

[101] Ibid., с.127.

[102] *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 113.lpp.

[103] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 140.

[104] *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 113.lpp.

[105] Дюрант В. *Цезарь и Христос*. – Москва: Крон-Пресс, 1995, с. 186–216.

© Tiesu namu aģentūra

un spēcīgāko tiesību avotu, jo sabiedrība dzīvoja pēc paražām. Monarhi ar savu tiesību jaunradi tikai papildināja paražu normas, vēlāk ar saviem likumiem sāka tās grozīt, bet neapstrīdēja to spēku. Valdnieki šajā posmā pēc romiešu tiesību tradīcijas pieņēma ediktus, kapitulārijus un piešķīra privilēģijas. Kapitulāriji bija vieni no pirmajiem tiesību avotiem, ko pieņēma ģermāņu valdnieki. Jau franku laikos tika pieņemti kapitulāriji, kā arī edikti, dekrēti, konstitūcijas un citi karaļu tiesību jaunrades akti, kas lika pamatus karaļu tiesībām.[106]

Gan tiesību avotu forma, gan valoda (vulgarizēta latīņu valoda) tika pārņemta no romiešu tiesībām. Tā iemesls bija gan šāda veida tradīciju trūkums ģermāņu tautās, gan ģermāņu valdnieku sākotnējās attiecības ar Bizantiju.[107] Pirmie ģermāņu valdnieki sevi uzskatīja par Romas imperatora vietvalžiem, bet vēlāk tika atjaunota pati Romas impērija, veidojot Vācu Svēto Romas impēriju (962–1806), kas sevi uzskatīja par Rietumromas pēcteci un tiesību pārņēmēju.[108]

Kapitulārijus pēc to satura var dalīt garīgos (*Cap. ecclesiastica*) un laicīgos (*Cap. mundana*). Laicīgos var dalīt vēl sīkāk: dienestu un valsts uzbūvi regulējošie (*Cap. missorum*), paražu tiesības grozoši un papildinoši (*Cap. legibus addenda*) un karaļa tiesību jaunrade, kas konkurē ar paražu jeb tautas tiesībām (*Cap. per se scribende*). Vācu tiesību vēsturnieks V. Ēbels uzsver, ka praksē ne vienmēr tika piemērotas karaļa pieņemtās tiesību normas.[109] Kā iemeslu tam var minēt ģermāņu tradicionālo attieksmi pret valdnieku kā tiesnesi, bet ne kā pret likumdevēju,[110] un paražu normu augsto autoritāti sabiedrībā.

Latviešu tiesību vēsturnieks Benno Ābers kapitulārijus iedala:

1. *Capitularia per se scribenda*, kuri izdoti neatkarīgi no cilšu tiesībām kā teritoriālas normas un kuru spēks laikā bija aprobežots ar viena karaļa valdīšanu, ja nākamais valdnieks šos kapitulārijus neatjaunoja.

---

[106] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 31.

[107] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 249.

[108] Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 22.lpp.

[109] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 36.

[110] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 392–395.

© Tiesu namu aģentūra

2. *Capitularia pro lege tenenda, legibus addenda*, kas grozīja vai papildināja kādas tautas tiesības (*leges*) un tāpēc bija tām jāpievieno. Formāli tiem vajadzēja arī attiecīgās cilts piekrišanu tautas sapulcē. Vēlāk tos pieņēma ar cilts klusu piekrišanu, ja attiecīgie kapitulāriji bija publicēti tiesas sapulcēs. Līdz ar *leges* (tautu tiesībām) tie bija pakļauti personālajam principam.
3. *Capitularia missorum*, instrukcijas karaļa sūtņiem (*missi dominici*), kam arī bija ievērojama ietekme uz karolingu laikmeta karalisko tiesību attīstību."[111]

Īpaša nozīme franku valstī un arī viduslaiku sabiedrībā bija privilēģijām. Sākumā tās deva tikai karalis, bet vēlāk arī zemes kungi. Tas sekmēja lēņu sistēmas izveidi un nostabilizēšanos Eiropā.

No IX gadsimta ģermāņu valdnieki piešķīra fiziskām (piemēram, kara biedriem) un juridiskām (piemēram, baznīcai, pilsētai) personām īpašas tiesības, kuras tika juridiski noformētas privilēģijas formā.[112] Visa kontinentālās Eiropas tiesību jaunrade agrajos viduslaikos notika vulgarizētā latīņu valodā.

Pēc pierakstīšanas laika vēlākas bija Skandināvijas ģermāņu Barbaru tiesas. Arī skandināvu valstiskums veidojās vēlāk nekā kontinentālajā Eiropā un Anglijā. Skandināvu Barbaru tiesām piemīt pārējām Barbaru tiesām raksturīgās īpašības, taču vienlaikus arī iezīmes, kas tās krasi nodala no citām. Skandināvu likumi atšķirībā no citiem barbaru likumiem nav rakstīti vulgarizētā latīņu valodā, bet gan skandināvu tautu valodās. Turklāt skandināvu likumos praktiski nav konstatējama romiešu tiesību un kultūras ietekme.

Skandināvu sabiedrība, spriežot pēc šiem likumiem un sāgām, IX–X gadsimtā bija vairāk saglabājusi pirmsvalsts kopienas iezīmes nekā tās ģermāņu ciltis, kuras nonāca tiešā saskarsmē ar Romu, kā, piemēram, goti, franki, sakši u.c. Tas izpaužas arī viduslaiku skandināvu sabiedrības struktūrā un tiesiskajās attiecībās, kas bija fiksētas likumos. Gutalags saturēja Gotlandes salas iedzīvotāju tiesības. Tā nosaukums zviedru valodā nozīmē – gudu likums. Tas, līdzās citiem skandināvu likumiem (*Borgarthings–Lõg, Frostothings–Lõg, Eidsivathigs–Lõg*, Pelēkai zosij

---

[111] Ābers B. *Tiesību vēsture.* – [b.v.], [b.i.], 1940, 60.lpp.

[112] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 39.

© Tiesu namu aģentūra

u.c.[113]), bija viens no vēlākajiem barbaru likumiem. Tāpat kā pārējās Barbaru tiesas, šo krājumu raksturo arhaisms.[114]

Tikai sākot ar XI gadsimtu, Skandināvijā rūnu rakstu sāk nomainīt latīņu alfabēts, bet no XIII gadsimta skandināvu tiesībās bija jūtama kristietības ietekme. Tā bija rezultāts divu gadsimtu ilgai katoļu baznīcas misionāru darbībai Skandināvijā – Norvēģijā, Zviedrijā, Dānijā, Gotlandē un Islandē. Kristīgās vērtības XIII gadsimtā tika iekļautas Šonenas tiesībās, Jitlandes likumos, Upsalas tiesā, Gulatingā un citos skandināvu tiesību avotos.[115] Skandināvu paražas visilgāk ir saglabātas mutvārdos.[116] Pat tiesību pierakstīšana neaprāva mutvārdu tradīciju un lagmana – likumu teicēja autoritāti.

Skandināvijā veidojās situācija, ka likumu sākotnējā redakcija bija tuva Barbaru tiesām pēc gara un struktūras, tomēr tās jau bija noformētas kā zemes tiesības. Vēlākās papildinātās un grozītās redakcijas pilnībā atbilst dižo viduslaiku zemes tiesībām. Tāpēc tikai nosacīti Skandināvu paražu pierakstus var iekļaut Barbaru tiesu grupā.

Iedzīvotāju lielākā daļa viduslaiku Gotlandē, tāpat kā visā Skandināvijā, bija bondi (skandināvu brīvie zemnieki). Gutalagā skaidri iezīmētas arī citas ļaužu grupas, kas raksturīgas barbaru sabiedrībai – vergi un brīvie bezzemnieki. Skandināvu sabiedrība bija tiesiski vienota. Šeit iepriekš nebija pastāvējusi cita valsts, kā tas bija tajās kontinentālās Eiropas ģermāņu valstīs, kuras veidojās bijušajās Romas impērijas teritorijās. Tiesību partikulārisms viduslaiku Skandināvijā bija mazāks nekā pārējā Eiropā. Skandināvu sabiedrībā arī viduslaikos saglabājas līdztiesība un vienlīdzība brīvo bondu vidū, kas raksturīga pirmsvalsts posmam un zināmā mērā arī agrajiem valstiskumiem.[117] Skandināvijā vispār neizveidojās lēņu sistēma un dzimtmuižas ar dzimtzemniekiem, kas viduslaikos bija raksturīgi kontinentālajai Eiropai un Anglijai.

Ilgāk nekā citur liela loma saglabājās tautas sapulcei – tingam, kurā tika risināti visi svarīgākie jautājumi, tostarp arī spriesta tiesa. Gotlandē

---

113 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 325.

114 *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 114.

115 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 140.

116 Pāvulāns V. *Skandināvija agrīnajos viduslaikos*. – Rīga, 1976, 5.–9.lpp.

117 Turpat, 18., 19.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

augstākā pašpārvaldes institūcija bija altings, kura kompetencē bija gan tiesas spriešana, gan likumdošana, gan nodokļu noteikšana, gan kara lietas, gan ārpolitikas jautājumi. Tiek uzskatīts, ka tieši altingā ir ticis pieņemts arī Gutalags.

Gutalags ir saglabājies četros manuskriptos jeb redakcijās.[118] Lai gan pārrakstītāji centās precīzi veikt savu darbu, tieši šīs pārrakstīšanas rezultātā radās dažādas viena teksta versijas. Tas raksturīgs gan paražu tiesību pierakstiem, gan citiem agro viduslaiku tiesību avotiem, tai skaitā kanoniskajām tiesībām. Laika gaitā bieži nozuda pats pirmavots, un bija grūti pateikt, kura no atšķirīgajām viena avota redakcijām ir autentiskāka. Turklāt viduslaikos bieži tika radīti arī apzināti dokumentu viltojumi. Ja avots bija likums, tad tas noveda pie tālejošām juridiskām sekām. Ļoti nopietnas falsifikācijas tika atklātas viduslaiku kanoniskajās tiesībās. Par piemēru var minēt Pseidoisidora dekretālijas, kuras tika radītas, lai nostiprinātu Romas pāvesta varu X–XII gadsimtā.[119]

Paražu tiesību un karaļa tiesību tuvināšanos kontinentālā Eiropā sekmēja Kārlis Lielais. Viņš pavēlēja pierakstīt visus līdz šim nepierakstītā formā pastāvošos cilšu likumus un atbilstoši valsts un sabiedrības interesēm pārstrādāt *Lex Salica* tekstu.[120] Agro viduslaiku beigās kontinentālā Eiropā karaļa tiesības sāk aizstāt paražu normas – gan rakstītās, gan nerakstītās. Taču šis process bija ļoti garš un komplicēts. Kārļa Lielā

---

118 Divi manuskripti ir seno gudu valodā, viens dāņu un viens vācu valodā. Vecākais manuskripts ir rakstīts uz pergamenta. To atrada ap 1680.gadu vienā no Gotlandes baznīcām. Šajā 50 lapu lielajā manuskriptā ir gan pats *Gutalags*, gan Gutasāga (stāsts par Gotlandes senatni). Viss Gutalaga teksts (izņemot likuma pantu nosaukumus un numerāciju) ir sarakstīts vienā rokrakstā, domājams XIV gs. vidū. Zinātnieki uzskata, ka sākotnēji ir pierakstīts 61 pants. To apstiprina arī šis pēdējais, 61.pants, kurā teikts: "Mēs esam vienojušies, ka tas ir likums, kas šeit ir rakstīts. Tas ir jāievēro visiem cilvēkiem. Ja notiek gadījumi, kas šeit nav paredzēti, tad tos jāizšķir tiesnešiem ar balsu vairākumu. Un viņiem ir jāzvēr, ka tas ir taisnīgs gudu likums, un pēc tam tas ir jāpieraksta šeit." Tam seko vēl trīs panti, no kuriem pirmais sākas tā: "Tas ir tas, kas nesen tapa pieņemts par matu izraušanu (..)", kas skaidri norāda, ka šie panti ir pierakstīti vēlāk. Arī valodas ziņā ir krasas atšķirības starp pirmajiem pantiem, 61. ieskaitot, un pārējiem, jo sākumā valoda ir ievērojami arhaiskāka. Tā kā visu rokrakstu rakstījis viens cilvēks, tad atliek secināt, šī senā valoda ir pārrakstīta no kādas senākas Gutalaga redakcijas. Otra, jaunākā redakcija ir tapusi 1587.gadā, kad likumu no vecākas redakcijas norakstīja mācītājs *Dāvids Bīlefelds*. Tā ir rakstīta uz papīra. Pats Bīlefelds raksta, ka tā ir kopēta no 1470.gada redakcijas.

119 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 571.

120 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 14. Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 132.

© Tiesu namu aģentūra

darbības rezultātā skaidri mainās tiesību avotu hierarhija. Šajā laikā valdnieka pieņemtie tiesību avoti bija spēcīgāki par paražu normām. Taču valdnieki savā tiesību jaunradē vēl nenosedza visu tiesisko attiecību regulējumu. Tur, kur nebija karaļa izdotu likumu, darbojās paražu tiesības. Jāņem vērā, ka tauta konservatīvi turējās pie vecajām tiesībām, jo to ievērošana balstījās paaudžu pieredzē.

4. Tiesiskās attiecības Barbaru tiesās. Sabiedrības struktūra. Dzimtas locekļu rīcībspēja un tiesībspēja

Agro viduslaiku tiesībās sabiedriskā struktūra ir analizējama kopā ar sabiedrības locekļu rīcībspēju un tiesībspēju. Kārtu sabiedrībā, kas veidojās jau agrajos viduslaikos un tika atspoguļota Barbaru tiesās, šie jautājumi bija cieši savstarpēji saistīti. Viduslaiku sabiedrība bija dalīta grupās pēc tiesībām, kādām persona bija pakļauta, kā arī pēc rīcībspējas un tiesībspējas konkrēto tiesību ietvaros, kuras attiecās uz personu. Arī šādi izpaudās tiesiskais partikulārisms. Katra sabiedrība sastāvēja no daudz un dažādām tiesiskām sociālām grupām.

Romiešu tiesībās "*persona*" bija juridisks jēdziens, kurš attiecās uz brīvu cilvēku kā tiesību subjektu. Vergi nebija tiesību subjekti, bet gan objekti.[121] Romieša tiesībspēju veidoja trīs statusi – brīvība (*status libertatis*), pilsonība (*status civitatis*), ģimenes stāvoklis (*status familie*). Politiskā pilntiesība nebija saistīta ar civiltiesisko rīcībspēju. Kamēr dzīvs bija tēvs, dēlam nebija tiesību slēgt darījumus.[122]

Jau pirmajā ģermāņu paražu pierakstā, arhaiskajā *Lex Salica* bija atainota sarežģīta sociālā struktūra, kuru veidoja cilvēku iedalījums pēc to izcelšanās un brīvības statusa. Saliešu franku sabiedrībā jau bija izveidojusies elite – dižciltīgie. Sākumā pie elites piederēja tikai laicīgās varas pārstāvji. Franku valsts sociāli tika dalīta simtos. Tikai dažās *Lex Salica* vietās tika minēts Salijas franku zemes vai tautas politiska rakstura dalījums. Saliešu likumā tiek pieminēti simti (*centenae)* un to vadītāji (*centenarius). Centenarius* bija vadītājs simts vīru vienībai *(Hundertschaff),* grāfs (*Grafio)* – novadam. Grāfs bija Salijas franku augstākais ierēdnis. Viņš pats nenodarbojās ar tiesāšanu. Visur, kur grāfs tika pieminēts, viņam bija izpildvaras funkcijas. Grāfs rūpējās par

[121] Birziņa L. *Romiešu tiesības.* – Rīga: LU, 1997, 46.lpp.

[122] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 280.

© Tiesu namu aģentūra

sprieduma izpildīšanu, pēc iepriekšēja uzaicinājuma veica pasākumus pret nelikumīgu darbību, karaļa vārdā paaugstināja miera nodevu.[123] Turklāt likumā parādījās tungina (*Thunginus*) amats. Likums to minēja vairākās svarīgās vietās. XIX gadsimtā vācu tiesību vēsturnieku aprindās valdīja uzskats, ka tā ir ticis apzīmēts ciema vadītājs. Vācu tiesību vēsturnieks Georgs Vaics iebilda pret šādu skaidrojumu, norādot, ka ne tungina stāvoklis, ne vārds nenorāda, ka viņš varētu būt ciema vadītājs. Daudzviet šis vārds ir saistīts ar vārdu "*centenarius*", tāpēc Vaics uzskatīja, ka tie abi apzīmējuši vienu un to pašu cilvēku, ko likums sauc divos vārdos: latīniski, nosakot viņa vadošo stāvokli simts vīru vienībā, un īpatnējā saliešu franku vārdā, norādot uz viņa tiesisko darbību un lomu tautas sapulces – tinga vadīšanā. Tungins bija tas, kurš vadīja tiesas sēdi un ārkārtējos gadījumos sasauca sapulci. Pie viņa vērsās prasītājs, ja pēc tiesas sprieduma vēlējās uzsākt jaunu procesu pret savu parādnieku.[124] Tungina vārds ticis atvasināts no ģermāņu tautas sapulces – tings – nosaukuma.[125]

Gan kontinentālajā Eiropā, gan Skandināvijā iedzīvotāju lielākā daļa dzīvoja kopienās. Agrajos viduslaikos pastāvēja divas kopienas formas. Sākumā, kamēr pārsvarā bija lielās ģimenes īpašums, pastāvēja asinsradinieku kopiena. Vēlāk, kad lielās kopienas īpašumu sāka dalīt, veidojās kaimiņu kopiena – marka. Kārlis Lielais markas organizācijas principu izmantoja valsts administratīvi teritoriālajai organizācijai un valsts nomalēs izveidoja sešas markas. Par to vadītājiem tika iecelti markgrāfi (lat. *praefectus, custor limitis*) ar plašām pilnvarām.[126]

Ap lielo ģimeni kā vairāku paaudžu radinieku kopu grupējās arī patriarhālie vergi, tiesībās ierobežotie brīvie un brīvie zemes nomnieki. Visi dzīvoja kopējā sētā. Starp lielās ģimenes locekļiem pastāvēja izteikta nevienlīdzība. Mājas saimnieks bija pilnīgs noteicējs un valdīja pār savu kolektīvu saskaņā ar tradīcijām un savu gribu. Pēc tēva nāves šo varu mantoja vecākais dēls, līdz ar to kļūstot par noteicēju attiecībā uz odālu (lielās ģimenes zemes īpašumu).

Lielās ģimenes ilgstoša saglabāšanās Skandināvijā ietekmēja arī zemes īpašuma formu lēnāku attīstību. Pazīstamas ir trīs zemes īpašuma attīstības formas:

1) dzimtas īpašums;

[123] Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 30–32.

[124] Ibid., S. 30–32.

[125] Pāvulāns V. *Skandināvija agrīnajos viduslaikos*. – Rīga, 1976, 24., 25.lpp.

[126] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 391.

© Tiesu namu aģentūra

2) lielās ģimenes īpašums – odāls;
3) mazās ģimenes īpašums – alods.

Jau *Lex Salica* regulēja tiesiskās attiecības, kas izrietēja no aloda.[127] Skandināvu sabiedrībā īpašuma formu attīstības tempi bija lēnāki nekā citās Rietumeiropas zemēs. Mazās ģimenes īpašums Skandināvijā sāka veidoties tikai VIII gadsimtā, turklāt tā attīstība notika ļoti lēni.[128] Visagrāk tas izveidojās Islandē un Dānijā. Dānijai bija ciešāki sakari ar Rietumeiropas valstīm, kā arī lauksaimniecības attīstībai labvēlīgāki apstākļi. Islandē mazās ģimenes īpašuma attīstību veicināja kolonizācija, kā arī apstāklis, ka turp uz dzīvi izbrauca atsevišķas mazās ģimenes. Bez tam lielās ģimenes saglabāšanu nepieļāva Islandes dabas apstākļi. Islandē bija maz lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Tas nedeva iespēju lielai cilvēku grupai apmesties kopā.[129]

Sabiedrības galvenā daļa agrajos viduslaikos bija brīvie zemnieki. Tāpēc ekonomiskā un sociālā pamatvienība bija zemnieka sēta, kuras saimnieks sākumā bija lielās ģimenes, vēlāk – mazās ģimenes galva. Uz zemnieka pleciem gūlās visa atbildība gan par saimniecības darbu organizēšanu, gan par savas sētas locekļu nodrošināšanu ar eksistences līdzekļiem. Zemnieki rūpējās arī par zemes aizsardzību pret ārējo ienaidnieku un par kārtības un likumības saglabāšanu iekšzemē.

Zemnieki pakāpeniski zaudēja brīvību, jo viņi tika piesaistīti pie zemes. Galvenais cēlonis šai parādībai meklējams nedrošajos dzīves apstākļos. Zemnieks nespēja veikt savus pienākumus, t.i., aizstāvēt sevi, savu ģimeni un mantu pret laupītāju uzbrukumiem. Valsts centrālā vara nevarēja garantēt drošību savai tautai. Īpaši apdraudētas bija valsts nomales. No austrumiem iebruka musulmaņi, no ziemeļrietumiem apdraudēja vikingi, t.i., normaņi.[130] Zemnieki meklēja aizstāvību pie sava kunga – senjora, kurš labprāt solīja aizstāvību, bet par to zemniekiem vajadzēja atdot savu zemi. Senjors zemi neapstrādāja, bet to atdeva zemniekam atpakaļ kā prekāriju ar pienākumu zemi kopt, pildīt senjora labā klaušas un maksāt nodevas. Zemnieks līdz ar zemes zaudēšanu zaudēja arī brīvību. Bez senjora atļaujas viņš nevarēja pāriet

[127] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 40.

[128] Гуревич А. *Норвежское общество в раннее средневековье*. – Москва, 1977, с. 25–30.

[129] Pāvulāns V. *Skandināvija agrīnajos viduslaikos*. – Rīga, 1976, 19.lpp.

[130] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 159,172–179.

© Tiesu namu aģentūra

uz citu dzīvesvietu. Tāds bija dzimtbūšanas sākums Rietumeiropā. Skandināvijā, kur šādu apdraudējumu nebija (musulmaņi atradās tālu, bet vikingi paši bija skandināvi), tā arī neizveidojās dzimtbūšana, bet brīvie zemnieki – bondi bija nozīmīgākā sociālā grupa visus viduslaikus.

789.gadā Kārlis Lielais izdeva likumu, kas noteica visu zemnieku piesaistīšanu zemei. Likums noteica, ka nav zemnieka bez senjora.[131] Tā bija daļa no valsts un sabiedrības organizācijas reformām, kuras realizēja dižais valdnieks. Zemnieku viensētas nespēja sevi aizsargāt, kā arī aizstāvēt valsts nomales, kur daļa no sētām atradās.[132] Lai valstī garantētu drošību, legalizētu un sakārtotu jau esošās attiecības, Kārlis Lielais tās nostiprināja likumos. Politiski gudrs valdnieka lēmums bija baznīcas organizācijas reformēšana, veidojot baznīcu kā laicīgās varas atbalstu. Piešķirot bīskapiem tiesības kontrolēt laicīgos ierēdņus, tika sperts solis valsts tiesiskuma stabilizēšanā.[133]

Ar to faktiski un formāli bija notikusi zemnieku nospiešana dzimtbūšanā. Brīvais franku zemnieks bija kļuvis par dzimtcilvēku ne vien laicīgo, bet arī garīgo (bīskapu, klosteru abatu) feodāļu zemēs. Dzimtbūšana formāli ir vieglāka cilvēku izmantošanas forma nekā verdzība, jo dzimtcilvēku nedrīkstēja pārdot bez zemes, nedrīkstēja arī bez tiesas sprieduma nogalināt.[134] Dzimtcilvēkam piederēja viņa kustamā manta, un viņam bija sava ģimene.[135]

Brīvie zemnieki nebija vienveidīga masa. Viņu stāvokli sabiedrībā noteica zemes un saimes lielums, lopu skaits un citas bagātības. No brīvo zemnieku vidus Skandināvijā gadsimtu gaitā izdalījās to virsotne, kuru sāka apzīmēt par "lielajiem", "bagātajiem", "varenajiem" bondiem vai par havdingiem (virsaišiem, vadoņiem). Tiem bija liela saime, plaši zemes īpašumi, piederēja kuģi, viņu autoritāte un tiesības zemnieku kopienā arvien vairāk paplašinājās. Viens no galvenajiem faktoriem, kas noteica bonda vietu sabiedrībā, bija spēja vai nespēja saglabāt lielās ģimenes īpašumu odālu. Bondus, kam izdevās saglabāt odālu, sauca par

---

131 Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 8.lpp.

132 Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003, с. 390.

133 Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 55.

134 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 135–138.

135 Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 8.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

odālmeniem, kā arī par holdiem. Tas līdzinās grieķu izpratnei par sociālo struktūru un ģimenes pienākumu būt materiāli patstāvīgai.[136]

Skandināvijā bija vērojama arī pretēja tendence. Daudzi no bondiem savus zemes īpašumus zaudēja, sevišķi pēc tam, kad sākās odāla sadalīšana, un tie kļuva par zemes nomātājiem jeb leilendingiem.

Viduslaiku pasaulē bija plaši izplatīta patriarhālā verdzība.[137] Vergi tika nodarbināti saimniecības darbos. Vergam varēja būt iedalīts neliels zemes gabals, ko tas apsaimniekoja. Viņš varēja būt arī par saimniecības vadītāju, par bērnu audzinātāju un skolotāju. Par verga noziegumiem atbildēja tā saimnieks. *Lex Salica* XII pants nosaka:

- Ja vergs nozags mantu ārpus mājas par 2 denārijiem, tam tiks piespriests atgādāt nozagto un atlīdzināt zaudējumus, kā arī tam pienākas 120 pātagas sitieni (uz sola).
- Gadījumā, ja viņa nozagtā manta būs 40 denāriju vērtībā, tas tiks vai nu kastrēts, vai arī būs jāsamaksā 6 solidi. Tas saimnieks, kura vergs ir izdarījis zādzību, sedz prasītājam gan zādzības vērtību, gan atlīdzinājumu.[138]

Viduslaikos vergam bija tiesības nēsāt ieroci. Par verga nogalināšanu brīvajam nebija jāatbild kā par slepkavību, bet gan jāatlīdzina nodarītais zaudējums verga saimniekam. Vergus bieži atlaida brīvībā. Var teikt, ka izveidojās tradīcija "no nebrīvības uz brīvību". Vergu brīvībā atlaist varēja ļoti vienkārši: vienīgā prasība bija, lai klāt būtu daudz liecinieku. Islandē vergu atbrīvoja, "ievedot to likumā". Tas nozīmēja, ka altingā pie Likumu klints pasludināja šo vergu par brīvu. Vergs automātiski tika uzskatīts par brīvu, "ja 20 gadus gājis brīva cilvēka ceļus". Vergs varēja pats izpirkties brīvībā. Vergs kļuva brīvs arī tad, ja zemē iebruka ienaidnieks un vergs iebrucēju nogalināja.[139] Vergi jeb servi bija ievērojama agro viduslaiku sabiedrības daļa. Sabiedrības attieksme pret vergiem bija atšķirīga, salīdzinot ar romiešu sabiedrību. Tā, piemēram, 517.gadā baznīcas koncils franku valstī pieņēma lēmumu, ka tāds saimnieks, kas bez tiesas sprieduma nogalina savu vergu, ir ekskomunicējams (izslēdzams no kristīgās baznīcas). Daļēji brīvi

---

136 Вебер М. *Аграрная история древнего мира*. – Москва: Канон-Пресс-Ц, 2001, с. 217–263.

137 Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 13.lpp.

138 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 37.

139 Pāvulāns V. *Skandināvija agrīnajos viduslaikos*. – Rīga, 1976, 23.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Rietumeiropas barbaru sabiedrībā bija koloni – pusbrīvie saskaņā ar romiešu tiesībām un liti – pusbrīvie saskaņā ar ģermāņu tiesībām.[140]

Neliela, bet ļoti ietekmīga bija trešā sociālā grupa – dzimtas aristokrātija. Cilts priekšgalā bija vadonis, kam bija dažādi apzīmējumi – konungs, jarls, hersīrs. Dzimts priekšgalā bija vecākais. Arī katram novadam bija savs vecākais. Pakāpeniski aristokrātijā ieplūda turīgākie zemnieki un karadraudze.

Salijas franks pieaudzis kļuva divpadsmit gadu vecumā; vismaz šajā vecumā iestājās atbildība par izdarīto noziegumu, miera pārtraukšanu (*Lex Salica* XXIV, 5); un ja nogalināja jaunāku, tad vainīgajam draudēja trīskārtējs sods (*Lex Salica* XXIV,1). Senākos tekstos parādās desmit gadu vecums kā pilngadības cenzs. Tā kā arī citos senākos tekstos parādās desmit gadu vecums, tad iespējams, ka šeit bija saglabājusies arhaisko tiesību ietekme. Anglosakšu tiesībās bija minēti desmit gadi kā vecums, no kura var saukt pie kriminālatbildības. Veseksas karaļa Inē tiesā (pieņemta ap 690.gadu) 7. 2.§ noteikts, ka puiku, kam ir 10 ziemas (gadi) var atzīt par zagtas mantas slēpēju un sodīt.[141]

Nepilngadīgajiem ģermāņu zēniem bija gari, cirtaini mati *(Lex Salica* XXIV, 2), tas nezinātājam ļāva vizuāli noteikt zēna statusu. Kas zēnam tos nogrieza bez vecāku atļaujas, tam par to pienācās sods (*Lex Salica* XXIV, 2.b). Pieaudzis jaunietis tomēr uzreiz nekļuva pilntiesīgs dzimtas loceklis, kamēr dzīvs bija viņa tēvs.[142] Zemi mantot varēja tikai dēli. Dēls līdzās tēvam nekad nevarēja kļūt par zemes īpašnieku, un līdz ar to dēls nevarēja kļūt par pilntiesīgu dzimtas locekli. Par vecumu, kurā skandināvu jaunietis var pats par sevi rūpēties, tika uzskatīti 15 gadi.[143]

Lai gan agrajos viduslaikos jau bija izveidojušās ģimenes, liela loma ģermāņu sabiedrībā bija dzimtai. Laulību noslēgšanai bija nepieciešama visas dzimtas piekrišana. Tas bija apgrūtinoši, tāpēc jau *Lex Salica* pierakstīšanas laikā bija ieviesta procedūra, kā atteikties no dzimtas,

---

140 Ābers B. *Tiesību vēsture.* – [b.v.], [b.i.], 1940, 35., 36.lpp.

141 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 65.

142 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 30–32.

143 *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 128.

© Tiesu namu aģentūra

kurai piederēja.[144] Procedūra bija formāla un svinīga. Ja tas notika likumīgi, t.i., atbilstoši *Lex Salica* prasībām, tad šim cilvēkam vairs nebija nekādu tiesību un pienākumu attiecībā uz lielo ģimeni, viņš pastāvēja pats par sevi, viņa mantojums un dienesta nauda pārgāja karaļa īpašumā.[145] Katrā ziņā šis fakts norāda uz attālināšanos no sākotnējām vienkāršajām sociālajām attiecībām. Līdz ar to ģermāņu tiesībspēja brīvi attīstījās no kolektīvās tiesībspējas uz personisko jeb individuālo. Tomēr viduslaiku sabiedrības struktūra juridiskajās attiecībās veidojās no saimes un radiniekiem.[146]

5. Ģimenes, mantošanas tiesības un īpašumtiesības barbaru sabiedrībā

Arhaiskās tiesības nepazīst materiālo un procesuālo tiesību nošķiršanu, tāpat kā tās nedala tiesības nozarēs. Tāpēc analizējot ir grūti nošķirt tiesību nozares un apakšnozares, lai tās dziļāk izpētītu. Pētot agro viduslaiku sabiedrības civiltiesiskās attiecības, jāaplūko ģimenes, mantošanas un īpašuma tiesības. Tā kā īpašuma tiesības vēl bija ierobežotas, tad saistību tiesības bija vāji attīstītas. Jāatzīst, ka attiecībām ģimenē visās tautās, arī ģermāņiem, senākos laikos bija lielāka nozīme un spēks nekā vēlāk. Laika gaitā pārsvaru ņēma tīri politiski veidojumi un ģimenes saites vājinājās. Dažkārt attiecības starp asinsradiniekiem pat tika pilnīgi sarautas.[147] Tādējādi var uzskatīt, ka Saliešu likumā atrodami pirmatnējām ģimenes attiecībām tuvāki attiecību modeļi nekā vēlākos paražu pierakstos. Šis pieņēmums, kā uzskata Vaics, ir pamatots. *Lex Salica* attēlotās attiecības, lai arī dažos svarīgos jautājumos atšķīrās no to sākotnējās formas, tomēr kopumā bija saglabājušas senāko ģimenes attiecību iezīmes. Vairākās Saliešu likuma nodaļās, kur pieminēta radinieku secība attiecībā uz dažādu tiesību izmantošanu un pienākumu pildīšanu, parādās īpatnēja sieviešu

---

144 *Lex Salica LX*. Atteikšanās no radniecības:

1. Viņam ir jāierodas uz tiesas sēdi un tur, tungina klātbūtnē, viņam virs savas galvas jāsalaužtrīs zari rokas garumā. Tiesas sēdē viņam tie ir jānomet uz četrām pusēm un jāsaka, ka viņš atsakās no līdzzvērēšanas, mantojumiem un visiem rēķiniem, kas izriet no tiem. Ja pēc tam kāds no viņa radiniekiem tiks nogalināts vai mirs, viņš nekādi nedrīkst piedalīties mantojumā, bet paša mantojums nonāks ķēniņa īpašumā.

145 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 23.

146 Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 30–43.

147 Рулан Н. *Юридическая антропология*. – Москва: Норма, 1999, с. 75–108.

© Tiesu namu aģentūra

radniecības priekšrocība. XIX gadsimtā, kad tiesību vēsturnieki sāka šo avotu pētīt, šis fakts šķita nepieņemams, tādēļ ir bijuši mēģinājumi tekstu dažādi mainīt.[148] XIX gadsimtā valdīja uzskats, ka ģermāņu sabiedrība jau no pirmsākumiem ir bijusi izteikti patriarhāla, gluži kā romieši sabiedrība.

Lex Salica LIX nodaļā par alodiem (*De alodis*) bija regulēti vispārīgie mantošanas kārtības pamatprincipi. Norma noteica:

Ja kāds mirstot neatstās dēlus un ja māte pārdzīvos viņu, lai viņa pārņem mantojumu.

1. Ja mātes nav, bet ja ir brālis vai māsa, lai viņi pārņem mantojumu.
2. Gadījumā, ja viņu nav, lai mātesmāsa pārņem mantojumu. 1.pielikums. Ja nav mātesmāsu, lai tēvamāsas pārņem mantojumu.
3. Ja pēc tam atradīsies kāds tuvāks radinieks no šīm paaudzēm, lai viņš pārņem mantojumu.
4. Zemes mantojumu nekādā gadījumā nedrīkst pārņemt sieviete – visai zemei jāpāriet vīriešu dzimtas mantiniekiem, t.i., brāļiem.[149]

Tas, ka vispirms mantoja dēli, bija pats par sevi saprotams, bet G.Vaics uzskata, ka vārds *filii,* kas lietots Saliešu likumā, ietvēra arī meitas. Teksts nepieminēja vecuma priekšrocības vai pirmdzimtā tiesības. Ja ģimenē nebija bērnu, tad saskaņā ar senāko tekstu kā mantiniece sekoja māte. Uzskatīja, ka tēvs netiek pieminēts, jo tas, ka viņš manto, bija pats par sevi saprotams, bet mātes pielaišana pie mantojuma bija kaut kas jauns, un tieši tādēļ tas šeit tika izcelts. Iemesls šādai tēva nepieminēšanai senajos tekstos bija tas, ka netika uzskatīts par neiespējamu fakts, ka dēlam varētu piederēt mantojams īpašums, viņa tēvam vēl dzīvam esot. Tāda precedenta nebija. Lai arī dēls bija pieaudzis un spējīgs nest ieroču, viņš tomēr nebija pilntiesīgs kopienas loceklis. Nevar apgalvot, ka viņam nebija pilnīgi nekādu iespēju iegūt pašam savu īpašumu, tomēr likums neuzskata par nepieciešamu pieminēt šos retos gadījumus, kad pēc dēla nāves viņa īpašumu varētu mantot tēvs. Tādēļ tiek pieminēta tikai māte. Ja māte ir mirusi, kā nākamās kārtas mantinieki seko brāļi un māsas.[150] Dīvaini bija tas, ka tālāk tika nosaukta mātesmāsa, kurai tikai vēlākie teksti blakus nostāda arī tēvamāsu. Par mantiniekiem netika minēti ne tēvabrālis, ne mātesbrālis. To apstiprina arī Saliešu likuma

[148] Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 9.

[149] *Салическая правда (Lex Salica).* Пер. Н.П.Грацианского, под ред. В.Ф.Семенова. – Москва, 1950, с. 55, 56.

[150] Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 10–12.

© Tiesu namu aģentūra

LVIII nodaļa *De chrenecruda,* kurā mātesmāsa tiek nosaukta uzreiz pēc mātes un brāļiem, un māsām, viņa kopā ar bērniem tika pieaicināta galvot par vīra naudas nomaksu, ja parādnieks pats nevarēja samaksāt.[151] Radinieku secība galvojot bija tāda pati kā mantojot: māte, māsas un brāļi, mātesmāsa.

Mantošanas tiesībās reti tika nosaukti vēl tālāki radinieki, bet, galvojot par vīra naudas samaksu, *Lex Salica* tika pieminēti (trīs) kārtu galvotāji radinieki. Šeit teksti atšķiras viens no otra. Dažos tika pieminēti kā galvotāji tikai tēva, citos tēva un mātes, vēl citos tikai mātes puses radinieki.[152] Nogalinātās personas vīra nauda tika sadalīta uz pusēm starp tēva un mātes radiniekiem.

Senie ģermāņi mātesbrāļa attiecības ar jaunekli uzskatīja par sevišķi ciešām un svētām. Saliešu franki līdzīgu apsvērumu dēļ varēja dot priekšroku mantošanā tieši mātesmāsai, un nevis citiem radiniekiem.[153] Tas lieku reizi pierāda ģermāņu paražu arhaismu, jo arhaiskās sabiedrībās bieži radniecība tiek skatīta pēc mātes līnijas.[154] Tiesa, atšķirīga situācija veidojās no vardarbīgas laulības, kas radās, līgavu nozogot. Saliešu tiesa pazina arī šādu laulību.

Pretējs šai sieviešu radniecības priekšrocībai bija vispārpieņemtais pamatprincips, ka zemi var mantot tikai dēli. Tekstā netika skaidri pateikts, vai meitas tiek pilnīgi izslēgtas no zemes mantošanas, vai viņas tomēr manto pēc kādiem noteiktiem vīriešu kārtas radiniekiem.[155]

---

151 *Салическая правда (Lex Salica).* Пер. Н.П.Грацианского, под ред. В.Ф.Семенова. – Москва, 1950, с. 57–60.

152 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, s. 10–12.

153 Par īpatnējo sieviešu radniecības priekšrocību liecina arī kāda cita nodaļa Saliešu likumā, kuras nosaukums ir *De reipus*. Tajā tiek aprakstīts sekojošs gadījums: ja kāds gribēja precēt atraitni, tad viņam, lai ienāktu ģimenē, bija jānopērk radinieka tiesības par simbolisku samaksu. Tiesību nesējam publiskā tiesas sapulcē svinīgi tika sniegti 3 solidi un 1denārijs. Šeit mūs interesē, kurš tad bija tiesību nesējs. Likums vispirms nosauca sievas radiniekus, tad mirušā vīra radiniekus sekojošā kārtībā: sievas vecākais māsasdēls, māsasmeitas dēls, māsīcas (no mātes puses) dēls, mātesbrālis; tad seko mirušā vīrabrālis, bet tikai tādā gadījumā, ja viņš nemanto no sava brāļa; ja vīrabrāļa nav, tad seko nākošais radinieks līdz sestajai pakāpei, bet ar tādu pašu priekšnosacījumu, ka viņi nav mirušā vīra mantinieki. Nav skaidrs, kāpēc vīra radinieki, ja viņiem jāsaņem *reipus*, nedrīkst vienlaikus būt arī mantinieki.

154 Рулан Н. *Юридическая антропология*. – Москва: Норма, 1999, с. 77–108.

155 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 40.

© Tiesu namu aģentūra

Ģimenes tiesības un pienākumi atrodas ciešā saistībā ar mantošanas tiesībām. Nākamajiem mantiniekiem vajadzēja galvot arī par vīra naudu, ko radinieks kādam bija parādā. Tomēr viņu saistības nebija absolūtas, bet gan subsidāras un ierobežotas. Pamatprincipi galvošanai par vīra naudu, kas bija jāsamaksā nogalinātā radinieka piederīgajiem, un pamatprincipi tās saņemšanai senākos laikos ģermāņiem bija līdzīgi. Saliešu likumā tas tā vairs nav. Tajā parādījusies tuvāku un tālāku radinieku nošķiršana: pusi no vīra naudas saņēma dēli, otru pusi sadalīja tēva un mātes puses tuvākie radinieki. Šī nodalīšana bija tik galīga, ka vieni radinieki nevarēja stāties otru radinieku vietā. Ja neviena tuvāka radinieka nebija, tad nauda pārgāja karaļa īpašumā. Likums noklusē faktu, vai tā notika arī tad, ja nebija dēlu. Līdzīga dalīšana starp tēva un mātes puses radiniekiem notika, arī pildot pienākumus par soda samaksu. Tiek uzskatīts, ka ir bijusi atšķirība starp ģimenes sodiem un dzimtas sodiem, t.i., par noteiktu maksājamā soda daļu galvojuši tikai tuvākie piederīgie, par otru daļu – tālākie radinieki. Tomēr likumā par to netika runāts.[156]

Lex Salica sākotnējā redakcijā neuzskatīja sievieti par zemes mantinieci, bet VI gadsimtā ģermāņu tiesības savu nostāju daļēji mainīja. Likumīga priekšroka sievietei attiecībā pret sānu līniju mantiniekiem bija noteikta norvēģu likumā – Forstatings.[157] Saliešu likums tika mainīts valdnieka Hilperika laikā. Izdarītie labojumi paredzēja priekšroku meitai un brāļiem vai māsām, mantojot pret kaimiņiem (*Lex Salica* 5.kapitulārija 3.§). *Lex Ripuaria* šo formulu atkārtoja un papildināja, piebilstot, ka sieviete neiestājas mantojumā, kamēr ir dzīvs vīriešu dzimums. Citās šī likuma normās bija teikts, ja laulātajiem nebija bērnu, vīrs varēja novēlēt savu mantu sievai, un sieva savukārt – vīram.

Skandināvu paražu pierakstos, kas bija vēlāki, vairs nav saglabājušās tik arhaiskas radniecības saites kā *Lex Salica* pirmajās redakcijās. Skandināvijā pastāvēja izteikta patriarhāla ģimene. Gutalaga 13.pantā par cilvēka slepkavību (*Af mandrap*) teikts:

"Ja notiks ļaunums pēc Sātana prāta, ka cilvēks nogalinās citu, tad ar viņu ir jābēg tēvam, dēlam, brālim. Ja viņu nav, tad lai bēg tuvākie radinieki (*nestu nižiar*) uz 40 dienām uz baznīcu, ko visi ļaudis tur par svētu vietu. Tādas ir *Fardiema*, *Tingstedi* un *Atlinbago*."[158] Gutalaga

---

156 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 15–20.

157 Гуревич А. *Норвежское общество в раннее средневековье*. – Москва, 1977, с. 52.

158 *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 128.

© Tiesu namu aģentūra

20.pantā, kurš nosaka mantošanas kārtību, teikts: "ja pēc tēva nāves paliek nepilngadīgi un pilngadīgi dēli, tad vecākais nevar nodalīties no jaunākā pat tad, ja vajadzība spiež, kamēr jaunākais nav pilngadīgs, t.i., 15 gadus vecs. Ir regulētas arī sieviešu kārtas radinieču – meitu, mazmeitu, māsu, sievas – mantošanas tiesības. Sievietes nebija izslēgtas no mantošanas, taču iezīmējās divējāda mantošana – vīriešu īpašumu manto vīrieši, bet sieviešu – sievietes. Sievietes mantojumu manto meita vai viņas bērni.[159] Skandināvijā neprecētai meitai, t.i., tādai, kura ar pūru vēl nebija saņēmusi savu daļu no ģimenes kopīpašuma, nebija likumīgu tiesību, ja bija brāļi. Dažkārt neprecētai meitai bija paredzētas tiesības mantot kopā ar brāļiem, kā, piemēram, Upsalas tiesā.[160]

Mājas saimnieks bija galva tādai saimniecībai un ģimenei, kura ietvēra arī daļēji brīvos un patriarhālos vergus. Likums noteica, ka gadījumā, ja ienācējs pārkāpj mājas mieru, tad saimnieks bija tiesīgs iekasēt soda naudu.[161]

Atsevišķos avotos radinieku tiesības tiek ierobežotas līdz kādai noteiktai radniecības pakāpei. Saliešu tiesas nodaļā *De reipus* tika runāts par sešām tuvākajām radinieku pakāpēm. Ja šādu radinieku nebija, nauda tika nodota karaļa rīcībā. Tā paša likuma citā nodaļā pēc mātes, brāļiem un māsām, un mātesmāsas tiek nosaukti vēl trīs nākamie tuvākie radinieki.

Skandināvu paražu pierakstos skaidri bija izteikta radniecības noteikšana pēc tēva. Gutalaga 15.pantā "Par vērgeldu" (*Af vereldi manna*), t.i., vīra naudu, bija teikts: "ja kāds gotlandietis apņem sievu, kas nav gotlandiete, tad bērnu vērgelds tiek aprēķināts kā tēvam. Arī tad, ja sieva bija gotlandiete, bet vīrs ienācējs, bērni sekoja tiesībās savam tēvam."[162] Tomēr ne kristietības ietekme, ne valsts lomas pieaugums neatturēja skandināvus no asinsatriebības, kas atspoguļojas arī paražu pierakstos. Lielās ģimenes un radinieku nozīme bija ļoti nozīmīga skandināvu sociālajā struktūrā visā viduslaiku periodā. [163] Saskaņā ar paražu normām, skandināvi jau agrajos viduslaikos, slēdzot laulību,

---

[159] *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 137–140.

[160] Sawyer B., Sawyer P. *Medieval Scandinavia*. From Conversion to Reformation circa 800–1500. – [b.v.], [b.i.], 1962, p. 168.

[161] *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 128.

[162] Ibid., с. 131.

[163] Pāvulāns V. *Skandināvija agrīnajos viduslaikos*. – Rīga, 1976, 18.–24.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

vienojās par līgavaiņa dāvanām līgavai un līgavas pūru. Iegūstot pūru, jaunā sieviete zaudēja tiesības uz tēva mantojumu. Šai normai bija pat īpašs nosaukums. Dažādas skandināvu ciltis to pazina kā *Fylght, Hemfylght, Hemgaef, Omynd.* Dāvanās līgava saņēma sudrabu, zeltu, vergus, mājsaimniecības lietas. Līgavas dāvanas bija atkarīgas no līgavaiņa rocības.[164] Lielākā daļa dāvanu bija no sirojumiem pārvestās kara trofejas.

Gan dienvidģermāņi, gan arī ziemeļģermāņi izdalīja likumīgi dzimušus un nelikumīgi dzimušus bērnus. Nelikumīgi dzimušus bērnus neuzņēma sociālajās struktūrās, jo tās veidoja pēc asinsradniecības principa, skatot radniecību pēc tēva. Ārlaulībā dzimušam bērnam *de iure* tēva nebija. Visas tiesiskās attiecības tika veidotas, balstoties uz radinieku kolektīvām tiesībām, pienākumiem un atbildību. Būt ārpus radniecības nozīmēja būt ārpus tiesiskajām attiecībām. Gutalags noteica, ka nelikumīgi dzimis dēls (*pysun* – sākotnēji skandināvi ar šo vārdu apzīmēja verdzenes bērnu) nevar pretendēt uz mantojumu. Izņēmums no šī likuma bija, ja bērna māte bija dižciltīga gotlandiete. To, ka bērna augšupējās radinieces trīs paaudzēs bijušas dižciltīgas gotlandietes, varēja apstiprināt ar ģenealoģijas pierakstiem (*etar manna scra*). Tātad šeit tika izmantota izcelšanās noteikšana pa mātes līniju. Turklāt likums pieļāva nelikumīgiem bērniem, kas dzimuši diviem gotlandiešiem, stāties mantošanas tiesībās, ja nevienam no vecākiem nav likumīgu bērnu.[165]

Jau ļoti agri ģermāņu paražu tiesībās parādās ierobežojumi slēgt laulību. Tie būtībā neatšķiras ne no šobrīd pastāvošajiem ierobežojumiem, ne Bībelē noteiktajiem. Jau *Lex Salica* noteica: ja kāds slēdz noziedzīgu laulību ar māsas vai brāļa, vai kādas attālas radinieces meitu, vai ar brāļa vai tēvoča sievu, viņš tiek pakļauts sodam tādējādi, ka tāda laulība tiek šķirta. Pat ja piedzimst bērni, tie netiek uzskatīti par likumīgiem mantiniekiem, bet gan par nelikumīgi dzimušiem. Interesanti, ka šis nosacījums vēlāk pievienots kā pielikums XIII pantam, kurš nosaka sekas brīvu sieviešu nolaupīšanai. Tas lieku reizi apstiprina, ka precības vēsturiski ir izcēlušās no vardarbīgām laulībām.[166] Precību saistība ar līgavas pirkuma līgumu, kurā meitene bija prece, redzama anglosakšu tiesībās Etelberta tiesā. Etelberta tiesas 77.pants nosaka:

---

[164] Стриннгольм А. *Походы викингов*. – Москва: Транзиткнига, 2003, с. 558, 559.

[165] *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 139.

[166] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 21.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

"Ja kāds iegādājās par saviem līdzekļiem meiteni, lai to precētu, un nebija krāpšanas, lai darījums ir noslēgts. Ja viņa izrādījās negodīga, lai to sūta mājās, bet viņam lai atdod naudu."[167]

Alamaņu tiesa 39.pantā aizliedz stāties laulībā ar asinsradiniekiem, turklāt vēl ar sievasmāti, vedeklu, pameitu, brāļameitu, māsasmeitu, brāļa sievu, sievasmāsu. Likums īpaši uzsver, ka māsīcām un brālēniem tiesības slēgt savā starpā laulību netiek ierobežotas. Par likuma pārkāpšanu paredzēta izdzīšana, atsavinot vainīgā īpašumu valsts labā.[168]

Barbaru likumos maz tiek runāts par tiesiskajām attiecībām ģimenē. Jo paražu normu galvenais uzdevums bija garantēt mieru sabiedrībā, risinot konfliktus starp ģimenēm, dzimtām. Skandināvu likumos parādās pienākums barot katru bērnu, kurš piedzimis. Tādējādi valsts iejaucas dzimtas iekšējās lietās, lai aizstāvētu bērnus. Agrajos viduslaikos, līdz valsts izveidei un nostiprināšanai, dzimtas atbrīvojās no kropliem bērniem.[169]

Pirms laulībām bija saderināšanās. Pirmie paražu pieraksti saderināšanos min, bet sīkāk neregulē šo procedūru. Jaunākie *Lex Salica* teksti stāsta par svinīgu līgavas vešanu uz vīra māju. Iespējams, šī paraža ir vēl senāka, un tā ģermāņiem ir bijusi ļoti izplatīta. Vēlākās paražu tiesību pierakstu redakcijās saderināšanās, kā arī kāzu norises tika sīki regulētas. Gan saderināšanās, gan kāzas, lai tās būtu spēkā esošas, tika pakļautas formālu nosacījumu ievērošanai. Bieži tas noved pie liela formālisma. Tā Gutalags nosaka: "Kad ved ratos pūru, lai katros ratos sēž ne vairāk kā divi. Radiniekiem pavadīt pūru jāšus ir aizliegts. Kāzu dievkalpojums jānotur tur, kur atrodas jaunais vīrs un tiks svinētas kāzas. (..) Kāzas ir jāsvin ar visu tautu divas dienas. (..) Tas, kas ieradīsies uz kāzām bez aicinājuma, maksā 3 ēras lielu sodu." Dīvaini, bet kāzu regulējums noslēdzas ar pielikumu par bērēm.[170]

Sākotnēji zeme atradās vienas noteiktas ģimenes lietošanā. Veidojoties lēņu sistēmai, tas transformējās valdījumā, ko pārvaldīja ģimenes galva. Frankiem zemes valdījuma tiesības varēja mantot dēli. Ja zemi mantoja

---

[167] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 64.

[168] Ibid., с. 43.

[169] *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 120, 163.

[170] Ibid., с.143.

© Tiesu namu aģentūra

vairāki brāļi, viņi to sadalīja (*Lex Salica* LIX 5.).[171] Ņemot vērā ģermāņu paražas, visu mantu, arī zemi, varēja mantot arī tālāki radinieki (*Lex Salica* XLV1).[172] Bieži mantojuma masā tika minēti lauki un raža (*Lex Salica* XXVII 5., 8., 10., 24., IX1 4., 7., XXXIV 2., 3.), un arī mājsaimniecības lietas. Pat meži, pēc dažiem avotiem, bija mantojami (*Lex Salica* XXVII 18.). Tiesības kļūt par pilntiesīgu dzimtas locekli saistījās ar zemes mantošanas tiesībām. To apliecina fakts, ka sākotnēji zeme varēja nonākt tikai vīriešu kārtas pārstāvju rokās. Zeme drīkstēja būt tās personas valdījumā, kura spēja to apstrādāt un aizstāvēt. Šis pamatprincips bija tik vispārējs, ka jebkuru novirzi no tā var uzskatīt par izņēmumu.[173] Ar jēdzienu "alods" ģermāņi VI–VIII gadsimtā saprata kustamo un nekustamo īpašumu, kas, personai nomirstot, veidoja tās mantojuma masu. Pēc VIII gadsimta jēdziens tika sašaurināts līdz nekustamā īpašuma (parasti gruntsgabala) izpratnei.[174]

Gan Saliešu likumā, gan *Lex Ripuaria* (LVI) nodaļās, kas regulēja alodus, tika runāts par mantošanas kārtību. Līdzīgi tas ir arī franču *Lex Bajuvariorum* (XI 5., XVII 2.). Tādas normas, kur jēdziens *alodis* nozīmētu

---

171 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 40.

172 1. [Ar šo] tiek noteikts, ka jāievēro sekojošais: tungins vai centanārijs lai nozīmē tiesas sapulci, un tajā (tiem līdzi) jābūt vairogam, un trijiem cilvēkiem ir jāiesniedz pa vienai prasībai. Pēc tam jāsameklē cilvēks, kurš nav radinieks un kuram viņš iemetīs svārkos stiebru. Tam, kuram viņš iemetīs svārkos stiebru, viņš arī paziņo par savu īpašumu, – ko tieši viņš vēlas nodot, vai visu un kuram. Un tam, kura svārkos viņš iemetīs stiebru, ir jāpaliek viņa mājā. Un tam ir jāuzaicina trīs vai vairāk ciemiņu un jāglabā viss tas īpašums, kas tam ir uzticēts. Un pēc tam tas, kuram ir uzticēts īpašums, rīkojas ar savāktiem lieciniekiem. Pēc tam ķēniņa klātbūtnē vai tiesas sapulcē lai tas ņem stiebru un iemet svārkos tiem, kuri divpadsmit mēnešus pirms tam tika iecelti par mantiniekiem, un lai viņš nodod tiem glabāto mantu tādā daudzumā, kas nav ne mazāka un ne lielāka par to, kura tam bija uzticēta. Gadījumā, ja kāds vēlēsies kaut ko iebilst pret to, trijiem lieciniekiem ir jādod zvērests, ka tie ir bijuši klāt tajā sapulcē, ko bija sasaukuši tungins vai centanārijs, un ir redzējuši, ka tas, kurš vēlējies savu īpašumu nodot, ir iemetis stiebru svārkos tam, ko ir izvēlējies; tiem katram ir jānosauc arī tā vārds, kas iemeta savu īpašumu otra svārkos, un tā vārds, kurš tika izsludināts par mantinieku. Un citiem trijiem lieciniekiem ir jāliecina, ka tas, kura svārkos tika iemests stiebrs, ir atradies (testētāja) mājās un uzaicinājis trīs vai vairāk ciemiņu, kuri liecinieku klātbūtnē pie galda ēda auzas, un ka ciemiņi bijuši tam pateicīgi par uzņemšanu. Tas viss ar zvērestu ir jāapstiprina arī citiem lieciniekiem, kā arī jāapstiprina, ka tas, kurš pieņēma svārkos īpašumu, ķēniņa vai likumīgās sapulces priekšā iemeta stiebru to mantinieku svārkos, kuri tika izsludināti par tādiem tautas priekšā un (tieši) ķēniņa klātbūtnē vai sapulcē, t.i., mallobergusā, tautas vai tungina priekšā; viss tas ir jāapstiprina deviņiem lieciniekiem.

173 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 20–25.

174 *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 261.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

tikai īpašumu, neattiecinot to uz mantošanu, sastopamas reti. Zemes īpašums noteica indivīda vietu dzimtā, viņa pienākumus un tiesības. Šos jēdzienus senie ģermāņi vēl nenodalīja.[175]

Agrajos viduslaikos īpašuma tiesības uz zemi nebija pilntiesīgas romiešu civiltiesību izpratnē. Tās vēsturiski bija veidojušās no visas dzimtas īpašuma uz zemi, atsevišķām ģimenēm gruntsgabali tika nodoti lietošanā. Kā atzīst vācu tiesību vēsturnieks Šrēders, līdz pat VI gadsimta beigām ģermāņu sabiedrībā, kas apdzīvoja Rietumeiropu, vēl valdīja lauku kopīpašuma ideja. Tā *Lex Salica* nepazīst piedziņu, kas vērsta uz nekustamu mantu. Tiesiski darījumi ar nekustamu mantu varēja notikt stingri regulētos izņēmuma gadījumos.[176] Arī pēc lietošanas tiesību transformācijas īpašuma tiesībās saglabājās kaimiņu kopienai raksturīgi ierobežojumi īpašuma tiesībām uz zemi. Kaimiņu kopienai bija liela ietekme. Saliešu tiesa nosaka: ja kāds vēlējās apmesties ciemā un viens vai vairāki ciema iedzīvotāji piekrita viņu uzņemt, bet vismaz viens bija pret, tad viņam nebija tiesību pārcelties uz dzīvi šajā ciemā. Ja viņš, neievērojot viena vai vairāku iedzīvotāju iebildumus, tomēr apmetās uz dzīvi šajā ciemā, tad tika izdomātas īpašas metodes, kādā veidā viņu piespiest doties prom. Ja viņš tomēr divpadsmit mēnešus bija netraucēti nodzīvojis ciemā, viņš ieguva tādas pašas tiesības kā pārējie ciema iedzīvotāji jeb kaimiņi *(vicini*). Ar kādu vēlāku tekstu pievienots noteikums: "tas, kurš uzaicina svešo apmesties ciemā pirms kopīgā lēmuma pieņemšanas, ir sodāms."[177]

No šiem nosacījumiem kļūst skaidrs, ka ciema iedzīvotāji veidoja noslēgtu kopību, kurā neviens svešais nevarēja iekļauties bez visu dalībnieku vienprātīgas piekrišanas. Šeit parādījās attieksme pret savu novadu (*Mark*). Marka bija ģermāņu agrārās organizācijas vienība. Jēdzienam "marka" bija plašs saturs. Tās nozīmēja gan ciema satversmi, gan zemes, kas piederēja ciema ļaudīm kopīpašumā un bija koplietošanā. Agrajos viduslaikos koplietošanā atradās pļavas, meži, ūdeņi. Turklāt jēdziens "marka" apzīmēja arī visus ciema iedzīvotājus kā tiesiski vienotu kopumu, t.i., juridiski saistītu kaimiņu kopienu. Markas biedru koptiesības izriet no agrākā ģints zemes kopīpašuma.[178] Atsevišķas senās kopības atliekas lauku apvidos saglabājās līdz pat jaunākajiem laikiem.

---

175 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 20–25.

176 Ābers B. *Tiesību vēsture.* – [b.v.], [b.i.], 1940, 21.lpp.

177 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 20–25.

178 Ābers B. *Tiesību vēsture.* – [b.v.], [b.i.], 1940, 20., 21.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

To, ka kaimiņiem bija mantošanas tiesības uz zemes īpašumu, kas tikai pēc karaļa rīkojuma tika ierobežotas par labu meitām un brāļiem, iespējams izskaidrot ar to, ka Salijas frankiem zeme nebija pārtapusi privātīpašumā. Tā piederēja visai dzimtai. No tā izriet, ka ciema iedzīvotājiem bija tiesības uz visu ciema zemi, t.i., viņiem vēl pastāvēja stingra zemes kopība (*Feldgemeinschaft*).[179] Arī skandināvi ierobežoja zemes atsavināšanas tiesības. Zemi skandināvu zemnieks varēja pārdot tikai nabadzības spiests. Nabadzību pārbaudīja baznīcas draudzei piederīgie un zemnieka radinieki. Ja nabadzība tika neapstrīdami pierādīta, tad priekšroka zemes pirkšanai bija radiniekiem. Ja radiniekiem naudas nebija, tad zemi varēja pirkt tālākiem dzimtas atzariem piederīgie. Zemi pārdot citām personām bija stingri aizliegts. Tālākajiem radiniekiem vajadzēja savu pirkumu apliecināt tautas sapulcē, kura pārbaudīja radniecību.[180]

Par vēl vienu īpatnēju kaimiņu interešu kopību liecina arī kāda cita vieta karaļa Hilperika (*Chilperich*) kapitulārijā, kur bija teikts, ka tad, ja kādam bija nepieciešams tiesneša lēmums kādā lietā, viņam tās būtība vispirms bija jāizklāsta saviem ciema biedriem. Šeit neparādās nekāda galvošana vienam par otru, kā tas bija ģimenes attiecībās. Ciemu nevarēja uzskatīt par politisku apvienību, kam būtu bijuši savi vadītāji vai savas tiesas. Ne vieni, ne otri *Lex Salica* netika pieminēti. Ciemu iedzīvotāji un tie, kas nepiederēja pie ciemiem, visi bija simts vīru vienības locekļi. Arī šajā apvienībā viņu tiesību pamats bija zemes īpašums, tomēr šeit izpaudās pavisam citas attiecības. Šai apvienībai bija politisks raksturs, un salīdzinājumā ar ciemiem tai bija gan savi vadītāji, gan savas tiesas.[181]

---

179 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 30–32.

180 *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 147, 148.

181 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 33.

© Tiesu namu aģentūra

6. Krimināltiesības un tiesvedība

Lielākā daļa normu paražu tiesību pierakstos bija veltīta sodu noteikšanai par noziegumiem. Lai sodītu, svarīgs, protams, bija arī tiesas process. Merovingu laikā zemākā tiesa bija tā sauktā simta tiesa. Tās priekšsēdētājs bija tungins, bet locekļi – rahinburgi. Viņi visi tika vēlēti tautas sapulcē, kurā piedalījās visi pieaugušie vīrieši.[182] Tikai Kārļa Lielā laikā atteicās no šīm tiesāšanas tradīcijām. Tiesa kļuva ieceļama un, lai tā varētu darboties, vairs nevajadzēja visu pilntiesīgo simta pieaugušo vīriešu klātbūtni.[183] Tas paātrināja tiesas procesu, jo tautas sapulces sasaukšanai vajadzēja daudz laika. Pēc šīm izmaiņām tiesāšana kļuva ātrāka. Arī Skandināvijā agrajos viduslaikos tiesāja tautas sapulces (tinga) vēlēta amatpersona – *lagman*. Tiesa notika tautas sapulces priekšā. Skandināvijā šī pirmsvalsts sabiedrībai raksturīgā tiesa saglabājās vēl XII un pat XIII gadsimtā.[184]

Tautas sapulce un tiesa visā Eiropā tika uzskatītas par miera vietām. Viduslaiku sabiedrībai bija raksturīgi tiesībās izcelt miera vietas un miera laikposmus. Tas nozīmēja, ka šajā vietā vai laikā izdarītie noziegumi tika uzskatīti par sevišķi bīstamiem un tāpēc par tiem bargāk sodīja. Šie principi tika iestrādāti gan paražu likumos, gan arī karaļu un imperatoru likumos. Tas uzskatāmi atspoguļots Gutalaga 8.pantā:

"Cilvēks ir neaizskarams tajās dienās, kuras patiešām ir svētas, no brīža, kad saule riet iepriekšējā vakarā, līdz brīdim, kad trešā dienā ausīs gaisma. Miers tiek noteikts 14 Ziemassvētku dienu laikā, 7 dienas gavēņa laikā, 3 dienas pavasara gājiena laikā (5 nedēļas pēc Lieldienām procesija gāja pa apsētajiem laukiem, aizlūdzot labu ražu), (..). Ja nogalināsi šajā laikā, papildus maksā 3 markas."[185]

Gutalagā kā miera laiks noteikts kristīgo svētku laiks. Protams, arī baznīcas un kapsētas bija miera vietas gan kontinentālajā Eiropā, gan

---

182 *Lex Salica* nosaka: "[Ar šo] tiek noteikts, ka jāievēro sekojošais: tungins vai centanārijs lai sasauc tiesas sapulci un tajā [tiem līdzi] jābūt vairogam, un trijiem cilvēkiem ir jāiesniedz pa vienai prasībai.", sk.: *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 38.

183 Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 18.lpp.

184 Pāvulāns V. *Skandināvija agrīnajos viduslaikos*. – Rīga, 1976, 24., 25.lpp

185 *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 126.

© Tiesu namu aģentūra

Skandināvijā, gan Anglijā. Taču miers tika noteikts arī pavasara sējas darbu laikā (Gutalaga 9.§). Miera vieta cilvēkam bija viņa nams. "Ja tu nogalināsi cilvēku viņa sētā vai sakropļosi viņu, maksā 12 markas valstij, 12 prasītājam un vēl vērgeldu," noteikts Gutalaga 12.pantā.[186]

Miers viduslaikos bija augstākā vērtība: gan lēņu sistēma lielā mērā veidojās, lai garantētu mieru un drošību sabiedrībā, gan kristīgā baznīca iestājās par mieru un brālību kristiešu vidū. Baznīca sludināja mieru Dievā (*Pax Dei*) vai Baznīcas savienību ar Dievu (*Treuga Dei*), nosakot īpašas vietas, ko savā un Dieva aizsardzībā ņēmusi baznīca. Baznīcas sods par miera pārkāpšanu atbilstoši kanoniskajām tiesībām bija izslēgšana no baznīcas.[187] Paražu tiesībās tika noteikta papildu aizsardzība augstākajām sabiedrības vērtībām (kristietībai, tautas sapulcei, mājai). Arī karaļa un imperatora likumdošana šiem jautājumiem veltīja lielu uzmanību. Valdnieki pieņēma zemes mieru likumus. Par miera vietām tika noteiktas arī vietas, kuras apmeklēja valdnieks ar savu galmu uz laiku, kamēr galms tur uzturas, un parasti arī trīs dienas pirms un pēc šī notikuma.

Īpašu uzmanību zemes mieriem pievērsa Vācu Svētās Romas impērijas valdnieki, jo lēņu sistēma, kas agrajos viduslaikos garantēja drošību, vēlāk kalpoja par pamatu vietējiem kariem starp atsevišķiem bruņiniekiem. Vācu bruņinieki karoja vēl XVI gadsimtā, lai gan imperators centās izbeigt iekšējos karus. Tāpēc 1495.gadā Vormsas reihstāgā imperators Maksimiliāns noteica mūžīgo mieru valstī, pilnīgi un galīgi atceļot asinsatriebību.[188] Skandināvijā un Anglijā asiņainas cīņas izvērtās nevis starp bruņiniekiem, bet gan starp klaniem, kas iestiga savstarpējā asinsatriebībā. Arī Zviedrijā karalis Magnuss Laduloss *(Magnus Ladulås)* un 22 laicīgie un garīgie zemes kungi 1279./80.gadā pieņēma zemes mieru, kam sekoja otrais vispārīgais zemes miers *Skenning*e–*Stadga* 1285.gadā.[189] Miera vietu un laika saknes ir meklējamas vēl arhaiskajās barbaru tiesās, bet juridisku attīstību "miera" jēdziens iegūst baznīcas tiesībās, un jo īpaši karaļu likumdošanā. Šis jēdziens, kurš veidojās agrajos viduslaikos, bija aktuāls Eiropas kristīgai sabiedrībai līdz pat jaunajiem laikiem.

---

186 *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 128.

187 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 193.

188 Ibid.

189 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 311, 312.

© Tiesu namu aģentūra

Jau no *Lex Salica* laikiem ar tiesas procesu cieši saistīta amatpersona bija grāfs. Grāfs pats nenodarbojās ar tiesāšanu. Viņam bija izpildvaras funkcijas, kuras tika veiktas karaļa vārdā. Grāfs rūpējās par spriedumu izpildīšanu, pēc iepriekšēja uzaicinājuma veica pasākumus pret nelikumīgām darbībām, karaļa vārdā pasludināja miera nodevu.[190] Saskaņā ar *Lex Salica*, ja svešinieks bez ciema iedzīvotāju vispārējas piekrišanas bija apmeties uz dzīvi viņu zemē, nepakļāvās formāliem, vairākkārt atkārtotiem aicinājumiem doties projām un neieradās uz tiesu, tad prasītājs varēja vērsties ar lūgumu pie grāfa, lai viņš padzen svešinieku. Šādā situācijā grāfs izmantoja varu. Grāfs ar savu dzīvību bija atbildīgs par pienākumu veikšanu. *Lex Salica* nosaka: "Ja grāfu palūgs pildīt dienesta pienākumu, bet viņš, attaisnojošu iemeslu dēļ nebūdams aizņemts karaļa dienestā, pats neies un nesūtīs aizvietotāju, kurš varētu aizsargāt patiesību un taisnu tiesu, tad viņam (grāfam) ir jāatņem dzīvība, vai arī viņam jāatpērk sevi par tik, par cik pienākas."[191]

Saliešu likums paredz, ka grāfiem pienākas trīskārša dienesta nauda. Tikpat liela dienesta nauda bija vienīgi tiem, kas piederēja pie karaļa svītas jeb galma (Saliešu tiesa LIV 1.). Dažos tekstos tiek norādīts, ka par grāfiem varēja būt arī karaļa dzimtcilvēki vai brīvlaistie (Saliešu tiesa LIV 2.). Tātad galvenās bija grāfa kandidāta personiskās īpašības un zināšanas, nevis personas statuss. Pamatojoties uz iepriekš teikto, droši var apgalvot, ka grāfiem par savu iecelšanu amatā bija jāpateicas karalim.[192]

Agrajos viduslaikos, līdz pat normaņu iekarojumam, sabiedrības organizācija un tiesa anglosakšu valstīs bija līdzīga kontinentālajai Eiropai un Skandināvijai. Grāfistu tiesas bija galvenās vietas administratīvu un juridisku darbību veikšanai. Anglosakšu karaļi uzticēja vadīt grāfistes eldermaņiem (*earldormen*) vai erliem (kontinentālā Eiropā eltermanis jeb altermanis, bet skandināviem – jarls), kuri sabiedrību pārvaldīja kopā ar vietējiem bīskapiem. Tātad grāfistu tiesas, sadarbojoties karaļa un baznīcas varām, risināja kā garīgus, tā arī laicīgus jautājumus. Erla vietnieks bija grāfistes šerifs vai pilsētas maģistrāts. Šerifs bija karaļa dienestā, tātad grāfistes jurisdikcija atradās karaļa rokās. Tautas klātbūtnē, tāpat kā citviet Eiropā, divreiz gadā tika skatītas iesniegtās prasības. Šeit caur erlu vai šerifu karalis pasludināja piešķirtās privilēģijas.[193]

---

190 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 35–40.

191 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 38.

192 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 35–40.

193 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 128.

© Tiesu namu aģentūra

Anglosakšu karalistēs karaļa varai bija lielāka ietekme un plašākas pilnvaras nekā kontinentālajā Eiropā un Skandināvijā. To noteica apstāklis, ka anglosakšu karalistes pārvaldīja nevis savu tautu, bet gan pakļautos vietējos iedzīvotājus. Kontinentālās Eiropas un Skandināvijas valdnieki pārvaldīja vispirms savu tautu.

Bez grāfa tiesas Anglijā darbojās arī simtu tiesas, kas pēc uzbūves un funkcijām bija tuvākas arhaiskajām ģermāņu paražām. Tajās katrs brīvs cilvēks varēja iesniegt savu prasību. Simtu tiesas bija tautas sapulces. Tās nodarbojās ne tikai ar strīdu atrisināšanu, bet arī ar citiem publiski nozīmīgiem jautājumiem. Simtu tiesas vai *courts of the wapentake* pastāvēja jau no Eduarda Vecākā laikiem (899–925). Simti, tāpat kā citur Eiropā, bija nevis ģeogrāfiskas, ar teritoriju saistītas vienības, bet politiski juridiskas asinsradinieku apvienības. Ar laiku simtu tiesas transformējās un X gadsimtā tās jau vadīja karaļa iecelts ierēdnis.[194]

Arī Skandināvijā tiesvedībā un spriedumu izpildīšanā kā karaļa ierēdņi darbojās grāfi. Piemēram, Zviedrijā *Borkearten* 11.pantā minēts cietuma grāfs, kurš arestē notiesāto līdz brīdim, kamēr tiek nomaksāta tiesas piespriestā soda nauda.[195]

Tātad jau agrajos viduslaikos līdzās tradicionālajām tiesas instancēm, kas raksturīgas paražām un daļēji saglabājušās vēl no pirmsvalsts organizācijas, parādījās karaļa ieceltas amatpersonas, kuras uzraudzīja spriedumu izpildi vai pašas tos izpildīja.

Tiesnesis (*tunginus* vai *lagman*) saskaņā ar ģermāņu paražām nāca no tautas vidus, un tauta viņu arī ievēlēja. Arī vēlākos laikos saglabājās tāda pati kārtība: simts vīru vienībai bija tiesības ievēlēt savu vadītāju, turpretim grāfus iecēla karalis. Pirmais pārstāv savu kopienu, otrais – karali. Viņu savstarpējās attiecības norādīja, kādas attiecības bija starp karaļa varu un tautas brīvību.[196] Jautājumi, kas netika izlemti parastajā tiesā, tika nodoti lemšanai karalim (*Lex Salica* XLVI 2., LVI).

Pastāvēja dalījums starp tiesas sēdēm, kas tika sasauktas kādai konkrētai prāvai, un kārtējām publiskām tiesas sapulcēm. Abos gadījumos tiesas

---

194 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 129.

195 *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 290.

196 Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland*. 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 35.

© Tiesu namu aģentūra

vadītājs bija tungins.[197] Ābers uzskata, ka jau agrajos viduslaikos, pieaugot karaļa varai, tautas vēlētais tiesnesis – tungins kontinentālajā Eiropā izzuda. Ilgāk esot saglabājies centanārijs (simtnieks) kā grāfa vietnieks zemākā tiesā. Tiesu vara, karaļa varai pieaugot, koncentrējās grāfa rokās. Karalis samazināja tautas tiesību jurisdikciju, piesavinoties to sev. Karaļi savu jurisdikciju agrajos viduslaikos realizēja ar grāfu un viņiem pakļauto amatpersonu starpniecību. VI gadsimtā grāfs aizvietoja tunginu "*mallus legitimus*" vadībā. Bez tam grāfs bez tiesas sapulces klātbūtnes izskatīja lietas, kas neizrietēja no tautas, bet gan no karaļa tiesībām. Gan grāfs, gan centanārijs vienpersoniski varēja izspriest nenozīmīgas, sīkas lietas (lat. *causae minores*). Merovingu impērijas rietumu daļā darbojās vikāri. Vikāri bija grāfa ieceltas amatpersonas, kuru pilnvaras izrietēja no pašu grāfu delegācijas tiesībām, t.i., pilnvarām, kuras grāfs bija saņēmis no valdnieka. Centanārijiem kļūstot atkarīgiem no grāfiem, izzuda atšķirības starp tiem un vikāriem.[198] Skandināvijā tautas sapulces loma tiesas spriešanā un lagmans kā tautas iecelts tiesnesis saglabājās visus viduslaikus.

Bez grāfiem bija arī citi ierēdņi, kuri Karolingu impērijā pildīja tiesas funkcijas, proti, skabīni (lat. s*caebaroni*). Skabīnus iecēla karaļa sūtņi (*missi dominici)*. Skabīnu skaits tiesā bija ierobežots – līdz trīs. Tiek uzskatīts, ka vienlaikus tiesā bija jābūt vismaz diviem karaļa pārstāvjiem. Juristi nav vienisprātis par skabīnu pilnvarām. Profesore Līna Birziņa uzskata, ka tie ir bijuši tiesas locekļi.[199] Vaics uzskata, ka viņiem bijusi tāda pati tiesu vara kā grāfiem. Vēl eksistē viedokļi, ka viņi bijuši grāfu pārstāvji vai šķīrējtiesneši, vai pat apelācijas tiesneši. Citi uzskata, ka tie bija likumus pārzinoši vīri, kas smagākos gadījumos sniedza kopienai norādījumus par tiesībām un tiesas sapulcē izteica spriedumu. Ja viņi būtu jāsalīdzina ar bavāriešu un almāņu *judex*, kopīgas iezīmes atrast ir grūti, bet viņi līdzinās frīzu asegam un vēlākajā franku karaļa tiesā – pfalcgrāfam (*Pfalzgraf*).[200]

Apsūdzībai agrajos viduslaikos bija privāts raksturs un to nenorobežoja no civilprasības. Tiesāšanas kārtība pamatojās uz principu – kur nav sūdzētāja, tur nav tiesneša. Šādu tiesas procesu sauc par akuzācijas, t.i., apvainošanas procesu. Sākotnēji sprieduma pildīšana piekrita prāvu

---

197 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 35–40.

198 Ābers B. *Tiesību vēsture.* – [b.v.], [b.i.], 1940, 44.lpp.

199 Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 18.lpp.

200 Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846, S. 35–40.

© Tiesu namu aģentūra

vinnējušai pusei, jo bendes vai tiesu izpildītāju nebija.[201] Lai panāktu sprieduma izpildi, likumi paredzēja lietas atkārtotu izskatīšanu karaļa priekšā. Tas bija tad, ja vainīgais nepildīja tiesas spriedumu vai vilcinājās to pildīt. Tātad karaļa vara arī šajā posmā bija garants tiesas spriedumu izpildei.[202] Vēlāk, nostiprinoties valstij, sprieduma pildīšana lēnām pārgāja amatpersonu, piemēram, grāfa un viņa palīgu rokās.

Visi ar tiesu saistītie procesi un tiesiskie darījumi bija jāveic publiski, t.i., tautas priekšā. Gan prasītāja, gan atbildētāja ierašanās uz sēdi bija obligāta. Par neierašanos draudēja sods. Prasītājam pašam bija uzlikts pienākums darīt zināmu atbildētājam par nepieciešamību ierasties tiesā un prasības būtību *(Lex Salica I*). Tāpat katrai pusei pašai bija pienākums pierādīt savu taisnību. Lai atvieglotu pusēm liecinieku pieaicināšanu, tiem bija pienākums ierasties tiesā un liecināt. Par atteikšanos liecināt personu varēja pasludināt ārpus likuma.[203] Ja noziedznieks tika pieķerts nozieguma vietā, tā vaina bija viegli pierādāma. Viduslaiku tiesību prakse nepazina nevainīguma prezumpciju, bet balstījās uz principu, ka (ne)darbs liecina pret darītāju.[204]

Tā kā nebija pirmstiesas izmeklēšanas un jautājums bija jāatrisina sēdes laikā, balstoties uz pušu sniegtajām ziņām un pierādījumiem, tad, lai noskaidrotu patiesību, tiesas procesā izmantoja liecinieku liecības, galvošanu, kā arī ordālijas dažādās formās. Liecinieka liecībām bija liela loma tiesā, tāpēc tika paredzēti bargi sodi par nepatiesu liecību došanu. *Lex Salica* bija paredzēta zvērēšana un līdzzvērēšana (lat. *coniuratores* – parasti līdzzvērētāju skaits bija maģisks skaitlis – 3 vai 9), pārbaude ar verdošu ūdeni, tiesas divkauja. Tiesas divkauja agrajos viduslaikos bija plaši praktizēta ordālija. Tās būtība izrietēja no pārliecības, ka dievi neļaus netaisnu uzvaru. Tiesas divkaujā tiesas priekšā cīnījās prasītājs un atbildētājs. Sākumā tas notika kailām rokām, vēlāk ar ieročiem – kara cirvjiem, āvām, zobeniem. Ja kāda no pusēm bija sieviete, vecs vai fiziski vājš cilvēks, tad tika algots cīnītājs, kas bija šīs puses pārstāvis ordālijā.[205]

---

201 *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 43.lpp.

202 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 39.

203 Tas gan vairāk tika izmantots kā drauds, jo viduslaiku avoti neapstiprina šīs normas piemērošanu.

204 *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 43.lpp.

205 Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 19.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Formāli civilprocess vēl netika nošķirts no kriminālprocesa. Nozieguma lietu izskatot, pārbaudījumiem tika pakļauts tikai apsūdzētais. Civillietu skatot, pārbaudījumiem tika pakļautas abas puses – gan prasītājs, gan atbildētājs. Tā kā viduslaiku tiesas procesam bija raksturīgs liels formālisms, tad pārteikšanās vai kāda vārda izlaišana zvērot u.c., formalitāšu neievērošana varēja kļūt par iemeslu lietas zaudēšanai.[206]

Noziegums vienmēr ir ticis uzskatīts par sabiedriski bīstamu. Darbības, kas tiesību avotā tika uzskaitītas kā sodāmas, ļauj izpētīt šīs sabiedrības vērtību sistēmu, sociālo struktūru un attiecības, kā arī ekonomisko pamatu. Barbaru tiesas plaši un kazuistiski regulē zādzības. Atkarībā no tā, kas tiek nozagts, var uzzināt par mantu, kas piederēja šai sabiedrībai. Tā *Lex Salica* lielu uzmanību veltī cūku, liellopu, bišu, vergu un brīvu sieviešu nolaupīšanai. Tāpat tiek nodalītas zādzības, kas izdarītas, iekļūstot norobežotā telpā (namā, sētā, norobežotā druvā), par tām bija paredzēts bargāks sods.[207]

Skandināviem bez cūkām un liellopiem minētas arī aitas, kazas un zirgi. Skandināvi paražu pierakstīšanas laikā jau nošķir zādzības ne tikai pēc nozagtā priekšmeta, bet arī pēc tā vērtības. Tiek izšķirtas zādzības sīkos (līdz 2 ērām), vidējos (2 ēras līdz 1 sudraba markai) un lielos apmēros (vairāk par 1 sudraba marku). Par zādzību mazos apmēros uzlika kauna zīmi (savdabīga iespēju kontrolēt recidīvus), bet par zādzību lielos apmēros un atkārtotu zādzību bija paredzēts nāves sods pakarot. [208] Par zādzību, ko izdarīja vergs, pēc visiem likumiem (kontinentālajā Eiropā, Skandināvijā un Anglijā) atbildēja viņa saimnieks. Saimniekam bija pienākums atdot nozagto un samaksāt soda naudu.

Anglijas likumos (piemēram, Etelberta no Kentas tiesā, kas pierakstīta ap 601.–610.gadu) atsevišķi izdalīts baznīcas un Dieva īpašums un par to zādzību noteikti bargāki sodi. Līdzīgi bija arī skandināvu likumos, tomēr jāņem vērā, ka tie pierakstīti 500 gadus vēlāk. Atšķirīga bija anglosakšu likumos paredzētā zagļa mantas konfiskācija valsts, t.i., karaļa labā (Etelberta tiesas 9.pants). Anglosakšu likumos bija noteikts: "zagļi ir grupa līdz 7 cilvēkiem, 7–35 cilvēki ir pūlis (arī *Lex Salica* pazīst noziegumus, kas veikti pūlī, bet nesniedz pūļa jēdzienu), bet vairāk par

---

[206] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 44.lpp.

[207] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 32–40.

[208] *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с.153, 154.

© Tiesu namu aģentūra

35 – karapūlis."[209] Tas saistāms ar nemierīgajiem laikiem Anglijā un vikingu iebrukumiem.

Agro viduslaiku tiesvedībai bija raksturīgs kompozīcijas princips. Kompozīcija bija sods, kas vainīgajam vai viņa dzimtai bija jāatlīdzina par kaitējuma nodarīšanu. Latīņu valodā vārdi *compositio* vai *componere* nozīmē līdzināt, izlīdzināt. Viduslaiku tiesību avotos tiem līdzās parādās arī vācu vārds *Busse-boten*, kas nozīmē gandarīt, apmierināt ar mantiskām vērtībām, bet ne ar vainīgā dzīvību.[210] Viens no kompozīcijas veidiem bija jau iepriekšminētā vīra nauda, vira jeb vērgelds, t.i., atlīdzība par personas nogalināšanu. Sākotnēji puses vienojās par soda naudas jeb kompozīcijas apmēru, bet vēlāk paražu normās tika kazuistiski sīki reglamentēts, kādam nodarījumam piemērojams kāds attiecīgs sods. Attīstoties zemes mieriem un pieaugot valdnieka lomai miera garantēšanā un tiesvedībā, tika paredzēts, ka viena trešā daļa kompozīcijas pienākas tiesai kā miera nauda.[211] Tā nodibinājās uzskats, ka noziedzniekam jāatpērkas divās vietās: ar privāto soda naudu jāizpērk sava vaina cietušā labā un ar miera naudu jādod mierinājums sabiedrībai. Tas bija solis virzībā uz publiskiem sodiem.

Kompozīcija atšķiras ar precīzi noteiktu apmēru, t.i., tiesību normā tiek noteikta konkrēta summa par katru nodarījumu. Piemēram, anglosakšu Inē likumos 10.pants nosaka: "Par ielaušanos karaļa namā soda nauda ir 120 šiliņi, bet eldermaņa namā – 80 šiliņi."[212] Vai cits piemērs – Gutalaga 11.pants: "Ja tu iesitīsi cilvēkam ar nūju vai cirvja pietu vai ievainosi to, tad maksā 3 markas".[213] Kompozīcijas sods bija atkarīgs no pašas prettiesiskās darbības, kā arī no tās personas statusa, pret ko nodarījums bija vērsts. Tā, piemēram, *Lex Salica* XLII nosaka:

"1. Ja kāds, savācis pūli, uzbruks brīvam cilvēkam viņa mājā un nonāvēs to un ja nonāvētais ir ķēniņa dienestā, (slepkavam) tiks piespriests nomaksāt 72000 denāriju, kas ir 1800 solidi.

---

[209] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 65.

[210] *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 301.lpp.

[211] Ābers B. *Tiesību vēsture.* – [b.v.], [b.i.], 1940, 44.lpp.

[212] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 65.

[213] *Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы*. – Москва, 1999, с. 128.

© Tiesu namu aģentūra

2. Ja nonāvētais nav ķēniņa dienestā, (slepkavam) tiks piespriests nomaksāt 24000 denāriju, kas ir 600 solidi."[214]

Kompozīcijas sodi tika ieviesti, lai mazinātu, bet vēlāk – izskaustu asinsatriebību un paātrinātu tiesas procesu. Ja kompozīcijas sods katram pārkāpumam bija konkrēti zināms, tad tiesas uzdevums bija tikai noteikt apsūdzētās personas vainu, jo sods izrietēja no vainas. Tātad pusēm nevajadzēja strīdēties par soda apmēru. Kompozīcijas sodi viduslaiku tiesību avotos bija cieši saistīti ar normu kazuistiku.

Agro viduslaiku tiesas procesā liela loma bija paražām, t.i., tautas tiesībām, kuras bija pierakstītas, un tautas sapulcei ar tā ieceltiem tiesnešiem. Valdnieka kā likumdevēja un virstiesneša lomai veidojoties, palielinoties karaļu jurisdikcijai, mazinās tautas sapulču loma likumdošanā un tiesas spriešanā kontinentālajā Eiropā un Anglijā. Taču joprojām augstākā autoritāte un lielākā tiesību efektivitāte bija tautas tiesībām.[215]

7. Romāņu–ģermāņu un anglosakšu tiesību loku viedošanās pirmsākumi

Par laiku, kad sāk veidoties mūsdienu Eiropai raksturīgā tiesību loku un saimju karte, var uzskatīt X–XII gadsimtu, t.i., dižos viduslaikus. Kontinentālajā Eiropā šajā laikā savu darbību sāk glosatoru skola. Tas bija pirmais pakāpiens romiešu civiltiesību recepcijas sagatavošanā, kuras rezultāts bija daļēja (kā Francijā) vai totāla, t.i., pilnīga (kā Vācijā) romiešu tiesību recepcija. Arī Anglijā dibinājās universitātes un tika studētas romiešu tiesības. 1030.gadā normaņi iekaroja pirmās teritorijas Dienviditālijā, bet ap 1066.gadu Anglijā tika dibināta normaņu valsts ar Vilhelmu Iekarotāju kā valdnieku. Šie procesi pēc tiesību vēsturnieka Herolda Bermana viedokļa nav nošķirami, jo normaņiem bija izteikta nacionālās identitātes apziņa. Lai kur viņi uzturējās, viņi apzinājās savu piederību. Turklāt gan kontinentā, gan Anglijā normaņi ieradās kā "krustneši", t.i., Dieva vārdā, lai Kliniešu reformas garā ieviestu patieso kristietību. Tāpēc karalim, lai realizētu ticības attīrīšanu, bija jākļūst ne tikai par valsts, bet arī par baznīcas galvu.[216] XI gadsimtā pāvesti

[214] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 37.

[215] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 36.

[216] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 407.

© Tiesu namu aģentūra

izmantoja normaņu valdnieku atbalstu cīņai ar imperatoru. Toties vēlāk laicīgam karalim pakļautā reliģija un garīdzniecība bija par iemeslu konfliktiem starp Anglijas monarhiem un pāvestiem.

Tieši normaņu valsts sāka nodalīt Angliju no kontinentālās Eiropas tiesību tradīcijas, kaut arī process virzījās lēnām, saglabājot tiesībās vairāk kopīgu nekā atšķirīgu iezīmju. Normaņi paši bija ģermāņi. Atšķirības to realizētajā tiesību politikā izrietēja no iekarotāju statusa, kāds bija normaņiem Anglijā. Valsts tika veidota svešā teritorijā, pārvaldot svešu, naidīgu tautu. Tas noteica gan atšķirīgas lēņu sistēmas izveidošanu, gan to, ka procesuālās tiesības, kuras realizēja karaliskās tiesas izbraukuma sēdēs visā valstī, dominēja pār materiālajām tiesībām.

X–XII gadsimtā tika sakārtotas kanoniskās tiesības un pati kristīgā baznīca. 1122.gadā, slēdzot Vormsas konkordātu, tika sakārtotas attiecības starp baznīcu un valsti.

Visā Eiropā sākas ekonomiskais pacēlums, ko apliecina straujš pilsētu skaita pieaugums un to tiesiskās autonomijas izveidošanās. 1103.gadā imperators Heinrihs IV pieņem impērijas zemes mieru.[217] Tautas tiesības turpināja savu attīstību, evolucionējot zemes tiesībās. Tās joprojām bija nozīmīgas tiesības. To normas ietekmēja jaunās tiesības – pilsētu, tirdzniecības, lēņu un citas. Pilsētu statūtos bieži netika regulēti noziegumi, kas bija regulēti zemes tiesībās. Pilsētas tieši piemēroja zemes tiesību normas, pat neiekļaujot tās pilsētu statūtos vai citos tiesību avotos.

8. Anglosakšu tiesību loka veidošanās

Anglosakšu paražu tiesībās līdz normaņu iebrukumam XI gadsimtā nebija nekā neparasta, tās īpaši neatšķīrās no franku vai sakšu paražām. Tomēr visās karaļvalstīs, kuras bija izveidojušās Lielbritānijas salās līdz XI gadsimtam, pārvaldes institūcijas vienlaikus bija arī savdabīgas. Anglijas tiesību sistēmas attīstībā publiskajām tiesībām bija daudz lielāka loma nekā kontinentā, jo sabiedrības tiesiskums tika garantēts ar anglosakšu (bijušo iekarotāju) valsts starpniecību Savukārt Skandināvijā un kontinentālajā Eiropā tiesiskums izauga no tautas tiesībām. Lēņu tiesības, ko normaņi ieviesa Anglijā, īpaši neatšķīrās no Ziemeļfrancijas lēņu tiesībām, taču tās attīstījās pa citu ceļu. Anglijā visi vasaļi bija

[217] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 159.

© Tiesu namu aģentūra

karaļa vasaļi. Daudzus gadsimtus baznīcas tiesas izmantoja kanoniskās tiesības kā Anglijā, tā kontinentālajā Eiropā. Romiešu tiesības tika ļoti nosacīti pieņemtas XII un XIII gadsimtā, bet XVI gadsimtā, kad kontinentālajā Eiropā tās recipēja, britu juristi tās kategoriski noraidīja.[218]

1066.gadā Angliju iekaroja normaņi. Vilhelms I Iekarotājs savā kronēšanas ceremonijā zvērēja, ka ievēros Anglijas vecos likumus tādus, kādi tie bija Eduarda Grēksūdzētāja laikā. Taču visai drīz sākās pārmaiņas (piemēram, kropļošanas kā soda aizstāšana ar nāves sodu). Verdzība normaņu kundzības gaitā izzuda, lielākajai daļai vergu nokļūstot augošajā dzimtcilvēku klasē. Tas notika tāpēc, ka normaņi iekarotās zemes zemniekus pakļāva vairāk nekā anglosakši, un dzimtbūšana bija veids, kas palīdzēja to realizēt. Nenovēršami karaļa (kurš, lai arī tikai uz laiku, bija militārs despots) attieksme bija savādāka nekā vietējam valdniekam no tautas vidus. Šo posmu – no Anglijas iekarošanas līdz vispārējo tiesību (*common law*) pilnīgai noformēšanai un ieviešanai tiesību – vēsturnieki sauc par anglonormaņu posmu. Tas sākas 1066.gadā un noslēdzas ar Lielās brīvību hartas (*Magna Carta Libertatum Anglie*) pieņemšanu 1215.gadā. Anglonormaņu posms nomainīja iepriekš valdošās anglosakšu tiesības, kuru vēsturiskā attīstība noritēja no pirmās tūkstošgades vidus līdz normaņu iekarojumam.[219]

Vilhelms Iekarotājs sadalīja zemes savu sekotāju starpā – vispirms Veseksas zemes, bet vēlāk, 1071.gadā, pēc uzvaras pār Mersijas (*Mercia*) un Nortumberijas (*Northumbria*) erliem tika sadalīta lielākā atlikušās Anglijas daļa. Tādējādi valsts lielākā daļa bija izdalīta karalim uzticīgiem bruņiniekiem lēņos, daļu zemes atstājot arī kronim, t.i., valstij. Zemes valdījums un militārais dienests bija saistīti Anglijā jau kopš Alfrēda Lielā laikiem, taču tagad šī sasaiste bija padarīta sistemātiska un gandrīz universāla.[220] Turklāt veidojās atšķirība no kontinentālās Eiropas lēņu sistēmas. Anglijā neveidojās lēņu kāpnes, bet visi vasaļi bija tieši pakļauti monarham. Anglijā līdz ar to bija mazāka varas izkliede un tāpēc monarha vara bija spēcīgāka nekā kontinentālajā Eiropā.

---

218 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 337–349.

219 Hudson J. *The formation of the English Common Law*. Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. – London and New York: Longman, 1996, p. 24–27.

220 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 130.

© Tiesu namu aģentūra

Izveidojot lēņu sistēmu, Anglijas karaļa tiesa kļuva feodāla. Tajā pašā laikā karaļa padome darbojās pēc paražu normām. Karaļa tiesa (lat. *curia regis*) joprojām saglabāja anglosakšu karaļu noteikto jurisdikciju. Jaunums bija goda tiesas, t.i., vareno karaļa vasaļu – lordu tiesas, uz kurieni viņu nomnieki, mazākie lordi un bruņinieki nāca kā prasītāji. Tas mazināja seno grāfistu tiesu nozīmību. Nostiprinot dzimtbūšanu, veidojās senjorālā jurisdikcija, t.i., dzimtkunga jurisdikcija pār dzimtzemniekiem.[221]

Normaņi ieviesa tiesas divkaujas gan civillietās, gan kriminālllietās. Tas bija pat vēl vienkāršāk nekā tradicionālās ordālijas, jo nevienai no pusēm nebija jāuzveļ pierādīšanas nasta. Vēl viena izmaiņa, kuru ieviesa Vilhelms Iekarotājs, bija garīdznieku atbrīvošana no pienākumiem laicīgajās tiesās, konkrētāk – bīskapam nācās atteikties no savas apvienotās prezidentūras grāfistes tiesā. Kopš šī brīža tika novilkta robeža starp garīgām un laicīgām lietām – ļoti līdzīgi tas notika arī citur Eiropā. Anglijā, tāpat kā citur, garīdznieki tomēr turpināja kalpot un palīdzēt karalim arī laicīgās lietās.[222] Tādējādi normaņi valstī ieviesa atsevišķus jauninājumus, konkrētāk – militāru feodālismu ar bruņinieku dienestu un nocietinātām pilīm, kuru galvenais uzdevums bija garantēt mieru un drošību karaļa vārdā visā valstī. Lēņu sistēmai jau bija zināmas tiesiskas saknes anglosakšu karaļvalstīs.[223] Tāpēc jaunievedumi zināmā mērā balstījās uz iepriekšējā valstiskuma normām.[224] Lai sakārtotu lietvedību, tika plašāk izmantoti rakstiski dokumenti, vienīgā atšķirība no anglosakšu laika bija tā, ka vietējā valoda tika aizstāta ar latīņu valodu.

---

221 Hudson J. *The formation of the English Common Law*. Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. – London and New York: Longman, 1996, p. 14–16.

222 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 132.

223 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 407–408.

224 Labs piemērs šai zināmai pēctecībai bija tā saucamā *Domesday Book* ("Zemes īpašumu grāmata"). XI gadsimtā tikai Anglijā vietējā pārvalde bija pietiekami organizēta, un centrālā karaļa vara bija pietiekami spēcīga, lai īstenotu šādu projektu. Pētījums lielākajā karalistes daļā tika izdarīts 1085.–1086.gadā, lai noteiktu visas karalistes zemes ikgadējo vērtību neatkarīgi no tā, vai zeme bija saņemta no karaļa, vai ne. Ir pilnīgi skaidrs, ka šāda pasākuma mērķi bija drīzāk fiskāli nekā administratīvi. Uz grāfistēm tika izsūtīti komisionāri, kas grāfistu tiesās pieprasīja informāciju. Jautājumi tika uzdoti šerifam, baroniem un citiem normaņiem, maģistrātiem, priesteriem un sešiem zemniekiem no katra ciema. Atbildes uz šiem jautājumiem tika apstiprinātas ar zvērestu. Komisionāriem reizēm vajadzēja atrisināt īpašumtiesību strīdus, lai varētu veikt korektus ierakstus. Šerifs jau bija pieradis pie ceļošanas pa apli, t.i., apvidu (*ayre* – Skotijā, *eyre* – Anglijā), lai divreiz gadā atrastos katrā savas grāfistes simtā. Tāpēc ceļojošie tiesneši

© Tiesu namu aģentūra

Henrijs I (1100–1135) turpināja varas centralizāciju, kuru bija aizsācis Vilhelms Iekarotājs. Viņš noslēdza konkordāta līgumu ar baznīcu, lai iegūtu tās atbalstu, atkarojot savam brālim Robertam Normandiju. 1107.gada konkordāts paredzēja, ka baznīca ievēlē savus bīskapus un abatus Anglijā un Normandijā. Karalim bija tiesības būt klāt bīskapu un abatu vēlēšanās. Pēc vēlēšanām, vēl pirms baznīcas galva nodeva ievēlēto rokās garīgās varas regālijas, tie zvērēja uzticību karalim.[225] Karaļa biežā prombūtne Normandijā noveda pie karalistes iekšējo lietu institucionalizācijas. Tika izveidota valsts kase (*The Exchequer*), kas fiksēja karaliskajos rēķinos ienākušo naudu un valsts parādu. Valsts kasei piemita arī jurisdikcija šajā jomā. Šajā laikā Karaļa kancelejas izdotie normatīvie akti – vēstules jeb *writs* sāka pieņemt noteiktas formas.

Pirmās karaļa tiesu izbraukuma sēdes jeb žūrijas tika noturētas tieši Henrija I valdīšanas laikā. Šīs tiesas sēdes notika simtos. Karaļa žūrija apsūdzēja noziedzniekus, līdzīgi kā tas jau iepriekš bija noticis anglosakšu tiesu praksē. Atšķīrās ar to, ka tiesāja nevis vietējie tiesneši, bet karaļa tiesa. Laikposmā no 1114. gada līdz 1118.gadam tika publicēts darbs, kas pazīstams kā Henrija I likumi (*Leges Henrici Primi*). To mērķis bija latīņu valodā izskaidrot normaņu šerifiem un lordiem vietējās paražu tiesības. *Leges Henrici* iesākās ar atziņu, ka vietējās tiesas piemēro Veseksas (*Wessex*) un Mersijas (*Mercia*) paražas un dāņu tiesības.[226] Avots izskaidroja vietējo tiesu un sociālo struktūru, t.i., dalījumu grāfistēs, simtos un desmitos. Tika minētas arī senjorālās tiesas, uzsverot, ka vasaļa uzticība savam lordam ir svarīga. Tas norāda uz faktu, ka normaņi Anglijā ievēroja kontinentālās Eiropas valdnieku praksi, kuri nevis atcēla paražas, bet gan tās apkopoja, grozīja un papildināja. *Leges Henrici* autoram neizdevās radīt vienveidīgu un sistematizētu vietējo tiesību apkopojumu. *Leges Henrici* autors sev izvirzīja uzdevumu panākt, lai ar karaļa varas starpniecību tiktu garantēts tiesiskums paražu tiesību izpratnē.[227] Šis apkopojums bija pirmais solis uz

nebija nekas jauns. Zvērinātas žūrijas izmantošana, lai uzzinātu patiesību no vietējiem, tos zvērinot, nebija nekas jauns ne angļu, ne franču paražās, anglosakšu karaļi bija to darījuši kā juridiskos, tā administratīvos nolūkos, regulāri kriminālprocesā un pa retam arī civilprocesā. Pēc: Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 132.

225 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 409.

226 Hudson J. *The formation of the English Common Law*. Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. – London and New York: Longman, 1996, p. 17.

227 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 132, 133.

© Tiesu namu aģentūra

tiesu prakses sakārtošanu, nodrošinot tai vienu tiesību avotu, kuru jāievēro. Tieši Anglijā izdodas pārvarēt tiesību personalitātes principu un veidot teritoriālas tiesības, sintezējot teritoriju apdzīvojošo personālās tiesības.[228]

Henrija I laikā tika likti pamati vēlākai *Common law* jeb vispārējo tiesību sistēmai, kura kalpoja par pamatu anglonormaņu valsts tiesiskumam. Tā ierobežoja valsts feodālo sadrumstalotību, padarot karali par reālu tiesu varas nesēju savā valstī. Karalis savu varu realizēja, izmantojot karaļa tiesas, kuras darbojās izbraukuma sēdēs visā valstī.

XI–XII gadsimtā arī Anglijā sāka veidoties kontinentālajai Eiropai raksturīgais tiesību partikulārisms un feodālā sadrumstalotība. Zemes kungi – lordi realizēja savu jurisdikciju pār vasaļiem un savā teritorijā esošajām simtu tiesām. Tie pakļāva sev šerifa institūtu. Pilsētas ievēroja zemes tiesības, kuras papildināja ar saviem statūtiem. Baznīcai bija savas tiesas un tiesības.[229] Savas varas realizāciju Anglijas karaļi nodrošināja tieši ar tiesu palīdzību. Turklāt Anglijas karaļi nodarbojās ar tiesību jaunradi. Īpaši Anglijai raksturīgs karaļa tiesību normu veids bija karaļa vēstules, kuras netika noformētas likuma formā, bet tām bija likuma spēks, jo tās piemēroja karaļa tiesas.[230] Karaļa vēstules saturēja norādījumus tiesnešiem, kā izskatāmas lietas, un tās tika adresētas karaļa varas pārstāvjiem visā valstī. Uz pirmo vēstuļu rakstīšanu karali pamudināja konkrēti gadījumi, bet drīz vien tās kļuva par formulāriem ar plašu pielietojumu noteiktā tiesas lietu kategorijā.[231] Tā tika pārvarēta tiesību normu kazuistika, normas kļuva abstraktākas.[232]

---

228 Hudson J. *The formation of the English Common Law*. Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. – London and New York: Longman, 1996, p. 17.

229 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 194.

230 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 339.

231 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 195.

232 Kad dokumenti (*writs*) kļuva par rutīnu – standartizētu un atkārtojamu –, tie kļuva par veidu, kā celt prasību karaļa tiesā. Glanvilā bija zināmi 63 oriģinālie *writs* (tiesas darbu uzsākšanai) un apmēram tāds pats daudzums regulēja prāvas gaitu, un 4 *writs* bija veltīti sprieduma izpildes noteikšanai. Gadsimtu vēlāk, Henrija III valdīšanas beigās, bija apmēram 120 oriģinālie *writs*; 1320.gadā bija jau ap 890. Dokumentu reģistrs (*Register of Writs*), kas tika nodrukāts Londonā 1531.g., saturēja ap 2500 *writs*. *Writs* tika izmantots kā fundamentāls tiesību avots gadsimtiem ilgi. XX gadsimtā *writs* senākās formas tika atceltas par labu 1875.gada noteiktajam vienam oriģinālajam *writ*. Pēc: Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 136, 137.

© Tiesu namu aģentūra

Tātad karaļa likumdošanas vara realizējās ar tiesu varas palīdzību. Henrijs II (1154–1189)[233] ievieš karaļa vēstules kā angļu tiesību avotu un 1178.gadā nodibina Vestminsteras tiesu kā pastāvīgi darbojošos karaļa tiesu.

Juristiem ir grūti spriest, cik lielā mērā Anglijas likumu pārveidi var uzskatīt par monarha Henrija II apzinātu un mērķtiecīgu rīcību tiesību un tiesu sistēmas sakārtošanā. Lai arī, kāpjot tronī, monarham bija tikai 21gads, Henrijs II pēc savas kronēšanas izteica nodomu atjaunot vectēva – Henrija I – vecos, labos likumus. Angļu tiesību vēsturnieki: O.F. Robinsons, T.D. Ferguss, V.M. Gordons grāmatā par Eiropas tiesību vēsturi pauž uzskatu, ka citās Henrija II kontrolētajās teritorijās – Anžū un Akvitānijā – nenotika juridiskā attīstība, kura būtu salīdzināma ar procesiem Anglijā. Laikabiedri Henriju II raksturoja kā tūļīgu nemākuli likumdošanas laukā. Spēcīgā, koncentrētā karaļa vara Anglijā bija par pamatu tiesību sistēmas sakārtošanai, bet vecās tiesu institūcijas deva iespējas to piemērošanai.[234]

Pirmais nopietnais pētījums par angļu tiesībām bija "Par Anglijas paražu un karaļvalsts tiesībām" (angl. *Treatise on the Laws and Customs of the Realm of England*). Parasti lieto tā saīsināto nosaukumu "Glanvila" (angl. *Glanvill*) pēc darba autora vārda.[235] Tas tika sarakstīts ap 1187.gadu, tātad Henrija II valdīšanas pēdējos gados. Darbā ir atainota tiesību un tiesu struktūra valstī, kāda tā bija, kad savu darbību beidza Henrijs II. Šis monarhs, izmantojot priekšteču iedibināto centralizētas monarha varas modeli, pamatos pabeidza vispārējo tiesību veidošanu. Reformu realizācijai monarhs izmantoja asīzes (asīze šajā gadījumā bija karaļa rīkojums, bet šis jēdziens viduslaikos apzīmēja gan lēņa kungu sapulces Anglijā un Francijā, gan prasību tiesā, gan karaļa izbraukuma tiesu, kas darbojās, tiesājot karaļa tiesnesim un vietējiem zvērinātajiem[236]), kuras papildināja karaļa vēstules – *writs*. Reforma tika veikta pakāpeniski. Nozīmīgākās bija Lielā, Klērendonas un Northemptonas asīzes.[237]

---

233 *Henrijs II* bija Anžū grāfa Žofruā Plantageneta un Vilhelma Iekarotāja mazmeitas Matildes dēls. No tēva viņš manto varu pār Anžū un Mēnu, no mātes – Angliju un Normandiju. Sk.: Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 408–410.

234 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 133–134.

235 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 291.

236 *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 121.lpp.

237 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 377.

© Tiesu namu aģentūra

Henrija II pirmais nozīmīgais likumdošanas akts, reformējot Anglijas tiesības, bija Klērendonas konstitūcija (*Constitutions Clarendon,* 1164). Šis normatīvais akts noteica attiecības starp Anglijas karaļvalsti un baznīcu, kā arī aizliedza Anglijas garīdzniekiem apelāciju pie pāvesta. Tas izrietēja no monarha cīņas ar baznīcu un it īpaši ar Tomasu Beketu (*Thomas Becket*) – izglītotu juristu, bijušo karaļa kancleru un Kenterberijas arhibīskapu.[238] Pēc diviem gadiem, 1166.gadā, tika pieņemta Klērendonas asīze (*Assisae von Clarendon*).[239] Klērendonas asīze noteica jauninājumus izbraukuma tiesas sēžu organizācijā. Tika noteikts, ka jāizsūta tiesneši ar juridiskām zināšanām. Katrā karalistes grāfistē 12 "tikumīgiem" vīriem no katra simta un 4 no katras draudzes, dodot zvērestu, bija jānosauc to personu vārdi, kuras kopš karaļa kāpšanas tronī ir tikušas turētas aizdomās par laupīšanu, slepkavību vai zādzību, vai par patvēruma došanu šādām personām. Šie cilvēki neatkarīgi no sabiedriskā stāvokļa bija jāapcietina un jāpakļauj ordālijai ar ūdeni. Dzimtzemnieki, tāpat kā brīvie, tādējādi kļuva par karaļa tiesas subjektiem. Personas ar ļoti sliktu reputāciju, pat ja tās izturēja ordāliju, tika pasludinātas ārpus likuma, un tām bija jāpamet karaliste 8 dienu laikā.[240] Šerifs varēja saņemt apsūdzēto sarakstu, bet viņam nebija jurisdikcijas pār šiem apsūdzētajiem. Viņa uzdevums bija tos turēt drošībā, līdz tos tiesāja karaļa tiesneši. Šo žūriju sauca par uzrādīšanas žūriju. Citām tiesām nebija jurisdikcijas pār šiem zvērinātās karaļa žūrijas apsūdzētajiem, lai gan pārējie noziedznieki tika tiesāti kā parasti.

Visiem vīriem bija jāierodas grāfistes tiesā, lai stātos uzrādīšanas žūrijas priekšā. Neviens, arī pilsētas, nedrīkstēja liegt šerifam iekļūšanu. Klērendonas asīzi papildināja 1176.gada Klērendonas–Northemptonas asīze, kas, pamatojoties uz zemes tiesībām (*land law*), precizēja instrukcijas karaļa tiesu tiesnešiem. Šīm pirmajām asīzēm sekoja arī citas: *Assisa de Armis* (1181) un *Assisa de Foresta*.[241]

1179.gadā Vindzoras asīze atļāva nomniekam, kura nomas tiesības uz lēni tika apšaubītas, iesniegt Karaļa kancelejā lūgumu pēc *writ*, kas atļāva pirms žūrijas izbraukuma sēdēm iesniegt savu prasību 12 grāfistes bruņinieku žūrijai, tādējādi izslēdzot vajadzību veikt tiesas divkauju sava

---

238 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 339.

239 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 377.

240 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 133, 134.

241 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S.339.

© Tiesu namu aģentūra

lorda tiesā. Šis process karaļa, nevis feodālajā tiesā bija pazīstams kā Lielā asīze (*Grand Assize*). Tas atšķīrās no mazajām asīzēm, kas izmeklēja, kuram faktiski, nevis legāli piederēja lēņa turējuma tiesības (*seisin*).[242]

Pati Anglijas karaļu ideja par noziedznieku sodīšanu visā valstī nebija viduslaikiem unikāla. Arī citur karaļi zemes miera vārdā apkaroja noziedzību valstī. Taču tās realizācija būtiski atšķīrās no kontinentālās Eiropas un Skandināvijas, jo tur karaļiem un pat imperatoram nebija tik stipra un centralizēta vara. Turklāt Henrija II laikā vēl spilgtāk iezīmējās princips, ka visi vasaļi valstī ir karaļa vasaļi. Anglijā vasaļi nenonāca duālā situācijā, kad pienākums pret senjoru bija pretrunā ar pienākumu pret valsti – monarhu.

Pieaugot karaļa izbraukuma tiesu lomai, kļuva redzams, ka daudzas iesniegtās prasības karaļa tiesvedībai ir pārāk triviālas un maznozīmīgas. Prasību lielais daudzums noveda pie nepieciešamības tās dalīt grupās. Tā sekas bija karaļa žūriju sistēmas institucionalizācija un krimināllietu un civillietu atsevišķa nodalīšana. Veidojās sistēma, saskaņā ar kuru karaliskie tiesneši grāfistēs varēja ierasties piecos atšķirīgos statusos:

1) kā miertiesneši;
2) kā tiesneši, kas izsūtīti, lai kopā ar komisiju noklausītos un izlemtu specifiskus pārkāpumus;
3) iztīrīt cietumus konkrētā grāfistē, t.i., izskatīt visu aizturēto un apcietināto personu lietas;
4) uz asīzi (noklausīties procesuālās sūdzības);
5) vai kā *nisi prius* – īpaši karaļa pilnvarotie. Tādi tiesneši tika sūtīti īpaši, lai noklausītos žūrijas liecību un par to ziņotu tālāk. Tie varēja būt delegāti bez primārās jurisdikcijas tiesībām konkrētajā lietā vai arī tie varēja iekļaut vienu vai vairākus tiesnešus, kas izskatīja lietu *curia regis*.[243]

Lietu pieplūdums karaļa žūrijās bija izskaidrojams ar to, ka tiesvedība bija ātra un vienveidīga. Tā prasīja pusēm ievērot formālas procesuālās prasības, bet karaļa vara garantēja sprieduma izpildi. Lai vienveidīgi un taisnīgi izskatītu lietas, par noteicošo karaļa tiesās tika izvirzīts vieglāk regulējamais un konstatējamais procesuālais taisnīgums.[244] Tas noteica

---

242 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 137.

243 Ibid., p. 134–137.

244 Hudson J. *The formation of the English Common Law*. Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. – London and New York: Longman, 1996, p. 19–21.

© Tiesu namu aģentūra

vienotu procesuālo normu veidošanos un attīstību Anglijā, kā arī to dominanti pār materiālajām tiesībām. Karaļa tiesu loma un to centralizētā organizācija, pakļaujot visas žūrijas galvenajai tiesai valstī, t.i., Vestminsteras tiesai, bija par pamatu precedentu tiesību sistēmas izveidei. Precedents ir augstākās tiesas spriedums, kurš ir saistošs visām zemākajām tiesām, izskatot analogas lietas. Anglijā, pēc normaņu iekarojuma attīstot tiesiskumu valstī, karalis savu varu valsts pārvaldē realizēja, pieņemot likumus, bet daudz plašāk to darīja karaļa tiesu sistēma. Anglijas tiesības attīstījās ar precedentu palīdzību. Precedenti kļuva par galveno tiesību avotu.

Vispārējās tiesības, kas veidojās Anglijā no 1066. gada līdz 1485.gadam, bija precedentu tiesības, jo tās radīja un attīstīja karaļa tiesu sistēma.[245] Līdz ar XIV gadsimtu žūriju ceļošana pa visu valsti izbeidzās, dodot vietu sistēmai, saskaņā ar kuru tiesneši brauca tikai uz vienu konkrētu grāfisti. Veidojās tiesu apriņķi. Šāds tiesu organizācijas princips Anglijā dominēja līdz pat XIX gadsimtam.

Īpaši nozīmīgs normatīvais akts Anglijas tiesību vēsturē bija Jāņa Bezzemja (*John Lackland,* valdīja 1199–1216) 1215.gadā pieņemtā Lielā brīvību harta (*Magna Carta Libertatum Anglie*). Šis dokuments tiek uzskatīts par pirmo rakstīto Anglijas konstitucionālo aktu (*the first English statute*). Harta regulēja valdnieka attiecības ar lielajiem zemes īpašniekiem (lordiem), tiesiski ierobežoja karaļa varu un lika pamatus vienotam tiesiskumam valstī. Tā noteica gan valsts un baznīcas attiecības, gan visu brīvo ļaužu pamattiesības.

Atsevišķi tika uzsvērtas Londonas pilsētas tiesības, nosakot, ka karalis, t.i., valsts, ievēros visas vecās Londonas un citu pilsētu tiesības un privilēģijas.[246] Šo tradicionālo tiesību pamatā, kuras karalis solījās ievērot gan attiecībā uz saviem vasaļiem, gan brīvajiem pavalstniekiem, gan baznīcu, gan pilsētām, bija zemes tiesību normas, t.i., paražas un lēņu tiesību paražas, kuras tika ievērotas sabiedrībā.[247] Harta ieguva Lielās brīvību hartas nosaukumu, jo tā noteica Anglijas karaļa pavalstnieku pamatbrīvības. Liela daļa hartā ietverto pamatbrīvību par tādām tiek

[245] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 210–218.

[246] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв, рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 390.

[247] Hudson J. *The formation of the English Common Law*. Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. – London and New York: Longman, 1996, p. 224–227.

© Tiesu namu aģentūra

uzskatītas arī mūsdienās.[248] Harta regulēja arī Anglijas tiesību sistēmas darbības pamatprincipus, nosakot, ka:

"17. Vienkāršākās prāvas jānotur noteiktā vietā, to risināšanai nav jāpieaicina karaļa tiesa.

18. *Novel disseisin, mort d'ancestor* un *darrein presentment* lietu izskatīšana pieļaujama tikai un vienīgi atbilstošo grāfistu tiesās. Mēs paši,[249] bet gadījumā, ja atradīsimies ārpus mūsu karaļvalsts robežām, mūsu augstākais tiesnesis nosūtīs divus tiesnešus uz katru grāfisti četras reizes gadā, un šie tiesneši kopā ar četriem attiecīgās grāfistes izvirzītiem bruņiniekiem ierastajā tiesas dienā un vietā noturēs grāfistes tiesas sēdes.

19. Gadījumā, ja kāda no lietām netiks izskatīta zemes tiesas dienā, tad šo lietu izspriešanai no klātesošajiem bruņiniekiem un brīvzemniekiem paliks tik daudz, cik tas nepieciešams tiesas spriešanai atbilstoši paredzamajam darba apjomam.

20. Brīvam vīram par nenozīmīgu pārkāpumu jāmaksā naudas sods, kas samērīgs ar nodarītā pārkāpuma smagumu, tāpat jārīkojas arī smagāku noziegumu gadījumos, tomēr uzliktā naudas soda apmērs nedrīkst atstāt pārkāpēju bez iztikas līdzekļiem. Gluži tāpat jārīkojas attiecībā uz tirgotājiem un zemniekiem, kad tie nonāk karaļa tiesas priekšā. Visos augstāk minētajos gadījumos naudas sods piemērojams, par pamatu ņemot ar apkārtnes cienījamāko vīru zvērestu apstiprinātu īpašuma novērtējumu.

21. Grāfiem un baroniem naudas sodu var piespriest vienīgi tiem līdzīgo tiesa, atbilstoši izdarīto noziegumu smagumam."[250]

Liela loma Anglijas tiesu sistēmā viduslaikos bija zvērināto tiesām, kuras veidojās līdz ar vispārējo tiesību rašanos. Uzrādīšanas žūrija jeb Lielā žūrija (*Grand Jury*) kā zvērinātu apsūdzētāju žūrija Anglijā eksistēja līdz 1933.gadam un vēl joprojām darbojas ASV. Tās ideja sakņojas anglosakšu karaļvalstī. Publiska apsūdzība tika balstīta uz aizdomām par nozieguma izdarīšanu. Apsūdzībai vienmēr sekoja tiesa. Tiesas divkauja šajā procesā nebija izmantojama, jo pats karalis tika uzskatīts par prasītāju. Tādēļ Henrijs II noteica citas ordālijas kā patiesības noskaidrošanas veidu tiesā, taču pēc 1215.gada, kad garīdzniecībai tika aizliegts piedalīties tiesas ordālijās, radās vajadzība pēc jaunām pierādīšanas metodēm.

---

248 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 298.

249 Tas ir, karalis.

250 Петрушевский Д.М. *Великая Хартия Вольностей*. – Москва, 1915, с. 116–118.

© Tiesu namu aģentūra

XIII gadsimtā par paražu kļuva izklāstīt ar noziegumu saistītos faktus zvērinātu kaimiņu žūrijai – Mazajai žūrijai (*Petty Jury*). Apsūdzētajam bija jāpiekrīt šim procesam, jo atšķirībā no Dieva ordālijās kaimiņi varēja būt aizspriedumaini.[251] 1275.gadā tika noteikts: ja apsūdzētais nepiekrita, tad viņu var turēt cietumā skarbos apstākļos, kamēr viņa domas mainās. Vēlāk tas pārvērtās par *peine forte et dure*, t.i., procesu, kurā tika izmantota spīdzināšana, lai panāktu apsūdzētā piekrišanu lietas skatīšanai Mazajā žūrijā. Jau Henrijs II ieviesa zvērināto tiesas kā obligātas un pastāvīgas tiesas civilprocesā un kriminālprocesā.[252] Taču to formēšanās ilga vēl aptuveni gadsimtu. Tikai 1352.gadā ar *Statute of Treason* abas kriminālās žūrijas tika tiesiski pilnībā noformētas.[253] Žūriju darbība Anglijā XII un XIII gadsimtā pilnveidoja tiesāšanas tehniku. Tas sekmēja likumu piemērošanas un iztulkošanas tehnikas attīstību tiesās. Pieņemot lēmumus par jautājumiem, kas izrietēja no lietas faktiskiem apstākļiem, žūrijai vajadzēja izlemt, kas ir likums. Šādi jautājumi par likumu viduslaikos radās, nevis taisot spriedumu, bet gan mēģinot nolemt, kādai tiesai lieta ir piekritīga.[254] Tātad, lemjot par lietu piekritību, žūrijas nodarbojās ar tiesību iztulkošanu un tālākveidošanu, attīstot juridisko tehniku.

Viens no Lielās hartas (*Magna Carta*), lordu tiesību nostiprinājumiem, bija: vienkāršajām prasībām nav jāseko karalim, bet tās jāizskata kādā noteiktā vietā. Tas arī karaļa tiesas piesaistīja vietai un līdztekus izbraukuma žūrijām veidojās pastāvīgas, konkrētā vietā darbojošās tiesas. Pēc 1234.gada pastāvēja divas augstākās karaļa tiesu institūcijas:

pirmā, *Coram regs,* kur tiesneši sēdēja (teorētiskā) karaļa klātbūtnē. No tās veidojās tiesas vēlākais nosaukums – Karaļa sols (*King's Bench*);

otrā, *de banco,* kur tiesneši sēdēja uz Vestminsteras sola (*Bench at Westminster*). Tā tika saukta arī – Vispārējais sols (*Common Bench*) vai Vispārējo prasību tiesa (*Court of Common Pleas*).

Karaļa kanceleja sāka izdot rakstus (*writs*) par tām lietām, kuras nedrīkstēja skatīt grāfistu tiesās un kuras bija ekskluzīvā *Common Bench* jurisdikcijā. *King's Bench* nevarēja izskatīt vispārējās prasības, jo tas

---

251 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 135–137.

252 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 196, 197.

253 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 345.

254 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 137.

© Tiesu namu aģentūra

neatradās noteiktā vietā. Tādējādi *Common Bench* ieguva ekskluzīvu jurisdikciju pār lietām, kurās karalim nebija tiešas ieinteresētības. Tolaik tas aptvēra visas prasības par nekustamo īpašumu (*real actions*) un citas prasības, kas nesaturēja karaļa miera (*king's peace*) aizskārumu. *Common Bench* un *King's Bench* bija kopīga izcelsme – no karaļa padomes (*Curia régis)*, tāpēc tās jurisdikciju sadalīja šādi: kroņa jeb valsts prasības un lietas, kas saistītas ar pārkāpumiem (*trespass*). Tomēr pēc paražas no XIV gadsimta otrās puses *Common Bench* pārstāja izskatīt apsūdzības smagos noziegumos (*felonies*).[255]

Anglijā, līdzīgi kā iepriekš Romā, agri izveidojās un kļuva nozīmīgs advokāta institūts. Jau no XIII gadsimta otrās puses advokāti Anglijā palīdzēja prasītājiem izvēlēties pareizās procesuālās darbības prasības celšanā karaļa žūrijās. Tas bija izskaidrojams ar procesuālo normu ievērošanas izšķirošo lomu procesa gala iznākumā. Tikai profesionāla likumu zinātāja palīdzība varēja nodrošināt uzvaru šādā formālā procesā. Anglijā bija nepieciešams liels skaits juristu, kas orientējās procesuālajās normās. Tas sekmēja procesa sistematizāciju, bet līdz ar to arī materiālo normu sakārtošanu, jo precedenti gan ietvēra materiālās normas, gan skaidroja likumu piemērošanu. Tas, līdzīgi kā pirms tam Romā, noveda pie uzskatiem, ka kompetentu, ievērojamu juristu sacerējumi ir uzskatāmi par juridisku autoritāti un tāpēc arī izmantojami par tiesību papildavotu. Pirmie no šādiem sacerējumiem bija Ranalfa Glanvila (?–1190) – galma justiciārija (augstākais tiesnesis anglonormaņu karaļvalstī)[256] darbi XII gadsimta beigās un Henrija Braktona (1210–1268) darbi XIII gadsimta sākumā. [257] Braktona darbība bija saistīta ar karaļa tiesu sistēmu. No 1247.gada viņš bija Vestminsteras tiesas tiesnesis. Par klasiku ir kļuvis Braktona darba "Par Anglijas likumiem un paražām" (*De Legibus et consuetudinibus Anglie*) 1.§: "Karalim, kurš valda taisnīgi, ir nepieciešamas divas lietas – ieroči un likumi. Ar to abu palīdzību viņš var pienācīgi valdīt gan kara, gan miera laikā."[258]

Henrija II darbība paplašināja karaļa tiesu jurisdikciju, izņemot noteiktas lietu kategorijas no citu tiesu, tostarp lēņa kungu tiesu, kompetences (kā tas notika ar jautājumiem, kas skāra zemes īpašumus) un izveidoja

[255] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 139, 140.

[256] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 416.

[257] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 201.

[258] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 417–418.

© Tiesu namu aģentūra

sistēmu, kurā jebkurš brīvs pavalstnieks varēja griezties karaļa tiesās. Tieši šis monarhs karaļa tiesu darbību balstīja uz procesuālo normu formalitāšu ievērošanu.[259]

Lai arī cik tas liktos dīvaini, līdz pat XIX gadsimtam karaļa žūrijas nekļuva par vispārējās jurisdikcijas tiesām, kā tas notika citās Eiropas valstīs. Līdz pat 1875.gada tiesu reformas likumam tās bija izņēmuma jeb sevišķās jurisdikcijas tiesas. Personām nebija tiesību griezties šajās tiesās bez karaļa īpašas žēlastības saņemšanas. Žēlastību piešķīra tikai tad, ja bija noteikti formāli pamatojumi. 1227.gadā, kad šādus pamatojumus tiesnešu zināšanai apkopoja, bija 56, bet 1832.gadā, kad apkopoja pēdējo reizi, – 76.[260] Vispārējā jurisdikcija piederēja vietējām grāfistu tiesām un feodālajām tiesām, kuras tiesāja pēc paražām, t.i., zemes tiesībām. Turklāt darbojās pilsētu un baznīcu tiesas. Henrijs II nelikvidēja vietējo un feodālo jurisdikciju, bet Lielā brīvību harta garantēja, ka karaļi arī turpmāk respektēs vietējās tiesas un paražas.[261] Var uzskatīt, ka vispārējo tiesību sistēmas veidošanos noslēdza Eduarda I (valdīja 1272–1307) pieņemtie statūti.[262] Eduards I, tāpat kā Henrijs I, ierobežoja lielo lordu patvaļu valstī. Viņš pat izcīnīja karu ar lordiem (1258–1265), kurā guva pārliecinošu uzvaru. Savos likumos, t.i., Pirmajā Vestminsteras statūtā (1275), Glosteras statūtā (1278), Otrajā un Trešajā Vestminsteras statūtā (1285), karalis nostiprināja karaļa tiesu jurisdikciju un ierobežoja lielo lordu patvaļu, aizsargājot mazos zemes nomātājus. Bez minētajiem statūtiem Eduards I pieņēma arī virkni citu normatīvo aktu. Tāpēc no XVI gadsimta Eduardu I dēvē par angļu Justiniānu, jo viņš ir bijis viens no tiesību jaunradē ražīgākajiem angļu monarhiem.[263]

Vispārējo tiesību izveidošana sāk nošķirt anglonormaņu tiesības no kontinentālās Eiropas tiesību izpratnes. Sāk veidoties anglosakšu tiesību loks, jo:

1. Anglijā tiesību attīstību virzīja tiesas precedenti un procesuālās tiesības dominēja pār materiālajām. Vispārējās tiesības ar saviem

[259] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 427–428.

[260] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 213.

[261] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 423.

[262] Hudson J. *The formation of the English Common Law*. Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. – London and New York: Longman, 1996, p. XLII.

[263] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 341.

© Tiesu namu aģentūra

precedentiem veidoja Vestminsteras karaļa tiesa, *King's Bench* un Valsts kase (*the Exchequer*).[264] Lielāko daļu precedentu veidoja Vestminsteras tiesa, jo tā atradās karaļa žūriju hierarhijas galotnē.

2. Karaļa tiesu darbības rezultātā izzuda privāttiesības, t.i., romiešu tiesību sistēmai raksturīgais dalījums publiskajās tiesībās un privāttiesībās.

Visas lietas, kas piekrita karaļa tiesām, tika uzskatītas par publiski tiesiskām. Publiski tiesiskā puse angļu tiesībās nostiprināta savdabīgos lūgumrakstos, kurus prasītājs iesniedza, lai varētu vērsties karaļa tiesā. Atļauja lietas izskatīšanai karaļa tiesā tika noformēta karaļa pavēles veidā un tajā ierēdņiem bija uzdots nodrošināt, lai atbildētājs nepārkāpj prasītāja tiesības. Ja atbildētājs atteicās bez tiesas pakļauties karaļa ierēdņu prasībām, tad prasītājs ieguva tiesības celt prasību karaļa tiesā. Lieta nonāca karaļa jurisdikcijā, jo atbildētājs nebija pakļāvies valsts ierēdņu prasībām. Tātad prasība civillietā kļuva publiska, jo viena puse bija valsts.[265]

No XIV gadsimta beigām arī *King's Bench* iekārtojās Vestminsterā un kļuva par vietai piesaistītu tiesu. Tā darbojās trīs tiesnešu sastāvā – lords vecākais tiesnesis (*Lord Chief Justice*) un divi jaunākie tiesneši (*puisine justices*). Turpmāk juridiskās darbības, kuras veica karalis personiski vai kuras tika veiktas viņa klātbūtnē, tika aprakstītas kā darbības, kas tiek veiktas "karaļa padomes priekšā". Tās vairs netika uzskatītas par vispārējo tiesību daļu.

King's Bench piemita universāla kriminālā jurisdikcija, taču pēc XIV gadsimta šī tiesa darbojās kā apelācijas tiesa. Izņēmums bija noziegumi, kuri izdarīti Midlseksā – grāfistē, kurā atradās Vestminstera. Šie noziegumi tika skatīti pirmajā instancē. Lai gan *King's Bench* bija atstumta no vispārējo prasību izskatīšanas, tai tomēr piemita arī civilā jurisdikcija pār *trespass* pārkāpumiem (ļaunprātīgiem tiesību pārkāpumiem, ielaušanos svešā teritorijā) un tiesības izlabot kļūdas citu tiesu darbā,[266] jo karalis bija augstākās varas nesējs valstī.

Karaļa padome tika nošķirta no *King's Bench* tiesas. Taču bija cilvēki, kuri vēlējās pārsūdzēt savas lietas pašam karalim. Karalis joprojām

---

[264] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 140.

[265] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 217.

[266] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 141.

© Tiesu namu aģentūra

tiesāšanu uzskatīja par vienu no saviem pienākumiem un privilēģijām. Jautājumus, kas skāra valsts varenos, kā to paredzēja Lielā brīvību harta,[267] karalim vajadzēja skatīt kopā ar periem, t.i., parlamentā. Pirmo reizi lieta parlamentam tika nodota izskatīšanai 1236.gadā, kad parlaments vēl nebija pastāvīga institūcija, bet regulāra un formāla lordu – kā laicīgo, tā garīgo – sanākšana. XIII gadsimta otrajā pusē tā jau bija normāla tiesa, kas īpaši neatšķīrās no Parīzes *Parlement*. Petīcijas vai bilus (*bills*) parlamentam varēja iesniegt jebkurš brīvs cilvēks. Iesniegto prasību varēja izskatīt uz vietas, taču visbiežāk to pārsūtīja kādai no vispārējo tiesību tiesām. Atbildi uz konkrētu prasību varēja izdot arī vispārsaistoša edikta veidā. Tādējādi veidojās parlamentārās likumdošanas pirmie akti. Likumdošanas procedūra tika noformēta jau pirmo Tjūdoru valdīšanas laikā. Anglijas parlaments nodarbojās ar tiesību un juridiskās tehnikas attīstību, atņemot žūriju tiesnešiem tiesības, kuras minētas Glanvila un Braktona darbos.[268] Tāpēc nevar teikt, ka Anglijas tiesības ir attīstījušās tikai uz tiesu darbības pamata, jo nozīmīga loma bija gan karaļa tiesību jaunradei, gan arī parlamenta darbībai likumdošanā. Turklāt tas notika laikā, kad visai Eiropai, t.i., arī kontinentālai Eiropai un Skandināvijai bija raksturīgas karaļu un to padomju (parlamentu) aktivitātes, sakārtojot tiesu un tiesību sistēmas savās valstīs. Eiropas valstīs XII–XIII gadsimtā tiek izveidotas sistēmas, kuras darbojās līdz pat XVIII vai XIX gadsimtam.[269]

Procesa formalitāte kļuva par karaļa žūriju darba efektivitātes pamatu, taču vēlāk, viduslaiku beigu posmā, arī par smagnēja, lēna, neefektīva procesa iemeslu. Gadsimtu gaitā vispārējo tiesību procesa formalitāte bija pieaugusi līdz absurdam, padarot procesu lēnu un dārgu. Kā uzskata ievērojamais salīdzināmo tiesību speciālists Renē Davids, tad *Common law*, kas bija balstītas uz formālu procesuālu procedūru, bija pakļautas diviem apdraudējumiem:

1) tās bija pārāk konservatīvas un neelastīgas, tāpēc netika līdzi laika garam, t.i., sabiedrisko un tiesisko attiecību transformācijām;
2) tiesneši, kas veidoja slēgtu un ar plašām pilnvarām apveltītu profesionālo grupu, bija konservatīvi un ieslīga rutīnā.[270]

---

[267] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 298–300.

[268] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 141.

[269] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 302–303.

[270] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 218.

© Tiesu namu aģentūra

Tas noveda pie tā, ka vispārējās tiesības bieži tika piemērotas, ne tikai procesam dominējot pār materiālajām tiesībām, bet gan pretēji tām, kā arī pretrunā ar taisnīgumu un pat veselo saprātu. Turklāt anglonormaņu tiesa bija iekarotāju dibināta institūcija un tās process bija franču valodā, kuru lielākā valsts iedzīvotāju daļa nesaprata. Tāpēc lielākā tautas daļa dzīvoja pēc zemes tiesībām un tiesājās grāfistu tiesās.[271] Tā sekas bija tiesību duālisma izveidošanās Anglijā, kad lordkanclera tiesa sāka realizēt taisnīguma tiesību procesu.

Savos pirmsākumos Karaļa kanceleja, no kuras vēlāk izveidojās lordkanclera tiesa, vienkārši bija karaļa birojs. Katram, kurš vēlējās griezties karaļa tiesā, bija jāsaņem kancelejā atļauja (*writ*) un jāsamaksā par to nodeva. Taču, ja kāds vērsās pie karaļa tādēļ, ka bija pārāk nabags, lai nopirktu *writ*, vai tādēļ, ka viņa pretinieks bija pārāk varens, lai šerifs spētu izpildīt savus pienākumus, un žūrija spētu būt taisna, tad bija nepieciešams neordinārs risinājums. Sakarā ar to, ka lordkancleram piemita visdziļākās zināšanas *writ* izstrādāšanā, sarežģītos gadījumos kanclers risināja problēmas patstāvīgi. No XIV gadsimta personas, kuras nevarēja panākt taisnību vispārējās tiesās, vērsās ar prasību pie paša karaļa. Šie iesniegumi nonāca Karaļa kancelejā.[272] XV gadsimtā kancelejā darbojās ap 120 garīdznieku, no kuriem 12 vecākie Tjūdoru laikā minēti kā kancelejas vadītāji *(Masters in Chancery*). Tie parasti bija tiesību doktori, kas darbojās kā lordkanclera vietnieki. *Masters in Chancery* vadītājs tika dēvēts par *Master of Rolls*; jo viņš bija atbildīgs par ierakstiem ruļļos. *Common law* juristi laika gaitā zaudēja saskarsmi ar jurisprudenci kā teorētisku zinātni, bet kanclers parasti bija garīga persona – bīskaps vai pat arhibīskaps – ar zinātnisku grādu kanoniskajās un romiešu civiltiesībās.[273] Tas ļāva kancleram radošāk un taisnīgāk pieņemt tiesiskus lēmumus. Viņš savu spriedumu veidoja, balstoties gan uz angļu *Common law,* gan kanonisko tiesību principiem, gan romiešu civiltiesībām, līdz beigās tika pieņemts taisnīgs spriedums.[274]

Kancelejas darbs bija sadalīts divās plūsmās. Latīņu puse nodarbojās ar karaļa kā augstākā lēņa kunga interesēm, bet angļu pusē, kur nonāca karalim adresētās petīcijas un lūgumi, no individuāliem sūdzētājiem

[271] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 203.

[272] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 219.

[273] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 142.

[274] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 219.

© Tiesu namu aģentūra

tika saņemti sūdzību bili (vispirms franču, tad angļu valodā). Lordkanclers tos izskatīja. Kanclera dekrēti sākumā tika izdoti ar Karaļa padomes atļauju vai pēc dažādu tiesnešu padoma, taču no 1473.gada viņš tos sāka izdot savā vārdā. Tā veidojās lordkanclera jurisdikcija, kuru neierobežoja vispārējo tiesību formālās prasības. Viņš izdeva interdiktus, lai apturētu tiesvedību *Common law* tiesās uz laiku, kamēr tika izpētīti dokumenti vai nopratināti liecinieki. Lordkanclera interdikti aizsargāja nomnieku, kamēr viņa lieta tika izskatīta *Common law* kārtībā. Ļoti reti interdiktus izmantoja, lai apturētu *Common law* tiesu sprieduma izpildi. Tas tika darīts tad, ja spriedums visumā bija pareizs, bet varēja izraisīt nevēlamas sekas. Kanclers varēja pieņemt spriedumus, balstoties uz saprātu, taisnīgumu un neievērojot *Common law* prasības. Parasti kanclera lēmumi bija vērsti uz atbildības mīkstināšanu. Kanclers iecēla arbitrus starptautisku strīdu izskatīšanai.[275]

Kancelejas darbību process sākās ar tiesas pavēsti *(subpoena*), kas atšķirībā no *writ* nebija adresēta grāfistes šerifam. Pavēste bija tieši saistoša atbildētājam neatkarīgi no tā, kā jurisdikcijā viņš atradās. XV gadsimtā par nepakļaušanos *subpoena* prasībām tika noteikta nepaklausīgās puses mantas konfiskācija. Kanclers varēja cilvēkus apcietināt par necieņu pret viņa dekrētiem. Taču lordkancleram nebija varas piespriest nāves sodu vai kropļojošus miesas sodus, kurus paredzēja zemes tiesības. Viņa lētā un ātrā juridiskā palīdzība, kas papildināja un pielaboja *Common law*, padarīja kanclera jurisdikciju aizvien populārāku.[276]

Tā veidojās lordkanclera jurisdikcija, attālinoties no *Common law* jurisdikcijas un Karaļa padomes darbības. Kanclers sāka specializēties jaunā lēņu tiesību sfērā – lietojumos (*uses*). Ar *uses* vasalis varēja nodot savu lēni citiem. *Common law* pazina tikai piešķiršanu (*grant*) un nepazina nodošanu pārvaldīšanā (*trust*). Savukārt kanceleja, sekojot baznīcas tiesībām, atzina šādas tiesības uz "taisnīgo īpašumu" (*equitable estate*). 1465.gadā tika noteikts: ja vasalis atsavināja īpašumu, tad pircējam automātiski pārgāja arī visi īpašumam uzliktie pienākumi – apgrūtinājumi. Lietojuma saistības rezultātā likumiskajam īpašniekam palika tikai tituls. Īpašums tika atdots, ja lietotājs nomira, neatstājot ne testamentu, ne mantiniekus. Šī kārtība konfliktēja ar lēņu tiesībām par zemes mantošanu, tāpēc *Common law* tiesās nepieņēma lietojuma koncepciju, taču tiesnešiem tika uzdots ņemt to vērā lietu izskatīšanā.

---

275 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 143.

276 Ibid., p. 143–144.

© Tiesu namu aģentūra

Kanclera tiesa, lietas skatot līdztekus anglonormaņu tiesību institūtiem, piemēroja romiešu civiltiesību principus un institūtus, un anglosakšu tiesību sistēmā ienāca zināma romiešu tiesību ietekme. Kancelejas jurisdikcija sākotnēji tika balstīta uz taisnīgumu un labu ticību, tāpēc tās radītās tiesības nosauca par taisnīguma tiesībām (*Law of equity*). Taisnīguma tiesības Anglijā veidojās laikā, kad kontinentālās Eiropas jurisprudencē ienāca dabiskās tiesības. Gan dabiskās tiesības, gan taisnīguma tiesības pildīja vienu funkciju, papildināja vecās tiesiskās sistēmas ar jaunām vērtībām un risinājumiem.[277] Taisnīguma tiesības ar laiku arī kļuva formālas. XV gadsimta beigās un XVI gadsimta sākumā starp *Common law* un *Law of equity* iestājās harmonija.[278] Tomēr vienlaikus valstī bija izveidojies tiesību duālisms, ko atrisināja tikai XIX gadsimta beigās tiesu un tiesību reformas gaitā.

9. Romāņu–ģermāņu tiesību loka veidošanās viduslaikos

Laikā, kad, iezīmējot tendences tālākai attīstībai, Anglijā veidojās tiesību un tiesu sistēma, savu evolūciju turpināja arī kontinentālās Eiropas tiesības. Pēc romiešu tiesību recepcijas viduslaikos veidojās romāņu–ģermāņu tiesību loks un Skandināvijas valstu tiesības. Pēc Karolingu impērijas sabrukuma kontinentālajā Eiropā sāka iezīmēties jauna politiskā karte. Līdzās Vācu Svētajai Romas impērijai izveidojās Francija. Te veidojās romāņu–ģermāņu loka divas saimes:

1) romāņu – Francijā;
2) ģermāņu – vācu impērijā pašā un tās vasaļvalstīs.

Itālija, kas pēc Verdenas līguma (843) tika izveidota kā neatkarīga valsts, jau pēc simts gadiem, X gadsimtā, tika iekļauta Vācu Svētās Romas impērijas sastāvā un neatkarību atguva tikai XIX gadsimtā.[279] Lai gan bija saistība ar vācu valsti un varu, Itālijā, līdzīgi Spānijai un Portugālei, veidojās romāņu saimei raksturīgās tiesības.

Skandināvija atrodas it kā nomaļus no Eiropas procesiem, jo Eiropas ģeogrāfiskais centrs dižajos viduslaikos bija Romas impērijas sirds – Itālija. Tur bija gan pāvesta sēdeklis, gan kultūras centrs, gan ekonomiskais

[277] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 203.

[278] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 222.

[279] Birziņa L. *Itālijas valsts un tiesību vēsture*. – Rīga: BA "Turība", 2001, 3.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

centrs, kurā satecēja daudzi ceļi. Vienlaikus Skandināvija ļoti spēcīgi piedalījās Eiropas norisēs. To apliecināja skandināvu jeb normaņu dibinātās valstis kontinentālajā Eiropā un Anglijas iekarošana.[280] Normaņi bija ceļotāji, kas piespieda Eiropu apvienoties, lai aizstāvētos pret sirotājiem.[281] Vienlaikus normaņi mājup uz Skandināviju pārveda jaunas zināšanas, pieredzi. Skandināvijā nebija romiešu tiesību recepcijas un nelietoja latīņu valodu, taču tika ieviests latīņu alfabēts. Tāpēc varam teikt, ka Skandināvijas valstis, kas veido skandināvu tiesību loku, savā izpratnē par tiesībām ir radniecīgas ar kontinentālo Eiropu, vienlaikus veidojot savu nacionālo kolorītu tiesību sistēmā. Zinātnieki nav vienisprātis par to, kas ir pārsvarā – vai atšķirības, un tāpēc būtu jānodala skandināvu tiesību loks, vai kopīgās iezīmes, kas veido skandināvu tiesību saimi romāņu–ģermāņu tiesību lokā.

Renē Davids uzskata, ka romāņu–ģermāņu tiesību saime veidojusies, izvēršoties universitāšu darbībai, kas tiks pētīta atsevišķā nodaļā. Kontinentālo Eiropu viņš dala pēc valodu grupām: romāņu valstīs – Francija, Itālija, Spānija, Portugāle, un ģermāņu valstīs: te ietilpst Skandināvijas valstis un Vācija. Romāņu–ģermāņu saime veidojas kopīgas vēstures gaitā un kopīgās tiesību sistēmas sakņojas Romas impērijas tiesībās.[282]

Šīs grāmatas autore uzskata, ka tomēr ir jānodala atsevišķs skandināvu tiesību loks, jo skandināvu tiesībām ir vēsturiskas saites un valodu radniecība ne tikai ar kontinentālo Eiropu, bet arī ar Angliju. Arī skandināvu tiesībās atspoguļojas gan kontinentālās Eiropas, gan Anglijas tiesību sistēmu ietekme. Tāpēc skandināvu tiesību loks nodalāms savrupi.

---

[280] Стриннгольм А. *Походы викингов*. – Москва: Транзиткнига, 2003, с. 166–167.

[281] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 172–175.

[282] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 21.

© Tiesu namu aģentūra

10. Romāņu tiesību saimes veidošanās

Pēc Kārļa Lielā impērijas sabrukuma Rietumfranku valstī ietilpa Bretaņa, Akvitānija, Gaskoņa, Septimānija, Spāņu marka. Valstī dzīvoja dažādas tautas: franki, ķelti, flāmi, normaņi, baski, katalonieši u.c. Tās integrējās divās tautībās – dienvidfranču un ziemeļfranču.[283] Dienvidfrancijas tiesības veidojās uz romiešu tiesību bāzes un ciešā saistībā gan ar romiešu tiesību garu, gan rakstisko formu. Agrajos viduslaikos tagadējās Spānijas un Francijas dienvidu teritorijā spēkā bija *Breviarium Alaricianum ("Alarika breviārs")*. Tas bija ģermāņu karaļa Alarika sastādīts romiešu tiesību kopojums saviem romiešu pavalstniekiem.[284] Ziemeļfrancijā dominēja barbaru izpratne par tiesībām ar stingrām nerakstīto paražu normu pozīcijām. Tā vienas valsts robežās veidojās divas atšķirīgas tiesību izpratnes un sistēmas, ko neizdevās apvienot līdz pat Lielajai franču revolūcijai XVIII gadsimta beigās.[285]

Francijas valsts veidošanās procesam ir raksturīgi visi viduslaiku Eiropas valstu attīstības posmi:

1. IX–XIII gadsimtā Francijā valdīja feodālā sadrumstalotība un varas decentralizācija. Šī posma beigās Francijā veidojās pirmās Eiropas universitātes, piemēram, Parīzes universitāte.
2. XIV–XV gadsimtā pirmo posmu nomainīja kārtu pārstāvības monarhija.
3. XVI gadsimtā Francijā veidojās absolūtā monarhija. Tiesa, šis posms jau risinājās jaunajos laikos.[286]

Rakstot par franču nacionālās pašapziņas veidošanos, tiesību vēsturnieks Herolds Bermans min Rolanda dziesmu. Tā tapusi pirmā Krusta kara laikā, t.i., pašās XI gadsimta beigās. Dziesma slavēja franču varonību un uzticību Dievam un savai valstij. Tomēr, kā uzsver H. Bermans, valsts vara šajā laikā nav spēcīga, jo karalim pieder tikai 1/12 valsts teritorijas, kuru apdzīvo dažādas ciltis jeb klani. Tiem saplūstot, tikai vēl sāka veidoties

[283] Ильинский Н.И. *История государства и права зарубежных стран*. Курс лекций. – Москва: Издательство деловой и учебной литературы, 2003, с. 226.

[284] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 249–250.

[285] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 248.

[286] Ильинский Н.И. *История государства и права зарубежных стран*. Курс лекций. – Москва: Издательство деловой и учебной литературы, 2003, с. 226.

© Tiesu namu aģentūra

nacionālā apziņa – *Franci*.[287] Vislielākā ietekme šo klanu tiesiskajā dzīvē nav vis karaļa tiesībām, bet gan paražu tiesībām zemes tiesību formā.

Tikai XIII gadsimtā atdzimst ideja, ka sabiedrību jāvada likumam. Šos procesus ievirza baznīca, kura 1215.gadā Laterānas koncilā aizliedz mācītājiem ņemt dalību tiesās, kuras piemēro ordālijas. Mācītāju kā autoritāšu un rakstītpratēju dalība procesā bija nepieciešama, tāpēc tika mainīts process. Procesā sāka ierobežot ordālijas, vispirms to darīja pilsētas, monarhi, tad arī zemes tiesības. Ordāliju vietā nāca racionāls, uz pierādījumiem balstīts process, kādu jau bija ieviesusi pati baznīca.[288] Francijā tiesiskas valsts veidošana viduslaiku izpratnē bija saistīta ar Filipa II Augusta vārdu. Vācu zinātnieks Hanss Hatenhauers XII un XIII gadsimtu Francijas vēsturē izceļ kā laiku, kad Francijas tronī ilgstoši valdīja spēcīgi valdnieki – jau minētais Filips II Augusts valdīja 43 gadus, Ludviķis IX Svētais – 49, Filips IV Skaistais – 29.[289]

Liela loma tiesību sakārtošanā bija juristu darbiem, apkopojot un pierakstot paražas – zemes tiesības. Francijā šo darbu 1280.gadā veica tiesnesis Filips de Bomanuārs krājumā "Bovē tiesības" (*Philippe de Beaumanoir Coutumes de Clermont en Beauvaisis*).[290] Vācijā jau 1230.gadā šefens Eike fon Repgovs sakšu zemes tiesības un lēņu paražas apkopoja krājumā, ko nosauca par Sakšu spoguli (*Eike von Repgow Der Sachsenspiegel*).[291]

Franču karaļi bija aktīvi likumdevēji. Kad XVIII gadsimtā krājumā *Ordonnances des roys de France* tika apkopotas visu Francijas karaļu izdotās ordonanses, viduslaiku teksti aptvēra 21 foliju sējumu. Tajos tika ietveri visi karaļu izdotie tiesību avoti – ne tikai ordonanses, bet arī privilēģijas un citi avoti.[292]

---

[287] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 432–433.

[288] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 39.

[289] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 286.

[290] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 162, 167.

[291] von Repgow E. *Der Sachsenspiegel.* Übersetzt und eingeleitet von Paul Kaller. – Mūnchen: Verlag C.H.Beck, 2002, S. 1–3.

[292] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 162.

© Tiesu namu aģentūra

Dižie viduslaiki (XI–XIII) bija laiks, kad Francijā ritēja lēna tiesību unifikācija gan valsts, gan provinču līmenī. To sekmēja karaļa vara, kas tiecās kļūt par kopīgo interešu aizstāvi. To, līdzīgi Anglijai, sekmēja karaļa tiesas darbība. Arī Francijā saskaņā ar 1190.gada rīkojumu tika noteikts, lai karaļa tiesneši – beilifi (*bailli*) – reizi mēnesī rīkotu izbraukuma sēdi – asīzi, kurā izskatītu karaļa jurisdikcijai piekritīgās lietas. Līdzīgi angļu žūriju tiesnešiem, arī franču beilifi saņēma no karaļa instrukcijas un pārstāvēja karali tiesā. Tie izskatīja prasības (*ckamores),* prasot padomu četriem cienījamiem vietējiem vīriem (*legales hominis)*. Vīri acīmredzot bija vietējo paražu zinātāji. Ar laiku katram beilifam tika noteikts konkrēts tiesu apriņķis, kurā darboties. No XII gadsimta beigām beilifa amatā aizvien biežāk tika iecelti profesionāli tiesneši ar atbilstošu juridisko izglītību. Pēc 1226.gada atsevišķos Francijas novados parādījās arī senešela amats. Senešelam bija lielāka patstāvība nekā beilifam attiecībās ar kroni. Līdz Filipa II Augusta valdīšanai karaļa jurisdikcija bija ļoti ierobežota.[293]

Karaļa tiesa bija augstākās instances tiesa. Tā sāka veidoties jau XII gadsimtā, bet galīgi noformējās Parīzē pēc 1250.gada kā *parlament* (apspriešana). Parlamenta dalībnieki bija izglītoti juristi, profesionāli tiesneši. Dažkārt šī tiesa izskatīja lietas arī kā pirmās instances tiesa, bet lielākoties tā bija apelācijas instance beilifu tiesu spriedumiem, kā arī feodālo tiesu spriedumiem. Karaļa tiesa līdz ar paša karaļa tiesību jaunradi veicināja tiesību unifikāciju valstī.

Karalis savas attiecības ar tautu veidoja pēc lēņu tiesību principa – kā attiecības starp senjoru un vasali. Tāpēc attiecībās starp valsti un tautu parādījās līguma elementi, kas raksturo lēņu tiesības, un savstarpējas tiesības un pienākumi. Pēc franču paražām attiecības starp senjoru un vasali (franču avotos – cenzitāriju) raksturo:

1. Vasalim periodiski pēc senjora pieprasījuma bija jāatzīst savā valdījumā esošā īpašuma atkarība no senjora.
2. Senjoram bija tiesības uz ikgadējiem ienākumiem no cenzas jeb lēņa naudā vai graudā. Tā iekļāva desmito tiesu nodevās un atkarībā no vietējām paražām klaušas 3 –12 dienas gadā.[294]

---

[293] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 436–437.

[294] Ильинский Н.И. *История государства и права зарубежных стран*. Курс лекций. – Москва: Издательство деловой и учебной литературы, 2003, с. 230.

© Tiesu namu aģentūra

Senjora padomi, ko veido tā vasaļi, Francijas valstī realizēja kārtu – garīdzniecības, muižnieku un pilsētnieku – padome. Te veidojās likumu pieņemšanas procesa princips: "kas kļūst saistošs visiem, tas visiem ir jāatbalsta."[295] Tas nav pretrunā ne ar lēņu tiesībām, ne zemes tiesībām. Ciltī jaunas sabiedrībai saistošas normas tika pieņemtas tautas sapulcē. Tā Francijā veidojās kārtu pārstāvības sapulces dažādos līmeņos, lai ņemtu dalību likumprojektu apspriešanā – ģenerālštati (visas valsts līmenī), provinču un vietējie štati jeb padomes.

Apkopojot "Bovē tiesības", Bomanuārs tās vienlaikus komentēja, liekot pamatus Francijas nacionālai jurisprudencei. Bomanuārs centās sakārtot tiesības tā, lai tās veidotu vienotu sistēmu, un atvasināt tiesību principus. Viņš sistematizēja noziegumus, klasificējot tos pēc paredzētā soda veida:

1) noziegumi, par kuriem paredzēts nāves sods;
2) noziegumi, par kuriem paredzēts ilgstošs cietumsods un mantas konfiskācija;
3) noziegumi, par kuriem nosakot sodu, tiek piespriesta mantas konfiskācija bez nāves soda, bez kropļojošiem sodiem, bez cietumsoda.

Bomanuārs rakstīja: "Lai bagātie nešaubās, ka tiks sodīti, ja pārkāps likumu, bet nabagie – lai mierīgi strādā, pelnot sev iztiku".[296] Bomanuārs uzsvēra soda nenovēršamības principu, t.i., pārliecību, ka katra noziedzīga darbība tiks sodīta. Turklāt soda apmēram, pēc Bomanuāra uzskatiem, bija jābūt taisnīgam. Taisnīgs sods tiek noteikts atkarībā no izdarītā nozieguma, noziedznieka personības un cietušā personības. Sodu sistēma Francijā tika sakārtota tikai absolūtisma laikā.

Bomanuāra komentāros tika atzīta karaļa augstākā suverēnā vara valstī, karaļa likumdošanas tiesības un viņa pieņemtās normas tika uzskatītas par augstāko tiesību avotu. Viņš rakstīja: "Nekādas paražas nedrīkst būt pretrunā ar valsts ģenerālo likumu, ja tās neatzīst un neapstiprina suverēns. Izņēmums ir senjora rente (nodevas) un pienākumi senjora labā."[297] XIII gadsimtā Francijas tiesībās sāka veidoties tiesību avotu un normatīvo aktu hierarhijas. Tiesību avotu hierarhijā, kā tas bija raksturīgs

---

[295] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 452.

[296] Ильинский Н.И. *История государства и права зарубежных стран*. Курс лекций. – Москва: Издательство деловой и учебной литературы, 2003, с. 259.

[297] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 455.

© Tiesu namu aģentūra

romāņu–ģermāņu lokam, augtākais spēks tika piešķirts likumam. Tiesību normu hierarhijā vadošās bija karaļa gribas izpausmes, t.i., karaļa tiesību jaunrade.

No XIII gadsimta Francijas karaļi izdod aizvien vairāk statūtu (*etablissements*) un ordonanšu, kuros tie grozīja vecās zemes tiesību normas. Liela daļa šo avotu bija saistīti ar tiesu sistēmas pārbūvi. Tā slavenā Ludviķa IX 1258.gada ordonanse aizliedza valstī tiesas divkaujas un Parīzes parlamentam noteica apelācijas tiesas statusu.[298] Citas ordonanses noteica karaļa tiesības kalt naudu visai valstij, ieviesa stingrāku valsts kontroli pār pilsētām, kārtoja valsts pārvaldi. Karaļa ordonansēs parasti tika uzsvērts to vispārsaistošais raksturs, kā arī fakts, ka šie likumi tiek pieņemti "visu kopējam labumam", "valsts kopējam labumam". Tas atspoguļoja Akvīnas Toma uzskatus, ka likumi, balstoties uz saprātu un kopējo labumu, ir jāpieņem tiem, kam ir pienākums rūpēties par sabiedrību.[299] Rūpējoties par visu tautu, kuras lielākā daļa gan bija kristieši, Filips II Augusts 1223.gadā pieņēma *Stabilimentum super judaeos,* bet 1230.gadā – *Statuta von Melun,* lai tiesiski regulētu ebreju minoritātes dzīvi valstī. 1229.gadā tika pieņemta pirmā ordonanse pret ķeceriem – *Cupientes.*[300]

Varam secināt, ka no XIII gadsimta karaļa tiesības Francijā ņēma virsroku pār zemes tiesībām. To sekmēja karaļa tiesu, bet jo īpaši Parīzes parlamenta darbība. Zemes tiesības Francijā bija pazīstamas kā kutumi (*coutumes*). Kutumu tiesības ietvēra vietējās paražas, bet vēlāk arī rakstītos vietējos likumus, kas veidojās uz šo paražu bāzes.[301]

Liela nozīme Francijas tiesiskuma veidošanā bija universitātēm. Tajās studēja kanoniskās un romiešu tiesības, bet viduslaiku beigās arī vietējās franču tiesības. Universitāšu absolventi no XII gadsimta darbojas kā profesionāli tiesneši, bet no XIII gadsimta – kā tiesneši parlamentā. Praksē viņi piemēroja karaļa un kutumu tiesību normas, nevis romiešu tiesības. Taču, piemērojot vietējās tiesības, viņi izmanto romiešu tiesību garu, t.i., principus. Tas, ka Francijas tiesneši tiesāja pēc vispārējām

---

298 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 166.

299 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 438.

300 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 165.

301 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 463.

© Tiesu namu aģentūra

paražu tiesībām – kutumiem, neizslēdz romiešu tiesību ietekmi uz viduslaiku Francijas tiesu. Daudzos Francijas novados romiešu tiesības bija kutumos, jo bija saglabājušās no laika vēl pirms Merovingiem.

Viduslaiku Francijā varēja izšķirt divējādas romiešu tiesības:

1. Romiešu tiesības, kuras pēc Justiniāna kodifikācijas apguva topošie tiesneši studējot, bija ideālas tiesības.
2. Karaļa tiesu realizētās romiešu tiesības, kad, grozot nesaprātīgas paražas, tiesneši balstījās uz romiešu tiesību taisnīguma izpratni.[302]

Franču tiesības nepārņem romiešu tiesību burtu, kā vācieši, bet gan romiešu tiesību garu. Doma par monarhu kā suverēnu, kas kopīgo interešu vārdā vada valsti, pieņemot likumus un realizējot tiesu, noved pie klasiskas absolūtās monarhijas Francijā viduslaiku beigās – jauno laiku sākumā XVI gadsimtā. Valsts līmeņa tiesību sistematizācijas un unifikācijas tendences tika iezīmētas jau XV gadsimta pēdējā ceturksnī. Ludviķis XII 1498.gadā pieņēma ordonansi "Par tiesu un kārtības sargāšanu karaļvalstī", kura ierobežoja vietējo senjoru feodālo tiesu kompetenci provinču parlamentu labā.[303] Lai arī XVI–XVII gadsimtā karaļi izdarīja izmaiņas tiesu un tiesību sistēmā, tomēr lielākā daļa viduslaiku tiesu institūciju un tiesību normu, kas radās XII–XIII gadsimtā, saglabājas līdz pat XVIII gadsimta beigām, t.i., Lielajai franču revolūcijai. Tātad līdz pat XIX gadsimtam Francijā saglabājās arī kutumu tiesības jeb zemes tiesības kā reālas, dzīvas tiesības. Karaļa tiesību jaunrade, kas juridiskā spēka ziņā atradās augstāk par zemes tiesībām, tās nelikvidēja, bet grozīja, papildināja un ar karaļa tiesu precedentiem sakārtoja to vienveidīgu piemērošanu.

[302] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 442–443.

[303] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 776–777.

© Tiesu namu aģentūra

11. Ģermāņu tiesību saimes evolūcija viduslaikos

Ģermāņu saime viduslaikos veidojās dienvidģermāņu cilšu apdzīvotajās un pārvaldītajās kontinentālās Eiropas teritorijās, saplūstot romiešu un ģermāņu tiesību kultūrām. Tā rezultātā radās jauna tiesību kultūra, kuras tipiska pēctece ir Vācija. Lai arī agro viduslaiku vēsturē vēl neiezīmējās specifiskas tiesību saimes, tomēr vēlāko Eiropas tiesību loku un saimju pirmsākumi meklējami tieši viduslaiku ekonomiskajos, politiskajos un tiesiskajos procesos. Ģermāņu saimes veidošanās norisa Vācu Svētajā Romas impērijā. Šī ģermāņu valsts sevi uzskatīja par Romas impērijas pēcteci, tāpēc tajā centās saglabāt romiešu varas struktūras, bet vēlāk Vācijā notika totāla romiešu tiesību recepcija. Romiešu tiesību recepcijas gaita Eiropā tiks skatīta citā šīs grāmatas nodaļā, taču arī šajā nodaļā ģermāņu tiesību saimes veidošanās sakarā neizdosies pilnībā norobežoties no šiem jautājumiem.

Vācija, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, noformējās agri. Jau 962.gadā tika dibināta Vācu Svētā Romas impērija. Tā gan teritoriāli, gan cilvēku skaita ziņā bija lielākā Eiropas valsts. Viduslaikos šos novadus sauca par *Alamannia* vai *Germania*, bet impērijas teritorijas, kas atradās Reinas kreisajā krastā – arī par *Gallia*. Skatot mūsdienu valstu robežas, varam teikt, ka impērija ietvēra ne tikai Vāciju (bez Šlēsvigas un Pomerānijas), bet arī gandrīz visu Austriju, Slovēniju, Dienvidtiroli, kas šobrīd pieder Itālijai kā Trento, lielu daļu Šveices, Francijas ziemeļrietumu rajonus, Luksemburgu un Nīderlandi.[304] Viduslaiku Vācijā tās milzīgās teritorijas dēļ bija vājas saites starp centrālo ķeizara varu un iedzīvotājiem. Valsts nebija vienota ne etniski, ne politiski. Tā sastāvēja no gandrīz patstāvīgiem valstiskiem veidojumiem: hercogistēm, markgrāfistēm, bīskapijām, vēlāk arī brīvpilsētām. Tās tikai nomināli atzina ķeizara varu. Viņš tika uzskatīts par pirmo starp līdzīgajiem – *primus inter pares.*[305]

Ķeizars bija vēlēta amatpersona, tāpat kā iepriekš ģermāņu karavadonis. Tikai laika gaitā izveidojās princips, ka kandidātam ir jābūt asinsradniecībā ar iepriekšējo monarhu (*Geblütsrecht)*. Imperatora vara tā arī nekļuva mantojama.[306]

---

304 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 96–97.

305 Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 23.lpp.

306 Turpat, 22., 23.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

XII–XIV gadsimtā, līdzīgi citām Eiropas valstīm, Vācijā veidojās nacionālās tiesību sistēmas. Vācija vienmēr ir bijusi federatīva jeb savienota valsts, kas nozīmē tiesību sakārtošanu divos līmeņos: valsts līmenī un federācijas subjektu līmenī. Viduslaikos imperatoru tiesību jaunrade radīja federācijas līmeņa tiesības, bet firstu tiesību jaunrade – tiesības pārvaldāmajiem federācijas subjektiem.[307] Turklāt valsts ietvaros viduslaikos par svarīgiem tiesību sakārtošanas elementiem ir atzīstama zemes tiesību pierakstīšana un to juridiska apstrāde, sistematizējot, analizējot, apkopojot tiesu praksi. Te minami tādi tiesību spoguļi kā zemes tiesību un lēņu tiesību krājumi, kuros tika ietvertas attiecīgā novada paražas. Tātad varam secināt, ka visā Eiropā XIII gadsimtā gandrīz sinhroni notika zemes tiesību un lēņu tiesību paražu profesionāla apstrāde. Arī šefens Eike fon Repgovs, kurš pierakstīja Sakšu spoguli, bija profesionāls tiesnesis ar lielu stāžu.[308]

Dažādu Eiropas valstu zemes tiesībās nav būtisku atšķirību vai pretrunu. Atšķirīgas lielākoties bija vietējās variācijas par sodu apmēru vai veidu, bet paražās izmantotie tiesiskie principi visā Eiropā lielākoties bija vienādi. Loku un saimju izveides pamats Eiropā bija nevis kopīgās zemes tiesības, bet gan dažādu valstu monarhu atšķirīgā tiesību politika.

Vācu tiesību aina, kā raksta vācu tiesību vēsturnieks Vilhelms Ēbels, pilnībā izmainījās XII gadsimtā. Impērija, ko veidoja Frīdrihs I Barbarosa, iedzīvināja to pieredzi, ko bija uzkrājusi valsts, sākot ar Otonu I Lielo.[309] Izmaiņas noteica pirmie Krusta kari, rakstības un izglītības izplatība, preču apjoma un tirdzniecības intensitātes pieaugums. Radās liels dažādu tiesību avotu klāsts, kurā ietilpa: impērijas likumi, zemes tiesības, ciemu tiesības, pilsētu tiesības, jūras tiesības, lēņu tiesības, dienesta tiesības, ģilžu un cunftu tiesības, kā arī daudzas citas.[310] Tas radīja nepieciešamību sakārtot valstī tiesību sistēmu, lai sekmētu sabiedrības ekonomisko uzplaukumu un garantētu mieru. Tomēr haoss nav tik liels, kā varētu šķist, jo lēņu tiesības un zemes tiesības izauga uz paražām, bet pārējās tiesības sakņojās zemes tiesībās un lēņu tiesībās.

---

[307] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 431.

[308] von Repgow E. *Der Sachsenspiegel.* Übersetzt und eingeleitet von Paul Kaller. – Mūnchen: Verlag C.H.Beck, 2002, S. 1–3.

[309] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 42.

[310] Ibid., S. 42, 43.

© Tiesu namu aģentūra

Lielu ieguldījumu impērijas tiesiskajā sakārtošanā deva imperators Frīdrihs I Barbarosa (latv. Sarkanbārdis, valdīja 1152–1190). Viņš līdz ar Sicīlijas Rodžeru II (valdīja 1112–1154), Anglijas Henriju II (valdīja 1154–1189), Francijas Filipu II Augustu (valdīja 1180–1223) piederēja pie valdnieku – tiesību reformatoru paaudzes, kas XII gadsimta otrajā pusē – XIII gadsimta sākumā savās valstīs sakārtoja tiesu un tiesību sistēmas.[311] Frīdrihs I Barbarosa bija ne tikai aktīvs tiesību jaunradē, bet arī sakārtoja attiecības ar baznīcu, atbalstīja juridisko izglītību un cēla tiesnešu prestižu valstī. Viņa padomnieki bija augsti izglītoti juristi glosatori – Bulgārs, Jēkabs, Hugo, Mārtiņš.[312]

1158.gadā, cīnoties ar Lombardijas pilsētu savienību, Frīdrihs I Barbarosa noteica kroņa (imperatora) tiesību pārākumu pār pilsēttiesībām. Kronis savas tiesības varēja pilsētai nodot ar privilēģijām. Skaidri tika noteikts imperatora augstākais likumdošanas spēks valstī, bet viņa radītās tiesību normas – par likumu ar augstāko spēku. Par imperatora radītu tiesību normu uzskatīja ne tikai rakstītos tiesību avotus, bet arī lēmumus vai tiesisku darbību konkrētā situācijā. "*Was daher der Kaiser setzt, entscheidet oder dekretiert, gilt als Gesetz!"(*"Ko ķeizars dara, lemj vai nosaka, der kā likums"). [313]

XII–XIII gadsimta tiesības raksturo tā saucamie miera statūti vai zemes mieri (*coustitutio pacis, pax terae, Landfriede, Satzung des Landesfriedes*[314]*)*. Pirmo šādu likumu Mainā 1103.gadā pieņēma Heinrihs IV. Tam sekoja vēl apmēram 20 impērijas likumi, kuri noteica zemes mieru.[315]

Zemes mieru saknes meklējamas agro viduslaiku miera jēdzienā. Turklāt būtisks bija miera vispārējais nozīmīgums valstī. Dižo viduslaiku valdnieki centās to izmantot, radot visiem pieņemamas un saistošas normas. Šie tiesību avoti atšķīrās no agro viduslaiku mieriem, jo tiem bija

---

311 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с . 264.

312 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 251.

313 Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 43.

314 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 98.

315 Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 47.

© Tiesu namu aģentūra

tendence saistīt visu tautu kopīgās tiesiskās attiecībās, izmantojot valdnieka jurisdikciju. Turklāt šiem zemes mieriem nebija ne laika, ne šauru telpas robežu. Tos ierobežoja tikai impērijas robežas. Ar šiem likumiem, izmantojot savu ierobežoto jurisdikciju, imperatori centās sakārtot un reformēt valsts tiesību sistēmu. Lai šāds miers stātos spēkā, bija nepieciešams, lai muižnieki un tauta nodotu zvērestu, apliecinot, ka ievēros mieru.

Līdztekus zemes mieriem imperatori, tāpat kā līdz šim, piešķīra privilēģijas, bet viduslaiku beigās parādījās arī impērijas policijas darbības noteikumi (*Reichspolizeiordnungen)*. 1530., 1548., 1577.gada likumi saturēja apģērbu reglamentus, tirdzniecības monopolus regulējošas normas u.c.[316]

Zemes mieri ietvēra normas par noziegumiem, kas traucē zemes mieru, un sodus par tiem. Tā pirmais, 1103.gada impērijas zemes miers, aizliedza ielauzties svešā mājā, aizdedzināt svešu māju, nolaupīt cilvēkus naudas dēļ, nodarīt miesas bojājumus, piekaut, nogalināt. Sodos parādījās kropļojošie sodi – acs vai rokas zaudēšana.[317] Frīdriha I Barbarosas 1152.gadā izdotais impērijas zemes miers kvalitatīvi atšķīrās no iepriekšējiem. Dižciltīgie tajā tika minēti nevis kā līdzīgi imperatoram, bet tikai kā tiesību subjekti, kas pakļauti imperatora un šī likuma jurisdikcijai. Miera jēdziens transformējās, un tas vairs neapzīmēja līdzšinējo zvērestu par neuzbrukšanu, bet gan noteica vērtību jeb stāvokli, kuram valstī jābūt neatkarīgi no tautas un dižciltīgo piekrišanas. Frīdriha I pieņemtajos likumos parādījās tādi universāli tiesību jēdzieni kā *leges* un *ius*. 1152.gada statūta preambulā imperators rakstīja:

"Mēs vēlamies visiem ļaudīm garantēt viņu tiesības (*ius*)".[318]

Frīdrihs I Barbarosa pieņēma ne tikai materiālās normas, bet arī regulēja to realizācijas procesu, nosakot, ka personām, kuras pretojas likuma piemērošanai, tiesnesis var atsavināt nemantojamo mantu un izdalīt to tautai, bet grāfam atsavināja mantojamo mantu, kas nonāca

[316] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 50.

[317] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 463–464.

[318] *Quellen zur deutscher Verfassungs-, Wirtschafts-, und Sozialgeschichte bis 1250.* Ausgewalte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalter. Vol.32., von L.Weinrich. – Darmstadt, 1977, S. 215–216.

© Tiesu namu aģentūra

valdnieka īpašumā.[319] 1158.gadā imperators izdeva vēl vienu impērijas mieru, kam sekoja trīs likumi, kas nodrošināja impērijas miera realizāciju. To vidū bija Jaunais impērijas miers, kas uzlika ievērot mieru un visām personām vecumā no 18 līdz 60 gadiem ik pēc katriem pieciem gadiem atkārtoti zvērēt, tādā veidā apliecinot likuma ievērošanu. Turklāt tajā bija aizliegta paštiesa. Miera realizācija valstī nepārprotami pārgāja tiesas rokās. 1158.gada miers neatkārtoja 1152.gada mierā noteiktās normas, bet tikai tās uzlaboja un papildināja.[320] Frīdrihs I tiesību hierarhijā pozitīvo likumu izvirzīja virs paražām, valsts jeb kroņa likumu – virs vietējo firstu tiesībām, zemes tiesībām un lēņu tiesībām. Šo hierarhiju izdevās noturēt un pat attīstīt arī dažiem Frīdriha I pēctečiem,[321] taču tad centrbēdzes spēki valstī ņēma virsroku. Tāpēc absolūtisms Vācijā viduslaiku beigās veidojās nevis kā monarha absolūtisms, bet kā firstu absolūtisms. Par juridisku pamatu tam kalpoja Kārļa IV 1356.gadā izdotā Zelta bulla.

Ievērojamākais no Frīdriha I pēcteču pasludinātajiem mieriem bija viņa mazdēla Frīdriha II 1235.gada Mainas zemes miers (*Mainzer Reichslandesfrieden)*. Impērijas miers bija vērsts uz valsts tiesisku vienotību un tiesību reformu. Preambulā teikts:

"Tā kā visas Vācijas iedzīvotāji tagad savās tiesas prāvās un darījumos ievēro vecās, mantojamās paražas (domātas zemes tiesības), bet dažas svarīgas reformas, kas vērstas uz kopīgu labumu un mieru impērijā, vēl nav ieviestas (..)".[322]

Tas dod atslēgu imperatoru centieniem pieņemt likumus, ar kuriem būtu iespējams aizstāt vai vismaz grozīt vecās zemes tiesības. Taču imperatora vara bija pārāk vāja, lai realizētu to visā valstī. Tāpēc zemes tiesības, līdzīgi kā citur Eiropā, tika piemērotas Vācijā visus viduslaikus, kā arī daļēji vēl jaunajos laikos.

---

319 *Quellen zur deutscher Verfassungs-, Wirtschafts-, und Sozialgeschichte bis 1250.* Ausgewalte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalter. Vol.32., von L.Weinrich. – Darmstadt, 1977, S. 215–216.

320 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 464–467.

321 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 274.

322 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 468.

© Tiesu namu aģentūra

Vācu valsts uzbūve nesekmēja spēcīgas, vienotas monarhijas veidošanos ar plašām pilnvarām apveltītu imperatoru vadībā. Imperatora likumos gan tika deklarētas viņa pilnvaras, un kristīgās baznīcas doktrīna par valsti to atbalstīja, taču dzīvē notika nemitīga cīkstēšanās par varu un jurisdikciju starp imperatoru un kūrfirstiem, firstiem, bet vēlāk arī ar impērijas pilsētām.

Ja Frīdrihs I un viņa pēcteči veiksmīgi paplašināja savu jurisdikciju, tad viņu pēcteči nespēja pretoties firstu un kūrfirstu centieniem pēc pilnīgas patstāvības un kontroles pār imperatora varu. Šis process vainagojās ar 1356.gadā imperatora Kārļa IV parakstīto Zelta bullu, kurā tika izklāstītas kūrfirstu tiesības un imperatora ievēlēšanas procedūra. Vēlētāji – kūrfirsti – tika apveltīti ar milzīgu varu.[323] Jau iepazīstoties ar Zelta bullas saturu, top skaidrs, ka tā adresēta garīgo un laicīgo kūrfirstu tiesību fiksēšanai. Zelta bullas saturs ir šāds:

I. Kāda būs kūrfirstu svīta, un kurš to noteiks.
II. Romas imperatora vēlēšanas.
III. Trīres, Ķelnes un Mainas arhibīskapu iecelšanas kārtība.
IV. Par kūrfirstiem kopumā.
V. Pfalcgrāfa tiesības un arī sakšu hercoga tiesības.
VI. Kūrfirsti salīdzinājumā ar citiem firstiem.
VII. Kūrfirstu titula mantošanas kārtība.
VIII. Bohēmijas karaļa un viņa valsts iedzīvotāju juridiskā imunitāte.
IX. Par zelta, sudraba un citām kalna raktuvēm.
X. Par monētu kalšanas tiesībām.
XI. Par kūrfirstu tiesisko imunitāti.
XII. Par kūrfirstu pulcēšanos.
XII. Par privilēģiju atsaukšanu.
XIV. Par tiem, kuriem kā lēņu necienīgiem tie tiek atņemti.
XV. Par sazvērestībām.
XVI. Par piepilsētu iedzīvotājiem ar pilsoņu tiesībām *(Pfahlbürger)*.
XVII. Par kariem starp feodāļiem.
XVIII. Vēlēšanu izsludināšanas kārtība.
XIX. Pilnvaras formulārs, kuru kūrfirsts izsniedz, deleģējot sūtņus uz vēlēšanām.

[323] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 284.

© Tiesu namu aģentūra

XX. Kūrfirstu īpašumu vienotība un no tā izrietošās tiesības.
XXI. Par garīgo kūrfirstu hierarhiju svinīgos gājienos (procesijās).[324]

Lai veidotu līdzsvarotu varu un nodrošinātu imperatora likumu ievērošanu valstī, lai atvieglotu zvērēšanu, impērijas zemes mieriem stājoties spēkā, 1495.gadā tika izveidots reihstāgs. Tā nosaukums nāk no "*des Reiches gemeinder Tag*" (impērijas kopīgā diena), bet "*Reichstag*" bija saīsinājums.[325] Zemes mieru virteni vainagoja imperatora Maksimiliāna 1495.gadā reihstāgā pasludinātais mūžīgais zemes miers (*Ewigen Reichslandesfrieden*).[326]

Reihstāgs kā kārtu pārstāvības sapulce līdztekus impērijas tiesai bija vienīgās visai valstij kopīgās varas institūcijas. Tieši impērijas tiesa, kuru arī izveidoja 1495.gadā, sekmēja impērijā romiešu tiesību pilnīgu recepciju. Romiešu tiesību pilnīgai recepcijai bija vairāki iemesli:

1) impērija sevi uzskatīja par Romas pēcteci, tāpēc par saistošām varēja uzskatīt arī romiešu tiesības;
2) vājās imperatora varas dēļ valstij bija nepieciešami vispārēji vienojoši pozitīvie likumi, kurus vienādi piemērotu visā valstī. Zemes tiesības valsti vienoja, bet ar konservatīvajām zemes tiesībām viduslaiku beigās jau bija par maz. Imperatora likumi bija formāli, vispārsaistoši, bet faktiski tie netika ievēroti, ja kūrfirsti, firsti un brīvpilsētas to nevēlējās.[327]

Šādas tiesības, kuras varēja tiesiski vienot valsti, bija romiešu tiesības. Iemesli, kas sekmēja pilnīgu romieši tiesību recepciju impērijā, sekmēja arī zemes tiesību tālāku evolūciju bez īpašas centrālās valsts varas ietekmes un reālas kontroles. Valsts vara centās regulēt publiski tiesiskās attiecības. Jāņem vērā, ka krimināltiesības un process viduslaikos vēl nebija publiskas, bet gan privātas tiesības. Impērijas likumi ar miera juridisko institūtu starpniecību regulēja valsts uzbūvi, attiecības starp vietējo un centrālo varu, laicīgo varu un baznīcu, aizstāvēja svarīgākās sociālās vērtības un

---

[324] Buschmann A. *Kaiser und Reich.* Verfassungsgeschichte des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation vom Beginn des 12. Jh. bis zum Jahre 1806. in Dokumenten. Teil I: Vom Wormser Konkordat 1122 bis zum Augsburger Reichsabschied von 1555. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1994, S. 104, 105.

[325] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 44, 45.

[326] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 100.

[327] Nodaļā par pilsēttiesībām minēts piemērs, ka *Lībeka* turējās pretī ģermāņu mantošanas principa nomaiņai ar romiešu principu.

© Tiesu namu aģentūra

garantēja tiesiskumu valstī. Privāttiesības un process bija teritoriāli jeb vietēji, un tos lielākoties regulēja vietējās paražas, tradīcijas, precedenti, kas bija iekļauti zemes tiesību normās. Līdz pat XV–XVI gadsimtam, kad tika uzsākta valsts centrālās varas institucionāla nostiprināšana, zemes tiesības bija dominējošās šajā jomā. Impērijas tiesisko sašķeltību sekmēja arī firsti, pieņemot vietējos jeb teritoriālos zemes mierus, kas balstījās uz viņu reālo likumdošanas, izpildu un tiesu varu savā zemē.[328]

Impērijas novadu zemes tiesības veidojās no paražām un kungu pieņemto normu piemērošanas vietējās tiesās. Zemes tiesības bija tradicionālas un konservatīvas. Tās izmantoja senjori, realizējot savu tiesu varu, zemnieku kopienas, dzimtkungi, tiesājot dzimtzemniekus, daļēji arī pilsētas. Senjorālā justīcija attiecās uz visiem tiem, kas kā *domicils* dzīvoja senjora pārvaldītajās teritorijās. Šī senjora jurisdikcija izrietēja no vasaļu saitēm ar senjoru un zemnieku juridiskās atkarības.[329]

Zemniekus un pilsētniekus parasti tiesāja šefenu (*Schöffen*) tiesa. Taču bija arī pilsētas, piemēram Hanzas pilsētas, kur tiesu vara piederēja rātei. Šefenu tiesa bija tradicionāla ģermāņu tiesa, kurā tiesu sprieda tiesnesis (tiesas priekšsēdētājs) kopā ar piesēdētajiem jeb vietējo iedzīvotāju pārstāvjiem, paražu zinātājiem – šefeniem. Paražas zināja vietējie iedzīvotāji un dēvēja tās par norādījumiem (*Öfnung, Weisen, Weistum*).[330] Tiesnesi iecēla zemes kungs, lai tas realizētu viņa jurisdikciju. Sprieduma projektu pēc tiesas priekšsēdētāja aicinājuma vajadzēja taisīt šefeniem. Ar šefenu tiesu Kārlis Lielais franku valstī aizstāja tiesas spriešanu tautas sapulcē. Sākumā šefenu skaits bija septiņi. Tie bija uz mūžu iecelti vīri. Vēlāk šefenu tiesa sastāvēja no 12 vai pat 14 šefeniem.[331] Šefenu soli jeb kolēģijas darbojās arī zemnieku kopienās un lielākajā daļā vācu pilsētu. Bruņiniekus tiesāja līdzīgie, t.i., bruņinieki, taču arī šī tiesa darbojās, balstoties uz zemes tiesībām. Lielākā daļa zemes tiesību nebija pierakstītas, tās pat nebija apkopotas, jo tika glabātas mutvārdu tradīcijā un tiesnešu atmiņā. Plašāk ieviešoties rakstiskam tiesas procesam, to normas bija atrodamas tiesas spriedumos. Tomēr ar to bija par maz. Tāpēc XIII gadsimtā parādās tiesnešu veikti privāti zemes un lēņu tiesību pieraksti, kas bija domāti tiesas darba atvieglošanai, t.i., personiskai lietošanai. Tradicionāli par pirmo šādu

---

328 Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 51.

329 Ābers B. *Tiesību vēsture.* – [b.v.], [b.i.], 1940, 82.lpp.

330 Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 31.lpp.

331 *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 143.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

privāto tiesību grāmatu (*Rechtsbuch*) min Eikes fon Repgova sastādīto Sakšu spoguli, kas tika apkopots laikā no 1220. gada līdz 1235.gadam. Eike fon Repgovs darbojās kā grāfa Heinriha fon Anhalta (*Heinrich von Anhalt*) iecelts tiesnesis šefenu tiesā.[332] Tātad viņš bija profesionāls tiesnesis, kurš labi pārzināja gan tiesības, gan tiesu praksi. Vācu tiesību vēsturnieks Hanss Hatenhauers pamato, ka Sakšu spogulis bija pirmais zinātniskais darbs, kas veltīts vācu zemes un lēņu tiesībām. Turklāt zinātnieki atzīmē šī darba vispārkulturālo nozīmi, uzsverot, ka tas bija pirmais vācu prozas sacerējums. Sakšu spogulis ietvēra tiesību piemērotāja uzskatus par sakšu tiesībām, kas bija balstīti uz ilggadēju pieredzi tiesājot.[333] Pēc šī krājuma var spriest par lietām, kas bija piekritīgas šefenu tiesai.

Augsburgas paražas tika pierakstītas 1274./75.gadā krājumā "Vācu tiesību spogulis" *(Deutschenspiegel*). Tam sekoja Švābu spogulis (*Schwabenspiegel*), kurš parādījās 1275./76.gadā.[334] Šiem pirmajiem paražu tiesību privātajiem pierakstiem sekoja vesela virkne citu, tostarp Livonijas spogulis. Privātie paražu tiesību pieraksti kā tiesību avoti tika izmantoti visus viduslaikus, bet daļēji šie tiesību spoguļi tika piemēroti līdz pat XIX gadsimtam. Vācu paražu pieraksti tika tulkoti citās valodās, piemēram, holandiešu un poļu, un jau ļoti agri (1474.gadā Bāzelē) tika iespiesti.[335]

12. Skandināvijas tiesību attīstība

Skandināvija ģeogrāfiski un kulturāli apvieno Zviedriju, Dāniju, Norvēģiju un Islandi. Arī šeit, tāpat kā Anglijā un kontinentālajā Eiropā, viduslaikos lielā mērā noritēja līdzīgi tiesu un tiesību sistēmu veidošanās procesi. Taču vienlaikus jāuzsver arī īpatnības. Skandināvijā valsts veidošanās un tiesību pierakstīšanas procesi par vairākiem gadsimtiem atpalika no kontinentālās Eiropas vidienes un dienvidiem, kā arī no Anglijas. Toties XII–XIII gadsimtā, kad kontinentālās Eiropas un Anglijas monarhi veica tiesību reformas un savas pozitīvās tiesības nostādīja virs zemes tiesībām, arī Skandināvijā norisinājās līdzīgi procesi.

---

332 Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 300.

333 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 264.

334 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 101–102.

335 Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 55.

© Tiesu namu aģentūra

No Skandināvijas valstīm Dānija pēc ģeogrāfiskā stāvokļa ir vistuvākā kontinentālajai Eiropai un Anglijai. Tas atspoguļojās arī tiesībās. Dānijas tiesību vēsture ir tuvāka vācu tradīcijai, nevis citu Skandināvijas valstu tiesību tradīcijai. Taču tas nesekmēja agru stingras karaļa varas izveidi. Senākais laicīgais tiesību avots Dānijā bija 1200.gada *Statutum Kanuti regis de homicido.* Tas bija karaliskais zemes miers Šonenai. Šis apgabals mūsdienās gan vairs nepieder Dānijai. *Statutum Kanuti regis de homicido* pēc savas formas un arī valodas (latīņu) neatšķiras no citiem līdzīgiem kontinentālās Eiropas tiesību avotiem. Dānijā XIII gadsimtā tika pierakstīti zemju likumi, t.i., zemes tiesības. Taču Dānija līdz pat 1683.gadam nebija tiesiski vienota, jo karaļvalsts bija dalīta trīs zemēs jeb apgabalos. Katrai no zemēm bija savas zemes tiesības. Tās bija: Jitlandes tiesības (*Jyske Lov)*, kas pierakstītas ap 1241.gadu, Skones tiesības (*Skaanske Lov*), kuras pierakstītas 1203./1212.gadā, un Zēlandes tiesības (*Sjaelandse Lov, Sialanzfarae logh),* kas pierakstītas 1241.gadā.[336] Tie visi bija privāti pieraksti jeb tā sauktās tiesību grāmatas. Šajā laikā Dānijā bija zemes tiesības, pilsētu tiesības, kā arī karaļa galma tiesības, kuras tika iekļautas tā saucamajās Saimniecības tiesībās (*Gaardret*). Tās tika pierakstītas tikai XV gadsimta sākumā. Citās Skandināvijas valstīs atšķirībā no kontinentālās Eiropas zemes tiesības attīstījās nevis privātu pierakstu formā, bet gan ar valsts varas darbību.[337]

Līdztekus zemju likumiem Dānijā bija arī karaļu pieņemti likumi (*Constitutiones, statuta, handfestningh)*, kuri tika pieņemti gan atsevišķiem valsts apgabaliem, gan visai valstij. Karalis Ēriks Klippings 1284.gadā pasludināja zemes mieru, bet trīs redakcijās, katrai zemei savu. Tāpēc Dānijā zemes miers šajā posmā nestimulēja valsts tiesisko vienotību, bet gan vēl vairāk uzsvēra un attīstīja zemju tiesību atšķirības. Tikai vēlāk karaliene Margarēta 1377.gadā un karalis Kristofers 1442.gadā pieņēma zemes mieru visai valstij, bet karalis Kristians I 1455.gadā pasludināja zemes mieru jau apvienotajai Dānijai un Norvēģijai.[338] Līdzīgi Anglijai, arī šeit kā tiesību avots parādījās karaļa vēstules. Tās bija atrunātas karaļa Ērika Klippinga kronēšanas hartā. Šīs vēstules bija karaļa deklarācijas par savām tiesībām.[339]

---

336 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 319–321.

337 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 191.

338 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 321, 322.

339 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 322.

© Tiesu namu aģentūra

Arī Zviedrija viduslaikos sastāvēja no vairākiem tiesību apgabaliem. Šo novadu tiesības, kuras gadsimtiem tika piemērotas no mutvārdu tradīcijas, XIII–XIV gadsimtā tika pierakstītas. Tiesības kā likums Zviedrijā pirmo reizi tika veidotas tikai karaļa Magnusa Ladulosa (*Magnus Ladulås*) valdīšanas laikā 1279./1280.gadā., kad 22 garīgie un laicīgie kungi zvērēja ievērot karaļa noteikto zemes mieru. Te tiesību pierakstīšanas un likumdošanas pirmsākumi aizsākās par gadsimtu vēlāk nekā Dānijā. Taču XIII gadsimta beigās sākās Zviedrijas valsts centralizācijas un monarha varas (arī jurisdikcijas) nostiprināšanas procesi. Otrajā zemes mierā (*Skennige–Stadge)* 1285.gadā atspoguļojās paplašināta karaļa jurisdikcija. Tam sekoja divu novadu zemes tiesību (*Upplandslagen* 1297.gadā un *Södermannalagen* 1327.gadā*)* izdošana, piešķirot tiem likuma spēku, kas izriet no karaļa varas. Tātad zemes tiesības Zviedrijā tika paceltas pozitīvo karaļa tiesību statusā. Tas izslēdza konfliktus starp karaļa likumu un veco labo likumu – zemes tiesību – piemērošanu un sekmēja valsts tiesisko sakārtošanu. Karalis ar saviem likumiem Zviedrijā negrozīja zemes tiesību normas un nesacentās ar to spēku, bet gan deva tām savu juridisko spēku. Skandināvijas juridisko vienotību sekmēja arī Zviedrijas un Norvēģijas apvienošana 1319.gadā zem zviedru karaļa Magnusa Ēriksona kroņa.[340] Norvēģijā, kur, tāpat kā citās Skandināvijas valstīs, bija spēkā zemju likumi, karalis Magnuss Lagabotirs (*Lagaboetirs* –Likumu uzlabotājs) jau 1274.gadā pieņēma visai Norvēģijai vienotas zemes tiesības – Landslāgu.[341]

Karaļa vadošā loma likumdošanā, minimāla romiešu tiesību ietekme (tikai ar kristīgās baznīcas starpniecību) un, salīdzinot ar citām vietām Eiropā, vairāk vienots nacionālais sastāvs atspoguļojās specifiskā tiesību sistēmā, kurā, līdzīgi kontinentālajai Eiropai, par tiesību avotu ar augstāko juridisko spēku atzīst likumu. Taču skandināvu likums ir nacionāls likums ar minimālu romiešu tiesību ietekmi. Arī vēlākos vēstures ceļos pēc viduslaikiem skandināvu tiesības veidoja no pārējās Eiropas atšķirīgus, bet vienlaikus arī radniecīgus risinājumus.

---

340 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 312.

341 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 303.

© Tiesu namu aģentūra

TNA GRĀMATA

© Tiesu namu aģentūra

III. Lēņu tiesības

1. Lēņu tiesību jēdziens

Jēdziens "feodālisms" kā zinātnisks termins apritē ieiet tikai XVIII gadsimtā. Šī gadsimta nogalē Franču revolūcijas iespaidā feodālisma jēdziens iegūst negatīvu nokrāsu, jo tas raksturo negācijas, kuru likvidēšanu revolucionāri uzskata par savu mērķi – kārtu sabiedrību ar priviliģētām kārtām, tiesību partikulārismu, šķēršļus tirdzniecības un rūpniecības attīstībai.[1] Vēlāk, jau kā zinātnisks jēdziens, kurš apzīmē valsts konstitūciju saistībā ar reformācijā ieviesto jēdzienu – viduslaiki, tas plaši tiek lietots XIX un XX gadsimtā. Tas parādās gan Kārļa Marksa un Frīdriha Engelsa darbos, gan Maksa Vēbera grāmatās (īpaši grāmatā *Wirtschaft und Gesellschaft*[2]).

Feodālisms tiek traktēts kā sabiedriskā iekārta, kura raksturīga viduslaiku Rietumeiropai. Tā specifiskas pazīmes ir spilgti izteikta, hierarhiski veidota atkarības saišu sistēma sabiedrībā, speciāla karotāju sociālā grupa – bruņinieki, dalītā īpašuma tiesības, kuras nosaka nekustamā īpašumu dalījumu, sākot ar virsīpašumu un tā īpašnieku, līdz īpašuma daļas valdītājam un apsaimniekotājam. Nekustamā īpašuma apsaimniekošanas juridiskā sistēma atspoguļojās gan sabiedrības uzbūvē, gan valsts konstitūcijā. Šī sistēma, ko franču vēsturnieki dažkārt dēvē arī par *regime feodal*, veidojās agrajos viduslaikos, bija raksturīga Rietumeiropai X–XII gadsimtā un arī vēlāk pastāvēja valstīs – Karolingu dinastijas pēctecēs: Francijā, Vācijā, Burgundijas karaļvalstī, tagadējā Itālijas teritorijā, bet no tām tika ieviests Anglijā, ietekmēja valstiskumu kristīgajā Spānijā un Tuvo austrumu "latīniskajās" valstīs.[3] Laika gaitā daļa vēsturnieku vēl vairāk paplašināja jēdzienu "feodālisms", mainot tā izplatības ģeogrāfiskās robežas. Tā vācu tiesību vēsturnieks Hanss Kammlers savā monogrāfijā *Die Feodalmonarchien* rakstīja, ka šāda valsts un sabiedrības attiecību struktūra izveidojās gan viduslaiku Rietumeiropā, gan Japānā. Kammlers uzsvēra, ka nekur citur pasaulē

---

[1] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. XIII.

[2] Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. – Tübingen: J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), 1980, S. 135.

[3] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. XIV.

© Tiesu namu aģentūra

šāds fenomens vairs nav sastopams.[4] Marksistiskie tiesību vēsturnieki šīs robežas paplašināja vēl vairāk, jo tas izrietēja no marksisma mācības, saskaņā ar kuru vēsturiskās formācijas visā pasaulē nomaina viena otru pēc vienota objektīva parauga, kā to nosaka vēsturiskais materiālisms. Tas nozīmē, ka saskaņā ar marksistisko vēstures izpratni visur, kur ir valdījusi verdzība, ar laiku izveidosies feodālisms, kam savukārt vēlāk sekos kapitālisms. K. Marksam un F. Engelsam pētot Grieķijas, Romas un Rietumeiropas vēsturi, tajā atklājās zināmas likumsakarības, kas izrietēja no konkrētiem vēsturiskiem procesiem šajos reģionos. Taču šīs likumsakarības, piemērojot citu valstu vēsturei, vairs nav "absolūti objektīvas" pat pēc marksisma pamatlicēju kritērijiem. Lai neapstrīdētu marksisma pamata dogmu par vēsturisko formāciju nomaiņas objektivitāti un to secību, marksistiskie vēsturnieki uzsvēra tās pazīmes, kas vēsturiskajos procesos citās civilizācijās sakrita ar Rietumeiropas modeli, noklusējot vai notušējot atšķirības, kuras bieži bija būtiskākas par kopīgo. Paplašinot feodālisma robežas ārpus viduslaiku Rietumeiropas, tika vienkāršota arī feodālisma izpratne.[5] Tas atbilda arī marksisma sabiedrisko attiecību skatījumam, jo bija nepieciešamas divas antagonistiskas šķiras, kas nosaka valsts piederību konkrētai vēsturiskai formācijai. Feodālisma esamību marksistiem apstiprināja dzimtkungu (feodāļu) un dzimtzemnieku pastāvēšana katrā konkrētā valstī. Lai Rietumeiropas feodālismu padarītu par universālu modeli, tika mazināta to specifisko attiecību nozīme, kuras bija starp pāvesta vienoto katoļu baznīcu un nacionālu karaļu sašķelto laicīgo varu, kas veidoja Rietumeiropas feodālo monarhiju būtību.[6]

Protams, marksistiskie tiesību vēsturnieki nav vienīgie, kuri XX gadsimtā centās atklāt universālas, visai cilvēcei raksturīgas attīstības likumsakarības. Šādas idejas raksturoja vēsturnieku, arī tiesību vēsturnieku meklējumus visā kristīgajā vai postkristīgajā pasaulē. Ja iepriekš Eiropu vienoja kristīgā ticība, tad XX gadsimtā turpinājās gan kristīgo ideju šķelšanās (veidojoties jaunām kristiešu sektām), gan ateisma ideju popularitātes pieaugšana, gan citu reliģiju piekritēju ienākšana kristiešu apdzīvotajās teritorijās. Tolerance un unifikācija bija liberālās demokrātijas pamatā. Tas, protams, atspoguļojās vēstures studijās un ietekmēja arī feodālisma izpratni. Tā jau XX gadsimta vidū Karls

[4] Kammler H. *Die Feodalmonarhien*. – Köln-Wien: Bolau Verlag, 1974, S. 258.

[5] Osipova S. Feodālo tiesību jēdziena dinamika. *Latvijas Universitātes raksti*, Juridiskā zinātne, 657.sējums. – Rīga: Zinātne, 2003, 106.lpp.

[6] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 281.

© Tiesu namu aģentūra

Manheims rakstīja par jauno sabiedrības izpratni, kas izriet no liberālisma, un tās ietekmi uz kultūru un zinātni.[7]

No nedaudz atšķirīga redzespunkta raugoties, var teikt, ka feodālisms bija sistēma, kurā zemākais bija nodevis sevi un savu zemi augstākā rīcībā, aizgādniecībā, piedāvādams militāru pakļautību apmaiņai pret aizsardzību. Tā ir apzināti sašaurināta definīcija, bet, cenšoties izprast feodālisma būtību, ir svarīgi minēt visas šo tiesisko attiecību izpratnes. Precīzi un visaptveroši definēt feodālismu ir grūti, te var citēt latviešu vēsturnieku Indriķi Šternu, kurš uzskata, ka feodālisms, "ir tik sarežģīts un daudzveidīgs sabiedrības un politikas administrācijas institūts, ka neviens vēsturnieks vēl nav devis tā vispāratzītu definīciju, jo dažādās zemēs dažādos laikos tā saturs un jēdziens mainījās." [8]

Līdz XVIII gadsimtam jēdziens "feodālās tiesības" tika lietots šaurākā nozīmē – ar to apzīmēja lēņu tiesības. *Feodum* ir latīniskais nosaukums īpašumam, kurš tika nodots valdījumā kā atlīdzība par darbu, t.i., lēnim. Franču valodā feodālisms ir *feodalite*, bet angļu – *feudalism*. Lēnis savukārt ir vācu cilmes vārds *Lehn* (aizdota, iznomāta manta), kas līdzīgi skan arī citās ģermāņu valodās, piemēram, nīderlandieši lieto terminu *leenstelsel.*[9] Tātad līdz XVIII gadsimtam jēdziens "feodālās tiesības" bija identisks ar jēdzienu "lēņu tiesības", kuras regulēja tiesiskās attiecības starp senjoru un vasali. Taču Apgaismības filozofi, no jauna izvērtējot viduslaiku vēsturi, paplašināja feodālisma jēdzienu un ietvēra tajā arī specifisko feodālo sabiedrības un valsts struktūru.[10] Savukārt lēņu tiesību jēdziens savu saturu nemainīja. Varam teikt, ka pēc Apgaismības procesiem ar jēdzienu "lēņu tiesības" saprot feodālo tiesību nozari, kura regulē tiesiskās attiecības starp lēņa devēju, no vienas puses, un lēņa ņēmēju, no otras puses.[11] Lēņu tiesības kā feodālo tiesību nozare regulēja gan privātās, gan publiskās attiecības. Privātā sfērā tās bija nesaraujami saistītas ar lietu, ģimenes un mantošanas tiesībām, savukārt par lēņa zvēresta laušanu vai nepaklausību draudēja kriminālatbildība līdz ar goda atņemšanu vai/un dzīvības zaudēšanu.[12]

---

[7] Manheim K. *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1958, S. 48–52.

[8] Šterns I. *Latvijas vēsture: 1290–1500.* – Rīga: Daugava, 1997, 425.lpp.

[9] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. XIII.

[10] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 281.

[11] Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 17.lpp.

[12] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 111.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Taču atsevišķu krievu tiesību vēsturnieku grāmatās arī mūsdienās feodālās tiesības tiek skatītas šaurākajā nozīmē kā identisks jēdziens lēņu tiesībām. Te var minēt Tatjanas Kašaņinas grāmatu ar zīmīgu nosaukumu *Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы* ("Valsts un tiesību izcelšanās. Mūsdienu skatījums un jaunas idejas"), kurā autore raksta: "Feodālās tiesības (lēņu tiesības) ir uzvedības normu kopums, kas regulē attiecības starp zemas īpašniekiem un zemes īpašuma tiesības".[13]

Lēnis tiesību attīstības kontekstā Rietumeiropā bija zemes dāvinājums par nopelniem vai amata piešķīrums. Par lēni vārda šaurākā nozīmē sauc nekustamu mantu un tai pielīdzinātas tiesības, ko viena persona (zemes kungs, senjors, sizarēns, lat. – *dominus, senior*, bet Anglijā – lords) nodod otrai, t.i., vasalim jeb lēņa vīram (ģermāņi lietoja vārdu *vasus*, tiek uzskatīts, ka šis jēdziens cēlies no ķeltu vārda *gwasus*, kas apzīmēja jaunekli un sulaini[14]) dzimtas valdījumā un īpašumtiesīgā lietošanā ar pienākumu pildīt lēņa dienestu.[15] Lēni zemākam piešķīra karalis vai cits augstmanis, lielākoties pretī saņemdams militāru atbalstu. Piešķirtā zeme parasti tika uzskatīta par adekvātu saimniecisku maiņas vienību, lai pretī iegūtu militāru atbalstu. Tas izrietēja arī no lēņa grāmatām – dokumentiem, kuros šīs saistības tika fiksētas. No Vācijas teritorijā apzinātajām 10 000 lēņa grāmatām, kas rakstītas pirms 1300.gada, gandrīz visas (izņemot 17) regulēja lēņa ņēmēja dienestu pie lēņa devēja un/vai īpašo žēlastību, ko lēņa devējs izrādīja lēņa ņēmējam ar lēņa piešķiršanu. Lēnis tika paredzēts kā atlīdzība par šo dienestu un/vai apliecināja lēņa devēja žēlastību.[16] Tātad lēnis bija vai nu alga par darbību lēņa devēja labā, vai īpašas labvēlības apliecinājums.

[13] Кашанина Т.В. *Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы*. – Москва: Юрист, 1999, с. 224.

[14] Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 65.

[15] Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 9.lpp.

[16] Izlēņošanai par dienestu vācu *lēņa grāmatās* bija divas formas. Pirmā dominēja līdz XIV gadsimtam, un tā bija: "(..) par labu kalpošanu, ko viņš (viņa vecāki) mums (mūsu vecākiem un mums) ir darījis (uši) (..)". Otrā fomula parādījās XIV gadsimtā, bet plašāk tika lietota no XV gadsimta sākuma. Tā bija: "(..) mēs esam pieredzējuši un pieņemam šādu dienestu, kurā viņš (viņa vecāki) mums (mūsu tēvam) līdz šim ir kalpojis un pēc tam kalpos (..)". Žēlastības lēņi tika rakstīti dažādi – gan uzbūves, gan satura ziņā. Vienā daļā bija teikts šādi: "(..) tā kā mēs viņam izrādām īpašu žēlastību (..)", bet citos: "(..) tāpēc mēs (..) ar īpašu žēlastību izlēņojam lēni (..)". Sk.: Diestelkamp B. *Das Lehnrecht der Grafschaft Katzenbogen (XIII Jahrhundert bis 1479)*. – Aachen: Scientia Verlag, 1969, S. 51–55.

© Tiesu namu aģentūra

Turklāt katra no formām nevis izslēdza otru, bet gan drīzāk papildināja to. Abas formas varēja būt ietvertas vienā lēņa grāmatā. Termins "žēlastība" bija daudznozīmīgs viduslaiku juridiskajā izpratnē. Tā vispārīgā nozīme bija labvēlīga aizbildniecība vai protekcija, ko deva varenais atkarīgajam, bet lēņu tiesību kontekstā tika izprasta cita šī termina jēga, proti, attiecībās starp senjoru un vasali jēdziens "žēlastība" nozīmēja senjora atlīdzību vasalim par konkrētu palīdzību, nevis nesavtīgu senjora atbalstu. Lēņa grāmatā gan šī palīdzība neatklājās. Tā trešajām personām tika slēpta, un par to zināja tikai abas puses – senjors un vasalis. Kā raksta vācu tiesību vēsturnieks B. Dīstelkamps, šī otrā jēdziena "žēlastība" izpratne gan nebija īsti juridiski korekta, jo lēņa grāmatā netika fiksētas patiesās saistības, taču tās tika plaši pielietotas. Runājot par žēlastības lēņiem, te spilgti izpaudās minētās tiesiskās attiecības.[17]

Žēlastību dēvēja arī par privilēģiju, jo žēlastībā, kas bija noformēta kā juridisks akts, zemes kungs piešķīra kādai personai vai to grupai (parasti lēņa vīriem) priviliģētu stāvokli attiecībā pret vispārīgajām zemes tiesībām vai vispārpieņemto kārtību.[18] Vēl viens termins, kurš viduslaikos bija apritē, apzīmējot žēlastību, bija "imunitāte". Imunitāšu (lat. *emunitas*) pirmsākumi meklējami Rietumromas impērijas beigās, kad ķeizari atsevišķas domēnu zemes atbrīvoja no nodokļiem un dažādām reālnastām. Franku impērija pārņēma šo kārtību un to pilnveidoja. Imunitātes faktiski tika izmantotas visās dzīves sfērās. Frankiem imunitāte nozīmēja pilnīgu atbrīvošanu *(*lat. *exemtion)* no pakļautības centrālai varai, realizējot vietējo pārvaldi.[19]

Vēl viens jēdziens, kas saistīts ar lēņu tiesībām, ir "manoriālās tiesības". Manoriālās tiesības regulēja attiecības starp dzimtkungu un dzimtzemnieku. Tieši manoriālās tiesības (lat. *manere* – palikt, uzkavēties[20]) regulēja saimnieciskās attiecības lēņa muižās. Tās līdz ar lēņu tiesībām atklāja feodālismā valdošās tiesiskās attiecības. Vēl viens faktors, kas raksturoja feodālo sistēmu, bija zemnieku juridiskā piesaiste

[17] Diestelkamp B. *Das Lehnrecht der Grafschaft Katzenbogen (XIII Jahrhundert bis 1479)*. – Aachen: Scientia Verlag, 1969, S. 56.

[18] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 39.

[19] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 125.lpp.; arī: Mitteis H. *Der Staat des Hohen Mittelalters.* Grundlinien einer vergleichendes Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachfolger, 1940, S. 51.

[20] *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 265.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

zemei. Terminu "manoriālās tiesības" biežāk lieto angļu tiesību vēsturnieki, jo tas ir radies no vārda *manor*, kas apzīmēja dzimtmuižu Anglijā. Manori Anglijā tika veidoti pēc normandiešu valsts izveides Vilhelma Iekarotāja vadībā.[21] Arī krievu tiesību vēsturnieki no saviem angļu kolēģiem ir pārņēmuši šo jēdzienu.[22]

Kontinentālajā Eiropā, ģermāņu zemēs termina "manoriālās tiesības" vietā runā par zemes tiesībām (vāc. *Landrecht)* – tas gan nav gluži identisks jēdziens, jo ir ievērojami plašāks.[23] Lēņu tiesības ir cieši saistītas ar manoriālajām un zemes tiesībām. Šī saikne uzskatāmi izrietēja arī no viduslaiku tiesību avotiem – tā sauktajiem Tiesību spoguļiem, kuros tradicionāli tika ietvertas abas šīs feodālo tiesību nozares – gan zemes tiesības, gan lēņu tiesības.[24]

2. Feodālisma un lēņu tiesību vēsturiskā periodizācija

Feodālisms Rietumeiropā pastāvēja gandrīz tūkstošgadi. Protams, ka šajā milzīgajā laikposmā mainījās gan feodālā valsts, gan lēņu tiesības. Ir vairāki lēņu tiesību un feodālās valsts vēstures dalījumi posmos. Plaši lietots ir šāds dalījums:

1. posms – Rietumeiropas valsts un lēņu tiesību veidošanās pirmsākumi. Tas bija posms pēc Saliešu franku karaļvalsts izveides, Merovingu valdīšanas laiks, V–VII gadsimts.
2. posms – Karolingu valdīšanas laiks, kurā galīgi izveidojās feodālisms un lēņu tiesības. To var dalīt sīkāk:
   a) pirmais Karolingu valdīšanas posms, kas sākas ar Kārļa Martela darbību VII–VIII gadsimtā;
   b) Kārļa Lielā un viņa pēcteču valdīšana VIII–IX gadsimtā;
   c) lēņu sistēmas un feodālās valsts galīga noformēšanās IX gadsimtā.
3. posms – lēņu tiesību klasiskais posms, dižie viduslaiki, X–XIII gadsimts.[25]

[21] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.282–283.

[22] Кашанина Т.В. *Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы*. – Москва: Юрист, 1999, с. 224.

[23] Droege G. *Landrecht und Lehnrecht im hohen Mittelalter*. – Bonn: Ludwig Rohrscheid Verlag, 1969, S. 9, 10.

[24] Ibid., S. 21; arī: Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 56–59.

[25] Šāds dalījums ir lielākajā daļā Rietumeiropas vēstures grāmatu, piemēram: Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961.

© Tiesu namu aģentūra

Visai līdzīgs ir otrs dalījums:

1. posms sakrīt ar pirmo dalījumu. Rietumeiropas valsts un lēņu tiesību veidošanās pirmsākumi. Tas bija posms pēc Saliešu franku karaļvalsts izveides, Merovingu valdīšanas laiks, V–VII gadsimts.
2. posms ietver laiku līdz investitatūras strīdam XI gadsimtā, t.i., Karolingu un sakšu ķēniņu valdīšanas laiku.
3. posms – investitatūras strīda laiks pēc tā, XI–XII gadsimta sākums,
4. posms – lēņu tiesību augstākā attīstības pakāpe jeb, kā raksta vācu tiesību vēsturnieki, feodālisma un lēņu tiesību "ziedu laiki" (vāc. *Hochblüte des Lehnswesen*), XII–XIII gadsimts.
5. posms – feodālās valsts un lēņu tiesību noriets no XIII gadsimta līdz pilsoniskajām revolūcijām Eiropā.[26]

Saskaņā ar skandināvu tiesību vēsturnieka prof. Ēriha Annera viedokli atsevišķi feodālās sistēmas elementi sociālajās struktūrās Austrumeiropā (te par piemēru viņš min Poliju, Čehoslovākiju un Ungāriju) tomēr saglabājas līdz pat 1945.gadam.[27]

Tiesību vēsturnieku vidū par robežšķirtni lēņu tiesību un feodālās valsts attīstībā visai plaši pieņemts uzskatīt Investitatūras strīdu. Investitatūras strīds starp laicīgo un garīgo varu Rietumeiropā bija saistīts ar pāvesta Gregora VII darbību, kurš, reformējot kristīgo baznīcu un nostiprinot tās pozīcijas viduslaiku valstī, spēcīgi ietekmēja arī feodālo valsti un lēņu tiesības. 1075.gadā pāvests Gregors VII paziņoja, ka visa garīdzniecība ir pakļauta baznīcas juridiskajai un tās politiskajai varai. Tādējādi garīdzniecība tika pasludināta par neatkarīgu (imūnu) no laicīgās varas. Turklāt Gregors VII sludināja pāvestam paša Dieva dotas tiesības – virsvaldīt laicīgo varu, piemēram, atcelt un ierobežot ķeizaru un karaļu varu. Pāvests Gregors VII uzskatīja: tā kā visas kristīgās zemes vispirms pieder Dievam, tad Dieva vietvaldis – pāvests šīs zemes izlēņo ķeizaram, nevis otrādi. Gregora VII 1075.gadā izdotais dekrēts "Pāvesta diktāti" noteica: "7. Tikai pāvestam ir tiesības veidot jaunus likumus atbilstoši laika prasībām, sasaukt jaunas kongregācijas, dibināt abatijas, kā arī sadalīt turīgās vai apvienot trūcīgās bīskapijas."[28] Ķeizars Heinrihs III uz to atbildēja ar karadarbību. Tas noveda līdz pilsoņu kariem starp

[26] Šāds dalījums ir, piemēram: Mitteis H. *Der Staat des Hohen Mittelalters.* Grundlinien einer vergleichendes Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachfolger, 1940.

[27] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 138.

[28] Glichrist J.T. Canon Law Aspects of the Eleventh Century. Gregorian Reform Programme. *Journal of Ecclesiastical History*, 1969, p. 25.

© Tiesu namu aģentūra

pāvesta un ķeizara atbalstītājiem.[29] Investitatūras strīds izvirzīja trīs tiesiskus jautājumus pašai baznīcai:

1) celibāta ievērošana;
2) simonijas un nikolaisma apkarošana;
3) investitatūra,

lai ar to palīdzību sakārtotu baznīcu, pakļaujot to stingrai vienotai pārlaicīgai pāvesta varai un nostiprinātu baznīcas dominanti kristīgajās valstīs.[30]

Ņemot par pamatu investitatūras strīda laiku un lielās pārmaiņas gan garīgajā, gan laicīgajā dzīvē, kas norisa šajā posmā, savu dalījumu lēņu un manoriālajās tiesībās izdarīja arī franču tiesību vēsturnieks Marks Bloks. Viņš izdalīja tikai divus posmus, neizdalot dižos viduslaikus:

1) feodālisma posms, VIII–XI gadsimts, kad vairāk vai mazāk stihiski veidojās lēņu sistēmas elementi, bet vēl nebija pašas vienotās feodālās tiesiskās sistēmas. Rietumeiropa šajā posmā bija tiesiski un teritoriāli sašķelta;
2) feodālisma posms, XI–XV gadsimts, kad pilnībā bija izveidojusies feodālā sistēma. Lēņu tiesībās šajā posmā nostiprinājās juridisko attiecību universālums, kā arī vasaļu un senjoru pienākumi un tiesības tika aplūkoti kā abpusēji, nevis vienpusēji saistoši.[31]

3. Lēņu sistēmas vēsturiskās saknes un izveidošanās iemesli

Sistēma, kurā zeme tiek nodota personai lietošanā, veidojās vēlās Romas impērijas (II–V gadsimtā) politiskajā, ekonomiskajā un tiesiskajā dzīvē. Šim laikam Rietumromā raksturīga nepārtraukta atrašanās kara stāvoklī, sakārtotas politiskās dzīves trūkums, jo galvaspilsētas dotās pavēles provincēs netika pienācīgi izpildītas.

Minētajam pievienojās arī ārējā tirgus trūkums, jo tirgotājs bija pārlieku pakļauts riskam gan ceļā uz tirgus vietu, gan tirgojot. Romiešu valsts un sabiedrības attīstībā sākās lejupslīde, jo par prioritāti bija kļuvusi izdzīvošana, t.i., tautas pabarošana un pasargāšana no uzbrukumiem.[32]

[29] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 95.

[30] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 198.

[31] Блок М. *Апология истории*. – Москва, 1973, с. 116.

[32] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 27, 28.

© Tiesu namu aģentūra

To mantoja arī agro viduslaiku Rietumeiropa. Romas impērijā ekonomiskās krīzes apstākļos atdzima naturālās saimniecības formas. Tā izveidojās arī jauna zemes tiesisko attiecību forma. Zemes īpašniekam vairs pašam nebija izdevīgi apstrādāt savu zemi, jo strauji saruka lētu vergu pieplūdums Romas vergu tirgum. Turklāt nebija drošības ne sargājot plašos laukus, ne vedot produkciju uz tirgu. Tāpēc zemes īpašnieks iznomāja savu zemi koloniem (nomniekiem), sadalot to nelielos zemes gabalos – parcelēs. Koloni bija juridiski brīvi un ekonomiski neatkarīgi no zemes īpašnieka. Apstrādājot parceli, viņi strādāja paši un izmantoja vergu darbu, bet nomu maksāja naudā. Nauda ir drošā apritē tikai ekonomiski stabilā sabiedrībā. Savukārt ekonomiskā stabilitāte ir saistīta ar sociālpolitisko stabilitāti. Tātad plaukstoša valsts un pati sabiedrība nodrošina drošu tirgu, kurā naudu var atkal apmainīt pret materiālām vērtībām, kas ir ekvivalentas tām, par kurām pirms kāda laika šī nauda tika saņemta. Ja tā nav, nauda zaudē savu vērtību. Tā vairs nav stabils maiņas ekvivalents, tāpēc drošāk ir mainīt pašas preces bez naudas starpniecības. Romas valsts krīze bija par iemeslu tam, ka II gadsimtā koloniem ieviesa naturālās klaušas un noteica viņiem daļu ražas (nevis naudu) nodot zemes īpašniekiem. Laikā, kad Romā iedzīvotāju nodarbošanās kļuva mantojama, mainījās arī kolonu sākotnējais juridiskais statuss. Valsts centās saglābt sasniegto, iekonservējot sabiedriskās un ekonomiskās attiecības, tāpēc no IV gadsimta tā sāka būtiski iejaukties ekonomiskajās attiecībās.[33] Imperators Diokletiāns 301.gadā pieņēma ediktu, kurā visai impērijai noteica vienādas takses par pakalpojumiem un precēm. Edikts gaidīto ekonomisko efektu nedeva, bet gan vēl vairāk padziļināja krīzi. Pēc dažiem gadiem tas tika atcelts.[34] Zemnieki pameta savus laukus, bet amatnieki sāka bēgt no savām juridiski nostiprinātajām, bet ekonomiski neizdevīgajām profesijām, jo nespēja samaksāt nodokļus. Lai novērstu zemnieku bēgšanu no laukiem, koloni tika juridiski pierakstīti (nostiprināti) pie apstrādājamās zemes. Tā IV–V gadsimtā kolonu atkarība no zemes īpašnieka bija krasi pieaugusi. Viņi vairs nebija brīvi, bet nebija arī vergi.

Romas kolonātam raksturīgās iezīmes:

1) koloni apdzīvoja un apstrādāja zemi, kas nebija viņu īpašumā;
2) tie maksāja zemas īpašniekam noteiktas nodevas (lat. *canon*) kā atlīdzību par zemes izmantošanu;

[33] Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. “Прогресс”, 1992, с. 9–20.

[34] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 214.

© Tiesu namu aģentūra

3) kolons nedrīkstēja pamest iznomāto zemi. Ja kolons to izdarīja, tad zemes īpašnieks ar vindikācijas prasību varēja atgūt kolonu atpakaļ (gluži kā izbēgušu vergu). Šo kārtību ieviesa imperators Konstantīns 332.gadā. Ar šo Konstantīna konstitūciju koloni zaudēja juridiski brīva cilvēka statusu;
4) saimnieks nevarēja padzīt kolonu no zemes. Atsavinot zemi, tai sekoja arī koloni.[35]

Tā Romas impērijā izveidojās jauna zemes apsaimniekošanas kārtība – kolonāts, kuru iepazina arī Romā iebrukušās un šeit uz dzīvi apmetušās ģermāņu ciltis. Lēņu tiesību institūti izveidojās vēlāk, jau franku laikos, saplūstot romiešu agrārās iekārtas, ģermāņu karadraudzes un ķeltu vergu tiesību atsevišķiem lietiskiem un personiskiem elementiem, kuri, viens otru ietekmēdami, radīja savdabīgu tiesību pasauli – tā saukto feodālismu. Viduslaiku pasaule izveidojās divu pasauļu – romiešu un barbaru – saplūšanas un sintēzes rezultātā. Līdzās Romas kolonātam, vēlākās Rietumeiropas lēņu tiesību sistēmas pamatā bija arī seno ģermāņu tiesību institūti. Lēņu tiesībām specifiskais dāvinājuma jēdziens bija saistāms ar dažādu ģermāņu cilšu paražām, bet sabiedrības dalījums hierarhiskos rangos pēc to sabiedriskās lietderības bija raksturīgs ģermāņu militāri organizētajai sabiedrībai. Arī galvenā īpašība, kas raksturoja valdniekus un augstmaņus, bija spēja būt par karadraudzes vadītājiem. Viņu draudzes vīri bija pilnīgi uzticami jeb lojāli.

Feodālismā liela nozīme bija militārajam aspektam, jo feodālisms tapa nemierīgā laikā kā sabiedrības un valsts struktūra drošībai un mieram. Kad, mainoties ieročiem, divcīņas nozīme mazinājās, feodālisms šaurā nozīmē sāka izzust, taču tā militārās un tiesiskās sekas saglabājās krietni ilgāk. Militārā ziņā feodālisms bija saistīts ar smagās bruņās tērpta bruņinieka kā militāras vienības nozīmi. Ir bijis daudz diskusiju par bruņinieku izcelšanos: vai šo kārtu radījusi seglu kāpšļu izgudrošana, vai to sekmējusi berberu un citu iebrucēju piemērs, vai karaļa Pipina Īsā franku armijas mobilizācijas atlikšana 755.gadā no marta uz maiju, lai nodrošinātu lielāku lopbarības krājumu kavalēristu zirgiem. Taču ir vērts atcerēties, ka karošanas taktiskā uzsvara maiņa, pārejot no kājniekiem uz kavalēriju, bija notikusi jau vēlajā Romas impērijā.[36]

---

[35] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 213–219.

[36] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 26–28.

© Tiesu namu aģentūra

No IV gadsimta līdz XI gadsimtam briesmas varēja radīt kaimiņos dzīvojošie, vienmēr bija iespējams klejotāju uzbrukums, tādēļ īpaša nepieciešamība bija pēc mobilām, labi bruņotām vienībām, un Romas impērijas pierobežas karaspēka daļas, kas dienēja garnizonos, kļuva par otrās šķiras kareivjiem, jo tām trūka mobilitātes. Militārie apstākļi tādējādi izskaidro bruņinieku centrālo lomu un to augsto sociālo statusu. Bruņinieku statusu viduslaiku sabiedrībā nostiprināja arī kristīgā baznīca. Pirmsākumos kristieši karu uzskatīja par absolūtu ļaunumu. Ja karavīrs gribēja kļūt par kristieti, tam bija jānoliek ieroči.[37]

Taču baznīcas tēvu attieksme mainījās. To ietekmēja nemitīgie barbaru uzbrukumi Romai. Svētais Augustīns izvirzīja taisnīga kara jēdzienu, uzskatot, ka taisnīgā karā ticīgajam, kurš dzīvo laicīgu dzīvi, ir jāpiedalās. Imperators Feodosijs II 416.gadā izdeva dekrētu, saskaņā ar kuru armijā varēja dienēt tikai kristieši. Taisna kara ideja tika attīstīta tālāk. Laikposmā no Seviljas Isidora līdz Graciānam tika izvirzīti arvien konkrētāki taisnā kara kritēriji:

1) karot drīkstēja tikai tad, kad nevarēja vienoties miera ceļā;
2) karš ticis uzsākts taisnam mērķim – aizstāvēties vai atgūt nolaupīto īpašumu;
3) lēmumu par karu ir jāpieņem kompetentām valsts amatpersonām, nevis privātpersonām.[38]

Baznīcai bija plaši īpašumi, kuri tika apdraudēti tāpat kā laicīgo īpašnieku zemes. Paši garīdznieki nedrīkstēja ņemt rokās ieročus. Šī dilemma tika atrisināta, aicinot laicīgo varu ticības vārdā sargāt baznīcu un tās īpašumus. Tā pāvests Stefans II jau 753.gadā aicināja franku karavadoņus aizstāvēt baznīcu, solot tos, kas krituši par baznīcu, pielīdzināt svētajiem mocekļiem.[39] Tas izskaidroja baznīcas atbalstu bruņiniekiem. Viduslaikos bruņinieki guva dubultu atbalstu gan no laicīgās, gan baznīcas varas, jo to militārais spēks bija vitāli nepieciešams abām varām.

Gan Rietumeiropas, gan arī Latvijas vēsturnieki uzskata, ka lēņu sistēma izveidojās VIII gadsimtā tagadējās Francijas teritorijā. Par tās ieviesēju tiek uzskatīts Kārlis Martels (688–741) no Karolingu dzimtas, kas franku impērijā pildīja majordoma (majordoms – nebrīvo kalpotāju priekšnieks valdnieku galmos) pienākumus. Viņš organizēja militāru un politisku

[37] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 33–37.
[38] Ibid., с. 45, 46.
[39] Ibid., с. 47.

© Tiesu namu aģentūra

reformu, kuras rezultātā izdevās nostiprināt valsts militāro varenību un 732.gadā pie Puatjē sakaut arābus, kas savukārt novērsa Eiropas nonākšanu islāma ticības zonā.[40]

Protams, Karolingu valdīšanas laikā lēņu sistēma jau tika galīgi noformēta. Kā jau minēts, atsevišķi lēņu sistēmas elementi veidojās jau Rietumromas impērijas norieta posmā. Rietumeiropas barbaru sabiedrība feodālismu sāka veidot Franku impērijā Merovingu laikā.

Ģeogrāfiski lēņu sistēmas pirmsākumi ir meklējami apgabalos starp Luāru un Reinu laikā, kad barbaru sabiedrība un valstiskums ieguva stabilitāti un sāka attīsties valsts konstitucionālā struktūra un tiesiskums,t.i., VI–VII gadsimtā.[41] Valsts pārvalde tika veidota kā izvērsta valdnieka galma pārvalde. Šajā laikā risinājās strīdi par varu. Pēc Hlodviga (Franku valdnieks, impērijas dibinātājs) nāves viņa dēli un mazdēli strīdējās par mantotās valsts un varas sadali.[42] Tieši Franku valstī Merovingu valdīšanas laikā, pēc Frīdriha Ganshofa uzskatiem, izveidojās un nostiprinājās lēņu sistēmas juridiskie stūrakmeņi: komendācija, uzticība un beneficijs.[43]

Beneficijs

Lēņu tiesībās var izdalīt divas puses – personisko un lietisko. Franku lēņu tiesību lietiskais pamats bija beneficijs. Tāpēc varam teikt, ka lēņu sistēmas izveide lielā mērā ir saistīta ar beneficiju vēsturi. Beneficijs tulkojumā no latīņu valodas – *beneficium* – nozīmē "labdarība". Šādu labdarību sociāli augstākais parādīja zemākajam senajā Romā. Franku valstī terminu " beneficijs" sāka saistīt ar dažādiem zemes aizdevuma (lēņa) veidiem, sevišķi prekāriju, t.i., līgumu, saskaņā ar kuru viena puse nodod bez atlīdzības lietu otrai pusei valdījumā un neierobežotā lietošanā ar nosacījumu, ka to jāatdod pēc pirmā pieprasījuma. Arī prekārija līgums izveidojās Romā, lai regulētu attiecības starp patronu un klientu, kā arī starp bijušo saimnieku un brīvlaistu vergu.[44]

---

[40] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 168–172.

[41] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 1–2.

[42] Mitteis H. *Der Staat des Hohen Mittelalters.* Grundlinien einer vergleichendes Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachfolger, 1940, S. 39–43.

[43] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 3–4.

[44] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 419.

© Tiesu namu aģentūra

Franku valsts pirmsākumos, ja vasaļa amata pienākumos bija paredzēts kalpot senjora karadraudzē, tad saistību, ar kuru vasalis saņēma lietošanā lēni, sauca *precaria beneficium*.[45] Franku impērijā Merovingu laikā karaļi zemi vienkārši izdāļāja saviem sekotājiem. Šie dāvinājumi nav uztverami kā īpašuma pilnīga atsavināšana, jo apdāvinātie nekļuva par savu dāvanu pilntiesīgiem īpašniekiem. Šo dāvinājumu nevarēja pārdot, turklāt tas bija saistīts ar uzticību dāvanas devējam un pēc lietotāja nāves tam bija jāatgriežas atpakaļ valsts pārziņā. Taču agrajos viduslaikos bija iespējams, ka franku valstī ir beneficiji, kuri nebija vasaļu rokās, kā arī bija vasaļi, kuru rīcībā nebija beneficiju. Par beneficiju pilnīgu saistību ar vasalitāti var runāt tikai no Kārļa Lielā valdīšanas laika.[46]

Kad pie varas nāca Karolingi, izrādījās, ka iepriekšējās valsts politikas rezultātā bija ievērojami vājināta karaļa vara. Lielie feodāļi pretojās karaļa rīkojumu izpildei un nelabprāt devās karagājienos. Tāpēc Kārlis Martels veica reformu, sekularizējot baznīcas īpašumus. Reforma ieguva nosaukumu "benefikācija". Reformas gaitā neatsavināja izdalītās zemes, bet sakārtoja tiesiskās attiecības. Juridiski prelātiem saglabāja zemes virsīpašnieka statusu, savukārt apdāvinātie ieguva apakšīpašnieka statusu. Zemes tika piešķirtas tikai mūža lietošanā un galvenokārt karavīriem. Tas ievērojami tuvināja beneficiju un lēņu jēdzienus. Karolingi noteica nodokli dubultas desmitās tiesas (*decima et nona)* apmērā no izlēņotās zemes ienesīguma. Tā valsts varēja nostiprināt armiju, nepārkāpjot ne laicīgās, ne kanoniskās tiesības, jo vismaz formāli nebija notikusi zemju nelikumīga atsavināšana.[47] Drīz šī piespiedu izlēņošana tika attiecināta ne tikai uz baznīcas zemi, bet arī uz jebkuru citu.[48]

Nākamais solis bija vasalitātes pilnīga savienošana ar beneficiju. To tiesiski noformēja Kārļa Lielā laikā. Sākotnēji šo sistēmu franki veiksmīgi izmantoja, lai vadītu un pārvaldītu armiju. Bet vēlāk, Kārļa Lielā laikā, tā tika ieviesta arī valsts pārvaldē, jo kopā ar lēni sāka izlēņot arī valsts amatus. Sākotnēji tas stiprināja karaļa ietekmi, bet, kad saistība kļuva mantojama, publiskā vara zaudēja reālu ietekmi uz atsevišķiem novadiem. Sekas tam bija feodālā sadrumstalotība.[49]

---

[45] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 135.

[46] Mitteis H. *Der Staat des Hohen Mittelalters.* Grundlinien einer vergleichendes Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachfolger, 1940, S. 63, 64.

[47] Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999, 9.lpp.

[48] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 115.lpp.

[49] Turpat.

© Tiesu namu aģentūra

Franku lēņu sistēmu pārņēma Vācu Svētā Romas impērija, tiesa, tajā ietverot atšķirīgu saturu. Nozīmīgākas kļuva lietiskās attiecības (attiecības, kas izriet no objekta), nevis garīgās (attiecības, kas veidojas, pamatojoties uz savstarpējiem pienākumiem), īpaši tas sāka izpausties pēc 843.gadā noslēgtā Verdenas līguma starp Kārļa Lielā mazdēliem Lotaru I, Indriķi Vācieti un Kārli II Plikgalvi, un tas noteica pirmsākumus atsevišķu nacionālu valstu izveidei Rietumeiropā.[50]

Uzticība

Uzticībai (lat. *fides, fidelitas*, vāc. *das Treue*) viduslaikos bija liela nozīme. Tā izpaudās kā vasaļa uzticība senjoram, kā ticīgā uzticība baznīcai, kā pavalstnieku uzticība savam monarham, bruņinieka uzticība dotajam vārdam. Uzticība bija visu viduslaiku sabiedrisko attiecību pamats un galvenā vērtība. Saistībā ar karadraudzes organizāciju uzticības jēdziens izrietēja no ģermāņu paražu tiesībām.[51] Lēņu tiesības no pārējām tiesībām atšķīrās ar savdabīgu kalpošanas un uzticības aspektu. Lēņu tiesību personiskais aspekts bija balstīts uz uzticību, jo pamatsaistība lēņu tiesībās bija personālā saikne, kas pastāvēja starp vasali un senjoru.[52] To labi raksturoja arī Makss Vēbers: "Lēņa līgums nav parasts darījums, bet brālība, lai gan ar nevienādām tiesībām, kam seko savstarpēji uzticības pienākumi, kas ir stingri norobežoti un izriet no kārtas (bruņnieciskā) goda jēdziena."[53] Sakšu spoguļa III daļas 8.pantā norādīts, ka: "(..) tie, kas nedzīvo mierā, lauž savu svinīgo uzticības zvērestu firstam (senjoram)".[54]

Vasalis apsolīja uzticīgu kalpošanu vai lojalitāti savam senjoram un ceremoniāli izpildīja cieņas parādīšanu ar simbolisku pakļaušanās aktu, saņemot lēni, parasti zemi, ko tam nodeva senjors. Vasalitātes uzņemšanās bija saistīta ar šo vasaļa un senjora attiecību divējādo dabu, t.i., lietiskajām un personiskajām savstarpējām attiecībām. Tāpēc arī

[50] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 158, 159.

[51] Mitteis H. *Der Staat des Hohen Mittelalters.* Grundlinien einer vergleichendes Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachfolger, 1940, S. 58.

[52] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 30.

[53] Švābe A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*. – Rīga: Jāņa Rozes izdevniecība, 1935, 28.lpp.

[54] von Repgow E. *Der Sachsenspiegel.* Übersetzt und eingeleitet von Paul Kaller. – München: Verlag C.H.Beck, 2002, S. 102.

© Tiesu namu aģentūra

ceremonijā, kurā tika nodibinātas šīs attiecības, bija divi akti – komendācija, kurā tika ietverts personiskais juridisko attiecību aspekts, un investitatūra, kas nodibināja lietiskās saistības.

Komendācijas galvenais uzdevums bija uzskatāmi apliecināt vasaļa uzticību. Personālā saikne bija divpusēja, abām pusēm bija gan pienākumi, gan tiesības.[55] Senjoram no vasaļa pienācās tas, kas izrietēja no viduslaiku uzticības izpratnes jeb specifiskāk – palīdzība un padoms (*auxilium, consilium*). Senjora apsargāšana vai bruņinieka dienests bija pamatveidi, kuros izpaudās vasaļa atbalsts senjoram. Tos varēja aizstāt ar dienestu garnizonā vai aizstājēja nodrošināšanu kara gadījumā, ja vasalis nebija kaujas spējīgs (vai arī ar noteiktu naudas summu tā vietā – angļu terminoloģijā to sauca par bruņu naudu). Turklāt vasaļa pienākumos ietilpa noteiktu summu maksājumi, kas pazīstami kā feodālā palīdzība vai zaudējumu atlīdzība, un viesmīlības sniegšana savam senjoram. Padomu došana ietvēra sevī klātbūtni senjora namā, parasti lielu svētku laikā vai arī tad, kad senjors to vēlējās. Obligāta bija piedalīšanās senjora tiesā, lai dotu padomu. Sakšu spogulī ir teikts: "Lēņa vīrs kalpo savam kungam, piedaloties tiesas spriešanā lēņu tiesību jautājumos, kad tas ir nepieciešams kungam, līdz pusdienas laikam un tiesas dienās".[56]

Laika gaitā šis pienākums kļuva par tiesībām. Senjora uzticība izpaudās pienākumā aizsargāt un aizstāvēt savu vasali. Aizsardzība varēja būt ar ieročiem vai citādā veidā, piemēram, galvojot par savu vasali. Vēlāk Normandijā arī vasalim vajadzēja būt gatavam galvot par senjoru, ja senjors tika apsūdzēts par miesas bojājumu nodarīšanu.[57] Vasaļa uzturēšana senjoram nozīmēja guļvietas, uztura un pārējo vasaļa pamatvajadzību nodrošināšanu, vai, un tas bija vairāk izplatīts, muižas vai zemes piešķiršanu. Pēc lēņa līguma, saiknei starp senjoru un vasali vajadzēja būt stiprākai nekā pārējām sociālām saitēm, jo vasaļa zvērests tika dots, piesaucot Dievu. Tāpēc formāli, bet dažkārt arī reāli, vasaļa pienākumi nonāca pretrunā ar viņa augstākajiem pienākumiem, t.i., pret Dievu un imperatoru.[58] Taču darbojās arī ģimenes saites un

[55] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 534.

[56] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв, рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 443.

[57] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 30.

[58] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 546.

© Tiesu namu aģentūra

izdevīgums, un karaļi centās pārliecināt vasaļus, lai tie būtu lojālāki pret karaļiem nekā pret saviem tiešajiem senjoriem. Saskaņā ar teoriju ne karaļi, ne ķeizars to nevarēja prasīt, jo katrs vasalis bija tieši pakļauts savam senjoram, un kontinentālajā Eiropā, t.i., impērijā un Francijā, darbojās princips: "mana vasaļa vasalis nav mans vasalis" ("*homo vasalli mei non est vasallus meus*").[59] Tas nozīmē, ka katrs senjors varēja prasīt uzticību un kalpošanu tikai no saviem vasaļiem, bet nespēja iejaukties attiecībās starp tiem un viņu vasaļiem. Šī sistēma mazināja imperatoru un karaļu varu. Tāpēc tad, kad Vilhelms Iekarotājs radīja savu lēņu sistēmu Anglijā, viņš mainīja šo principu, pats tieši izlēņojot visas zemes. Tā viņš sev tieši pakļāva visus feodāļus, tas atviegloja valsts pārvaldīšanu un varas centralizāciju.[60] Ieviešot lēņu sistēmu, Vilhelms Iekarotājs Anglijā neieviesa pilnīgi jaunu sistēmu. Jau iepriekš Lielbritānijas salās pazina, piemēram, zemes renti. Rente romiešu izpratnē bija izīrēšanas vai iznomāšanas līgums vai vienkārši nodokļi no zemes. Rente veicināja ekonomikas uzplaukumu, cik tas bija saistīts ar zemi, t.i., lēņa muižām. Kā jau iepriekš minēts, visa lēņu sistēma tika balstīta uz zemes izlēņošanu jeb nodošanu valdījumā. Iemesli tam bija dažādi, to ietekmēja gan tas, ka cilvēki bija apliecinājuši savu uzticību augstākajam, un tā bija cena, ko augstākajam vajadzēja maksāt gan tāpēc, ka karalis bija saņēmis atlīdzību par zemi un krīzes situācijā viņam bija vajadzīgi cilvēki militārajam dienestam, gan arī tāpēc, ka naudai, ar ko maksāja renti, nebija lietošanas vērtības: neviens nevarēja to ēst, jāt uz tās vai uzģērbt to. Zemes saņemšana rentē, par to katru gadu maksājot fiksētu naudas summu, skotu feodālismā parādās samērā agri.[61]

Viduslaiku tiesībās bija īpašs nozieguma veids, kura sastāvs bija uzticības laušana savam senjoram, šo noziegumu sauca par feloniju. Jēdziens "felonija" bija sastopams viduslaikos ne tikai lēņu tiesībās, bet arī zemes tiesībās. Zemes tiesībās šis jēdziens ietvēra īpaši smagus noziegumus, par kuriem varēja tikt piespriests nāves sods.[62]

Tomēr bija apstākļi, kuros vasalis varēja atteikties no uzticības un pakļautības senjoram vai tikt atbrīvots no tās. Piemēram, ja senjors atteicās no kristīgās ticības. Uzticības ievērošana starp vasali un senjoru,

[59] Kammler H. *Die Feodalmonarhien*. – Köln-Wien: Bolau Verlag, 1974, S. 209.

[60] Ibid., S. 205.

[61] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 27, 28.

[62] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 542.

© Tiesu namu aģentūra

pēc daudzu tiesību vēsturnieku uzskatiem, bija faktors, kas sekmēja sabiedrības tikumu uzlabošanos.[63]

Starp senjoriem un viņu vasaļiem bija jābūt tādai uzticībai, lai nevienam no viņiem nevajadzētu izmantot fizisku vardarbību pret pretējās puses pārstāvi. Arī vēlāk, kad Vācu Svētās Romas impērijas feodālās attiecības tika fiksētas imperatora Kārļa IV Luksemburga 1356.gadā izdotajā Zelta bullā, par likumīgiem atzina privātos karus, bet liegti bija kari pret saviem senjoriem, jo tas bija pretrunā ar paša lēņa izpratnes būtību.[64] Ja kāds no vasaļiem tika apsūdzēts tiesā un notiesāts par vardarbību vai tās draudiem senjoram, tad viņam bija jāzaudē savs īpašums, jo tika pārkāpts uzticības zvērests. Ja senjors bija rīkojies šādā necienīgā veidā, tad cieņa bija jāizrāda senjora lēņa kungam un vasalis varēja nemaksāt nodevas, izņemot tās, kuras pienācās karalim.

Komendācija

Komendācija vispirms jau nozīmē vienas personas pienākumu pakļauties otrai, pretī gūstot aizsardzību. Franku sabiedrība komendāciju iepazina Gallijā, kur šo saistību bija ieviesuši romieši. Tātad komendācija ieviesa vienas personas – klienta – atkarību no otras personas – patrona.[65] Antīkajā pasaulē komendācija tika plaši lietota gan saimnieciskajās, gan politiskajās, gan pat reliģiskajās attiecībās (piemēram, kā karavīru komendācija Mitras kultā). Patrona un klienta attiecības veidojās Romā pašos valsts pirmsākumos septiņu karaļu valdīšanas posmā. Reizē ar Romas valsts robežu paplašināšanos aizvien plašāk un daudzveidīgāk antīkajā pasaulē iepazina arī komendāciju.[66]

Viduslaikos lēņa vīrs ar komendācijas aktu iestājās lēņa kunga vasaļos. Tas radīja personas nebrīvi, jo nonākšana kunga patronātā vienlaikus bija saistīta ar brīvības zaudēšanu. Franku laikos no VII gadsimta vidus komendācija neizslēdza brīvības saglabāšanu. Tomēr vasaļa brīvība pēc komendācijas nebija pilnīga, jo vasalis saglabāja neatkarību tikai kā

---

[63] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 31.

[64] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 54–55.

[65] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 43.

[66] Mitteis H. *Der Staat des Hohen Mittelalters.* Grundlinien einer vergleichendes Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachfolger, 1940, S. 58, 59.

© Tiesu namu aģentūra

pavalstnieks, bet privātās attiecībās viņš bija uz mūžu saistīts ar savu kungu un faktiski pielīdzināts verga stāvoklim. To apliecina fakts, ka vēl VIII un IX gadsimtā vārds " vasalis" tika attiecināts ne vien uz tādiem, kas sevi bija saistījuši ar komendāciju, bet arī uz nebrīviem kalpiem.[67] Franku komendācija tika papildināta ar vasaļa zvērestu. Šis akts atšķīrās no antīkiem laikiem, jo tajā bija divas daļas – iestāšanās lēņa vīros jeb tā saucamā *hominium* jeb *homagium,* un sākot ar VIII gadsimtu, arī uzticības zvērests.[68] Atrastajos tiesību avotos šāda pirmā fiksētā komendācija franku valstī ir datēta ar 757.gadu.[69]

Savos pirmsākumos vasaļa zvērests tika saprasts tikai pasīvā nozīmē, jo ar to saistīja atteikšanos no jebkādām darbībām, kas varētu kaitēt senjoram. Vēlāk tas ieguva jau plašāku – pozitīvu saturu, jo pasīvam atturēšanās stāvoklim klāt nāca darbība – pienākums pēc kunga pirmā aicinājuma piedalīties jebkurās tā organizētās akcijās.[70]

Kad uzticības apliecinājumam piešķīra pozitīvu nozīmi, nodibinājās uzskats, ka ar to var pamatot visas norunas. Līdz ar to zvērests sevī it kā absorbēja arī homāgija tiesisko saturu. Ar laiku aristokrātu stāvokli ieguvušiem lēņa vīriem šis process sāka izraisīt zināmu nepatiku, jo tā laikā bija nepieciešams nomesties ceļos lēņa devēja priekšā, un tas simboliski norādīja uz agrāko vasaļu zemo izcelšanos un pauda pazemošanos nākamā kunga priekšā.[71]

Vēlāk šī parādība kļuva ne tikai pazemojoša, bet arī traucējoša. Tāpēc, sākot ar XII gadsimtu, komendācijas process dažos novados izmainījās, citos tomēr palika nemainīgs. Izņēmums bija vienīgi Ziemeļitālija, kur XII–XIII gadsimtā pastāvošais langobardu lēņu tiesību kopojums *Libri Feodonim* vispār nepazina homāgiju.

Pēc investitūras akta, ko fiksēja Verdenas līgums 843.gadā, bijusī franku valsts tika sadalīta trīs līdzīgās daļās starp Kārļa Lielā mazdēliem: Lotaru I, Indriķi Vācieti un Kārli II Plikgalvi (pēc mūsdienu teritoriālā iedalījuma tam aptuveni atbilst Vācija, Itālija un Francija).[72]

---

[67] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 113.lpp.

[68] Turpat.

[69] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 66.

[70] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 113.lpp.

[71] Turpat.

[72] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 159.

© Tiesu namu aģentūra

Šajā laikā Vācija bija izteikta barbaru zeme (vismaz salīdzinot ar franku valsts dienvidu teritorijām), kurā pārsvarā valdīja stiprākā priekšrocības, nevis likums. Mežiem bagātais novads kļuva par šķērsli likumu ieviešanai, jo infrastruktūras trūkums kavēja imperatora varas realizāciju. Tā bijušie lēņi Vācijā faktiski kļuva par alodiem, un to īpašnieki par neierobežotiem pavēlniekiem savā zemē. Alods (kura tiesiskā izpratne sakņojas ģermāņu paražu tiesībās, bet juridiski ir regulēta, piemēram, Saliešu tiesā) atšķirībā no lēņa bija kustams vai nekustams privātīpašums ģermāņu paražu tiesībās. Tas īpašniekam piederēja pilnībā, turpretim lēnis bija tikai valdījumā nodots īpašums, uz kuru senjors saglabāja savas īpašuma tiesības. Tāpēc laika gaitā nostiprinājās uzskats, ka tiesības izriet no zemes, bet nevis no personas. Šo pārliecību ietekmēja arī no frankiem pārņemtās lēņu attiecību pakāpes. Lai arī tika saglabāta agrākā komendācija un investitūra, tomēr, no valstiskā viedokļa, radās citas sekas. Bija iespējama situācija, ka viens vīrs atradās vairāku kungu dienestos, un katram kungam solīja pildīt noteiktu pienākumu apjomu.[73]

Sākot ar Otonu dinastijas ķeizariem (Otons I, 912–973, Vācu Svētās Romas impērijas pirmais imperators no 962.gada), valsts politika bija orientēta uz sadarbību ar kristīgo baznīcu. Piespiedu izlēņotās baznīcas zemes tika izlēņotas atpakaļ baznīcai. Turklāt notika zināma garīgās un laicīgās varas saplūšana. Garīgie firsti ieguva tiesības spriest tiesu, un tas viņus izcēla attiecībā pret laicīgiem firstiem. Jaunā kārtība un arī tas, ka no XI gadsimta lēņi kļuva mantojami, nostiprināja garīdznieku stāvokli un izraisīja valsts sadrumstalotību.[74]

4. Personālā saikne lēņu tiesībās. Valdījums

Valdījums ir jēdziens, ko izmanto, lai aprakstītu ilgstošas lietošanas tiesības uz zemi vai citu īpašumu, ko varētu pielīdzināt zemei. Feodālajā sabiedrībā nevienam nebija īpašuma tiesību uz zemi, izņemot imperatoru, kurš pats atradās Dieva pakļautībā. Katrs vīrs bija atkarīgs no cita vīra. Anglijā veidojās šāda sistēma: bruņinieks bija atkarīgs no mazāka (zemāka) lorda, lords – no magnāta, magnāts – no karaļa.[75]

---

[73] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 114.lpp.

[74] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 179, 180.

[75] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p.27–28.

© Tiesu namu aģentūra

Lēņu tiesībās bija dažādi lēņu objekti. No lēņu objekta, līdz ar lēņu īpašībām, lēņu subjektu un investitūras aktu, izrietēja lēņu saistību tiesiskais saturs. Lēņu attiecību nodibināšana bija atkarīga no lēņa saistības juridiskajām īpašībām. Tās iedala būtiskās un dabiskās īpašībās. Būtiskās īpašības: lēnim bija jābūt lietai, kura atrodas civiltiesiskā apgrozībā (*res in commercio*), lietiskās attiecības uz to tika konstruētas pēc dalīta īpašuma parauga. Lēņa devējam un ņēmējam bija jānodibina savstarpēja uzticība. Lēņu dabiskās īpašības aplūkoja tad, kad bija noskaidrotas un izveidotas būtiskās. Dažādās lēņu sistēmās lēņu iegūšanas īpašību skaits bija atšķirīgs. Langobardu lēņu tiesībās tās bija šādas: lietai jābūt nekustamai, vīram jādod lēņa zvērests, vīram jāpilda bruņinieka gaitas, vīrs nevar lēni atsavināt, lēni var mantot vienīgi pirmā lēņa ieguvēja lejupējie mantinieki – vīrieši, lēni iegūst ar investitūru, bet, mainoties lēņa kunga vai lēņa vīra personai, investitūra jāatjauno.[76] Lēņa subjekts bija lēņspējīga persona, bet lēņa objekts bija īpašums vai pienākumi, kurus var izlēņot. Lielākoties izlēņoja nekustamos īpašumus. Taču līdztekus nekustamajiem īpašumiem tika izlēņotas arī tiesības, kas bija saistītas ar administratīva amata pildīšanu lēņa devēja vārdā.[77] Pirmais zināmais franču karalis, kurš izlēņoja dienesta lēni, bija Ludviķis VII, bet viņa pēcteči šo tradīciju turpināja. Būtisks lēņos bija tas, ka vasalis no lēņa guva sev labumu. Tā kā valsts dienests administratīvā amatā ienesa labumu, tad attīstījās dažādi dienesta lēņa veidi. Tika izlēņota nodokļu iekasēšana, muitas iekasēšana u.c. tiesības.[78] Tātad lēņus varēja iedalīt atkarībā no tā, kāds bija izlēņotais objekts – ķermeniska lieta vai tiesības. Bet vasaļa attiecības bija iespējamas arī bez beneficija, piemēram, galma bruņinieku gadījumā. Beneficija vietā varēja būt kas cits, nevis zeme, piemēram, tiesības pārvaldīt tirgu, atļauja medīt trušus un zaķus karaļa mežā vai arī jurisdikcija. Tāpēc tiek nodalīti *vassi casati* jeb vasaļi ar beneficiju un *vassi non casati* jeb vasaļi bez beneficija.[79] Vasalitāte bez lēņa bija raksturīga, piemēram, viduslaiku Polijai, kur par karošanu senjors apgādāja savus bruņiniekus ar apģērbu, zirgu, ieročiem un pārtiku.[80]

---

[76] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 356–362.

[77] Ibid., S. 473.

[78] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 122, 123.

[79] Ibid., S. 36.

[80] Черниловский З.М. *История феодального государства и права*. – Москва: Всесоюзный Юридический заочный институт, 1959, с.149.

© Tiesu namu aģentūra

Valdījumam pakļāva zemes, kas bija piešķirtas par feodālo dienestu, vai zemes, kuras bija piešķirtas kā žēlastības dāvanas, kā arī bezsaimnieka zeme. Zemes, ko piešķīra baznīcai, parasti tika pieņemtas kā brīvprātīgas žēlastības dāvanas. Svēto mesu un lūgšanu noturēšana bija vienīgā pateicība zemes piešķīrējam un viņa ģimenei.

Valdījums attiecās arī uz tādām personām, kuras bija pakļautas militārajam dienestam, taču tām bija zemāka pakāpe par bruņiniekiem. Piemēram, Skotijā zemi piešķīra ieroču nesējiem vai karognesējiem par nominālu dienestu. Šīm valdījuma formām bija daudz lokālu variāciju. Valdījums ir piemērots termins arī verdzībai un zemnieku kalpībai, un, protams, arī tam bija daudz lokālu variāciju. Feodālais valdījums pamatā tomēr saistījās ar sardzes vai bruņinieka dienestu vai tā ekvivalentu, piemēram, ziņnesīša pienākumu pildīšanu.[81]

Feodālā valdījuma hierarhijā starp imperatoru, karali un bruņinieku varēja būt daudz posmu. Karaļa tiešie vasaļi parasti bija galvenie rentnieki (Anglijā tie bija magnāti, kontinentālajā Eiropā – firsti), bet ne vienmēr. Anglijā ir zināmi gadījumi, kad ierēdņi bijuši karaļa tiešie vasaļi. Process, kurā nomnieks piešķir daļu no sava īpašuma citam, pazīstams kā pastarpināta noma, un šādā veidā feodālā piramīda jeb lēņu kāpnes varēja kļūt ļoti sarežģītas. Vienīgais neatņemamais ierobežojums pastarpinātajai nomai bija tāds, lai vasalis joprojām varētu pildīt dienestu senjora labā.

Šajā sistēmā bija iespējama daudzkārtēja vasaļa saistību uzņemšanās: vasalis varēja kalpot vairākiem senjoriem, par to saņemot vairākus īpašumus. Problēmas kļuva acīm redzamas. Personālā feodālā saikne pavājinājās, jo ne katrs senjors, bet vienīgi vasaļa pirmais tiešais senjors (kam vasalis bija solījis personisko uzticību un kas varēja iegūt nedalāmu labumu no visiem īpašumiem) varēja paļauties uz sava vasaļa uzticību.[82]

Tīri militārā modelī zeme tika piešķirta par dienestu, un, ja nāves vai ievainojuma dēļ dienests vairs nebija iespējams, zemi atguva piešķīrējs. Tas nebija labākais veids, kā nodrošināt vasaļu uzticīgu kalpošanu, un ir pierādījumi, ka lēņus varēja mantot, lai gan valdošais kūrijas kapituls nevēlējās radīt precedentu. Tomēr drīz vien dzimtas mantošanas princips tika plaši izmantots. Vīrs varēja rēķināties ar to, ka viņa vīriešu kārtas pēcnācēji vai vismaz vecākais no tiem mantos viņa zemes kopā ar

[81] Kammler H. *Die Feodalmonarhien*. – Köln-Wien: Bolau Verlag, 1974, S. 57–63.

[82] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 114–115.

© Tiesu namu aģentūra

dienestu un, iespējams, kādu amatu. Pirmdzimtības tiesības bija plaši izplatītas, jo parasti ar lēņa bruņinieka resursiem varēja uzturēt tikai pašu bruņinieku un viņa ieroču nesēju. Arī kara zirgi bija ļoti dārgi. Vēlāk atsevišķi vasaļi varēja bruņinieku dienestu daļēji kompensēt naudā.[83]

Atkarībā no mantošanas kārtības var izdalīt:
1) vīra lēni, ko varēja mantot tikai vasaļa vīriešu kārtas lejupējie radi;
2) žēlastības lēni, kuru varēja mantot arī sievietes un radinieki no sānu līnijām;
3) koprokas lēni (*condominium*), kuru pārņem vairāki mantinieki, lai to pārvaldītu koprokā jeb solidāri.[84]

Senjora tiesībās atgūt savu dāvinājumu tika iestrādāta norma, kas ļāva pieprasīt atvieglojumu – noteiktu naudas summu, pirms lēņa mantinieks varēja pildīt padevības aktu un sākt pārvaldīt īpašumu. Ir zināms, ka XIII gadsimtā Normandijā atlīdzība par bruņinieka lēni bija 15 mārciņas, par barona – 100 mārciņas. 12 pensu maksāja par akru kultivētas zemes, 3 mārciņas par dzirnavām, kas nav lēņa daļa, un tā tālāk.[85] Mantošanas principam attīstoties, lordam tika dotas tiesības iecelt aizbildni vai pašam kļūt par aizbildni, ja mantinieks nebija pilngadīgs.[86] Aizbildnim bija tiesības baudīt īpašuma augļus, taču viņš nedrīkstēja izšķērdēt īpašumu un, kad mantinieks sasniedza pilngadību, vairs nesaņēma nodokļu atvieglojumu. Ja nebija vīriešu dzimuma mantinieka, senjoram bija tiesības izvēlēties vīru sieviešu kārtas mantiniecei, un, tādā veidā izdodot lēni, lords ieguva lojālu lēņa vīru. Šādas tiesības pazīstamas kā aizbildniecība vai kā aizbildņa un laulātā tiesības.[87]

Bija trīs vai četri gadījumi, kuri bija kļuvuši par paražu un kuros senjors varēja prasīt vasalim naudu. Tie bija: senjora vecākā dēla iecelšana bruņinieka kārtā, senjora vecākās meitas precības un izpirkuma naudas savākšana, ja senjors bija kritis gūstā; dažviet vajadzēja maksāt naudu,

[83] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 107.

[84] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 469, 470.

[85] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 27–28.

[86] Par šo tiesību ļaunprātīgu izmantošanu savtīgās interesēs varat lasīt daiļliteratūrā, piemēram, Stīvensona darbā "Melnā bulta".

[87] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 154–156.

© Tiesu namu aģentūra

lai palīdzētu senjoram sagatavoties karagājienam. Šādas tiesības pār saviem vasaļiem bija arī Anglijas karalim, un tās tika noteiktas Lielajā brīvību hartā 1215.gadā.[88]

Feodālā palīdzība parasti tika saskaņota, lai tā būtu proporcionāla nodokļu atvieglojumiem par īpašumu. Tādējādi senjora prasību biežums un daudzums tika ierobežots ar prasību, kas vēlāk kļuva par likumu. Anglijas Lielās brīvību hartas 16.pantā noteikts: "Nav pieļaujams, ka no bruņinieka lēņa vai jebkāda cita brīva lēņa turētāja prasītu smagāku feodālo pienākumu izpildi nekā tam pienāktos veikt".[89]

Ierobežojumi attiecās arī uz pieprasītā militārā dienesta ilgumu, parasti tā garums bija 40 dienas, un, ja tas ieilga, senjoram vajadzēja apmaksāt vasaļa izdevumus. Līdzīgi tam tika ierobežotas arī senjora tiesības pieprasīt vasaļa viesmīlību un regulēts personu skaits, kuras kopā ar senjoru varēja viesoties pie vasaļa.

Pakāpeniski visur Rietumeiropā tiesības atgūt lēņa muižu sakarā ar vasaļa pārkāpumu – feloniju – kļuva par senjora tiesā izskatāmu lietu. Tas tika apstiprināts imperatora Konrāda II 1037.gada konstitūcijā.[90] Normandijā XIII gadsimtā bija norma, kas noteica, ka jābūt tiesas lēmumam, lai vasalim atņemtu zemi un tiesības, kā to pieprasa normandiešu paražas.[91] Imperators Frīdrihs I Barbarosa Ronkales parlamentā (*Roncaglia Diet*) jeb latviski – Ronkales saeimā[92] 1158.gadā nostiprināja senjoru jurisdikciju gadījumā, ja vasalis mēģināja atsavināt dzimtmuižu vai tās daļu bez senjora piekrišanas. Vasalim bija iespēja saņemt senjora atļauju atsavināt lēni par samaksu.[93]

---

[88] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 390.

[89] Ibid., с. 389, 390.

[90] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 675.

[91] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 29–30.

[92] *Viduslaiku vēsture*. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971, 508.lpp.

[93] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 29–30.

© Tiesu namu aģentūra

5. Feodālās valsts varas deleģēšana

Būtisks feodālisma elements bija valsts varas izkliede. Nav skaidrs, kādā mērā tā veidojusies kā apzināta darbība un kādā mērā – kā vienkārša apstākļu sakritība.

Merovingu un Karolingu dinastijas valdnieki piešķīra imunitāti (visbiežāk baznīcai), t.i., brīvību no karaļa amatpersonu varas nodokļu vai jurisdikcijas lietās, arī daži magnāti izspieda šādas privilēģijas no negribīgā valdnieka. No otras puses, vietējo kungu policejiskās, tiesas un sodīšanas funkcijas kā svarīgi priekšnoteikumi valsts pārvaldei krīzes laikā netika apšaubītas. Jau Romas impērijas vietvalži bija sākuši izmantot šīs pilnvaras, lai cik tas būtu nelikumīgi. Anglijā paražas tika izskatītas tautas tiesās, ko uzmanīgi kontrolēja karaļi, un pēc normaņu iebrukuma karaļa tiesa ātri spēja aizstāt feodālo tiesu sistēmu. Francijā valsts tiesas atjaunošana pēc X gadsimta notika lēni, Vācu Svētajā Romas impērijā vēl lēnāk, Skotijā karaļa varas nostiprināšana aizņēma vēl ilgāku laiku.[94]

Dažām lēņa muižām normaņu feodālismā tika piedēvēts "goda" tituls, jo tās bija saistītas ar publiskiem amatiem. XIII gadsimtā Normandijā par taisno tiesu un sabiedrisko mieru bija atbildīgs hercogs (mūsdienu terminoloģijā – Francijas karalis), un viņam vajadzēja atrast un sodīt tos, kas bija izdarījuši vardarbīgus noziegumus, vai tos, kuru uzvedība bija izraisījusi miera traucējumus. Atlīdzinot kļūšanu par vasali, karaļa vasalim vajadzēja "valdīt, aizsargāt un izturēties atbilstoši karaļa tiesībām, valsts paražām un likumiem".[95] Firstu (Anglijā – lordu) feodālā tiesa bija nozīmīgāka par karaļa tiesu, lai gan, kā uzskata daļa tiesību vēsturnieku, tās dižajos viduslaikos pamazām sāka saplūst. Šī saplūšana notika daļēji tādēļ, ka vienīgi karalim bija tiesības pieņemt jaunus likumus un veidot profesionālu civildienestu, kas realizētu šos likumus dzīvē.[96]

Ir skaidrs, ka jau viduslaikos Karolingu impērijas teritorijā bija atšķirība starp augstāko un zemāko jurisdikciju. Augstākā jurisdikcija deva tiesības sodīt personu ar nāvi par noziegumiem, par kuriem tas bija paredzēts. Piemēram, personas, kas tika pieķertas lielceļa laupīšanā,

[94] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 175.

[95] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 31.

[96] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 291, 292.

© Tiesu namu aģentūra

varēja nekavējoties pakārt. Augstākā jurisdikcija civilstrīdos ietvēra lietas, kuras tika atrisinātas tiesas divkaujā. Zemākā jurisdikcija izskatīja nenozīmīgus noziegumus, kā arī pārējos feodālos un muižu strīdus. Vairumā apgabalu augstāko jurisdikciju realizēja karaļi, grāfi un baroni. Vienkāršs bruņinieks varēja šo jurisdikciju realizēt tikai savā lēņa muižā.[97] Gan augstākā, gan zemākā jurisdikcija pamatā bija teritoriāla un attiecās uz visiem, kas dzīvoja konkrētā lēņa muižā. Lai arī tiesības iesaukt karadienestā un vadīt karaspēku, iekasēt noteiktus nodokļus, kontrolēt dažādus pārvaldes aspektus bija svarīgas, taču tiesības spriest tiesu deva senjoram iespēju fiziski kontrolēt visus viņa teritorijā dzīvojošos. Tas bija arī ienākumu avots, jo visas soda naudas nonāca viņa rīcībā, tāpat arī prāviniekiem par katras lietas spriedumu vajadzēja maksāt.[98]

6. Tiesvedība pēc lēņu tiesībām

Feodālās tiesu sistēmas attīstības ilustrēšanai var izmantot Franciju, kura daudz pārņēmusi no vecās paražu sistēmas. Merovingu karalistēs parastā tiesu sēžu procedūra (izņemot gadījumus, kad baznīca vai kāds senjors bija saņēmis imunitāti) bija tāda, ka karaļa amatpersona – grāfs, kurš bija zvērējis pārzināt un ievērot likumus, izdarīja apgaitu sev pakļautajā teritorijā. Teritorija bija sadalīta "simtos" (pēc ģermāņu paražu grupējuma), un katrā simtā grāfs sasauca visus brīvos vīrus uz savu tiesu (*mallus*). Tad sapulce ievēlēja likumu meklētājus – skabīnus (s*cabini*), lai tie spriestu tiesu grāfa vadībā. Viņu klātbūtne bija svarīga, kamēr likums drīzāk bija personāls nekā teritoriāls. Piemēram, ir saglabājies pieraksts par 918.gada lietu Langdokā, kad romiešu, gallu un gotu skabīni darbojušies kopā.[99] Kārlis Lielais reformēja šo sistēmu. Lai atvieglotu simta pilntiesīgo iedzīvotāju klātbūtnes slogu, viņš ieviesa sistēmu, ka katra simta visi brīvie vīri satikās sapulcē trīsreiz gadā, lai izskatītu svarīgākās lietas. Ar mazāk svarīgām lietām nodarbojās skabīni, kas parasti bija septiņi katrā simtā. Tie darbojās grāfa vietnieka vadībā. Viņi turpināja apmeklēt simta tautas sapulces. Tas bija sākums augstākās un zemākās jurisdikcijas nošķiršanai.[100] Tomēr IX un X gadsimtā pilsoņu

[97] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 170–175.

[98] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 291–294.

[99] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 33.

[100] Mitteis H. *Der Staat des Hohen Mittelalters.* Grundlinien einer vergleichendes Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachfolger, 1940, S. 135–161.

© Tiesu namu aģentūra

karu un iebrukumu laikā tautas piedalīšanās tiesas spriešanas procesā sašaurinājās. Procedūra feodalizējās, firsti pārņēma jurisdikcijas realizēšanu, grāfi pārveidoja savas tiesas, bet skabīni mēģināja izmantot savas paražu likumu zinātāju pozīcijas kā priekšrocību, lai nostiprinātos feodālajā sabiedrībā.[101]

Ap XI gadsimtu simtu tiesas Francijā izzuda, un skabīni ieņēma vietu feodālajā hierarhijā, realizējot savu jurisdikciju (augstāko vai zemāko) atkarībā no sava statusa. Reģionos starp Sēnu un Luāru augstākā jurisdikcija joprojām bija tautas sapulču kompetencē. Tautas sapulces vadīja grāfs vai kāds cits magnāts. Skabīni, dažreiz piedaloties firsta padomē, turpināja sniegt kolektīvu spriedumu vai likuma skaidrojumu. Ja bija nepieciešams, šī sapulce veica izmeklēšanu, ievērodama likumu vai paražas.

Nebrīvajiem un zemas kārtas ļaudīm tā bija ierasta prakse, ka viņi kā nomnieki pakļāvās iznomātāja jurisdikcijai. Ne vien bruņinieks pār zemniekiem realizēja jurisdikciju senjorālā tiesā, bet arī viens zemnieks pār otru, ja tas (zemnieks) bija paņēmis nomā viņa zemi. Šādos gadījumos jurisdikcija bija piesaistīta konkrētajam īpašumam un bija vajadzīga valdošā senjora atļauja, ja pēc feodālās rangu tabulas šīs atļaujas nepieciešamība bija noteikta.[102]

Vācu zemēs, pretēji Francijai, lēņu tiesības (*Lehnrecht*) palika šķirtas no zemes tiesībām (*Landrecht*), un feodālās tiesas veidojās un attīstījās kopīgi ar vecajām tiesām, neabsorbējot tās.[103] Tas uzskatāmi atainojās arī viduslaiku vācu tiesību pierakstos (vāc. *Rechtsbücher*). To spilgtākais piemērs ir Sakšu spogulis (*Sachsenspiegel*), kuru ir pierakstījis šefens Eike fon Repgovs laikā no 1220. gada līdz 1235.gadam. Sakšu spogulim ir divas daļas: zemes tiesības un lēņu tiesības. Pēc šādas uzbūves bija veidoti arī citi vācu tiesību spoguļi, kā Švābu spogulis (*Schwabenspiegel*),[104] Livonijas spogulis. Jebkurš brīvs vīrs Vācijā varēja būt prasītājs karaļa tiesā. Tāpat bija arī Anglijā. Tas palīdzēja saglabāt alodu īpašumus, it īpaši Švābijas Alpos un Saksijā. Tomēr tiesu sprieda šefeni (*Schöfen*), kas pulcējās tiesneša (*Richter*) vadībā, kurš parasti bija lēņa kungs. Tiesnesim

[101] Kammler H. *Die Feodalmonarhien*. – Köln-Wien: Bolau Verlag, 1974, S. 208–215.

[102] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 31.

[103] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 56–59.

[104] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 55–56.

© Tiesu namu aģentūra

pienācās zināmas vērtības zemes gabals, turklāt bija tendence padarīt viņu amatu mantojamu. Tādēļ lēņu tiesiskās attiecības sajaucās, tomēr zemes tiesības Vācijā nesaplūda ar paražu likumu.[105]

Viens no vadošajiem lēņu tiesību principiem bija tas, ka katrs, kurš tika apvainots noziegumā, drīkstēja pieprasīt, lai viņu tiesā līdzīgie, t.i., vienas kārtas cilvēki (lat. *pares*, bet angl. *peer*). Šeit rodas pēru, t.i., līdzīgo, tiesas nosaukums. Anglijā, līdzīgi citiem tradicionāliem lēņu tiesību principiem, arī šis tika iekļauts Lielajā brīvību hartā kā "tiesības, lai tiktu tiesāts līdzīgi" (*per iudicum parium*);[106] 21.pantā teikts: "Grāfiem un baroniem naudas sodu var piespriest vienīgi līdzīgo tiesa atbilstoši nozieguma smagumam."[107]

XI–XII gadsimtā juristi vispirms sāka darboties Itālijas pilsētās, un lēņu tiesību komentēšana ar laiku kļuva par specialitāti, bet lēņu tiesības kļuva par rakstītām tiesībām un tāpēc varēja saplūst ar *Corpus iuris civilis* jeb romiešu civiltiesību izpratni. XIII gadsimta sākumā, lai gan vietējie privātie kari nebija pilnībā beigušies, tomēr bija rimuši uzbrukumi no ziemeļiem, austrumiem un dienvidiem. Dzīve Rietumeiropā bija kļuvusi salīdzinoši mierīga, privāto karu laikmets bija pagājis. Sāka attīstīties tirdzniecība, palielinājās iedzīvotāju skaits. Laikā no XI gadsimta līdz XIV gadsimtam Francijā iedzīvotāju skaits pieauga no 7 miljoniem līdz 20, Anglijā no 2 līdz 3,5 miljoniem. Strauji attīstījās pilsētas.[108]

Lēņu īpašumi tika vērtēti gan pēc sava finansiālā izdevīguma, gan tiesiskā izdevīguma, t.i., atkarībā no tā, kādas privilēģijas lēnim bija piešķirtas, gan arī pēc militārā faktora. Karaļi un firsti aizvien biežāk sāka līgt par karavīriem algotņus, nevis feodālos vasaļus. Šiem algotņiem tika maksāts no vasaļu nodokļiem par militārā dienesta aizstāšanu vai no speciāliem nodokļiem, kas tika ieviesti tieši šim nolūkam. Stopu un lielgabalu parādīšanās mazināja bruņinieku iemaņu vērtību; attīstoties kara tehnoloģijai, sāka vājināties personālā saikne starp senjoru un vasali.[109] Dzimtkungi deva priekšroku citām lēņa dienesta formām, nevis

[105] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 56–59.

[106] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 292.

[107] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 389–390.

[108] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 303.

[109] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 56–58.

© Tiesu namu aģentūra

militārajām, un veidojās adekvātas naudas saites starp senjoru un vasali.[110] Naudas lēņi vēlajos viduslaikos kļuva bieži sastopami Anglijā, Francijā un Skotijā. Kopš XIII gadsimta, lai gan feodālajām normām, kas regulēja īpašuma un mantošanas tiesības, bija paredzams ilgs mūžs, plašāk pielietotā lēņu tiesību sfēra bija institucionālie likumi.[111]

Karaļu varas centralizācijas tendence padarīja par iespējamu publisko likumdošanu, tās piemērus var redzēt gan Anglijā, gan Francijā, gan Skotijā, kā arī Vācu Svētajā Romas impērijā, turklāt civildienesta attīstība stiprināja karaļa tiesas nozīmi. 1158.gadā imperators Frīdrihs I Barbarosa, cīnoties ar Lombardijas pilsētām, Ronkales saeimā pasludināja kroņa jeb imperatora tiesības (*jure regalia*) kā pārākas pār visām citām tiesībām.[112]

Laterānas koncilā 1215.gadā garīdzniekiem tika aizliegts piedalīties ordālijās. Lai gan šādi procesi uzreiz neizzuda, to svinīgums samazinājās, un pamazām ordāliju lietošana apsīka. Arī tiesas divkaujas kļuva retākas. No tiesas divkauju un ordāliju izmantošanas tiesas procesā atteicās pilsētas. Tiesas divkaujas atsevišķos gadījumos vēl ilgi izmantoja. Pēdējais zināmais mēģinājums to izmantot bija Anglijā 1818.gadā. Sicīlijas karalistē Frīdrihs II 1231.gadā stingri aizliedza tiesas divkauju, pamatojot aizliegumu ar tās iracionalitāti.

Karaļa un firstu tiesām (dažos gadījumos hercoga un grāfa tiesai, piemēram, Normandijā un Flandrijā) vienmēr bija autoritāte un jurisdikcija, kas bija nozīmīgāka par feodālo. Šajās tiesās nonāca lietas, kas skāra alodu zemes īpašumus, kā arī lietas, kuras atradās uz robežas starp laicīgo un baznīcas jurisdikciju. Tās tika atzītas par karaļa tiesībām. Šai lietu kategorijai piekrita arī publiskie ceļi un pat tirgi, kas pēc savas piekritības attiecās uz šādām suverēna tiesām, lai gan jurisdikcija pār tiem varēja tikt uzurpēta. Karaļa tiesas attīstībai, kas atšķīrās no feodālās, palīdzēja romiešu civiltiesību un kanonisko tiesību apguve universitātēs un to izmantošana praksē.[113]

---

110 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 35.

111 Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 225–242.

112 Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 43.

113 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 290.

© Tiesu namu aģentūra

Šis fenomens īpaši raksturīgs bija Francijai XIII gadsimtā un vēlāk. Tas bija saistīts ar Kapetingu dinastijas politiskās varas pieaugumu. Lēņu tiesības saplūda ar karaliskajām tiesībām Sicīlijā, Anglijā, Normandijā, Francijā, atsevišķās vācu firstu zemēs, Flandrijā, Spānijā. Tā angļu tiesību zinātnieka Glanvila 1187.gada traktāts par Anglijas likumiem un paražu tiesībām sistematizēja lielāko daļu no lēņu tiesību principiem, balstoties uz karaļa tiesu priekšrakstiem. 1200.gadā parādījās normandiešu paražu tiesību krājums *Traes ancien coutumier de Normandie*, kurā līdzīgi tika fiksētas normandiešu lēņu paražas. Turklāt trīs vareni XII gadsimta beigu monarhi: Anglijas un Normandijas valdnieks Henrijs II Plantagenets (1154–1189), Francijas valdnieks Filips II Augusts (1180–1223) un imperators Frīdrihs I Barbarosa (1152–1190) pieņēma virkni likumu, kuros tika regulētas lēņu tiesības.[114]

Vācijā arī pastāvēja apelācijas iespēja pie valdnieka, kura it īpaši plaši tika izmantota Itālijā.[115] Tomēr valsts jeb imperatora tiesas nozīme te nebija tik liela. Tā imperators Frīdrihs III Habsburgs (1440–1493)[116] nebija apmeklējis savas vācu teritorijas no 1444. līdz 1447.gadam. Vācijā nebija ceļojošu tiesnešu tīkla vai ilglaicīgu karaļa pārstāvju, kādus normaņu iekarotāji iecēla Anglijā, un Kapetingi centās recipēt Francijā. Tādu juridiskās centralizācijas pakāpi kā Anglijā un Francijā Vācija spēja sasniegt tikai pēc dažiem gadsimtiem – jaunajos laikos.[117]

Otrs faktors, kas nostiprināja karaļa tiesas attiecībā pret feodālajām, bija apelācijas tiesības. Apelācijas koncepcija, t.i., iespēja pārsūdzēt lietu karaļa tiesā, izraisīja karaļa tiesību pārākumu. Tas bija krasā pretrunā ar feodālo attieksmi, saskaņā ar kuru kādas personas dzimtkungs ir arī tās tiesnesis, un taisnības meklēšana citur pavājina vasaļattiecību saiti. Bet pat lēņu tiesībās taisnas tiesas liegšana bija vasaļa tiesību pārkāpums. Tāpēc gadījumos, kad personai tika atteikta lietas izskatīšana vai piespriests netaisnīgs spriedums, šī persona par savu senjoru varēja sūdzēties viņa senjoram.[118] Teorijā par šādu sprieduma pārsūdzību nebija paredzēti iemesli, kas ļautu spriedumu

[114] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 295.

[115] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 175–179.

[116] *Viduslaiku vēsture*. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971, 511.lpp.

[117] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 314–317.

[118] Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961, S. 98–100.

© Tiesu namu aģentūra

pasludināt par netaisnīgu vai atteikumu skatīt lietu tiesā uzskatīt par nepamatotu. Paražu normu trūkums bija par cēloni tam, ka karaļa profesionālie padomdevēji, kas bija studējuši jurisprudenci, šo lēņu tiesību principu pārvērta par reālu pamatu apelācijai karaļa tiesā. Karaļa padomdevēji šādās lietās parasti bija apguvuši romiešu civiltiesības vai kanoniskās tiesības, vai abas tiesību sistēmas. Šis apelācijas process iederējās arī feodālajā piramīdā jeb lēņu kāpnēs, kuru augšgalā atradās karaļa tiesa, kas nebija feodāla. Tas bija vēl viens solis tiesību sistēmas un valsts apvienošanas virzienā.

7. Lēņu kāpnēm piederīgie un pārējā sabiedrība

Viduslaiku Eiropas sabiedrībā bija arī citas kārtas, ne vien feodāļi un dzimtzemnieki. To svarīgi atcerēties, pētot feodālismu kā sociālu struktūru. Šo sabiedrību var aplūkot vienīgi kā feodālu, kuru veido feodāļi un dzimtzemnieki, kā to darīja, piemēram, Kārlis Markss, bet tā būtu drīzāk socioloģiska vai ekonomiska, nevis juridiska pieeja. Šī iemesla dēļ socioloģijas vēsturnieki K. Marksu ierindo socioloģijas pamatlicēju vidū.[119] Pēc atšķirībām tiesībās viduslaiku laicīgajā sabiedrībā var izdalīt šādas sociālās pamatgrupas: feodāļi, garīdznieki, pilsoņi jeb pilsētnieki un zemnieki. Tās tad arī ir viduslaiku kārtas. Līdztekus tām vācu tiesību vēsturnieki izdala arī mazāku grupa, kuru raksturo īpašs tiesiskais statuss – Mozus ticīgie jeb ebreji.[120]

Viduslaiku sabiedrību varēja dalīt grupās arī pēc lēņu tiesībām, t.i., pēc tiesībām būt lēņu tiesību subjektam jeb lēņspējas. Lēņspēja nozīmēja feodālo tiesībspēju uzņemties no lēņa turēšanas izrietošās tiesības un pienākumus, spēju veikt lēņa dienestu sava senjora labā.[121] Persona varēja būt apveltīta ar lēņspēju pilnā vai ierobežotā apjomā. Saskaņā ar vācu tiesību spoguļiem pilnā apjomā lēņspēja bija laulībā dzimušiem, spējīgiem nest ieročus (pieaugušiem) bruņinieku kārtas vīriešiem. Ierobežota lēņspēja vai relatīva lēņnespēja bija nepilngadīgajiem (pēc Sakšu spoguļa II daļas 67.panta – līdz 12 gadu vecumam), jo formāli līdz pilngadībai viņi nevarēja pārņemt lēni. Taču tas bija relatīvs lēņspējas ierobežojums, jo vēsturē zināmi gadījumi, kad šī norma tikusi pārkāpta.

[119] Арон Р. *Этапы развития социологической мысли*. – Москва: Прогресс, 1993, с. 199–208.

[120] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 28–34.

[121] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 464.

© Tiesu namu aģentūra

Tā Vilhelma Iekarotāja dēls Ričards I bija dzimis ārlaulībā un tikai nepilnus 10 gadus vecs, kad uzņēmās šīs saistības. Arī Roberts I investitūrā piedalījās vēl kā mazs zēns. Arī uz feodālo kāpņu zemākiem pakāpieniem ir zināmi daudzi piemēri, kad nepilngadīgie uzņēmās lēņu saistības.[122] Viduslaikos dažādi tika regulēta sieviešu lēņspēja. Sākotnēji agrajos viduslaikos, kad vasaļa pienākumi praktiski bija saistīti tikai ar militāro dienestu senjora labā, sievietes tika atzītas par lēņnespējīgām.[123] Vēlāk attieksme pret sieviešu lēņspēju mainījās, un tā bija ievērojami atšķirīga dažādos reģionos. Tā Sakšu un Švābu spoguļi neatzīst sieviešu lēņspēju. Sakšu spoguļa II daļas 4.pants nosaka: "Garīdznieki un sievietes, zemnieki un tirgoņi, un tie, kam nav bruņnieciska izcelsme no tēva vai vectēva puses, ir lēņnespējīgi." Tomēr nepieciešamības gadījumā šis paražu ierobežojums tika pārkāpts. Tāpēc var teikt, ka līdz romiešu tiesību recepcijai Vācijā relatīvi lēņspējīgi bija namnieki, garīdznieki, zemnieki, sievietes un korporācijas. Tas bija senjora ziņā, vai atzīt šo relatīvo lēņspēju un nodot valdījumā lēni personai, kura ir relatīvi lēņnespējīga. Ja lēņa vienīgā mantiniece bija sieviete, tad senjors bieži viņu apprecināja ar sev tīkamu vasaļa kandidātu un ieguva uzticamu lēņa vīru. Francijā sievietēm bija pilnīga lēņspēja, bet Anglijā un Itālijā tā bija ne tikai sievietēm, bet arī namniekiem. Ir zināmi gadījumi, kad sieviete pati ir kalpojusi militārajā dienestā, kā svētā Johanna, vai pildījusi administratīvu amatu senjora labā.[124] Lēņspējas vispār nebija ebrejiem, nepieskaitāmajiem un izraidītajiem, t.i., civiltiesiski mirušiem, ekskomunicētajiem, t.i., izraidītajiem no baznīcas, kropļiem un Eiropas dienvidos arī musulmaņiem.[125]

Šaurā nozīmē zemnieki vai nebrīvie nomnieki neiekļāvās lēņu tiesību normās. Feodālismā nebija svarīga nacionālā piederība, vienīgi vieta sociālajā hierarhijā. Indivīda kā tiesību subjekta tiesību un pienākumu kopums tika modificēts ar vietējo paražu likumu. Lokālās variācijas pamatīgi iespaidoja atšķirību starp zemākās muižniecības pārstāvi, brīvo zemnieku un servu jeb dzimtzemnieku.[126] Servs ir latīņu termina

[122] Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag HermanBohlaus Nachf., 1933, S. 465, 466.

[123] Bovet S. *Die Stellung der Frau im langobardische Lehnrecht*. – Disseldorf, Basel, 1927, S. 10–12.

[124] Ermolaėf A. *Die Sonderstellung der Frau im französischen Lehnrecht*. – Disseldorf, Bern, 1930, S. 50.

[125] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 117.lpp.

[126] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 33.

© Tiesu namu aģentūra

serventies tulkojums. Servi izcēlās no personām, kas bija brīvas no verdzības un personīgi kalpoja saviem dzimtkungiem.[127] Šajā grupā ietilpa barona vai karaļa mājas kalpotāji, kā, piemēram, virssulainis (muižas pārvaldnieks, saimniecības pārzinis), senešals, ceremonijmeistars. Dienestā viņi varēja nopelnīt lielus īpašumus, ja bija uzticami savam kungam. Citi servi bija kareivji, kuriem zeme tika garantēta par militāru dienestu, kas nebija bruņinieka dienests. Vācijā bija pat nebrīvo servu kārta (*ministeriales*), kas varēja saņemt bruņinieku titulu, palikdami nebrīvi, un pārvaldīt īpašumus, kuri piešķirti par militāro dienestu.[128] Šīs kārtas pirmsākumi rodami franku laikos, kad valdnieki un brīvie kungi iesaistīja atkarīgos ļaudis savās karadraudzēs un administrācijā.[129]

Dažās Eiropas daļās faktiski visi vīri bija brīvi. Bieži tā bija kalnainos apvidos Rietumeiropas dienvidos, kur iedzīvotāji bija izkliedēti un vairāk dzīvoja krustcelēs nekā kompaktos ciematos, un galvenās nodarbes bija aitkopība un vīnogu vai olīvu audzēšana. Vietās, kur bija bagātīga aramzeme, bija bieži sastopamas muižas un nukleārie ciemati. Parastais modelis bija viena muiža un viens ciemats, taču varēja būt divas vai vairāk muižu, un bija iespējams lielā ciematā vienam bruņiniekam viņa pilī pārvaldīt divus vai vairākus ciematus.[130] Savukārt Skandināvijā viduslaikos tā arī neizveidojās dzimtbūšana. Jau Magnuss Ēriksons 1347.gadā pieņemtajā Landslagā (Zemes likums – *Landslag*) to savā valstī aizliedz, turklāt Skandināvijā jau viduslaikos izveidojās un darbojās karaļa tiesības, kas bija kopīgas visai valstij un visām kārtām.[131]

Muiža jeb manors (lat. *manerium*) bija administratīvi ekonomiska vienība. Atklātā lauka sistēmai kā kolektīvas saimniekošanas metodei bija paražu saknes, un dzimtkunga vara (*demesne*) labi iederējās šajā shēmā. Būtiska viduslaiku muižas iezīme bija dzimtkunga vara un dominante tajā pār pārējiem, īpaši dzimtzemniekiem. Otra raksturīga muižas īpatnība bija visu tai piederīgo cieša ekonomiska un politiska

---

127 *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 51.lpp.

128 Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933, S. 567–569.

129 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 29.

130 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p .33.

131 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 185–197.

© Tiesu namu aģentūra

saistība.[132] Ap tipisku muižu vajadzēja būt arī dažiem brīviem zemniekiem, turklāt pietiekami bagātiem, lai tiem piederētu arkls. Muižai piederēja arī manoriālie (*ministeriales)* un citi trūcīgākie brīvie zemnieki, un, protams, zemnieki, kas nebija brīvi – dzimtzemnieki. Taču katrā gadījumā zemniekam daudzviet vajadzēja izdarīt pakļaušanās aktu dzimtkungam un saņemt no tā formālu investitūru. Brīvam vīram varēja būt pamatvaldījuma noteikumi un nebrīvam vīram – brīva valdījuma noteikumi. Gan brīvais, gan nebrīvais bija pakļauts muižas tiesai, taču brīvajam vīram ar brīvo valdījumu vismaz teorētiski vajadzēja būt pieejamai arī karaļa tiesai. Par brīvo valdījumu vajadzēja maksāt naudā. Valdījuma tiesības par naudu tika uzskatītas par labprātīgu, brīvu saistību, jo tās nodibinājās nepieciešamības vai mantojuma rezultātā. Dzimtzemniekam zemes valdījuma tiesības uzlika pienākumu strādāt dzimtkunga labā. Parastais darba apjoms bija viena vīra darbs trīs dienas nedēļā. Brīvos nomniekus arī varēja nolīgt darbā, ražas novākšanā vai kā citādi noslogot.[133] Sākotnēji, XI–XII gadsimtā, dzimtzemnieku stāvoklis daudz neatšķīrās no vergu stāvokļa, jo tie, piemēram, nevarēja stāties laulībā bez dzimtkunga piekrišanas, kā arī atstāt muižas teritoriju.[134]

Laikā, kad lēņu paražas tika fiksētas lēņu tiesību pierakstos, t.i., XI–XII gadsimtā, arī zemes jeb manoriālās paražu tiesības izveidojās par tiesību sistēmu un tika pierakstītas. Šajā posmā pieauga šo tiesību normu objektivitāte un universālums. Attiecībās starp dzimtkungu un zemniekiem, līdzīgi lēņu tiesībām, starp pusēm izveidojās abpusējo tiesību un pienākumu saturs. Tiesa, šajā gadījumā tas bija mazāk izteikts nekā lēņu tiesībās, kuras veidojās uz juridiski komplicētākas bāzes. Arī šeit pamatā bija uzticības jēdziens, kurai lēņu attiecībās šajā laikā bija tik liela nozīme.[135]

Zemnieka nāves gadījumā mantiniekiem vajadzēja dzimtkungam atdot labāko mājlopu. Tas darbojās kā feodālās klaušas. Par šo ķīlu zemnieka dēli varēja pārņemt tēva valdījumu (nebrīvo). Ja zemnieks nomira, neatstājot tiešos lejupējos mantiniekus, tad zeme, ko viņš apsaimniekoja, atgriezās dzimtkunga rīcībā. Turklāt zemniekam bija jāmaksā nodoklis (lat. *mercheta mulierum*), ja viņa meita tika izprecināta ārpus muižas

[132] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 301.

[133] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p.34.

[134] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 305.

[135] Ibid., с. 302.

© Tiesu namu aģentūra

(tas bija pamats fiktīvajām senjora tiesībām – *droit de seigneur*). Muižkunga tiesības ietekmēt dzimtzemnieku laulības ierobežoja baznīca. Pāvests Adriāns IV noteica, ka dzimtzemnieka laulības, pat tad, ja iepriekš nav saņemta dzimtkunga atļauja, ir spēkā.[136]

Ciemata dzirnavas parasti bija dzimtkunga monopols, turklāt monopols varēja attiekties arī uz vīna spiestuvi vai alus darītavu, un pat brīvajam zemniekam varēja būt pienākums to izmantot. Dzimtkungs varēja iekasēt no nebrīvajiem nodokli, ko sauca par *tallage*. No X gadsimta parasti bija fiksēts tā apmērs un maksāšanas biežums. Vietējās muižas paražās (parasti pierakstītajās) varēja būt paredzētas arī citas klaušas, kuras varētu pielīdzināt lēņu pienākumiem. Dzimtkunga tiesu viņa prombūtnē varēja vadīt viņa muižas pārvaldnieks vai tiesu izpildītājs.[137]

Prāvnieki, kas bija pakļauti senjoru – dzimtkungu tiesām, saskaņā ar zemes tiesībām nedrīkstēja griezties lietas izskatīšanā pie pēriem. Tas gan bija vairāk izplatīts ziemeļos, kur vācu paražu likumiem bija stingrākas saknes, un mazāk dienvidos, kur ļaudis bieži atcerējās Romas maģistrātus. Maģistrāti bija pārāki pār tiesājamiem, nevis vienlīdzīgi tiem.[138]

Arī pilsētas bija pakļautas dzimtkungu varai, jo viduslaikos Rietumeiropā noformulējās princips: *nulle terra sinum seugnor* – "nav zemes bez kunga". Tātad arī pilsētu zemes piederēja kungam.[139] Pilsētās namniekiem bija savas tiesas, kas bāzējās uz tirdzniecības paražām, no kurām attīstījās tirdzniecības likumi, privilēģijām, zemes tiesībām un satiksmes paražām. Dažreiz namniekiem piederēja zemes īpašumi kā alodi vai zemes, kas bija no valdnieka vai firsta saņemtas pilsoniskajā valdījumā. Šādus valdījumus varēja pirkt un pārdot gluži kā nekustamos īpašumus, parasti tam nebija vajadzīga dzimtkunga piekrišana. Pārdevēja mantinieki vai radinieki nevarēja atcelt šādus darījumus. Pilsoniskajā īpašumu sistēmā mantojot māsas parasti saņēma vienādas daļas ar brāļiem, ja nebija iepriekš apprecējušās un savu daļu saņēmušas pūrā. Par aizbildni pēc tēva nāves parasti kļuva tuvākais radinieks. Pilsoņi parasti atradās tiešā imperatora vai karaļa aizsardzībā un pakļautībā,

---

136 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 305.

137 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 34.

138 Ibid., p. 35.

139 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 40, 41.

© Tiesu namu aģentūra

kā, piemēram, Londonā. Tāpēc pilsētas, it īpaši Eiropas dienvidos, šaurā nozīmē nebija feodālas.[140]

Taču, kā jau tika minēts, feodāļi un dzimtzemnieki, no vienas puses, nav vienīgās kārtas viduslaiku Eiropas sabiedrībā, bet, no otras puses, šīs grupas nav viendabīgas. Viduslaiku sabiedrība saskaņā ar lēņu un zemes tiesībām, kā arī ķeizara tiesībām, tika veidota kā hierarhiski strukturēta sociālo kārtu sistēma. Lēņu tiesības regulēja sabiedrības locekļu lēņspēju un vietu uz lēņu jeb feodālajām kāpnēm. Sazarotā lēņu sistēma izveidoja feodālo vasaļu rangu pakārtojumu jeb feodālās kāpnes, uz kuru augšējā pakāpiena formāli atradās Dievs, zem viņa ķeizars kā Dieva vasalis (šo izkārtojumu atbalstīja kristīgā baznīca, kura uzskatīja pāvestu par Dieva legātu virs Zemes), tad senjori (ķeizara vasaļi) un, visbeidzot, bruņinieki (senjoru vasaļi). Vasalim bija tiesība izlēņot daļu no sava lēņa kādam citam (ja lēnis bija liels) un tā kļūt par senjoru. Šādus lēņus sauca par apakšlēņiem. Feodālie rangi detalizēti parādīti arī Sakšu spogulī. Sakšu spogulis noteica sešus rangus,[141] bet Švābu spogulis – septiņus, atkarībā no bruņinieka dižciltības un bagātības.

Pirmajā vietā atradās pats ķeizars. Otrajā pakāpē bija t.s. sceptera lēņa turētāji – augstākie garīdznieki (arhibīskaps, abati, abates). Viņi bija ķeizara garīgie vasaļi. Trešajā pakāpē – karoga lēņa turētāji (vāc. *Fahnlehnen* vai *Szepterlehnen*) – ķeizara laicīgie vasaļi jeb firsti (vāc. *Fürsten*), ja tie ir vasaļi otrās pakāpes senjoram. Tie bija hercogi, pfalcgrāfi, landgrāfi, markgrāfi un grāfi. Ceturtajā pakāpē atradās firstu vasaļi – grāfi, kas spēja kļūt par šefeniem. Piektajā pakāpē – "brīvie kungi" (vāc. *freie Herren*). Tie bija firstu un grāfu vasaļi, kas par dienestu bija ieguvuši bruņinieka nosaukumu. Sestajā pakāpē ietilpa šo brīvo kungu vasaļi, bet septītajā (pēc Švābu spoguļa) – pirmie vairoga

140 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 34.

141 *Sakšu spoguļa* 3.pants dod pamatojumu skaitlim 6, kas izriet no kristīgās ticības vērtībām. Visa viduslaiku sociālā struktūra savā ziņā tiek veidota, lai atainotu Dieva valstību virs zemes. "Origens savā laikā pareģoja, ka pēc sešiem laikposmiem, katrs no tiem ir viena tūkstsošgade, bet septītajā posmā būs pasaules gals. No Svētajiem rakstiem mums ir zināms, ka ar Ādamu ir sācies pirmais posms, ar Noasu – otrais, ar Ābramu – trešais, ar Mozu – ceturtais, ar Dāvidu – piektais, ar Kristus dzimšanu – sestais. Septītajā posmā mēs dzīvojam, neizdalot to. Tāpat tiek noteikti 7 kara vairogi (..). Tāpat kā kristieši septītajā tūkstošgadē nezina, cik ilgi pastāvēs pasaule, tāpat par septīto vairogu nav zināms, vai tam ir lēņspēja un kara vairogs." Sk.: von Repgow E. *Der Sachsenspiegel.* Übersetzt und eingeleitet von Paul Kaller. – München: Verlag C.H.Beck, 2002, S. 20, 21.

© Tiesu namu aģentūra

bruņinieki. "Sestais vairogs ir pārtapis septītajā tāpēc, ka laicīgie firsti ir kļuvuši par garīgo firstu vasaļiem, kas iepriekš nekad nav noticis", teikts Sakšu spogulī.[142] Tiem nebija ne savas svītas, ne vasaļu. Bruņinieki par vienīgo cildeno nodarbošanos uzskatīja karošanu. Bruņinieka nosaukums bija mantojams. Kas varēja pierādīt savu bruņinieka izcelšanos līdz ceturtajam sencim (vācieši to dēvē par ceturto celi, bet latvieši par ceturto augumu), tas pēc Sakšu spoguļa bija uzskatāms par bruņinieku pat tad, ja viņam nebija lēņa.[143]

8. Viduslaiku literatūra par lēņu tiesībām

Pat pirms XII gadsimta, kad ievērojami pieauga interese par civiltiesībām un par *Corpus iuris civilis*, tiesību pētnieki gatavoja komentārus un glosas – *Liber Papiensi*s, tas ir, viņi izskaidroja noteiktus vārdus un frāzes. Sākumposmā tiesību skolā Boloņā pētnieki iepazinās ar lēņu paražām Lombardijas versijā, kas bija spēkā lielā daļā Itālijas. Karols de Tako no Benevento (*Karolus de Tocco from Benevento*), kas pasniedza Boloņā, izstrādāja šo paražu glosas. Viņa darbam bija vērā ņemama autoritāte tiesību skolās. Taču XII gadsimtā Ziemeļitālijas pilsētās valdīja tendence samazināt ģermāniskos elementus itāļu tiesībās, atgriežoties pie romiešu tiesību izpratnes. Tāpēc Boloņas glosatori dedzīgi uzsvēra romiešu tiesību vērtības, tomēr viņi nevarēja savās studijās pilnībā ignorēt visus lēņu tiesību aspektus.[144]

Vācu ķeizari Konrāds II 1037.gadā un Lotars III 1136.gadā sāka impērijas līmenī regulēt senjora un vasaļa tiesiskās attiecības, pieņemot vasaļus aizsargājošus likumus un veidojot pozitīvo lēņu tiesības regulējošo tiesību bāzi līdztekus paražām. Protams, par šiem avotiem tika rakstīti arī komentāri. 1150. g. kāds Oberts de Orto (*Obertus de Orto)*, impērijas tiesas tiesnesis Milānā, erudīts paražu tiesībās, sastādīja krājumu, kas pazīstams kā *Libri Feudorum* ("Feodu grāmatas").[145] Tas galvenokārt balstījās uz impērijas likumiem, taču tajā tika iekļauti arī citi materiāli, piemēram, dažādi lēņu tiesu spriedumi, Lombardijas paražas un izvilkumi no Pāvijas skolas rakstiem. Leģenda vēsta, ka de Orto jaunībā

[142] von Repgow E. *Der Sachsenspiegel.* Übersetzt und eingeleitet von Paul Kaller. – München: Verlag C.H.Beck, 2002, S. 20– 21.

[143] Ibid.

[144] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 35, 36.

[145] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 18.

© Tiesu namu aģentūra

devies studēt tiesības uz Boloņu un bijis pārsteigts, ka tur tik maz uzmanības pievērsts tiesiskajai sistēmai, kurai savu mūžu bija ziedojis viņa tēvs, būdams tiesnesis. De Orto seniors atbildējis savam dēlam divās vēstulēs, kurās iekļāvis lēņu tiesību pamatelementus. De Orto grāmatas izejmateriāls bija reāla prakse, un tajā ir teikts: "Romiešu tiesībām ir autoritāte, taču to spēks neizplešas uz gāzto paražu rēķina".[146]

Protams, juristiem, kas praktizēja, radās interese par lēņu tiesībām. Pīlijs (*Pillius,* 1169–1207), dižā Placentīna[147] skolnieks, komentēja *Libri Feudorum*. Citu kopojuma variantu, grāmatas stingri iedalot nodaļās, balstoties uz Justiniāna kodifikācijas modeli, 1220.gadā uzrakstīja Akursijs (*Accursius*, 1182–1259) un ietvēra to savās *Standard Gloss* grāmatās.[148] Tādā veidā tiesību zinātnieku darbības rezultātā feodālo tiesību pamatavoti tika ierindoti starp *libri legales* – likumīgi atzītajām grāmatām par rakstītajām tiesībām. Kamēr akadēmiskie juristi nodarbojās ar lēņu tiesību apstrādi universitātēs, tikmēr praktiķi, kas izmantoja likumus savā vai valdnieku labā, ieviesa lēņu tiesības savā praksē, lēņu tiesības tuvinot karaļa tiesībām.

Anglijā īsi pirms 1190.gada grāmatā, kas pazīstama ar nosaukumu "Glanvila" (pēc tās iespējamā autora vārda), tika aprakstīti valsts likumi un paražas, pamatā lēņu un zemes tiesības. Apmēram pusgadsimtu pēc "Glanvilas" vācu tiesnesis Eike fon Repgovs sarakstīja līdzīgu darbu sakšu tiesnešu vajadzībām – *Sachsenspiegel* (Sakšu spogulis).[149] Arī tam pamatā bija vietējās paražas. H.Bermans uzskata, ka tas nebūtu uzrakstīts, ja universitātēs nestudētu lēņu tiesības. Sakšu spogulis bija neoficiāla kompilācija. Tomēr tam bija liela autoritāte, un tas tika recipēts arī citos Vācijas rajonos. [150]

Tādā veidā lēņu tiesības dižajos viduslaikos vairs neuzskatīja par barbariskām un primitīvām un studēja universitātēs kā neatņemamu tiesību sastāvdaļu.

---

146 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 35, 36.

147 Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 82.

148 Ibid., S. 86.

149 von Repgow E. *Der Sachsenspiegel.* Übersetzt und eingeleitet von Paul Kaller. – Mūnchen: Verlag C.H.Beck, 2002, S. V–VI.

150 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 295.

© Tiesu namu aģentūra

"Bovē paražas" (*Customs of Beauvaisis*), pareizāk "Klermonas grāfistes paražas", 1280.gadā ir aprakstījis Filips de Bomanuārs (*Philippe de Beaumanoir,* 1250–1296*)*. Viņš nebija jurists, bet lēņa kungs ar ievērojamu pieredzi tiesas spriešanā.[151] Paražas apstiprināja viduslaiku dažādo tiesību avotu tuvināšanos. Tās atainoja lēņu paražu sajaukšanos ar rakstīto likumu.[152] Ievadā Bomanuārs pievērsa uzmanību ļoti būtiskam jautājumam: viņš uzsvēra, ka izlēmis pierakstīt šīs paražas, lai tās saglabātu, jo viņš ir ievērojis, ka praksē paražas prevalē pār seno romiešu tiesībām. Taču tā kā atmiņa nav pilnīga, tas, kas netiek uzrakstīts, drīz aizmirstas. Cilvēku atmiņas par notikumu, kas bijis pirms dažām dienām vai nedēļām, ir neuzticamas, nedrošas, viņu atmiņas par to, kā konkrētu jautājumu kārtojuši viņu tēvi, ir vēl nedrošākas, kamēr nav pamatotas ar faktiem, protokolētas vai pierakstītas. Tas ir paražas kā tiesību avota paradokss: paražas, lai tās netiktu aizmirstas, vēlams pierakstīt. Taču tad, kad tās pieraksta, tās vairs nav paražas. Kļūstot par rakstītām tiesību normām, tās zaudē savu elastību, bet kļūst pieejamas reformām. Tādā veidā virzīdamās pretī likumisku procedūru racionālākai formai, paražas pielāgojas laika garam.[153]

Bomanuārs deva paražu lietošanas piemērus, uzsverot, ka paražas jurisdikcijā tiek universāli ievērotas. Regulāri ievērotas paražas piemērs, pēc Bomanuāra domām, ir norma, ka personai, kam ir parāds, tas jāsamaksā septiņās dienās, ja vien viņš kā dižciltīga persona to nevar nomaksāt piecpadsmit dienās: "Šī paraža ir tik skaidra, ka man nav nācies piedzīvot tās apstrīdēšanu".[154]

Kā otru paražu normas lietojuma piemēru viņš aprakstījis netraucētu īpašuma daļas valdījumu desmit gadu garumā to cilvēku priekšā, kas gribētu to aizliegt. Šis valdījums pastāv tik ilgi, kamēr pastāv tādi cēloņi kā pirkums, dāvana, mantojums, ķīla vai novēlējums. Tik ilgi, kamēr īpašums tiek turēts rentes dēļ, kura pienākas lordam, apsaimniekotājam bija valdījuma tiesības un tiesības uz pilnu titulu. Šādi lietojuma veidi nebija spēkā tādos gadījumos, kad zeme tika turēta līgavas pūram vai tā bija nomas objekts, vai ieķīlāta, – jo neviens nevarēja mainīt tās

[151] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 264.

[152] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 293.

[153] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 37.

[154] Ibid., p. 39, 40.

© Tiesu namu aģentūra

valdījuma pamatus.[155] Arī gada un vienas dienas norma patiešām bija cēlusies no paražām – piemēram, dzimtcilvēks, kas bija spējis uzturēties tik ilgi pilsētā, ieguva brīvību no sava kunga, bet pārējās divas lietojuma formas ir cēlušās tieši no iegūšanas normām, no priekšrakstiem, kuru pirmsākumi rodami Justiniāna kodifikācijā. Lai arī bija neapšaubāma romiešu civiltiesību ietekme, taču būtībā saglabājās lēņu paražu konteksts. Tas izpaudās principā, ka neviens lietojums, kas samazina senjoru īpašuma normālo vērtību, nav likumīgs attiecībā pret viņu, kamēr senjors kaut kādā veidā saņem renti vai peļņu.

Lēņu tiesību teorētiskā attīstība XII un XIII gadsimtā tuvojās pārējo tiesību līmenim, stabilizējās to lietošana praksē un studēšana skolās. Zinību vīri uzsvēra paražu nozīmi, daļēji tāpēc, ka tautā paražām bija autoritāte. Tiesību avotu pierakstīšana atļāva veikt pārmaiņas paražās, tās saskaņojot ar jaunajiem priekšstatiem par karaļa varu vai jaunajām tirdzniecības prasībām. Lēņu un zemes paražu tiesību sajaukšanās ar romiešu civiltiesībām radīja visā Rietumeiropā pilnīgi jaunu paražu kvalitāti, jo paražās bija izmantoti romiešu civiltiesību vispārīgie principi, lai gan vēl ar lokālām modifikācijām (no XIV gadsimta līdz XVI gadsimtam).

[155] De Beaumanoir P. *Coutumes de Beauvaisis*. – Paris: ed.by A.Salmon, 1970, p. 219, 220.

© Tiesu namu aģentūra

TNA GRĀMATA

© Tiesu namu aģentūra

IV. Kanoniskās tiesības

1. Kanonisko tiesību jēdziens un nozīme viduslaiku Eiropā

Lielākā daļa no pierakstiem, kas saglabājušies no Eiropas viduslaikiem, ir dažādi juridiskie dokumenti, bet senākie no tiem lielākoties attiecās uz kanoniskajām tiesībām. Tie bija statūti, hartas, reģistri, raksti, lēmumi, testamenti, tiesību ruļļi, nodokļu reģistri un citi rakstiski civilās administrācijas dokumenti, kā arī baznīcas juridiskie dokumenti – sinožu kanoni, baznīcas likumu krājumi, aktu grāmatas un baznīcas tiesu lietu dokumenti, bīskapu reģistri, mandāti, memorandi, formulāri, klosteru kārtulas un daudzi citi baznīcas administrācijas dokumenti. Tiesību vēsturnieki savos pētījumos izmanto arī hronikas un citus informācijas avotus, kuros ir runa par tiesu lietām. Tie vēsta par noziegumiem, īpašuma strīdiem, līgumiem un citām sadzīves lietām, piemēram, laulībām, šķiršanos, atraitnību, rīcību ar īpašumu. Visām šīm lietām bija juridiskas sekas un tās bija noteiktas ar likumu. Pat viduslaiku dzejnieki nereti izmantoja likumu valodu, lai mīlestību un laulības, nodevību un nepatiesas liecības, laulības pārkāpšanu un izvarošanu, nāvi un sēras aprakstītu kā juridiskas attiecības.[1]

Daži viduslaiku tiesību avoti ir izmantojami gandrīz visu viduslaiku dzīves aspektu pētījumiem. Bet kuri? Viduslaiku tiesību avoti ir ļoti dažādi. Viena apvidū vai pilsētā nereti pārklājās vai sadzīvoja vairākas juridiskās sistēmas, katra ar saviem likumiem, kā arī ar savu tiesu sistēmu. Viduslaiku sabiedrībā lēņu, zemes, municipālie, karaliskie, jūras, tirgotāju un romiešu likumi cieši pastāvēja līdzās viens otram. Katrs no tiem aptvēra savu kompetences jomu, lai gan regulāri izcēlās strīdi par juridiskajiem jautājumiem, kuros bija grūti norobežot kompetences.[2]

Tomēr gudrākie prāvnieki spēja atrast ceļus, kā manipulēt ar šo juridisko konkurenci, lai gūtu vēlamo rezultātu. Daudzās tiesas un juridiskās sistēmas deva indivīdiem un iestādēm iespēju iesniegt savu prasību tajā sistēmā, kurā viņi paredzēja iegūt sev vēlamo rezultātu (kur viņiem šķita

[1] Christofer Br. *The medieval ideal of marriage*. – Oxsford, 1989; arī: Kelly H. A. *Love and marriage in the age of Chaucer*. – Itaka, New York, 1975.

[2] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 8–10.

© Tiesu namu aģentūra

izdevīgāk) īsākā laikā, par minimāliem izdevumiem. Tas, protams, nenozīmē, ka viduslaiku prāvnieki rīkojās racionālāk nekā to darītu šobrīd.

Lai labāk izprastu juridiskos dokumentus, kas saglabājušies no dažādajām juridiskajām sistēmām, nepieciešamas dziļākas zināšanas par juridiskās valodas un procesu smalkajām niansēm, kas attiecas uz katru konkrēto juridisko sistēmu. Juridiskajos pierakstos vēsturnieki nereti ir atklājuši, ka lietas pieraksts reizēm neatklāj lietas patieso saturu.

Piemēram, vārdi "ar spēku un ieročiem" (*By force and arms)* angļu juridiskajos dokumentos ne vienmēr nozīmē, ka pārkāpums, par kuru prasītājs griežas tiesā, ir bijis saistīts ar ieročiem vai fizisku iespaidošanu – vismaz ne tiešā nozīmē. *By force and arms* bija tikai tehniska formula, lai nodotu lietu karaļa tiesu sistēmai. Tāpat arī ar vārdu *clerics* (garīdznieks), kas parādās baznīcas dokumentos, ne vienmēr tika domāta baznīcas amatpersona. Taču cituviet rakstos tādi baznīcai piederīgi cilvēki kā mūķenes un mūku ordeņa biedri vispār netika saukti par c*lerics*.[3] Arī ar *libel* (*libellus*) kanoniskajās tiesībās neapzīmē neko apkaunojošu, ne arī "mazo grāmatu". Juridiskajos dokumentos parādās šī termina iespējamais skaidrojums – tas attiecināts uz oficiālo lūgumu pārskatīt lietu. Juridisko dokumentu terminoloģija ir mulsinoša kā viduslaikos, tā bieži arī tagad. Tā neatbilst sarunu valodai, un cilvēki gadsimtiem ilgi ir strīdējušies par to.[4]

Kanoniskās tiesības ieņēma unikālu vietu citu juridisko sistēmu vidū, kuras uzplauka agrajos un dižajos viduslaikos. Kanoniskās tiesības var definēt plaši, kā to dara, piemēram, krievu tiesību vēsturnieki, norādot, ka kanoniskās tiesības ir likumu un noteikumu kopums, kurus ir noteikusi vai atzinusi kristīgā baznīca.[5] Rietumu tiesību vēsturnieki definē kanoniskās tiesības šaurāk. Viņu izpratnē kanoniskās tiesības ir katoļu baznīcas tiesības jeb tādu tiesību un regulējošu normu kopums, ko kristietības organizācijas pārvaldei un tās locekļiem ir izveidojušas vai adaptējušas baznīcas atzītas autoritātes. Vārdu "adaptēts" izmanto, lai īpaši uzsvērtu faktu, ka baznīca atsevišķus elementus kanoniskajās tiesībās ir aizguvusi no romiešu civiltiesībām un to privātpersonu rakstu darbiem, kas nav baznīcas pārvaldes atzītas autoritātes. Vārds "kanons" ir cēlies no grieķu valodas vārda *kanon*, kas nozīmē normu vai praktisku

[3] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 8–10.

[4] Rand E.K. *Ioannes Saresberiensis sillabizat*. Speculum 1. – London, 1926, p. 447.

[5] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 141.

© Tiesu namu aģentūra

norādījumu (nemaz nerunājot par pārējām šī vārda nozīmēm, tādām kā saraksts, katalogs; vēl senāka un līdz ar to arī burtiskāka nozīme ir mērkoks).[6] Kristietībai kļūstot par Romas valsts baznīcu, kanons kļuva par vārdu, kas iemantoja izteiktu baznīcas termina jēgu. IV gadsimtā to lietoja attiecībā uz koncilu pavēlēm, tādā veidā pretstatot to grieķu vārdam *nomoi,* ar ko apzīmēja civilās varas iestādes izdotās ordonanses. Kanonisko tiesību sākumposmā mēs sastopamies ar terminiem, kas attiecās uz baznīcas likumdošanu tās tapšanas un stabilizācijas procesā: *canones, ordo canonicus, sanctio canonica*. Bet termins "kanoniskās tiesības" (*ius canonicum*) jurisprudencē ienāca tikai XII gadsimtā kā pretstats civilajām tiesībām *(ius civile*).[7]

Līdz pat V gadsimta beigām, kamēr saglabājās "Romiešu pasaules vienotība", kristiešu baznīcas grieķu un latīņu atzaru tradīcijas, tostarp juridiskā, bija cieši vienotas. Taču jau šajā posmā sāka veidoties atšķirīga izpratne par baznīcas organizāciju un attiecībām ar laicīgo varu, turklāt atšķīrās arī dievkalpojumu valodas. Tas turpmākajos gados noveda pie baznīcas sašķelšanās katoļu un pareizticīgajās kristiešu baznīcās.[8] Kanoniskās tiesības, kas tiek analizētas šajā grāmatā, kā jau tika minēts, ir katoļu baznīcas tiesības. Šī izvēle ir pamatota ar faktu, ka viduslaiku Eiropa, kas veidojās uz Rietumromas drupām, mantoja no tās kristīgās baznīcas latīņu atzaru, no kura vēlāk noformējās katoļu baznīca.[9]

Kanoniskās tiesības tiek dēvētas arī par "eklēziskajām tiesībām" (*ius ecclesiasticum*), kaut gan, apskatot šo jautājumu dziļāk, ir saskatāma atšķirība starp kanoniskajām un eklēziskajām jeb baznīcas tiesībām (*ecclesia* baznīca, gr. *ekklesia* tautas sapulce, draudze).[10] Proti, kanoniskās tiesības nozīmē *Corpus iuris* tiesības, kas satur no romiešu tiesībām aizgūtas normas. Termins "eklēziskās tiesības" attiecas uz visām tiesībām, ko ir radījušas baznīcas pārvaldes institūcijas, pat uz tām, kas ir izveidotas vēlāk, balstoties uz kompilāciju *Corpus iuris*. Līdz XII gadsimtam ar terminu "eklēziskās tiesības" apzīmēja tās laicīgās varas

[6] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 195–196.

[7] Wieacker F.A. *History of Private Law in Europe*. – Oxford: Claredon Press, 1995, p. 50, 51.

[8] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 164.

[9] Interesenti ar pareizticīgās baznīcas viduslaiku avotiem var iepazīties krājumā: *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 156–163.

[10] Дюрант В. *Цезарь и Христос*. – Москва: Крон-Пресс, 1995, с. 945.

© Tiesu namu aģentūra

pieņemtās tiesību normas, kas regulēja baznīcas tiesiskās attiecības.[11] Lai uzsvērtu atšķirību starp imperatora jeb autoritatīvām laicīgām tiesībām (*ius caesareum*), kanoniskās tiesības dažreiz tiek sauktas arī par pontifikāta tiesībām. Par pontifikiem senajā Romā sauca priesterus likumu zinātājus un tiesnešus. Jau senās Romas septiņu karaļu valdīšanas laikā laicīgās tiesības jeb *ius humanum* tika nošķirtas no dievišķajām jeb *ius divinum*.[12] Bieži kanoniskās tiesības dēvē par svētajām tiesībām (*ius sacrum*) un dažreiz pat par dieva tiesībām (*ius divinum*), jo saskaņā ar kristīgās baznīcas viedokli tās attiecas uz visām pasaulīgajām lietām, un to mērķis ir visu cilvēku labklājība dievišķā Kristus izpratnē.[13]

Kamēr citas juridiskās sistēmas (izņemot imperatora tiesības, kas vienoja Vācu Svētajā Romas impērijā iekļautās Rietumeiropas zemes) norobežojās ar vienu reģionu vai pilsētu, kanoniskās tiesības darbojās kā starptautiski likumi. Tās regulēja visu Rietumeiropas kristiešu dzīvi. Kanoniskās tiesības attiecās uz visiem, kas ar kristīšanos bija pievienojušies kristietībai jeb kristīgajai baznīcai kā vienotam "ķermenim", kurā apvienota tauta un klēriķi, bet tā galva ir Jēzus Kristus.[14] Ar maziem izņēmumiem kanoniskās tiesības tika pielietotas visās Rietumeiropas kristietības zemēs. Tāpēc kanoniskās tiesības sauc par pirmo mūsdienu Rietumeiropas tiesību sistēmu.[15] Viduslaikos iezīmējās arī baznīcas centieni ar kristīgās ticības un kanonisko tiesību palīdzību apvienot un pakļaut savai jurisdikcijai Rietumeiropu. Šiem centieniem sekoja visu līmeņu laicīgās varas pretestība. Ar Evanģēlija principu "Dievam Dieva tiesa, ķeizaram – ķeizara" viduslaikos tika norobežotas divas varas, divas jurisdikcijas – garīgā un laicīgā. Divu varu jurisdikcija pār viduslaiku kristiešiem un šo varu konfliktēšana vai apvienošanās kopīgiem mērķiem bija viena no viduslaiku Eiropas spilgtākajām iezīmēm.[16]

---

[11] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 197.

[12] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 42–43.

[13] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 9.

[14] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 141.

[15] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 195.

[16] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 98, 99.

© Tiesu namu aģentūra

Kanoniskās tiesības bija ievērojamas ar to, ka vismaz formāli – *de iure* – šie likumi attiecās uz visiem vienādi, neatkarīgi no dzimuma, kārtas vai nacionālās piederības. Tādējādi dinastiju savienības feodāļu dzimtās un laulības zemnieku kārtā formāli juridiski bija pakļautas vienam likumam – kanoniskajam laulību likumam. Tas tomēr nenozīmēja, ka baznīcas tiesas izturējās pret aristokrātiju un zemniecību ar vienlīdzīgu objektivitāti.

Kanonisko tiesību sistēma, kā jebkura cita sistēma, var būt pat biežāk nekā citas – neatbilda saviem ideāliem. Nozīmīgs ir fakts, ka vienlīdzīga objektivitāte, ko sludināja Jēzus, bija kanonisko tiesību ideāls. Rūdolfs Zoms uzskata, ka līdz XI gadsimtam baznīcas tiesības bija vairāk sakramentālas, garīgas un teoloģiskas nekā juridiskas. Tās saturēja kristīgos ideālus un liturģijas noteikumus, tāpēc tās nebija izmantojamas dzīvē kā tiesības. Tas mainījās pēc pāvesta Gregora VII darbības un Graciāna traktāta par kanoniskajām tiesībām, kad tās kļuva par reālajai dzīvei piemērojamām tiesību normām.[17] Vēl jāatzīmē, ka uz daudziem jautājumiem par to, kā darbojās kanoniskās tiesības, jo īpaši agrajos viduslaikos, pašlaik vēl nav iespējams atbildēt.

Kā raksta ievērojamais viduslaiku kanonisko tiesību speciālists Džeimss Brandeidžs: "Kanonisko tiesību vēsture vēl nav uzrakstīta. Daļēji tas ir tāpēc, ka pierādījumu ir tik daudz, un tāpēc, ka ļoti liela daļa no šiem pierādījumiem vēl nav atsijāta un publicēta".[18] Tā ir patiesība, lai gan kanoniskās tiesības ir lietotas gadu tūkstošiem, plaši studētas universitātēs un garīgajās skolās un par tām ir uzrakstīti ļoti daudzi nopietni zinātniski pētījumi.

Pieejamo materiālu klāsts ir ļoti liels un tā radītās problēmas – gan juridiskās, gan teoloģiskās – ir grūti risināmas. Tai pašā laikā kanoniskie pieraksti, dokumenti un komentāri sniedz labu ieskatu par to, kā darbojās viduslaiku institūcijas, kā viduslaiku cilvēki domāja un izturējās. Te ir informācija par tiesību normām, to piemērošanu un sabiedrības attiecībām šajā laikposmā. Bez tam viduslaiku kanonisko tiesību izpēte jau ir pierādījusi nozīmīgas un iepriekš neatklātas saites starp viduslaiku baznīcas likumu sistēmu un procesuālo tiesību (īpaši kriminālprocesuālo), tiesību filozofijas, valsts pārvaldes modeļu un politiskās domas attīstību.[19]

---

[17] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 197.

[18] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p.10.

[19] Ibid.

© Tiesu namu aģentūra

Viduslaikos kanoniskās tiesības tika dalītas atbilstoši Graciāna iedibinātajam dalījumam:

1) *ius antiquum* jeb vecās tiesības. Tās sevī iekļāva kristīgās baznīcas koncilu lēmumus;
2) *ius novum* jeb jaunās tiesības, t.i., pāvestu dekrēti.[20]

Vēl kanoniskās tiesības var dalīt publiskajās un privātajās. Gan publiskās kanoniskās tiesības, kas regulē attiecības starp baznīcas vadību un kanonisko tiesību subjektiem, gan privātās kanoniskās tiesības, kuras reglamentē kristīgu privātpersonu savstarpējo darbību, var dot mums ieskatu par norisēm mūsu pašu sabiedrībā un tās institūcijām, kā arī zināšanas par zudušo viduslaiku kristīgo pasauli, no kuras izaugusi mūsdienu pasaule.

2. Likums agrīnajā kristiešu baznīcā

Lai izprastu viduslaikos valdošās kanoniskās tiesības, ir nedaudz jāatkāpjas no viduslaikiem un jāieskatās kristietības pirmsākumos. Kristiešiem no seniem laikiem ir bijušas dalītas jūtas pret likuma lomu reliģiskajā dzīvē. Jēzus ir izteicies diezgan rezervēti par Mozus bauslību kā par garīgās attīstības avotu. Tomēr viņš noliedza, ka ir vēlējies likumus vispār atcelt.[21]

Duālisms attieksmē pret tiesībām visspilgtāk izpaudās Svētā Pāvila vēstulēs. Dažas rindas no Pāvila rakstiem manāmi norāda uz to, ka likums kopumā nav piemērots mehānisms garīgo mērķu definēšanai kristiešiem, lai arī citviet Svētais Pāvils Mozus bauslību ir nosaucis par svētu, noteiktu un labu esam.[22]

Lai gan par likuma vietu kristiešu dzīvē ir duāli spriedumi, baznīca drīz vien sāka veidot savu tiesību sistēmu, jo tās līderi atklāja, ka sabiedrībai bija nepieciešama ne tikai laba griba un mīlestība, bet arī likumi un noteikumi, lai regulētu tās darbību, noteiktu tās dalībnieku funkcijas un koordinētu to savstarpējās attiecības.[23] Līdzīgi tam, kā to vēlāk atklāja citas ticības līderis Muhameds (sk. nodaļu par musulmaņu tiesībām), kristieši jau pašos ticības attīstības pirmsākumos sāka veidot savas, uz ticību balstītās tiesību normas.

---

[20] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 198.

[21] Piemēram: Bībele Mat. 5; 17–20 un Mat. 23:23.

[22] Bībele Rom. 7:12, Rom. 10:4, Gal. 3:10–13 un Col. 2:14.

[23] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 164.

© Tiesu namu aģentūra

Šādu normu apkopojumi baznīcas vajadzībām kristietības vēsturē parādījās ļoti agri. Jau no pašiem pirmsākumiem kristiešu tiesības tika fiksētas rakstiski. Par pamatu kristīgajam likumam kalpoja Svētie raksti. Jau no I gadsimta tika sasauktas kristiešu sapulces, lai tajās lemtu par ticīgajiem saistošiem jautājumiem. Ar laiku šādu, kristiešiem saistošu normu kļuva aizvien vairāk. Tās tika pieņemtas baznīcas kopienu (draudžu) vārdā, turklāt tika uzskatīts, ka tām ir juridisks spēks. Klēriķi jau no pašiem kristīgās baznīcas pirmsākumiem bija izglītoti cilvēki. Baznīcas tiesību normu autoritāte bija atkarīga no tā, kā šīs normas bija fiksētas dokumentos. Tāpēc jau kanonisko tiesību veidošanās pirmsākumos liela vērība tika pievērsta argumentācijai un juridiskās valodas skaidrībai. Tās bija vērtības, ko kanoniskās tiesības pārņēma no vēlās antīkās pasaules juridiskās tradīcijas.[24] Kanoniskās tiesības veidojās vēlās antīkās sabiedrības laikā, tāpēc tās iespaidoja romiešu tiesības. Vēlāk, viduslaiku sākumā, kad Rietumroma bija gājusi bojā, kristīgā baznīca bija romiešu tradīciju glabātāja. Viduslaiku tiesību paraža: "Baznīca dzīvo pēc romiešu tiesībām".[25]

Pati vecākā baznīcas likumu grāmata, kura saglabājusies līdz mūsdienām, ir 12 Apustuļu Doktrīnas, kas uzrakstītas I gadsimta beigās vai II gadsimta sākumā. Šajā likumu grāmatā, kura ir nedaudz biezāka par parastu brošūru, ir iekļauti morāles priekšraksti, kam seko ieteikumi liturģisko kalpojumu noturēšanai un dažas normas baznīcas vadībai.[26]

Doktrīnām drīz vien sekoja divi plaši likumu apraksti, kas regulēja savstarpējās attiecības kristiešu sabiedrībā. II gadsimtā sarakstītais krājums "Hermas mācītājs" vairāk atgādina apokalipsi, nevis likumu grāmatu. Tā sastāv no piecām vīzijām – atklāsmēm, mazliet vairāk par desmit likumiem un desmit līdzībām.[27]

Darbs *Traditio apostolica* parādījās III gadsimta sākumā. Tās autors, kurš nav zināms, apgalvoja, ka viņa grāmata izskaidro ģeniālo apustuļu doktrīnu, un brīdināja, ka jebkāda veida novirzes no tradīcijas novedīs līdz doktrīnas kļūdai un ķecerībai.[28] Lai gan šī grāmata pēc satura bija tīri liturģiska, tā tomēr saturēja vērtīgu informāciju par baznīcas organizāciju un struktūru III gadsimtā. Grāmata *Didascalia apostolrum*,

[24] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 182.

[25] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 141.

[26] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 12.

[27] Ibid.

[28] Дюрант В. *Цезарь и Христос*. – Москва: Крон-Пресс, 1995, с. 666.

© Tiesu namu aģentūra

kas datēta ar III gadsimta vidu, lielā mērā satur informāciju no grāmatas *Traditio apostolica*, bet tajā ir atrodama arī papildu informācija par tādām tēmām kā kristiešu sabiedrības atbildība pret atraitnēm un bāreņiem, Mozus ticīgo – kristiešu – attiecības. Šis krājums saturēja normas, kas bija vērstas pret izlaidīgu dzīves veidu, un normas par grēku nožēlošanu, kā arī regulēja dažādas baznīcas lietas. Arī Hipolita kanonos, kuri parādījās IV gadsimta vidū Ēģiptē, tika runāts par baznīcas attieksmi, tostarp pret militāro dienestu, aicinot kristiešus dzīvot saskaņā ar savu ticību un kristīgās baznīcas vērtībām.[29]

Visā Romas impērijā paaudzēm ilgi kristiešu sabiedrības cīnījās par savu pastāvēšanu naidīgā vidē. Kristieši tikās privātmājās vai nelielās kapelās, bet viņu grupas bija organizētas pēc sinagogas principa. Katra kristiešu draudze tika saukta par eklēsiju (*ecclesia*). Kristieši, līdzīgi Izīdas un Mitras pielūdzējiem, savā vidū uzņēma ne tikai brīvos, bet arī vergus. Lauku iedzīvotājus kristiešu misionāri sākotnēji necentās pievērst kristīgai ticībai. Lielākā daļa jauno ticības brāļu un māsu bija proletārieši (zemākā kārta Romas sabiedrībā, kurai piederēja personas bez īpašuma), tikai nedaudzi kristieši nāca no vidusslāņa vai bagāto Romas iedzīvotāju vidus. Vārds "pagāns" saistāms tieši ar šiem procesiem agrīnajā kristiešu baznīcā, jo tulkojumā no grieķu valodas vārds "pagāns" nozīmē – zemnieks.[30]

Ebreju sabiedrība noraidīja kristiešu apgalvojumus par Jēzu kā Dieva dēlu. Viņi nosodīja ebreju pievēršanu jaunai ticībai, turpinādami sekot Mozus bauslībai. Tāpat arī daudzi citu tautību cilvēki nepieņēma jauno ticību vairāku iemeslu dēļ. Pagānu intelektuāļi noraidīja kristiešu dievišķo atklāsmi kā neracionālu, kamēr valdības iestādes turēja kristiešus aizdomās par kriminālām darbībām, iespējams, pat nodevīgām sazvērestībām. Vienkāršie ļaudis kristiešu ieradumus uzskatīja par dīvainiem un ņēma ļaunā to, ka kristieši noraidīja pagānu reliģiskā kalendāra svētku svinēšanu.[31]

Kristieši veidoja mazu, noslēgtu cilvēku grupu, kas vairījās no kontakta ar apkārtējo sabiedrību, tāpēc naidīgums pret viņiem drīz vien pārauga atklātā vajāšanā. Līdz kristietībai Romas valsts bija samērā iecietīga pret dažādām reliģijām, tāpat kā šīs reliģijas bija iecietīgas (ja ne lojālas) pret Romas valsti. No dažādo kultu piekopējiem netika daudz prasīts,

[29] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 35–37.

[30] Дюрант В. *Цезарь и Христос*. – Москва: Крон-Пресс, 1995, с. 645.

[31] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 12.

© Tiesu namu aģentūra

tikai Romas valsts galvas kā Dieva godāšana. Politeistiem tas lielākoties nebija principiāls jautājums, bet citādi bija ar tādām monoteiskām reliģijām kā Mozus ticīgie un kristieši. Kristieši Romas imperatora godināšanā saskatīja elku pielūgšanu un stingri noteica savas ticības piekritējiem no tā atturēties. Turklāt kristieši neuzskatīja, ka laicīgā vara varētu būt pārāka par dievišķo.[32] Tāpēc Romas valsts secināja, ka kristietība apdraud pastāvošo valsts varu. Valsts kristiešu vajāšanu uzsāka līdz ar Nerona valdīšanu (37–68). Nerons uzskatīja kristiešus par piemērotiem grēkāžiem Romas dedzināšanā 64.gadā. Līdz Neronam kristiešus nenošķīra no jūdiem. Kristiešiem piemēroja Mozus ticīgo, ar likumu iegūto privilēģiju, kas atbrīvoja tos no Romas imperatora godināšanas. Taču Nerons šo valsts politiku mainīja. Kristiešus apvainoja melnās maģijas pielietošanā, ēzeļa pielūgšanā un cilvēku asiņu dzeršanā Lieldienās. Pēc šiem viltus apvainojumiem daudzi ticīgie tika nolemti nāvei. Kristiešu vajāšana, kas sākās ar Pētera un Pāvila nāves sodu un ticīgo dedzināšanu, turpinājās līdz pat mirklim, kad no troņa atteicās imperators Diokletiāns (284–305), kurš par galveno impērijas atjaunošanas līdzekli uzskatīja kristiešu iznīcināšanu.[33]

Nepārsteidz tas, ka šādos apstākļos pirmajos trijos gadsimtos kristiešu baznīcas likums bija vērsts uz disciplīnas saglabāšanu ticības brāļu vidū un koncentrējās uz iekšējām grupas lietām. Tā kā vajātajai kristiešu sabiedrībai bija visai grūti realizēt un administrēt savas lietas atklāti, viņi nevarēja cerēt uz valsts publisko iestāžu atbalstu, lai apvienotu savas intereses pret atkritējiem. Kristiešu likums šajos gadsimtos galvenokārt reglamentēja tādus jautājumus kā dievkalpojuma noturēšana, attiecības draudzes pārstāvju vidū un dažādu biedru apakšgrupu tiesības un pienākumi vienai pret otru.[34] Visticamāk, ka likumus bija formulējuši bīskapi un citi kristīgās sabiedrības līderi, kuri droši vien pārstāvēja kādas noteiktas grupas uzskatus par uzvedības normām.

Vajāšanas posms beidzās ar Konstantīna I nākšanu pie varas, kurš valdīja 311.– 337.gadā un pasludināja kristietību par Romas impērijas valsts reliģiju. Konstantīns un viņa pēcteči[35] mainīja romiešu valdības politiku attiecībā pret kristiešu baznīcu. Viņi ne tikai nostiprināja kristietību, bet izveidoja to par galveno Romas oficiālo reliģisko organizāciju. Šajā procesā baznīca kļuva par impērijas valdības institūciju, kurai bija

[32] Дюрант В. *Цезарь и Христос*. – Москва: Крон-Пресс, 1995, с.697.

[33] Ibid., с. 699.

[34] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 12.

[35] Izņēmums bija imperators *Jūlijs Atkritējs* (331–361).

© Tiesu namu aģentūra

privilēģijas un publiskie fondi. Baznīcu izmantoja kā impērijas administrācijas līdzekli. Šie jaunievedumi izraisīja nopietnas izmaiņas likumos, kas valdīja baznīcā, un nenovēršami izmainīja attiecības starp baznīcas līderiem un biedriem.

Sākot no Konstantīna I laika, baznīcu padomes, kurās sanāca kopā lielākā daļa bīskapu, lai izstrādātu kopēju politiku, izvērtās par nozīmīgu līdzekli kristiešu dzīves vadīšanai. Šeit pieņemtie kanoni un dekrēti drīz vien kļuva par pirmajiem vispārīgajiem baznīcas tiesību avotiem.[36] Baznīcas padomes, kā arī mazākas klēriķu grupas, dēvētas par sinodēm, tādējādi izveidojās par likumdevējām iestādēm, kļūstot par avotu jauniem likumiem, doktrīnām un garīgajai vadīšanai. Bez tam padomes un sinodes bieži vien darbojās kā tiesas, jo tās uzklausīja sūdzības par ticības noniecināšanu, kā arī pieņēma lēmumus par svarīgām kristiešu sabiedrības lietām. Lēnām veidojās konkurence starp valsts varas pieņemtajām tiesību normām un tā saucamo bīskapu jurisdikciju (lat. *episkopis audientia*).[37]

Tajā pašā laikā baznīca sāka veidot pārvaldes struktūru, kuras galvenās iezīmes jaušamas vēl mūsdienu kristīgajā katolicismā. Šī struktūra bija hierarhiska, vara un atbildība organizācijā tika sadalīta nevienlīdzīgi atkarībā no funkcionāru ieņemamā amata.[38] Draudžu priesteri bija pakļauti bīskapam, kas pārvaldīja lielāku apgabalu – diecēzi (*diocese*). Bīskapam bija tiesības pakļaut priesterus likumam un savai varai, lai uzturētu kārtību, kā arī atstādināt tos, kuri likumiem nepakļāvās. Bīskaps savukārt bija pakļauts metropolītam vai arhibīskapam, kura pārziņā atradās vēl lielāks reģions, saukts par provinci. Province ietvēra vairākas diecēzes. Katram bīskapam bija jāsniedz arhibīskapam pārskats par

[36] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 12.

[37] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 265, 266.

[38] Hierarhiskā sistēma kļuva par jaunu pakāpienu kristīgās baznīcas organizācijas attīstībā. Pirms IV gadsimta baznīcas struktūra bija daudz vienkāršāka. To varēja raksturot kā koleģiālu, nevis hierarhisku. Kristietība tajā laikā vairāk koncentrējās pilsētās, kur kristīgie pilsoņi veidoja vienotas kopas – draudzes (šīs kopas parasti sauca pēc pilsētas nosaukuma, piemēram, Efesas kopa, Aleksandrijas kopa vai jebkuras citas pilsētas vārdā). Katrā draudzē bija bīskaps. Priesteri un diakoni bija bīskapa palīgi. Bīskaps bija galvenais kristiešu pārstāvis un vadītājs pilsētā, un viņš nebija pakļauts nevienai augstākai iestādei. IV gadsimtā baznīca pieņēma subordinācijas principu, integrējoties Romas impērijas administratīvajā sistēmā, kura jau bija veidota kā hierarhiska struktūra. Sīkākai informācijai sk.: Fahey M. *A*. The catholicity of the church in the New Testament and in the early patristic period. *The Jurist*, No 52, 1992, p. 44–70.

© Tiesu namu aģentūra

savas diecēzes priesteriem un garīdzniekiem. Savukārt arhibīskapa jurisdikcijā atradās bīskapi. Metropolīti bija pakļauti vēl augstākai autoritātei – patriarham, kurš pārvaldīja baznīcas lietas vairākās karaļvalstīs. IV gadsimta beigās Konstantinopoles koncils (381) atzina Aleksandrijas, Antiohijas (*Antiochia*), Konstantinopoles, Jeruzalemes un Romas bīskapus par patriarhiem.[39] Romas bīskapi pieprasīja patriarhālo varu visā Rietumromas teritorijā un uzskatīja, ka viņiem pieder vara pār citiem patriarhiem. Šāds apgalvojums Austrumromas patriarhus nostādīja neērtā situācijā, tomēr viņi neuzdrīkstējās to noliegt. Kristīgā baznīca pauda savu viedokli arī jautājumā par Austrumromas galvaspilsētu, atzīstot, ka Konstantinopole ir jaunā Roma. Tātad vecā Roma bija varenākā un vadošā, bet jaunā bija atkarīga. No tā izrietēja arī atbilstoša baznīcas organizācija.[40]

Šādai sarežģītai hierarhiskai struktūrai bija nepieciešami stingri noteikumi, lai regulētu varas un atbildības sadalījumu starp pārstāvjiem katrā struktūras līmenī. Šie IV gadsimta jauninājumi iedibināja stingrus pamatus kristiešu reliģiskajai domai. Tie pastāvēja viduslaikos un darbojas joprojām. Līdz ar V gadsimtu Romas bīskapi, daļēji tāpēc, ka viņiem bija lielāka vara nekā citiem bīskapiem, sāka ieņemt aizvien nozīmīgāku vietu baznīcas likumu radīšanā. Romas bīskapi – pāvesti pierakstīja savus lēmumus par dažādiem jautājumiem un noteica vispārējus pretrunu risinājumus dekrētos vai vēstulēs. Vārdu "pāvests" pirmais attiecībā uz sevi ir lietojis Romas bīskaps Sirīcijs (*Siricius,* 384–399).[41] Pāvestu dekrēti vai vēstules sāka ieņemt būtisku lomu kanonisko tiesību avotu vidū. Jaunā tiesību un pārvaldes sistēma nenovēršami palielināja un nostiprināja baznīcas jurisdikciju.[42]

No IV gadsimta baznīcas tiesību krājumi vairojās gan skaita, gan apjoma, gan sarežģītības ziņā. Tādējādi tā sauktā *Constitutiones apostolicae*, krājums, kas apkopots Sīrijā, Etiopijā vai Palestīnā ap 380.gadu, jau bija krietni vien garāks nekā agrākie publicējumi. Apkopots astoņās grāmatās, *Constituciones apostolicae* bija kompilēts no plašiem informācijas avotiem – svētajiem rakstiem, apokaliptiskās

[39] Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 363.

[40] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 144.

[41] Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 363.

[42] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 14.

© Tiesu namu aģentūra

literatūras, sinožu lēmumiem un baznīcas vēstures. Autors bija izvirzījis sev mērķi radīt detalizētu aprakstu par dažādu grupu pienākumiem kristiešu sabiedrībā.[43]

Otrs šī laika lielākais kanoniskais krājums bija *Statua ecclesiae antiqua*, V gadsimta dekrētu kompilācija, ko sastādīja gallu un spāņu sinodes, jo tām bija īpaši daudz disciplināro normu, kas paredzētas klēriķiem un lajiem (laicīgu dzīvi dzīvojošie ticīgie). *Dionysiana*, kuru VI gadsimta pirmajā pusē apkopoja mūks Dionīsijs no Eksigas, bija ievērojami labāk sakārtota un sistematizēta nekā iepriekšējie krājumi. Dionīsijs savā krājumā ietvēra abus pāvesta dekrētus un sinožu kanonus, turklāt sakārtoja tos hronoloģiskā secībā. Viņš pētīja tā saukto apustuļu kanonu izcelšanos, kā arī citus tradicionālos materiālus, tomēr nolēma dažus izlaist un neiekļaut savā darbā.[44]

Apjomīgais VII gadsimta kanonisko tiesību krājums, kurš zināms ar nosaukumu *Hispana*, ilgi tika uzskatīts par autoritatīvu kanonisku krājumu. Tas apkopoja ļoti daudz kanonu, kas ņemti ne tikai no grieķu sinodēm, bet arī no Ziemeļāfrikas, bet īpaši no Spānijas. Bez tam *Hispana* ietvēra vairākus pāvestu dekrētus no pāvesta Damasija I (366–384) līdz Gregoram I (590–604). *Hispana* kanoniskais materiāls tika pārstrādāts vairākas reizes. Pirmā šī krājuma versija zināma kā *Collectio hispana chronologica*. Tajā kanoni un pāvesta dekrēti bija sakārtoti hronoloģiskā secībā. VII gadsimta otrajā pusē kāds nezināms autors, vai pat vairāki, pārkārtoja šo materiālu pēc normu regulētajiem tiesību objektiem. Tā tika izveidots jauns krājums, kas tika nosaukts par *Collectio hispana systematica*.[45] Šis krājums deva iespēju tā lietotājiem vienkāršāk strādāt ar kanoniem. *Hipsana systematica* ilgu laiku bija ļoti populārs krājums. Šis krājums tiesību vēsturē pazīstams arī kā "Pseidoisidora dekretālijas" jeb "Viltusisidora dekretālijas". Tas nebija autentisks baznīcas tiesību krājums. Šajā krājumā ietilpa vairāk nekā simts izdomātu pāvesta vēstījumu, viltoti dokumenti par baznīcas koncilu lēmumiem, "Konstantīna dāvinājums" un citi viltojumi, kuru nolūks bija pamatot pāvesta varu baznīcā un baznīcas virsvaru pār laicīgajiem valdniekiem.[46] Viduslaiku Eiropā darbojās tiesību falsifikatori jeb viltotāji, kas viltoja

[43] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 37.

[44] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 15.

[45] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 183.

[46] *Viduslaiku vēsture*. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971, 426.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

autoritatīvas normas, iekļaujot tajās sev izdevīgus noteikumus.[47] Reimsā darbojās vesela falsifikatoru skola, kas "pārtaisīja " kanonisko tiesību normas, lai gūtu iespēju paturēt sev bīskapu vēlēšanas un baznīcas varu pasludinātu par augstāko. Isidora vārds šim viltojumam bija nācis no uzskata, ka senākā *Hispana* kompilācija ir Seviljas Isidora (rietumgotu bīskaps, "Etimoloģijas" autors)[48] veikts kopojums. Falsifikācijas tika izmantotas visus viduslaikus, līdz XV gadsimtam, kad tās sāka apšaubīt franču juristi humānisti, bet galīgi tās atmaskoja kalvinistu jurists Dāvids Blondels (1628).[49]

Pirmajos piecos gadsimtos kanoni noteica tikai reliģiskās dzīves normas agrīnajā kristiešu sabiedrībā. Kanoni regulēja liturģiskā kalendāra struktūru, kura noteica ikgadējo kristiešu dzīves ritmu, baznīcas ceremonijas, kā arī citas liturģiskas darbības.[50] Tie uzskaitīja noteikumus svētku svinēšanai un noteica labdarībā savākto līdzekļu izdalīšanu atraitnēm un citām sabiedrības neaizsargātajām grupām. Vispār agrīnie kanoni definēja galvenos kristīgās doktrīnas elementus un skaidri

[47] Viens no visnozīmīgākajiem jaunajiem baznīcas likumu avotiem agrajos viduslaikos bija kanonu krājums, kuru mēs tagad saucam par "*Pseidoisidora dekretālijām*". Šis darbs saturēja daudz neviltotu koncilu kanonu un pāvesta vēstuļu, kas bija sajaukts ar viltotāju sacerētiem, falsificētiem kanoniem. Viltotāji veikli atdarināja oriģinālu valodas stilu un struktūru. Krājums tika piedēvēts *Isidoram Merkatoram* un acīmredzot bija sagatavots *Reimsas arhibīskapijā* IX gadsimta vidū. Tajā laikā meklēja papildu atbalstu bīskapa autoritātei un pāvesta varai, sastādot "antīko tekstu" krājumu. Autoritatīvajam krājumam vajadzēja atbalstīt pāvesta apgalvojumus, ka hierarhiskā vadības struktūra baznīcā tika noteikta jau no sākuma, no pašas dibināšanas. Šī dievbijīgā krāpšana bija ārkārtīgi veiksmīga. Gandrīz simts viduslaiku Pseidoisidora krājuma manuskriptu joprojām ir saglabāti līdz mūsdienām, jo tas bija visbiežāk kopētais kanonisko normu krājums. Bez tam tā visaptverošais regulējuma diapazons padarīja to par šķietami sevišķi vērtīgu uzziņas darbu. Bīskapi un abati vēlējas, lai tas būtu pie rokas, kad viņiem vajadzēja apspriest pagātnes tiesības un precedentus. Lai gan daži laikabiedri viduslaikos apšaubīja krājuma autentiskumu, vairākums kanonisko likumu studētāju un vēlākie kanonisko likumu autori brīvi lietoja Pseidoisidora darbu kā tiesību avotu un pārrakstīja gan īstos, gan viltotos tekstus paši savām kompilācijām. Tādā veidā šie viltojumi ātri iekļuva spēkā esošo kanonisko likumu masā, kur tie palika neatklāti gadsimtiem ilgi. "Pseidoisidora dekretāliju" ietekme bija ļoti ievērojama. Viltojumi ieviesa pavisam jaunus amatus baznīcas hierarhijā, piemēram, arhibīskaps – starpnieks starp metropolītu un patriarhu. Viltus izgudrojumi apstiprināja, ka Romas bīskapi ir dominējuši kristiešu dzīvē no seniem laikiem.Viltojumi ieviesa jaunas kanoniskās procedūru formas un pierādīšanas kārtību, kas ievērojami sarežģīja tiesāšanos viduslaiku baznīcā.

Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 35–37.

[48] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 94, 248.

[49] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 183.

[50] Assman J. *Das kulturelle Gadächtnis*. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. – München: C.H.Beck, 2002, S. 118, 119.

© Tiesu namu aģentūra

iezīmēja atšķirības starp kristiešiem un citiem cilvēkiem, kuri tika dēvēti par ķeceriem vai pagāniem. Bez tam kanoniskais likums agrīno laiku baznīcā centās uzskaitīt bīskapu un citu garīdznieku pilnvaras un pienākumus, definēt disciplināros sodus tiem, kas nespēj iekļauties augstajos standartos, kādi tika izvirzīti garīdzniecībai.[51]

Sākot ar IV gadsimtu, kad mūki sāka kļūt par kristīgās reliģijas būtisku iezīmi, kanoniskajam likumam vajadzēja definēt mūku un mūķeņu juridisko statusu. Kopš Konstantīna valdīšanas laikiem, kad kristiešu draudžu īpašumā nonāca ievērojamas bagātības, kanoni noteica likumus baznīcas materiālo vērtību pārvaldīšanai. [52]

Tāpat, sākot ar Konstantīna valdīšanu, kristiešu imperatori aizvien vairāk atzina bīskapu un citu garīdznieku juridisko autoritāti tādu jautājumu izskatīšanā, kas ietvēra kristīgo doktrīnu un morāli. Imperatori atzina, ka bīskapu lēmumiem šādos jautājumos ir likuma spēks. Bīskapi savukārt izveidoja savas tiesas – *Audienta episkopalis*, lai izskatītu lietas, kas ietilpa viņu kompetencē. Kanoniskajām tiesībām tādējādi tika piešķirts papildu spēks, ko atzina gan valsts vara, tā arī morālā autoritāte. Garīdznieku hierarhija kļuva par daļu no Romas valsts varas struktūrām.[53]

Ariānisms, donātisms un dažas citas sektu kustības IV un V gadsimtā saniknoja kristīgās baznīcas oficiālos līderus, kā rezultātā *Audienta episkopalis* un citi baznīcas tribunāli, it īpaši padomes un sinodes, izvirzīja jaunus sodus par novirzēm no kristīgās ticības oficiālās doktrīnas. Tika uzsākta cīņa pret ķecerību.[54]

Kanoniskās tiesības IV un V gadsimtā tikai sāka veidot savus noteikumus par pierādīšanas būtību un lietas izskatīšanas kārtību. Bīskapa tiesas savām vajadzībām piemēroja romiešu publisko tiesību spēkā esošās procesuālās normas. Šo procesuālo tiesību pielietojums tomēr ir neskaidrs. Tā laika rakstisku pierādījumu šajā jomā ir maz, tāpēc kopainu ir grūti raksturot. Garīdznieku tiesas šajā agrīnajā posmā ir patstāvīgi regulējušas to nepieciešamo pierādījumu standartus, kuri jāuzrāda tiesai. Pierādījumi, kas saglabājušies, apliecina, ka lietu izskatīšanas

[51] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 16.

[52] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 143–155.

[53] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 265, 266.

[54] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 90.

© Tiesu namu aģentūra

procedūra ievērojami atšķīrās dažādos reģionos un pat starp dažādiem tiesnešiem, tiesājot vienā reģionā.[55]

Pirmie kanoniskie krājumi ietvēra normas par dažādiem savstarpēji nesaistītiem jautājumiem, kas tajā laikā nodarbināja kristiešu sabiedrības līderus. Būtiskākie starp šiem jautājumiem bija kristiešu laulības un ģimenes tiesības, kristiešu attieksme pret verdzību, militārismu, ekonomiskās attiecības, attiecības starp kristiešiem un viņu kaimiņiem – nekristiešiem, kā arī baznīcas uzskatu un prakses fiksēšana un saglabāšana, ko garīdznieki uzskatīja par galēji nepieciešamu. Kanoni jau no paša sākuma regulēja laulību un ģimenes attiecības.[56] Tā bija tēma, kas vairākkārt tikusi pieminēta jau Svētā Pāvila vēstulēs.[57] Šīs normas pieminējuši arī vēlākie kristiešu dzīves aprakstītāji.

Romas impērijas kristīgie pilsoņi noslēdza laulību tādā pašā veidā, kā to darīja citi romieši. Kristiešu sabiedrība, salīdzinot ar pārējiem, tomēr ļoti atšķirīgi uztvēra laulību un tās sekas. Kristieši, pirmkārt, neatbalstīja laulību starp dažādu ticību pārstāvjiem un bieži vien noteica smagas sankcijas tiem, kuri vēlējās precēt cilvēku no citas reliģijas. Tā Trulles 5.–6. sinodē (691–692) pieņemtais 72. kanons noteica:

"Nav atļauts pareizticīgam vīrietim precēties ar sievieti pagāni, tāpat kā pareizticīgai sievietei – ar vīru pagānu".[58]

Bez tam kristiešu likums pilnīgi citādāk interpretēja laulības jēdzienu nekā romiešu civilais laulību likums.[59] Daudzi kristiešu filozofi uzskatīja, ka vienreiz dota piekrišana laulībai ietvēra pastāvīgu ieguldījumu mūža garumā, un to nevar vairs atcelt. Laulības tika uzskatītas par vienreizēju un negrozāmu saistību. Turpretī pagānu – romiešu – juristi laulību uzskatīja par nepārtrauktu procesu, kas turpinās, kamēr vien abas puses piekrīt būt šajā savienībā. Process, pēc romiešu juristu uzskatiem, tiek pārtraukts, līdzko viena no pusēm lauž šo savienību. Romiešu tiesības neatzīst valsts iejaukšanos, lai saglabātu laulību, jo uzskata, ka pušu brīvā griba šķirties neietekmē valsts un sabiedrības intereses.[60]

---

[55] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 16.

[56] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 33–53.

[57] Piemēram: Bībele 1 Cor. 7:1–9, 26–36; Eph. 5:3–4; Gal. 5:16–21.

[58] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 147.

[59] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p.18.

[60] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 458.

© Tiesu namu aģentūra

Kristiešu likums, tāpat kā pagānu likums, pieprasīja vecāku piekrišanu laulībai, kā arī abu jauno cilvēku piekrišanu. Pretēji pagāniem, kristieši neatstāja tiesības lemt par laulību tēviem, bet vēlējās, lai jaunlaulātie paši nonāk pie vienošanās par gatavību laulībai.[61]

Kristiešu viedoklis verdzības jomā būtiski neatšķīrās no romiešu pagānu likumiem. Neviena kristiešu autoritāte nenosodīja verdzību, bet, gluži pretēji, uzskatīja to par nepieciešamu sociālo institūciju. Tā Hangras sinodē (ap 340) tika noteikts: "Ja kāds, aizbildinoties ar ticību, māca vergam neklausīt savam kungam, izvairīties no kalpības vai strādāt pavirši un negodīgi, lai tas ir nolādēts".[62] Tas nebija nekas neparasts, ka kristiešu baznīcām un garīdzniekiem bija pašiem savi vergi, kurus viņi nodarbināja dažādos ikdienas darbos. Antīkā tehnoloģija nekādu alternatīvu tajā laikā nepiedāvāja.[63]

Tajā pašā laikā atsevišķi kristiešu domātāji, tāpat kā pagānu filozofi (it sevišķi stoiķi), uzskatīja, ka verdzība ir pretdabiska un ka jebkuram cilvēkam šajā pasaulē ir tiesības būt brīvam. Tā kā šī pasaule bija tālu no ideāla, tad kristiešu likums un prakse tomēr mēģināja tikai ierobežot vergu ekspluatāciju, nevis centās šo institūciju atcelt vispār. Kristiešu likums, lai arī nenoliedza verdzības iekārtu, noteica, ka kristiešiem jāizturas humāni pret saviem vergiem, un aicināja vergturus papūlēties apmierināt vergu reliģiskās vajadzības.[64] Pretstatā romiešu civillikumam kanoni juridiski atzina vergu laulību un centās aizsargāt vergu ģimenes, ierobežojot vergturu tiesības nošķirt vergu laulātos no bērniem.[65]

Agrīnās baznīcas kanoni noteica arī likumus par militāro dienestu un ierobežojumus vardarbībai kristiešu sabiedrībā. Jautājums, vai kristieši var dienēt romiešu armijā, satrauca daudzus klēriķus. Tāpat būtisks bija jautājums par to, kādos apstākļos kristietis var pielietot fizisku spēku, lai aizsargātu sevi, savu ģimeni un kopienu no ienaidnieka.[66]

Reliģiskās vajāšanas laikā kristieši debatēja, vai ir likumīgi pretoties vajātājiem. Bet pēc Konstantīna valdīšanas laika aktuāli kļuva citi

---

[61] Treggiari S. *Roman marriage: Iusi coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*. – Oxford, 1991, p. 515.

[62] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 150.

[63] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 18.

[64] Ibid., p. 19.

[65] Falcao M. *Las prohibiciones matrimoniales de caracter social en el Imperio Romano*. – Pamplona, 1976, p. 563.

[66] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 33–53.

© Tiesu namu aģentūra

jautājumi, proti, kādos apstākļos kristiešu valdība varētu sākt karot, vai kristiešiem vajadzētu piedalīties noziedznieku sodīšanā, kurus tiesājušas romiešu tiesas.[67]

Ekonomiskā vara, tāpat kā vardarbības un fiziskā konflikta morāle, bija vēl viens jautājums, par ko debatēja kristīgās baznīcas vadība. Kanoni no seniem laikiem aizliedza priesteriem un bīskapiem ņemt procentus no aizdotās naudas.[68] Tādi ievērojami kristiešu domātāji kā Svētais Ambrozijs (340–397) un Svētais Augustīns (354–430) IV un V gadsimtā strīdējās par to, vai garīdzniekiem pieklātos ņemt samaksu par šādiem pakalpojumiem, kurus Svētais Augustīns raksturoja kā legalizētu laupīšanu.[69]

V gadsimtā romiešu bīskapi un pāvests Leons I (400–461) likvidēja procentu likmes, kas bija baznīcas ekonomiskās politikas stūrakmens. No šī brīža augļošana kristiešiem kļuva par grēcīgu nodarbošanos. Baznīcai kā augošai, bagātai un spēcīgai organizācijai bija valsts piešķirtas privilēģijas regulēt tirdzniecību un biznesa darījumus. Kanoniskās tiesības regulēja ienākumu un cenu normas un pieprasīja, lai kristiešu tirgotāji tās ievērotu.[70]

Baznīcas autoritātes kristiešu Romas impērijā aizvien vairāk vēlējās izolēt savus kristīgos biedrus no ebrejiem un pagāniem, kuri joprojām atturējās no pievēršanās kristietībai. Tādēļ kanoniskās tiesības IV un V gadsimtā centās aizliegt pat ikdienišķus kontaktus ar neticīgajiem. Koncilu un vietējo sinožu kanoni aizliedza ticīgajiem pusdienot kopā ar nekristiešiem, nemaz nerunājot par piedalīšanos nekristiešu reliģiskajos pasākumos.[71] Kristieši nedrīkstēja pieņemt Mozus ticīga ārsta palīdzību vai aicināt Mozus ticīgos par lieciniekiem tiesās. Ne pagāni, ne Mozus ticīgie nedrīkstēja būt kristiešiem par tiesnesi. Nekristiešiem tika noliegts pirkt vai paturēt kristiešu vergus. Kristiešu vecākiem bija jārūpējas, lai viņu bērnus skolotu tikai kristīgi skolotāji. Šos skolotājus savukārt brīdināja uzmanīt skolniekus, lai tie nestudētu pagānu literatūru un filozofiju. Tika uzskatīts – jo mazāk viņi saskarsies ar šīm idejām, jo pareizāka būs viņu garīgā attīstība. Visi šie aizliegumi starp kristiešiem

[67] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 33–53.

[68] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 20.

[69] Августин Аврелий. *О граде Божием*. – Москва, 1994, II т., с. 128.

[70] Gilchris J.T. *The church and economic activity in the Middle Age*. – New York, 1969, p. 48–52.

[71] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 23.

© Tiesu namu aģentūra

un tiem, kuru ticība atšķīrās, centās sargāt kristīgo reliģiju no ārējās ietekmes un idejām. Daudziem baznīcas pārstāvjiem tas nelikās pietiekami, viņi vēlējās pilnībā nodalīt kristiešus no neticīgajiem.[72] Šo attieksmi pret nekristiešiem pārņēma vēlākā viduslaiku kristīgā Rietumeiropa. Šī attieksme kopā ar islāma iespaidu kalpoja par pamatu tam, lai miermīlīgās un pacifistiskās reliģijas ticīgie dotos Krusta karos un aizdegtu inkvizīcijas sārtus.

Baznīca ar valdības atbalstu sodīja tos kristiešus, kuri neievēroja pašus galvenos, baznīcas noteiktos ticības noteikumus. 380.gadā imperators Teodosijs uzskatīja par "vājprātīgajiem un negudriem" tos, kuri noliedza Romas un Aleksandrijas bīskapu sludinātās ticības doktrīnas. Imperators draudīgi brīdināja, ka tie, kuri pievērsīsies kļūdainām ticībām, tiks pakļauti imperatora varai un nodoti sodīšanai. Valsts vara savos likumos fiksēja oficiālo kristīgās baznīcas doktrīnu, tādēļ atkritēji no ticības kļuva sodāmi pēc valsts likumiem.[73]

386.gadā Teodosijs skarbāk izskaidroja šo frāzi. Viņš paziņoja, ka "baznīcas miera traucētājiem ar savām asinīm un dzīvību jāizpērk vaina par šo lielo nodevību".[74] Jebkura novirze no kristiešu doktrīnas vai tās neievērošana tagad tika uzskatīta par augstāko noziegumu pret baznīcu un valsti. Tādējādi trīs gadsimtu laikā kristietība no mazas, apspiestas reliģijas kļuva par Romas impērijas oficiālo valsts reliģiju. Valsts un reliģija kļuva vienotas. Šo ideju tālāk attīstīja pāvests Gelāsijs I (*Gelasius I)*, kurš 494.gadā formulēja divu varu mācību. Saskaņā ar šo mācību Dievs ir iedibinājis divas varas: garīgo (*auctoritas sacrata*), kuru realizē pāvests, un laicīgo (*resgalis potestas*), kas pieder imperatoram.[75]

[72] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 24.

[73] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 111, 112.

[74] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p.23, 24.

[75] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 19.

© Tiesu namu aģentūra

3. Kanoniskās tiesības Karolingu impērijā

Līdz XI gadsimta beigām kristiešu garīdznieki – bīskapi, mācītāji, mūki – reālajās tiesiskajās attiecībās bija vairāk pakļauti laicīgai varai, imperatora, karaļu un lielo lēņa kungu varai nekā pāvesta jurisdikcijai. Tādas attiecības Eiropā izveidojās posmā starp Rietumromas sagrāvi un kristīgās pasaules atdzimšanu dižajos viduslaikos, t.i., XI–XII gadsimtā.[76]

Romas kristiešu impērijā V gadsimta sākumā padziļinājās politiskā krīze. Tās rezultātā Romas impērijai rietumos neizdevās izdzīvot.[77] Krīzes Rietumu impērijā V un VI gadsimtā kļuva nepārvaramas ģermāņu tautu iebrukumu dēļ. Ģermāņi apmetās uz dzīvi un nodrošināja politisko kontroli pār visu reģionu, kuru tagad mēs dēvējam par Rietumeiropu.[78] Iesākumā Rietumromas nomalēs barbaru apmešanās vietās pastāvēja vairāk vai mazāk miermīlīgas attiecības. To noteica romiešu vajadzība pēc militārās varenības un ienācēju vēlēšanās pieņemt romiešu dzīves stila labumus. Stāvoklis strauji pasliktinājās pēc 400.gada. Barbaru uzbrukumi strauji pieauga gan skaita, gan biežuma ziņā, tādēļ iebrucēji beidzot pārvarēja romiešu aizsardzību. Ap V gadsimta beigām romiešu valsts uz rietumiem no Adrijas jūras beidza pastāvēt.[79]

Mēs kopumā pieņemam visus iekarotājus par ģermāņiem, lai gan ne visiem viņiem piemita "ģermānisms" valodā, apģērbā, paražās, ieradumos vai ārienē. Līdzīgā veidā viņus apraksta arī kā barbarus, kaut arī daudzi no viņiem zināja latīņu valodu, un, pēc romiešu standartiem, viņi bija visai apmierinoši civilizēti.[80] Pastāvēja liela kultūras atšķirība starp ciltīm, kas paaudzēm bija dzīvojušas Romas valsts nomalēs, un tām, kuras tur ieradās tikai pirms Rietumromas sagrāves. Barbaru pasaule nebija viendabīga ne ticības, ne valodas, ne kultūras ziņā lielā

[76] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 95.

[77] *Romas impērijas* austrumu daļa izdzīvoja, lai gan zaudēja savu rietumu pusi, un turpināja ne tikai eksistēt, bet pat zelt vēl turpmākos tūkstoš gadus. Pēc VI gadsimta izdzīvojusī Austrumromas valsts parasti tiek dēvēta par *Bizantijas impēriju*.

[78] Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с.26, 27.

[79] Ģermāņu iebrukumi apskatāmi, piemēram: Thompson E.A. *Romans and barbarians: The decline of the Western Empire*. – Madison, 1982; Wallace-Hadrill J.M. *The barbarian West 400–1000*. – London.

[80] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 24.

© Tiesu namu aģentūra

mērā tāpēc, ka daļa jau bija pārņēmuši romiešu kultūras institūtus, bet daži vēl nebija ietekmējušies no romiešiem. Tas noteica arī Skandināvijas savdabību Eiropā, jo tā veidojās bez tiešas romiešu kultūras, tostarp tiesību un valodas, ietekmes. Tā sekas vērojamas vēl mūsdienās.

Jaunā etniskā un politiskā kārtība rietumos nenovēršami mainīja attiecības starp garīdzniecības institūcijām un laicīgo valdību. Ģermāņu karaļvalstis sāka pārveidot politisko un juridisko Rietumu impērijas uzbūvi. Ģermāņu tautas pirms saskaršanās ar Romu bija pagāni ar saviem dievu panteoniem. Lēnā procesā ģermāņu ciltis pieņēma kristietību, turklāt ne vienmēr tās oficiālās dogmas paustajā versijā. Tā vestgoti un langobardi sākotnēji pieņēma ariāņu kristietības izpratni. Pāvests Gregors Lielais (590–604) pievērsa kristietībai anglosakšus, sūtot turp mūku Augustīnu ar biedriem. VIII gadsimta pirmajā pusē, aktīvi darbojoties Villibrodam un Bonifācijam, katolicisms ienāca tagadējās Vācijas teritorijā.[81] Teritorija, kas atradās vairāk uz ziemeļiem un ziemeļaustrumiem, kristīgos misionārus sagaidīja vairākus gadsimtus vēlāk. Skandināvijā kristietība ienāca tikai ap X gadsimtu kristīgo misionāru darbības un vikingu ceļojumu rezultātā. Kristietība kalpoja par pamatu kultūru apritei starp sagrauto Rietumromu un vēlāko viduslaiku Rietumeiropu. Savukārt Austrumeiropā kristietība ienāca no Austrumromas jeb Bizantijas. Agrajos viduslaikos izveidojās jauna pasaule, kuras bāzi veidoja divu pasauļu, Romas un barbaru, saplūšana. Šo pēctecību lielā ļoti mērā sekmēja kristīgā baznīca. Taču šo procesu ietekmē mainījās arī pati baznīca. Šīs pārmaiņas iezīmēja tālāku pašas baznīcas institucionālo struktūru attīstību, jaunu ticības dogmu veidošanos un baznīcas juridisko sistēmu transformāciju. Politiskās un sociālās izmaiņas rietumos V gadsimtā neizbēgami mainīja attiecības starp baznīcu un valdību. Rietumu baznīcai vajadzēja atbilstoši jaunajai situācijai piemērot kanoniskos likumus.[82] Starp jauno ģermāņu karalistu valdniekiem, kuri aizvietoja kritušo romiešu valdību, sākotnēji tikai daži bija kristieši. Tie ģermāņi, kuri bija pievērsti ticībai pirms iebrukuma Rietumromā (galvenokārt, kā jau minēts, vestgoti un ostgoti), bija pievērsušies ariānismam – jaunajai ticības versijai, nevis katolicismam. Tādēļ ģermāņu apmešanās sākumposmā baznīca centās sadarboties ar jaunajiem Rietumromas valdniekiem, meklējot savu vietu jaunizveidotajā

[81] Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. “Прогресс”, 1992, с.26, 27.

[82] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 164, 165.

© Tiesu namu aģentūra

pasaulē.[83] Pat tad, kad ģermāņu karaļi beidzot pievērsās katoliskajai kristietībai, jaunie valdnieki tomēr izrādīja mazāku goddevību nekā Konstantīns un viņa sekotāji, piešķirot milzīgu politisko un tiesisko varu garīdzniecībai. Ģermāņu karalistēs dominēja karavīru elite un tās pārstāvji drīzāk tiecās paturēt politisko varu paši savās rokās, nevis dalīt to ar priesteriem un bīskapiem.[84]

Turklāt ģermāņu valdnieki piemēroja likumu pēc asinsradniecības jeb izcelšanās principa, nevis teritoriālā. Viņi uzskatīja, ka paražas ir likumīgas un veido neatņemamu daļu no katra indivīda etniskā mantojuma un, balstoties uz to, katrs būtu jāpārvalda ar tās tiesiskās sistēmas normām, kādās viņš vai viņa ir piedzimuši. Tātad bērni no vecākiem manto arī to, kādām tiesībām tie pakļausies. Asinsradniecības saites, t.i., piederība noteiktai sociālai grupai – ģermāņiem – kā relatīvi vienkārši organizētai sabiedrībai joprojām (arī pēc valsts izveidošanas) dominēja pār teritoriālo piesaisti valstij ar pavalstniecības institūta starpniecību. Tādā veidā ģermāņu karaļvalstīs personas ar "romiešu mantojumu" palika pakļautas romiešu tiesībām, kamēr burgundieši tika tiesāti pēc burgundiešu paražu tiesībām, vestgoti pēc vestgotu tiesībām, franki pēc franku tiesībām un tā tālāk.[85] Ģermāņu vadoņi tādējādi tiecās uzskatīt kanoniskos likumus par tiesību normu struktūru, kura jāizmanto tiem, kas dzimuši katoļu ģimenēs, nepiemērojot kanoniskās tiesības ariāņiem, pagāniem vai jūdiem. Pat pēc ģermāņu karaļu pašu pievēršanās katoliskajai kristietībai viņi turpināja būt piesardzīgi, paplašinot jurisdikciju baznīcas tiesām.

Tomēr barbarizētās Eiropas valdnieki bieži respektēja kristīgās garīdzniecības kompetenci tehniskā nozīmē, novērtējot klēriķus kā administratorus, un līdz ar to atzina autoritāti, kādu baznīca baudīja savā draudzē. Vispār ģermāņu karaļi respektēja garīdznieku zināšanas un praktisko pieredzi. Paši savās saimniecībās viņi bieži algoja garīdzniekus par pārvaldniekiem, padomdevējiem un politiskiem funkcionāriem. Agrajos viduslaikos karaļi uzskatīja par noderīgu savu cilšu paražu likumus ietvert rakstītā formā. Tas parasti sekoja drīz pēc reliģiskām pārmaiņām. Ģermāņu karaļi parasti uzdeva garīdzniekiem

[83] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 23.

[84] Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 50–54.

[85] Guterman S.L. *The principle of the personality of law in the Germanic kindoms of Western Europe from the fifth to the eleventh century*. – New York, 1990, p. 10–15.

© Tiesu namu aģentūra

šo tehnisko darbu – fiksēt mutvārdu tradīcijas rakstiskā formā.[86] Ņemot to vērā, nepārsteidz tas, ka kontinentā agrie ģermāņu likumi bija rakstīti latīņu valodā, un bieži tiem bija pievienotas normas, kas aizsargāja garīdzniecību, baznīcas un baznīcu īpašumus.[87]

Ģermāņu migrācijas un apmešanās posms Rietumeiropā sakrita ar klosteru kopienu pieaugumu gan skaita, gan nozīmes ziņā. Kristiešu klosteri pirmoreiz parādījās III gadsimtā uz austrumiem no Vidusjūras, vispirms Ēģiptē un Sīrijā. Kristiešu mocekļi ar savu dzīvi un nāvi bija panākuši kristīgo ideālu saglabāšanu un reliģijas uzplaukumu. Ja sākotnēji visiem kristiešiem bija jāievēro vieni kristīgās dzīves standarti, tad, legalizējot ticību un strauji pieaugot kristiešu skaitam, nodalījās divas grupas: kristieši garīgā dzīvē – garīdznieki un mūki, kas stingri ievēroja visaugstākos kristīgās dzīves ideālus, un laicīgie kristieši – laji, kuru kristīgai dzīvei tika izvirzītas pieticīgākas prasības. Franču viduslaiku vēstures speciālists Žans Florī raksta, ka mūki it kā aizstāja mocekļus, lai realizētu dzīvē visaugstākos kristīgos ideālus, veltot savu dzīvi tikai kalpošanai Dievam.[88] Mūki, mūķenes un eremīti Rietumos parādījās IV gadsimta vidū, bet plašā mērogā klosteru skaits pieauga V un VI gadsimtā. Sākotnējie klosteri Eiropā pārņēma austrumu paražas un paradumus. Tomēr pēc VI gadsimta vidus rietumu klosteros veidojās atšķirīgs dzīves stils, kurš noformējās saskaņā ar Svētā Benedikta no Nursijas (miris ap 547) izstrādātajiem principiem un ātri kļuva par dominējošo klostera formu Eiropā.[89]

Benediktieši veidoja savus klosterus kā neatkarīgas zemkopības kopienas, kas bija izolēti no kontakta ar pasaulīgo sabiedrību. Svētā Benedikta izstrādātie noteikumi noteica sabalansētu dzīves režīmu, kurā mūku ikdienas pienākumi bija kopienas dievkalpojumi, fiziski darbi un individuālas meditācijas un lūgšanas. Katrs klosteris izveidoja autonomu pašpārvaldes kopienu, kuru pārvaldīja abats, ko savukārt mūki ievēlēja uz mūžu. Abatam pakļautās amatpersonas bija viņam atbildīgas, un tās atbildēja par garīgo un materiālo kopienas labumu pārvaldīšanu un vairošanu.[90] Līdztekus citiem reliģiskiem pienākumiem Svētais

[86] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 32– 49.

[87] Attenborough F.L. *The laws of the earliest English kings*. – Cambrige, 1922, p. 4.

[88] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 45.

[89] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 24, 25.

[90] Ibid., p. 25.

© Tiesu namu aģentūra

Benedikts mūkiem lika arī pārrakstīt antīko autoru un baznīcas autoritāšu grāmatas.[91]

Agrajos viduslaikos klosteri centās dzīvot pilnīgi neatkarīgu dzīvi, arī no bīskapu uzraudzības. Klosteri Rietumeiropā ieviesa stingrākus kristīgas dzīves ideālus, kas bija vērsti uz miesas noliegšanu, jo caur miesu cilvēks bija grēkā kritis, bet caur garu taps atbrīvots.[92] Vienlaikus ar klosteru skaita pieaugumu palielinājās arī viņu bagātības un vara. Pēc paražas, katrs jaunpienācējs, iestājoties klosterī, visas savas pasaulīgās mantas dāvināja kopienai. Arī kopienas locekļu ģimenes bieži pievienoja savas dāvanas, lai atbalstītu organizāciju. Dievbijīgi cilvēki, kā arī tie, kas nebija bijuši īpaši dievbijīgi savā agrākajā dzīvē, bieži daļu no savām pasaulīgajām mantām novēlēja klosteriem cerībā, ka kopienas locekļi aizlūgs Dievam par viņiem pēc nāves. Tie bija pirmie testamenti agrajos viduslaikos.[93] Arī mūkam piekrītošs mantojums nonāca klostera kopienas kopīpašumā.

Šajā posmā kanonisko tiesību piemērošanā nav vienveidības un sistēmas. Trūka kāda viena, autoritātes apstiprināta universāla kanoniskā likuma, ko piemērotu visās kristiešu struktūrās. Problēmas iemesls bija nevis likumu trūkums, bet tieši otrādi, – tas, ka likumu bija pārāk daudz. Koncilu kanoni, sinodes dekrēti, pāvesta lēmumi un baznīcas tēvu spriedumi paredzēja pārāk plašu un pretrunīgu tiesisko attiecību regulējumu. Kanonu pārpilnība iekļāva daudzas normas, kuras bija pretrunīgas, novecojošas vai nederīgas. Turklāt kanoni bija pārāk sarežģīti, lai tos varētu lietot lielākā daļa priesteru un bīskapu. Kanoniskos likumus ģermāņu karalistēs nenovēršami iespaidoja draudžu un klosteru izolācija un valdošais tiesību partikulārisms, kas bija tipiski jaunajai politiskajai kārtībai pēc ģermāņu tautu invāzijas un apmešanās uz dzīvi rietumos. Katra reģiona robežās baznīca tiecās sakārtot savus kanoniskos likumus, attīstīt savas paražas un mazāk uzmanības pievērst pāvesta virsvadībai.[94]

---

[91] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 94.

[92] Parasti kristieši raudzījās uz mūkiem un mūķenēm ar dalītām jūtām. Lielākā daļa cilvēku izrādīja viņiem godbijību un cieņu kā svētiem cilvēkiem, kuru lūgšanas bija sevišķi vērtīgas un patīkamas Dievam. Bet šī godbijība bieži tika jaukta ar skaudību un dusmām. Mūki un mūķenes veidoja pašu izdomātu garīgo eliti. Juzdami savu morālo pārākumu, viņi bija apbrīnojami augstprātīgi, pat nicinājuma pilni pret lielāko cilvēces daļu, kura nebija spējīga sasniegt to disciplīnas līmeni un pašnoliegumu, ko klostera dzīve sniedza mūkiem.

[93] Schröder R. *Lehrbuch der Deutchen Rechtsgeschichte*. – Berlin, Leipzig, 1922, S. 828.

[94] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 76–79.

© Tiesu namu aģentūra

Arī laicīgie karaļi ar savu darbību šķēla kanonisko tiesību kā vienotas sistēmas darbību. Ģermāņu karaļiem patika iztēloties sevi baznīcas aizstāvju lomā, ko baznīca, kuras dogmas aizliedza ķerties pie ieročiem sevis aizstāvēšanai, apzināti sekmēja.[95] Tā rezultātā sekoja laicīgo kungu prasība – kontrole pār baznīcu viņu valsts robežās. Tā, piemēram, vestgotu karaļi Spānijā gandrīz tūlīt pēc atteikšanās no ariānisma, vairumam pavalstnieku pieņemot katoļu ticību, sāka sevi uzskatīt par kristiešu sabiedrības vadoņiem. Vēlāk Spānija bija vienīgā, kur inkvizīcija bija ne tikai baznīcas, bet arī valsts kriminālprocess.[96] Spāņu karaļi nodrošināja šo uzskatu īstenošanu, pārvaldot sinodes, ieceļot bīskapus, izpildot nāves sodus ķeceriem un sodot kristīgās morāles pārkāpējus tā, kā viņi uzskatīja par pareizu. Tā baznīcas tribunāli kopīgiem spēkiem ar valsts tiesu un izpildvaru Spānijā darbojās līdz pat XIX gadsimtam.[97] Kanoniskā bīskapu jurisdikcija agrajos viduslaikos bija lielā mērā ierobežota. Tā darbojās, regulējot strīdus starp garīdzniecību un uzraugot saimnieku izturēšanos pret kristīgiem vergiem un citiem atkarīgiem ļaudīm.[98] Tikmēr karaļa tiesas nodarbojās ar lietām, kas agrāk būtu bijušas bīskapa jurisdikcijā.[99] Līdzīga karaļa varas ekspansija un kanoniskās likumdošanas kompetences sašaurināšanās parādījās arī citur – franku Gallijā, lombardiešu Itālijā, anglosakšu karaļvalstī Britānijā un ticībai jaunpievērstajos reģionos uz austrumiem no Reinas.[100]

Tomēr jau Romā bija definēta baznīcas varas autonomija no valdnieka varas, ko vēlāk nācās atzīt arī Rietumeiropas valdniekiem. Jau agrajos viduslaikos veidojās auglīga sadarbība starp laicīgo un garīgo varu. Baznīca sekmēja Romas impērijas idejas atdzimšanu. Pāvests Leons III 800.gadā Ziemassvētku dienā Romā par imperatoru kronēja franku karali Kārli Lielo (768–814),[101] bet 962.gadā pāvests Leons VIII kronēja Vācijas valdnieku Otonu I (*Otto I*), piešķirot tam ķeizara likumdošanas

---

95 Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 45–47.

96 Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 89, 90.

97 Лозинский С. *История испанской инквизиции*. – Москва, 1994, с. 12; aro: Мейкок А. *История инквизиции*. – Москва: Олма-Пресс, 2002, с. 306.

98 Tā, piemēram, VI gadsimtā sinodes aizliedza kristiešus pārdot verdzībā uz nekristiešu zemēm. Sk.: Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 98.

99 King P.D. *Law and society in the Visigothic kingdom*. – Cambrige, 1972, p. 122–158.

100 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 27.

101 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 13.

© Tiesu namu aģentūra

privilēģiju, t.i., tiesības pieņemt likumus Romas ķeizara vārdā.[102] Jau iepriekš, 754.–756.gadā, franku karalis Pipins Īsais atbrīvoja Romu un atdeva to Apustuliskā krēsla īpašumā, izveidojot Pāvesta valsti.[103] Tā ģermāņu imperatori ieviesa valstī sakrālo savas varas leģitimāciju.[104]

Tātad agrajos viduslaikos valsts atzina baznīcas autonomiju, taču, salīdzinot ar Romas impērijas laikiem, sašaurināja kanonisko tiesību jurisdikciju. Pati katoļu baznīca vēl nebija izveidojusies par vienotu, stingri hierarhiski vadītu sistēmu, lai arī pāvests tika uzskatīts par baznīcas galvu kā "*primus inter pares*" – "pirmais starp līdzīgajiem".[105] Tā vietā bija daudz patstāvīgu baznīcas draudžu un klosteru. Kanoniskās tiesības pieļāva šo brīvību. Šajā laikā radās privātas baznīcas, kuras savās zemēs cēla lēņa kungi. 794.gada sinodē bija teikts: "Par baznīcām, kuras dibina brīvi ļaudis. Tiek atļauts celt pašiem savas baznīcas, tās dāvināt un pārdot, tikai nojaukt baznīcas nedrīkst, tām katru dienu ir jāpilda savas kristīgās funkcijas."[106]

Jaunā, šaurā kanonisko normu kompetence VII–IX gadsimtā atspoguļojās grēku nožēlošanas grāmatās. Grēku nožēlošanas grāmatas bija rokasgrāmatas, kas bija paredzētas kā ieteikumi priesteriem, uzklausot grēksūdzes. Agrāk, VI gadsimtā, baznīca parasti piedeva grēkus formālās, publiskās ceremonijās, kuru laikā nožēlu lūdzošajam grēciniekam vajadzēja publiski nožēlot grēkus par izdarītajām ļaundarībām. Nožēlotājam obligāti bija jāveic kādas noteiktas, atklātas publiskas darbības, pirms viņš vai viņa drīkstēja tikt samierināts ar baznīcu un pievienoties svētajam vakarēdienam. Shēma bija šāda: grēks un nožēla jeb grēka apzināšanās un soda saņemšana, lai grēku izpirktu.[107]

Publiskas grēksūdzes, sākot ar VI gadsimta beigām, sāka aizvietot ar privātu grēku nožēlošanas ceremoniju un samierināšanu, kurā grēku

---

[102] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 18.

[103] Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 46.lpp.

[104] Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 76–78.

[105] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 79.

[106] Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 54.

[107] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 79.

© Tiesu namu aģentūra

nožēlotājs slepeni izsūdzēja grēkus un saņēma grēku piedošanu. Šajā laikā sāka iedibināties grēksūdzes noslēpums. Grēku piedošanu varēja nopelnīt ar individuālu darbību veikšanu grēku izpirkšanai, kuras biktstēvs noteica atkarībā no apstākļiem un grēku nožēlotāja izdarītā pārkāpuma. Privātās grēksūdzes un grēku izpirkšanas atšķirībā no publiskajām varēja atkārtot tik bieži, cik tas bija nepieciešams.[108]

Privātās nožēlas mērķis bija izdziedināšana. Grēks tika uzskatīts par gara slimību, kuru bija nepieciešams ārstēt, lai grēcinieks atgūtu garīgo veselību. Grēku nožēlošanas grāmatas tādā veidā pārstāvēja garīgās farmācijas veidu. Tās piedāvāja biktstēviem grēku sarakstus, ar kuriem viņi varēja sastapties praksē, kopā ar vainu izpērkošajām darbībām atbilstoši katram grēku tipam.[109] Tas ļāva biktstēvam noteikt nepieciešamo grēku nožēlošanas veidu, pieskaņojot katra grēcinieka vajadzībām. VII un VIII gadsimtā neskaitāmi autori sastādīja šādas rokasgrāmatas. Tās visas ietvēra uzvedības kanonus, pamatojoties uz koncilu lēmumiem un citiem tradicionāliem baznīcas tiesību avotiem, kā arī pašu autoru kā biktstēvu pieredzi.[110]

Pati grēku un sodu sistēma vispirms izveidojās klosteros. Katrai klostera kopienai bija sava kārtība, kādā mūki un mūķenes izpirka savus grēkus. Tas sekmēja disciplīnu klosteros. Sākot ar VI gadsimtu, klosteri savas paražas sāka pierakstīt. Vispirms par katru grēku tika paredzēts noteikts sitienu skaits. Vēlāk, šo sistēmu pilnveidojot, parādījās dažādi miesas sodi, kā arī garīgas dabas sodi – gavēnis, ziedošana, labdarība. Soda mērķis nebija atriebties pārkāpējam, bet gan atveseļot tā dvēseli. Tas viduslaiku pasaulē mainīja izpratni par soda mērķi, jo drīz šādas grēku nožēlošanas grāmatas tika rakstītas ne tikai mūkiem, bet arī lajiem.[111]

Kā pirmais grēku nožēlošanas grāmatu bija uzrakstījis kāds Finnians (jeb Vinnians). Viņa darbs tiek datēts ar VI gadsimta sākumu.[112] Finnians

---

108 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 30.

109 Tā *Burharda no Vormsas* grāmatā teikts: "Šī grāmata saucas "Dziednieks" un "Ārsts", jo tā satur līdzekļus, lai dziedinātu ķermeņus, un māca garīdznieku, arī neizglītotu, kā palīdzēt cilvēkam, vienalga, vai tas ir garīdznieks, vai nav, vai ir bagāts, vai nabags, zēns, jauneklis vai vīrs, savārdzis, vesels vai smagi slims, jebkura vecuma un abu dzimumu." Citēts pēc: McNeil J.T., Gamer H.M. *Medieval handbooks of penance*. – New York , 1965, p. 323.

110 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 30.

111 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 79.

112 Bieler L. *The Irish penitentials*. Scriptores Latini Hiberniae. B.5. – Dublin, 1963, p. 75–95.

© Tiesu namu aģentūra

savā darbā skaidri nošķīra dažādus grēkus un grēciniekus, kā arī noteica skarbākus sodus garīdzniecībai un maigākus sodus laicīgiem kristiešiem. Tādējādi, piemēram, garīdzniekam, kam bija strīds ar kaimiņu un kas loloja domas par viņa nogalināšanu, bija jāgavē sešus mēnešus, lietojot uzturā maizi un ūdeni, un jāatturas no vīna un gaļas vēl sešus mēnešus, pirms viņš varēja piedalīties svētajā vakarēdienā. Laicīgajiem kristiešiem par to pašu pārkāpumu vajadzēja nožēlot grēkus tikai nedēļu. Finnians to izskaidroja tā: "Viņš ir cilvēks no pasaules, un viņa vaina ir vieglāka šajā pasaulē, un viņa samaksai pasaulē ir jābūt mazākai". Finniana darbs, kā arī vēlākās grēku nožēlošanas rokasgrāmatas būtisku uzmanību veltīja dažādiem seksuāliem pārkāpumiem. Gandrīz divas piektdaļas no Finniana kanoniem bija saistītas ar seksuāliem pārkāpumiem.[113]

Turpmākās nožēlošanas grāmatas, no kurām daudzas ir saglabājušās, ievērojami palielināja grēku skaitu. Tika minēts vairāk grēku, nekā Finnians aplūkoja. Turklāt vēlākie autori soda veidus bieži noteica atšķirīgi no Finniana. Dažas grāmatas saturēja mazliet paplašinātu grēku sarakstu un sodu ieteikumus, bet citas mēģināja plašāk izskaidrot cēloņus atšķirīgu sodu noteikšanai par atšķirīgiem pārkāpumiem un pielietot savus priekšrakstus plašākā teoloģijas kontekstā.[114]

Kopš tā laika, kad priesteri rietumu kristīgajā pasaulē ievēroja šīs rokasgrāmatas un pakļāvās to ieteikumiem, darbojoties ar grēciniekiem, kuri sūdzēja viņiem grēkus, tās kļuva par jaunu kanonisko normu avotu. Nožēlošanas grāmatas formāli gan nebija kanonisko tiesību avots. Ar laiku tās sāka ietvert arī procesuālas normas, norādot, kādi tieši jautājumi priesterim ir jāuzdod grēciniekam. Lai arī grēksūdze jau bija kļuvusi par neformālu un privātu lietu, tomēr par sevišķi smagiem grēkiem franku (atšķirībā no ķeltu) grēku nožēlošanas grāmatās bija paredzēta publiska grēku izpirkšana. Vēl X gadsimtā viena no šādām franku rokasgrāmatām noteica: "Sākoties lielajam gavēnim, visiem grēku nožēlotājiem jāstājas bīskapa priekšā. Tiem jānāk pie baznīcas durvīm, tērptiem maisa audumā, basām kājām, lejup pavērstām sejām."[115]

VIII un IX gadsimtā, Karolingu dinastijas monarhu valdīšanas laikā veidojoties jaunai Eiropas politiskajai hegemonijai, īsā laikposmā tika apvienotas daudzas ģermāņu karalistes, turklāt tika veicināta arī jauna kanonisko likumu apkopošana. Kārlis Lielais (768–814), kurš bija gudrākais un varenākais valdnieks no Karolingu dinastijas, sekmēja

[113] McNeil J.T., Gamer H.M. *Medieval handbooks of penance*. – New York , 1965, p. 86–97.

[114] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 30.

[115] McNeil J.T., Gamer H.M. *Medieval handbooks of penance*. – New York , 1965, p. 315.

© Tiesu namu aģentūra

kanonisko likumu nostiprināšanu. Kārlis Lielais centās izmantot kristīgo baznīcu valsts varas vienošanai un nostiprināšanai un mēģināja vairot garīdzniecības tiesu efektivitāti. Viņš lūdza pāvestam Adriānam I (772–795) apgādāt viņu ar modernu kanonu konspektu, kas varētu palīdzēt karalim orientēties spēkā esošajos baznīcas likumos. Pāvesta atbilde imperatoram bija 774.gadā sūtīts kanonu kopojums ar nosaukumu *Hadriana*. Tā bija pārlabota "Dionīsiānas" versija. Šo kanonu kompilāciju bija sacerējis Dionīsijs no Eksigas (*Dionysius Exiguus*) ap V gadsimta beigām. Āhenes sinode (802) nosūtīja to bīskapiem uz Karolingu impēriju, lai tie piemērotu šo jauno krājumu līdztekus spāņu koncilu kanonu krājumam *Hispana*. "Dionīsiāna" un *Hispana* tika izmantotas kā pamattiesību avots bīskapu tiesās.[116]

Kārlis Lielais un arī viņa sekotāji apzināti pārveidoja un sakārtoja baznīcas institūcijas un nostiprināja tās iekšējo disciplīnu. Kapitulāriji vai regulējošās direktīvas, ko Kārlis Lielais un viņa sekotājs Ludviķis Dievbijīgais (814–840)[117] pieņēma, bieži bija saistītas ar garīdzniecības lietām. Viens no vissvarīgākajiem šāda veida avotiem ir Herstalas kapitulārijs (779), kurš stipri uzlaboja baznīcas materiālo stāvokli, nosakot visiem kristiešiem desmitās tiesas maksājumus, t.i., 10% lielas nodevas maksāšanu baznīcai.[118] Desmitā tiesa darbojās kā galvenais baznīcas ienākumu avots vairāk nekā tūkstoš gadus. Rezultātā garīdzniecības mantas pieaugums radīja iespēju palielināt draudžu skaitu, celt jaunus dievnamus un klosterus, veikt regulārus reliģiskus pasākumus un iekšēji sakārtot baznīcu. Tādējādi palielinājās pašas baznīcas spēks un pieauga ietekme kristīgajā rietumu pasaulē.

Citi kapitulāriji tika pieņemti par klostera skolām un bibliotēkām, par standartizētu liturģijas ievērošanu, par garīdznieku disciplīnu un ļoti daudziem citiem svarīgiem jautājumiem Karolingu impērijas baznīcas labklājības nodrošināšanai. Kapitulāriji skaidri parādīja, ka Kārlis Lielais savā impērijā sevi uzskatīja par vadoni gan reliģiskajās, gan civilajās iestādēs, par galveno tiesību avotu gan laicīgajā, gan garīgajā jomā.[119] Baznīcas regulēšana, viņa skatījumā, bija neatņemama viņa karalisko funkciju sastāvdaļa. Vēlākie kanonisti aplūkoja Karolingu kapitulārijus

[116] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 34.

[117] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 168.

[118] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 34.

[119] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 18.

© Tiesu namu aģentūra

kā pilntiesīgus baznīcas tiesību avotus un ierastā kārtībā iekļāva tos turpmākajos kanonisko likumu krājumos.[120]

Imperatoriem veidojot jaunu valsts aparātu, bīskapi un abati nokļuva dubultā pakļautībā – kā baznīcas klēriķi un kā imperatora amatpersonas. Imperatori viņiem kā savām amatpersonām piešķīra aizvien jaunas imunitātes pienākumu veikšanai. Uz baznīcas struktūrām valsts raudzījās kā uz brālībām, kurās šajā laikposmā, t.i., IX–X gadsimtā, organizējas rietumu pasaule. Ludviķis Vācietis (833–876) piešķīra tiesu varu klosteru fogtiem Rēgensburgā un Dienviditālijā. Viņš deleģēja klosteru fogtiem savu varu, bet neatzina, ka tiesu vara klosteriem pienākas kā daļa no pašnoteikšanās tiesībām.[121]

Kārļa Lielā centieni sakārtot kanoniskos likumus bija daļa no viņa mēģinājumiem atjaunot baznīcu savā valstī. Viņa baznīcas reformēšanas politikas mērķis bija vēlme stiprināt kristietību valstī, bet ar to stiprināt arī pašu kristīgo valsti. Kārlis Lielais, tāpat kā Konstantīns un viņa pēcnācēji, baznīcas institūcijas un personālu izmantoja par politiskās varas instrumentiem. Tieši Kārlis Lielais ieviesa garīdznieku kā izglītotu darbinieku pieņemšanu dienestā laicīgu pienākumu pildīšanai. Viņš pats savā saimniecībā algoja garīdzniekus par sekretāriem un administratoriem, izmatojot to lasīt un rakstīt prasmi. Savukārt citi garīdznieki tika aicināti par viņa bērnu skolotājiem un sniedza viņa bērniem zināšanas, kuras tiem būs nepieciešamas valdīšanas laikā. Kārlis Lielais pieaicināja izglītotus cilvēkus no visas Eiropas, lai tie strādātu viņa pils skolā.[122]

Imperators centās ieviest kārtību katrā baznīcas dzīves aspektā. Viņa interešu lokā bija arī liturģija. Imperators pieprasīja, lai viņa īpašumos dievkalpojumi tiktu vadīti, balstoties uz patstāvīgu rituālu. Viņš rūpējās par baznīcas mūziku un pats sekoja tam, lai koristi būtu pienācīgi mācīti un viņu uzstāšanās kāpinātu liturģisko ceremoniju svinīgumu un skaistumu. Viņš pieprasīja bīskapiem un abatiem, lai tie saviem mūkiem un garīdzniekiem nodrošinātu atbilstošu izglītību, kas sekmētu baznīcas izglītības sistēmas stiprināšanu un sakārtošanu. Valdnieks mudināja misionārus izplatīt Evaņģēliju un kristīt pagānus. Kārlis Lielais aktīvi atbalstīja garīdznieku darbu tādēļ, ka saskatīja tajā svarīgu elementu

120 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 34, 35.

121 Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 90, 91.

122 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 35.

© Tiesu namu aģentūra

jauno iekaroto teritoriju integrēšanai. Viņš kontrolēja nodokļu, sevišķi desmitās tiesas, ievākšanu, lai atbalstītu baznīcu.[123]

Kārļa Lielā reformas nostiprināja baznīcas stāvokli valstī un jūtami paaugstināja tās darbības efektivitāti. Tomēr vienlaikus imperators ieguva vērā ņemamu kontroli pār baznīcas dzīvi visos tās aspektos. Neviens valdnieks pirms viņa to nebija panācis. Te gan jāmin, ka Kārļa Lielā pēcteči daudzus viņa jaunievedumus valsts pārvaldē nespēja saglabāt, tostarp arī laicīgās varas kontroli pār baznīcu. Šī garīdzniecības institūciju iegrožošana nesaglabājās ilgi pēc paša Kārļa Lielā valdīšanas. Pēc viņa nāves 814.gadā impērijas izveidotā konstitūcija drīz sāka grīļoties un galu galā sabruka. Kārļa Lielā vienīgais dzīvs palikušais dēls Ludviķis Dievbijīgais varēja būt visinteliģentākais valdnieks no Karolingu dinastijas. Tomēr viņš nebija pietiekami gudrs, lai izglābtu trauslo impēriju, ko viņa tēvs iekarojumu rezultātā bija izveidojis. Ludviķa franku baznīcas un valdības tālākās reformas izraisīja plašu valdošās aristokrātijas pretsparu, turklāt viņa otrās laulības, kuras pievienoja vēl vienu mantinieku – varas sāncensi diviem dēliem no viņa pirmās laulības, sarežģīja dinastijas politiku. Konkurence starp Ludviķa daudzajiem mantiniekiem izraisīja Karolingu karaļvalsts teritoriālo sašķelšanos, kam nenovēršami sekoja arī valdnieku politiskās varas samazināšanās.[124]

Tā bija liela Karolingu neveiksme, ka dinastijas skaudība, politiskās intrigas un teritoriālā sadrumstalotība sakrita ar spēcīgiem ārzemju ienaidnieku, t.i., arābu, maģāru (ungāru) un normaņu uzbrukumiem. Karolingu valdniekus vienlaikus apdraudēja vikingi no Skandināvijas, ungāri no Centrāleiropas un Krievijas līdzenumiem un musulmaņi no Spānijas un Ziemeļāfrikas. Iekšējā krīze, ko pastiprināja ārējie draudi, galu galā sašķēla Karolingu impēriju.[125]

[123] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 36.

[124] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 140–148.

[125] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 36.

© Tiesu namu aģentūra

4. Kliniešu reforma un Pāvestu revolūcija

Agros viduslaikus iezīmēja lielā tautu staigāšana, barbaru valstu dibināšana un to savstarpējie konflikti un ūnijas, kuros zināma loma tika arī Romas pāvestam – kristiešu baznīcas galvai, kā arī nestabila politiskā un ekonomiskā situācija. Barbaru valstis bija vērstas uz pavalstnieku pabarošanu, jo citiem mērķiem trūka resursu un stabilitātes. To varēja realizēt ar lauksaimniecību kā vienīgo stabilo nozari un kariem, ja lauksaimniecības sniegtie augļi nebija pietiekami. To raksturo arī šī posma sociālā struktūra, kuru veido garīdznieki, karavīri, jo gan valdnieki, gan lēņa kungi vispirms bija karavīri, un zemnieki. Tirgotāji un amatnieki bija nenozīmīga sabiedrības daļa. Valdīja naturālā saimniecība.

Izmaiņas kristiešu pasaulē iezīmējās ar tūkstošgadu miju. Kad neiestājās gaidītais pasaules gals, kristieši sāka veidot jaunu, stabilāku pasauli.[126]

X un XI gadsimtā kanoniskie likumi, kas noteica baznīcas amatpersonu iecelšanas kārtību, bija visai nekonkrēti. Bīskapus, abatus un citas zemākas baznīcas amatpersonas, tostarp draudžu priesterus, amatos iecēla nevis pati baznīca, bet gan dažādi lēņa kungi. Līdz pat XI gadsimta beigām pāvestiem nebija reālas varas pār baznīcas amatpersonām, ne atlasot kandidātus posteņiem, ne ieceļot, ne vēlāk vadot un sodot.[127]

Lēņa kungi centās baznīcas amatos iecelt savus jaunākos dēlus, kuri nemantoja lēni. Tēvi centās nodrošināt savam dēlam cienīgu un komfortablu dzīvi bīskapa vai abata amatā. Bruņinieki un dižciltīgie gandrīz visur piesavinājās tiesības baznīcas vārdā iekasēt no ticīgajiem daļu vai dažreiz visu desmito tiesu. Daļu nodevas lēņa kungi paturēja sev kā kompensāciju par aizsardzību, ko tie solīja baznīcai. Šim posmam bija raksturīgas afēras ar baznīcas amatiem un īpašumiem un sev labvēlīgu spriedumu izspiešana no baznīcas tiesām, piemēram, laulības atzīšana par nederīgu. Tās faktiski bija laulības šķiršanas lietas. Tikai baznīca varēja laulību ar vienu sievu atzīt par nederīgu un spēkā neesošu, lai vīrs varētu atkal precēties. Īpaši plaši šie procesi (vāc. *Eigenkirchtum*) ir analizēti vācu tiesību vēsturnieku darbos.[128] Šie procesi izraisīja arī atsevišķu

[126] Поньон Э. *Повседневная жизнь Европы в 1000 году*. – Москва: Молодая гвардия, 1999, с. 9.

[127] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 95.

[128] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 38.

© Tiesu namu aģentūra

baznīcas amatpersonu un pat veselu klosteru kopienu atkāpšanos no stingrās kristīgās morāles un izvirzītajām augstajām prasībām. Tas ietekmēja arī šo klēriķu sludināto Dieva vārdu.[129]

Baznīcai, lai aizstāvētu savas tiesības un pašattīrītos, radās nepieciešamība pēc jauniem, sakārtotiem, sistemātiskiem kanonisko tiesību krājumiem. Starp daudzajām kanonisko likumu kompilācijām, kas šajā laikā parādījās, visietekmīgākais bija krājums *Libri duo de synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis* divās grāmatās. To sastādījis abats Regino (ap 845–915) no Prūmas ap 906.gadu.[130]

Izcils kanonisko tiesību normu krājums XI gadsimta sākumā bija Vormsas Burharda (Vormsas bīskaps ap 1000–1025) *Decretum*. Lai gan šis darbs bija plašs (tas ietvēra 1785 kanonus, sagrupētus 20 grāmatās), tomēr tas nebija tik apjomīgs, lai būtu pārmērīgi dārgs un laikietilpīgs, lai to pavairotu pārrakstot. Burharda *Decretum* var raksturot kā kanonisku un teoloģisku enciklopēdiju, jo Burhards ir mēģinājis aptvert visus kanonisko likumu veidus. Burhards bija aplūkojis arī daudzas kristīgās morāles problēmas, ko vēlākie rakstnieki klasificēja kā morālo teoloģiju. Burhards nenošķīra tiesības no teoloģijas un neradīja kanonisko tiesību teoriju. Viņš apkopoja Svētos rakstus, sinožu lēmumus, pāvestu pieņemtās normas, grēku nožēlošanas rokasgrāmatu tekstus un citus avotus ar komentāriem.[131] Lai gan Burharda darba loģiskā struktūra ne

---

[129] Бемер Г. *Иезуиты*. Ли Г.Ч. *Инквизиция*. – Санкт-Петербург, Москва: Полигон-АСТ, 1999, с. 500–507.

[130] Fornier P., Le Bras G. *Histoire des collections canoniques en Occident depuis les fauses decretales jusqu'au Decret de Gratien*. – Aalen, 1972, p. 244–268.

[131] *Burharda* darba pirmā grāmata bija par baznīcas pamatstruktūru, prelātu un sinodes varu, viņu jurisdikciju un tamlīdzīgām lietām. Burharda nodaļas par sinodēm bija sevišķi populāras, jo tās veidoja praktisku uzziņu grāmatu. Bīskapi to regulāri izmantoja, lai pareizi vadītu procedūru periodisko garīdzniecības sapulču laikā. Otrā grāmata ietvēra normas par zemāko garīdzniecību, kamēr trešā regulēja jautājumus par privātajām baznīcām un kalpošanu tajās. IV un V grāmata ietvēra likumus, kas noteica sakramentus, un VI grāmata attiecās uz soda veidiem par dažādiem noziegumiem: par slepkavību, slepkavību bez iepriekšēja nodoma, tēva slepkavību, brāļa slepkavību un tamlīdzīgi. Burharda septītā grāmata attiecās uz asinsatriebību un asinsgrēku, bet astotā grāmata bija par vīriešu un sieviešu klostera dzīvi, un devītā grāmata bija par vientuļu sieviešu – gan neprecētu, gan atraitņu – tieslietu problēmām. X grāmatai bija jāattiecas uz maģiju un burvestībām. XI un XII grāmata saturēja materiālu par kriminālliku miem un sodiem par dažādiem garīdzniecības noziegumiem. Divas nākamās *Decretum* grāmatas koncentrējās uz likumiem sakarā ar gavēņiem un svētkiem, tāpat uz morāliem trūkumiem, kas radās no pārmērībām ēšanā un dzeršanā. Piecpadsmitā Burharda kopojuma grāmata attiecās uz civillikumiem un laicīgām personām, sešpadsmitā – uz baznīcas tiesu procedūrām, septiņpadsmitā – uz ārlaulības sakariem un citiem seksuāliem

© Tiesu namu aģentūra

vienmēr bija viegli izprotama un tematu secība varēja šķist mulsinoša, tomēr krājumā autors ir centies sagrupēt avotus pa radniecīgiem tematiem. Tas darīja Burharda krājumu vieglāk lietojamu, salīdzinot ar agrākajiem nesistematizētajiem kanoniskajiem krājumiem, un kalpoja par iemeslu tā ievērojamai popularitātei.[132] Tā kā Burhards sastādīja darbu atšķirīgi no saviem priekšgājējiem, tad vēlākie kanonisti bieži iekļāva viņa *Decretum* kanonus paši savos krājumos. Būtiski bija tas, ka Burhards bija vienuviet apkopojis kanoniskās normas, kuras regulēja *clerus, milites un familia* jeb klēriķu, karavīru un ģimenes tiesības.[133]

Jau IX un X gadsimtā daži klosteri veiksmīgi pretojās mēģinājumiem tos pakļaut laicīgo kungu interesēm un kristīgo vērtību devalvācijai. Tas bija klosteru reformu laiks visā Rietumeiropā. Daudzos klosteros tika ieviestas jaunas, stingrākas regulas mūku un mūķeņu dzīves ritmam un saskarsmei ar ārpasauli. Klosteri šādi centās norobežoties no ķecerīgās laicīgās dzīves, no, viņuprāt, nepietiekamās to klēriķu dievbijības, kuri dzīvoja ārpus klosteru mūriem, liela daļa no kuriem nodevās simonijai[134] un nikolaismam. Klosteri iestājās par celibātu (bezlaulību) mācītājiem.[135] Klosteri stājās pretī arī ķecerībām, kuras aizvien plašāk aizrāva plašas tautas masas. Ķecerībās tika apšaubītas katoļu baznīcas dogmas, baznīcas loma un klēriķu dievbijība, tika meklēts Dievs vai Sātans, lai atrastu aizbildni. Daudzi kristieši uzskatīja, ka baznīca vairs neveic savus pienākumus. Tika radītas tādas jaunas

pārkāpumiem, astoņpadsmitā – uz kristiešiem, kuri bija slimi vai mirstoši. XIX grāmata dažreiz tiek saukta par *Correcto*. Tā kļuva īpaši populāra kā uzziņu materiāls biktstēviem. Šī iemesla dēļ tā bieži tika pārrakstīta atsevišķi no pārējām *Decretum* daļām. Tāpat pārrakstītāji dažreiz atsevišķi no pārējā darba kopēja XX, beidzamo grāmatu, to saucot par *Speculator*. Tā skāra tādus teoloģiskus tematus kā liktenis, iepriekšēja nolemtība, antikrista nākšana, pastarā tiesa un pēcnāves augšāmcelšanās.

132 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 146.

133 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 108.

134 Kādā *florentiešu XIII gadsimta kodeksā* var lasīt: "Sātanam bija deviņas meitas. Viņš tās izprecināja: Simoniju – baznīckungiem, Liekulību – mūkiem, Laupīšanu – bruņiniekiem, Zaimus – zemniekiem, Izlikšanos – kalpiem, Mānīšanos – tirgotājiem, Augļošanu – namniekiem, Greznošanos – namnieku sievām. Jaunāko meitu Netiklību nevienam neizprecināja, bet visiem piedāvāja kā pērkamu sievieti." Sk.: Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с. 246–247.

135 Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 48.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

mācības kā kataru, albigoiešu, vēlāk valdeniešu un daudzas citas.[136] Šajā laikā pastiprinās arī shizma starp Rietumu un Austrumu kristīgo baznīcu, kas kulminē 1054.gadā strīdā par papildinājumu ticības simbolam. Strīda pamatā bija fakts, ka Kārlis Lielais bija labojis Nikejas koncilā pieņemto kristīgās ticības simbola saturu, to papildinot: "(..) ticu Svētajam Garam, no Dieva Tēva nākošajam" ar vārdiem: "(..) un no Dēla (*filioque*)".[137] Tas līdz ar citām pretrunām vēlāk, 1054.gadā, noveda pie pilnīgas kristīgās baznīcas sašķelšanās.

Viens no jaunās klosteru kārtības dibinātājiem bija Svētais Benedikts, kura idejas realizējās benediktiešu klosteros. Benediktiešu klosteris Klinī *(Cluny)* Burgundijā, kuru dibinājis Akvitānijas hercogs Vilhelms (vāc. *Wilhelm von Aquitanien,* 909 vai 910), bija ievērojamākais starp reformētajām reliģiskajām kopienām, un drīz tā pieredzi pārņēma arī citi klosteri. No tā nosaukuma ir cēlies arī Kliniešu reformas nosaukums. Par Kliniešu reformas ideju autoru tiek atzīts abats Odo, kurš bija otrais kopš klostera dibināšanas un kurš tā vadību uzņēmās 927.gadā.[138] Pirmais šī klostera abats Berno pats izraudzījās jauno Odo par savu pēcteci. Jau Berno laikā klosteris tika veidots klosteru reformas garā. Odo bija cēlies no izglītotas un čaklas ģimenes. Jau ģimenē viņš iepazinās ar antīko literatūru, jo viņa tēvs labprāt lasīja Justiniāna "Noveles". Pēc kalpošanas par bruņinieku un trīs gadus ilgas slimības jaunais Odo kļuva par klēriķi un sāka nopietni studēt – vispirms jau baznīcas tēvu darbus, arī pāvesta Gregora Lielā atziņas. Vēlāk, Klinī klosterī, Odo centās savus kristīgos ideālus īstenot praksē, radot patiesi dievbijīgu un sirdsšķīstu mūku brālību.[139] Kliniešu reforma vērsās pret klēriķu izlaidīgo dzīvi, uzskatot mūkus par *milites Christi* jeb Kristus kareivjiem vai *Milites Dei* jeb Dieva kareivjiem, kuri cīnās par kristietības atjaunošanos.[140] Ar XI gadsimtu klosterus sāka atbalstīt arī pāvesti. Tā kā tautas ticība baznīcai bija atjaunojama tikai ar mācītāju augstas tikumības standartu, tad 1059.gadā pāvests Nikolajs II panāca, ka sinodē tiek pieņemts lēmums, ka ticīgajiem nav jāapmeklē dievkalpojums, kuru notur mācītājs, kam ir

---

136 Бемер Г. *Иезуиты*. Ли Г.Ч. *Инквизиция*. – Санкт-Петербург, Москва: Полигон-АСТ, 1999, с.525–571.

137 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 554.

138 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 185–186.

139 Ibid.

140 Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 72.

© Tiesu namu aģentūra

sieva vai mīļākā.[141] Tātad par Kliniešu reformu ir atzīstama kustība baznīcas iekšienē, kas vērsta uz tikumības un dievbijības augstu standartu ieviešanu un ievērošanu attiecībā uz klēriķiem.

Ap XI gadsimta vidu baznīcas reformu kustību sāka atbalstīt tādas ietekmīgas laicīgās autoritātes kā vācu karaļi un imperatori: Otons III (983–1002) un Heinrihs III (1039–1056), tāpat kā angļu karalis Edgars Mierīgais (959–975) un citi. XI gadsimta vidū reformu pārņemtie klēriķi pāvesta Gregora VII vadībā ar aktīvu imperatora Heinriha III atbalstu veica reformas visā rietumu baznīcā. Reforma tika virzīta uz triju pamatproblēmu risinājumiem:

1) celibāts (bezlaulība);
2) simonija (baznīcas amatu pārdošana);
3) investitatūra (attiecības ar laicīgo varu, autonomijas iegūšana).

Izšķirošs notikums baznīcas reformā bija Bruno no Toulas iecelšana amatā par pāvestu Leonu IX (1048–1054) pēc Heinriha III pavēles. Bruno no Tuolas bija mūks reformators no Lorianas. Turklāt viņš bija rados ar imperatoru.[142] Jaunais pāvests uz Romu atveda grupu sekotāju, to vidū Frideriku no Lorianas (vēlāko pāvestu Stefanu IX), Humbertu no Mojenmontieras (vēlāko kardinālu) un Hildebrandu (vēlāko pāvestu Gregoru VII). Šie un citi Leona uzticības vīri palīdzēja norobežot jauno pāvestu no impērijas aristokrātijas prasībām un ietekmes.[143]

Leons IX un viņa padomdevēji kanonisko likumu uzskatīja par galveno reformas atslēgu, par instrumentu izmaiņu ieviešanai. Viņi gribēja sakārtot baznīcu, sakārtojot kanoniskās tiesības un to piemērošanu – vienalga, vai kanonisko tiesību subjekti būtu karaļi, varenie lēņa kungi vai vienkārši bagāti ziedotāji. Garīdzniecība, kā to uzskatīja Leons IX un viņa aprindas, bija radīta, lai pārvaldītu baznīcu. Laicīgo personu iejaukšanās, lai arī labos nolūkos, nebija pieļaujama. Lai nodrošinātu brīvību no laicīgo personu ietekmes, kas bija reformatoru sākotnējais mērķis, pāvests un viņa padomnieki uzskatīja, ka viņiem vajag novērst divus galvenos trūkumus, ko viņi saskatīja garīdzniecības dzīvē: simoniju un nikolaismu.[144]

---

141 Бемер Г. *Иезуиты*. Ли Г.Ч. *Инквизиция*. – Санкт-Петербург, Москва: Полигон-АСТ, 1999, с. 533.

142 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 101.

143 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 40–42.

144 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 101.

© Tiesu namu aģentūra

Simonija bija nosaukta Simona Magusa, nelieša Jaunajā Derībā, vārdā, kurš mēģināja piekukuļot Svēto Pēteri, lai tas dotu viņam varu piešķirt Svēto Garu, uzliekot rokas (Apustuļu darbi 8:9-24). Reformatoru izpratnē simonija aptvēra plašākus grēkus: jebkuru darījumu, kas ietvēra naudas saņemšanu vai maiņu, kā arī citu pasaulīgo preču gūšanu, par to sniedzot garīdzniecības amatu vai varu. To klasificēja par simoniju, tāpat kā jebkuru citāda veida vienošanos, kas draudēja kompromitēt garīdzniecības varu sakarā ar pasaulīgo personu kontroli, jo Svētais Gars nav iegūstams par naudu.[145] Visbīstamākā bija baznīcas amatu pārdošana par naudu. Klinieši krasi iestājās pret baznīcas amatu pārdošanu.[146]

Nikolaisms attiecās uz grupu, kas pieminēta Jaunajā Derībā (Apokalipses grāmata 2:6), ko pravietiskie rakstnieki apsūdzēja kā ķecerus, kuri bija nodevušies dzimumpārkāpumiem. XI gadsimtā reformatori kritiski izturējās pret precētiem garīdzniekiem, garīdzniekiem, kuri turēja konkubīnes vai pastāvīgas prostitūtas, un vispār pret visiem mūkiem, priesteriem un citiem garīdzniecības locekļiem, kas jebkādā veidā piekopa aizliegto dzimumdzīvi kā nikolaisti. Svētais Pēteris Damians (1007–1072) bija visizplatītākais un radikālākais nikolaisma kritiķis. Pāvests Gregors VII (1073–1085) būtībā pārņēma daudzus Svētā Pētera Damiana uzskatus, veidojot tos par oficiālu pāvesta politiku. Damians un Gregors deva racionālu izskaidrojumu baznīcas pretestībai pret seno un plaši izplatīto praksi priesteru laulību sakarā. Viņi argumentēja, ka garīdznieks, kuram bija sieva un bērni, ir neglābjami iejaukts pasaulīgajās lietās un nevar pienācīgi rūpēties par savu ģimeni bez nevērīgas attieksmes pret saviem garīgajiem pienākumiem. Cieš vai nu mācītāja ģimene, vai draudze, vai abas.

Reformatoru programma radīja radikālas, patiešām revolucionāras pārmaiņas rietumu sabiedrības struktūrā un procesos. Tā atņēma imperatoriem un citām spēcīgām laicīgajām personām daļu no ienākumiem un varas, ko daudzi no viņiem ieguva saistībā ar kontroli pār garīdzniecības īpašumiem un amatu noteikšanas. Tajā pašā laikā no priesteriem tika pieprasīts atstāt savas sievas un bērnus, atteikties no seksuālās dzīves, ko tikai daži no viņiem, iespējams, bija gatavi pieņemt laikā, kad tika ordinēti.[147] Tāpēc nepārsteidz tas, ka šādas

[145] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 200–201.

[146] *Viduslaiku vēsture*. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971, 428.lpp.

[147] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 95–101.

© Tiesu namu aģentūra

prasības izraisīja neatlaidīgu un niknu pretestību tajos, kuri tām nepiekrita. Antagonisms starp reformatoru spēkiem un tiem, kuru dzīves reformatori bija nodomājuši mainīt, izraisīja ilgas cīņas gan pašas kristīgās baznīcas iekšienē, gan pretrunas starp baznīcu un laicīgo varu. Šī cīņa starp baznīcas reformatoriem un viņu oponentiem bieži tiek saukta par Investitūras diskusiju (angl. *Investiture Controversy*)[148] jeb Investitatūras strīdu (vāc. *Investitaturstreit*).[149]

Šī konflikta sākumā reformu aizstāvji secināja, ka viņu stratēģijā galvenā loma ir jāieņem kanoniskajam likumam. Viņi domāja, ka simonijas un nikolaisma apkarošanai, pret ko reformatori vērsās vispirms, vajag pamatoties uz tiesiskiem aizliegumiem, kurus efektīvi procesuāli piemēro dzīvē. Viņi uzskatīja, ka destruktīvais un apkarojamais klēriķu dzīvesveids bija izveidojies baznīcas tiesiskās sistēmas neefektivitātes dēļ. Tās cēlonis tika meklēts kanoniskās tiesību sistēmas trūkumos un materiālo un procesuālo normu savstarpējā nesaskaņotībā.[150]

Gregors VII un citi reformatori secināja, ka viņiem ir jāizpilda četri taktiski uzdevumi, lai turpmāk sasniegtu savus mērķus:

1) bija nepieciešams savākt jaunu kanonisko likumu krājumu, izmantojot vecos, lai demonstrētu, ka viņu mērķiem ir likumīgs pamats garīdzniecības tradīcijās;
2) vajadzēja radīt jaunus likumus, kas atbalstītu viņu programmu, aizpildot likumu robus eksistējošajā tiesiskajā likumu masā;
3) attīstīt atbilstošāku tiesisko mehānismu, radīt jaunas un efektīvākas baznīcas tiesas, lai noregulētu baznīcas likumu piemērošanu;
4) baznīcai bija nepieciešami jauni un labāki pirmstiesas procesuālās izziņas līdzekļi, ar kuriem nekļūdīgi atklātu pārkāpējus, pierādītu viņu vainu un tiesātu.

Šīs idejas tika ietvertas tā saucamajos Pāvesta diktātos (*Dictatus papae*), kurus ap 1075.gadu reformas ietveros pieņēma pāvests Gregors VII. Vēlāk šos procesus tiesību vēsturnieki nosauca par Pāvestu revolūciju, jo baznīca sacēlās pret laicīgās varas centieniem vadīt baznīcas struktūras un tās ietekmēt, kā arī pret baznīcai piederīgajiem, kas bija atkrituši no kristīgās ticības. Reforma bija veltīta kristīgās ticības un

[148] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 45.

[149] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 201.

[150] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 34–36.

© Tiesu namu aģentūra

baznīcas kā tās institūcijas goda un varas atjaunošanai. Reforma vienlaikus sakārtoja kristietību un kanoniskās tiesības, ieviešot vienveidīgu baznīcas doktrīnu un kanonisko tiesību piemērošanu. Baznīcas reformu gaitā kopīgās vērtības un jurisdikcija apvienoja Rietumeiropas kristiešus.[151] Pāvesta diktāti ir būtisks kanonisko tiesību avots, jo iezīmē vēlāko inkvizīcijas procesu būtību. To nosaka Pāvesta diktātu 26.pants. Pāvesta diktāti zināmā mērā uzsāka Investitatūras strīdu starp baznīcu un imperatoru, jo noteica baznīcas prioritāti un pāvesta pilnvaras atcelt imperatoru no amata, kas vēlāk jau konkrēti iezīmējas pāvesta Gregora VII strīdā ar imperatoru Heinrihu IV. Pāvests Gregors VII pieprasīja imperatora un viņa bīskapu pakļaušanos Romai.[152]

1076.gada 24.janvārī imperators ar vēstuli atbild pāvestam. Vēstule sākās ar vārdiem: "Heinrihs, valdnieks caur Dieva gribu, nevis uzurpāciju, šobrīd Hildebrandam, nevis pāvestam, bet gan viltus mūkam (..)", un imperators noraidīja Gregora VII prasības. Pāvests par šo atbildi nošķīra imperatoru no kristīgās baznīcas un atņēma viņam dievišķo varu. 1077.gada janvārī, kā tiek stāstīts tradīcijā, Heinrihs IV esot devies pie Gregora VII kā grēku nožēlotājs, trīs dienas gaidījis pieņemšanu, lai tad basām kājām pa sniegu dotos nožēlot grēkus. Tad pāvests atlaida Heinriha grēkus un atcēla sodu, kā arī atdeva troni.[153] Tomēr nevar

---

[151] "Pāvesta diktāti:
1. Romas baznīcu ir radījis vienotais Dievs.
2. Tikai Romas bīskaps pēc likuma tiek saukts par visumu.
3. Tikai viņš var atcelt bīskapus un atjaunot tos amatos.
4. Viņa legāts (pilnvarotais pārstāvis) ieņem pirmo vietu starp bīskapiem, pat ja tas nāk no zemākas garīdznieku kārtas, un var bīskapus atcelt no amata.
8. Tikai viņš viens (pāvests) drīkst rīkoties ar imperatora varas regālijām.
9. Tikai pāvesta priekšā visi laicīgie kungi zemojas uz ceļiem.
11. Viņš viens pasaulē tiek dēvēts par pāvestu.
12. Viņš viens var imperatoriem atņemt varu.
14. Pēc viņa vēlēšanās katrā baznīcā var iecelt garīdzniekus.
17. Nevienu sinodes lēmumu, ne kanonu kopojumu bez viņa sankcijas nevar atzīt par likumīgu.
19. Neviens nav viņa tiesnesis.
20. Neviens neuzdrīkstēsies izpildīt spriedumu personai, kura apelējusi pie pāvesta krēsla.
26. Par katoli netiek uzskatīts tas, kurš nepiekrīt Romas katoļu baznīcai."

Citēts pēc: *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 236, 237.

[152] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 18.

[153] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 103.

© Tiesu namu aģentūra

nepārprotami uzskatīt, ka pāvests uzvarēja šajā konfliktā, jo virkne varmācīgu un dramatisku notikumu starp viņu un vācu imperatoru Heinrihu IV (1056–1106), galu galā piespieda Gregoru VII atstāt Romu un meklēt patvērumu un aizsardzību pie normandiešu karaļiem Dienviditālijā, Salerno.[154]

Gregora VII diplomātiski gudrākie pēcteči, sevišķi pāvests Urbāns II (1088–1099), guva sekmes, atgūstot Romu un atjaunojot pāvesta varu pār centrālo Itāliju, tomēr tajā pašā laikā paliekot pie lojāliem reformu principiem, kurus Gregors bija aizstāvējis. Virknē koncilu un sinodes reformu pāvests Urbāns II no jauna apstiprināja sava priekšgājēja nosodījumu simonijai, garīdznieku laulībām un seksuālai izlaidībai, kā arī visiem citiem Investitatūras strīda jautājumiem. Daudzi kanoni, kas tika pieņemti Urbāna II laikā, atrada sev vietu turpmāko paaudžu ievērojamākajos kanonu krājumos, bet pats Urbāns II kļuva par vienu no galvenajām reformētās pāvesta varas jurisprudences autoritātēm. Urbāns II 1095.gadā organizēja pirmo krusta karu, liekot pamatus mācībai "*pugna pro causa Dei*" – "cīņa par Dieva lietu".[155] Pirmie krusta karagājieni sintezēja sevī gan svēto karu, gan svētceļojumu idejas.[156]

Taču strīdi starp imperatoriem un pāvestiem nebeidzās. Investitatūras strīds ieņem ievērojamu vietu Rietumeiropas tiesību vēsturē, jo bija iemesls lielām valstiskām, tiesiskām un sociālām izmaiņām. Tas noslēdzās 1122.gada 23.septembrī ar imperatora Heinriha V (1106–1125) un pāvesta Kaliksta II (1119–1124) noslēgto Vormsas konkordāta līgumu.[157] Saskaņā ar šo līgumu starp valsti un baznīcu abas puses nedaudz atkāpās no savām sākotnējām prasībām. Imperators garantēja, ka bīskapu un abatu ievēlēšana ir ekskluzīvā baznīcas kompetencē, bet pāvests piekrita imperatora klātbūtnei šajās vēlēšanās un tiesībām paust savu viedokli strīda gadījumā. Turklāt vācu prelāti saskaņā ar šo līgumu netika iecelti amatā, kamēr imperators tiem nepiešķīra regālijas, t.i., lēņa valdījuma tiesības. No regālijām izrietēja prelātu laicīgā vara un jurisdikcija, jo tā viņi kļuva par imperatora lēņa vīriem ar visām no tā

[154] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 50.

[155] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 189.

[156] Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 48.

[157] Buschmann A. *Kaiser und Reich.* Verfassungsgeschichte des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation vom Beginn des 12. Jh. bis zum Jahre 1806. in Dokumenten. Teil I: Vom Wormser Konkordat 1122 bis zum Augsburger Reichsabschied von 1555. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1994, S. 63–67.

© Tiesu namu aģentūra

izrietošajām juridiskajām sekām.[158] Itālijas un Burgundijas prelāti šādu procedūru neizgāja. Te atspoguļojas viduslaiku Rietumeiropas varas duālisms, jo abi – gan pāvests, gan imperators varēja uzlikt veto vācu prelāta apstiprināšanai. Tāpēc pati ceremonija bija juridiski būtiska.[159] 1123.gadā pāvests Kaliksts II pēc ilga pārtraukuma sasauca Romā I Laterānas vispasaules koncilu, kurā Vormsas konkordāts tika apstiprināts. Kopš šī laika pāvests regulāri sasauca šādus koncilus, lai apspriestu svarīgākos baznīcas dzīves jautājumus.[160] Tas sekmēja varas koncentrāciju un centralizācijas procesus baznīcā.

Pēc Pāvestu revolūcijas sākās straujš kanoniskās jurisprudences attīstības posms. Tas bija saistīts gan ar jauniem kanonu krājumiem, kuri tika sastādīti, izmantojot jaunas pieejas, gan ar kanoniskās jurisprudences kā zinātnes attīstību Rietumeiropas universitātēs un dekrētistu darbību,[161] gan jaunu risinājumu izmantošanu kanoniskajā procesā un jaunu mobilu un efektīvu baznīcas tiesu izveidi.

Jau X gadsimta otrajā pusē parādījās daudzi jauni kanonisko likumu krājumi, kas iezīmēja turpmākos baznīcas reformatoru darbības virzienus. 1083.gadā bīskaps Anselms no Lukas (miris 1086) apkopoja *Collectio canonum*. 1087.gadā tapa krājums *Deusdedita*, kas tiek uzskatīts reformatoru grupas darbu. Tomēr visveiksmīgākais kanonu krājums XI gadsimtā bija nezināma autora savāktais "74 titulu apkopojums" (*The collection in seventy-four titles,* pabeigts 1067). Tajā ir skaidri izšķirti 315 kanoni, kas veidoja tiesisko pamatu reformu programmai.[162]

Ambiciozākais un ietekmīgākais atbalstītājs baznīcas tiesību reformai bija franču bīskaps un kanonisko likumu eksperts Ivo no Šartras (ap 1040–1116), kurš savāca plašu kanonu klāstu, sakārtojot tos krājumā ar nosaukumu *Decretum*. Krājums ietvēra 3760 kanonus, kas bija sakārtoti septiņpadsmit grāmatās.[163] Tomēr šis darbs bija pārāk apjomīgs

---

158 Buschmann A. *Kaiser und Reich.* Verfassungsgeschichte des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation vom Beginn des 12. Jh. bis zum Jahre 1806. in Dokumenten. Teil I: Vom Wormser Konkordat 1122 bis zum Augsburger Reichsabschied von 1555. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1994, S. 65–67.

159 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 105

160 *Viduslaiku vēsture*. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971, 430.lpp.

161 Sk. nodaļu par universitātēm.

162 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 52.

163 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 315.

© Tiesu namu aģentūra

un sarežģīts, lai kļūtu plaši pielietojums. Tāpēc Ivo veidoja otru, kompaktāku kanonisko likumu krājumu, savācot tajā mazliet vairāk par tūkstoš kanoniem un sadalot tos astoņās grāmatās. Šis krājums – *Panoramia* – ieguva daudz plašāku popularitāti nekā apjomīgākais *Decretum*. *Panoramia* tika plaši izmantots rietumu kristīgajā pasaulē, un vēlākie kanonisti turpmākajos krājumos brīvi atsaucās uz to kā uz kanonisko tiesību avotu.[164] Ir vēl trešais kanonisko likumu darbs, "Krājums trijās daļās" (T*he collection in three parts* jeb *Tripartit*a), kurš arī tika uzskatīts par Ivo darbu, lai gan šādi pieņēmumi ir diezgan apšaubāmi.[165]

Sistematizētu kanonisko likumu attīstīšanā vēl svarīgāks par kanoniskajiem krājumiem bija šāds Ivo no Šartras ieguldījums – prologa jeb ievada ieviešana. Prologs parādījās daudzos Ivo *Panoramia* manuskriptos.[166] Prologā viņš ieskicēja jaunu kanonisko metodoloģiju un dogmatiku.[167] Viņš pirmais norādīja uz pretrunām baznīcas autoritāšu darbos un ierosināja veidus, kā pretrunas varētu risināt. Turklāt tieši Ivo sāka veidot kanonisko normu hierarhiju pēc to juridiskā spēka.[168] Ivo prologā ieviesa arī pamatprincipus kanonisko tekstu interpretācijai, kas kļuva par pamatu vēlāko kanonistu darbiem, it sevišķi tas ietekmēja Graciāna darbu.

Kanonisti Ivo uzrakstīto prologu uzskatīja par ārkārtīgi vērtīgu avotu, lai atrisinātu nesaskaņas, ar ko viņi bieži sastapās pretrunīgajos kanoniskajos likumos. Sastopoties ar šādiem sarežģījumiem, Ivo ieteica kanonistiem meklēt risinājumu pēc normu konteksta. Pārbaude varēja atklāt, ka konfliktējošie kanoni bija adresēti atšķirīgām problēmām vai vienas problēmas atšķirīgiem aspektiem. Tādā gadījumā kanonisti bija spējīgi atrisināt pretrunas, norādot, ka kanoni patiesībā nemaz nekonfliktē. Ivo brīdināja kanonistus pārbaudīt viņu izmantoto avotu autentiskumu, lai izskaustu viltotos vai iestarpinātos tekstus, kas konfliktēja ar autentiskiem kanoniskajiem likumiem. Tāpat Ivo paziņoja, ka kanonistiem, interpretējot likumu, vajag ņemt vērā baznīcas tiesību normu hierarhiju. Viņš uzskatīja, ka kanoni, kurus bija izdevusi augstāka

164 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 52.

165 Ibid.

166 Ibid., p. 52, 53.

167 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 315.

168 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 238–240.

© Tiesu namu aģentūra

autoritāte, kalpoja par pamatu mazāk svarīgu autoritāšu pieņemtajiem kanoniem. Tādā veidā, ja galvenā koncila kanoni konfliktēja ar provinču koncilu kanoniem vai diocēzes sinodes normām, tad galvenā koncila dekrēti bija nozīmīgāki par tiem, ko izdeva mazāk svarīgas institūcijas. Tāpat Ivo brīdināja kanonistus, ka viņiem vajag just atšķirības starp vispārējiem un speciāliem kanoniem. Speciālo likumu piemērošana bija ierobežota konkrētos reģionos vai situācijās vai to noteica personu kārta, turpretim vispārējie kanoni bija piemērojami visā kristīgajā pasaulē.[169]

Rietumeiropā pirmie jurisprudencē izglītotie tiesneši bija tieši baznīcas tiesās. Šī baznīcas tiesu ietekme viduslaikos nebija iegūta tikai ar baznīcas autoritāti, bet gan ar faktisku pārākumu juridiskajās zināšanās. Iekams vēl laicīgā tiesa bija sākusi domāt zinātniski, Eiropas mēroga baznīcas juristi, tādi vīri kā jau minētais Ivo no Šartras un Lanfranks fon Kenterberijs (1005–1089), bija izveidojuši modernu baznīcas tiesību dogmatiku. Sintezējot morāli, teoloģiju un jurisprudenci, viņi baznīcas tikumības mācībai deva tiesību formu, sevišķu uzmanību pievēršot tām tiesību jomām, kas visvairāk saistītas ar grēku. Baznīcas tiesu vara Investitatūras strīda laikā pieprasīja sev kompetenci divējādā ziņā:

– *ratione personae* (attiecībā uz personu);
– *ratione peccati* (attiecībā uz grēku).

Personas, kuras savā jurisdikcijā ņēma baznīca, pirmkārt, jau bija paši klēriķi. Kopš antīkās pasaules baznīca bija pieprasījusi sev pilnīgu tiesas varu pār garīdzniecību. Viduslaikos līdzās garīdzniekiem kā īpaši aizsargājamas klāt bija nākušas vēl citas personu grupas, kuras pieprasīja baznīcas tiesas aizsardzību: krustneši, studenti un nabadzīgie, atraitnes un bāreņi, arī jūdi, ceļotāji, tirgotāji un jūras braucēji. Tās bija tās personu grupas, kas īpaši bija akcentētas arī Dieva un zemes mieros.[170]

Turklāt baznīcas tiesas vara savu kompetenci saskatīja visos tajos gadījumos, kuros bija jādod spriedums par smagiem grēkiem. Pirmkārt, tās bija laulības un ģimenes lietas.[171]

---

169 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 49–50.

170 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 315.

171 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 315.

© Tiesu namu aģentūra

Visgrūtāk reformatoriem veicās ar reformas stratēģijas trešo elementu, efektīvāku tiesas spriešanu un pirmstiesas izmeklēšanas ieviešanu. Tas izrādījās lēns process, kurā pēc dažādiem eksperimentiem šajā jomā tikai XIII gadsimta otrajā pusē sāka parādīties XI gadsimtā iecerētie rezultāti.[172]

Baznīcas reformatori XI un XII gadsimtā galvenokārt paļāvās uz sinodēm – gan bīskapu diocēzes līmenī, gan pāvesta līmenī – kā kanonisko normu piemērotājām. Sinodes patiesībā darbojās kā garīdznieku asamblejas. Sinodes bija veidotas tā, lai tās sapulcētos pietiekami bieži, katrā diocēzē, un uzklausītu ticīgo sūdzības un atrisinātu strīdus, kas bija radušies kopš pēdējās sapulcēšanās. Sapulcējusies garīdzniecība bija organizēta līdzīgi zvērināto tiesai ar bīskapu kā tiesnesi – priekšsēdētāju un viņa augstākajiem vietniekiem kā ekspertiem, kas deva padomu viņam un pārējai grupai sakarā ar strīdīgiem tiesību un juridiskās procedūras jautājumiem.[173]

Sinode tādā veidā daļēji darbojās kā tiesa, bet tai bija arī citas funkcijas. Tā darbojās kā likumdošanas asambleja, kas reģiona robežās varēja ieviest jaunus uzvedības standartus un pieņemt jaunus likumus un noteikumus, kas būtu saistoši visiem ticīgajiem: kā laicīgajām personām, tā garīdzniekiem. Papildus sinode kalpoja par debašu vietu. Debatēs iztirzāja teoloģiskus jautājumus un radušās lokālās problēmas. Turklāt sinode bija vieta apspriedēm sakarā ar administratīviem paziņojumiem. Sinodēm kā tiesām bija būtiski trūkumi. Galvenie trūkumi:

1) tās satikās neregulāri;
2) daudzi tās locekļi nebija īpaši labi informēti par juridiskās analīzes detaļām vai procedūras jautājumiem.

Tādēļ izrādījās, ka sinodes kā kanonisko tiesību tribunāli nebija īpaši efektīvas. Garīdzniecības pārvalde turpināja meklēt efektīvākas iespējas.[174]

Līdztekus sinodēm reformētā garīdzniecība XI gadsimtā arvien biežāk izmantoja pāvesta legātus (sūtņus), lai tie uzraudzītu kanonisko likumu un pāvesta politikas izpildīšanu. Pāvesta legāti darbojās kā izbraukuma tiesneši, kas tika nosūtīti no Romas (vai no jebkuras citas vietas, kur kūrija varēja atrasties šajos nemierīgajos laikos), lai izskatītu strīdus un piedalītos debatēs, ko vietējā pārvalde nebija spējīga vai arī nevēlējās atrisināt. Legāti, līdzīgi sinodēm, bija paredzēti, lai vairākas funkcijas

[172] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 52

[173] Ibid.

[174] Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 223–225.

© Tiesu namu aģentūra

pildītu vienlaikus. Viņi bija izmeklētāji, lai atklātu pārkāpumus, kas izdarīti vietējā līmenī. Viņi kā likumdevēja pārstāvji bija pilnvaroti izsludināt likumus pāvesta vārdā reģionā, uz kuru bija nosūtīti. Viņi bija diplomātiskie pārstāvji, kas nosūtīti, lai paziņotu pāvesta politiku karaļiem un bīskapiem un pāvestam ziņotu par reakciju, kādu izraisīja pāvesta ierosinājumi. Legāti papildus darbojās kā apsūdzētāji, kas pilnvaroti izvērst darbības pret tiem, kuri pārkāpa baznīcu likumus, un tajā pašā laikā legāti varēja darboties kā tiesneši, kas pilnvaroti uzklausīt un izlemt lietas pāvesta vārdā un ar pāvesta autoritātes juridisko spēku. Tāpēc legāti bija ne tikai ļoti aizņemti, bet tiem bieži bija grūtības tikt galā ar savām nesavienojamām funkcijām.[175]

Tomēr pat šīs nepilnības nemazināja baznīcas tiesu prestižu un autoritāti. Tiesas process pāvesta legāta priekšā bija daudzkārt pārāks par laicīgo tiesu izmantoto formālo procesu un ļoti pieprasīts. Šeit persona varēja reāli sevi aizstāvēt. Prāvas netika zaudētas formālas kļūdas dēļ. Prasītājs varēja rēķināties ar to, ka baznīca, piedraudot atņemt savu labvēlību, rūpēsies par savu spriedumu izpildi. Strādādama ātri un ar mazām izmaksām, zinātniski racionāli, un cenšoties panākt materiāli taisnīgu rezultātu, baznīcas tiesa bija tik ļoti pārāka par laicīgo, ka valsts līdz viduslaiku beigām nespēja to izstumt no laicīgās tiesu prakses.[176] Baznīcas tiesas spriedumus, kas neattiecās uz tīri reliģiskām lietām, izpildīja laicīgā vara. Tā tas bija arī inkvizīcijas procesos.

Diocēzes un draudzes līmenī XI gadsimtā baznīca izmantoja citus mehānismus, lai atklātu un iesniegtu prasību par kanonisko likumu pārkāpumiem. Bīskapi bija paredzēti, lai vadītu pārraudzību, pārbaudot katru draudzi un klosteri savā diocēzē. Viņi veica pārbaudes noteikos laika intervālos. Bīskapu pienākums bija novērst jebkādas atklātās izlaidības. Garīdzniecība pārraudzīja ne visai sistemātiski. Bīskapi paši bija atkarīgi no augstākām baznīcas amatpersonām (parasti min valdošos dekānus, arhidiakonus vai arhibīskapus). Bieži piemērotais sods bija interdikts jeb sods visai draudzei, kas paredzēja dievkalpojuma aizliegumu un aizliegumu mācītājam kalpot, pildot svētos sakramentus sodītajā draudzē.[177]

---

175 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 54.

176 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 315.

177 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 187.

© Tiesu namu aģentūra

Likumu realizēšana vietējā līmenī bija sarežģīta sakarā ar imunitātēm – privilēģijām, ko daudzi klosteri un pat draudzes iemantoja no vietējām autoritātēm. Atbrīvošanas dāvinājumi padarīja atbrīvotās draudzes vai klosterus atbildīgus kādam tālākam pārraudzītājam, parasti pāvestam, nevis vietējām baznīcas autoritātēm. Pāvestam bija maz iespēju reāli uzzināt par problēmām vai ļaunprātībām draudzēs, kas atradās tālu no Romas, piemēram, Jorkšīras klosterī. Tāpēc pāvests nevarēja efektīvi pārraudzīt priviliģētās institūcijas, kuras tādēļ reāli bija brīvas no jebkāda ārēja pārraudzītāja. Tādēļ bieži samazinājās disciplīna, tika ļaunprātīgi izmantotas tiesības un nereti izraisījās skandāli.[178]

Efektīvas pirmstiesas izmeklēšanas, apsūdzības iespēju un spriedumu taisīšanas mehānismu trūkums bija galvenā rietumu baznīcas problēma XI gadsimta beigās un vēl ilgi bija par kavēkli tās efektīvai darbībai. Līdz ar ērti izmantojamu un sistemātiski sastādītu kanonisko likumu kopojumu trūkumu tas nopietni ierobežoja baznīcas iespējas realizēt kanonisko tiesību normas. Taču XII gadsimtā daļu problēmu atrisināja jaunu mācības metožu ieviešana universitātēs, apgūstot kanoniskās tiesības, un Graciāna dekrētu pieņemšana.

5. Kanoniskā jurisprudence dižajos viduslaikos

Dižajos viduslaikos izveidojās kanonisko tiesību sistēma, zinātne un efektīvs process, kura ietvaros veidojās un attīstījās arī kriminālais jeb inkvizīcijas process. Atdzima jurisprudence jeb tiesību zinātne gan baznīcas tiesību studijās, gan romiešu civiltiesību studijās. Juristi, strādājot ar tiesību matēriju, izmantoja viduslaikos dominējošo zinātnes metodi – sholastiku. Graciāna "Dekrēts" bija lielisks tā piemērs.[179]

Graciāns, ievērojamākais viduslaiku kanonisko tiesību speciālists, turpināja Ivo no Šartras darbu un pacēla to jaunā kvalitātē.[180] Viņa ievērojamākais darbs bija *Concordatia Disconcordatum* ("Nesaskaņoto kanonu saskaņojums") jeb, brīvāk tulkojot, – "Pretstatu harmonija".[181] Taču parasti šo kopojumu dēvē vienkārši par Graciāna "Dekrētiem". Šis darbs pacēla kanonisko jurisprudenci jaunā, augstākā līmenī un izvirzīja

[178] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 53.

[179] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 146.

[180] Sk. sīkāk nodaļā par universitātēm.

[181] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 258.

© Tiesu namu aģentūra

to par pirmo jauno laiku tiesību sistēmu Rietumeiropā.[182] Lai arī baznīca neatzina šo krājumu par oficiālu kanonisko tiesību avotu, Graciāna "Dekrēti" viduslaikos kļuva par galveno mācību grāmatu kanoniskajās tiesībās. To studijās izmantoja kanonisko tiesību skola – dekrētisti.[183] Graciāna "Dekrēti" sevī ietvēra plašu kanonu (*capitula*) klāstu (ap 3945). Tās bija kanonisko tiesību normas no baznīcu konciliem, pāvestu vēstulēm, grēku nožēlošanas grāmatām, baznīcas autoritāšu (piem., Sv.Augustīna) darbiem. Kanonos ietvertajām normām Graciāns pievienoja savus skaidrojumus (*dicta Gratiani*).[184] Graciāns darbojās laikā, kad Irnērija dibinātā glosatoru skola analizēja romiešu civiltiesības ar sholastikas metodes palīdzību, gramatiski iedziļinoties teksta būtībā, lai noskaidrotu likumdevēja gribu. Līdzīgu darbu Graciāns veica ar kanoniskajām tiesībām. Tās tika apkopotas un komentētas jeb glosētas.[185] Zinātnieku apzinātajos Graciāna "Dekrētu" norakstos bija atrodami kanoni ar nosaukumu *Palea*. Tie bija tie kanoni, kas pievienoti vēlāk. Tiek uzskatīts, ka to paveikuši Graciāna skolnieki.[186] Graciāna "Dekrēti" sastāvēja no trim nodaļām:

1. *Distinctiones* – tiesību daba un avoti, baznīcas institūcijas un pārvalde, mācība par personām. Kopā 973 kanoni.
2. *Causae* jeb kāzusi, kuros risinātas baznīcas jurisdikcijas, procesuālo normu, laulības un citas problēmas. Tā ir plašākā daļa un ietver 2576 kanonus.
3. *Tractatus de consecratione* jeb traktāts par iesvētīšanu. Te apkopoti 396 kanoni, kas regulē svētos sakramentus, rituālus un kristīgo doktrīnu.[187]

Graciāna laika kanoniķi ietekmējās ne tikai no sholastikas metodoloģijas, kuru paši bija palīdzējuši radīt, bet arī no abstraktiem filozofiskiem pieņēmumiem un prātojumiem. Raugoties uz XII–XIII gadsimta juridisko domu, šķiet dīvaini, ka jau tā laika kanonistu vidū izraisījās diskusija

[182] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 4.

[183] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 235.

[184] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 190–191.

[185] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 146.

[186] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 190–191.

[187] Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 54.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

par *equity* (taisnīguma), *justice* (tiesiskuma) un likuma jēdzienu savstarpējo sakarību.[188]

Graciāns savā darbā "Dekrēti" izdalīja vairākas īpašības, kas raksturojot tiesības – to veidus, dažādību un avotus. Viņš uzskatīja, ka tiesības rodas no 2 pamatavotiem: dabiskajām tiesībām un paražu tiesībām. Viņš identificēja dabiskās tiesības ar dievišķajām, kuras atrodamas Svētajos rakstos un kuras kristīgā baznīca uzskatīja par pareizuma un taisnīguma paraugu (*ius*). Tas, kas ir pareizs, nav grozāms. Tāpēc, pēc Graciāna viedokļa, dabiskās tiesības ir nemainīgas un mūžīgas. Tiesības ietver arī cilvēka radītos likumus *(lex*), kas ir mainīgi. Graciāna idejas noformulēja kristīgās baznīcas tiesību teorijas dalījumu divos tiesību atzaros:

1) *ius divinum* – Dieva tiesības;
2) *ius humanum* – baznīcas radītās tiesību normas, kuras pieņēmuši cilvēki.[189]

Lai cilvēka radītie likumi būtu efektīvi, tiem, pēc Graciāna domām, ir jābūt saprātīgiem, pamatotiem un jāsaskan ar sabiedrības interesēm un uzskatiem. Graciāns uzsvēra, ka līdzko likumi ir pretrunā ar sabiedrības uzskatiem un reālo situāciju, tie kļūst neefektīvi un zaudē kādreizējo vērtību. Viņš arī deklarēja, ka taisnīgums ir katra likuma pamats un mērķis. "Netaisnīgs likums nevar prasīt, lai to ievēro."[190]

Dekrētisti, tostarp Hugučo (*Huguccio,* 1180–1210), kurš kanoniskās tiesības bija apguvis Boloņā, kur vēlāk, līdz 1190.gadam, pats strādāja par kanonisko tiesību profesoru, uzskatīja, ka *equit*y (taisnīgums) un *justice* (tiesiskums) ir divas nešķiramas lietas.[191] Dekrētisti izdalīja dabisko taisnīgumu un pozitīvo taisnīgumu. Dabiskais taisnīgums, Hugučo izpratnē, ir labdarība, labsirdība, kas rodas no dabiskas cilvēka mīlestības, piemēram, mātes mīlestība pret bērnu. Dabiskais taisnīgums ir Dieva radīts. Pozitīvo taisnīgumu rada cilvēki. Pozitīvais taisnīgums ir domāts, lai sodītu pārkāpējus un atlīdzinātu cietušajiem nodarītos zaudējumus. Cilvēku likumi, kuri veidoti uz pozitīvā taisnīguma izpratnes bāzes, atšķiras no taisnīguma tā dabiskajā izpratnē. Likums ir māksla, kas cenšas sasniegt

188 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 255, 256.

189 Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 8.lpp.

190 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 74–77.

191 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 215–216.

© Tiesu namu aģentūra

taisnīgumu un labestību. Likums rodas no kādas vajadzības, mērķa. Nepamatots, bez iemesla radīts likums nevar būt efektīvs, tādēļ tas jau no paša sākuma, pēc Hugučo domām, ir spēkā neesošs.[192]

Henriks de Segusio *(Henricus de Segusio,* ap 1190–1271), kurš bija studējis kanoniskās tiesības Boloņā pie Jēkaba de Albegna, bet romiešu civiltiesības pie Jēkaba Balduīna,[193] pauda atšķirīgu viedokli. Viņš piekrita, ka *equty, justice* un likums ir ļoti cieši saistīti jēdzieni, taču atdalīja *equity* no *justic*e. *Justice*, pēc viņa domām, nozīmē stingras, neatlaidīgas pūles sekmēt sodīšanu par nodarījumu. Savukārt *equity* ir tas pats, kas *justice*, tikai mīkstināts ar līdzjūtību pret pārkāpēju.[194] Viņa ievērojamākais darbs bija *Summa*, kas vēlāk tika dēvēts par "Zelta summu" (*Summa aurea*). Uz Henrika de Segusio autoritāti norāda tas, ka Dante viņu ir pieminējis savā darbā "Dievišķā komēdija" (*Divina commedia*, *Paradiso*, 12.82-97.).[195]

Tāpēc Henriks de Segusio mācīja kanoniskos tiesnešus, ka viņiem nav tiesību grozīt likumus, bet nekad nevadzētu censties lietot likuma normas precīzi, vārds vārdā: "Ja sods nav noteikts, tiesnešiem jārīkojas, paturot prātā taisnīguma principu *(equity*) un vienmēr izvēloties mīkstāko sodu, ja šķiet, ka apstākļi to prasa."[196] Viņš mācīja tiesnešus interpretēt un neturēties tikai pie gramatiskās iztulkošanas metodes.

XIV gadsimta dekrētisti definēja atšķirības starp *equity, justice* un likumu. Viņi uzskatīja, ka *justice* kā morāla vērtība ir ideāls, kuru cilvēki nekad nesasniegs. Likums labākajā gadījumā ir aptuvens taisnīgums cilvēka rakstura dēļ, un tas neizbēgami ir ļoti tālu no ideāla. *Equity* uzskatīja par mīkstināšanas principu, kas ļauj bargos likumus piemērot atšķirīgās situācijās, mīkstinot tos, tādējādi padarot likumu tuvāku tā patiesajai būtībai. Te līdztekus notika diskusijas gan kanonisko tiesību profesoru, gan romiešu civiltiesību zinātāju vidū, un izpratne bija visai līdzīga.[197]

---

192 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 76.

193 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 214.

194 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 76.

195 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 214.

196 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 76.

197 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 246–262.

© Tiesu namu aģentūra

Agro viduslaiku kanonisti vēl krasi nenodalīja dievišķās tiesības no dabiskajām. Vēlāk dekrētisti daudz skaidrāk iezīmēja atšķirības starp šīm abām tiesību kategorijām. Viņi identificēja dabiskos likumus ar cilvēka iedzimtajām tieksmēm darīt labu un izvairīties no ļauna, taču terminu "Dievišķās tiesības" izmantoja tikai, lai apzīmētu likumus, kas ierakstīti Svētajos rakstos. Henriks de Segusio iezīmēja atšķirības starp vispārējām dabiskajām tiesībām, kuras apsprieda Ulpiāns un citi klasiskie juristi, un tautu tiesībām (*ius gentium*). Henriks de Segusio uzskatīja, ka Svētajos rakstos iekļautie Dievišķie likumi ir racionāla dabisko tiesību izpausme. Viņš uzskatīja, ka cilvēku radītie likumi, kas ir pretrunā ar dabiskajiem likumiem, nav saistoši. Henrika de Segusio likumu izpratnē atspoguļojās klasisko romiešu juristu un dižo viduslaiku teologu viedokļu sintēze. Tas norāda uz šī laika tendencēm jurisprudencē, t.i., kanonisko un civilo tiesību izpratņu tuvināšanos.[198]

Tiek uzskatīts, ka uz šo radniecību norāda arī kanonisko tiesību ievērojamākais krājums *Corpus iuris canonici*, kurš tika veidots pēc Justiniāna kodifikācijas parauga. Savukārt Justiniāna kodifikācija dižajos viduslaikos kanonisko tiesību krājuma ietekmē tika pārdēvēta par *Corpus iuris civilis*.[199] *Corpus iuris canonici* ietvēra normas, kuras noteica viduslaiku baznīcas iekārtu un tās tiesības. Kā visu kanonisko tiesību krājums tas pirmo reizi izdots Parīzē 1499.–1502.gadā, bet oficiālais izdevums pēc pāvesta Gregora XIII rīkojuma parādījās 1582.gadā, jau publicēts drukas tehnikā.[200]

Corpus iuris canonici bija apkopoti:

1. Graciāna "Dekrēti".
2. *Liber Extra* – krājums piecās grāmatās, kuru pāvests Gregors IX publicēja 1234.gadā, ietverot tajā pāvestu dekretālijas.
3. *Liber Sextus* – sestā grāmata, kuru izdevis pāvests Bonifācijs VIII 1298.gadā, papildinot *Liber Extra* ar vēlākajām pāvestu dekretālijām un I un II Lionas koncila lēmumiem.
4. "Klementīnes", kuras iekļāva pāvestu dekretālijas, kas pieņemtas pēc *Liber Sextus* publicēšanas, un pāvesta Klementa V izdotās dekretālijas, kā arī Vjennas koncila kanonus. "Klementīnes" 1317.gadā izdeva pāvests Jānis XXII.

---

198 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 109, 110.

199 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 199.

200 *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. – Rīga: SIA Divergens, 2001, 213.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

5. *Collectio extravagantium* (latv. "Ekstravagances").[201]

Daļa tiesību vēsturnieku uzsver: lai arī šī pēdējā daļa saturiski ir saistīta ar *Corpus iuris canonici*, bet tieši tajā nav ietverama. Šo viedokli pauž arī latviešu tiesību vēsturnieks Valdis Blūzma, rakstot: "Pie "*Corpus iuris canonici*" pieskaitīja, bet tajā neietvēra *Collectio extravagantium*, kuru izdeva Jānis XXII, *Extravagantes communes* – dekretāliju izlasi no Bonifācija VIII līdz Sikstam IV, kas dzīvoja XV gadsimta otrajā pusē."[202] Tomēr citi tiesību vēsturnieki neatdala *Extravagantes* no kanonisko tiesību kodifikācijas. Gan vācu tiesību vēsturnieks Ulrihs Eizenharts,[203] gan krievu zinātnieks Nikolajs Uskovs pēdējo uzskata par *Corpus iuris canonici* neatņemamu sastāvdaļu. Tiesa, krievu tiesību vēsturnieki min citu gadu, kad pāvests Gregors XIII atzina *Corpus iuris canonici* par kanonisko tiesību avotu. Krievu vēstures grāmatās minēts 1580.gads, nevis 1582.gads, kā tas ir vācu tiesību vēsturnieku grāmatās.[204] *Corpus iuris canonici,* kurā tika apkopotas visas svarīgākās viduslaiku katoļu baznīcas kanoniskās normas, sagatavoja kanoniskās tiesības jaunajiem laikiem. Tā bija apjomīgākā kanonisko tiesību kodifikācija viduslaikos.

Būtiskas izmaiņas kanonisko tiesību terminoloģijā parādījās XIII gadsimtā, kad cilvēku radītie likumi pirmo reizi tika apzīmēti ar terminu "pozitīvās tiesības". Šī termina oficiāls apstiprinājums tika dots pāvesta Gregora IX dekrētā *Liber extra* (1234).[205] Pozitīvās tiesības tika iedalītas konstitucionālajos un nekonstitucionālajos likumos. Konstitucionālie likumi nozīmēja, ka tos oficiāli ir izziņojusi un apstiprinājusi augstākā vara. Ar nekonstitucionālajiem tika apzīmētas paražas, kas savu leģitimitāti guva no netieša sabiedrības akcepta.[206]

Kanonistu, kā arī citu mācītu juristu vispārējā attieksme pret paražām bija duāla, jo tās nebija valsts vai baznīcas izdotas normas, bet tomēr

[201] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 101.

[202] Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 55.lpp.

[203] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 109, 110.

[204] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 235.

[205] Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 235.

[206] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 76.

© Tiesu namu aģentūra

praksē tika plaši piemērotas.[207] Tā, piemēram, Graciāns uzskatīja, ka paražas kā saistošus noteikumus var piemērot tikai atsevišķos gadījumos. Lai paražām būtu juridisks, saistošs spēks, paražas nedrīkstēja būt pretrunā ar kristīgās ticības, dabisko likumu un taisnīguma principiem. Paražas, kas atbilda šiem noteikumiem, turpmāk jālieto pastāvīgi un, lai tās iegūtu juridisko spēku, – jāpieraksta. Arī dekrētisti akceptēja šādu pieņēmumu, taču viņu domas atsevišķos gadījumos atšķīrās. Piemēram, Rufīns *(Rufinus)* uzsvēra: lai paraža kļūtu juridiski saistoša, tai ir jābūt zināmai un jāsaņem valdošās autoritātes atbalsts. Vēlāk šis uzskats kļuva par oficiālo viedokli, kuru respektēja kanoniskās tiesas. Taču vēl joprojām bija strīdi par atsevišķiem jautājumiem. Piemēram, par minimālo cilvēku skaitu, kas nepieciešams, lai radītu juridiski saistošu paražu.[208]

Baznīcas tiesībās kā tiesību avots darbojās arī reskripti jeb priekšraksti. Reskriptu vara neradās no to radītajiem precedentiem, bet gan no to izdevušās autoritātes varas un ietekmes. Reskripti netika publicēti, tāpēc to saturs parasti bija zināms tikai ieinteresētajām pusēm, kam reksripts tika piešķirts. Tā kā reskripti bieži vien risināja vispārīgas, sabiedrībai nozīmīgas problēmas, tiesneši un tiesību zinātnieki sāka tos kolekcionēt, t.i., vākt. Šāda veida privātie reskriptu apkopojumi dižajos viduslaikos kļuva par svarīgu kanonisko juristu uzziņu avotu.[209]

Paralēli paražām un reskriptiem par tiesību avotu tika uzskatītas arī atsevišķu personu vai grupu privilēģijas un dispensācijas. Privilēģija noteica novirzes no vispārējām likuma normām un garantēja atsevišķām personām vai personu grupām dažādas priekšrocības.

Tādējādi par privilēģijām tika uzskatītas arī licences, kas atļāva nodarboties ar medicīnu vai jurisprudenci. Šīs licences ļāva personām par maksu veikt tādas funkcijas, kas sabiedrības vairākumam tika liegtas. Dispensācijas atgādināja privilēģijas, jo abas paredzēja atkāpes no likuma normām, taču starp tām bija arī atšķirība. Privilēģijas deva pozitīvus labumus, taču dispensācijas atbrīvoja atsevišķas personas vai personu grupas no likumā paredzētajiem pienākumiem. Privilēģijas varēja iegūt ar noilgumu, bet

[207] *Justiniāns* aizliedza sava laika tiesnešiem ietekmēties no citu valstu pieredzes un tiesu prakses un lika ievērot tikai viņa paša izdotos likumus, bet pirmjustiniāna laika doktrīnā paraža tika atzīta par tiesību avotu.

[208] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 77

[209] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 152–160.

© Tiesu namu aģentūra

dispensācijas – nē. Nevienu no tām nevarēja iegūt bez taisnīga pamata. Dekrētisti, īpaši Augucio (*Augucio)*, savos darbos uzsvēra, ka dispensācijas jāpiešķir vispārēja labuma vārdā, nevis par labu kādai personai. Taču šis viedoklis praksē bieži vien tika ignorēts.[210]

Kanonisti pieņēma arī romiešu tiesību pamatprezumcijas, piemēram, "kas attiecas uz visiem, tam ir nepieciešams visu atbalsts"[211] un "kaut gan nevienam nevar prasīt ievērot likumu, par kuru viņi neko nezina, tomēr likums prezumē, ka katrs zina, ko likums no viņa prasa." Šāda prezumcija, kas pašlaik tiek definēta kā "likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības", bija un ir nepieciešama, lai tiesību sistēma būtu darbotiesspējīga. Citādāk katrs varētu aizbildināties ar likuma nezināšanu un izvairīties no atbildības. Tika prezumēts, ka katrs ir atbildīgs par savām darbībām un rīcību, bet nevar zināt un atbildēt par kāda cita rīcību, ja vien viņš nav bijis šīs rīcības liecinieks. Šī prezumcija pieļāva izņēmumus atsevišķām personu grupām – garā slimajiem, mazgadīgajiem, karavīriem un sievietēm, jo uzskatīja, ka šiem subjektiem nav spēju (garā slimajiem un mazgadīgajiem), iespēju, izdevības (sievietēm, karavīriem) iepazīt likumus un izprast tos. Tieši XII–XIII gadsimtā tika izveidota kanonisko tiesību sistēma, kas sekmēja šī principa realizāciju. Kā jau minēts, kanonisko tiesību sistēma veidojās ciešā mijiedarbībā ar romiešu civiltiesību atdzimšanu Rietumeiropā, to studijām universitātēs un izmantošanu kā tiesību avotu vai papildavotu tiesu praksē.[212]

Diskusija raisījās arī par likuma varas robežām. Tika pieņemts XIII gadsimta jurista Modestīna izvirzītais princips, ka likumam ir vara aizliegt, pavēlēt, atļaut un sodīt. Modestīns uzskatīja, ka likumam nevar būt atpakaļejošs spēks, lai arī tas būtu noderīgs.[213] Jaunāko laiku kanonisti akceptēja premisu, ka kanoniskie likumi ir saistoši tikai kristiešiem. Tādējādi neticīgajiem un citām ticībām piederošajiem nebija jāievēro kanoniskie laulību likumi, kas noteica aizliegumu precēties asinsradiniekiem vai citiem tuviem radiniekiem. Kristiešiem, vismaz pēc valdošās dogmas, nebija atļauts kristīt ar varu neticīgos un piespiest viņus maksāt desmito tiesu.[214]

---

210 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 80.

211 Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с.260

212 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.199–201.

213 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 152–60.

214 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 80.

© Tiesu namu aģentūra

XIII–XIV gadsimtā šie noteikumi tika pārskatīti un atcelti. Eiropas ebreju kopiena atbalstīja jaunāko laiku kanonistu viedokli par kanonisko likumu attiecināšanu uz nekristiešiem. Taču ebreji bija maza un miermīlīga tauta, kas neapdraudēja kristīgās reliģijas pamatus.

Cits viedoklis bija par musulmaņiem un citām austrumu ticībām. Daudzi kristieši tos uzskatīja par reālu draudu kristietības mērķiem – pakļaut savai ticībai visu pasauli, un tas kalpoja par attaisnojumu uzsāktajiem krusta kariem. Pāvests Innocents IV (pāvesta amatā 1243–1254) cīnījās gan ar laicīgo varu, 1208.gadā uzliekot interdiktu visai Anglijai, bet tās karali Jāni Bezzemi izslēdzot (ekskomunicējot) no baznīcas,[215] gan ar nekristiešiem.[216] Viņš uzskatīja: kaut gan neticīgie nav kristīgās baznīcas daļa, tie tomēr pieder pie Kristus "ganāmpulka" un tāpēc ir pakļauti kristiešu mācītājiem. Pāvests sludināja, ka nekristiešiem var piederēt īpašums, jo tiesības uz īpašumu, pēc viņa domām, ir dabisko tiesību elements.[217]

XIV gadsimta sākumā vairākums kanonistu nonāca pie viedokļa, ka Romas pāvests kā Kristus legāts ir tiesīgs izdot likumus, kas piemērojami arī attiecībā uz nekristiešiem. Pāvesta Bonifācija VIII prasības pēc varas pār nekristiešiem atspoguļojās bullā *Unam Sanctam* (1302), kā arī citos Bonifācija VIII pieņemtajos tiesību aktos: *Romana mater ecclesie* (1295), *Licet merum* (1300), *Celestis patris familias* (1303).[218] Pāvestu Bonifāciju VIII atbalstīja Francijas karalis Filips IV Skaistais (1285–1314).[219]

XII gadsimts bija bagāts ar daudziem jauninājumiem. Attīstījās sholastiskā teoloģija un filozofija, nodibinājās pirmās universitātes, uzplauka sofistiskā dzeja, tika ieviesti arī dažādi zinātniski, tehniski un mehāniski jauninājumi. Radās daudz jaunu likumu un doktrīnu.[220] XIII gadsimtā *ius novum* aptvēra tūkstošiem pāvesta dekrētu, simtiem konstitūciju, kuras pieņēma trīs galvenās sapulces: IV Laterānas koncils 1215.gadā, I Lionas

---

215 Tā lielā mērā sekmējot *Lielās brīvību hartas* pieņemšanu, kuras pirmais pants nosaka brīvību Anglijas baznīcai.

216 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 253.

217 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 83.

218 Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996, S. 235.

219 *Viduslaiku vēsture*. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971, 509.lpp.

220 Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с. 184–191.

© Tiesu namu aģentūra

koncils 1245.gadā un II Lionas koncils 1274.gadā, kā arī neskaitāmi provinču un citu vietējo baznīcas institūciju pieņemtie kanoni.[221]

Milzīgais likumu skaits tehniski sarežģīja likumu interpretāciju. Juridiskos tekstus nebija viegli lasīt, bet vēl grūtāk – izprast. Paviršs, virspusējs, nekritisks apskats radīja ilūziju, ka kanonu normas ir sakārtotas un ka katrs tās var uztvert bez īpašas piepūles. Tikko normas piemērotājs sāka iedziļināties rakstītajā un mēģināja formulēt konkrētas situācijas, kurām attiecīgo paragrāfu varētu piemērot, viņš sadūrās ar dažādām neatbilstībām un trūkumiem. Šie trūkumi īpaši parādījās, mēģinot analizēt atbilstību starp juridiskiem tekstiem un konkrētām dzīves situācijām.[222] Juridiskās interpretācijas uzdevums bija novērst nepilnības starp likumu normu tiešu neatbilstību konkrētai situācijai. Tādēļ tika apskatītas konkrētas problēmas.[223]

---

221 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 152–160.

222 Ibid.

223 Piemēram – jautājums par piespiedu laulībām. *Graciāns* izvirzīja šo problēmu sava darba "*Dekrēti*" 31.kāzusā, kurā izskatīja jautājumu, vai meitu var izprecināt pret viņas gribu. Viņš iztirzāja citu zinātnieku izteiktos viedokļus par šo problēmu un secināja: "Neviens nevar precēties bez brīvas gribas". Taču, ko nozīmē "brīva griba"? Pieņemsim, ka divi jaunieši – zēns un meitene – draiskojas gultā, pēkšņi ienāk meitenes tēvs un pieķer viņus dzimumattiecībās. Viņš prasa, lai jaunietis nekavējoties apprec viņa meitu. *Pāvests Aleksandrs III* uzskatīja, ka šādā situācijā, pat tad, ja jauneklis radušos apstākļos bija nobijies un apprecējies, viņš precējās pēc "brīvas gribas", ja vien viņa rīcību nevadīja "tikai lieli draudi, bailes, kas tādā situācijā tā liktu rīkoties katram patstāvīgam, saprātīgi domājošam cilvēkam". "Patstāvīgs cilvēks" bija mistisks termins, kuru izmantoja kā izejas punktu piespiešanas pakāpju noteikšanai. Šī fiktīvā figūra tika aprakstīta kā drosmīgs, apņēmīgs un stingra rakstura cilvēks, tāds, kuru nav viegli iebiedēt un kurš ir pilnīgi spējīgs stāties pretī nepamatotiem draudiem vai iebiedēšanas taktikai. Konkrētāk – "patstāvīgs cilvēks" bija tāda persona, par kādām romiešu patriarhi uzskatīja sevi esam vai ka viņiem tādiem vajadzētu būt. Vienā no Aleksandra III dekrētiem tika noteikts, ka bērniem, kurus vecāki piespieda piekrist saderināties, nav jāievēro šis līgums, jo tas panākts piespiedu kārtā. Šāda veida piespiešana izraisa "pamatotas un tik lielas bailes, ka tā liktu rīkoties katram patstāvīgam cilvēkam". *Urbāns III* (1185–1187) savā dekrētā Pizas arhibīskapam deva rīkojumu uzskatīt, ka 9–10 gadus vecas meitenes piespiešana saderināties, ja šī piekrišana panākta ar vecāku piespiešanu, nav spēkā esoša. Šīm "patiesajām bailēm" nebūt nav vajadzīgs, lai draudi tiktu īstenoti: pietiek ar draudēšanas faktu. *Gregors VIII* noteica, ka personām, kuras nolēmušas precēties piespiedu kārtā, jādod laiks pārdomām, lai izsvērtu, vai viņas patiešām vēlas to darīt. Sieviete, kura nodzīvojusi laulībā ar vīrieti 18 mēnešus, nevar prasīt, lai tiesa ticētu, ka viņa apprecējusies pret savu gribu – to noteica Klementa III dekrēts (1187–1191). Iepriekš minētie dekrēti krietni novirzījās no Graciāna izvirzītās "brīvās gribas" problēmas, bet gan nostiprināja "patstāvīgā cilvēka" tipu un deva tā nozīmes izskaidrojumu. Taču pieļaujamās piespiešanas robežas tā arī netika definētas. Tādēļ tiesneši, lai nodrošinātu taisnīgumu,

© Tiesu namu aģentūra

Tiesību zinātņu pasniedzēji noteica kritērijus, pēc kuriem tiesnešiem izskaidroja gadījumus, kad likums tieši neregulēja radušos problēmu. Likumu interpretācija balstījās uz mērķa meklēšanas pieeju. Noskaidrojot to, ko likumdevējs patiesi domājis, pieņemot šo likumu, interpretētāji meklēja normas pieņemšanas mērķi. Šo interpretāciju mēs šodien izmantojam kā teleoloģisko metodi.[224]

Gadījumos, kad likumdevēja mērķis bija skaidrs, nebija pareizi grozīt vai izskaidrot likuma normas tā, ka tās nonāktu pretrunā ar to mērķi. Interpretācija bija daudz sarežģītāka gadījumos, kad likuma normas bija neskaidras vai divdomīgas, vai arī nebija skaidri formulēts likumdevēja izvirzītais mērķis. Juridiskā analīze daļēji balstījās uz gramatisko metodi, piemērotājam konstatējot vārdu nozīmi. Šo metodi glosatoru skolā bija ieviesis Irnērijs. Tiesnešiem dižajos viduslaikos, pēc valdošās kanonisko tiesību doktrīnas, nevajadzēja pievērst lielu uzmanību atsevišķiem vārdiem, bet gan censties izprast likuma jēgu kopumā vai rindkopas jēgu. Iepriekšminētais liecina par to, ka kanoniskās tiesības bija kļuvušas par ievērojamu akadēmisku strīdu lauku. Kanoniskā jurisprudencē veidojās aizvien sarežģītāka juridiskā tehnika, kas to atdalīja no teoloģijas un romiešu civiltiesībām. XIII gadsimta vidū kanonisti sāka izcelt savu identitāti, ieviesa akadēmiskos titulus, kas nošķīra kanonisko tiesību zinātājus no tiem, kuri bija studējuši citās nozarēs. Jau pirms 1200.gada arhīvos parādās tituls "dekrētu maģistrs" *(magister decretorum)*. Tajā laikā tas vēl nenozīmēja to, ka cilvēks, kam tas bija piešķirts, būtu beidzis zināmu studiju programmu vai viņam būtu universitātes diploms.[225] Taču XIII gadsimta 20.gados šāda veida tituli jau bija ieguvuši precīzāku akadēmisku nozīmi un apliecināja to, ka šī

pakļāva likuma normas interpretācijai. Tiesai bija jāņem vērā gan vecums, dzimums, gan sūdzētāja statuss. Gadījumā, ja tēvs draudēja izslēgt meiteni no mantojuma, ja viņa neprecēsies ar viņa izraudzīto līgavaini, tika uzskatīts, ka tēvs ir pārkāpis pieļaujamās tēva varas robežas. Tiesnesis uzskatīja laulību par spēkā neesošu, ja līgavas brālis draudēja atņemt māsas īpašumu, ja viņa neprecēsies ar brāļa izraudzīto kandidātu. Lietas, kurās prasītājs bija materiāli atkarīgs no draudētāja, kur nepaklausība draudēja ar dzīvošanu trūkumā, izskatīja kā tādas, kurās piemēroti draudi. Taču draudus atņemt ģimenei tikai kādu īpašuma daļu tiesnesis neatzina par pamatu laulības līguma anulēšani, jo tas nevarēja izraisīt vispārēju ģimenes postu. Atklāta vardarbība – sievietes sišana, lai panāktu viņas piekrišanu, bija pamats laulības anulēšanai. Taču nepietika ar netiešiem draudiem. Kanoniskajiem tiesnešiem tādējādi bija jāanalizē Graciāna *Liber extra* teksti, lai noteiktu, vai attiecīgā situācija ietilpst atļautajās piespiešanas robežās. Sk.: Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 152–160.

224 *Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā:* Rakstu krājums (E.Meļķiša zin.red.). – Rīga: BO SIA "Ratio legis", 2003, 124.lpp.

225 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p.190.

© Tiesu namu aģentūra

persona bija apguvusi zināmu kanonisko tiesību kursu universitātē un beigās nolikusi eksāmenu. *Magister decretorum* grāds apliecināja to, ka tā īpašnieks var gan mācīt kanoniskās tiesības, gan praktizēt tajās. Līdz XIII gadsimta 50.gadiem diplomu struktūra un nosaukumi bija kļuvuši komplicētāki. Piemēram, lai iegūtu titulu "dekrētu doktors" *(doctor decretorum),* personai bija jābūt ne tikai pilnīgi sagatavotai par kanonistu, kurš būtu pabeidzis piecu vai vairāk gadu mācību programmu, bet tai bija arī jānokārto valsts eksāmens. Turklāt bija nepieciešama pasniedzēja darba prakse. Tos studentus, kuri bija beiguši pirmo vai otro kursu, dēvēja par "dekrētu bakalauriem", bet tos, kas bija progresējuši līdz eksāmenam, – par "dekrētu licenciātiem".[226]

Šis grādu, titulu un formālo prasību pieaugums apliecina to, ka XIII gadsimta sākumā kanonistus jau uzskatīja par atsevišķu profesiju. Apmēram ap 1250.gadu kanonistus, kuri bija beiguši universitāti, sāka uzskatīt par "profesiju" tādā nozīmē, kādā to izprot mūsdienās.[227] Trūkst pierādījumu par to, ka pirms 1200.gada būtu bijusi kāda formāla ceremonija, ar kuru kanonisko tiesību advokātus un notārus iesvētītu praksē. Taču, sākot ar 1250.gadu, iesvētīšanas ceremonijas kļuva izplatītas. Iesvētīšanas ceremonija iekļāva amata zvērestu un jaunā profesionāļa vārda ierakstīšanu reģistrā. Iestāšanās zvērestā ietilpa profesijas pienākumi, kurus jaunais profesionālis apsolījās pildīt. Jaunie iesācēji zvērēja, ka viņi pārstāvēs klientus un sniegs tiem padomus ar vislielāko piesardzību un centību. Tālāk tika zvērēts, ka viņi apzināti nepieņems negodīgus vai ļaunus uzdevumus, neizdomās vai arī neizmantos citu personu nepatiesas liecības, kā arī neslēps nozīmīgus pierādījumus pretiniekam vai tiesai, un gadījumā, ja lietas gaitā viņi

[226] Weimar P. *Zur Doktorwurde der Bologneser Legisten. Aspekte europäischer Rechtsgeschichte*. – Frankfurt am Main, 1982, S. 421, 422.

[227] Profesionālo standartu kontrole formāli atradās tiesnešu rokās, kuriem bija tiesības uzklausīt sūdzības un vainīgajiem piemērot sodus. Prāvas par juristu profesionālajiem pārkāpumiem reizēm ierosināja tiesneši, taču visbiežāk tas notika pēc juristu neapmierināto klientu iniciatīvas. Kā soda mērs tika piemērots naudas sods, īslaicīga atstādināšana vai, sliktākā gadījumā, atcelšana no amata. *Kanonistu* peļņas avots bija samaksa par viņu juridiskajiem pakalpojumiem, kā arī darbs atalgotos baznīcas posteņos. Jurisprudences pasniedzēji un kanonisko tiesību pētnieki sastādīja komplicētus noteikumus normām, kuras kanonistiem bija jāievēro, nosakot un iekasējot samaksu par saviem pakalpojumiem. Tā, piemēram, par nekorektu uzskatīja to, ka advokāts pats saņēma naudu tieši no klienta, šo samaksu vajadzēja nodot proktoram (praktiķis ar zemāku pakāpi un izglītību nekā advokāts), kurš pēc tam to atdeva advokātam. Pat tad, kad proktors šo naudu sniedza advokātam, tā bija jāieliek grozā vai maisā, lai nebūtu jāskaita monētas, advokātam redzot. Sk.: Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 192.

© Tiesu namu aģentūra

saprastu, ka tā bijusi nenopietna vai ļaundabīgi celta, lai kaitētu pretiniekam, tad, pildot šo profesionāļu pienākumu, viņi atteiksies no lietas un darīs to visu zināmu tiesnesim.[228]

Kanonisko tiesību nozīmīguma pieaugšana un kanonistu profesionālā izaugsme dižajos viduslaikos bija svarīgas intelektuālās un sociālās implikācijas Rietumu kristīgajās valstīs. Tie, kas bija mācījušies romiešu un kanoniskās tiesības, tā laika Eiropā ierindojās gudrāko un mērķtiecīgāko cilvēku vidū. Līdz XIV gadsimta beigām jebkuram, kurš cerēja ieņemt kādu amatu baznīcā vai sabiedrībā, bija nepieciešami vai nu ietekmīgi kontakti, vai juridiskā izglītība, taču vēlami bija abi.[229] Juridiskās studijas veicināja runas un domāšanas attīstību. Kanoniskajiem juristiem bija laba un trenēta atmiņa, tāpēc ka daudzie noteikumi un procedūras bija jāzina no galvas. Veiksmīgākie pasniedzēji un praktiķi varēja kļūt pietiekami bagāti, lai atļautos kolekcionēt grāmatas, lasīt un pārdomāt tās. Daudzi no viņiem guva lielu ietekmi sabiedrībā, un viņu uzskati tika uzklausīti ar respektu. Tāpēc nepārsteidz tas, ka liela daļa no XIV un XV gadsimta humānistiem bija mācījušies jurisprudenci.[230]

Jau XII gadsimta beigās pāvests Innocents III atzina juristus par priviliģētu slāni *(ordo)* baznīcā. Graciāna *Dekretum* un *Standarta glossa* vēstīja, ka pret juristiem bija jāizturas kā pret bruņiniekiem. Tāpat arī citas autoritātes atzina, ka jurisprudences profesoriem, kam bija divdesmit gadu liels pasniegšanas stāžs, pienācās grāfa tituls. Šie drošie glaimi nebija tālu no patiesības, jo pret juristiem tiešām izturējās kā pret *de facto* dižciltīgajiem, un daudzi no viņiem nāca no bruņinieku un dižciltīgo ģimenēm. Labi advokāti un juristi kļuva bagāti. Viņi bija zinoši, un viņiem bija pieejama vara, tādējādi viņi varēja ieņemt ietekmīgu vietu sabiedrībā. Veiksmīgākie juristi bieži nodibināja kaut ko līdzīgu juridiskajai dinastijai, kurā paaudze pēc paaudzes radīja cienījamus juristus, kam bija labi kontakti. Šādu ģimeņu locekļi bieži laulājās savā starpā, tādējādi radot ciešas grupas – juridiskus patriciātus. Lai gan šīs nostiprinājušās ģimenes nodrošināja pēctečiem vieglāku ceļu uz juridisko profesiju, tomēr jurisprudence viduslaikos bija viens no vislabākajiem veidiem, kā spējīgam un mērķtiecīgam cilvēkam veidot veiksmīgu karjeru.[231]

---

228 Brundage J.A. The profits of the law: Legal fees of university-trained advocates. *American journal of legal histori*, No 32, 1988, p. 10–15.

229 Gilmore M.P. The lawyers and the church in the Italian Renaissance. *Studi Senesi*, 1963, No 75, p. 12, 13.

230 Bouwsma W.J. Lawyers and early modern culture. *American historical review*, 1973, No 78, p. 303–327.

231 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 196–198.

© Tiesu namu aģentūra

6. Publisko un privāto kanonisko tiesību attīstība

Jaunā kanonisko tiesību sistēma, kura izveidojās XI–XII gadsimtā, ietvēra tikai to tiesisko attiecību regulējumu, kuras bija katoļu baznīcas jurisdikcijā. Citas tiesiskās attiecības bija attiecīgajās laicīgajās jurisdikcijās, piemēram, imperatora, lēņa kungu, pilsētu vai ciemu jurisdikcijās. Katrs viduslaiku cilvēks atradās duālā tiesiskā pakļautībā. No vienas puses, katrs kristietis bija kanonisko tiesību un kristīgās baznīcas jurisdikcijā, bet, no otras puses, – attiecīgā laicīgā jurisdikcijā. Ja laicīgā jurisdikcija bija atkarīga no kārtas, tad kanoniskajā jurisdikcijā visi formāli bija vienlīdzīgi kanoniskā likuma un baznīcas tiesas priekšā. Tieši tiesisko attiecību piekritība noteica to, kādas tiesību nozares izveidojās un attīstījās viduslaiku kristīgajā baznīcā.[232] Tomēr jurisdikciju sadale starp laicīgo varu – imperatoru un baznīcas varu, kuru prezentēja pāvests, nebija strikti norobežota, jo abas puses centās piesavināties plašākas pilnvaras Rietumeiropas iedzīvotāju tiesāšanā.[233] Visus viduslaikus raksturo strīdi starp šiem spēkiem, līdz jaunākajos laikos valsts nostiprināja savu pozīciju un kļuva par pilnīgu noteicēju pār likumību savā teritorijā un attiecībā uz saviem iedzīvotājiem. Šo procesu sekmēja arī baznīcas iekšējā šķelšanās reformācijas procesu ietvaros.

Tā kā kompetenču sadale starp baznīcu un valsti bija visai nosacīta, tad baznīcai pašai vajadzēja izstrādāt konstitucionālos kritērijus savai jurisdikcijai. Kanoniskajās tiesībās, kas tika veidotas kā korporatīvas tiesības, tika noteikta baznīcas jurisdikcija pār noteiktām personām un lietām.[234] Kanonisko tiesību sistēma tika veidota uz romiešu tiesību tradīcijas bāzes, kas atzīst dalījumu publiskajās un privātajās tiesībās. Arī kanoniskajā jurisprudencē attīstījās kanoniskās publiskās un kanoniskās privātās tiesības. Kanoniskās privāttiesības ietvēra ģimenes un laulības tiesisko regulējumu, mantošanas tiesības, īpašuma tiesības, saistību tiesības, bet publiskās tiesības – krimināltiesības, kriminālprocesa normas, baznīcas uzbūvi un darbību regulējošas normas, kā

[232] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 218.

[233] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 202–205.

[234] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 218.

© Tiesu namu aģentūra

arī citas kanoniski publiski tiesiskās attiecības regulējošas normas.[235] Kanonisko tiesību nozaru attīstību sekmēja tas, ka kanoniskās tiesības atšķirībā no imperatora tiesībām tika studētas universitātēs, kas sekmēja to attīstību, sakārtošanu un vienotu principu ieviešanu tajās.[236] Vienlaikus var teikt, ka šī laika kanoniskās tiesības bija arī reālu tiesas precedentu tiesības, jo tās veidojās baznīcas tiesu praksē. Tāpēc kanoniskajās tiesībās (tāpat kā anglosakšu tiesībās, kas šajā posmā attīstījās) lielāka loma bija procesam, nevis materiālajām normām. Tomēr pēc Graciāna darbības kanoniskās tiesības kļuva par nopietnu akadēmisku disciplīnu.[237] Tieši akadēmiskuma un prakses ciešā sasaiste bija tas jaunais, ko kanoniskās tiesības ienesa viduslaiku jurisprudencē un kas raksturo jauno un jaunāko laiku tiesības.

---

235 Civilās tiesības *baznīcas tiesībās* aptvēra baznīcas īpašumu pārvaldīšanu, tostarp draudžu un bīskapiju valdījumus, testamentus un mantošanas tiesības, laulību, pūru, augļošanu, zvēresta saistības; šīs lietas tika definētas kā "garīgās prāvas" vai *anexed thereto*. Citas lietas bija piekritīgas baznīcas tiesai, ja bija saistītas ar kādām personu grupām – garīdzniekiem, atraitnēm, bāreņiem, krustnešiem vai arī lietas, kurās tika iesaistītas kādas morāles doktrīnas aspekts. Šī bija teorija. Praksē tā bija atkarīga no vietējām variācijām, piemēram, prāvās, kuras bija atkarīgas no personas, baznīcas likumdošanai bija lielāka ietekme Spānijā nekā Anglijā.

Linkolnā 1294.gadā bīskaps izdeva norādījumus komisāriem, lai tie uzklausa lietu, kas attiecas uz kapličas nodokļu pilnvarām *Milkombas draudzē*. Citā draudzē kāds no zemākās muižniecības bija atteicies maksāt desmito tiesu, un viņam tika ieteikts vērsties pie bīskapa pēc sprieduma. 1519.gadā Mentonas koledža Oksfordā tika uzaicināta ierasties tiesā, lai izskaidrotu *Didingtonas draudzes* baznīcas nožēlojamo stāvokli, kuras ienākumi bija saistīti ar šo koledžu.

236 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 207.

237 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 219.

© Tiesu namu aģentūra

7. Kanoniskās laulības un ģimenes tiesības

Visi kristieši laulības un ģimenes tiesību jautājumos formāli juridiski atradās baznīcas jurisdikcijā. Tas bija saistīts ar baznīcas svēto sakramentu – laulībām[238] un uzskatu, ka mīlošus cilvēkus pārī jeb ģimenē savieno pats Dievs. Baznīca Dieva vārdā pildīja šo savienošanas ceremoniju. Laulība, pēc kristiešu uzskatiem, nav šķirama, jo – ko Dievs ir savienojis, cilvēkiem nebūs šķirt. Šis baznīcas uzskats par laulības svētumu spēcīgi atšķīrās no romiešu civiltiesību klasiskā posma uzskata par laulības līgumu, kurš bija laužams, tāpat kā jebkurš cits civiltiesisks līgums. Tāpat kā kristieši, arī romieši atzina monogāmu laulību.[239] Baznīcas uzskats par laulības saišu nesaraujamību atspoguļojās arī jauno un jaunāko laiku laulības un ģimenes tiesībās pēc tam, kad šie jautājumi no baznīcas jurisdikcijas tika pārņemti valsts jurisdikcijā. Tikai XIX gadsimta beigās un XX gadsimtā Eiropas valstīs tika atzīts un padarīts vieglāks laulības šķiršanas process. Tas nav vienveidīgs process, jo katra valsts bija izvēlējusies savus risinājumus. Tomēr līdz pat XX gadsimta 70.gadiem nenoliedzama bija kristīgās ticības ietekme uz Eiropas valstu izpratni par laulību.

Kanoniskās tiesības noteica, ka laulības noslēgšanai ir nepieciešama abu pušu brīva griba, kuras gadījumā laulība, kas svētīta baznīcā, iegūst Dieva aizgādniecību. Rietumos šai idejai bija nepieciešama turpat tūkstošgade, līdz tā uzvarēja pagānisko izpratni par laulību, lauku kopienu un lēņu paražu tiesības laulības jautājumos. Jau X gadsimtā baznīcas sinodes savos lēmumos risināja jautājumus par laulības būtību, laulāto neuzticību, laulībā un ārlaulībā dzimušiem bērniem. Tomēr var teikt, ka visus viduslaikus praksē tika izmantotas arī ģermāņu, ķeltu un citu tautu paražas. Tāpēc, pretēji baznīcas sludinātajam, ka visi kristieši ir vienlīdzīgi, praksē netika pieļautas laulības starp dažādu kārtu pārstāvjiem, starp brīvajiem un atkarīgajiem, jo paražu tiesības ļāva slēgt laulību tikai vienas kārtas pārstāvju starpā.[240] Tajā pašā laikā kanoniskajās tiesībās, Graciāna dekrētos bija noteikts: "Ja kāds apprecēs verdzeni un laulība būs noslēgta pēc abpusējas piekrišanas, tad, izņemot laulības pārkāpšanas gadījumu,

---

238 Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 56.lpp.

239 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 453.

240 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 71–73.

© Tiesu namu aģentūra

tā nav šķirama.[241] Tāds no šīs dienas būs likums visiem – gan vīriešiem, gan sievietēm". Turklāt laulības pārkāpējs nedrīkstēja pamest sievu, pat ja tā ir pārkāpusi laulību.[242] Praksē vecāki bieži slēdza laulību līgumus savu mazgadīgo bērnu vārdā. Turklāt paražu tiesības, kuras laulības uzskatīja par līgumu, pieļāva laulības šķiršanu kā šī līguma laušanu. Parasti tas bija vieglāk izdarāms vīram, kaut gan formāli laulības šķiršanu varēja ierosināt abas puses. Lai laulību atzītu par spēkā esošu, paražas pieprasīja vecāku piekrišanu laulības noslēgšanai.[243] Šo atšķirību līdztekus citām savā darbā "Par atšķirībām starp civiltiesībām un kanoniskajām tiesībām" izdala ievērojamais glosators Bartolo de Sasoferrato (*Bartolus de Sassoferrato,* 1313–1357):[244]

"58.§ Pēc civiltiesībām, laulības noslēgšanai nepieciešama vecāku piekrišana, bet, pēc kanoniskajām tiesībām, tā nav nepieciešama".[245]

Vēlāk vecāku piekrišana, kristianizējoties šai paražai, pārtapa vecāku svētībā laulības noslēgšanai. Tas spieda teologus XII–XIII gadsimtā precizēt mācību par laulības sakramentālo dabu, kas bija balstīta uz Jaunās Derības tekstu. Tomēr līdz pat viduslaiku beigām bija iespējama laicīga laulības slēgšana, īpaši zemnieku starpā. 1563.gadā Trientas koncilā tika noteikts, ka pieļaujama tikai viena laulības slēgšanas forma – baznīcas, un tā vienīgā ir spēkā esoša un rada juridiskas sekas. Turklāt tieši šajā koncilā tika noteikts, ka laulības noslēgšanai ir nepieciešama mācītāja klātbūtne, jo līdz tam tā nebija obligāta.[246]

Baznīcas prasība laulību slēgt pēc brīvas gribas ietekmēja brīvas gribas jēdziena attīstību vispār, t.i., arī ārpus laulības tiesībām, privāttiesībās vispār. Izstrādājot šo jēdzienu, baznīca balstījās uz normu, ka laulības spēkā esamībai ir jāizriet tieši no brīvas gribas. Tātad no šī brīža tika veidotas laulības attiecības un no tām izrietošās ģimenes tiesības, kā arī lielā mērā – mantošanas tiesības. Vienā no pāvesta Aleksandra III

241 Turklāt *Graciāns* nosaka, ka laulības pārkāpšana ir iemesls laulātā pamešanai, bet ne laulības saišu saraušanai. *II Dekrēta* VII jautājuma I paragrāfs.

242 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 268–269.

243 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 219.

244 Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 104.

245 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 323.

246 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 72.

© Tiesu namu aģentūra

dekrētiem tika noteikts, ka bērniem, kurus vecāki piespiedušī piekrist saderināties, nav jāievēro šis līgums, jo tas panākts piespiedu kārtā. Pāvests Urbāns III dekrētā Pizas arhibīskapam deva rīkojumu uzskatīt, ka 9– 10 gadus vecas meitenes piespiešana saderināties, ja šī piekrišana panākta ar vecāku piespiešanu, nav spēkā esoša.[247]

Kanonisko tiesību doktrīnā tika uzskatīts: pietiek ja vecāki draud bērniem, lai panāktu piekrišanu laulībām, nebūt nav vajadzīgs, lai draudi tiktu īstenoti. Pietiek ar draudēšanas faktu, lai atzītu, ka piekrišana nav bijusi no brīvas gribas. Tas nozīmē, ka līgavainis vai līgava, kas piekrituši laulībai, savu vecāku draudu iebiedēti, nav pauduši brīvu gribu, tātad šāda laulība nav spēkā.

Pāvests Gregors VII noteica, ka personām, kuras apprecinātas piespiedu kārtā, jādod laiks pārdomām, lai izšķirtos, vai tās pašas vēlas šo laulību, vai ne. Pāvesta Klementa III (1187–1191) dekrēts nosaka, ka sieviete, kura nodzīvojusi laulībā ar vīrieti 18 mēnešus, nevar prasīt, lai tiesa ticētu, ka viņa apprecējusies pret savu gribu.[248] Tātad pārdomu laiks bija līdz 18 mēnešiem pēc laulības noslēgšanas, bet pēc tā iztecēšanas tika uzskatīts, ka persona pēc brīvas gribas ir piekritusi laulībai, jo nav cēlusi iebildumus.

Turklāt baznīcas tēvi nebija vienisprātis par brīdi, ar kuru laulība uzskatāma par noslēgtu. Senāka izpratne noteica, ka laulība ir noslēgta ar brīdi, kad puses ir solījušās uzņemties laulības saites, bet vēlākos tekstos parādās doma, ka laulība ir spēkā no brīža, kad puses ir stājušās dzimumattiecībās. Graciāns salīdzināja cilvēku laulību ar Kristus un Kristīgās baznīcas savienību, uzsverot, ka laulības pamats ir brīva griba stāties laulībā, arī stāties dzimumattiecībās. Tomēr dzimumattiecības nav būtiskākas par zvērestu, stājoties laulībā, jo Graciāns rakstīja: "Laulības līgums, bet ne deflorācija, ir pamats laulībai".[249]

Kanoniskās tiesības pēc Graciāna darbības noteica šādus laulības slēgšanas posmus:

1) solījums stāties laulībā nākotnē, saderināšanās līgums. Tas ir laužams noteiktos apstākļos vienpusēji, bet vienmēr pēc abu pušu vienošanās;
2) solījums stāties laulībā tagad, laulības līgums;

---

[247] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 154.

[248] Ibid., p. 154.

[249] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 264.

© Tiesu namu aģentūra

3) solījums stāties dzimumattiecībās pēc laulības noslēgšanas, kas tad arī nozīmēja, ka laulības ir noslēgtas.[250]

Brīva griba, laulību noslēdzot, nozīmēja, ka nav spaidu un maldu attiecībā uz partneri, uz tā personību. Graciāna "Dekrētos" bija iztirzāts šāds gadījums. Lieta XXIX: "Kādai augstdzimušai sievietei paziņoja, ka kāda augstdzimuša kunga dēls vēlas ar viņu stāties laulībā, kam viņa piekrita. Cits vīrietis, nedižciltīgs, nodēvēja sevi par kunga dēlu un viņa vārdā apņēma sievieti par sievu. Tad ieradās kungs, kuram viņa bija solījusies, un lūdza to nākt par sievu. Sieviete žēlojās, ka saistīta laulības saitēm ar citu. (Graciāns uzdod jautājumus) 1. Vai šī sieviete ir laulībā? (Tālāk seko Graciāna atbilde) (..) Laulība ir vīrieša un sievietes savienība, kura izriet no kopdzīves. Tā kā viņi savienoti kopdzīvei, tad starp viņiem ir jābūt abpusējai piekrišanai, lai kļūtu par laulātiem. Piekrišana (*consensus*) ir saprašanās (*sensus*) starp diviem vai daudziem. Tie, kuri maldās, nezina – tātad nevar piekrist. Tāpēc šo sievieti nevar saukt par laulātu, jo šeit nebija piekrišanas, tātad nevar būt arī laulības. Tomēr ne katra maldīšanās padara laulību par spēkā neesošu. Tas, kurš ņems staiguli, kuru uzskatīja par jaunavu (..), arī maldījās. Vai tas dod tiesības to atstumt un ņemt citu? Ne katri maldi atceļ piekrišanu. Viena lieta ir maldīties par personu, bet cita – par rocību, trešā – par kārtu, ceturtā – par raksturu. (..) Maldi par raksturu un rocību neatceļ piekrišanu. Maldi par personu un kārtu atceļ piekrišanu laulībai."[251] Tātad būtiski maldi par līguma objektu tiek nodalīti no nebūtiskiem, nodalot atšķirīgas juridiskās sekas, maldus konstatējot.

Kanoniskās tiesības paredzēja arī citus ierobežojumus laulības slēgšanai. Pie tiem piederēja vecums, no kura drīkst stāties laulībā (te gan bija dažādība, kas izrietēja no vietējām paražām, ņemot vērā prasību, ka, stājoties laulībā, ir jābūt sasniegušam dzimumbriedumu, t.i., spējīgam radīt pēcnācējus, kā arī jāsaprot notiekošais. Pāvests Urbāns III vēstulē Lemānas bīskapam rakstīja par 14 gadu vecuma sasniegšanu, lai varētu uzņemties saistības). *Liber Extra* IV grāmatā bija noteikts: "Līgums, kurš tiek slēgts pirms pilngadības iestāšanās, pat ja ir bijis dzimumattiecību mēģinājums, laulību nerada".[252] Impotence, stājoties laulībā, tika uzskatīta par iemeslu atzīt laulību par spēkā neesošu, jo laulības

[250] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 220.

[251] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 266, 267.

[252] Ibid, с. 282.

© Tiesu namu aģentūra

mērķis bija pēcnācēju radīšana. Par juridiski pilntiesīgiem kanoniskajās tiesībās, tāpat kā paražu tiesībās, tika uzskatīti laulībā dzimuši bērni, bet ārlaulībā dzimušos bērnus varēja adoptēt, apprecoties ar bērna māti.[253] Savukārt sievietes neauglība netika uzskatīta par pamatu laulības atzīšanai par spēkā neesošu.[254] Netika pieļautas laulības pirmās un otrās pakāpes asinsradinieku starpā.[255] Kanoniskās tiesības par laulības noslēgšanas šķērsli neuzskatīja faktus, kuri, pēc paražām, nepieļāva laulību, t.i., personas, kuras pirms laulībām bija dzīvojušas dzimumdzīvi, varēja noslēgt laulību. Tāpat jaunava varēja apprecēt savu pavedēju un pat nolaupītāju, tā ļaujot viņam izpirkt savu vainu.[256] Garā vājie nedrīkstēja stāties laulībā, bet, ja laulība tomēr tika noslēgta, tā bija spēkā esoša, un to nevarēja šķirt.[257] Šī nostāja saglabājās, piemēram, Anglijā līdz pat XX gadsimtam.

Kanoniskās tiesības, salīdzinot ar paražu tiesībām, aizsargāja sieviešu tiesības, jo, laulību slēdzot, bija vajadzīga līgavas brīva griba. Turklāt neauglība nevarēja būt par pamatu sievas atstāšanai, kā arī, līdzīgi paražu tiesībām, kanoniskās pieprasīja pūru kā laulības noslēgšanas priekšnoteikumu, jo pūrs atraitnības gadījumā kļuva par sievas iztikas līdzekli.[258]

Laulības tiesības, kādas tās izveidojās kristīgajā baznīcā, ieviesa daudzus jaunus principus, salīdzinot ar paražu tiesībām. Tā par ģimenes pamatu tika atzīta laulība, nevis asinsradniecība. Bērns, stājoties laulībā, izgāja no tēva varas, kas sekmēja lielo ģimeņu sairšanu mazajās, kurās dzīvo laulātie un viņu nepilngadīgie bērni. Laulības pamatā bija pušu brīva

---

253 Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 56.lpp.

254 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 272, 273.

255 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 220.

256 *Bartolo de Sasoferrato* raksta:
"93. Pēc civiltiesībām, tēvs, kurš pieķēra savu meitu dzimumsakaros un to nogalināja, tiek sodīts saskaņā ar kanoniskajām tiesībām.
97. Nolaupīta sieviete, pēc civiltiesībām, nevar stāties laulībā ar savu nolaupītāju, bet pēc kanoniskajām – var."
Citēts pēc: *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв, рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 324.

257 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 272.

258 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 221, 222.

© Tiesu namu aģentūra

griba apvienoties laulībā pēcnācēju radīšanai un audzināšanai, nevis kādu citu personu intereses vai griba. Laulība kā mūža savienība, kas balstīta uz savstarpējām tiesībām un pienākumiem, kā arī uz pušu savstarpēju uzticību, būtībā bija tuva feodālajam līgumam starp vasali un senjoru.[259] Tāpēc var teikt, ka kanoniskās laulības un ģimenes tiesības bija būtiska kanonisko tiesību sistēmas daļa. Vienlaikus var atzīt, ka tās atbilda viduslaiku feodālo tiesību taisnīguma un tiesiskuma izpratnei.

8. Kanoniskās mantošanas tiesības

Romiešu civiltiesības līdztekus citām mantošanas formām pazina arī testamentāro mantošanu. Romiešu tiesību vēsturē ir zināmas gan senas testamentārās mantošanas formas, kas pastāvēja Romas valsts pirmsākumos un paredzēja visas tautas (*civitas*) līdzdalību. Tāds bija *testamentum calatis comitii*, kurš tika pasludināts svinīgi kuriāta komīcijā, un *testamentum in procinctu*, kas tika pasludināts karaspēka priekšā. Krietni vēlākas testamentārās mantošanas formas radās un attīstījās pirmsklasiskajā, klasiskajā un postklasiskajā romiešu jurisprudencē. Būtiskākais romiešu testamentārajā mantošanā bija tas, ka visos laikos romieši atzina mantojuma atstājēja relatīvi brīvu gribu, rīkojoties ar mantojuma masu.[260]

Ģermāņu paražu tiesības pazina tikai likumisko mantošanu. Šos jautājumus sākumā regulēja cilšu paražu tiesības, vēlāk zemes tiesības un lēņu tiesības. Pesonas saskaņā ar ģermāņu izpratni par īpašumu dzīvoja lielā ģimenē, baudot kopējos labumus, ģimenes darba augļus un strādājot ģimenes labā. Meitām precoties, no kopīpašuma tika izdalīts pūrs, bet dēli pēc tēva nāves mantoja saimniecību. Tieši ģimene tika paredzēta kā mantojuma masas saņēmēja. Daļu no aizgājēja personiskā īpašuma – ieročus, rotas, apģērbu, traukus – atstāja paša nelaiķa īpašumā, apglabājot tos kopā ar aizgājēju, t.i., dodot līdzi aizkapa dzīvē. Cilvēks dzīves laikā varēja ar tautas sapulces atbalstu iecelt savu mantinieku tikai tajā gadījumā, ja viņam vispār nebija likumīgo mantinieku.[261]

Kristietība mainīja priekšstatus par aizkapa dzīvi, un baznīca iebilda pret pagāniskajiem rituāliem glabāt nelaiķi ar sadzīves priekšmetiem.

---

[259] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 221, 222.

[260] Санфилиппо Ч. *Курс римского частного права*. – Москва: БЕК, 2002, с.302–317.

[261] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 223.

© Tiesu namu aģentūra

Taču, tāpat kā laulības jautājumā, pagāja gadsimti, līdz tauta atteicās no pagāniskajām bēru tradīcijām. Baznīca aicināja mirstošos nožēlot grēkus un daļu sava īpašuma novēlēt labdarībai, lai tādā veidā izpirktu aizgājēja grēkus. Garīdzniecība ieviesa paražu normu, ka aizgājēja pēdējie vārdi jeb "pēdējā griba" ir svēti jāpilda un tiem ir juridisks spēks (*donatio caus mortis* – dāvana, paredzot nāvi). Tā bija pirmā testamenta jeb novēlējuma forma, kas izveidojās viduslaiku Eiropā. Pēdējā griba varēja būt rakstiski vai arī mutiski izteikta garīdznieka un 2 vai 3 liecinieku klātbūtnē. Baznīca kļuva par pēdējās gribas izpildītāju.[262]

Ar laiku lielāku popularitāti ieguva novēlējumi baznīcas labā. Mirēji ar rakstisku novēlējumu atstāja savu mantu baznīcai, lai baznīca pēc viņu nāves aizlūgtu par viņu dvēselēm. Tie bija pirmie īstie testamenti. Šāds testaments kalpoja dvēseles glābšanas nolūkam un izslēdza citus novēlējumus. Tikai vēlāk, testamentu apstiprināšanai nonākot laicīgās varas rokās, testamentu galveno saturu sāka veidot novēlējumi par labu draugiem un radiem, tostarp ārlaulības bērniem, kas likumīgā mantošanā nemantoja.[263] To ietekmēja arī tiesiskais regulējums, kurš XII–XVI gadsimtā nostiprinājās zemes tiesībās un pilsētu tiesībās un saskaņā ar kuru mūki un mūķenes neko nemantoja. Juridiskais pamats šim principam, kurš atrodams gan Sakšu spogulī, gan Lībekas pilsētas tiesībās un lielā daļā citu tā laika tiesību avotu, bija apstāklī, ka, aizejot dzīvot klosterī, mūki un mūķenes atteicās no laicīgiem labumiem un savas ģimenes par labu klosterim.[264] Taču reālais pamats meklējams laicīgo personu skaudībā pret baznīcas bagātību. Tomēr testamenti par labu baznīcai tika rakstīti visus viduslaikus un arī vēlāk, līdz pat mūsdienām. Kanonisti rūpējās, lai pēc mantojuma atstājēja nāves un testamenta izpildīšanas bez iztikas līdzekļiem nepaliktu mantojuma atstājēja tuvinieki. Jau klasiskās romiešu mantošanas tiesības regulēja neatraidāmo mantinieku loku un tiem pienākošās mantojuma daļas apmēru.[265] Viduslaikos saskaņā ar kanoniskajām tiesībām neatraidāmiem mantiniekiem testamentārajā mantošanā pienācās ceturtā daļa no tā, ko mantinieks būtu mantojis likumiskajā mantošanā, bet vēlāk trešdaļa un pat puse, ja mantojuma atstājējam bija daudz bērnu, t.i., pieci un

[262] Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 56., 57.lpp.

[263] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 60.lpp.

[264] Ibid, 63.lpp.

[265] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 510–516.

© Tiesu namu aģentūra

vairāk. Pie neatraidāmajiem mantiniekiem, pēc ģermāņu paražām, piederēja bērni un mazbērni. Ja tādu nebija, tad – vecāki, bet ne pārdzīvojušais laulātais. Kanoniskās tiesības neatraidāmo mantinieku lokā iekļāva pārdzīvojušo laulāto, izslēdzot mantojuma atstājēja mazbērnus un vecākus.[266]

Kanonisti ieviesa jauninājumus mantošanas tiesībās, salīdzinot ar klasiskajām romiešu civiltiesībām. Būtiskākais kanonistu jaunievedums XII gadsimtā bija pēdējās gribas izpildītāja institūta ieviešana. Tika noteikts, ka pēc testamenta atstājēja nāves persona, kura bija uzrādīta kā testamenta izpildītājs, uzņemas testamenta atstājēja mantas pārvaldīšanu un sadala to saskaņā ar nelaiķa gribu. Viņš varēja sniegt prasības laicīgajās tiesās, attiesājot testamenta atstājēja īpašumu, piedzenot parādus, bet mantinieki par viņa darbību varēja sūdzēties baznīcas tiesā.[267] Turklāt būtiski ir tas, ka kanoniskās tiesības nenodalīja kustamās un nekustamās mantas mantošanas kārtību. Jau Seviljas Isidors, kurš dzīvoja VII gadsimtā, savā slavenajā darbā "Etimoloģija"[268] rakstīja: "Mantojums (*hereditas*) – tā ir manta, kura pēc kāda nāves pāriet citam vai nu pēc testamenta, vai esot valdījumā. Manta ir tas, kas mums pieder likumīgi." [269] Tātad kanoniskās tiesības runāja par vienotu mantojuma masu. Tas bija pretrunā zemes tiesībām, kas pazina kustamas un nekustamas mantas atšķirīgu mantošanas kārtību.

Tā kā pēdējā griba un arī testamenta rakstīšana bija atzīta par reliģiskām darbībām, baznīca dižajos viduslaikos sāka praktizēt jurisdikciju pār mantojumiem, par kuriem nelaiķis nebija atstājis testamentu vai izteicis pēdējo gribu, izmantojot viņa īpašumu tā dvēseles glābšanai. Kā iemesls tika minēts: ja cilvēks miris bez pēdējās gribas, tad noteikti nav paspējis nožēlot savus grēkus. Sievai un bērniem baznīca nodeva to mantojuma daļu, kuru tie būtu saņēmuši likumiskajā mantošanā, bet pārējo izlietoja labdarībai un aizgājēja dvēseles glābšanai.[270]

---

266 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 73, 74.

267 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 225, 226.

268 Tas ir darbs 20 sējumos, kurā apkopoti antīko autoritāšu veidokļi dažādos jautājumos, tostarp arī tiesībās.

269 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 213.

270 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 225, 226.

© Tiesu namu aģentūra

9. Kanoniskās īpašuma tiesības

Īpašuma lietās baznīcas tiesām nebija tik plašas jurisdikcijas kā iepriekš aprakstītajās laulības, ģimenes un mantošanas tiesībās. Tomēr arī kanoniskās īpašuma tiesības veidoja patstāvīgu kanonisko tiesību nozari, jo pašai baznīcai piederēja ievērojami īpašumi – gan kustamie, gan nekustamie. Tiek uzskatīts, ka viduslaikos baznīcai piederēja no 1/4 līdz 1/3 no visiem zemes īpašumiem Rietumeiropā.[271] Lielākā daļa zemes īpašumu XII–XV gadsimtā atradās baznīcas valdījumā, kurš Anglijā saucās *free alm* – brīvs (bez atlīdzības) dāvinājums (ziedojums), bet latīniski *libera elemosina*. Dāvinātājs ar baznīcas starpniecību dāvināja Dievam vai baznīcas amatpersonām, uzliekot par pienākumu tām veikt konkrētas darbības, piemēram, uzcelt baznīcu, slimnīcu vai skolu. Dāvinātājam bija iespēja saglabāt savu patronātu pār īpašumu, dāvinājuma līgumā paredzot sev vai saviem ģimenes locekļiem, kā arī mantiniekiem amatus baznīcas korporācijās, kuras bija paredzēts veidot īpašumā. Tādējādi ar šo amatu viņš varēja saglabāt savā valdījumā atsavināto īpašumu. Tas bija izdevīgi, jo baznīcas īpašumi baudīja daudzas privilēģijas, turklāt bija tiesiskas iespējas atbrīvot tos no feodālajiem īpašuma apgrūtinājumiem.[272]

Valsts vara negatīvi vērtēja zemes koncentrāciju baznīcas rokās, jo līdz ar to šī zeme kļuva par *res extra commercia* (tika izņemta no civiltiesiskās apgrozības) tāpēc, ka baznīca savus īpašumus neatsavināja.[273] Laicīgā vara pieņēma normas, kas ierobežoja zemes īpašumu nodošanu baznīcai. Tā sekas bija ierobežojumi mantošanā mūkiem un mūķenēm, jo viņu mantojuma daļa nonāktu baznīcas īpašumā.[274]

Kanoniskās īpašuma tiesības, vairāk nekā citas kanonisko tiesību nozares, ietekmējās no laicīgajām tiesībām, jo nekad netika uzsvērts, ka baznīcas īpašums ir svēts. Tas bija baznīcas laicīgais īpašums. Arī baznīcas zemes īpašumi varēja tikt veidoti pēc lēņu principa, saskaņā ar kuru draudze savu zemi ieguva valdījumā no abatijas, bet abatija

[271] Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 56.lpp.

[272] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 229, 230.

[273] Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 56.lpp.

[274] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 63.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

bija vasalis kādam laicīgam kungam. Tāpēc bieži gadījās, ka strīdi par rentes apmēru bija baznīcas tiesu jurisdikcijā, bet strīdi par vasaļa pienākumiem un dienestu nonāca laicīgajās tiesās un tika risināti pēc laicīgajām lēņu tiesībām.[275]

Arī īpašuma tiesībās kanoniskajām tiesībām bija specifiskas iezīmes, kas tās atšķīra gan no zemes tiesībām, gan romiešu civiltiesībām. Piemēram, kanoniskā doktrīna ignorēja atšķirību starp kustamo un nekustamo īpašumu. Kanonisti savu attieksmi bija pārņēmuši no Justiniāna laika tiesībām.[276] Baznīcas attieksme bija sieviešu interesēs, kuras, pēc paražu tiesībām, daudzos apgabalos nevarēja mantot nekustamo īpašumu, bet, pēc baznīcas tiesībām, varēja.

Lai nodrošinātu taisnīgumu, kanonisti vēlējās realizēt tiesību noteikumus, kas nodrošināja likumīgā īpašnieka tiesības uz savu īpašumu, un tādēļ tie uzsvēra īpašuma tiesību aizsardzības nozīmi. 1180.gadā baznīca ar *actio spoli* atzina, ka persona, kurai nelikumīgi atsavināts īpašums, drīkst pieprasīt tā atdošanu. Prasītājam bija jāpierāda, ka pirms tagadējā īpašnieka viņš šo īpašumu bija ieguvis likumīgā ceļā. Pēc tam varēja izvirzīt jautājumu par taisnību.[277] Īpašuma valdījuma sfērā laicīgās tiesības ietekmēja arī kanonistu ierobežojumi attiecībā uz īpašuma tiesību iegūšanu, balstoties uz noilgumu. Romiešu tiesībās šādai iegūšanai sakarā ar noilgumu bija nepieciešama labticība un *iusta causa* (tas ir acīmredzams pamats īpašuma tiesību iegūšanai kā, piemēram, dāvinājums vai pirkums).[278] Kanonisti uzskatīja: ja īpašumu iegūst varenākais prasītājs, nevis tas, kam ir tiesisks pamats, tas ir pielīdzināms zādzībai. Tas bija būtiski, jo viduslaikos tika praktizēta zemju vardarbīga ieņemšana, bet baznīcai pret savu gribu nācās piedalīties šajās cīņās par zemi. Zemes likumīgā īpašnieka aizdzīšana no zemes tika saukta par *spolatio* (laupīšana).[279] Tāpēc baznīcai bija svarīgi noteikt savu juridisko nostāju šajos jautājumos. Graciāns savos darbos analizē *spolatio* atrisināšanu tiesiskā ceļā. Par to viņš rakstīja II dekrētā: "Aplaupītam un izdzītam bīskapam pienākas atgūt visu

[275] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 229.

[276] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 149.

[277] Ibid., p. 150.

[278] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 332, 333.

[279] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 232.

© Tiesu namu aģentūra

atņemto (..)."[280] Graciāns no konkrētu kāzusu analīzes atvasināja ļoti plaša satura normu – jebkuram cilvēkam ir tiesības uz tiesas spriedumu, kurš viņam atdod visu to, ko viņam prettiesiski atņēmuši, arī nemateriālas tiesības un amatus, vienalga, vai atņemts tika ar spēku, vai ar viltu, turklāt pienākums atdot ir arī trešajām personām.[281] Sākot ar XV gadsimtu, godprātības jeb labticības prasība kļuva par vispārīgu Rietumeiropas tiesību principu.[282]

Kanonisti uzsvēra labticību arī citos veidos. Viens no labticības pamatiem bija vienošanās ar zvērestu vai bez tā, kas bija nepieciešama, lai saistītu abas puses, radot *causa*. *Causa* saskaņā ar romiešu civiltiesībām bija cēlonis jeb darījuma formālais mērķis.[283] Arī cits romiešu tiesību princips – *pacta sunt servanda* ("līgumi ir jāpilda") bija kanonistu likums, bet saistību izpildīšanu varēja pieprasīt tikai tad, ja viena puse bija izpildījusi savu daļu. Bija nepieciešams saskaņot doktrīnu ar romiešu civiltiesību viedokli, ka līgumi var darboties tikai pušu likumīgo interešu aizsardzībai, tādēļ uzsvars tika likts uz pušu gribu. Pušu nolūkiem bija galvenā loma gan deliktu gadījumā, gan līgumsaistībās.

Feodālajā sabiedrībā īpašuma tiesībām bija liela nozīme. Tās bija sarežģītas, dalītas starp vairākām personām, jo īpašumi tika nodoti valdījumā un bija apgrūtināti ar lēņa dienestu senjora labā. Tāpēc katra nelikumīga īpašuma iegūšana radīja sekas visā šajā attiecību struktūrā. Tas bija par iemeslu tai milzīgajai uzmanībai, kuru kanoniskā jurisprudence veltīja likumīgā īpašnieka tiesību aizstāvēšanai. Būtiskākais ieguldījums, ko viduslaiku tiesību zinātnē šajā jautājumā ieviesa kanoniskā jurisprudence, bija *Canon redintegrada*, t.i., restitūcijas norma, kura izrietēja no Graciāna dekrētiem un *actio spoli.* Tā bija prasība par nelikumīgi atņemtas mantas atdošanu.[284]

---

[280] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 261, 262.

[281] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 233.

[282] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 149.

[283] Санфилиппо Ч. *Курс римского частного права*. – Москва: БЕК, 2002, с. 340.

[284] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 233.

© Tiesu namu aģentūra

10. Kanoniskās saistību tiesības

Pēc Pāvestu revolūcijas, kad baznīca tika hierarhiski veidota un pakļauta pāvesta varai, atsevišķas tās struktūrvienības tika dibinātas kā korporācijas. Tām bija savi īpašumi, un tās veica patstāvīgu ekonomisko darbību. No tā izrietēja nepieciešamība pēc saistību tiesībām. Kanonisko saistību tiesību sistematizācijas laiks XII gadsimtā sakrita ar relatīvu ekonomisko uzplaukumu Eiropā,[285] glosatoru darbību, studējot romiešu tiesības, kā arī dekrētistu skolas izveidi kanonisko tiesību studijās. Par dekrētistiem sauca tos juristus, kuri komentēja dekretālijas, īpaši *Extra* un *Sext.* Tankreds bija viens no pirmajiem, kurš specializējās dekretāliju studijās. Jau ap XIII gadsimta beigām atšķirībai starp dekrētistiem un citiem kanonisko tiesību juristiem nebija nozīmes, tādēļ vēsturnieki bieži raksta vienkārši par kanonistiem.[286] Tomēr jāmin, ka dekrētisti kanoniskajā jurisprudencē ieviesa glosatoru metodes un sāka glosēt kanonisko tiesību avotus. Pie šīs skolas piederēja arī Graciāns. Varam teikt, ka kanonisko tiesību saistību daļa veidojās ciešā saiknē ar romiešu civiltiesībām un glosatoru izpratni par tām.[287] Nevar teikt, ka šajā jomā izveidojās specifiska kanonisko tiesību izpratne, kas būtu krasi atšķirīga no viduslaiku romiešu civiltiesību izpratnes. Romiešu civiltiesības pazina lielu līgumu formu daudzveidību,[288] kas apmierināja viduslaiku civiltiesisko attiecību realizāciju. Taču pašā Justiniāna kodifikācijā nav saistību sistematizācijas, kā arī nav kritēriju, kas ļautu šādu sistematizāciju radīt. Glosatori XI–XII gadsimtā, balstoties uz "Digestām", radīja savu doktrīnu – lai veidotos saistība, ir nepieciešams pamats, mērķis jeb cēlonis (*causa*).[289] Viduslaikos pašu būtību saistību tiesībās – kā romiešu civiltiesībās, tā arī kanoniskajās saistību tiesībās veidoja jēdziens *causa*,

---

285 Tika nodrošināti iztikas līdzekļi. Vairāk par minimālo iztikas līdzekļu nodrošināšanu, kā uzskata vēsturnieks *Le Goffs*, viduslaiku ekonomika nespēja, sk.: Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с. 208–210.

286 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 78.

287 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 100–103.

288 To vidū bija arī "nenosauktais līgums", kuru varēja slēgt šādi: dāvana pret dāvanu (*do ut des*), dāvana par darbību (*do ut facias*), darbība par dāvanu (*facio ut des*), darbība par darbību (*facio ut facias*). Prasību par šo līgumu varēja celt tikai tad, ja viena puse savu saistību pusi bija izpildījusi.

289 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 237.

© Tiesu namu aģentūra

kurš jau aprakstīts jautājumā par īpašuma tiesībām. *Causa* tika uzskatīts par saistības formālo pamatu. Ja tas bija, tad saistība bija spēkā neatkarīgi no tās noslēgšanas formas.[290] *Causa* kļuva par pamatu saistību klasifikācijai, spēkā esamības kritēriju noteikšanai un citiem juridiskiem risinājumiem.

Kanoniskās saistību tiesības no laicīgajām nošķīra tas, ka, slēdzot līgumu, tika izvērtēta saistības atbilstība kristīgajai morālei. Kanoniskās tiesības vispirms bija ticības tiesības jeb tiesības, kas izrietēja no reliģijas, un tajā veidotās pasaules uzskata un vērtību sistēmas.[291] Lai arī kristīgās saistību tiesības bija, ja tā var teikt – vislaicīgākās no kanonisko tiesību normām, tomēr arī šeit spilgti izteiktas bija kristīgās reliģijas vērtības. Kanoniskajās saistību tiesībās baznīca vērsās pret augļošanu, pārdošanu uz kredīta, jebkādu procentu ņemšanu. Tikai dižajos viduslaikos kanoniskajās tiesībās parādījās nostādne par taisnīgu procentu ņemšanu zaudējumu kompensēšanai un par soda naudas tiesisko raksturu, ja aizņēmums atdots pēc līgumā noteiktā termiņa.[292]

Kanonisko tiesību mērķis bija kristīgā taisnīguma realizācija laicīgajās attiecībās. No šī mērķa izrietēja gan zināmu saistību noliegšana, kuras neatbilst kristīgai morālei, gan citu saistību attiecīga izvērtēšana. Šādi izvērtējot pirkumu, par darījuma taisnīguma mērauklu tika uzskatīta taisnīga cena. Gan kanonisti, gan romiešu civiltiesību speciālisti par taisnīgu cenu vienprātīgi atzina preces tirgus cenu jeb vidējo cenu, kādu parasti maksā par šādām un līdzīgām precēm. Turklāt cena nebija strikti noteikta, puses to varēja grozīt atkarībā no preces kvalitātes, darījuma vietas un laika. Tomēr, lai cena tiktu uzskatīta par taisnīgu, šīm novirzēm vajadzēja būt nelielām un loģiski pamatotām.[293]

Kanonisti kopā ar romiešu civiltiesību speciālistiem izstrādāja zinātnisku doktrīnu un radīja precedentus. Viņu izstrādātās juridiskās konstrukcijas joprojām tiek izmantotas gan romāņu–ģermāņu tiesību saimē, gan anglosakšu tiesību saimē. Dižo viduslaiku privāttiesības sasniedza augstu attīstības pakāpi, gan recipējot romiešu civiltiesības, gan atbilstoši transformējot atsevišķus romiešu tiesību institūtus. Liela loma šajos procesos bija kanonistiem un kristīgai ticībai. Ne velti Ulrihs Eizenharts raksta, ka viduslaikos ir notikusi tiesību dubultrecepcija, jo recipētas

---

290 Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 57.lpp.

291 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 162.

292 Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 57.lpp.

293 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 239.

© Tiesu namu aģentūra

tika ne tikai romiešu, bet arī kanoniskās tiesības,[294] un abas tieši un netieši iespaidoja visu viduslaiku tiesisko domu.

11. Kanoniskās krimināltiesības un kriminālprocesa tiesības

Lai pilnībā izprastu jauno laiku krimināltiesības, ir noteikti jāiepazīstas ar kanoniskajām krimināltiesībām un kriminālprocesa tiesībām. Lielu ietekmi uz Rietumeiropas krimināltiesībām un kriminālprocesu atstāja baznīcas inkvizīcijas process. Kristieši mantojuši no jūdaisma ticību Dievam, kurš vienlaikus ir gan mīlošs tēvs, gan taisnīgs tiesnesis. Tas ir paradoksāls Dievs, kurš sevī ietver gan līdzcietību, gan taisno tiesu. Dievs soda ļaunumu un apbalvo labo, jo cilvēks par saviem darbiem ir atbildīgs Dievam. Tāpat kristietība ir pārņēmusi no jūdaisma domu, ka vēstures galapunktā Dievs tiesās visas pasaules tautas. Dieva tiesa ir neizbēgama. Arī Kristus savā nākamajā atgriešanās reizē būs tiesnesis pār dzīvajiem un mirušajiem. Tādā veidā baznīca kā Dieva gribas paudēja un Dieva varas nesēja virs zemes cilvēku prātos saistās arī ar Dieva tiesu.[295] Baznīca savā jurisdikcijā viduslaikos ieguva lietas, kas izrietēja no kristiešu grēkiem un noteica viņu pēcnāves dzīvi. Pastarās tiesas ideja it kā attālinājās un zaudēja savu primāro nozīmi, jo viduslaikos ar grēku nožēlošanu tika rasta iespēja izpirkt savus grēkus vēl dzīvam esot. Savukārt kristieši, kuri nevēlējās baznīcas priekšā nožēlot grēkus, saskaņā ar kristīgo

---

294 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 68.

295 *Pastarā tiesa* jaunu jēgu iegūst XI gadsimtā, jo kristiešu prātos dzima jauna doma, ka dvēselei ir iespējams arī starpspriedums. Nāves brīdī ir iespējams grozīt aplami nodzīvotu dzīvi un izbēgt no Dieva dusmām Pastarajā tiesā, ja mirējs mācītājam izsūdz savus grēkus un tos nožēlo. Grēku nožēlošana nebija tikai vārdi, bet gan reāla grēku izpirkšana šķīstītavā, kurā grēcinieks gaida Pastarās tiesas galīgo spriedumu. Līdz XI gadsimtam šķīstītavas nebija. Šī grēku izpirkšana, kura idejas līmenī parādījās atsevišķu katoļu mūku darbos arī agrāk, nebija baznīcas doktrīna. Drīz pēc 1000.gada Rietumos sāka svinēt jaunus svētkus – mirušo piemiņas dienu, kuru svin 2.novembrī, nākamajā dienā pēc Visu svēto dienas. Šo baznīcas svētku ideja pieder *Klinī abatam Odilo*. Šajā dienā tika aizlūgts par visu mirušo kristiešu dvēselēm, kuras gaida Pastaro tiesu. Pastarās tiesas doma paredz, ka dzīve nevis vienkārši plūst, bet tai ir kāds mērķis, un cilvēks ir atbildīgs par šī mērķa sasniegšanu. Šajā laikā parādās arī ideja, ka pār cilvēka dzīves izvērtēšanu un šķīstītavu ir baznīcas, t.i., pāvesta jurisdikcija. Tas nozīmē, ka dvēseles mocības šķīstītavā var saīsināt baznīca pēc saviem ieskatiem. Te veidojas arī indulgences ideja. Pirmā vispārējā indulgence jeb grēku atlaišana tika piešķirta XI gadsimta beigās Krusta kara dalībniekiem, kuriem tika atlaisti visi vecie grēki. Sk.: Поньон Э. *Повседневная жизнь Европы в 1000 году*. – Москва: Молодая гвардия, 1999, с. 125–147.

© Tiesu namu aģentūra

doktrīnu pēc nāves bija pakļauti mūžīgām elles ugunīm.[296] Laikā no 1050.gada līdz 1150.gadam tika sistematizētas baznīcas tiesības. To veica Svētais Anselms, Pjērs Abelārs, Lombardijas Pēteris. Šajā laikā vārds "teoloģija" pirmo reizi tika attiecināts uz mācību par Dieva būtību un tā izpausmes pētījumiem. Tieši šajā laikā baznīcas tiesībās parādās jēdziens – izpirkt grēkus ar upuri, kas kļuva par dominējošo XII–XVI gadsimtā. Tas ienesa izmaiņas liturģijā. Svētais dievgalds kļuva par svarīgāko aspektu tajā. Šim uzskatam sekoja izmaiņas kanoniskajā jurisprudencē.[297] Dvēseles glābšana kļuva par tiesisku darījumu. Cilvēks par veikto ļaunumu veica noteiktu grēku izpirkšanu vai vēlāk vienkārši nopirka indulgenci, t.i., viņa grēki tika mērīti materiālos lielumos – naudā. Cilvēka pienākums bija atlīdzināt par to, ka viņš ar savu rīcību bija aizskāris Dieva godu.

Noziegums šajā izpratnē nebija nodarījums pret valsts politiku vai sabiedrības interesēm, bet gan pārkāpums pret upuri, viņa tuviniekiem un Dievu. Ieviešot šo baznīcas doktrīnu, jebkurš noziegums ir nodarījums pret Dievu un tātad – grēks. Tāpēc nozieguma izdarīšanai sekoja noziedznieka grēku nožēlošana, aizskartā goda atjaunošana un izlīgums atriebības vietā.[298] Laicīgā tiesa pārņēma no kanoniskā procesa noziedznieka grēku nožēlošanu. Noziedzniekam ļauj nožēlot savus grēkus, kad apsūdzētajam tiek dots pēdējais vārds tiesas procesā pirms sprieduma rakstīšanas. XI gadsimtā izveidojās jauna grēka un soda koncepcija, kas balstījās uz grēka izpirkšanu. XI–XIII gadsimtā teologi izstrādāja jaunu krimināltiesību koncepciju, kurai sekoja arī jauna modeļa kriminālprocesuālā kārtība. Pētot vēsturi, var atrast iemeslus, kas tieši šajā laikā lika kanoniskajai jurisprudencei pievērsties kriminālprocesa reformācijai. Kā raksta ievērojamais katoļu baznīcas inkvizīcijas procesa pētnieks Henrijs Čārlzs Lī: "XI gadsimta beigās katoļu baznīcu apdraudēja lielas briesmas. Lai gan pēdējos simtu piecdesmit gados (Pāvestu revolūcijas un Investitatūras strīda rezultātā – *aut. piez.)* tā bija kļuvusi par visas kristīgās pasaules valdnieci".[299]

---

[296] Cilvēkam tiek dota iespēja izraudzīties savu nākotni. Baznīca savukārt izstrādāja regulējumu, kā kristietis, kas sadarbībā ar baznīcu nožēlo savus grēkus, var izvairīties no *Pastarās tiesas* bargā sprieduma.

[297] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 166–168.

[298] Поньон Э. *Повседневная жизнь Европы в 1000 году*. – Москва: Молодая гвардия, 1999, с.147–162.

[299] Бемер Г. *Иезуиты*. Ли Г.Ч. *Инквизиция*. – Санкт-Петербург, Москва: Полигон-АСТ, 1999, с. 445.

© Tiesu namu aģentūra

Briesmas, kas apdraudēja kristīgo baznīcu, bija ķecerība. Jau antīkajā pasaulē baznīcu visvairāk apdraudēja nevis neticība, bet gan ķecerība – atteikšanās no ticības vai tās patstāvīga interpretācija, kura nesakrita ar kristīgās draudzes uzskatiem. Pārejas posmā uz viduslaikiem pēc antīko ķecerību (sevišķi ariāņu baznīcas) pārvarēšanas katoļu baznīcā bija iestājies miers. Ķecerība kā masu kustība bija izzudusi. Ja gadījās kāda novirzīšanās no kristīgās doktrīnas, tas noveda pie tiesas procesa un maldīgās mācības nosodīšanas.[300] Turpretī XI gadsimta sākumā parādījās jaunas novirzes no ticības. Ap 1000.gadu Šalonas (*Chalon*) apkaimē dzīvoja kāds savāds vīrs vārdā Lotars. Strādājot uz lauka, viņš bija redzējis parādību, pēc tam šķīries no savas sievas un baznīcā izpostījis krucifiksu. Viņa jaunmodīgās runas piesaistīja sekotājus tāpēc, ka viņš orientējās Bībelē un citēja to vienkāršās tautas sarunu valodā. Arī viņa mācība par to, ka desmitās tiesas atdošana baznīcai neatbilstot Bībelei, tautā guva atsaucību. Vietējais bīskaps izsauca tautas spredķotāju pie sevis, pamatīgi viņu iztaujāja un izdarīja secinājumus par Lotara viltus mācību. Tad apķērīgais garīdznieks paziņoja tautai, ka šis vīrs esot kļuvis par garā vāju ķeceri, novirzīja maldinātās dvēseles no neceļiem un tās no jauna stiprināja īstajā ticībā. Redzēdams, ka tauta viņu atstāj, Lotars noslīcinājās akā.[301]

Ja ar pirmajiem ķeceriem no tautas, nevis baznīcas kalpu vidus mācītāji tika veiksmīgi galā, tad vēlākajos gadsimtos šādas mācības gāja plašumā, kļūstot nekontrolējamas. Tas izrietēja no faktiem, ka šajā posmā cilvēki kļuva izglītotāki, nostiprinājās laicīgā izglītība, plauka ekonomika, veidojās pilsētas, cilvēki aizvien vairāk ceļoja.[302] Tas noveda pie aktīvas informācijas aprites, ko nodrošināja arī tas, ka izglītotā Eiropa runāja vienā valodā – latīņu valodā. Iepriekš minētais noveda arī pie brīvdomības, jo cilvēki sāka lasīt Bībeli un izdarīt savus secinājumus, kas bieži nesakrita ar baznīcas doktrīnu.

"Tautas valoda un dievbijība veidoja pamatu XI gadsimtā plaukstošajai ķecerībai," raksta Hatenhauers, turpinot: "Šāda patvarīga laju teoloģija nebūtu radusies, ja jautājums par pestīšanu nebūtu ieguvis jaunu

---

300 Piemēram, *Kārļa Lielā* 792. gadā Rēgensburgā sasauktajā Impērijas sinodē panāca to, ka aizdomīgais Fēlikss atsauca savu maldu mācību, sk.: Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 219.

301 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 219.

302 Osipova S. Universitāšu loma viduslaiku Eiropas pilsētas tiesiskās domas veidošanā. *Latvijas Vēsture*, 2003, Nr.1 (49), 20.–26.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

skanējumu. Baznīcas mācība sākumā reti un slepeni, bet tad arvien atklātāk tika apšaubīta. Ja cilvēks un viņa dvēseles svētlaime bija svarīgākās lietas pasaulē, tad, sākoties subjektīvisma laikmetam, jautājumu par katra atsevišķā cilvēka dvēseles glābšanu vairs nevarēja bezrūpīgi atstāt priesteru ziņā, kuri līdz šim bija vienīgie par to atbildīgi. Kā tad viņi varēja droši zināt, ka cilvēks iegūs pestīšanu? Kā gan tik dārgu lietu kā paša dvēseles svētlaimi var iegūt ar formālu baznīcas pienākumu izpildi? Jautājums par pestīšanu un iespēju to neiegūt mudināja domāt un pētīt patstāvīgi. Baznīcai, uz kuras vēsti cilvēki līdz šim bija paļāvušies, tagad vajadzēja pierādīt tautai savu apgalvojumu pareizību. No šaubām dzima ķecerība."[303]

Vārds "ķeceris" cēlies X gadsimtā no katariem jeb "tīrajiem" (grieķu vārds *katheroi*). Tā sevi sauca Dievmīļu reliģiskās kustības biedri.[304] Šī jaunā baznīca no Austrumiem pāri Balkāniem bija ienākusi Vakareiropā. Ķeceri bija atrodami visur, bet nekur tie nebija notverami. Viņi darbojās slepenībā. Šādu ķeceru misionāru priekšā, kuri šodien parādījās vienā vietā, bet rīt jau citur, baznīca bija bezspēcīga ilgāk par gadsimtu. Tautai likās, ka ķeceru baznīcas sludina labāku pestīšanu, ka to mācība ir tīrāka un dzīvesveids labāks.[305] Plašos Dienvidfrancijas un Ziemeļitālijas apgabalos bija izplatījusies ķecerība, jo tieši šeit bija visvairāk izglītības un ekonomikas centru. Ķecerības atbalstīja tirgotāji (kuriem nepatika baznīca kā konkurents tirgū, bieži ar dempinga cenām), studenti un profesori, kalpi un zemnieki. Lielu daļu no pilīm starp Tulūzu un Kastelnodari apdzīvoja katari vai to atbalstītāji.[306] Montpīljerā 1215.gadā lielākā daļa pilsētnieku sekoja kataru mācītājam. Bruņinieki bieži atņēma baznīcas īpašumus, aizbildinoties, ka garīdzniekiem nepiedien dzīvot greznībā.[307] Līdzās katariem ļoti aktīva bija arī valdeniešu kustība, kuru 1170.gadā dibināja Lionas tirgotājs Pjērs Valdo (*Petrus Waldes*). Valdo pārdeva visu savu mantu un sāka dzīvot trūkumā, gaidot Svētā Asīzes Franciska parādīšanos. Savus uzskatus viņš un vēlāk arī viņa sekotāji sludināja publiski, piesaistot klausītāju pūļus. Pēc piecu gadu ilgušiem

[303] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 219.

[304] Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 8.lpp.

[305] Бемер Г. *Иезуиты*. Ли Г.Ч. *Инквизиция*. – Санкт-Петербург, Москва: Полигон-АСТ, 1999, с. 525–535, arī: Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 220.

[306] Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 24, 25.

[307] Шпренгнер Я., Институрис Г. *Молот ведьм*. – Москва: Интербук, 1990, с. 24.

© Tiesu namu aģentūra

katoļu baznīcas centieniem Valdo un viņa sekotājus atkal pievērst pareizai ticībai, tie tika ekskomunicēti. Ja sākumā Valdo baznīcai neiebilda un vienīgā prasība bija netraucēt viņam publiski sludināt, tad pēc ekskomunicēšanas viņš sāka apšaubīt garīdzniecības statusu un apgalvot, ka katrs krietns cilvēks var uzklausīt otru un atlaist tam grēkus.[308]

Lai kā arī dažādās ķeceru kustības atšķīrās cita no citas, to novērtējums, no baznīcas viedokļa, bija vienkāršs. Ķeceri bija antikristi, kuri jānolād (vēl jo vairāk tādēļ, ka savus grēka darbus tie veica slepenībā).[309] Baznīca ķecerību juridiski definēja kā kļūdu domāšanā *(error in ratione*) un neatlaidību (*pertinacia)* šajos maldos.[310]

Laicīgā pasaule nebaidījās no ķeceriem tik ļoti kā baznīca, tāpēc arī neatbalstīja baznīcu cīņās ar ķeceriem. Laicīgā dzīvē vajadzēja labus ārstus, notārus, zemniekus un tirgotājus, kaut arī viņi būtu ķeceru ticības. Kāda gan grāfiem bija daļa par baznīcas organizēto ķeceru vajāšanu, ja tā zemei atnesa tikai nemieru? Ja ķecerības būtu gājušas plašumā, bija paredzams, ka oficiālā baznīca ķecerību virpulī tiktu aprīta (tas ir, notiktu baznīcas reformācija, kas notika krietni vēlāk – XVI gadsimtā), tāpēc pāvestam ar teoloģiju un kanonisko likuma spēku vajadzēja atbildēt uz ķeceru izaicinājumu. Sākumā pāvesti apkaroja ķecerību ar esošajiem procesuālajiem līdzekļiem. Ekskomunikācija bija viens no tiem. Taču tā bija mazefektīva, jo katari izslēgšanu no baznīcas uztvēra kā godu, nevis kā sodu. Ekskomunikācijai bija arī teoloģiski ierobežojumi. Dievs negribēja grēcinieku nāvi, bet gan to, lai viņi nožēlotu grēkus un atgrieztos. Tā mācīja Bībele Vecajā Derībā. Tāpēc izslēgšanu no baznīcas, tāpat kā citus atkritēju pārmācības līdzekļus, izmantoja cerībā uz labošanos. Pāvests Gregors IX, kas bija plaši pazīstams kā jurists un ķeceru apkarotājs, 1235.gadā savu principu pasludināšanu sāka ar pazīstamajiem vārdiem (Gregora IX "Dekretālijas" V, 7, 15):

---

308 Мейкок А. *История инквизиции*. – Москва: Олма-Пресс, 2002, с. 58–62

309 Jau XIII gadsimta pirmajā pusē pret vajātajiem katariem un valdeniešiem, kuri, slēpdamies no baznīcas, savus dievkalpojumus organizēja slepus, bieži naktīs, baznīca izvirzīja apsūdzību "sātana sinagogas" ierīkošanā. Tas bija pirmais solis, lai vēlāk ķecerības apvienotu vienā noziegumu grupā ar buršanu, jo abas darbības bija vērstas pret Dievu, tātad tika veiktas, kalpojot Sātanam. Kalpības pamatā bija pakts jeb līgums ar Sātanu. *Sholastiskā teoloģija* izveidoja jaunu mācību – demonoloģiju, kas bija daļa no inkvizīcijas procesu doktrīnas, sk.: Straubergs K. *Latviešu buramie vārdi.* I sēj. – Rīga,: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939, 37., 38.lpp.

310 Шпренгнер Я., Инститорис Г. *Молот ведьм*. – Москва: Интербук, 1990, с. 26.

© Tiesu namu aģentūra

"Mēs ekskomunicējam un nolādam visus ķecerus: katarus, petarēņus, Lionas nabagus (valdeniešus), pasažīņus, jozefīņus, arnoldistus, speronistus un visus pārējos, lai kā viņi arī nesauktos (..)."[311]

Vajadzēja pārvērtēt baznīcas izmantotos tradicionālos tiesiskos līdzekļus, īstenot reformu kanonisko tiesību sodu sistēmā, radot doktrīnu par noziegumu kanonisko tiesību izpratnē atbilstoši jaunajai situācijai. Tas nozīmēja kanonisko krimināltiesību un kriminālprocesa tiesību pārstrādāšanu, lai tās varētu kļūt iedarbīgākas. Šo darbu aizsāka mūks Graciāns sava dekrēta *Concordia discondartium canonum* (II 23 f.) 2. daļā. Viņš uzdeva jautājumus, kurus gadsimtiem ilgi baznīcai nevajadzēja iztirzāt. Antīkās pasaules baznīcas tēvi jau bija devuši atbildes uz šiem jautājumiem. Tie bija: Vai baznīcai ar spēku jāvēršas pret ticību apdraudošām briesmām, vai jāpacieš tās? Vai pret grēku drīkst karot? Kurš karš ir taisnīgs un vai kara ieroču izmantošana ir atļauta? Kādus sodus drīkst piemērot? Vai ļaunos drīkst ar varu piespiest darīt labu? Vai ir atļauts ķeceriem atņemt viņu īpašumu un kam šis īpašums jāpiešķir? Vai baznīca drīkst izmantot laicīgo varu? Vai ķeceris drīkst ieņemt kādu laicīgu amatu? Vai ķeceri jāizslēdz no baznīcas pēc viņu nāves?[312] Vissvarīgākais bija tas, ka Graciāns šos jautājumus savā laikā formulēja vispār. Nepieciešamības gadījumā cīņā ar maldu mācību bija jāpiemēro nāves sods, mirušo ķeceru ekshumācija, ja viņi apglabāti svētītā zemē un viņu mirstīgo atlieku sadedzināšana. Tātad viduslaikos kriminālatbildība kanoniskajās krimināltiesībās nebeidzās ar noziedznieka nāves brīdi.

Cīņa pret ķeceriem nebija tikai baznīcas iekšējā lieta. Jau antīkajā pasaulē ķecerība bija noziegums pret valsti, bet ķeceris – valsts ienaidnieks. Rietumeiropas garīgās un laicīgās kundzības duālismā šī doma vienmēr bija dzīva. Imperatori un pāvesti zināja, ka viņi ir atkarīgi viens no otra, ka baznīca nodrošina laicīgās varas reliģisko pamatu. Ja arī šī atziņa kādreiz tikusi iztulkota citādi, tad tomēr bija skaidrs, ka ķecerības izplatīšanās nozīmētu Rietumeiropas galu. Jo vairāk izplatījās reliģiskās šaubas, jo grūtāk bija karot pret valsts ienaidniekiem tikai ar vārdiem.[313] Valsts pēc zināmām šaubām tomēr atbalstīja baznīcu cīņā ar ķeceriem. Valsts lielākoties pati neuzņēmās ķeceru vajāšanu, to atstājot baznīcas

[311] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 221.

[312] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 248–263.

[313] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 221.

© Tiesu namu aģentūra

ziņā. Izņēmums bija Spānija, kura atradās austrumu kultūru ietekmē.[314] Kopš antīkās pasaules laikiem baznīca, realizējot savu kriminālo jurisdikciju, bija atkarīga no laicīgās varas palīdzības, īstenojot spriedumus. 1119.gadā koncils Tulūzā nolēma:

"Tos, kuri tikai izliekas reliģiozi, bet atsakās no Svētā Vakarēdiena Sakramenta, bērnu kristīšanas, priesterības un citas baznīcas kārtības kā, piemēram, likumīgas laulības noslēgšanas, mēs kā ķecerus izstumjam no baznīcas, nolādam viņus un pavēlam likumīgajai varai viņus pārmācīt. Viņu palīgus un sargātājus skar tas pats lāsts, līdz tie atkal būs nākuši pie prāta."[315]

No tā izveidojās stingra mācība, kas atrada arī savu procesuālo formu. Baznīcas uzdevums bija atrast iespējamos ķecerus, ar teoloģiskiem līdzekļiem konstatēt, vai konkrētais gadījums ir ķecerība, un pēc iespējas censties panākt, lai maldu pārņemtie ar zvērestu atsacītos no saviem maldiem. Ja, pēc baznīcas atzinuma, bija darīšana ar nedziedināmu ķecerību, tad ķeceris bija nododams laicīgās varas rokās soda izpildei. "*Ecclesia non sittit, sanguinem*" – "baznīca nealkst pēc asinīm." Spēka un piespiedu līdzekļu lietošana, īpaši nāves sodu izpildīšana, bija atstāta tikai laicīgās tiesu varas ziņā. [316]

Pastāvīgie baznīcas aicinājumi laicīgajai varai atbalstīt tās cīņu drīzāk pauda baznīcas bezpalīdzību. Tika iesniegti teoloģiski juridiski pamatojumi, kāpēc valstij ir pienākums vajāt ķecerus. Ķeceris esot noziedznieks pret Viņa Majestāti. Ar šo formulu tādi lieli juristi kā pāvests Innocents III 1212.gadā centās izskaidrot laicīgajiem valdniekiem viņu uzdevumu. Pāvests Gregors IX pasaules varenajiem blakus teorētiskajam pamatojumiem deva arī lietderīgu motīvu: "Proti, ja pēc laicīgo likumu priekšrakstiem tam, kam izpildīts nāves sods sakarā ar noziegumu pret Viņa Majestāti, tiek atsavināts viņa īpašums un viņu bērniem tikai līdzjūtības dēļ atstāta (kailā) dzīvība, cik gan smagāk (..) jātiesā tie, kuri novirzās no patiesās ticības. (..) Tāpēc viņu sods nedrīkst būt tikai baznīcas sods, bet jāatsavina arī viņu laicīgie īpašumi, jo daudz smagāks noziegums ir apvainot ne tikai zemes, bet arī Debesu Majestāti."[317]

---

[314] Šeit dzīvoja daudz saracēņu un ebreju. 1480. gadā, pie varas nākot *Ferdinandam* un *Izabellai*, valsts izveidoja inkvizīciju uz monarhu varas bāzes, sk.: Мейкок А. *История инквизиции*. – Москва: Олма-Пресс, 2002, с. 306.

[315] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 222.

[316] Ibid.

[317] Ibid, S. 223.

© Tiesu namu aģentūra

Ķeceru īpašumu nonākšana laicīgo kungu rokās bija daudz pārliecinošāks motīvs viņiem iesaistīties šajā procesā nekā visi teoloģiski juridiskie pamatojumi. Līdz ar XII gadsimta beigām baznīcas pieprasītā darba dalīšana cīņā ar ķeceriem bija īstenota. Šajā laikā kanoniskajās tiesībās tika novilkta strikta robeža starp grēku un noziegumu. Baznīca pati var sodīt par grēkiem, bet par noziegumu soda laicīgā vara.[318] XII gadsimtā nostiprinājās noziedzīga grēka jēdziens, par kuru sodīšana ietilpa baznīcas jurisdikcijā.

Noziedzīga grēka pazīmes bija:
1) tie ir smagi grēki jeb nāves grēki, kam raksturīga kanonu normu pārkāpšana;
2) grēkam ir jāizpaužas darbībā vai tās mēģinājumā;
3) darbībai ir jābūt kaitējošai baznīcai un kristīgai ticībai vispār.[319]

Atbilstoši senajam tiesiskajam principam: "kur nav sūdzētāju, nav arī tiesneša" vēl ilgi nebija iespējams nonākt līdz veiksmīgam ķeceru tiesas prāvas modelim. Baznīca pati blakus tiesneša amatam negribēja uzņemties arī apsūdzību. Grūtības sagādāja arī vecais kanoniskais pierādījumu process. Ja kāds līdz šim bija turēts aizdomās par ķecerību, tad viņu varēja attaisnot Dieva tiesa vai šķīstīšanās zvērests. Ja apsūdzētais zvērēja, ka viņš nav ķeceris, tad viņa tālāka pakļaušana tiesu varai vairs nebija iespējama. Vecajā kanoniskajā kriminālprocesā pierādīt vainu bija iespējams ar maģiskām darbībām, Dieva tiesu un zvērestā izteiktu sevis nolādēšanu, turpretī tagad patiesība bija jānoskaidro citādā veidā. Bija jānoskaidro, vai aizdomās turētais ir vainojams ķecerībā, nedodot viņam šķīstīšanās zvēresta iespēju.[320] Laterānas koncils 1215.gadā aizliedza garīdzniekiem piedalīties jebkāda veida ordālijās.[321] Tas nozīmēja nepieciešamību izstrādāt jaunu pierādīšanas procesu kanoniskajās tiesībās.

---

[318] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 183.

[319] Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002, 58.lpp.

[320] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 223.

[321] Baznīcai nenācās grūti līdz šim oficiāli piemērotās ordālijas atmaskot kā pagānisku buršanas metodi. *Innocents III* 1222.gadā laicīgajām tiesām aizliedza izmantot ordālijas. Tagad tiesām patiesība bija jānoskaidro ar liecinieku izteikumu palīdzību. Bija jākonstatē patiešām notikušais un novērotais. Patiesības noskaidrošanas jautājums no pārdabiskas maģiskas mistērijas pārvērtās par reāli notikuša nodarījuma pierādīšanas jautājumu. Sk.: Бемер Г. *Иезуиты*. Ли Г.Ч. *Инквизиция*. – Санкт-Петербург, Москва: Полигон-АСТ, 1999, с. 883.

© Tiesu namu aģentūra

XIII gadsimta sākumā pāvests ieviesa jaunu pieeju sodīšanas problēmām. Viens no jaunajiem risinājumiem bija *per notorium* procedūra, kuras būtība balstās uz "veselā saprāta" pieeju krimināltiesiskajam taisnīgumam. Tā paredzēja, ka gadījumos, kad noziegums un tā izdarītājs ir sabiedrībai labi zināms, parastā *ordo iudiciarius* procedūra,[322] kura prasīja uzrādīt apsūdzību un pierādīt vainu ar Dieva tiesu un lieciniekū liecībām, nav jāpiemēro. Šī pieeja kļuva ļoti populāra tās ātruma un lētuma dēļ.[323] Graciāns deklarēja, ka nebūt nav jāievēro visi tiesvedības noteikumi, jo procesuālā ekonomija, ja tiek nodrošināts taisnīgums, arī kalpo taisnīguma sasniegšanai.[324]

Pāvila Luciāna III (1181–1185) un Innocenta III valdīšanas laikā lietās par garīdznieku dzīvošanu grēkā ar konkubīnēm un prostitūtām tika lietota saīsināta un daudz vienkāršāka procedūra. Šādās situācijās baznīca uzskatīja, ka nav vajadzīgs apsūdzētājs un *ordo iudiciarius* procesā paredzētie nepieciešamie pierādījumi. Ja nebija iespējams "pilnīgs pierādījums" – divu ticamu aculiecinieku liecības, tad pietika ar vienu lieciniekū un netiešiem pierādījumiem, ka mācītājs nodevies miesas kārībām. Tādējādi, lai notiesātu ar *per notorium* procedūru, tiesnesim bija nepieciešams atrast noteiktu skaitu cilvēku, kuri uzskatīja apsūdzēto par vainīgu attiecīgā nozieguma izdarīšanā. Aculiecinieki nebija vajadzīgi. Tiesnesis varēja piemērot *ex officio* pret apsūdzēto, lai noteiktu, vai viņš tiek turēts aizdomās par nozieguma izdarīšanu.[325] Tāpat vajadzēja pieaicināt divus lieciniekus, kas apstiprinātu, ka sabiedrībā šo cilvēku uzskata par vainīgu, un piemērot sodu. *Per notorium* procedūra padarīja sodīšanas procedūru ātrāku un vieglāku. Tas stipri atviegloja pāvesta cīņu pret garīdznieku seksuālajiem pārkāpumiem, kurus bija ļoti grūti pierādīt saskaņā ar valdošajiem *ordo iudiciarius* priekšrakstiem. Tika noteikts arī loģisks pamatojums šīs procedūras attaisnošanai – sabiedrības intereses prasa, lai neviens noziegums nepaliktu nesodīts.[326]

---

322 Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 397.

323 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 152.

324 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 248–260.

325 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 152–160.

326 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 86–88.

© Tiesu namu aģentūra

Konservatīvie juristi kritizēja šo pieeju. Viņi uzskatīja, ka tiesnesim pirms notiesāšanas ir jāizsauc apsūdzētais un jāļauj viņam izteikt viedokli par izvirzītajām apsūdzībām. Šīs procedūras problēma bija tā, ka apsūdzētajam tika liegta aizstāvība, ko paredzēja *ordo iudiciarius*.[327] Tas ļāva ļaunprātīgi izmantot baznīcas tiesu sistēmu, lai sodītu tos cilvēkus, kuri traucēja saviem pretiniekiem vai bija nepopulāri sabiedrībā. Tā kā procedūra bija bīstama, kanonisko tiesību autoritātes ieteica juristiem lietot to pēc iespējas retāk un ar lielu piesardzību. Turklāt, kā visas viduslaiku krimināltiesības, tā balstījās uz apsūdzētā vainīguma prezumpciju. Apsūdzētājam bija jāpierāda sava nevainība, ko šādā procesā prakstiski nav iespējams izdarīt.[328] Turklāt patiesības noskaidrošanai jau XII gadsimtā tika ieviesta spīdzināšana. Tiesa, XII gadsimtā tā vēl netika plaši pielietota, jo garīdzniecība to praktiski neizmantoja praksē. Reimsas sinode 1157.gadā ar likumu atļāva apsūdzētā spīdzināšanu, ja tas bija apsūdzēts ķecerībā.[329]

Pāvesta Innocenta III laikā tika ieviests jauns, daudz izplatītāks kriminālprocesa veids – *per inquisitionem* jeb inkvizīcijas process. Tas turpināja iesākto pāvesta cīņu ar garīdznieku seksuālajiem noziegumiem un tika ieviests ar 1199.gada dekrētu. Sīkāk to regulēja 1206.gada dekrēts. Pilnībā inkvizīciju kā kanonisko kriminālprocesu ieviesa Laterānas IV koncilā 1215.gadā. Innocents III uzskatīja, ka šāda procedūra atrodama arī Bībelē – kad Dievs vispirms pētīja un noskaidroja Sodomas un Gomoras iedzīvotāju kaunpilnos sakarus un tad tos sodīja iznīcinot.[330]

Tāpat kā *per notorium* process, arī *per inquisitionem* process ļāva saukt pie atbildības bez jebkādas formālas apsūdzēšanas. Tiesnesis prāvu ierosināja uz sabiedrībā valdošu aizdomu pamata. Šajā ziņā inkvizīcija

---

[327] Kaut gan *per notorium* process, bez šaubām, sekmēja sodīšanu par smagiem noziegumiem un kalpoja sabiedrības interesēm, tās piekritēji necentās atbildēt uz vienkāršu jautājumu: Ja noziegums un apsūdzētā vaina tajā bija visiem zināma, tad tiesnesim nevajadzētu rasties grūtībām atrast lieciniekus, kas to pierādītu. Viens no ievērojamākajiem XIII gadsimta kriminālprocesa speciālisiem *Vilhelms Durants* (*Wilhelm Durantis*, 1230–1296), to komentējot, izteicās: lai notiesātu pēc *per notorium* procesa normām, noziegums bija jāizdara pūļa priekšā, jo tikai tad tas kļūs vispārzināms vārda vistiešākajā nozīmē. Līdz ar to Durants uzskatīja, ka nepietiek, ja to redz tikai viens cilvēks.

[328] Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 46–50.

[329] Бемер Г. *Иезуиты*. Ли Г.Ч. *Инквизиция*. – Санкт-Петербург, Москва: Полигон-АСТ, 1999, с. 879.

[330] Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 55–64.

© Tiesu namu aģentūra

ļoti līdzinājās *per notorium* procesam, kad personas sliktā slava, reputācija vai nepopularitāte veidoja pamatu tiesas prāvas uzsākšanai. Tiesnesim pirms prāvas ierosināšanas nevajadzēja ne brīdināt, ne rakstīt sūdzību, kā tas bija denunciācijas – *per denunciation* procesā.

Visa *per inquisitionem* procesa pamats ir lietas ierosināšana, nosakot, kad uzsākt un vai vispār uzsākt prāvu, izvērtēt un noteikt galveno apsūdzību, meklēt lieciniekus, uzklausīt liecības, uzklausīt apsūdzētā argumentus un sūdzības, pieņemt lēmumu vai dot spriedumu, bija tiesneša kompetencē, kas tādā veidā lietas ierosinātāja, apsūdzības uzturētāja, advokāta un tiesneša funkcijas koncentrēja vienās rokās.

Šāda funkciju koncentrācija vienās rokās neapšaubāmi nostādīja apsūdzēto ļoti neizdevīgā situācijā un tiesai traucēja pieņemt objektīvu spriedumu. Apsūdzētajam šajā procesā nebija reālas tiesības uz aizstāvību, kaut arī procesā formāli darbojās advokāts. Ja tiesnesis uzskatīja, ka sabiedrība apsūdzēto cilvēku uzskata par noziedznieku un ka informācija par to ir pietiekami nopietna, lai izvirzītu apsūdzību, tomēr bija jāpielieto *ordo iudiciarius* procesā prasītie pierādījumi, kas deva apsūdzētajam sava veida aizsardzību. Apsūdzētajam bija jāierodas pie tiesneša, kas to informēja par viņam izvirzītajām apsūdzībām.[331]

XIII gadsimtā daļa kanonistu uzskatīja, ka ļoti būtiska ir pilnīga vainas pierādīšana saskaņā ar *ordo iudiciarius* priekšrakstiem, pirms apsūdzētais tiek pasludināts par vainīgu. Citi savukārt uzskatīja, ka pierādīšanas principu saglabāšana ir pretrunā ar sabiedrības interesēm, jo pierādījumu trūkumu dēļ vainīgais var palikt nesodīts. Daži pat uzskatīja: tiesnešiem apsūdzības procesā ir tiesības draudēt un pat spīdzināt apsūdzēto, lai izspiestu atzīšanos un tādējādi atturētu potenciālos noziedzniekus no nozieguma izdarīšanas.[332]

Šie baznīcas vadītāju un kanonistu strīdi par kriminālprocesa norisi izraisīja diskusiju par divām konfliktējošām vērtībām. Droša un taisnīga sabiedrība prasa, lai tiktu sodīti tie, kas pārkāpj likumus. Tajā pašā laikā sabiedrībai ir jābūt drošai, ka tās locekļi netiks sodīti par noziegumiem, kurus tie patiesībā nav izdarījuši.

XIII gadsimtā vadošie autori uzskatīja, ka *ordo iudiciarius* paredzētie pierādīšanas standarti ļauj vainīgajam izbēgt no soda. Tādējādi šo

[331] Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 55–64.

[332] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 81–83, 254–255.

© Tiesu namu aģentūra

trūkumu novēršanai tika ieviestas jaunas procedūras – *per notorium* un *per inquisitionem*.

Profesori secināja, ka *per notorium* procedūra upurē pārāk daudz *ordo iudiciarius* procesa garantijas, tādēļ viņi mācīja savus studentus šo procedūru pielietot atturīgi un ar diezgan pamatīgiem ierobežojumiem. Viņi uzskatīja, ka apsūdzētajam ir jādod vismaz formālas aizsardzības, aizstāvības iespējas. Šis bija viens no piemēriem, kad akadēmiskie pasniedzēji mācīja topošos juristus mainīt vai pat neievērot atsevišķas kanoniskās normas, kuras viņi uzskatīja par nepilnīgi sagatavotām vai vienkārši nepareizām.[333]

Kanoniskiem likumiem agrajos viduslaikos bija raksturīgi, ka tie deva juristiem plašu rīcības brīvību, piemērojot noziegumam sodu, ņemot vērā nozieguma izdarīšanas apstākļus. Daļēji tas atspoguļoja tā saucamo ārstniecisko pieeju, t.i., baznīcas uzskatu, ka soda primārais mērķis ir rehabilitēt noziedznieku. Rehabilitējošā pieeja bija pamatā baznīcas sodu likumiem līdz pat XI gadsimta beigām. Primārais bija pasargāt grēkotājus, bet ne sodīt vainīgos.[334]

Reformas, kas piemeklēja baznīcu XI gadsimta beigās, mainīja baznīcas sodu politiku. Bīskapi un citi prelāti, reformatori uzskatīja, ka būtiskākais ir notvert visus pārkāpējus. Tie, kas ir pieķerti, jānodod publiskai tiesai un jānotiesā. Sodam bija jābūt publiskam un nežēlīgam, lai atturētu potenciālos pārkāpējus no līdzīgu noziegumu izdarīšanas. Saskaņā ar šo viedokli sodu likumiem bija gan jāattur no nozieguma izdarīšanas, gan jākalpo kā pārmācības līdzeklim.[335]

Sodu veidi, no kuriem tiesnesim bija jāizvēlas, taisot spriedumu, bija ļoti dažādi, un to bija daudz. Tiesnesim, vismaz teorētiski, bija jāizvēlas katram gadījumam vispiemērotākais sods. Tiesāšanas veids, t.i., process XI gadsimtā nebija tik svarīgs kā soda atbilstība, samērība ar izdarīto noziegumu. Tika pielietoti tādi sodi kā izslēgšana no baznīcas, atlaišana no amata u.c. Sodi bija veidoti, lai piespiestu pārkāpējus pakļauties

333 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 86–88; Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 55–64.

334 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 89.

335 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 219.

© Tiesu namu aģentūra

likumam un baznīcas autoritātēm.[336] Tika piemēroti atmaksas sodi un attīrošie sodi. Atmaksas sodi, piemēram, bija soda nauda, nelikumīgi iegūto mantu atdošana īpašniekam, pazemināšana amatā, atlaišana no amata, ieslodzīšana klosterī uz noteiktu laiku – atņemot pārkāpējam sabiedrisko stāvokli, ienākumus, brīvību.

Attīrošie sodi bija svētceļojumi, publiska pēršana, atturēšanās no gaļas, vīna, sievietēm, gavēņi. Attīrošie sodi kalpoja, lai salauztu notiesāto lepnību (jo lepnība, pēc kristiešu uzskatiem, ir liels grēks), tajā pašā laikā attīrot viņus no grēka, ko pastrādājuši.[337]

Par smagākiem noziegumiem, īpaši sodot par ķecerību, vainīgais pēc atzīšanas par vainīgu baznīcas tiesā tika nodots laicīgajām varas iestādēm, kas varēja piemērot daudz smagākus sodus – kauna zīmes iededzināšanu, kāda ķermeņa locekļa amputāciju, pēršanu ar pātagām u.c.[338]

XIV gadsimtā tika izstrādāts daudz sarežģītāks process likumu piemērošanai un to ievērošanas nodrošināšanai. Inkvizīcijas procesā tika skatītas tā saucamās raganu prāvas. Inkvizīcijas procesam, kura galvenie uzdevumi iepriekš bija cīņa ar ķeceriem gan baznīcā pašā, gan draudzēs, aizvien biežāk tika pakļauti pareģi, pūšļotāji, riebēji un citi tautas maģijas piekopēji. Viņi kā burvji tika vainoti sakaros ar Sātanu, tātad Dieva noliegšanā. Dieva noliegšana tika atzīta par ķecerību. Arī zemes tiesībās bija paražas, kas noteica ļauno burvju sodīšanu ar nāvi sadedzinot, iepriekš pārbaudot to vainu ordālijā jeb Dieva tiesā, tāpēc tauta pieņēma un atbalstīja šos baznīcas tiesas procesus.[339] Ja līdz XIII gadsimtam sodīto par buršanu bija salīdzinoši maz, jo valsts šos procesus neatbalstīja, tad jau XIV gadsimtā raganu procesi kļūst plaši izplatīti visās katoļu zemēs.[340] Raganu vajāšanai tiesisko pamatu deva kanons *Episkopi*, kurā tika noteikts: "Bīskapiem un garīdzniekiem visiem spēkiem ir jācenšas no visām draudzēm pilnīgi izdzīt Sātana ieviestās pareģošanas un buršanas mākas, un ja kādu vīrieti vai sievieti turēs aizdomās par šiem pārkāpumiem, tie ir jāpadzen no draudzes visapkaunojošākajā veidā (..).[341] Raganas pielīdzināja ķeceriem ar

[336] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 152–160.

[337] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 89.

[338] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 400–408.

[339] Ibid., S. 405.

[340] Шпренгнер Я., Институрис Г. *Молот ведьм*. – Москва: Интербук, 1990, с. 20–21.

[341] *Corpus iuris canonici*. – Leipzig, 1879, S. 1030–1031.

© Tiesu namu aģentūra

pāvesta Innocenta VIII 1484.gadā pieņemto bullu *Summis desiderantes*. Tā rezultātā raganu sārti tika dedzināti visā Eiropā.[342] Par rokasgrāmatu vēlo viduslaiku un jauno laiku inkvizitoriem kļuva divu mūku inkvizitoru Jākoba Šprengera (1436–495) un Heinriha Institorisa (1430–1505) 1487.gadā publicētā grāmata "Raganu veseris" (*Malleus maleficarum*). "Raganu veseris" tika izmantots kā tiesību avots raganu procesos.[343] Grāmata neieviesa būtiskus jauninājumus. Tā tikai apkopoja dominikāņu mūku gadsimtos uzkrāto praktisko pieredzi.[344]

Baznīca izstrādāja veselu mācību par dēmoniem – demonoloģiju. Demonoloģija studēja ļaunos garus, kas paved cilvēkus Sātana interesēs. Jau mūka Cezarija darbā 1225.gadā pilnīgi atklājās uzskats, ka viduslaiku pasaule ir pārsātināta ar dēmoniem, bet cilvēks ik uz soļa ir apdraudēts. Katra slimība un neveiksme, pēc demonologu uzskatiem, ir nākusi no ļaunajiem gariem vai viņu musinātiem cilvēkiem.[345] Raganu prāvas un ticība demoniem pārdzīvoja viduslaikus un pastāvēja arī jaunajos laikos. Tā vēl 1781.gadā tika sadedzināta ragana Seviljā. Pat progresīvajā Ziemeļamerikas kontinentā arī bija savi inkvizīcijas procesi, kā, piemēram, Salemas raganu process. Tikai Apgaismības ietekmē Eiropas monarhi atcēla inkvizīcijas procesus.[346] Vislielākā inkvizīcijas ietekme bija Spānijā. Tikai 1814.gada 21.jūlijā Ferdinands VII Burbons, kāpjot Spānijas tronī, ierobežoja inkvizīciju. Taču vēl 1818.gadā Spānijā notika inkvizīcijas process pret kādu spāņu ebreju. Tikai 1834.gada 15.jūlijā ar oficiālu dekrētu Spānijā tika apturēta inkvizīcijas procesu darbība.[347]

Kanoniskās tiesības atšķirībā no citām viduslaiku tiesībām, t.i., pilsētu tiesībām, zemes tiesībām, lēņu tiesībām, joprojām tiek izmantotas. Tikai mūsdienu pasaulē ir mainījies to statuss, jo daudzās valstīs baznīca ir nodalīta no valsts un pastāv ticības un pārliecības brīvība.[348]

---

342 Шпренгнер Я., Институрис Г. *Молот ведьм*. – Москва: Интербук, 1990, с. 59.

343 Ibid., с. 63.

344 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 330–331.

345 Straubergs K. *Latviešu buramie vārdi.* I sēj. – Rīga,: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939, 37.–37.lpp.

346 Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002, S. 161–163.

347 Ibid., S. 112.

348 Balodis R. *Valsts un baznīca*. – Rīga: Nordik, 2000, 103.–125.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

V. Romiešu tiesību studēšana viduslaiku universitātēs. Romiešu tiesību recepcija

1. Priekšnosacījumi tiesību zinātņu studijām un romiešu tiesību recepcijai

Pēc agrajiem jeb tumšajiem viduslaikiem un pasaules gala gaidīšanas ap 1000.gadu pēc Kristus dzimšanas Rietumeiropā sākās ekonomisks, sociāls un intelektuāls uzplaukums. Ar šo laiku ir saistāma arī universitāšu rašanās viduslaiku Eiropā un jurisprudences kā zinātnes atdzimšana. Līdz šim izglītība bija iegūstama tikai baznīcas paspārnē, jo tikai pie klosteriem un baznīcām bija skolas.[1] Tātad izglītībai agrajos viduslaikos bija garīgs raksturs. Dibinoties skolām un universitātēm, pilsētās izglītība ieguva laicīgu raksturu. "Pilsēta radīja zinātni tās mūsdienu izpratnē," rakstīja Makss Vēbers XX gadsimta sākumā.[2]

Saskaņā ar viduslaikos valdošo viedokli zinātniskie pētījumi un izglītošana, pirmkārt, bija saistāmi ar antīku tekstu atklāšanu un studēšanu. Jau agrīnās kristiešu baznīcas tēvi lika pamatus tradīcijai, ka visi pirmskristietības autoru darbi nav akli jānoliedz, bet gan ir jāpēta un jāanalizē kristīgās ticības un tās dogmu gaismā. Tieši šādi darbojās agro viduslaiku mūki, cenšoties atjaunot zinātni Rietumeiropā, un ar šo metožu palīdzību vēlāk attīstījās laicīgā zinātne. Klosteros par mūku ierastu pienākumu kļuva antīko manuskriptu pārrakstīšana.

Boēcijs (ap 480–524), romiešu aristokrāts, valstsvīrs, kristīgais filozofs, kurš dzīvoja Rietumromas sabrukuma laikā, centās saglabāt antīkās kultūras intelektuālo mantojumu. Boēciju sauc par pirmo viduslaiku kristīgo sholastiķi vai pēdējo antīko filozofu. Jebkurā gadījumā tieši Boēcijs antīko kultūru savienoja ar viduslaiku kultūru. Pēc viņa nāves, VI gadsimta sākumā, Boēcija atstātos Platona un Aristoteļa darbu tulkojumus latīņu valodā, kā arī kristīgo teologu darbus, kuri bija tapuši Romas impērijā, turpināja glabāt klosteros, paaudzi pēc paaudzes mūkiem strādājot ar šiem tekstiem, tos pārrakstot un studējot.[3]

---

[1] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 110.

[2] Вебер М. *История хозяйства. Город*. – Москва: Канон Пресс Ц, 2001, с. 288.

[3] Тарнас Р. *История Западного мышления*. – Москва: Крон-Пресс, 1995, с. 147.

© Tiesu namu aģentūra

Mūki bija pirmie viduslaiku zinātnieki, un tieši klosteros bija viduslaiku zinātnes šūpulis. Tomēr ir ļoti grūti nešaubīgi secināt, cik lielā mērā "antīkais intelektuālais instrumentārijs", t.i., vārdi, jēdzieni, metodes, kā raksta Žaks Le Goffs,[4] tika pārmantoti viduslaiku civilizācijā, jo kristīgo viduslaiku ļaudīm šķita mulsinoši pagānisko (pirmskristietības) autoru darbi. Pagānisko antīko autoru darbus vienlaikus gan noliedza, gan arī sajūsminājās par tiem. Tāpēc līdz pat XIV gadsimtam valdīja duālisms attieksmē pret antīko autoru darbiem: no vienas puses, bija aizliegts tos lasīt, bet, no otras puses, bija plaši izplatītas atsauces uz šiem darbiem kā uz autoritatīviem.[5]

Angļu tiesību vēsturnieks Meitlands XII gadsimtu ir nosaucis par "jurisprudences gadsimtu". Tas bija ne tikai jurisprudences gadsimts, bet gadsimts, kurā iedibinājās rietumu tiesību tradīcija. Revolucionārie notikumi, kuri izraisīja tiesību zinātnes attīstību, norisa nevis XII gadsimtā, bet gan XI gadsimta pēdējā ceturksnī. Pamats jurisprudences straujajam uzplaukumam XI gadsimtā bija ievērojamā kanonista Ivo no Šartras (1040–1116) darbība,[6] pāvesta Gregora VII diktāti,[7] administratīvās centralizācijas procesi, kurus īstenoja normandiešu valdnieki Sicīlijā, Anglijā un Normandijā, un izcilā romiešu tiesību pētnieka Irnērija (1060–1125) darbība Boloņā.[8]

Pirms sākam analizēt tiesību zinātnes veidošanos Rietumeiropā un romiešu tiesību recepciju, ir jāizdara neliela atkāpe laikā, lai izsekotu, kā kristīgajā Rietumeiropā ienāca seno romiešu kultūra un – kas mūs interesē visvairāk – romiešu tiesības. Pēc Rietumromas sagrāves 476.gadā Itālijas teritorijā vispirms izveidojās Odoakra vadīto skīru un heruļu karaļvalsts.[9] 493.gadā šeit savu valstiskumu izveidoja ostgoti. Ostgotu valsti vadīja ķēniņš Teodorihs. Sākotnēji ostgoti jutās atkarīgi no Bizantijas imperatora, kurš bija viņus uzaicinājis uz Itāliju. Teodorihs valdīja kā Bizantijas imperatora vietvaldis. Pēc Teodoriha nāves sākās

---

4 Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с. 107.

5 Ibid., c.106.

6 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 234–240.

7 Rubenis A. *Viduslaiku kultūra Eiropā*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1997, 266.lpp.; arī: Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с. 248.

8 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 124.

9 *Viduslaiku vēsture*. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971, 83.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

strīdi par viņa varas mantošanu, līdz 555.gadā Itālija nonāca Bizantijas imperatora Justiniāna varā. Itālijā pat stājās spēkā Justināna kodifikācija.[10] 565.gadā Justiniāns mira, bet Itālijā iebruka langobardi. Itālija tika pilnīgi un galīgi atrauta no Bizantijas. Rietumromas bijušajās teritorijās izveidojās barbaru valstis. Te savu valstiskumu dibināja burgundieši, vestgoti, ostgoti, franki, vandāļi u.c. Šajā laikposmā romiešu tiesības Rietumeiropā nomainīja vulgarizētas romiešu tiesības un barbaru paražas.[11] Tāpēc daļa tiesību vēsturnieku uzskata, ka agrajos viduslaikos Eiropā romiešu tiesībām iestājās tumšais posms. Tās tika piemirstas. Citi tiesību vēsturnieki šo posmu – tumšos viduslaikus – izceļ kā pirmo romiešu tiesību recepcijas posmu, jo daļa barbaru valdnieku atzina romiešu tiesības par pieņemamām un iestrādāja to normas un institūtus savos likumos.[12] Grāmatas autore uzskata, ka šajā posmā var runāt vienīgi par vulgarizētu romiešu tiesību piemērošanu Rietumeiropā, kuras bija pielāgotas barbaru sabiedrības vajadzībām un tiesiskās kultūras līmenim. Arī Romas pilsoņu sabiedrība barbaru pakļautajās teritorijās transformējās, un romiešu savstarpējās attiecības (daudzu ārēju un iekšēju apstākļu dēļ) kļuva primitīvākas nekā Romas impērijas laikos.[13] Romiešu tiesību, tāpat kā jebkuru citu tiesību lietošana, ir tieši saistīta ar sabiedrību, kas tās izmanto, un sabiedriskajām attiecībām tajā. Protams, ne barbaru sabiedrība un ne transformētā – degradētā bijušo Romas pavalstnieku kopa nebija spējīgas pieņemt romiešu tiesības to klasiskajā formā. Taču ģermāņu iekarotāju ienākšana saglabāja romiešu tiesību spēku attiecībā uz pakļautajiem vietējiem iedzīvotājiem, bijušajiem Romas pilsoņiem, un viņu pēctečiem.[14] Viņi turpināja dzīvot pēc šīm tiesībām, tāpat kā ģermāņi dzīvoja pēc savējām, bet daži valdnieki pat izdeva arī romiešu tiesību kopojumus. Ievērojamākie no tiem bija *Edictum Theodorici* (ļoti ieturēts Teodoriha tradīcijā un saistīts ar V gadsimta trešo ceturksni), *Lex Romana Visigothorum,* saukts arī *Breviarum Alarici,* un *Lex Romana Burgundiorum*.[15]

506.gada februārī Alariks II publicēja *Lex Romana Visigothorum*. Tas bija saistošs bijušajiem Romas pilsoņiem aptuveni 150 gadu no tā spēkā stāšanās. Kodeksa mērķis bija novērst neskaidrības romiešu likumos

[10] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 247.

[11] Par barbaru tiesībām sīkāk sk. šim jautājumam veltītajā nodaļā.

[12] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 150.

[13] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte.* 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 86.

[14] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 249.

[15] Ibid., S. 250.

© Tiesu namu aģentūra

un vecajās tiesībās (paražās). Tiesai bija dotas pilnvaras, tiesājot izmantot arī tās normas, kas nebija ietvertas kodeksā. *Lex Romana Visigothorum* ietvēra normas, kuras izmantoja galli. Te bija saīsināts *Codex Theodosianus*, noveļu izvilkumi, Gaja institūciju kopsavilkums divās grāmatās (*Liber Gai*, kā to apzīmēja vestgoti, un *Epitome Gai* – modernajā terminoloģijā), 24 konstitūcijas no *Codices Gregorianus* un *Hermogregorianu*s, Papiniāna *Responsum* un citi romiešu tiesību avoti. Katru tekstu papildināja ar *Interpretatio.* "Alarika breviārs" bija spēkā tikai attiecībā uz viņa pavalstniekiem romiešiem. V gadsimta septiņdesmitajos gados tika apkopotas un pierakstītas pašu gotu paražu tiesības, kas tad arī regulēja gotu savstarpējās tiesiskās attiecības.[16]

Vienā teritorijā līdztekus bija spēkā divas tiesību sistēmas. Veidojās situācija, ka romieši dzīvoja pēc romiešu tiesībām, bet barbari pēc savām paražām, bet abām grupām bija saistošas valdnieka pieņemtās tiesību normas. Daļā romiešu apdzīvoto teritoriju piemēroja pirms Justiniāna laika romiešu tiesības, bet citos arī Justiniāna kodifikāciju. Tagadējā Spānijas un Francijas teritorijā līdz VII gadsimtam, kad Spānijā stājās spēkā Vestgotu likums, spēkā bija *Breviarium Alaricianum.* Vestgotu likumā bija apvienotas romiešu un gotu tiesības. Tā bija spilgti barbarizēta jeb vulgarizēta romiešu tiesību forma, kas parādījās Vestgotu likumā. Francijā Romas pavalstnieki vēl ilgi dzīvoja pēc savām romiešu tiesībām. Francijas dienvidus, kur šī tradīcija saglabājās visilgāk, viduslaikos sauca par "rakstīto likumu zemi" atšķirībā no Eiropas ziemeļiem (pat Francijas ziemeļiem), kur dominēja franku paražu tiesības – "paražu tiesību zemes".[17] Itālijā, kā jau minēts, spēkā bija Justiniāna kodifikācija, kuru kā tiesību avotu romieši izmantoja arī pēc tam, kad Bizantija zaudēja savu varu pār Itāliju. Tiesa, "Digestas" izrādījās par sarežģītām jaunajiem tiesnešiem, tāpēc praksē tās neizmantoja. Arī Itālijā romiešu tiesības vulgarizējās, tiesa, lēnāk nekā citās bijušajās Rietumromas teritorijās. Liela nozīme romiešu tiesību saglabāšanā bija kristīgajai baznīcai, kura strīdos starp baznīcas struktūrām (piemēram, klosteriem), kā arī baznīcas kalpotājiem (*clericus*) piemēroja romiešu tiesības.[18] Tas ievērojami paplašināja romiešu tiesību lietošanu agrajos viduslaikos. Tas, ka romieši lietoja romiešu tiesības, bet ģermāņi – ģermāņu paražas, šīm divām iedzīvotāju grupām ievērojami apgrūtināja savstarpējo attiecību dibināšanu. Slēdzot savstarpējus darījumus,

[16] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 250.

[17] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 248.

[18] Ibid.

© Tiesu namu aģentūra

romieši un ģermāņi jau pirms līguma slēgšanas vienojās, pēc kādām tiesībām dibinās attiecības. Tomēr situācija nebija vienkārša, īpaši tāpēc, ka ģermāņu paražas nebija vienotas.[19] Katrā ciltī bija savas paražas. Tas apgrūtināja civiltiesiskās attiecības un, protams, nesekmēja ekonomisko uzplaukumu. Šim grūtajam posmam sekoja lēns uzplaukums IX–XI gadsimtā. Ekonomiskais uzplaukums noteica sarežģītākas civilās attiecības, kurām bija nepieciešams jauns civiltiesiskais regulējums. Tas noveda pie nepieciešamības pēc jaunām tiesiskām attiecībām. Tāpēc šajā laikā pieauga vajadzība arī pēc romiešu tiesībām. To apliecina, piemēram, tā laika tiesu protokoli. Protams, šādās prāvās puses bija lēņa kungi, jo lielākā daļa citu civilo strīdu šajā laikā vēl risinājās mutvārdu procesā, kurš netika rakstiski fiksēts.

Tieši XII–XIII gadsimtā nostiprinājās gan kanonisko tiesību sistēma un tās zinātniskā izpratne, gan romiešu tiesību izpratne, kas tika pārņemta viduslaiku Eiropā, gan izpratne par tiesībām vispār. Te nevar strikti nodalīt garīgo tiesību attīstību no laicīgo tiesību attīstības, jo tā šajā posmā bija cieši saistīta. Tieši kristīgā baznīca bija tā, kas ielika pamatus kristīgās Eiropas izglītībai. Eiropā viduslaikos radās desmitiem tūkstošu baznīcu, klosteru un citu kristīgās baznīcas institūciju, kas tika veidotas ar mērķi, lai dotu tautai iespēju iepazīties ar Dieva vārdiem, kurus lasīja priekšā. Ar spredķiem klēriķi tautai mācīja par cilvēku brālību, līdzcietību un palīdzību grūtdieņiem, veicināja izglītību un skaidroja gara gaismas vērtību. Neizmērojamu ietekmi šī darbība atstāja arī uz jurisprudenci kā zinātni un izpratni par taisnīgu tiesu.

No VI gadsimta baznīca savās skolās ieviesa jaunu mācību sistēmu, kas tika dibināta uz antīkās pedagoģijas tradīcijām. Par ierosmi kalpoja bīskapa Seviljas Isidora darbs "Etimoloģija".[20] Uz antīkās pedagoģijas bāzes baznīca Rietumeiropā sāka stiprināt izglītības sistēmu: skolas un universitātes. Tātad baznīcas atvērtajās skolās tika dota izglītība, kas bija balstīta uz antīkās pedagoģijas sasniegumiem, lai gatavotu skolniekus darbam baznīcas institūcijās. Saskaņā ar tradīciju skolnieki apguva septiņas disciplīnas, kuras, kā tiek uzskatīts, ir ieviesis sengrieķu sofists Hipijs no Elīdas.[21] Tās bija gramatika, dialektika, retorika, mūzika,

[19] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 86, 87.

[20] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 248.

[21] Куманецкий К. *История культуры древней Греции и Рима*. – Москва: Высшая школа, 1990, с. 103.

© Tiesu namu aģentūra

matemātika, ģeometrija, astronomija. Romiešu filozofs Seneka tās nosauca par *artes liberales,* t.i., brīvajām mākslām. Seneka uzskatīja, ka šo disciplīnu studēšana piedien tikai brīvam cilvēkam.[22] Līdzās citām zināšanām šeit tika mācīti arī kanoniskās jurisprudences pamati.

2. Tiesību zinātņu studiju uzsākšana universitātēs XI gadsimtā

X–XI gadsimtā veidojās situācija, ka garīgā izglītība vairs neapmierināja pieaugošās sabiedrības intereses, jo, uzlabojoties ekonomiskai situācijai, attīstoties tirdzniecībai, amatniecībai un rezultātā dibinoties un uzplaukstot viduslaiku pilsētām, jauni uzdevumi izvirzījās arī izglītībai. Pirmkārt, radās nepieciešamība pēc lielāka skaita izglītotu cilvēku. Otrkārt, viņiem bija nepieciešamas cita rakstura zināšanas.

Tirgotājiem nepietika ar prasmi lasīt un pārrakstīt garīgu tekstu un latīņu valodas dziļākām vai paviršākām zināšanām. Viņiem bija nepieciešamas tīri praktiskas, laicīgas zināšanas, piemēram, matemātikā. Pilsētām un laicīgajiem kungiem bija nepieciešami izglītoti ierēdņi un tiesneši. Dižo viduslaiku sabiedrībā bija nobriedusi nepieciešamība pēc izglītotiem juristiem.

Izglītībai bija jāmainās gan pēc formas, gan pēc satura. X–XI gadsimtā Rietumeiropā sāka attīstīties laicīgā izglītība. XI un XII gadsimtā universitātēs sāka mācīt juridprudenci kā patstāvīgu zinātni, lai gan viduslaiku valstīs tiesiskums tikai vēl sāka atdalīties no politikas un reliģijas, jo universitātēs nestudēja spēkā esošās tiesības, bet gan senās romiešu tiesības.[23]

Tiesību zinātnes straujā attīstība šajā laikā bija saistāma gan ar nepieciešamību pēc šādas zinātnes, gan ar baznīcas iepriekš iedibinātajām tradīcijām izglītības sistēmā. Pēc autores domām, galvenais cēlonis jurisprudences straujajam uzplaukumam bija Ravennas bibliotēkā Itālijā XI gadsimtā no jauna atklātais romiešu tiesību avots – "Digestas". Tas bija tur glabājies gadsimtiem ilgi, bet nu rada reālu pielietojumu. Šie Justiniāna kodifikācijas "Digestu" daļas noraksti tika studēti viduslaiku juridiskajās universitātēs.[24]

---

[22] Куманецкий К. *История культуры древней Греции и Рима*. – Москва: Высшая школа, 1990, с. 103.

[23] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.124.

[24] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 91.

© Tiesu namu aģentūra

Romiešu tekstu studiju procesā Rietumeiropas universitātēs var izdalīt trīs posmus. Katrs no tiem tika dibināts uz iepriekšējās zinātnieku paaudzes darbu bāzes, papildinot to un ieviešot jaunas metodes un skatu uz tiesībām.

Pirmais posms bija XI gadsimta otrā puse līdz XIII gadsimtam – glosatoru darbības laiks. Ievērojamākie pārstāvji bija Irnērijs, Placentīns, Aco, Akursijs.

Otrais posms bija XIII gadsimts līdz XV gadsimtam. Šajā laikā romiešu tiesības studēja postglosatori (saukti arī par komentatoriem un konsiliatoriem). Ievērojamākie viņu vidū ir Bartolo, Baldo, Maino.[25]

Trešais posms bija XVI gadsimta sākums – XVII gadsimta pirmā puse. Tas bija humānistu laiks, kurā darbojās Alciāts, Balduīns, Gotofreds u.c.[26]

Par jurisprudences šūpuli tiek uzskatīta Boloņas universitāte. Tā bija Eiropas vecākā un ilgu laiku arī slavenākā juridiskā augstskola. Juristiem vairāku gadsimtu garumā tā bija "pasaules centrs".[27] Ir tiesību vēsturnieki, viņu vidū arī krievu profesors Pokrovskis, kas viduslaiku tiesības aplūko, par robežšķirtni izmantojot tieši universitātes rašanos Boloņā, jo pēc tās nodibināšanas tiesības Eiropā iegūst jaunu kvalitāti. Boloņā tika atjaunota tiesību zinātne – jurisprudence.[28] Boloņas loma jurisprudences atdzimšanā nav saistāma tikai ar šeit lietoto metodi – glosēšanu, bet gan ar to, kas tika komentēts glosās (proti, "Digestas"), un tām dziļajām zināšanām, kuras tika iegūtas, strādājot ar šiem tekstiem.

XI gadsimta pēdējā desmitgadē pašizglītojies jurists, vārdā Irnērijs (citos avotos minēts arī kā Gvarnērijs un Vernērijs, bet Vācijā viņu mēdz dēvēt arī par Verneru[29]), strādājot Boloņā, piesaistīja studentus no visas Itālijas. Sākumā Irnērijs (*Irnerius*, dzimis ap 1055, miris 1130, pēc izglītības gramatiķis) ir strādājis Boloņas brīvo mākslu skolā par gramatikas un dialektikas skolotāju.[30] Irnērija kā tiesneša vārds tika minēts 1113.gada tiesas protokolā. Tāpat ir zināms, ka Vācu Svētās Romas impērijas

[25] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 168.

[26] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 307.

[27] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 92.

[28] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 252.

[29] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 127; Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 250.

[30] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 69.

© Tiesu namu aģentūra

imperators Heinrihs V ir ņēmis Irnēriju līdzi uz Romu, lai viņš pārliecinātu tautu, ka Romas pāvesta Hesālija II ievēlēšana ir bijusi pretlikumīga un tāpēc nav spēkā.

Pēc Justiniāna kodifikācijas noraksta pārvešanas no Ravennas uz Boloņu Toskānas markgrāfiene Matilde uzdeva Irnērijam sākt darbu ar šo tekstu. Irnērijs kopā ar studentiem gramatiski un dialektiski studēja romiešu tiesību avota tekstu, kuru VI gadsimtā bija sastādījuši Bizantijas imperatora Justiniāna juristi Triboniāna vadībā. "Digestas" nebija vienīgais romiešu tiesību avots, bet gan daļa no Justiniāna kodifikācijas.

Justināna kodifikāciju veidoja:

1. "Kodekss", kurā bija apkopotas Romas imperatoru, Justiniāna un viņa priekšteču, ordonanses un konstitūcijas.
2. "Institūcijas", kas veidotas kā mācību grāmata studentiem romiešu tiesībās.
3. "Digestas" jeb "Pandekti", kur apkopoti slavenāko romiešu juristu darbu fragmenti.
4. "Noveles", kurās apkopoti citi Justiniāna likumi. "Noveles" tika pievienotas likumu kopojumam vēlāk. Tās ietvēra tos Justiniāna likumus, kuri nebija ietverti "Kodeksā".[31]

Viduslaiku universitātēs un tiesību zinātnē to uztvēra kā vienotu tiesību avotu un sauca *Corpus iuris civilis*. Tieši Irnērijs ieviesa studiju metodes un nodibināja savu skolu, kura pārdzīvoja savu radītāju. Galveno uzmanību studijās veltīja tieši "Digestām", kurās bija apkopoti romiešu juristu viedokļi par tūkstošiem juridisku jautājumu. Tur aplūkoti bija ne tikai jautājumi par īpašuma tiesībām, testamentiem, līgumiem, deliktiem un citiem civiltiesiskiem jautājumiem, bet arī romiešu pilsētu tiesības, krimināltiesības.[32] "Digestās" piedāvātie juridiskie risinājumi nebija abstrakti, bet gan konkrētu lietu risinājumi. Citi fragmenti, kas bija ietverti "Digestās", bija edikti, t.i., amatpersonas paziņojumi. Ediktus Romā izdeva pretora maģistratūra, paziņojot, pēc kādiem principiem tiks skatītas noteiktas lietu kategorijas. Piemēram, pretors paziņoja: "Ja tu vai tavi vergi ar spēku esat atņēmuši citam viņa mantu, tad es apmierināšu prasību, kas iesniegta gada laikā. Ja gads būs pagājis,

[31] Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998, S. 251–256; arī: Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 90.

[32] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 131.

© Tiesu namu aģentūra

tad prasība tiks apmierināta tikai attiecībā uz īpašumu, kas ir nonācis tā rokās, kurš ir vardarbīgi atņēmis." Šādu paziņojumu pretors papildināja ar atbilstošiem citātiem no slavenu juristu darbiem, kas juridiski pamatoja pretora edikta likumību. Šajā gadījumā tika citēts Ulpiāns: "Aizliegums tika nodibināts, lai pasargātu cilvēku, kuru vardarbīgi ir padzinuši, jo taisnīgi ir viņam palīdzēt šādā gadījumā. Šis aizliegums ir paredzēts, lai viņš atgūtu savu īpašumu. Tas neattiecas uz visa veida vardarbību, bet tikai uz tādu, kuras rezultātā ir atņemts īpašums. Šis aizliegums attiecināms tikai uz gadījumiem, kad ir atņemta aramzeme, (..) vai celtne, bet nekas cits."[33]

Nākamā gadsimta sākumā Irnērija – oriģināla un kompetenta pasniedzēja ar unikālām zināšanām romiešu civiltiesībās – slava bija sasniegusi Vāciju un pat tālākas zemes. Ārzemju studenti šķērsoja Alpus cerībā apgūt juridiskos principus, kas dotu viņiem praktiskas zināšanas un varētu pavērt iespējas uz ienesīgu karjeru, strādājot spēcīgu valdnieku labā baznīcā vai valstī.[34]

Juridiskās mācības Irnērija, kā arī viņa pēcteču paaudzē (četri doktori: Mārtiņš, Bulgārs, Jēkabs un Hugo turpināja iesākto tradīciju), bija privāts pasākums bez valsts palīdzības, struktūras vai kontroles. Jebkura fiziska persona varēja nodibināt juridisku skolu, vienkārši nopērkot vai noīrējot māju ar pietiekami lielu telpu lekcijām, aprīkojot to ar galdu vai krēslu skolotājam un pieliekot dažus solus studentiem.[35] Irnērijs paziņoja lekciju laikus un tematus, tad gaidīja savus studentus un to skolas naudu. Ja pasniedzējam bija laba reputācija, kā arī labi situēti draugi, kas reklamēja viņa spējas, viņš varēja piesaistīt pietiekami daudz studentu, lai izdzīvotu. Skolotājiem bija iespējams papildināt savus ienākumus, izīrējot studentiem istabas savā mājās, kā arī aizdot uz procentiem naudu studentiem, kuri bija nonākuši finansiālās grūtībās. Paralēli sekmīgākie jurisprudences pasniedzēji sniedza juridiskos padomus klientiem, kuri pienācīgi par to viņiem samaksāja. Iecelšana pilsētas tiesnešu vai tiesneša vietnieku amatos uzlaboja jurisprudences profesoru reputāciju, kā arī finansiālo stāvokli.

---

[33] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с.132.

[34] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 152.

[35] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 73.

© Tiesu namu aģentūra

Jurisprudences pasniedzēji un studenti ieguva lielāku stabilitāti un prestižu 1155.gadā, kad Vācijas karalis un Svētās Romas imperators Frīdrihs I Barbarosa publicēja dekrētu *Habita*, kas deva impērijas aizsardzību tiesnešiem. *Habita* pilnvaroja tiesnešus sodīt ar četrkārtīgiem sodiem jebkuru, kurš turpmāk uzdrošinātos viņus aizskart.[36] Tā valsts aizsargāja gan pašu tiesnesi, pildot amatu, gan, protams, cēla arī šī amata prestižu. Turklāt ar dekrētu *Habita* imperators piešķīra skolotājiem un pilsētas bīskapam ekskluzīvu jurisdikciju pār studentiem. Šajā sakarā studenti tika atbrīvoti no vietējo vai municipālo autoritāšu jurisdikcijas un bija spiesti atbildēt par pārkāpumiem tikai akadēmiķiem un baznīcas autoritātēm.

Visdrīzāk šis dekrēts nebija tikai imperatora labvēlība un rūpes par jurisprudences pasniedzējiem un studentiem. Impēriskās privilēģijas tika piešķirtas reti, izņemot neatliekamus gadījumus vai parasti pēc ieinteresētās personas lūguma. Fakts, ka turpmākajos gados Barbarosa prasīja no Boloņas četriem doktoriem juridiskus padomus par savām tiesībām pār Ziemeļitālijas apgabaliem, liecina, ka *Habita* iedvesma varēja nākt no viņiem. Irnērija skolnieki sniedza padomus imperatoram arī konfliktos ar pāvestu. Glosatori uzsvēra Romas imperatora ekskluzīvo varu tiesību jaunradē. Tas vienlaikus pamatoja arī Vācu Svētās Romas impērijas imperatora varu kā augstāko varu valstī, idejiski pamatojot laicīgās varas pārākumu par baznīcas varu. Konflikts starp laicīgo varu un baznīcas varu par prioritāti bija raksturīga viduslaiku pasaules iezīme Rietumeiropā.[37]

XII gadsimta beigās ārzemju jurisprudences studenti Boloņā (tie, kuri nebija Boloņas pilsoņi) nodibināja studentu ģildi jeb korporāciju – *universitas scholarum*, lai aizsargātu savas intereses pret izīrētājiem, veikalniekiem, krodziniekiem, kancelejas preču un grāmatu pārdevējiem, kā arī pret pasniedzējiem, kuri mēģināja šo studentu tirgu izmantot. Šis notikums, kura datumu diemžēl nevar precīzi noteikt, ir atzīstams par Boloņas universitātes sākumu. Studentu ģilde no Boloņas pilsētas ieguva hartu, kas korporācijai noteica tiesības slēgt līgumus ar profesoriem, regulēt dzīvojamo telpu īri studējošiem, noteikt lekciju garumu un studiju programmu, izstrādāt grāmatu nomas noteikumus,

[36] Stelzer W. *Zum Scholarenprivileg Friedrich Barbarossas* (Authentica "Habita"). Deutsches Archiv für Erforschung Mittelalters 34, 1978, S. 123–125; arī: Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994, S. 28.

[37] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 73.

© Tiesu namu aģentūra

to nomas un pārdošanas cenas, studiju semestra laiku un brīvdienas.[38] Studentu ģildei bija gan civilā, gan kriminālā jurisdikcija pār saviem biedriem. Tā tika atrisināta studentu beztiesības problēma, jo pilsētas tiesības attiecās uz saviem pilsoņiem un aizstāvēja tos. Studentiem tika veidota it kā mākslīga pilsonība pēc piederības korporācijai. Tas neizgāja ārpus viduslaiku pilsētas tiesiskuma, kam bija raksturīga korporāciju veidošana pēc dažādām pazīmēm, bet jo īpaši pēc nodarbošanās. Arī Boloņas jurisprudences skolotāji (humanitāro zinātņu, medicīnas un teoloģijas pasniedzēji) dibināja savas ģildes – *universitas doctorum*, lai aizsargātu savas intereses pret studentiem un pilsētas administrāciju.[39] Visās pilsētās, izņemot Itālijas pilsētas, XII gadsimtā universitātes atradās atkarībā no baznīcas, nevis no laicīgās varas. 1219.gadā pāvests noteica, ka Boloņas universitātē nedrīkst piešķirt doktora grādu bez Boloņas bīskapa piekrišanas. Tas bija viens no veidiem, kā baznīca centās saglabāt savu dominanti un kontroli izglītībā. Lai arī praksē bīskaps neuzdeva eksāmenā jautājumus, tikai pildīja eksāmenu komisijas priekšsēdētāja pienākumus, taču universitātes profesori savu neatkarību bija zaudējuši. Drīz tika izvirzīta vispārēja prasība (arī Itālijā): lai uzsāktu pasniedzēja darbu, jāuzrāda baznīcas izdota *licentia docendi* – atļauja mācīt universitātē.[40] Daudzās pilsētās studenti protestēja pret šādu kārtību, jo tā ierobežoja akadēmisko brīvību.

Augstākā vara Boloņas universitātē piederēja Ģenerālajai padomei, kurā katra novada jeb zemes studenti ievēlēja divus pārstāvjus. Šī institūcija vēlēja rektoru, pieņēma universitātes statūtus. Statūtus, ja tie tika pieņemti visiem studentiem un profesoriem vienbalsīgi piekrītot, nedrīkstēja grozīt un papildināt 20 gadus. Katra novada studentiem bija tiesības izvirzīt savus kandidātus rektora amatam. Kandidātiem bija jābūt vismaz 24 gadus veciem un universitātē pavadījušiem vismaz piecus gadus. Rektors piešķīra bakalaura grādu (doktora grādu piešķīra profesoru korporācija) un veidoja studentu padomi, kuras pilnvarās ietilpa "profesoru atmaskošana", t.i., viņi informēja rektoru par lekciju kvalitāti. Ģenerālā padome bija demokrātiska institūcija, kura lēmumus pieņēma balsojot. Pašus svarīgākos jautājumus studenti risināja kongregācijā jeb visu korporācijas biedru pilnsapulcē.[41]

---

[38] Rashdall H. *Universities of Europe in the Middle Ages*. – Oxford, 1936, p. 159, 160.

[39] Ibid., p. 159, 160.

[40] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 129.

[41] Ibid., с. 128.

© Tiesu namu aģentūra

Universitātes sekmēja tās pilsētas uzplaukumu, kurā tās nodibinājās, jo studenti bija pircēji un īrnieki,[42] bet pasniedzēji vajadzības gadījumā sniedza juridiskus padomus municipalitātei, aizstāvot tās intereses pret pilsētkungu, baznīcu vai citām pilsētām. Tāpēc 1220.gadā Boloņas municipālās autoritātes diskutēja par vajadzību atalgot no pilsētas budžeta visiecienītākos jurisprudences pasniedzējus, lai nodrošinātu ārzemju studentu piesaistīšanu pilsētai un veicinātu pilsētas turpmāko labklājību.[43]

---

[42] Ле Гофф Ж. *Другое средневековье*. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2002, с. 127.

[43] *Boloņas universitātes* statūti (1317–1347). Fragments par rektora pienākumiem:

"Lai notiek pēc paražas, kad viens universitātes rektors kopā ar taurētājiem cauri visai pilsētai pavada otru universitātes jaunievēlēto rektoru līdz viņa namam.

Un lai mēneša laikā pēc ievēlēšanas rektors iepazīstas ar visiem statūtiem. Pirmajās dienās pēc podesta (pilsētas galva viduslaiku Itālijas pilsētās – *aut. piez.*) un Boloņas komūnas kapteiņa ievēlēšanas, rektoriem ir tie jāapmeklē, lai rekomendētu un iepazīstinātu tos ar universitāti. Lai visi pārrakstītāji, ilustratori, korektori, krāsu glabātāji, grāmatu labotāji, iesējēji, grāmatu tirgotāji, studenti un visi, kam darbs universitātē ir iztikas avots, zvēr, ka visā pakļausies rektoriem un universitātei un kalpos tiem uzticīgi. (..)

Jaunievēlētiem rektoriem ir jāpiesargās ierakstīt universitātes sarakstos tos, kas nestudē tiesības un nav devuši zvērestu, ja vien tie nav atturējušies zvērēt ar rektora ziņu un likumīga iemesla dēļ. Tāpat pēc studentu prasības klasēs ir jānolasa attiecīgi statūti. Un tos nelasa neviens cits kā universitātes notārs vai, ja viņš nevar, pedelis. Pedelis lasa statūtus pēc viena rektora pavēlas pat tad, ja otrs rektors iebilst. Rektoriem ar jebkuriem līdzekļiem ir jānodrošina, lai zvani, kuri skan studentu ērtībām, tiktu zvanīti savlaicīgi, pareizi, ar atbilstošiem starplaikiem. Lai īpaši rektori seko zvaniem repetīcijās. Tāpat to pienākumos ietilpst aprīlī likt universitātes notāram paziņot: ja atrodas kāds, kurš vēlas kaut ko paziņot par universitātes amatpersonām vai nosodīt tās, tad lai paziņo par to rektoram vai universitātes domes locekļiem.

Katram rektoram pēc pirmā novembra ir jāpārliecinās, ka doktori saņem algu. Ja nauda nav samaksāta līdz pirmajam janvārim, lai katrs rektors sasauc savus padomniekus un katru nedēļu apspriež šo jautājumu. Ja nauda netiek samaksāta līdz pirmajam martam, rektors ar saviem padomniekiem drīkst rīkoties pēc saviem ieskatiem, bet universitāte nedrīkst iejaukties. Viņi nevar apturēt nodarbības, bet var sasaukt kopā universitāti, lai risinātu jautājumu par algotajām personām.

Katram no rektoriem pēc otra prasības ir jāsasauc savi padomnieki dalībai universitātes sapulcē. Kad viens rektors un vairākums no viņa padomniekiem liks sasaukt universitātes sapulci, pedelim tā ir jāizziņo, pat ja otrs rektors un viņa padomnieku vairākums iebilst. Kad notiek universitātes sapulce, katram rektoram ir jāseko, lai otršķirīgi jautājumi netiktu skatīti, kamēr nav izskatīti galvenie jautājumi.

Sapulcēs nedrīkst iesniegt ierosinājumus par statūtu labošanu un grozīšanu, ja tos jau iepriekš nav izskatījuši padomnieki. No šī principa var atkāpties tikai tajā gadījumā, ja šie ierosinājumi skar rektoru vai kādu no padomniekiem, vai tad, ja visa "nācija" vai kāda persona ir jau iepriekš brīdinājusi, ka vēlas izdarīt labojumu."

Citēts pēc: *Документы по истории университетов Европы XII–XV вв*. – Воронеж, 1973, с. 70–73.

© Tiesu namu aģentūra

Arī citur Itālijā, Spānijā un Dienvidfrancijā līdz 1280.gadam universitātēs tika panākta līdzīga situācija. Daudzas pilsētas un vadības autoritātes izrādīja savu labvēlību universitātēm, jo pilsētas bija secinājušas, ka universitātes sekmē gan pilsētas ekonomisko uzplaukumu, gan nodrošina iespēju pilsētniekiem un arī pašai pilsētai strīdos izmantot kvalificētu juristu palīdzību.[44]

3. Glosatoru darbība un juridiskās zinātnes attīstība Rietumeiropā

Glosatoru darbība ietekmēja juridisko praksi, tomēr atkārtoti varam atzīmēt, ka paši glosatori savu darbības mērķi saskatīja zinātniskajā un pedagoģiskajā darbībā. Tagad aplūkosim, kādi paņēmieni tika izmantoti romiešu tiesību studijās un studentu mācīšanā. Te jāmin, ka Boloņa jau no dibināšanas bija veidojusies kā augstākā mācību iestāde. Tajā mācījās studenti, kuri jau iepriekš bija ieguvuši humanitāru izglītību klostera vai baznīcas skolā, apgūstot brīvās mākslas. Līdz XII gadsimtam viņu izglītība lielākoties aprobežojās ar trim disciplīnām (*triviumu*) no septiņām, konkrētāk – gramatiku, retoriku un loģiku jeb dialektiku. Viņi šīs disciplīnas bija apguvuši, studējot Bībeli, baznīcas tēvu darbus un fragmentus no Aristoteļa, Platona un Cicerona darbiem. Vēlāk, pieaugot izglītības nozīmei, viduslaikos arvien plašāk sāka mācīt arī pārējās brīvās mākslas. No XII gadsimta brīvo mākslu zināšanas kļuva par pamatu, lai varētu studēt tiesības, teoloģiju vai medicīnu.[45] Protams, studenti un pasniedzēji runāja latīņu valodā. Bez latīņu valodas prasmes nebija iespējams iegūt pat pamata humanitāro izglītību, jo tā bija balstīta uz romiešu tekstu studēšanu oriģinālvalodā.

Uzsākot romiešu tiesību studijas, Irnērijs, strādājot ar antīkiem avotiem, izmantoja baznīcas zinātnes pamatmetodi – sholastiku.[46] Sholastika kā galvenā romiešu avotu studiju metode dominēja līdz pat XVI gadsimtam.[47] Tās pamatā bija ideja par to, ka antīkajiem avotiem ir autoritāte, jo viņos ir ietverta patiesība par pasauli (*ratio scripta*), tāpēc pētniekam – sholastiķim šie avoti bija jārespektē. Viņš tos varēja analizēt

[44] Cobban A.B. *Elective salaried lectureships in the universities of southern Europe in the pre-Reformations era*. – Manchester, 1984/1985, p. 662–687.

[45] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 130.

[46] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 159.

[47] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 262.

© Tiesu namu aģentūra

un kārtot pēc formas, lai atsegtu tajos slēpto patiesību, taču tie nebija apšaubāmi pēc satura. Tas tika realizēts glosatoru skolas darbībā. Glosatori XI gadsimtā, tāpat kā jebkuri citi viduslaiku zinātnieki, kas strādāja ar antīko autoru darbiem, izturējās pret tiem ar cieņu un bijību. Par savu galveno uzdevumu viņi izvirzīja šo tiesību avotu tekstuālu sakārtošanu, lai novērstu tajos atrodamās iekšējās pretrunas un terminoloģiskās neskaidrības. Savas piezīmes viņi ietvēra komentāros – glosās. Tas kalpoja par pamatu Irnērija izveidotās juristu skolas nosaukumam. Ja glosa tika rakstīta uz senā manuskripta malām, tad to sauca par gloss*a marginalis* jeb marginālo glosu, ja tā tika rakstīta starp rindām, tad par *glossa interlinearis* jeb interlineāro glosu.[48] Glosas tika iedalītas arī pēc satura. Ja glosa ietvēra analizējamā teksta satura atstāstu, to sauca *notabilia*. Citas *brocardica* ietvēra tiesību normu, kas izrietēja no glosējamā teksta. Turklāt pasniedzēji ar klasifikācijas palīdzību izstrādāja arī teksta anotācijas – *distinctiones*. Tajās analīzi sāka ar plašāko terminu, to iedalīja sīkāk, tad vēl sīkāk, līdz bija aptverti visi saistītie jēdzieni.[49] Vairāku glosu apkopojumu, ko sagatavojis viens pasniedzējs, dēvēja par *glossa aparatus* vai *lectura* (no tā radies arī mūsdienu termins – lekcija). *Glossa aparatus* uzsvēra un paskaidroja atsevišķus vārdus vai frāzes, bet *glossa summa* bija sistemātiski komentāri par visu juridisko tekstu bez uzsvara uz teksta atsevišķām detaļām.[50]

Sholastikas metodes dziļākās saknes ir meklējamas viduslaiku zinātnieku attieksmē pret antīkās kultūras atstāto mantojumu, grūtībām, un sarežģījumiem, kas bija jāpārvar, lai šis mantojums nonāktu viduslaiku zinātnieku rokās. Te jāakcentē XI gadsimta zinātnieku cieņa pret antīko valsts un tiesību izpratni un harmonisko (idealizēto) antīko sabiedrību.[51] Gan arī tas, ka barbariem iekarojot Romu, gāja bojā lielākā daļa antīko autoru darbu, bet palikušie tika rūpīgi glabāti klosteru bibliotēkās. X un XI gadsimtā antīko autoru darbi Rietumeiropā tika ievesti no austrumiem. Musulmaņu zemēs antīko autoru darbi bija uzglabāti tulkojumos arābu valodā. Tos respektēja un izmantoja musulmaņu filozofi. Piemēram, Abū Nasirs al Farabī (870–950), turpinot antīko filozofu tradīciju, analizēja Platona darbu "Likumi".[52]

---

[48] Birziņa L. *Itālijas valsts un tiesību vēsture*. – Rīga: BA "Turība", 2001, 32.lpp.

[49] Vinogradoff P. *Roman Law in Medieval Europe*. – Oxford, 1929, p. 29.

[50] Garcia A. *The faculties of law*. – Cambridge, 1992, p. 394–397.

[51] Bružis M. *Pasaules uzskats jeb cilvēks dabā, sabiedrībā un mūžībā*. – Rīga: Jumava, 2002, 349.lpp.

[52] Абу Наср аль Фараби. *Сущность "Законов" Платона*. – Алма-Ата, 1985, с.160–169.

© Tiesu namu aģentūra

Tāpēc sava viedokļa izteikšana par antīko autoru darbu (arī antīko tiesību avotu) saturu, no sholastikas viedokļa, tika uztverta kā zaimošana. Šo viedokli bija izveidojusi un atbalstīja viduslaiku kristīgā baznīca, jo antīkie teksti līdzās Bībelei radīja priekšstatu par ideālo realitāti, par vērtībām, kas ir jāaizstāv baznīcai un jāievieš laicīgajā dzīvē.

Baznīcai par galveno autoritāti bija kļuvuši grieķu filozofa, ideālista Platona darbi, dabaszinātnēs studēja Aristoteļa darbus, ģeogrāfijā – Plīnija sacerējumus, bet tiesību zinātnēs šāda autoritāte bija jau minētajam Justiniāna romiešu civiltiesību krājumam.[53] Sholastikas metode nepieļāva domu, ka antīkos avotus varētu apstrīdēt vai empīriski pārbaudīt. Patiesība, pēc sholastiķu uzskatiem, bija ietverta autoritatīvā darbā, tā bija jāapgūst, darbu studējot, un tai bija jātic, pat ja realitāte izrādījās citāda. Tipiski bija šādi sholastiķu izteicieni: "Ja Aristotelis noteica saviem pacientiem konkrētu ārstēšanas terapiju, kuras rezultātā pacienti tomēr nomira, tad tā bija pacientu vaina, nevis terapijas rezultāts." Vai arī: "Ja karte un tajā atainotā vieta savstarpēji nesakrīt, tad kļūda ir ieviesusies nevis kartē, bet gan deformēta ir vieta".[54] Tie, protams, bija pārpīlējumi, un tomēr labi atainoja sholastiķu attieksmi pret materiālu, ar kuru viņi strādāja. Viņi ticēja tīrai zinātnei, kurā pētīta tika nevis pasaule, bet gan iepriekšējo paaudžu cienījamu zinātnieku devums. Zinātne tika skatīta atrauti no dzīves, jo dzīve tika skatīta kā pārejoša un grēcīga. Zinātnieki nevis pētīja pastāvošo, bet gan konstruēja ideālo pasauli. Tāpēc glosatori par savu uzdevumu neizvirzīja viduslaiku pasaulē spēkā esošo tiesību normu studijas, bet gan autoritatīvo ideālo romiešu tiesību studijas. Viņu mērķis bija romiešu tiesības pēc iespējas iekšēji sakārtot un izskaidrot. Glosatoriem nebija būtiski, ka valstī, kurā viņi strādāja, šīs tiesības nebija spēkā. Romiešu tiesības tika uzskatītas par vienīgajām patiesajām tiesībām, kurās ietvertas pārlaicīgas juridiskās vērtības. Lielā mērā šī glosatoru attieksme laika gaitā ietekmēja arī sabiedrisko domu un laicīgo varas viedokli, bet XII un XIII gadsimtā šāda attieksme pret tiesībām kā augstāko autoritāti bija revolucionāra.[55] Tās sekas bija nacionālo tiesību sakārtošana un plaša romiešu tiesību recepcija kontinentālajā Eiropā. Vācu Svētās Romas impērija, kas sevi uzskatīja par Romas mantinieci, XVI un XVII gadsimtā pārņēma tās pilnībā, un *Corpus iuris civilis* ieguva likuma spēku šajā valstī.[56]

---

[53] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 160.

[54] Ibid.

[55] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с.32, 33.

[56] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 272.

© Tiesu namu aģentūra

Glosatori "Digestas" dalīja trīs daļās:

1) "Vecās digestas", *Digestum vetus*, kurās ietvēra 1.–24. "Digestu" grāmatu;
2) "Vidējā daļa" saucās *Infortiatum* , un tajā ietilpa 25.–38. grāmata;
3) "Jaunās digestas", *Digestum novum*, kura iekļāva 39.–50. grāmatu.[57]

Taču vienlaikus viņi uztvēra Justiniāna kodifikāciju kā vienotu veselumu, kas ļāva, analizējot katru no daļām, izmantot arī pārējās. Glosatori uzskatīja, ka *Corpus iuris civilis* ir vienota tiesību sistēma, vienots tiesību kopums.[58] Glosatori rūpīgi centās novērst visas iekšējās pretrunas un neprecizitātes "Digestu" tekstos. Tas tika veikts galvenokārt ar filoloģisku analīzi, izmantojot Aristoteļa dialektikas palīdzību. Neskaidrības centās atklāt ar paskaidrojumiem, kuri bija ietverti kādā citā "Digestu" vietā.[59] "Digestas" saturēja dažādu seno autoru viedokļus, tāpēc viena un tā pati tiesiskā attiecība bieži bija skaidrota atšķirīgi. Glosatori to skaidroja nevis ar juridisko viedokļu plurālismu senajā Romā (kā tas arī bija patiesībā), bet gan ar aplamu "Digestās" lietotās terminoloģijas iztulkošanu un nepietiekamu "Digestu" iekšējo sakārtotību. Tāpēc viņi ieviesa analītisko metodi, iedalot juridiskos terminus divās grupās: vispārējie un atvasinātie. Glosatori iedibināja kontinentālajā Eiropā romāņu–ģermāņu saimei raksturīgo attieksmi pret likumu – meklēt likuma garu ar likuma burta palīdzību. Glosatori uzskatīja, ka likums ir jāiztulko gramatiski, cenšoties pēc iespējas dziļāk atklāt katra juridiskā termina jēgu, uzsverot, ka likuma iztulkotājs nedrīkst atļauties nekādas vaļības, komentējot likuma jēgu. Iztulkotājam, pēc glosatoru viedokļa, ir stingri jāturas pie pozitīvajām tiesību normām. Irnērijs uzskatīja, ka gadījumā, ja likums nonāk pretrunā ar tā piemērotāja taisnīguma izpratni, tad tas var tikt atrisināts tikai likumdevēja darbības rezultātā.[60] Šis viedoklis Eiropas juristu vidū bija jauns, jo līdz glosatoru skolas izveidošanās laikam tika uzksatīts, ka tiesnesis ir diezgan brīvs,

---

[57] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 312.

[58] Otte G. *Dialektik und Jurisprudenz*. – Frankfurt am Main, 1971, S. 214, 215.

[59] Piemēram, *glosators* atrada, ka kāda paraža var kļūt par tiesību avotu, ja to piemēro ilgstoši.

Glosators formulēja jautājumu: "Kas ir "ilgstoši"? Vai tie ir 10, 15, 20 vai varbūt 50 gadi?" Glosators meklēja atbildi pašās "*Digestās*", līdz atrada, ka "ilgstoši" var skaidrot arī kā noilgumu, kas ir 20 gadi. Pēc: Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 161.

[60] Виноградов В. *Римское право в средневековой Европе*. – Санкт-Петербург, 1910, с. 97.

© Tiesu namu aģentūra

piemērojot normas, jo valdīja viedoklis, ka ar likuma piemērošanu tiesnesim jānodrošina taisnīguma realizācija. Taisnīguma nodrošināšana tiesāšanas procesā bija tiesneša galvenais uzdevums. Tāpēc, ja likuma piemērošana taisnīgumu nenodrošināja, tiesnesis, brīvi interpretējot, pieņēma spriedumu, kas, viņaprāt, bija taisnīgs.[61] Glosatoru skola šo viedokli kardināli izmainīja, pēc autores domām, radot pamatnostādnes, kuras joprojām dominē kontinentālās Eiropas tiesiskajā domā, nošķirot to no Lielbritānijas.

Ne līdz glosatoru darbībai, ne arī pēc tās juridiskie teksti nekad nav tikuši tik skrupulozi un fundamentāli studēti un kārtoti ar filoloģiskās metodes palīdzību. Savā darbībā glosatori zināmā mērā pat pārspēja senās Romas juristu devumu. Romiešu juristi gan lietoja lielisku juridisko analīzi, taču par savu mērķi neizvirzīja vienotas terminoloģijas izstrādāšanu vai arī vienotas tiesību institūtu sistēmas izveidošanu. To visu romiešu civiltiesībās iestrādāja glosatori. Tieši šī iemesla dēļ glosatoru skolu tiesību zinātnieki uzskata par pamatu visai vēlākai Eiropas jurisprudencei. [62]

XII gadsimta vidū slaveni kļuva četri Irnērija skolnieki, kurus bieži aplūko kā vienotu glosatoru grupu – *quattuar doctores* (četri doktori). Šī grupa sastāvēja no spilgtām personībām – Bulgāra (*Bulgarus*), Mārtiņa (*Martinus*), Hugo (*Hugo*) un Jēkaba (*Jacobus*). Visprecīzāk Irnērija zinātnisko mantojumu tālāk attīstīja Bulgārs, kuru pats Irnērijs dēvēja par "jurisprudences zelta muti".[63] Glosatoru grupas zinātnisko attīstību veicināja arī tas, ka četriem doktoriem bieži bija atšķirīgi viedokļi. Tas savukārt izraisīja publiskas diskusijas jurisprudencē. Tieši *quattuar doctores* glosatoru darbības rezultātā Boloņa kļuva par slavenāko universitāti Eiropā.[64] 1158.gadā šie zinātnieki bija Vācu Svētās Romas impērijas valdnieka Frīdriha I Barbarosas galma juristu amatos.[65]

Lai arī četri doktori piederēja pie viena skolotāja vienas skolnieku paaudzes, tomēr, kā jau iepriekš minēts, viņu viedokļi bieži bija diametrāli pretēji. Vislielākās pretrunas bija starp Mārtiņa un Bulgāra viedokļiem. Katram no zinātniekiem bija savi sekotāji. Nesaskaņas starp šiem diviem juristiem balstījās uz dažādiem viedokļiem par likumību un

[61] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 256.

[62] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 162.

[63] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 313.

[64] Ibid., с. 309.

[65] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, 1996, с. 162.

© Tiesu namu aģentūra

taisnīgumu (*aequitas*). Mārtiņš aizstāvēja viedokli, kurš bija valdošais pirms Boloņas posma: tiesneša augstākais mērķis ir pieņemt taisnīgu spriedumu, kas dod tiesnesim brīvas rīcības iespējas, piemērojot tiesības. Pamatideja ir – kas ir taisnīgs, tas ir arī likumīgs.[66] Bulgāra viedoklis bija pretējs. Viņš augstāko juridisko spēku saskata no likumdevēja darbības izrietošajās pozitīvajās tiesībās. Tiesnesim, pēc viņa domām, bija nelokāmi jāseko likuma burtam un garam. Bulgārs, kritizējot Mārtiņu, teica, ka taisnīgums, kuru cenšas novietot virs likuma, ir fiktīvs taisnīgums (*ficta aequita*), nievājoši saucot tādu, uz tiesībām nebalstītu taisnīgumu par *aequitas Martiniana* (Mārtiņa taisnīgumu) vai *aequitas bursalis* (skolnieku taisnīgumu).[67] Arī savā juridiskajā praksē viņi realizēja katrs savu pārliecību.[68]

Bulgāra sekotāji bija lielākā daļa no XII gadsimta Boloņas absolventiem, tāpēc arī Bulgāra viedoklim bija plašāka autoritāte. Laika gaitā Bulgāra viedoklis arvien vairāk dominēja, līdz pilnībā izspieda Mārtiņa piekritēju – gosiāņu (kā viņus sauca pēc Mārtiņa dzimšanas vietas, Gosijas pilsētas) viedokli.[69] Izcilākie no Bulgāra skolniekiem bija Rogers (*Rogerius*), Johans Basiāns, arī Placentīns (kurš gan bija spiests pamest Boloņu un dibināt savu skolu Monpeljē, jo bija sastrīdējies ar kolēģi Heinriku de Vaila) un Odofreds.[70] Starp Bulgāra skolas piekritējiem bija vēlākie izcilie juristi Aco (minēts arī kā Azo un Asolīns, miris ap 1230–1235) un Akursijs (1185–1263), kuru darbība galīgi nostiprināja Bulgāra idejas. Abi bija vēlākie XIII gadsimta Boloņas universitātes mācībspēki. Viņi bija populāri profesori, īpaši Aco. Tiek rakstīts, ka viņa lekcijas ir pulcējušas līdz pat 10

[66] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 256

[67] Ibid., с. 257.

[68] *Glosators Aco* atstāsta interesantu kāzusu no *Bulgāra* un *Mārtiņa* dzīves, kurš lieliski ilustrē katra jurista uzskatus. Saskaņā ar *Justiniāna likumdošanu* (C.5.18.4), ja mirst precēta sieviete, tad viņas pūrs vienmēr tika atdots tam, kas šo pūru bija devis, t.i., tēvam. *Mārtiņš* uzskatīja, ka šo normu realizējot, ir jāņem vērā tas, vai ģimenē bija bērni. Ja ģimenē bija bērni, tad pēc ģimenes mātes nāves vīram pēc taisnīguma, kā uzskatīja Mārtiņš, bija jāatstāj pūrs ģimenē. *Bulgārs* savukārt domāja, ka nekas nedrīkst ietekmēt likuma realizāciju, tāpēc jebkurā gadījumā atraitnim ir jāatdod nelaiķes sievas pūrs viņas tēvam.

Kad nomira paša Bulgāra sieva, viņas tēvs vērsās pēc padoma pie Mārtiņa, vai ir iespējams likumīgi atgūt meitas pūru. Mārtiņš atbildējis, ka Bulgāram ir tiesības atstāt sev pūru, jo pēc sievas nāves viņš turpina uzturēt viņu kopējos bērnus. Taču Bulgārs pats atdeva sievas pūru sievastēvam, tādējādi pierādot, ka viņš stingri respektē likuma spēku. "Tas bija tas, kas nepatika Mārtiņam" (*quod domino Martino non placuit*), beidza savu stāstu Aco. Pēc: Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 163, 164.

[69] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 163.

[70] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 256.

© Tiesu namu aģentūra

tūkstošiem klausītāju, tāpēc tās tika noturētas pilsētas tirgus laukumā.[71] Tomēr paliekošu slavu viņi guva ne tik daudz ar savu pedagoģisko darbību, mācot studentiem romiešu civiltiesības, cik ar savām publikācijām, kuras guva atzinību praktiķi vidū un tika uzskatītas par saistošām tiesnešiem.[72] Aco slavenākā grāmata bija *Summa*, kurā bija apkopoti gan paša Aco uzskati par romiešu tiesību problēmām, gan arī viņa priekšgājēju glosas. Citi ievērojamākie Aco darbi bija "Lekcija par Kodeksu", "Institūcijas", "Justiniāna kodekss". XIII gadsimtā tika teikts: "Ne jau velti viņu (domāts atraidīts kandidāts) nevar pieņemt tiesnešu kolēģijā, jo viņam nav Aco (grāmatu)".[73] Akursija ievērojamākais darbs bija "Lielā glosa" (*Glossa ordinaria)*, ko sauca arī par Akursija glosu. Tā tika publicēta ap 1250.gadu. Akursijs savus skaidrojumus tajā bija devis, orientējoties uz tiesu vajadzībām.[74] Šajā laikā ievērojamāko glosatoru darbiem bija gandrīz tāda pati autoritāte kā pašām romiešu tiesībām.

Glosatoru skolas profesori lielu ievērību pievērsa tam, lai viņu pašu lietotās metodes apgūtu arī viņu studenti. Lielākā daļa no glosatoriem bija lieliski pedagogi. Par studiju mērķi netika izvirzīts panākt, lai studiju laikā studenti apgūtu prasmi strādāt ar spēkā esošajām tiesību normām. Sekmīgs Boloņas glosatoru skolas students bija tas, kurš prata sagatavot juridiska materiāla filoloģisku analīzi un vispārināt. Jurisprudences studiju laiks bija pieci līdz septiņi gadi. Mācību procesa nobeigumā studenti kārtoja eksāmenu, kurā demonstrēja savas zināšanas sarežģītu, "Digestās" ietvertu tiesisku problēmu risināšanā ar sholastikas palīdzību.[75]

Mācības viduslaiku juridiskajās skolās balstījās uz dialektisku tekstu analīzi, kuras veicējs profesors metodiski sekoja teksta struktūrai un mēģināja izskaidrot katra teikuma un rindkopas nozīmi, sākot no paša sākuma un sistemātiski turpinot līdz teksta beigām. XIII gadsimtā romiešu civiltiesību pasniedzējs Odofreds izskaidroja saviem studentiem šādu juridiskā teksta pasniegšanas metodoloģiju:

"pirmkārt, es jums iedošu katra teksta apkopojumu,

otrkārt, es katra likuma mērķi pasniegšu korekti un precīzi, kā arī vislabākajā terminoloģijā,

[71] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 258.

[72] Birziņa L. *Itālijas valsts un tiesību vēsture*. – Rīga: BA "Turība", 2001, 32.lpp.

[73] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 315.

[74] Birziņa L. *Itālijas valsts un tiesību vēsture*. – Rīga: BA "Turība", 2001, 32.lpp.

[75] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 165.

© Tiesu namu aģentūra

treškārt, es izlasīšu tekstu, lai izdarītu tajā labojumus,

ceturtkārt, konspektīvi atkārtošu tā nozīmi,

piektkārt, es atrisināšu konfliktus, pievienojot vispārējas lietas (kuras parasti sauc par *brocardica*), lietderīgas un smalkas nianses, kā arī jautājumus ar atbildēm tiktāl, cik Dievs man palīdzēs. Un, ja kādu likumu tā sareģītības dēļ vajadzēs atkārtot, es to vēlreiz pasniegšu pēcpusdienas nodarbībā."[76]

Viduslaiku juridiskajās skolās studentiem pastiprināti lika izmantot savas koncentrācijas spējas un atmiņu. Studentiem ikdienā bija jāiemācās no galvas daudz likumu, bija jābūt gataviem tos deklamēt pareizā secībā. Lekcijas, kuras viņi klausījās, bija pilnas ar autoritāšu piezīmēm un citātiem. XIII gadsimtā jurists Mārtiņš de Fano (*Martino de Fano)* pieprasīja, lai viņa studenti katru dienu mācītos no galvas citātus, un šajā sakarā piebilda: "Un beidzot, kad jūs guļat gultā vai staigājat pa ielu, atkārtojiet to, ko jūs esat iemācījušies". Nepieciešamība mācīties daudz no galvas un vajadzības gadījumā tūlīt to noskaitīt visspilgtāk izpaudās Parīzes universitātes tiesību skolā, kur lekcijas tika noturētas stundu pirms saullēkta bez sveču gaismas, tātad studentiem nebija iespējas lekcijas pierakstīt.

Līdzās studentu mācībām lekcijās, kurās profesors studentu auditorijai demonstrēja sholastikas metodes, lasot un glosējot romiešu tiesības, Boloņā populāri bija disputi. Tajos tika skatīta romiešu tiesību normu piemērošana konkrētos kāzusos. Disputos studentiem mācīja romiešu tiesības piemērot praksē. Tiek uzskatīts, ka disputus kā studiju metodi ieviesis Bulgārs XII gadsimtā. Disputā viens students skatīja analizējamo kāzusu no prasītāja viedokļa, bet otrs – no atbildētāja. Profesors disputā spēlēja tiesneša lomu. Šādi tika imitēta tiesas prāva. Disputu veidoja trīs daļas:

1. Ievads, kurā tika izklāstīta kāzusa būtība. Studentiem bija jānorāda apstākļi, kuri ir būtiski tālākai kāzusa risināšanai.
2. Studenti noformulēja problēmjautājumus un būtiskākās juridiskās sakarības kāzusa risināšanai.
3. Pasniedzējs, pamatojoties uz Justiniāna kodifikāciju, izklāstīja lietas iespējamo risinājumu variantus.[77]

Otrs disputa variants bija diskusija starp studentiem un pasniedzēju. Lekciju un disputu formas tika regulētas universitāšu statūtos.

[76] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 110–112.

[77] Ibid.

© Tiesu namu aģentūra

4. Kanonisko tiesību studijas XII un XIII gadsimtā

Laika gaitā tiesību zinātņu studijas laicīgajās universitātēs paplašinājās, un jau no XII gadsimta līdztekus romiešu tiesībām universitātēs studēja arī kanoniskās tiesības. Tas bija būtisks programmas papildinājums, jo atšķirībā no romiešu tiesībām kanoniskās bija spēkā esošas tiesības. Tās tika papildinātas, grozītas un piemērotas. Šajā laikā parādījās Graciāna grāmata kanoniskajās tiesībās (visdrīzāk uzrakstīta ap 1140.gadu). Par pašu Graciānu zināms ļoti maz. No viņa grāmatas var secināt, ka viņš bijis pasniedzējs kādā kanoniskās jurisprudences skolā. Ar Boloņu viņš tiek saistīts gan netiešu pierādījumu, gan tradīciju sakarā. Ir vairāki iemesli, kas liek domāt, ka Graciāns bijis mūks. Gandrīz neko citu par viņu nevar teikt, izņemot to, ka viņš ir sarakstījis un varbūt daļēji arī apkopojis citu kanonisko tiesību pētnieku darbus kanonisko tiesību mācību grāmatā, kuru nodēvējis par "Konfliktējošo kanonu saskaņa" (*Concordia diccordantium canonum*).[78] Virsraksts veiksmīgi atspoguļoja Graciāna mērķi: izlīdzināt dažādas kanoniskās tradīcijas un izpratnes, veidojot kanonisko tiesību sistēmu. Lai gan šis virsraksts bija precīzs, tas tomēr nebija ērts, tāpēc kanonisti un visi pārējie drīz vien *Concordia diccordantium canonum* sāka dēvēt par Graciāna "Dekrētiem" (*Decretum Gratiani*). Dekrēts (*decretum*) bija romiešu termins, ar ko apzīmēja imperatora likumdošanu.[79] Šāds nosaukums tika lietots arī viduslaikos. Pati grāmatas struktūra bija nekonsekventa un sarežģīta. Graciāna dekrēti nebija loģiskā secībā sakārtots kanonu apkopojums.[80] Graciāns izmantoja kanonisko tiesību avotus, lai izceltu to savstarpējās pretrunas un tad mēģināja tās saskaņot sholastiskā analīzes procesā.

Var teikt, ka Graciāns glosēja kanoniskās tiesības (pamatā izmantojot Ivo no Šartras darbu) un uzsāka to darbu, ko Irnērijs aizsāka, iekšēji sakārtojot romiešu tiesības. Taču Graciāns savu darbu veidoja no glosatoriem atšķirīgā tehnikā.[81] Šai nolūkā Graciāns apkopoja pretrunīgus baznīcas autoritāšu viedokļus nodaļās un apakšnodaļās. Katra kanonu nodaļa atspoguļoja vienu viedokli par konkrētu tematu,

[78] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 99.

[79] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 183.

[80] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 49.

[81] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 146.

© Tiesu namu aģentūra

ar kuru nākamā normu grupa bija pretrunā. Graciāns mēģināja atrisināt šīs pretrunas. "Dekrētu" dialektiski veidotie komentāri un tiesību avotu izkārtojums hierarhiskā kārtībā bija tas, kas padarīja Graciāna darbu ļoti populāru kanonisko tiesību pasniedzēju vidū. Grāmatas augstā zinātniskā līmeņa un loģisko argumentu dēļ kanonisko tiesību pasniedzēji vēl desmit līdz divdesmit gadus pēc grāmatas publicēšanas pieņēma to par savas nozares pamatavotu. Ar Graciāna "Dekrētu" iznākšanu aizsākas kanonisko tiesību "klasiskais" posms (1140–1375). Respektīvi, ar šo laiku kanoniskās tiesības tika izveidotas par vienotu tiesību sistēmu. "Dekrēti" atviegloja kanonisko tiesību studijas. Tie lika studentiem un pasniedzējiem meklēt veidus, kā var normas iztulkot dažādās situācijās un kā izmantojami juridiskie principi, lai atrisinātu konfliktus, kas nepārtraukti rodas starp cilvēkiem ikdienas dzīvē. Graciāna grāmata bija tik praktiska un nozīmīga, ka jau XII gadsimtā kāda izglītota, nezināma persona to pārtulkoja senfranču valodā, acīmredzot to cilvēku vajadzībai, kuri nevarēja izmantot grāmatas oriģinālo tekstu latīņu valodas nezināšanas dēļ.[82]

Zinātnieki ir vienisprātis, ka Graciāna "Dekrēti" kļuva par mācību līdzekli kanonisko tiesību studijās, jo daudzu saglabājušos manuskriptu lapu malās bija atrasti jautājumi un izskaidrojumi par tiesiskām problēmām kopā ar citātiem no attiecīgajām nodaļām, t.i, glosām.[83] Boloņas pasniedzējs Paukapalē (*Paukapalea)* ir uzskatāms par vissenāko Graciāna tekstu glosu autoru. Paukapalē sarakstījis savas glosas par Graciāna "Dekrētiem" vēl pirms 1148.gada. Vēl viens agrīnais Boloņas jurisprudences pasniedzējs, kurš detalizēti komentēja Graciāna "Dekrētu" tekstu, bija Rolands (*Rolandus*). Viņš savu darbu sarakstīja neilgi pēc Paukapalē. Jauno laiku zinātnieki pieņēma, ka tas bijis tas pats Roland*s*, kurš vēlāk kļuva par pāvestu Aleksandru III (1159–1181),[84] lai gan šo pieņēmumu tagad uzskata par kļūdainu. Vairāki citi Graciāna "Dekrētu" komentāri, kurus bija rakstījuši Boloņas pasniedzēji, ir saglabājušies no XII gadsimta otrās puses. Šos pasniedzējus kopumā dēvē par "dekrētistiem".[85]

---

[82] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 50.

[83] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 146.

[84] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 518.

[85] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 50.

© Tiesu namu aģentūra

Starp ievērojamākajiem XII gadsimta Boloņas dekrētistiem minami Rufīns (*Rufinus*, (miris 1192) un Hugučo. Viņu idejas un skaidrojumi turpina iespaidot katoļu baznīcas juridiskās un politiskās idejas līdz pat šai dienai. Hugučo, piemēram, glosējot Graciāna "Dekrētus", skaidroja, ka Romas pāvestu var gāzt par ķecerību. Jēdzienu "ķecerība" viņš skaidroja plašāk, ietverot tajā arī amorālu rīcību, izvirtību.[86] Rufīna un Hugučo karjera bija uzskatāmi tās karjeras piemēri, kādu veidoja arī vēlākie kanonisti. Abi savu karjeru sāka kā kanonisko tiesību pasniedzēji. Turklāt viņi (tāpat kā romiešu tiesību profesori) vienlaikus praktizēja kā jurisprudences eksperti vai konsultanti (*iurisperiti*). Viņu padomos ieklausījās gan augsta ranga baznīcas amatpersonas, gan dažādas laicīgās autoritātes. Mūža nogalē abus vīrus iecēla augstos baznīcas amatos – Hugučo par Ferrāras bīskapu iecēla 1190.gadā, bet Rufīnu vispirms par Asīzes, vēlāk par Sorrento bīskapu.[87]

Kaut gan kanonisko tiesību pasniedzēju grupējumi vēl nebija kļuvuši par formālas institūcijas sastāvdaļu un neveidoja korporāciju, Boloņas dekrētisti tomēr bija savstarpēji saistīti. Viņi viens otru personīgi pazina, kā arī akceptēja un kritizēja viens otra idejas. Tāpēc ir loģiski kopumā viņus dēvēt par Boloņas kanonisko tiesību skolu.

Drīz pēc Boloņas kanonisko tiesību skolas rašanās citi skolotāji laikposmā no 1160. gada līdz 1170. gadam nodibināja līdzīgu kanonisko likumu skolu Parīzē. Tāpēc parādījās arī Graciāna "Dekrētu" tulkojums franču valodā. Sākotnējo Parīzes pasniedzēju vidū jāmin Stefans no Turnas (1128–1203) un nezināms autors, kurš īsi pirms 1170.gada sarakstīja darbu *Summa Parisiensis*. Vēl citas dekrētistu skolas XII gadsimta beigās bija vācu skola, kuru saistīja ar Bertramu no Mecas (miris 1212), Žerardu Puselli (miris 1184) un nezināmo autoru, kurš sarakstījis darbu *Summa Elegantius* (pabeigts ap 1169), kā arī anglonormāņu skola, kas veiksmīgi darbojās Oksfordā, sākot no 1190.gada.[88]

Kanonisko tiesību studēšana universitātes ievērojami transformēja studiju procesu universitātēs vispār un sākotnēji arī no reālās tiesiskās dzīves pilnīgi atrauto romiešu tiesību studēšanu. Vēlāk, attīstoties un pilnveidojoties laicīgās varas tiesiskumam, aizvien biežāk profesori kopā

[86] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 12.

[87] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 50–52.

[88] Ibid., p. 50–52.

© Tiesu namu aģentūra

ar saviem studentiem analizēja spēkā esošo laicīgo tiesību problēmas no romiešu tiesību viedokļa, tā tuvinot romiešu tiesības reālai viduslaiku dzīvei.[89]

Kanonisko tiesību pasniedzēji pieņēma glosatoru ieviesto jurisprudences pasniegšanas stilu. Studenti parasti apmeklēja atkārtošanas lekcijas *(repetitiones*), kuras pieminējis glosators Odofreds un kuras notika pēcpusdienās, pēc tam, kad rīti bija pavadīti, klausoties skolas vecāko fakultāšu biedru lekcijas.

Laikā, kamēr kanonisko tiesību mācība, izmantojot Graciāna darbu, piesaistīja aizvien vairāk jaunu studentu, paātrinātā tempā turpinājās jaunu kanonisko likumu izstrādāšana. Šo jauno likumu pieaugumu daļēji stimulēja Graciāna darbs, jo skolotāji, kas paplašināja *Decretum*, atrada tajā vairākas problēmas, uz kurām kanoniskās tiesības vai nu deva nepilnīgas atbildes, vai arī nedeva tās vispār. Lielākā daļa no jaunajiem likumiem tika izdoti pāvesta vēstuļu formā, kuras sauca par dekretālijām. Tāpēc bieži šos jaunos likumus dēvēja par dekretāliju likumiem un to komentētājus – par dekrētistiem (arī dekretālistiem).

Dekretālijas parasti darīja zināmus pāvesta lēmumus atsevišķās prāvās un bieži detalizēti izskaidroja tos pamatjautājumus, uz kuriem pāvests balstīja savus lēmumus. Daudzas no tām līdzinājās moderno laiku apelācijas tiesu spriedumiem. Parasti dekretāliju vēstules tika izsūtītas abām pusēm, kuras tiesājās. Dažu dekretāliju kopijas tika atzīmētas pāvesta korespondences reģistros, kurus saglabāja kūrija. Tāpēc praktizējošie kanonisti un pasniedzēji atrada par lietderīgu un pat nepieciešamu izgatavot kopijas no jebkurām dekretālijām, kuras bija pieejamas. Dekretālijas ļāva viņiem izprast augstākās baznīcas tiesas viedokļus. Daži agrīnie dekretāliju apkopojumi nebija nekas vairāk kā nesakārtotas pāvesta vēstules. Apkopojumi bija sagatavoti bez loģiskas kārtības. Sākot ar pāvesta Aleksandra III valdīšanas laiku, sāka parādīties sistemātiskāki dekretāliju apkopojumi.[90] Kā īpaši svarīgs būtu jāatzīmē Bernāra no Pāvijas (miris 1213) apkopojums *Breviarium extravagantium*, kas tika apkopots laikā no 1188. gada līdz 1192. gadam. Bernārs savāca gandrīz tūkstoti dekretāliju, kuras viņš apkopoja piecās grāmatās. Katrai grāmatai bija sava tēma; tālāk Bernārs katru grāmatu sadalīja, izdalot apakštēmas. Viņš apkopoja dekretālijas pēc tēmām hronoloģiskā secībā

[89] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 134.

[90] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 259.

© Tiesu namu aģentūra

tā, lai lasītājs varētu saprast, kuri bijuši visjaunākie lēmumi katrā konkrētā jautājumā. Bernāra dekretāliju grāmatas neapšaubāmi bija viņa kanonisko tiesību pasniegšanas darba rezultāts, kuru kanonisko tiesību pasniedzēji gan Boloņā, gan arī citur ātri pieņēma kā papildinājumu Graciāna tekstam un ieviesa savās mācību programmās.[91]

Breviarium, kuru apkopoja Bernārs, bija pirmais no pieciem kopojumiem, kurus nākamā kanoniskās jurisprudences pasniedzēju paaudze pieņēma par pamatu saviem mācību materiāliem (gan universitāšu kanonisko tiesību fakultātēs, gan privātstundās, kuras atsevišķi pasniedzēji noturēja klosteros, katedrālēs un baznīcās, kā arī Rietumeiropas pilsētās). Pāvesti centās panākt to, lai dekretāliju publicēšana tiesu un jurisprudences skolu vajadzībām tiktu kontrolēta. Divi no pāvesta Gregora IX (1227–1241) priekštečiem bija izdevuši savus dekretāliju apkopojumus. Gregors IX pilnvaroja Raimondu no Penafortas (miris 1275), kurš bija augsti novērtēts kanonists no Katalānas, sagatavot jaunu oficiālu dekretāliju kolekciju, kas ietvertu visas nozīmīgākās pāvesta un konsīlija pieņemtās kanonisko tiesību normas no Graciāna līdz Gregora IX laikam. Tā rezultātā tapa "Gregora dekretālijas" *(Decretales Gregorii IX*), plašāk zināmas kā *Liber decretalium extra decretum Gratiani*.[92] Tas bija liels apkopojums, kurā bija apmēram divi tūkstoši dekretāliju, kas bija sakārtotas pēc tā paša plāna, kādu bija izmantojis Bernārs no Pāvijas savā darbā *Breviarium*. Oficiāli šo darbu pāvests publicēja 1234.gada septembrī. Izsūtot *Breviarium* Boloņas un Parīzes universitātēm, pāvests uzdeva to izmantot jurisprudences fakultātēs kā Romas baznīcas likumu oficiālo apkopojumu.[93] *Liber extra* Romas katoļu baznīcā bija spēkā līdz 1918.gadam.

Tomēr lielākā daļa dekretāliju literatūras bija mācību procesa produkts, kas iekļāva ievērojamāko kanonisko tiesību pasniedzēju lekcijas un dekretāliju teksta skaidrojumus. Liela daļa no slavenākajiem rakstniekiem vienlaikus strādāja gan kā pasniedzēji, gan privātā praksē, administrācijā vai tiesu amatos – dažreiz pat visās nozarēs vienlaikus. Tā, piemēram, Džefrijs no Trani (miris 1245), *Liber extra* un *Summa* autors, vispirms bija pasniedzējs, tad praktizēja pāvesta kūrijas tiesā – iesākumā Neaploē, tad Boloņā, un beidzot viņš tika iecelts par kardinālu. Heinrihs no Sasas

[91] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 50–52.

[92] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 259.

[93] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 100, 101.

© Tiesu namu aģentūra

(1200–1271), kurš pasniedza kanoniskās tiesības Parīzē, bet lielāko sava mūža laiku pavadīja kā karaļu un pāvestu padomdevējs. Heinrihs turpināja pārrakstīt un papildināt juridiskos tekstus. Laikā, kad viņš bija Embrunas arhibīskaps, Heinrihs pabeidza īsu apkopojumu par *Liber extra*, kuru vēlāk nosauca par "Zelta summu" (*Summa aurea),* Savu nākamo garāko darbu *Lectura* par *Liber extra* Heinrihs pabeidza 1262.gadā, kad viņš ieņēma kardinālbīskapa amatu. Šajā laikā Heinrihu sāka dēvēt par *Hostiensis*. Jāpiemin arī Vilhelms Durants, kurš arī zinātni un akadēmisko karjeru apvienoja ar darbu tiesā un administratīviem amatiem. Ieguvis doktora grādu Boloņā, Durants kādu laiku tur strādāja par pasniedzēju, tad viņš kļuva profesors Modenā. Pēc kāda laika viņu iecēla par kūrijas tiesnesi, vēlāk Durants atgriezās Boloņā strādāt par pāvesta pārstāvi. Duranta laikabiedri viņu uzskatīja par izcilu zinātnieku, it īpaši darba *Speculum iudiciale* dēļ, kuru viņš pabeidza, strādājot par tiesnesi, un pārstrādāja, būdams bīskapa amatā. Duranta *Speculum* kļuva par vienu no vadošajiem metodoloģijas tekstiem kanoniskajās tiesībās vēlajos viduslaikos.[94]

Kā vienu no pēdējām svarīgākajām personām kanonisko tiesību klasiskajā laikā jāmin Johaness Andreass (*Johannes Andreas,* 1270–1348). Jānis XXII viņu iecēla par pāvesta juristu. Nebija pieņemts šādā amatā iecelt nedižciltīgas izcelsmes vīrieti. Johaness Andreass apkopoja darbus *Liber Sext* un *Clementine constitutionis* grāmatā *Standart gloss*, kā arī sarakstīja garu darbu *Lectura* (kuram viņš deva nosaukumu *Novella*) un vairākus komentārus par Vilhelma Duranta *Speculum iudiciale*.[95]

Ļoti nozīmīgi bija tas, ka pēc Graciāna ātri pieauga kanonisko likumu un atjaunoto romiešu civiltiesību savstarpējā atkarība. Rakstot sākotnējo *Decretum* versiju, Graciāns izmantoja tikai dažus citātus no romiešu civiltiesībām, taču neilgi pēc grāmatas iznākšanas anonīmi papildinātāji pievienoja viņa darbam gandrīz 150 kanonus, tostarp vairākus romiešu tiesību tekstus. Tā sākās romiešu un kanonisko tiesību savstarpēja tuvināšanās. XII gadsimta beigās kanonisti bieži izmantoja idejas, koncepcijas, terminoloģiju un institūcijas no romiešu civillikumiem, kā arī romiešu civiltiesību profesori mēdza salīdzināt kanoniskās institūcijas un praksi ar to, ko viņi atrada romiešu civiltiesībās. XIII gadsimta sākumā savstarpējā recepcija starp šīm abām likumu grupām bija plaši izplatīta.

[94] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 285.

[95] Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 55–60.

© Tiesu namu aģentūra

Zinātnieki dažkārt ir pieminējuši, ka kanonisti veikuši romiešu tiesību recepciju. Recepcija šajā kontekstā nozīmēja to, ka kanonisti pieņēma Justiniāna *Corpus* par kanonisko tiesību papildu avotu. Kad kanoniskie avoti nevarēja sniegt atbildes uz kādu no jautājumiem vai rast risinājumu kādai problēmai, kanonisti vajadzīgo informāciju un nepieciešamos juridiskos risinājumus bieži atrada romiešu civiltiesībās.[96] Arī praktiskā ziņā abu likumu grupas bija viena no otras atkarīgas. Tiem jurisprudences studentiem, kuri gribēja nodrošināt sev praktizējoša juristu karjeru, vajadzēja apgūt abas tiesības – gan kanoniskās, gan romiešu. No šī laika nostiprinās pārliecība, ka pilnvērtīgu juridisko izglītību ir ieguvusi persona, kas ir apguvusi gan romiešu civiltiesības, gan kanoniskās tiesības.[97] Īsas romiešu civillikuma rokasgrāmatas kanonistiem un kanonisko tiesību rokasgrāmatas civilistiem viduslaikos ieguva plašu pielietojumu.

Sākot ar XIII gadsimta otro pusi, arvien biežāk tika minēti "vispārējie likumi" (*ius commune vai communis opinione*). Tie bija juridiskie principi un procedūras, kas bija plaši izplatīti kristīgajā pasaulē. Praksē vispārējie likumi parasti ietvēra romiešu tiesību un kanoniskās juridiskās koncepcijas un prakses, kuras pilsētas un galma tiesas varēja izmantot, atrisinot problēmas, kas nebija atrisināmas ar vietējiem likumiem un paražām. *Ius commune* ietvēra ne tikai romiešu tiesību un kanonisko tiesību tekstus, bet arī to konsiliatoru standartglosas un viedokļus – kā autoritatīvus tiesību avotus.[98] *Ius commune* iekļāva kanonisko tiesību godīguma principus, kuri ļāva tiesnešiem pielāgot šos noteikumus tām situācijām, kur godīguma principi prasīja atkāpšanos no likuma burta. Tā *ius commune* sadalīja romiešu tiesības un kanoniskās tiesības juridisko prakšu un principu blokos, kas tapa par vietējo paražu un statūtu piemērošanas pamatu. Tādā veidā kontinentālās Eiropas tiesībās tika ieviests vispārējais tiesību princips kā tiesību avots.

Tieši šī sekošana kanonisko tiesību jaunradei un spēkā esošu tiesību studijas ietekmēja un transformēja gan kanonisko tiesību studijas, gan mainīja priekšstatus par to, kā vispār studējamas tiesības.[99] Šīs ietekmes rezultātā XIII gadsimta beigās glosatoru uzskati un metodes, kas bija atrautas no reālās, spēkā esošo tiesību dinamikas, tika nomainītas ar konsiliatoru metodēm.

---

[96] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 102, 103.

[97] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 35.

[98] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 92, 93.

[99] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 109–112.

© Tiesu namu aģentūra

5. Komentatori, konsiliatori jeb postglosatori

XIII gadsimta otrajā pusē tiesību zinātņu studijas mainījās, ienākot jaunām metodēm, bet galvenais – mainoties studiju objektam un mērķim. Glosatorus nomainīja jauna tiesību zinātnieku paaudze. Sākotnēji zinātnieki šo juridisko skolu, kura darbojās no XIII gadsimta līdz XV gadsimtam, sauca par postglosatoriem. Tika uzsvērts, ka viņi darbojās uz glosatoru darbu bāzes pēc tam, kad glosatoru skola bija sevi izsmēlusi. Šo terminu ieviesa Frīdrihs Karls fon Savinji (1779–1861)[100] savā darbā par romiešu tiesībām viduslaiku Eiropā.[101] Mūsdienu tiesību vēsturnieki uzskata, ka nosaukums "postglosatori" nepilnīgi ataino šīs juridiskās skolas darbību un ieguldījumu romiešu tiesību recepcijā. Tāpēc lielākoties viņi tiek aplūkoti kā komentatori (jo viņi ar sholastikas metodi sāka komentēt nacionālās tiesības),[102] bet daļa no tiesību vēsturniekiem šo skolu sauc par konsiliatoriem (jo latīņu vārds *consilium* tulkojumā ir "padome", bet viņi tika pieaicināti kā padomnieki juridiskos jautājumos).[103] Šīs grāmatas autore lietos nosaukumu konsiliatori, kuru XX gadsimtā ir ieviesuši un savos darbos izmantojuši ievērojami Eiropas tiesību vēsturnieki – H.Hatenhauers, Ē.Anners u.c. Mācību grāmatās, kurās tiek aplūkota romiešu tiesību studēšana viduslaiku universitātēs, bieži līdzās var sastapt visus trīs jēdzienus: postglosatori, komentatori, konsiliatori, jo katrs no tiem savā ziņā atspoguļo skolas būtību, un tāpēc jēdziens ir ticis vai tiek lietots.[104]

Par konsiliatoru skolas pamatlicēju uzskatāms francūzis Jakobs no Ravennas (*Jacobus de Ravansis*, miris 1296) un spānis Raimunds Lulls (*Raimundus Lullus jeb Lullius*, 1234–1315). Abi bija filozofi un mācītāji un tikai papildus iepriekšminētajam bija arī juristi. Jakobs no Ravennas bija benediktiešu mūks un abats.[105] Pirms pievērsties jurisprudencei,

---

100 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 472.

101 Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 87.

102 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 259.

103 Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 24.lpp.

104 Šādi, piemēram, rīkojies arī vācu tiesību vēstures grāmatas autors Eizenharts, sk.: Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 96.

105 Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996, p. 125, 126.

© Tiesu namu aģentūra

viņš jau bija ieguvis teoloģijas maģistra grādu. Raimunds Lulls bija ievērojams viduslaiku kristīgais filozofs. Jaunībā viņš bija galminieks Aragonā, bet reliģijas ietekmē pametis galmu un veltījis sevi filozofojai un kalpošanai Dievam. Viņa dzīves vadmotīvs bija: "Pastāv metode vai māksla, ar kuras palīdzību no vispārējiem jēdzieniem var iegūt dižu patiesību, vispirms jau kristīgu patiesību."[106]

Arī jurisprudencē viņš centās piemērot šādu metodi jeb mākslu. Tas atspoguļojās arī viņa darbu nosaukumos – *Ars de iure* ("Tiesību māksla"), *Ars iuris particularis* ("Partikulāru tiesību māksla"), *Ars utriusqueijuris sive ars brevis de inventione mediorum iuris civilis* ("Tiesību māksla katram un īsa pamācība civiltiesību būtības atrašanai"). Savu darbību tiesībās Raimunds Lulls orientēja uz vispārīgu tiesību principu atrašanu, lai sekmētu tiesību normu taisnīgāku un efektīvāku piemērošanu. Abi šie kristīgie filozofi turpināja lietot jurisprudencē glosatoru izmantoto sholastikas metodi. Taču tika analizētas ne tikai romiešu tiesības, bet arī glosatoru darbi par tām. Tāpēc līdz XX gadsimtam tiesību zinātnieki uzskatīja, ka pēc glosatoriem jurisprudencē iestājusies zināma stagnācija, jo postglosatoru laikā, kuru uztvēra kā glosatoru darbības epilogu, it kā nekas būtiski jauns netika darīts, jo tika studēts un aizvien dziļāk analizēts jau iepriekšējo autoru devums.[107] Taču sastingums tiesību zinātnē ir mānīgs, un XX gadsimta tiesību vēsturnieki Ē.Anners,[108] P.Košakers[109] un daudzi citi pamatoti ir atzinīgi novērtējuši konsiliatoru devumu.

Konsiliatori izmantoja glosatoru darbus, lai vēl dziļāk studētu tiesības. Viņi rakstīja glosas par glosām – *glossarum glossas scribuut*. Glosu tālāka komentēšana deva skolai otro nosaukumu – "komentatori", kurš īpaši populārs bija XIX un XX gadsimta mijā, bet krievu tiesību vēsturnieki to lieto arī tagad. Konsiliatoru skolas pamatlicēji bija garīdznieki, kuri izmantoja glosatoru un dekrētistu pieredzi. Konsiliatoru galvenais ieguldījums tiesību zinātnē bija tās tuvināšana praktiskajām vajadzībām un vienotas tiesību sistēmas izveidošana, palīdzot pārvarēt tiesību partikulārisma radītās tiesiskās problēmas.[110] Tiesību principiem,

---

106 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 259.

107 Ibid., с. 260.

108 Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 168.

109 Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 87–105.

110 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 96, 97.

© Tiesu namu aģentūra

kurus konsiliatori atvasināja no romiešu tiesībām un glosatoru darbiem, pēc viņu pārliecības, bija universāla nozīme. Tas nozīmē, ka tie, pēc konsiliatoru viedokļa, neattiecās tikai uz romiešu tiesībām, bet gan uz tiesībām vispār. Tas ļāva šos principus piemērot nacionālajās tiesībās. Tie tiesību principi, kuri tika atvasināti no romiešu tiesībām, lielā mērā no jauna tuvināja pozitīvās tiesības dabiskajām, no kurām glosatori strikti bija atteikušies, par tiesībām uzskatot tikai kompetenta likumdevēja pieņemtās pozitīvās normas. Viens no ievērojamākajiem konsiliatoru skolas pārstāvjiem bija Bartolo de Sasoferrato (*Bartolus de Sassoferrato,* 1313–1357).[111] Viņš, runājot par tiesību avotu hierarhiju, norādīja, ka dabiskās tiesības ir spēcīgākas par karaļa varu (*potius est ius naturale quam principatus*).[112] Šāda attieksme pret dabiskajām tiesībām bija raksturīga visai konsiliatoru skolai.

Balstoties uz šādu pārliecību, konsiliatori romiešu tiesības pielāgoja sava laika tiesiskajām attiecībām. Viņi daudz aktīvāk par glosatoriem darbojās juridiskajā praksē kā konsultanti un piemēroja savas zināšanas dzīvē. Viņu darbības rezultātā romiešu tiesības tika pārvērtētas atbilstoši jauno Rietumeiropas tautu vajadzībām. Tā senās *Lex generalis* (kopējās tiesības) transformējās atbilstoši jaunās pasaules vajadzībām un tika aizvien plašāk piemērotas.[113] Šo procesu rezultātā Boloņa zaudēja savu hegemoniju jurisprudencē, jo dibinājās aizvien jaunas spēcīgas universitātes, bet pati juridiskā zinātne konsiliatoru darbības rezultātā kļuva neatkarīgāka no universitātes. Tomēr konsiliatoru darbības ģeogrāfiskais centrs joprojām bija Itālija.

Ievērojamākie konsiliatori bija jau iepriekšminētais Bartolo de Sasoferrato, kurš tiesības studējis Perudžā un Boloņā, strādājis par tiesnesi Todi un Pizā, bet no 1339.gada pats bija jurisprudences profesors Pizā, tad Perudžā, un Baldus de Ubalds (*Baldus de Ubaldis*, 1327–1400), Bartolo skolnieks, kurš arī strādājis gan tiesās, gan universitātēs.[114] Baldus de Ubalds atstājis ļoti apjomīgu mantojumu – komentārus piecos sējumos, kuros komentētas visas četras *Corpus iuris civilis* daļas. Šis darbs pazīstams ar nosaukumu *Opera omnia*. Tas pirmo reizi tika iespiests 1588.–1589.gadā Bāzelē.[115]

---

[111] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 98.

[112] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 261.

[113] Ibid.

[114] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 98.

[115] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 171.

© Tiesu namu aģentūra

Bartolo de Sasoferrato savos darbos ir pievērsies tam, kas ir kopīgs un kas atšķirīgs romiešu un kanoniskajās tiesībās. Demonstrējot dziļas zināšanas un izpratni, Bartolo de Sasoferrato analizēja atšķirības risinājumos, kas konkrētās tiesiskās attiecībās raksturīgas katrai no tiesību sistēmām.[116] Tā darbā par atšķirībām starp kanoniskajām un civilajām tiesībām Bartolo de Sasoferrato rakstīja:

Neizmantojiet šķīrējtiesu ne civilstrīdā, ne piemērojot kanoniskās tiesības.

6. Saskaņā ar civiltiesībām (laicīgajām) sieviete var būt nozieguma lieciniece, saskaņā ar kanoniskajām – nevar.
7. Strīds starp tēvu un dēlu nav pamats civillietai, bet ir pamats lietai saskaņā ar kanoniskajām tiesībām.
12. Pēc civiltiesībām noziegumi var būt publiski vai privāti, bet pēc kanoniskajām – tikai publiski.
17. Pēc civiltiesībām pilngadība iestājas no 25 gadu vecuma, bet pēc kanoniskajām – no 30 gadu vecuma.[117]

Tādā veidā vienkāršos, saprotamos vārdos ievērojamais jurists skaidroja laikabiedriem, kuri bija duālā pakļautībā – gan laicīgai, gan baznīcas varai, būtiskākās atšķirības starp šo varu pilnvarām un pamatnostādnēm. Tas bija svarīgi, jo garīgā un laicīgā vara nemitīgi strīdējās par varu un no tās izrietošo kompetenci. Bartolo ieguva lielu autoritāti, un Spānijā un Portugālē viņa darbi tika tulkoti un bija saistoši tiesām. Radās sakāmvārds: "*Nemo jurista nisi bartolista*".[118]

XIV un XV gadsimtā universitātēs tika studētas romiešu tiesības ar nosaukumu *usua modernus Pandectarum*, kuras bija transformētas kanonisko tiesību un konsiliatoru darbības ietekmē.[119]

Protams, mainījušās bija ne tikai romiešu tiesības jeb, precīzāk formulējot, attieksme pret tām, bet mainījusies bija visa Rietumeiropa. Bija stabilizējušās ekonomiskās attiecības, uzplaukušas daudzas viduslaiku pilsētas, kuras pirms diviem gadsimtiem tikai veidojās. Šo divu gadsimtu laikā izveidojās un nostiprinājās viduslaikiem raksturīgā

[116] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 319.

[117] Ibid., с. 320.

[118] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 104.

[119] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 36.

© Tiesu namu aģentūra

tiesību izpratne par iedzīvotāju dubulto pakļautību: gan laicīgajai varai, gan baznīcai, kā arī par kārtām, korporācijām, lēņu kāpnēm. Tam visam bija savs atspoguļojums tiesībās. Ne tikai katrs novads, bet arī katra sociālā grupa dzīvoja pēc savām tiesībām – pastāvēja lēņu tiesības, zemes tiesības, pilsētas tiesības, korporācijas tiesības, zemnieku tiesības u.c.[120] Īpašumtiesiskās attiecības bija saistītas ar dažāda veida ierobežojumiem, kas izrietēja no atkarības – feodālās, kopienas, dzimtas, ģimenes. Visām sociālām grupām kopīgas bija tikai kristīgās baznīcas normas. Tāpēc ir zinātnieki, piemēram, Herolds Bermans, kas baznīcas tiesības uzskata par pirmajām jauno laiku tiesībām Rietumeiropā.[121]

Lai arī zemnieki, kas šajā posmā veidoja sabiedrības lielāko daļu, joprojām dzīvoja pēc savām zemes jeb paražu tiesībām, to normas un konservatīvisms, kā arī lokālisms vienoja nelielu sabiedrību – novadu, bet šķēla valdnieka varas areāla ietvaros. Sociālā attīstība praksē noveda pie nepieciešamības pēc jaunas tiesību izpratnes. Romiešu tiesības, kuras skaidroja konsiliatori, šo izpratni deva. Turklāt ekonomiskais uzplaukums noveda pie civiltiesiskiem un politiskiem strīdiem laicīgo personu starpā, gan arī garīdznieku vidū, gan starp laicīgām personām un garīdzniekiem. Strīdējās senjori un vasaļi, strīdējas pilsētas gan savā starpā, gan ar pilsētkungiem, strīdējās korporācijas (..). Tiesību normas kļuva par iespaidīgu ieroci šajās cīņās.[122] Tāpēc konsiliatoru profesionālās iemaņas un kompetence romiešu tiesībās nodrošināja viņu ietekmi un autoritāti. Tomēr ar romiešu tiesību zināšanām nepietika, jo, risinot konkrētus gadījumus, bija jāzina arī lēņu tiesības, pilsēttiesības un citas šīs tiesiski sašķeltās viduslaiku sabiedrības tiesības. Tā līdztekus romiešu tiesību studijām konsiliatoriem bija jāstrādā ar vietējām tiesībām, kuru normas konsiliatoru darbības rezultātā ieguva jaunu kvalitāti.

Romiešu tiesību atzīšana Eiropā, kas dažādās valstīs noritēja atšķirīgi, bija saistīta nevis tieši ar "Digestām" vai glosatoru darbību, bet gan ar konsiliatoru sekmēm. Galvenais stimuls romiešu tiesību recepcijai bija konsiliatoru atzinumi jeb ekspertīzes konkrētās tiesas lietās. Par galveno argumentu juristu praksē kļuva atsauces uz konsiliatoru atzinumiem, kas bija apkopoti darbā *Communis opinio doctorem* ("Tiesību doktoru kopīgais atzinums"). Turklāt konsiliatori neaprobežojās ar zinātniskiem darbiem par romiešu tiesībām. Viņi komentēja arī spēkā esošās vietējās

[120] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 268, 269.

[121] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 195–218.

[122] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 169.

© Tiesu namu aģentūra

tiesību normas. Īpaši slavens kļuva Sīnuss de Pistoja (*Cinus de Pistoia*, 1270–1339).[123]

Konsiliatoru darbības rezultātā radās tā saucamās juristu tiesības jeb profesoru tiesības. Tās sevī ietvēra profesoru komentārus par romiešu, kanoniskajām, lēņu un citām tiesībām, kurus to autoritātes dēļ respektēja tiesību piemērotāji, un iepriekš minētos atzinumus jeb ekspertīzes konkrētās prāvās. Pašas romiešu tiesības formāli juridiski konsiliatoru darbības laikā spēkā nebija, taču tās tika izmantotas, risinot strīdīgus gadījumus. Tās izmantoja juristi, tātad arī tās ir ietveramas juristu tiesībās.[124] Kontinentālajā Eiropā, pretēji Anglijai, neveidojās precedentu tiesības, un par augstāko tiesību avotu tika uzskatīts likumdevēja pieņemts likums. Par pamatu juristu tiesību piemērošanai, kas bija pretrunā ar šo nostāju, kalpoja romiešu tiesību autoritāte un ideja par Romas valstiskuma turpināšanu Vācu Svētajā Romas impērijā. Juristu tiesības kā tiesību avots arī šajā nozīmē bija visai apšaubāmas. Tomēr praksē tās tika piemērotas. Tas konsiliatoru darbības laikā stimulēja jurisprudences un tiesiskuma strauju attīstību. Vēlāk, kad viduslaiku beigās valstis sakārtoja savas tiesību sistēmas, juristu tiesību piemērošana kļuva ne tikai juridiski nepamatota, bet arī praktiski nevajadzīga.

No mūsdienu zinātnieku viedokļa, viens no ievērojamākajiem jaunievedumiem tiesībās, kuru ieviesa konsiliatori, bija "juridiskā persona". Viduslaiku korporatīvajā sistēmā šī jēdziena precīza izpratne bija svarīga. Jāatzīmē, ka viduslaikos tas bija noformulēts atšķirīgi no XIX gadsimtā izveidojušās izpratnes – kā *persona ficta* (izdomāta persona) vai *imaginaria* (iedomāta persona).[125] Attiecībā uz juridiskās personas institūtu romiešu tiesībās tā arī nebija izstrādāta vienota, skaidra doktrīna. Te lielāka skaidrība bija vācu nacionālajās tiesībās. Ē.Anners uzskata, ka šim regulējumam par pamatu bija ģermāņu dzimta, kas sākotnēji tiesībās iesaistījās kā juridiska vienība. Konsiliatori bija pirmie, kas apzinājās juridiskas personas institūta vienotas izpratnes un skaidras definīcijas nepieciešamību. Lai radītu šādu institūtu, viņi balstījās uz "Digestās" lietoto sabiedrības jēdzienu (*universitas*), kurš bija traktēts kā persona (*in unim corpus*), kas atšķirībā no biedrības (*societas*) varēja pastāvēt un darboties neatkarīgi no citām personām.[126] Tieši konsiliatori

[123] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 170.

[124] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 93–97.

[125] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 172.

[126] Ibid., с. 173.

© Tiesu namu aģentūra

lika pamatus arī jauno laiku tirdzniecības tiesību izpratnei, kā arī starptautiskajām privāttiesībām. Konsiliatori, strādājot ar *Corpus iuris civilis* un izmantojot zinātniski racionālas metodes, padarīja romiešu tiesības par Eiropas kopējām tiesībām – *Ius commune*, kas stājās pretim viduslaikos valdošajam tiesību partikulārismam.[127]

6. Humānisti – jurisprudences jauno laiku izpratnes veidotāji

Humānistu darbība iziet ārpus viduslaikiem gan laika, gan metožu ziņā. Tā bija romiešu tiesību studēšana jauno laiku izpratnē. XVI gadsimta sākumā konsilitatoru lietotās sholastiskās metodes vairs neatbilda jaunajiem priekšsatiem par zinātniskās pētniecības metodēm, bet Raimunda Lulla iecerētais virsuzdevums saskaņot pozitīvās un dabiskās tiesības tika sašķelts bezgala daudzās dialektiskās izpratnēs bez savstarpēja kopsakara. Juristu tiesības bija kļuvušas par pamatojumu tiesnešu subjektīvismam. Konsiliatoru darbība izpelnījās laikabiedru nosodījumu. Kontinentālajā Eiropā juristus sāka dēvēt par *iuris perditi* ("nelietīgais jurists"), pārfrazējot *iuris periti* ("prasmīgais jurists"). Šajā laikā iedibinājās vācu tautas paruna: "*Juristen böse Christen*" ("juristi ir slikti kristieši"). Juristus dēvēja par burta kalpiem, sofistiem, krāpniekiem. Gluži kā laikposmā pirms glosatoriem bija nepieciešams ierobežot tiesnešu patvaļu, kas tika maskēta aiz spriedelējumiem par vispārējo taisnīgumu un dabiskajām tiesībām. Bija izveidojusies objektīva nepieciešamība pēc jaunas metodoloģijas, studējot un piemērojot tiesības.[128] Problēmas izdevās atrisināt jaunās filozofiskās domas – humānisma – ietvaros.

XV un XVI gadsimts bija laiks, kad sākās tiesiskās domas transformācijas procesi, kas noveda pie jauno laiku tiesiskās izpratnes izveidošanās. XVI gadsimta sākumā mainījās attieksme pret romiešu tiesībām. Sholastiskie konsiliatoru viduslaiku paņēmieni bija sevi izsmēluši. Tas bija laiks, kad sāka attīstīties dabisko tiesību izpratne, kas lika salīdzināt realizēto tiesu ar ideālo, kāda bija taisna tiesa filozofu izpratnē. XVI gadsimts pieredzēja tiesiskās domas un ideju strauju attīstību kontekstā ar reliģijas, kultūras, politikas un ekonomikas būtisku transformāciju

[127] Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 97, 98.

[128] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 262, 263.

© Tiesu namu aģentūra

un uzplaukumu.[129] Tas bija nacionālas valsts nostabilizēšanās laiks Eiropā, kas izveidoja jauna tipa attiecības starp valstīm. No šī laika var runāt par nopietnu starptautisko politiku. Nacionālā valsts savā izveidē balstījās uz stingras centralizētas varas modeli – absolūtimu. Izņēmums bija Nīderlande, bet savdabīgu ceļu gāja Vācija. Lai arī viduslaiku ietekmīgās augstdzimušo ģimenes neizzuda, taču to ietekme tika mazināta ar valsts varas vienotības un suverenitātes ideju. Itālija, kas agrāk bija Eiropas tirdzniecības, intelekta un mākslas centrs, savu lomu zaudēja. Humānisms kā jauns filozofijas un tiesību zinātnes attīstības virzītājspēks nāca no Francijas, nevis no Itālijas. Itālija, kas viduslaikos un renesanses laikā bija centrs, zaudēja savu vadošo lomu. Līdztekus latīņu valodai par zinātnes un kultūras valodu kļuva grieķu un franču valoda. Itālijas varenības

---

129 Eiropa strauji pakļāva aizvien jaunas teritorijas, un tās varenība pasaulē auga. 1499.gadā *Vasko de Gama* atgriezās no ceļojuma pa Indiju, un drīz Indijas okeānā jau saimniekoja Portugāle. 1492.gadā *Kristofors Kolumbs* atklāja Ameriku, domādams, ka sasniedzis Indiju. *Magelāns* ar savu ekspedīciju no 1519.gada līdz 1522.gadam ceļoja apkārt zemeslodei. 1519.gadā *Kortess* iekaroja Meksiku, bet *Pizarro* 1533.gadā pakļāva Peru. Spāņi Centrālamerikā un Dienvidamerikā saimniekoja kā savās mājas, bet 1539.–1543.gadā Francija sev pakļāva Misisipi baseinu. No austrumiem kristīgo pasauli apdraudēja *Osmaņu impērija*, taču to sakāva pie Vīnes 1529.gadā un tā zaudēja jūras kaujā pret spāņu, venēciešu un pāvesta floti 1571.gadā.

Zelta un sudraba ieplūšana Eiropā no Centrālamerikas un Dienvidamerikas kļuva par iemeslu inflācijai, kas savukārt noveda pie nopietnām sociālām krīzēm, un, kā uzskata Anners, pie feodālās sistēmas sagruvuma. Eiropa XIV gadsimtā bija pārdzīvojusi mēra epidēmijas, taču 30 gadu ilgais karš Vācijai radīja lielākus zaudējumus nekā mēris. Vācijas iedzīvotāju skaits samazinājās par 2\3, bet ražošana – par 4\5. Tomēr jaunie ražošanas paņēmieni drīz vien kompensēja zaudējumus. Jaunas progresīvas zemes izmantošanas metodes un zemes tiesību pilnveidošanās veicināja lauksaimniecības produkcijas palielināšanos. Mehāniskās tehnikas izmantošana izraisīja pacēlumu rūpniecībā. Šajā laikā rūpniecības straujais pacēlums savā ziņā atgādināja vēlo antīko laiku, kad tika veidotas valsts varas sadarbības sistēmas ar privātekonomisko sfēru. Valsts uzņēmās kontroli pār ārējo tirdzniecību un valūtas apgrozījumu. Tiekšanās piesaistīt valstij pēc iespējas vairāk valūtas, kura iegūta izdevīgos tirdzniecības darījumos, veicināja svarīgāko eksporta nozaru strauju attīstību. Šī sistēma, kas atbilda nacionālo valstu suverēnajām interesēm, iespaidoja visas Eiropas saimniecisko dzīvi kopumā.

1494.gadā Francija uzbruka Itālijai. Turpmākajā pusgadsimtā turpinājās nepārtraukta cīņa starp Franciju un Spāniju par kundzību Itālijas teritorijā, kā rezultātā Roma tika izlaupīta un izpostīta. 1519.gadā tika ievēlēts imperators *Kārlis V*, kas tronī sekoja Ferdinandam un Izabellai (kas bija apvienojuši Aragonas un Kastīlijas karaļnamus), un kļuva par Nepālas karaļvalsts un Spānijas–Amerikas impērijas vadoni. Kārlis V pārvaldīja arī Austrijas un Burgundijas apvienoto teritoriju. Līdz ar to viņa pakļautībā atradās gandrīz vai visa Eiropas rietumu daļa, izņemot pāvesta valdījumā esošās zemes, Franciju, britu un skandināvu karaļvalstis. (Zviedrijā 1523.gadā *Gustavs Vāsa* nodibināja jaunu dinastiju, kas bija neatkarīga no Dānijas troņa).

© Tiesu namu aģentūra

vājināšanos ietekmēja arī tirdzniecības interešu pārorientēšanās no atsevišķu pilsētu kompetences uz visas valsts mērogu, kā arī no Vidusjūras mērogiem uz Atlantijas okeāna plašumiem un tālāk. Tas bija viens no iemesliem, kāpēc šajā laikā panīka Hanzas savienība.

Šis laiks saistāms ar sociālo struktūru izmaiņu sākumu Eiropā. Sabiedrības kārtu struktūra viduslaikos formāli izpaudās un filozofiski (to sekmēja arī Platona ideālā valsts) tika pamatota kā darba dalīšana starp dažādām sabiedrības grupām.[130] Šāda sociālā struktūra bija raksturīga arī senajām un antīkajām valstīm (Indijā bija varnas un kastas, kas noteica tām piederīgo darba pienākumus sabiedrības labā, vēlāk līdzīgi sabiedrību dalīja arī Grieķijā, Romā). Viduslaikos bija ierasts sabiedrības dalījums garīdzniekos, kareivjos (muižniecība), tirgotājos, zemniekos. Katra kārta sabiedrībā pildīja savas funkcijas, un šo funkciju veikšanai tai bija atbilstoši pienākumi un tiesības. Tas noteica tiesību partikulārisma būtību. Kristietības priekšstats par debesu sargeņģeļu hierarhiju un eņģeļu septiņām pakāpēm ietekmēja arī sabiedrības kārtu uzbūvi. Garīgā un laicīgā dzīve tika uzlūkotas kopsakarībā. Kārtība uz zemes bija debesu atspulgs.[131] Tāpēc reformācijas procesi baznīcā bija tik nozīmīgi sabiedrībai kopumā un tiesību izpratnei sevišķi.[132] Katrai

---

130 Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999, с. 261.

131 Ibid., с. 260–267.

132 1517.gadā tika publicētas *Mārtiņa Lutera* deviņdesmit piecas tēzes pret tirgošanos ar indulgencēm. Šī publikācija uzskatāma par reformācijas kustības aizsākumu. *Baznīcas reformas* piekritēji atzina lielu daļu Lutera pārliecību, tomēr tas nepasargāja Luteru no izslēgšanas no baznīcas 1520.gadā. Turpmāk Lutera aizstāvību nodrošināja Saksijas princis *Frederiks*, kaut gan princi Frederiku vairāk interesēja savas varas saglabāšana pār viņa pakļautībā esošajām teritorijām nekā Lutera idejas. Nemitīgie savstarpējie kari un izlīgumi sekoja cits citam, līdz 1555.gadā tika noslēgts Ausburgas miera līgums, kas noteica reliģisko kārtību Vācijā, balstoties uz *cuius regio eius religio* principu (baznīcas kārtību nosaka tas, kurš valda). Impērija šajā jomā vairs nebija noteicēja. Ikviens valdnieks varēja noteikt ticību saviem pavalstniekiem. Ausburgas miera līgums atrunāja pavalstnieku dzīvesvietas maiņu gadījumā, ja viņi nevēlējās pieņemt sava valdnieka ticību. Šveicē, kas teorētiski atradās Vācu impērijā, bet saskaņā ar 1499.gada *Bāzeles miera līgumu* bija neatkarīga federācija, reliģiskās reformas izpaudās atšķirīgi. Notika fantastiska katoļu reliģijas šķelšanās. Tā *Ulrihs Cvinglijs* no Cīrihes, kas bija *Roterdamas Erasma* draugs un ievērojams humānists, savās idejās bija kategorisks un sludināja katoļu mises un citu baznīcas formalitāšu atcelšanu. Cvinglija reformu kustība Šveicē izraisīja asas diskusijas un noveda pat līdz karadarbībai. Cvinglijs 1531.gadā tika nogalināts kaujā, kurā viņš piedalījās kā kapelāns. Šveicē tika panākta kārtība, kas ļāva katrā kantonā noteikt savu reliģiju. Zināmu ietekmi saglabāja arī Cvinglija sekotājs *Henrihs Bullingers*, kura idejas tomēr vairāk tika atbalstītas Anglijā un Ženēvā. Turpmāk reliģiskā kustība saistījās arī ar *Kalvina* vārdu, kurš savas reformas uzsāka Ženēvā 1536.gadā, kur jau valdīja protestantisms. Kalvins, pēc tautības francūzis, bija studējis tieslietas, un šo studiju ietekme vērojama viņa vēlākajās

© Tiesu namu aģentūra

kārtai, pēc šīs loģikas, bija sava Dieva dota nozīme un vieta. Katrā kārtā bija arī sava priekšnieku un padoto hierarhija. Šajā stingri noteiktajā sistēmā cilvēka sociālā vieta bija noteikta no pašas dzimšanas. Bija ierobežotas iespējas mainīt savu kārtu un vienkāršākais ceļš laicīgo kārtu pārstāvjiem bija iestāties garīdzniecībā.

Humānisms kā jauna veida domāšana izplatījās XVI gadsimtā. Īpaši jāatzīmē tā ietekme tiesību zinātņu jomā. Viduslaiku domātāji tiesības uzskatīja par sabiedriskās kārtības garantu. Humānisma laikmetā šī attieksme pret jurisprudenci tika mainīta. Humānisti attiecās pret tiesībām kā vēsturisku kategoriju, sabiedrības attīstības mērauklu. Humānisti pievērsās jurisprudencei kā ideālu tiesību zinātniskam vērtējumam.

Humānisma kustības pamati meklējami XV gadsimtā. Gan renesanses literatūrā un tēlotājmākslā, gan humānisma ideālos no jauna atdzima klasiskās grieķu kultūras vērtības.[133] Līdz ar Konstantinopoles krišanu 1453.gadā sev jaunu patvērumu rietumos meklēja daudzi grieķu domātāji un zinātnieki, kas veicināja interesi par antīko kultūru un sekmēja pievēršanos seno grieķu manuskriptu studijām. Vairāki seno grieķu sacerējumi tika izdoti no jauna, un to izplatību sekmēja grāmatu drukas tehnikas attīstība.[134]

---

idejās, jo īpaši viņa pārliecībā, ka valdniekam jābūt vienīgajam likumdevējam. Viņš bija ieguvis humanitāru izglītību, zināja latīņu un franču valodu. Kalvins bija spiests atstāt Franciju un doties uz Ženēvu, kur tajā laikā bija izplatīta Cvinglija reformācijas kustība. Jau 1540.gadā Kalvina idejas Ženēvā guva plašu atsaucību. No turienes tās izplatījās tālāk, sākotnēji uz franču apdzīvotajiem Šveices apgabaliem un tālāk uz pašu Franciju. Viens no dedzīgākajiem Kalvina ideju sludinātājiem bija skots *Džons Nokss*.

Kalvinisti izveidoja domubiedru grupas gan Francijā, gan Skotijā un Nīderlandē. Francijā kalvinisti bija pazīstami ar nosaukumu – *hugenoti.* Lai apspiestu protestantu kustību, Francijas karalis uzsāka protestantu vajāšanu.

Luters un Kalvins sludināja ļoti atšķirīgas mācības, un 1566.gadā tās nostabilizējās kā divas neatkarīgas konfesijas.

Katoļu baznīcas reformācija sākās vienlaikus ar protestantu kustību. 1534.gadā tika nodibināts *Jezuītu Ordenis* katolicisma aizstāvēšanai. Ordeni 1540.gadā atzina Romas pāvests *Pāvils III*. Lai veicinātu katoļu baznīcas ātrāku reformu un varenību, 1542.gadā Itālijas ziemeļu pilsētā Trento tika sasaukts koncils. No 1545. līdz 1563.gadam koncils noturēja vairākas sanāksmes. Rezultātā tika nostiprināta katoļu baznīcas centralizācija un vienotība un bīskapiem tika piešķirta lielāka vara pār zemāko garīdzniecību.

133 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 262, 263.

134 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 228.

© Tiesu namu aģentūra

Humānisti pievērsās tiesību analīzei no citas pozīcijas, t.i., ar vēsturisko pieeju un apziņu, ka realitāte jāvērtē empīriski un kritiski, bet sociālās pārmaiņas jāuztver kā sarežģīta parādība. Cilvēks, uzskatīja humānisti, ir vēstures veidotājs un centrālā figūra. Tiesību vēstures studiju rezultātā iegūtās atziņas, tāpat kā jaunie sasniegumi tehnikā, būtiski ietekmēja sabiedrisko domu. Sabiedrībā uzplauka pārliecība, ka ikviena cilvēka spēkos ir ietekmēt un pārveidot pasauli, kurā viņš dzīvo.

XV gadsimta sholastiķi tiecās popularizēt tā laika autoritatīvos avotus, turpretī humānisti slavināja domas oriģinalitāti un patstāvību. Individualitātes un vēstures pieaugošā loma bija saistīta arī ar nacionālo valodu nostabilizēšanos. Latīņu valoda joprojām tika studēta, bet savu lietošanu ikdienā tā pamazām zaudēja. Līdz ar to radās jauna vērtība – nacionālā identitāte. Humānisms savā būtībā bija jauna attieksme un izpausmes veids, nevis skola. Tas netiecās uzreiz tradicionālās metodes aizvietot ar radikāli jaunām, par ko pārliecināmies arī, analizējot situāciju tā laika tiesībās. Itālijā, kā arī citur, humānisma sludinātie ideāli reti tika piemēroti praktiskajā dzīvē. Arī Vācijā, tāpat kā vairumā citu valstu, romiešu tiesību recepcija notika glosatoru un konsiliatoru radītajā versijā. Humānisms tiesību jomu visvairāk ietekmēja Francijā (lai gan tas notika lēni un sākotnēji skāra tikai tiesu iekārtu). No Francijas jaunās idejas izplatījās tālāk Eiropas ziemeļu reģionos.[135]

Pirmie izcilākie humānisti, kas darbojās tiesību sfērā, bija Andrē Alciāts (1492–1553), juridiskās skolas dibinātājs Buržē,[136] un Ulrihs Cazijs (1461–1535), Freiburgas universitātes profesors un juriskonsults.[137] Tomēr jāpiemin arī viņu priekšgājēji. Jau Petrarkas (1304–1374) darbos rodami vēlākā laika uzskatu iedīgļi. Tiesību jomā kā pirmais ievērojamākais domātājs minams Lorenco Valla (1405–1457). Viņš bija retoriķis, kurš filoloģijas studiju ietvaros bija nodevies romiešu tiesību tekstu analīzei. Valla uzsvēra, ka visa pamatā ir izteiksmes skaidrība – ne tikai kā estētiska vērtība, bet kā priekšnoteikums domas skaidrībai.[138]

---

135 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 176.

136 Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 82.

137 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 262, 263; arī: *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 717.

138 Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 105–110.

© Tiesu namu aģentūra

Liela nozīme jurisprudences tālākā attīstībā bija humānisma attieksmei pret izglītību, arī juridisko. Šo procesu veicināja drukas tehnikas attīstība, kas nodrošināja plašas sabiedrības pieeju publicētajiem materiāliem. Humānisti publicēja savus sacerējumus, lai interesenti ar tiem varētu iepazīties patstāvīgi. Savās lekcijās viņi ar studentiem varēja kopīgi pārspriest studentu patstāvīgi iepriekš izlasīto materiālu. Turpretī glosatori savu mācību pārsvarā bija varējuši izplatīt tikai mutiski. Humānisti vairāk uzmanības veltīja tiesību būtības apcerei un to lomas sabiedrībā noteikšanai. Pasniedzēji un studenti izkopa izteiksmes izsmalcinātību, kas, viņuprāt, veicināja domas skaidrību un uztveres vieglumu. Humānisti uzskatīja, ka Cicerona darbs, no kura bija saglabājies tikai nosaukums – *De iure civili in artem redigendo* ("Civiltiesību piemērošana praktiskas zinātnes modelim"), uzlūkojams kā humānistu uzdevuma iemiesojums.[139]

Daudzi zinātnieki pievienojās lielā romiešu tiesību pētnieka Donella (*Donellus*, 1527–1591)[140] paustajai *Corpus iuris civilis* sistēmas kritikai. Viņi uzskatīja, ka *Corpus iuris* ir pati pilnība no satura viedokļa, bet tā sistēma ir ļoti nepilnīga. Daži humānisti, kā, piemēram, Jakobs Kuacijs (*Jakobus Cuiacius*,1522–1590), aizstāvēja šo tradicionālo teksta izkārtojuma sistēmu un pamatoja to kā vēstures diktētu kārtību, tomēr izplatītāks bija uzskats, ka romiešu tiesību traktēšanu nepieciešams pārstrādāt, priekšplānā izvirzot satura sistematizāciju.[141] Vairums humānistu, kas atbalstīja šos uzlabojumus, iestājās par Justiniāna "Institūciju" sistēmu, kam pamatā modelis – persona, priekšmets, rīcība. Duarēns (1509–1559) ieteica tiesību studijas sākt ar pamatīgu "Institūciju" analīzi. Duarēns un Donells bija pirmie, kuri atsevišķu tiesību avotu fragmentu pēctecīgu komentēšanu, kuru ieviesa glosatori, nomainīja ar sistemātisku, plānveidīgu tiesību studēšanu. Tā pilnībā tika transformēti jurisprudences apguves pamati universitātēs. Donells savu tiesību sistēmu pauda darbā *Comentarii iuris civilis*. Šī tiesību mācīšanas metode, kas tiek saukta par franču metodi (*mos gallicus*), laika gaitā pilnībā nomainīja iepriekš valdošo itāļu metodi (*mos italicus*).[142] Minēto franču sistēmu atbalstīja arī XVII gadsimta dabisko tiesību skolas piekritēji un XVIII gadsimta kodifikāciju autori, jo šķita loģiski problēmu juridiski risināt, vispirms noskaidrojot iesaistītās personas, tad tiesību priekšmetu un visbeidzot attiecīgās pušu tiesības un pienākumus.

139 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 228.

140 Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 117.

141 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 176.

142 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 263, 264.

© Tiesu namu aģentūra

Jaunu pieeju, kas balstīta uz pretstata principa, izstrādāja vācu zinātnieks Johans Althauzs (*Althusius,* 1557–1638). Viņš izdalīja materiālas un nemateriālas lietas, materiālās tālāk iedalīja kustamās un nekustamās u.tml. Savu sastādīto tiesību krājumu nodaļu nobeigumā viņš uzskaitīja izmantotos romiešu tiesību avotus, kā arī atsaucās uz citiem tekstiem un autoriem. Tomēr viņam neradās sekotāji, un paliekošāks bija viņa kā politikas zinātņu speciālista devums.[143]

Humānismam bija raksturīga klasisko vērtību, to vidū arī antīko valodu, cildināšana, kā arī vēlēšanās atklāt un saglabāt pēc iespējas vairāk šo civilizāciju liecību.[144] Tiesību jomā tas izpaudās ne tikai kā *Corpus iuris* precīza sākotnējā teksta atgūšana, bet arī visu pārējo juridisko tekstu apzināšana, kas datējami ar laiku pirms Justiniāna, kā arī Bizantijas tekstu studēšana, lai gūtu pilnīgāku ieskatu par romiešu tiesībām.

Diemžēl daži humānisti, lai pamatotu savas hipotēzes, tiecās paši sagudrot jaunus tiesību avotus. Protams, vairākums zinātnieku šādu viltus ceļu negāja. Gregors Haloanders (1501–1531) 1530./1531.gadā sastādīja un izdeva pirmo *Corpus iuris* daļu izdevumu bez glosām. Viņa rīcībā gan nebija Florencē izdoto "Digestu", tomēr viņa izstrādātie labojumi tika plaši atzīti un izmantoti. Taču pašu ievērojamāko *Corpus iuris* pārstrādāto izdevumu 1583.gadā sagatavoja Dionīsijs Gotofrēds (*Gothofredus* jeb *Godefroy,* 1549–1622).[145] Šis izdevums kalpoja par pamattekstu *Corpus iuris* studijām līdz pat XIX gadsimtam. Balstoties uz šo izdevumu, tika sarakstīti vairāki darbi gan par pašu *Corpus iuris* saturu, gan Gotofrēda komentāriem. Gotofrēda dēls Jakobs Gotofrēds (1578–1652) izstrādāja visaptverošus *Theodosian Code* komentārus un sastādīja jaunu tā izdevumu.[146] XV gadsimta franču humānistu darbs ir joprojām nozīmīgs tiesību zinātnē, jo īpaši attiecībā uz tiesību avotiem, kas radušies laikā pirms Justiniāna darbības.

Humānisti nodarbojās ar antīko laiku juridisko tekstu vēlāko izdevumu tīri gramatisku pilnveidošanu un uzlabošanu. Tas skāra gan terminoloģijas lietojumu, gan teksta stilistiku u.c. Daži zinātnieki izpelnījās kritiku par nepietiekamu tiesību tekstu modernizāciju. Humānisti uzskatīja, ka pirms

---

143 Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 169–177.

144 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. II том: Европа V–XVII вв, рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999, с. 717.

145 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 241, 242.

146 Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 111.

© Tiesu namu aģentūra

Justiniāna tiesību teksti bijuši augstvērtīgāki nekā tie, kas rakstīti pēc Justiniāna darbības. Pēc humānistu domām, likumam jābūt relatīvam, tam jāspēj mainīties līdzi sociālajām un ekonomiskajām pārmaiņām.

Humānisti uzskatīja, ka likums ir piemērojams tikai tad, kad tas atbilst esošajiem faktiem. Humānisti centās sekmēt tiesību praktisku piemērošanu, to interpretācijā ņemot talkā zināšanas par attiecīgo sociālo, politisko un juridisko kontekstu, kādā šīs tiesības radītas. Vairāki zinātnieki uzskatīja, ka antīko tiesību izskaidrošanā ir ļoti nepieciešams ņemt vērā klasiskās literatūras un antīkās civilizācijas zināšanas. Aplūkot tekstu atrauti no konteksta, pēc šo zinātnieku domām, bija barbariem raksturīga tumsonība un viduslaiku tiesību zinātnieku lielākā kļūda.[147] Tieši humānisti radīja šobrīd romāņu–ģermāņu tiesību lokā plaši lietotās tiesību piemērošanas jeb interpretācijas metodes. Līdzās glosatoru noslīpētajai gramatiskajai metodei viņi ieviesa teleoloģisko, sistēmisko un vēsturisko interpretācijas metodi.

Humānistu vidū bija arī tādi, kas klasisko studiju ietvaros tiesību studijas vērtēja zemāk salīdzinājumā ar pievēršanos klasiskajai literatūrai. Daudzi humānisti aizstāvēja uzskatus, ka tiesības ir relativitīva parādība. Tas izskaidro to, kāpēc humānisms tiesību jomā uzplauka tieši Francijā, kur tika pievērsta īpaša uzmanība vietējiem tiesību avotiem. Francijā valdīja spēcīgs nacionālisma gars kā tiesību, tā ticības un pat politikas jomā. Humānistu metodes bija vērstas uz nacionālo tiesību sistēmu attīstību.[148]

Autore secina, ka humānisms radīja jaunu nozīmīgu pieeju romiešu tiesību izpētē. Vairāki humānisti atļāvās kritiski vērtēt romiešu tiesību lomu. Viņi uzskatīja, ka viedoklis, saskaņā ar kuru vienīgais pareizais avots juridisku jautājumu risināšanā ir romiešu tiesības, ir aplams. Tajā pašā laikā viņi ievērojami vairoja zināšanas par romiešu tiesību vēsturi un izpratni. Noliedzot romiešu tiesību unikalitāti un neuzskatot tās par vienīgo tiesību avotu, humānisti tomēr atzina to lielo nozīmi. Humānisti romiešu tiesībās saskatīja tiesību principu avotu. Humānisti piedēvēja cilvēka prātam spējas un varu kritiski vērtēt tiesību avotus, kas bija XVII gadsimta dabisko tiesību doktrīnas raksturīga iezīme. Tika pārvērtētas mācību metodes, kā rezultātā radās jauna tradīcija jurisprudences pasniegšanā un interpretācijā, kā arī sekmēta nacionālo tiesību izveide. Pieaugošā nacionālās identitātes apziņa veicināja nacionālo tiesību autoritātes pieaugumu, kā arī nacionālo valodu izplatību.

---

147 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 176, 177.

148 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 264.

© Tiesu namu aģentūra

7. Romiešu tiesību recepcija

Ar romiešu tiesību recepciju saprot romiešu tiesību pārņemšanu un izmantošanu praksē kontinentālās Eiropas valstīs. Tā ir romāņu–ģermāņu tiesību saimes valstis apvienojoša pazīme. Tiesību vēsturē, runājot par romiešu tiesību recepciju kontinentālajā Eiropā, lielākoties tiek izdalīti trīs recepcijas posmi:

No barbaru valstu veidošanās Eiropā agrajos viduslaikos līdz XIII gadsimtam. Šajā posmā barbaru valdnieki attiecībā uz saviem pavalstniekiem romiešiem piemēroja romiešu tiesības, bet, pieņemot savus likumus, izmantoja romiešu tiesību institūtus vai principus. Turklāt jāmin, ka ne visi tiesību vēsturnieki ir vienisprātis par to, vai tas būtu ietverams romiešu tiesību recepcijas procesā.

XII–XVII gadsimts ir saistīts ar romiešu tiesību studijām universitātēs, tātad ar glosatoru, konsiliatoru un humānistu darbību gan zinātnē, gan juridiskajā praksē. Šī posma ietvaros, XIV un XV gadsimtā, romiešu tiesības kontinentālajā Eiropā tika atzītas par spēkā esošām. Tās tika recipētas, vai nu pielāgojot sava laika tiesiskajai realitātei kā Francijā, vai pilnībā pārņemot – kā Vācijā.

Pēc XVII un XVIII gadsimta revolūcijām Eiropas valstu tiesībās tika pārņemti romiešu tiesību institūti, struktūra, loģika, pats romiešu tiesību gars. Te par piemēru var minēt 1804.gada Francijas civilkodeksu (tā saukto Napoleona civilkodeksu). Romiešu tiesības plaši tika izmantotas XIX gadsimtā, veidojot mūsdienu tiesību nozares un sistēmu. Trešais posms gan netiks aplūkots šajā grāmatā, jo tas neattiecas uz viduslaiku tiesībām.[149]

Galvenais iemesls, kas noteica nepieciešamību pēc romiešu tiesību stāšanās spēkā XIV un XV gadsimtā, bija spēkā esošo tiesību neatbilstība ekonomiskās dzīves prasībām. Feodāli sašķeltā valsts un tajā valdošais tiesību partikulārisms, kurā katra teritorija un sociālā grupa dzīvoja pēc savām tiesībām, kavēja sociālo attīstību un ekonomisko uzplaukumu. Romiešu tiesības savukārt ar juristu zinātnieku, t.i., glosatoru, konsiliatoru starpniecību no universitātes katedrām arvien plašāk iespiedās tiesiskajās attiecībās, kļūstot par vēl vienu, kaut arī universālu, tiesību sistēmu saskaldītajā tiesiskajā realitātē.

[149] Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 25., 26.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Romiešu tiesību recepcija dažādās Eiropas valstīs gāja atšķirīgus ceļus. Tā romāņu teritorijās (Itālijā, Spānijā, Dienvidfrancijā), kur bija aizsākusies arī universitāšu dibināšanās, romiešu tiesības nebija krasā kontrastā ar vietējām paražām, un romiešu tiesību ietekme pieauga pakāpeniski. Itālijā XI gadsimtā langobardu tiesību skola paziņoja, ka romiešu tiesības ir *lex generalis omnium,* tāpēc tās jebkurā gadījumā var piemērot, aizpildot "robus" vietējās tiesībās. Spānijā pēc "Alarika breviāra" atcelšanas spāņu juristi pasludināja romiešu tiesības par taisnīguma (*aequitas*) iemiesojumu un kā tādas uzskatīja par saistošām tiesnešiem.[150]

Liela nozīme romiešu tiesībām bija arī Francijā, kuras dienvidu puse – rakstīto tiesību zemes – tās plaši izmantoja. Tiesību vēsturnieki ir atraduši XII gadsimtā Provansas dialektā pierakstītus norādījumus vietējiem tiesnešiem (*lo codi*), kuri bija tapuši glosatoru skolas ietekmē. Viduslaikos Dienvidfrancijā pielietoja Justiniāna kodifikāciju. Arī valsts ziemeļos, paražu tiesību zemēs, šajā posmā bija jūtama romiešu tiesību ietekme, kura izplatījās no Orleānas, bet vēlāk arī no Parīzes universitātes. Romiešu tiesību principi ietekmēja vietējās paražu tiesības, kas atspoguļojas, piemēram, lēņu tiesību paražu krājumā *Coutumes de Beauvaisis*. Krājumu sastādīja Filips de Bomanuārs (1250–1296) 1283.gadā, ietverot tajā "Bovē novada paražas".[151] Tā kā universitāšu absolventi, romiešu tiesību zinātāji Francijā kļuva gan par tiesnešiem, gan ierēdņiem, gan karaļa padomniekiem, tad romiešu tiesību ietekme bija jūtama gan tiesas spriedumos, gan karaļa ordonansēs. Francijai specifiski ir tas, ka tiesneši romiešu tiesības uzskatīja par "*ratio scripta*", bet neuzskatīja par spēkā esošām tiesībām.[152] Romiešu tiesības palīdzēja tuvināt valsts ziemeļu un dienvidu tiesības, līdz valsti pilnībā juridiski apvienoja 1804.gada *Codi Civil* (Francijas civillikums).[153]

Arī Anglijai, kura gan neiekļaujas romiešu tiesību recepcijā, vispār nav izdevies izvairīties no romiešu tiesību ietekmes. Jau XII gadsimtā glosators Vakārijs sāka Anglijā mācīt romiešu tiesības. Anglijas juridiskās universitātes neatpalika no kontinentālās Eiropas mācību iestādēm. Tāpēc nav brīnums, ka angļu juristu Ranalfa de Glanvila[154] un Henrija

---

150 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 270.

151 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 293–297.

152 Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 45.

153 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 270.

154 Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 264.

© Tiesu namu aģentūra

Braktona darbos atrodama romiešu tiesību ietekme un pat citāti.[155] Tā Braktons savā traktātā minēja ap 500 citātu no "Digestām". Turklāt viņš citēja bez atsaucēm.[156] Tas ietekmēja arī šajā posmā izstrādātās Anglijas karaliskās vispārējās tiesības (*common law*). Īpaši jāuzsver, ka tieši Braktons tika uzskatīts par Anglijas vispārējo tiesību principu radītāju.[157] Cits ceļš, pa kuru Anglijā ienāca romiešu tiesību ietekme, bija kanoniskās tiesības, kuras ievērojami tuvinājās romiešu tiesībām glosatoru un dekrētistu darbības rezultātā. Jāpiemin arī tas, ka kanonisko tiesību pirmsākumi radās Romas impērijā. Tas, protams, atspoguļojās vēlākajās tiesību normās, kuras bija tapušas jau pēc impērijas sabrukuma. Tāpēc nešaubīgi varam teikt, ka romiešu tiesības ir ietekmējušas arī Anglijas tiesības, lai arī šī ietekme ir izpaudusies citādi un bijusi vājāka nekā kontinentālajā Eiropā.

Specifiski romiešu tiesību recepcija norisa Vācijā, kas uzskatīja savu valsti par Romas impērijas tiešu pēcteci un mantinieci. Savukārt šīs impērijas ķeizari tika uzskatīti par Romas impērijas valdnieku pēctečiem ar visām no tā izrietošām juridiskajām sekām. Justiniāna kodifikāciju šeit uzskatīja par nacionālo tiesību avotu, bet Vācu Svētās Romas impērijas imperatoru pieņemtos likumus pievienoja kodifikācijai. Kā pamatoti rakstīja krievu tiesību vēsturnieks Josifs Pokrovskis, šī fikcija noteica īpašo romiešu tiesību recepciju Vācijā. Vācijā romiešu tiesības tika atzītas par spēkā esošām nacionālām tiesībām.[158] Vācu tiesību vēsturnieki to sauc par *Vollrezeptoin* jeb *Totalrezeption,* kas latviski nozīmē pilnīgo jeb totālo recepciju. Tā saistīta ar XV gadsimta otro pusi un XVI gadsimtu. Liela nozīme, tāpat kā citur Eiropā, šajos procesos bija universitātēm. Sākotnēji vācu studenti studēja Itālijas un Francijas universitātēs, bet no XIV gadsimta tika dibinātas vācu universitātes. 1348.gadā ķeizars Kārlis IV pēc Parīzes universitātes modeļa Prāgā nodibināja pirmo vācu juridisko universitāti. Tai sekoja Vīnes universitātes dibināšana 1365.gadā, Heidelbergas –1386.gadā, Ķelnes – 1388.gadā un daudzu citu universitāšu darbības uzsākšana, kas strauji palielināja vācu profesionālo juristu skaitu.[159] Tam sekoja plaša profesionāļu iesaistīšanās tiesu darbā. Laika gaitā profesionāli juristi

---

155 Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 291.

156 Ibid., с. 127.

157 Ibid., с. 427–429.

158 Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 271.

159 Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999, S. 106–108.

© Tiesu namu aģentūra

aizvien vairāk izspieda no tiesas spriešanas neprofesionālos tiesnešus, paražu tiesību zinātājus – šefenus. Sākumā studējušie juristi bija tikai protokolisti, notāri, prokuratori, kā tas uzskatāmi redzams viduslaiku vācu pilsētu grāmatās, bet ar laiku tie ieņēma arī tiesnešu amatus. Liela nozīme romiešu tiesību iedzīvināšanā Vācijā bija ķeizara Maksimiliāna I (*Maximilian I,* valdīja 1493–1519)[160] Frankfurtē 1495.gada 31.oktobrī dibinātajai impērijas tiesai (*Reichskammergericht*), kuru veidoja 16 locekļi. Puse no tiesnešiem bija studējuši juristi, bet otrus astoņus tiesnešus vēlēja no romiešu tiesību zinātāju vidus. Tiesās tiesāja, pamatojoties uz impērijas kopējām tiesībām jeb romiešu tiesībām. Vācu pašu paražas tika izmantotas tikai kā papildavots.[161]

Lauku apvidos dzīvojošos vāciešus pilnībā apmierināja paražu tiesības, kuras bija apkopotas oficiālos vai privātos pierakstos, jo to veidotās tiesiskās attiecības bija diezgan stereotipas un konservatīvas. Savukārt impērijas valdniekiem, inteliģencei, kā arī tirgotājiem un pilsētniekiem, kuri ņēma aktīvu dalību jauna tipa politiskajās un saimnieciskajās attiecībās, bija nepieciešams jaunajām attiecībām atbilstošs tiesiskais risinājums.[162] Zemniecība un lauku muižniecība pretojās romiešu tiesību piemērošanai, jo romiešu principi bieži bija pretēji paražu tiesībās noteiktajam. Spilgts piemērs bija romiešu mantošanas tiesības, kuras pilnīgi atšķirās no ģermāņu paražām. Ģermāņu paražu tiesībās mantojumu dalīja pēc principa "*so viel Mund, so viel Pfund* " ("katrai mutei pa daļai"). Mantojumu dalīja "uz galviņām". Bērni mantojot stājās sava mirušā tēva vai mirušās mātes vietā, un to daļu, kura piekrita viņu tēvam vai mātei, bērni sadalīja savā starpā. Reizē ar romiešu tiesībām ienāca arī *ius representationis* (pārstāvēšanas tiesības), saskaņā ar kurām mantoja tikai dzīvie pirmās pakāpes radinieki, bet, ja tādu nebija, tad dzīvie otrās pakāpes mantinieki utt. Šis romiešu tiesību princips 1498.gadā Freiburgas impērijas sapulcē tika atzīts par Vācijai derīgu un saistošu.[163] Tas noveda pie zemnieku sacelšanās 1525.gadā, kurā zemnieki prasīja tiesības dzīvot pēc vecajām tiesībām, atcelt romiešu tiesības un

[160] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 547.

[161] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 228–230.

[162] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 269.

[163] "Ka bērni un mazbērni sava tēva vai mātes māsu un brāļu mantojumā atstātus īpašumus un mantu manto sava tēva un mātes vietā, tam, pēc skaidriem un vispārējiem ķeizara likumiem, jābūt atļautam neatkarīgi no paraduma, kas varētu dažās vietās būt ar to pretrunā. Tad mēs šo paradumu kā labumam, likumam un taisnīgumam neatbilstošu un nepiemērotu atceļam un iznīcinām."

© Tiesu namu aģentūra

aizdzīt visus tiesību doktorus.[164] Taču, protams, tautas protesti nemainīja romiešu tiesību piemērošanu Vācijā. Romiešu tiesības tika piemērotas tādas, kādas tās bija glosatoru un konsiliatoru darbos, ievērojot principu: "ko neatzīst glosa, to neatzīst arī tiesa" ("*quod non agnoscit glossa, non agnoscit curia*").[165]

Romiešu tiesību recepcija un kanoniskās tiesības bija tie tiesiskie elementi, kuri juridiski apvienoja viduslaiku Eiropu, gan apvienojot katru atsevišķu valsti tiesību partikulārisma laikā, dodot kopīgu taisnīguma un tiesību izpratni, gan Eiropu kopumā, ieviešot vienotu juridisko terminoloģiju, vispārējus tiesību principus, institūtus un struktūru.[166] Romiešu tiesību studijas pārtapa par tiesību studijām vispār, un Eiropā tiesības tika mācītas pēc vienas kopējas sistēmas – *mos gallicus–italicus*, kuru ieviesa konsiliatori.[167] Tā rezultātā izveidojās romāņu–ģermāņu tiesību saime.

[164] Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998, с. 269.

[165] Ibid., с. 273.

[166] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 372, 373.

[167] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 87.

© Tiesu namu aģentūra

VI. Pilsētu tiesības

1. Pilsētu tiesību jēdziens

XI un XII gadsimtā Eiropā izveidojās tūkstošiem lielāku un mazāku pilsētu. Tas vienlaikus notika gan Ziemeļitālijā, gan Flandrijā, gan Francijā, gan Normandijā, gan Anglijā, gan vācu grāfistēs, gan citās Eiropas vietās. Pilsētas veidojās it kā stihiski, bet vienlaikus arī likumsakarīgi, laužot iepriekš valdošos ekonomikas, politikas un tiesību principus Eiropā. Jaunas pilsētas dibinājās jau pirms tam, kad teritorija, kurā tās atradās, ieguva skaidru politisko statusu ar noteiktu piederību kādam senjoram. Pilsētas savā starpā bija daudz tuvākas (gan juridiski, gan ekonomiski) nekā pilsēta un tā zeme (apvidus), uz kuras jaunā pilsēta nodibinājās.[1]

Izveidojās jauna tipa sabiedrība, kas bija organizēta pēc jauniem principiem, t.i., pilsoņu jeb namnieku (no vācu valodas ir aizgūts termins "birģeri") komūna. Pilsētas savu dzīvi sāka balstīt uz tiesību izpratni, kuru līdz tam nepazina. Nosakot saviem pilsoņiem juridisko statusu, pilsēta par pamatu ņēma teritoriālo, nevis kārtas principu (lai arī pilsētām attīstoties, šis teritoriālais princips tika arvien vairāk kombinēts ar kārtu principu). XIII–XIV gadsimtā pilsētas jau bija pilnībā noformējušās kā juridiskas personas ar pavisam noteiktu tiesībspēju un rīcībspēju.[2] Tām bija sava pašpārvalde jeb municipalitāte un autonomija.

Protams, tās nav pirmās pilsētas pasaules vēsturē. Viduslaiku Eiropas pilsētas modeļa priekštece zināmā mērā bija grieķu polisa. Homēra laikā ar vārdu "polisa" apzīmēja aizsargātu, norobežotu vietu, kas pamazām kļuva par ekonomisku un administratīvu centru. Grieķijas arhaiskajā laikā (VIII–VI gadsimtā pirms Kristus dzimšanas) jēdziens "polisa" ieguva jaunu jēgu. Tā laika polisa apzīmēja pilsētvalsti, kuras robežas noteica pilsēta, un tās kontrolēto teritoriju ārpus pilsētas mūriem, un pilsoņu kolektīvu, kas respektēja šo valsti.[3]

---

[1] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 336.

[2] Planitz H. *Die Deutsche Stadt im Mittelalter*. – Köln, 1954, S. 295.

[3] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 156.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Vienkāršoti vārdu "polisa" var tulkot kā "pilsēta–valsts", uzsverot tās nelielos apmērus un organizāciju ap vienotu centru. Saskaņā ar pašu grieķu autoru viedokli polisa pirmām kārtām bija pilsoņu kolektīvs – īpaša cilvēku kopības forma. Pēc Aristoteļa domām, polisa bija augstākā iespējamā cilvēces kopdzīves forma. Attīstība, pēc Aristoteļa viedokļa, noritēja no saimes (*oikia*), kas bija pirmā cilvēku kopdzīves organizācijas forma, uz ciematu (*komi*) un tālāk uz polisu. Ja divas pirmās kopdzīves formas nodrošināja tikai indivīda fizisku eksistenci, tad polisa sniedza indivīdam arī tikumisku dzīvi.

Polisas centrs bija laukums, kurā norisēja visa sabiedriskā dzīve (arī viduslaiku pilsētas veidojās ap laukumu – tirgus laukumu pie baznīcas, kuram bija daudz funkciju: te tirgojās, izpildīja sodus noziedzniekiem, publiski paziņoja svarīgākos jaunumus, teiksim, rātes lēmumus). Visi svarīgākie notikumi norisinājās publiski un atradās visu pilsoņu kontrolē. Tā tas bija arī Eiropas pilsētās no XI gadsimta līdz XIII gadsimtam. Pilsoņu kolektīva ekonomiskais pamats polisā bija noteikta īpašuma forma – relatīvi patstāvīgs polisas kopīpašums. Praktiski šis kopīpašums veidojās no atsevišķiem pilsoņu privātīpašumiem. Visiem pilsoņiem bija tiesības uz zemi polisā. Arī namniekiem viduslaiku pilsētās visiem bija nekustamais īpašums – gruntsgabali, kas nodrošināju viņu pilntiesību (arī politisko) pilsētā. Pati polisa kā pilsoņu kolektīvs bija augstākais zemes īpašnieks, kas nodrošināja atsevišķu pilsoņu īpašuma tiesības. Polisas pilsoņu loks sakrita ar zemes īpašnieku loku, jo tikai zemes īpašnieks varēja būt pilntiesīgs pilsonis. Tieši tādi paši noteikumi tika izvirzīti arī viduslaiku pilsētās, kur par pilntiesīgiem pilsoņiem uzskatīja tos, kam bija gruntsgabals pilsētā.

Polisas un pilsoņu saimes ekonomiskā uzbūve bija veidota uz brīvības principa pamata. Ar brīvību saprata politisko un ekonomisko neatkarību, patstāvību. Šī principa grieķiskais nosaukums ir autokrātija (*autarkeia*), un ar to saprata neatkarību, kas izrietēja no pašnodrošināšanās, t.i., saimes vai polisas spējas pašai sevi nodrošināt ar eksistencei visu nepieciešamo.

Saskaņā ar šo principu par brīvu cilvēku tika uzskatīts tikai tas cilvēks, kurš bija ekonomiski neatkarīgs. Zaudējot ekonomisko brīvību, patstāvību, cilvēks, saime vai pat polisa zaudēja arī politiskās tiesības.

No tā izrietēja, ka ekonomiskās tiesības bija saistītas ar politiskajām tiesībām, turklāt vēl jāmin, ka polisā bija vienota politiskā un militārā vara, jo tautas zemessardzes funkcijas pildīja tautas sapulce, kas bija galvenā politiskās varas institūcija polisā.

© Tiesu namu aģentūra

Romas kultūra savā attīstībā ļoti daudz aizguva no grieķiem.[4] Arī par romiešu kultūras pamatu kļuva antīkā pilsoņu kopiena (romieši to dēvēja par *civitas*). Taču pastāvēja ievērojamas atšķirības starp grieķu polisu un romiešu *civitas*. Pirmo var raksturot, citējot Temistoklu, ka: "valstis ir cilvēki, un nevis mājas." Grieķu polisā valdīja pilntiesīgā tauta. Savukārt romiešu *civitas* politiķi valdīja tautai, un nevis ar tautas starpniecību. Pretēji Grieķijai, kur katrs pilsonis jutās līdzatbildīgs par valsts labklājību, Romā atbildības nesēji bija amatpersonas, kas bija vienīgie valsts varas nesēji no brīža, kad uzsāka amatpienākumu pildīšanu. Romas idejas par varu ņēma virsroku Eiropā XIV un XV gadsimtā, kad daudzās pilsētās visu varu savās rokas pārņēma pilsētas dome jeb rāte.[5]

Romas amatvīru neatkarību noteica likumi un uz morāli balstīta savas misijas apziņa, kas deva viņiem plašas tiesības izmantot piespiedu līdzekļus pret pilsoņiem, tostarp tiesības lemt par pilsoņu dzīvību un nāvi, kas grieķiem bija tautas sapulces ekskluzīvā kompetencē. Pilsoņiem attiecībā pret amatvīriem bija jādemonstrē cieņa, kas tiem pienācās kā *maiestatas populi romani* – romiešu tautas diženuma iemiesojumam. Bargi sodi likumos bija paredzēti par amatvīru aizskaršanu. Arī 1417.gada Hanzas savienības recesos pausta tīri romiska ideja, ka "neviens pilsonis nedrīkst organizēt sacelšanos un aicināt pagastu pret rāti". Tas bija pilnīgi pretējs viedoklis par valsts varu, salīdzinot ar demokrātiskajām grieķu idejām, pēc kurām amatvīri bija tikai tautas pilnvarotie, nevis neatkarīgi tautas pārvaldnieki.

Ja grieķu pilsētas bija neatkarīgas (suverēnas) pilsētvalstis, kas sevi pašas arī nodrošināja, un polisas bija vienādas pēc sava juridiskā statusa (protams, formāli, jo bija politiski ietekmīgākas, spēcīgākas, bagātākas polisas – Atēnas, Sparta, un politiski mazāk ietekmīgas, kuru nosaukumus sabiedrības lielākā daļa vairs neatceras), tad Romā bija pilsētas, un bija pilsētu pilsēta – Roma. Roma bija metropole, bet pārējās pilsētas atradās provincēs un tāpēc nebija salīdzināmas (arī juridiski nebija samērojamas) ar metropoli, jo tās bija atkarīgas. To galvenais uzdevums bija funkcionēt kā administratīviem impērijas varas centriem provincēs, tāpēc tās pārvaldīja centra iecelti vietvalži – impērijas ierēdņi.

Ja runājam par viduslaiku Eiropas pilsētām, tad, lai gan daudzas no tām veidojās uz seno romiešu pilsētu drupām, tās bija tuvākas grieķu

[4] Тарнас Р. *История Западного мышления*. – Москва: Крон-Пресс, 1995, с. 77, 78.

[5] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 157.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

polisām, jo viduslaiku pilsēta pirmām kārtām veidojās kā ekonomisks, nevis militārs centrs (izņemot krustnešu pilsētu Marijenburgu). Par pilsoņiem – namniekiem – kļuva tie, kuriem bija gruntsgabali pilsētas teritorijā, tātad politiskās tiesības izrietēja no ekonomiskajām. Visām viduslaiku pilsētām bija statūti, kuros vismaz pirmajos gadsimtos pēc pilsētas dibināšanas (XII–XIII gadsimtā) kā varas nesējs bija minēta namnieku komūna[6] (protams, ciktāl to atļāva pilsētas statuss, jo sākotnēji pilsētas veidojās kā juridiski atkarīgas).

Viduslaiku Eiropas pilsētām (vismaz sākotnēji) nebija grieķu pilsētu brīvības, jo tās dibinājās (vai tās dibināja zemes kungs) uz juridiski atkarīgas zemes, un arī ne visi pilsētnieki bija juridiski neatkarīgi. Tās pilsētas, kuras laika gaitā ieguva neatkarību vai vismaz ieguva daļēju brīvību uz privilēģiju pamata, to izcīnīja sūrās un ilgstošās cīņās.

Pēc tam, kad V gadsimtā krita Rietumromas impērija, panīka arī tās pilsētas, un jau IX gadsimtā Eiropā pilsētu praktiski vairs nebija. Tikai Dienviditālijā, kura lielākoties atradās Bizantijas teritorijā, saglabājās tādas Romas impērijas pilsētas kā Neapole, Salerno, Sirakūzas, Palermo. Rietumeiropā bija saglabājušās atsevišķas Romas ostas (Venēcija un Duvra) un atsevišķas pilsētas tirdzniecības krustcelēs (Ķelne, Milāna, Londona). Taču arī šie centri bija degradējušies un no pilsētām transformējušies tirgotāju apmetnēs pie cietokšņa.

Līdz 1000.gadam pilsētnieki (ja viņus par tādiem var uzskatīt) Eiropā pamatā pārtika no lauksaimniecības. Protams, bija arī tirgotāji un bruņinieki, kā arī augstmaņi, taču šie pilsētnieki bija mazākumā, bet amatnieku tikpat kā nebija. Pilsētas vienkārši bija lieli ciemi, kuru iedzīvotāju vidū bija dažas tirgotāju un karavīru ģimenes.[7] Šīs pilsētas arī politiski un juridiski nebija nošķirtas no lauku teritorijām ap tām, un pilsētniekiem nebija sava juridiskā statusa, kā arī viņi nebija uzskatāmi par atsevišķu juridisku vienību – pilsētniekiem, bet gan par piederīgiem

[6] Tā, piemēram, *Bovē pilsēta* XII gadsimtā saviem pilsoņiem izcīnīja īpašas privilēģijas. Komūna Bovē pilsētā tika izveidota XI gadsimta beigās. Pēc 40 gadus ilgušiem konfliktiem starp pilsoņiem un bīskapa varu karalis *Ludviķis VI* 1122.gadā tai ar hartu piešķīra privilēģijas, ar kurām pilsētā bija atzīta komūnas vara. Hartā bija 17 punkti. Lūk, daži no tiem: "visiem cilvēkiem (kas dzīvo) pilsētas mūros vai piepilsētās ir jādod zvērests komūnai; ja cilvēks, kurš ir zvērējis komūnai, tiek aizskarts, viņš iesniedz sūdzību komūnas vecākajiem, lai tie vēršas pret aizskārēja personu un īpašumu (..)." Šajos punktos ir noteikta pilsoņu vienlīdzība komūnas tiesas priekšā.

[7] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 337.

© Tiesu namu aģentūra

pie atsevišķām kārtām. Šāda pilsēta nebija juridiski vienota telpa, un tas traucēja tās uzplaukumu.

Līdz XI gadsimtam Eiropā eksistējošās pilsētas būtiski atšķīrās no to pēctecēm, jo tām nebija pilsoņu – namnieku un pilsētas pašpārvaldes – municipalitātes. Tāpēc ir vēsturnieki, kuri, kā Bermans, uzskata, ka līdz X gadsimtam Eiropā īstu pilsētu nebija. Par pilsētas pazīmēm viņi izvirza:

1) pilsētnieki nepārtiek no zemes apstrādāšanas, bet gan no tirdzniecības;
2) pilsētnieki veido juridiski vienotu sabiedrību.[8]

Jaunās pilsētas, kuras radās viduslaikos, nebija veco Romas pilsētu tiešas pēcteces (vienīgais izņēmums bija pati Roma) pat tad, ja veidojās uz to drupām.

Tagad sīkāk tieši par viduslaiku pilsētām un to tiesībām. Šis uzdevums nav no vieglajiem, jo divu gadsimtu laikā (XI–XIII gadsimtā) izveidojās vairāki simti pilsētu, to vidū arī Rīga un citas Latvijas pilsētas. Šīs pilsētas var iedalīt grupās pēc diviem kritērijiem. Pirmo grupējumu var veidot pēc pilsētas dibinātāja statusa un pilsētas atkarības, par pamatu ņemot XIX gadsimta vācu tiesību vēsturnieka Ernesta Teodora Gaupa dalījumu, un otro dalījumu var izdarīt, ņemot par pamatu pilsēttiesības.[9] Gaups izdalīja sekojošas viduslaiku pilsētu grupas:

1. Pilsētas ar bīskapa pārvaldi. Pilsētas ar bīskapa pārvaldi (arī Rīga, kuru 1201.gadā dibināja bīskaps Alberts) bija tās, kuru pirmsākumi meklējami bīskapijā, vai arī pilsētas kļuvušas atkarīgas no bīskapijas turpmākās attīstības gaitā. Bīskapa rokās bija divu veidu tiesības – no vienas puses, viņš bija senjors (zemes kungs) savā bīskapijā attiecībā uz brīvajiem un nebrīvajiem ļaudīm, no otras puses, bīskaps bija ķēniņa vasalis un augstākais noteicējs pār pilsētu, formāli juridiski viņš bija ķēniņš, kurš iecēla pilsētas ierēdņus – fogtus. Fogtu kompetencē atradās tiesas vara pilsētā. Ar laiku šīs ķeizara tiesības pārgāja vai nu bīskapa rokās, vai arī pilsēta atbrīvojās no jebkādas atkarības un kļuva par brīvpilsētu. Īpaši lielās pilsētas (Ķelne, Rēgensburga) sīvi cīnījās pret bīskapa varas palielināšanos pār pilsētu un pilsētniekiem.

[8] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 337.

[9] Gaupp E.T. *Deutsche Stadtrechte des Mittelalters*. – Breslau, 1851, S. XVI.

© Tiesu namu aģentūra

2. Ķeizara pārvaldes jeb impērijas pilsētas. Šīs pilsētas atradās uz impērijai piederošas zemes un pilnībā bija ķeizara fogta pārvaldē. Ķeizaram pilsētā piederēja tiesas vara un tiesības iesaukt pilsoņus armijā – šeit minamas Berna, Frankfurte pie Mainas, Dortmunde, Nirnberga u.c.

3. Firsta pārvaldes pilsētas. Firsta pārvaldes pilsētas cēlušās no apdzīvotām vietām ap laicīgo grāfu pilīm, kurām grāfi vēlāk kaut kādu iemeslu dēļ ir piešķīruši pilsētas tiesības. Tā 1288.gadā bīskaps Evenhards no Minsteres piešķīra pilsētas tiesības pilij Halterenai. Otrs veids firsta pārvaldes pilsētām ir dibinātās pilsētas. Tās tika dibinātas vietās, kur iepriekš apdzīvota vieta nav bijusi, taču ekonomisku vai politisku iemeslu dēļ zemes kungs uzskatīja par nepieciešamu šajā vietā dibināt pilsētu. Šādas pilsētas tālredzīgi zemes kungi parasti dibināja politiski izdevīgā vietā, lai nostiprinātu savu varu kādā teritorijā, kas nebija pilnīgi uzticama, ieceļot tajā "svešķermeni" – pilsētu. Tajā dzīvoja nevis pēc vietējām zemes tiesībām (paražu tiesībām, kas raksturīgas attiecīgai teritorijai), bet gan pēc zemes kunga noteiktām privilēģijām. Pilsētu apdzīvoja zemes kungam pateicīgie (par īpašo statusu un no tā izrietošajām tiesībām) namnieki. Tika izraudzītas arī ekonomiski izdevīgas vietas, kas atradās pie dzīviem tirdzniecības ceļiem vai, vislabāk, to krustpunktā. Tā, piemēram, 1159.gadā hercogs Heinrihs Lauva (*Heinrich d. Löwe,* 1129–1195)[10] dibināja Lībeku.

Vietu, kur bija paredzēts dibināt pilsētu, parasti atzīmēja ar īpašu zīmi (vāc. *Weichbild*), kuru veidoja krusts un zobens vai cimds (varas simboli), un Rolanda kolonna – karaļa varas simbols (vēlāk šis vārds ieguva citu jēgu un sakšu apdzīvotajās teritorijās ar to saprata pilsētas pašvaldību, pilsētas tiesības. Vēlāk, transformācijai turpinoties, ar *Weichbild* saprata Magdeburgas tiesības).

Pilsētas dibināšanā var izšķirt divas stadijas:

- *de iure*. Pilsētas dibinātājs pieņēma normatīvu aktu, ar kuru tika noteikts pilsētas juridiskais statuss. Piemēram, Heinriha Lauvas privilēģijas, dibinot Lībeku, 1159.gadā *Iura civitatis, Honestissima* un 1163.gadā "Heinriha privilēģija" (*Heinrichsprivileg*);
- *de facto*. Pilsētas dibinātāja pilnvarotās personas noteica pilsētas areālu un veica šīs teritorijas parcelēšanu (zemes sadalīšanu gruntsgabalos). Tālāk sekoja parceļu iedalīšana nākamajiem pilsētniekiem. Pie tam šiem pilnvarotajiem, kuri faktiski dibināja

[10] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 535.

© Tiesu namu aģentūra

pilsētu, kaut arī juridiskā pilsētas dibinātāja uzdevumā, pienācās dibinātāju daļas (zemesgabali, kurus viņi paši sev izvēlējās). Šiem faktiskajiem dibinātājiem bija tiesības atlīdzības veidā par pilsētas tapšanā ieguldīto darbu ņemt dalību tiesā un citās pilsētas institūcijās. Gandrīz vienlaikus tika veidots pilsētas normatīvais pamats un pati pilsēta.[11]

Pilsētas dibinātajam (arī tas, kurš apdzīvotai vietai piešķīra pilsētas tiesības, bija uzskatāms par pilsētas dibinātāju) piederēja divas būtiskas tiesības attiecībā uz savu pilsētu:

- pilsoņu iesaukšana armijā;
- tiesas vara pilsētā.

Sevišķi spilgti šīs pilsētkunga tiesības atainotas Freiburgas 1120.gada pilsēttiesībās. Te minēts, ka pilsētkungam pieder īpašumtiesības uz pilsētu un viņš ievāc nodokļus no pilsētniekiem, turklāt viņam bija īpaša privilēģija – viņa *comicia* (pēc H. Šreibera – *civitatem*), ko E.T.Gaups skaidroja kā tiesības būt pilnīgam noteicējam sev piederošajā apgabalā.[12]

Šīs trešā tipa pilsētas E.T.Gaups gan nosauca par firsta pārvaldes pilsētām, taču ar atrunu, ka ne visiem šādu pilsētu kungiem bija firsta tituls. Daudzas pilsētas dibinājuši grāfi un citi brīvie kungi vai pat to vasaļi, kuri saņēmuši īpašas privilēģijas no saviem senjoriem. Tā, piemēram, Lipštati 1210. vai 1211.gadā dibinājis Bernhards fon Lipe, kurš agrāk ir bijis viens no Heinriha Lauvas armijas vadītājiem.

E.T.Gaups savā iedalījumā nav minējis ceturto pilsētu tipu – brīvpilsētas, jo visas pilsētas tika dibinātas kā atkarīgas. Savu brīvību tās izcīnīja vēlāk, atbrīvojoties no pilsētkungu varas. Brīvpilsētas bija brīvas no nodokļiem, nodevām un pienākuma piegādāt karaspēku. Brīvpilsētu vidū var minēt Frankfurti pie Mainas, Vromsu u.c.

Otrs viduslaiku pilsētu dalījums veicams pēc to pilsēttiesībām. "Pilsēttiesības kā likums veidojas uz tās vai citas zemes attiecīgo zemes tiesību bāzes. Šajā gadījumā valsts tiesības līdz pat XIII gadsimtam varētu tikt uzskatītas par tautas tiesībām," uzskata E.T.Gaups.[13] Šim viedoklim piekrīt arī Arveds Švābe: "Kā savā laikā cilts jeb tautas tiesības tika teritorializētas par zemestiesībām, tā XII–XIII gadsimtā namnieki

[11] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 6.lpp.

[12] Gaupp E.T. *Deutsche Stadtrechte des Mittelalters*. – Breslau, 1851, S. XVI.

[13] Ibid., S. XVI.

© Tiesu namu aģentūra

urbanizē zemes tiesības, pārstrādājot tās pilsētas tiesībās. Sākumā starpība starp zemes un pilsētas tiesībām ir visai neliela. Bet drīz vien tā pieauga, jo pilsētas tiesības bija jāpiemēro naudas saimniecībai un tirdzniecībai, tāpēc bija jāizveido saistību un satiksmes tiesības, kamēr mantiskās tiesībās galvenā vērtība bija jāpiešķir kustamai mantai."[14]

Pilsētu tiesības, kuras sākotēji veidojās uz zemes tiesību (vietējo paražu tiesību) bāzes, strauji pilnveidojās sakarā ar politiski ekonomisko nepieciešamību pēc jauna tipa tiesībām. Nepārredzamā daudzveidībā pilsētas tiesības ir veidojušās, savienojoties dažādiem elementiem:

- katram apvidum raksturīgajām zemes tiesībām, kurām var pievienot arī zemes mierus (ir autori, kuri pilsēttiesības aplūko tikai kompleksi ar zemes tiesībām, piemēram, Ē.Anners[15]);
- tirgus un satiksmes tiesībām, kuras veidojās uz ceļojošo tirgotāju paražu tiesību bāzes;[16]
- pilsētkungu privilēģijām, kurās tika noteiktas pilsētas un pilsētnieku brīvības. (Tā drīz pēc Anglijas iekarošanas Vilhelms Iekarotājs dāvāja Londonai privilēģiju hartu. Privilēģijas paplašināja Henrijs I 1129.gadā, fiksējot to, ka Londona ir pilsētas mēra vadīta komūna, kura pati sev ievēlē tiesnesi.[17] Pēc šī parauga privilēģijas vēlāk ieguva arī citas Anglijas pilsētas, kā Noridža, Northemptona, Linkolna u.c.[18])

Strauji pilsēttiesības sāka attīstīties laikā, kad pilsētās tika ieviesti rakstīti pilsētas statūti, kurus varēja grozīt un papildināt (vai nu zemes kungs ar privilēģijām, vai paši pilsētnieki, kad viņu pilsēta ieguva likumdošanas tiesības). Taču ne visas pilsētas pārgāja uz šādām rakstītām pilsētas satversmēm.

---

[14] Švābe A. Cīņa par Latvijas tiesībām. *Latvijas kultūra*. Rakstu krājums. – [b. v.]: A.Klāvsona apgāds, 1948, 195.lpp.

[15] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 190.

[16] Atzīstot *tirdzniecības tiesību* nozīmi pilsēttiesību tapšanā un lai godinātu *Kārli Lielo* par tām privilēģijām, kuras viņš dāvāja tirgotājiem, liekot pamatus tirgošanās tiesībām viduslaiku Eiropas pilsētās, sākot ar 1181.gadu (kad Brēmenē, Hamburgā, Magdeburgā uzstādīja akmens bruņinieku statujas pilsētas centrā) pilsētas centrā sāk uzstādīt akmens statuju, kas ir pazīstama ar *Rolanda* vārdu. Vēlākā posmā Rolands idejiski iemiesoja vācu ķeizaru kā pilsētu brīvību aizstāvi (pēc: Planitz H. *Die Deutsche Stadt im Mittelalter*. – Köln, 1954, S. 296; arī: Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 283).

[17] Stubbs W. *Select Charters and Other Illustrations of English Constitutional History from the Earliest Times to the Regn of Edward I.* – Oxford, 1951, p. 107, 108.

[18] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 358.

© Tiesu namu aģentūra

Iegūstot pilsētai likumdošanas tiesības, pilsoņi (lielākoties viņu vārdā to darīja pilsētas varas institūcija – rāte, dome) grozīja un papildināja savus statūtus, līdz pat nenozīmīgām pilsētiņām dažkārt piederēja milzīgas statūtu grāmatas. Liela nozīme bija arī pilsētas tiesas spriedumu pierakstiem, jo precedenti arī pilsētās kalpoja par tiesību avotu. Tajā pašā laikā laukos joprojām balstījās uz nerakstītām paražām un tradīcijām. Tāpēc starp pilsētniekiem un lauciniekiem iestājās zināma atsvešinātība. No vienas puses, tas ārēji bija tikai atšķirīgs juridiskais statuss un atšķirīgi tiesību avoti, kas nošķīra pilsētu no laukiem. Taču, aplūkojot uzmanīgāk, var secināt, ka uz iepriekšminētā bāzes veidojās atšķirīgs priekšstats par dzīvi, piemēram, par labo un ļauno, lietderīgo un nelietderīgo, taisnīgumu.[19] Lauciniekam, kurš dzīvoja pēc paražām, tās bija stabilas, mūžīgas kategorijas. Pilsētnieks zināja, ka tiesības tiek nemitīgi grozītas un papildinātas līdzi laika garam un jaunām vajadzībām. Tāpēc pilsētniekam šīs kategorijas ieguva zināmu dinamismu, kam sekoja gara brīvība (ne velti tieši pilsētās dibinājās viduslaiku universitātes). Te bāzējās pilsētnieku novatorisms un laucinieku konservatīvisms, jo arī dzīves dinamika viņiem bija visai atšķirīga. Arī intereses, kuras kalpoja par pamatu pilsēttiesībām un zemes tiesībām, bija atšķirīgas. Pilsēttiesībās vadošās bija tirdzniecības tiesību normas, jo pilsētas uzplaukums un namnieku labklājība bija atkarīga no tirdzniecības. Zemes tiesībās vispirms tika risināti īpašumtiesību jautājumi. Tas noteica arī pilnīgi atšķirīgas juridiskās normas, piemēram, prāvās par kustamo īpašumu. Laukos lielākoties īpašnieks saņēma nozagto mantu atpakaļ, bet pilsētās pārsvarā tika meklēti kompromisi, aizstāvot labticīgā ieguvēja intereses.[20]

Ar tiesību lokalizēšanos saistītā tiesību sadrumstalotība bija ārkārtīgi liela un ļoti traucēja tirgotājiem. Tirgotāji, atšķirībā no visu mūžu savā ciemā dzīvojošajiem lauku iedzīvotājiem, nepārtraukti mainīja apmešanās vietu. Katrs tirdzniecības brauciens pat uz kaimiņu pilsētu nozīmēja ne tikai ceļa briesmas, bet arī došanos citu tiesību pakļautībā. Šo jautājumu jau XII gadsimtā sāka risināt ar īpašām privilēģijām. Privilēģijas noteica, ka tirgotājs arī ārpus savas pilsētas mūriem tiks tiesāts pēc dzimtās pilsētas tiesībām. Privilēģijas papildināja arī citi šīs problēmas risinājumi: starppilsētu līgumi un tirdzniecības pilsētu konfederāciju veidošana (piemēram, vācu pilsētu Hanzas savienība).[21]

[19] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 54.

[20] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 190.

[21] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 22.

© Tiesu namu aģentūra

Cits process, kas atviegloja tirgotāju dzīvi, bija t.s. pilsētu tiesību ģimeņu (jeb saimju) veidošanās. Ne visas pilsētas radīja sev tiesības patstāvīgi. Ja kādas pilsētas tiesības ieguva labu pilsēttiesību slavu, tad citas pilsētas lūdza atsūtīt arī viņām šīs tiesības, lai tās recipētu (pārņemtu) vai arī pēc to parauga kompilētu sev jaunas tiesības. Arī pilsētkungi bieži piešķīra vairākām atkarīgām pilsētām vienādas privilēģijas, visbiežāk ņemot par paraugu kādas jau spēkā esošās pilsēttiesības.[22]

Tā veidojās lielākas un mazākas pilsētu tiesību ģimenes, kurās viena pilsēta (tā, kuras tiesības tika pārņemtas) bija māte jeb metropole, un citas (tās, kuras recipēja šī tiesības) bija meitas jeb tiesību kolonijas. Šo procesu sauc par tiesību filiāciju (lat. *filia* – meita), un tas atspoguļojās pilsētas tiesību divkāršā nosaukumā, kurā pirmais vārds norāda tiesību metropoli, bet otrais – koloniju. Piemēram, Visbijas–Rīgas tiesības. Šis process visspilgtāk izpaužas tieši vācu pilsēttiesībās. Tieši vācu pilsēttiesības ar vācu kolonistu un tirgotāju palīdzību XII un XIII gadsimtā strauji izplatās Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā. Lai arī citās Eiropas zemēs tāpat notika pilsēttiesību recepcija, tomēr šādas plašas, stabilas pilsēttiesību ģimenes neveidojās. Vienoto juridisko telpu šeit (Francijā, Normandijā, Flandrijā un citur) vairāk noteica līdzīgu tiesību normu pastāvēšana dažādās pilsētās nekā pilsēttiesību ģimenes ar iekšējo tiesisko hierarhiju (kā tas bija vācu pilsēttiesību ģimenēs). Tāpēc pilsēttiesību ģimenes tiek aplūkotas, tieši izmantojot vācu pilsētu paraugu. Lai arī visā Eiropā šie procesi noritēja pēc vienām likumsakarībām un tajos bija daudz kopīga, tomēr arī atsķirību bija pietiekami daudz.

Pilsētas–meitas dažkārt mainīja savas pilsētas–mātes, no viena tiesību ģimenes pārceļojot citā. Rēvele sākotnēji, XIII gadsimta pirmajā ceturksnī, pieņēma Rīgas statūtus, bet 1257.gadā no dāņu karaļa Ērika IV Plogpenniga ieguva Lībekas tiesības.[23] Tiesību ģimenes pilsētas mainīja dažādu iemeslu dēļ:

1) politisku iemeslu dēļ, jo spēcīga pilsēta–māte bija ietekmīgs aizstāvis. Turklāt pilsētā–mātē parasti varēja pārsūdzēt spriedumus, kas pieņemti pilsētas–meitas tiesā. Pilsēta–meita reizē ar pilsētas statūtiem lielākoties ieguva arī mātes pilsētai piešķirtās privilēģijas. Jo ietekmīgāka pilsēta–māte, jo plašākas tai piešķirtās privilēģijas, taču, ja pilsētas–mātes ietekme mazinājās un tā no atspaida kļuva

[22] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 84., 85.lpp.

[23] Ebel W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch 1515 bis 1554*. – Göttingen, 1952, S. 5–7.

© Tiesu namu aģentūra

par nastu, pilsēta–meita bieži meklēja spēcīgāku pilsētu–māti ar plašākām privilēģijām un iespējām aizstāvēt meitu;

2) juridisku iemeslu dēļ. Pilsēta–meita, piemērojot jauniegūtās tiesības, secina, ka tās neatbilst vietējiem apstākļiem. Piemēram, Golnova 1268.gadā vispirms pārņēma Magdeburgas tiesības, bet vēlāk – Lībekas. To daļēji varētu izskaidrot ar to, ka Magdeburgas tiesībās nebija pietiekami sīki izstrādātas mantojuma un ģimenes kopīpašuma tiesības;

3) pilsētas atkarības dēļ. Pilsētai–meitai, ja tā nebija brīvpilsēta, bet gan atkarīga pilsēta, pilsēttiesības piešķīra pilsētas kungs. Mainoties pilsētkungam, jaunajam kungam bija tiesības gan piešķirt pilsētai jaunas tiesības, gan atzīt un apstiprināt vecās. Tā Rēveles kungi nemainīgi no 1257.gada atzina pilsētas piederību Lībekas tiesību ģimenei. Diršovai 1252.gadā Sambors II piešķīra Lībekas tiesības, taču jau 1275.gadā Mestvins II pilsētai šīs tiesības nomainīja ar Dancigas, tagad Gdaņska, Magdeburgas meitas tiesībām.[24]

Pilsētu tiesību ģimenes neietvēra sevī tikai vienu kārtu – mātes un meitas pilsētas. Meitas pilsētas savas tiesības bieži nodeva tālāk, pašas kļūstot par mātes pilsētām (Diršova saņēma Dancigas tiesības, bet Danciga bija Magdeburgas meita. Tātad Diršova ir Magdeburgas mazmeita.). Tādā veidā pilsētas tiesību ģimenēs iekļāvās arī mazmeitas, mazmazmeitas utt. Mazmeitām nebija tiešas juridiskas saites ar mātes pilsētu, bet gan pastarpinātas – caur meitas pilsētu. Te veidojās hierarhiska piramīda, kurā vairāk vai mazāk izteikti dominēja mātes pilsēta – metropole. Šādā veidā radušās pilsētu tiesību ģimenes sniedza arī noteiktu tiesību vienveidību ģimenei piederīgo pilsētu ietvaros, jo lielākoties izmaiņām mātes pilsēttiesībās sekoja arī izmaiņas meitu pilsēttiesībās. Tā veidojās juridiski vienotas telpas, kas sekmēja tirdzniecības uzplaukumu, vienkāršojot attiecības pilsēttiesību ģimenes ietvaros.

Viena no pirmajam vācu pilsēttiesību ģimenēm bija Zēstes (*Soest*) tiesību ģimene, kurā jau XII gadsimtā ietilpa 65 meitas pilsētas (to skaitā Mindene, Vartburga, Vartenberga, Zīgene, Medebaha u.c.). Vestfāles hercogistē slavenas mātes tiesības bija Rītenai, kuras ģimenei piederēja Arnsberga, Baleke, Brilona, Kallenhorda, Gaseke un citas pilsētas.

Mātes un meitas pilsētu attiecības neaprobežojās ar tiesību noraksta nosūtīšanas aktu. Šeit veidojās zināma meitas pilsētas atkarība no mātes. Tā, piemēram, meitas pilsēta varēja lūgt no mātes skaidrojumus

[24] Ebel W. *Lübische Recht*. – Lübeck, 1971, S. 80.

© Tiesu namu aģentūra

dažādos tiesiskos jautājumos, bet mātes sniegtie paskaidrojumi bija saistoši meitas pilsētai. Bieži mātes pilsētas centās ierobežot meitas pilsētu patstāvību tiesību jaunradē. Tiesības grozīt un papildināt varēja vienīgi mātes pilsēta, bet meitas pilsētai šie grozījumi un papildinājumi bija saistoši. Mātes pilsētas dome varēja būt apelācijas tiesa (kā Lībeka), meitas pilsētu tiesu spriedumus pārsūdzot. Protams, dažādās tiesību ģimenēs šī atkarība – lielākā vai mazāka – tomēr pastāvēja. Tāpēc dažkārt pilsēta–meita, politiski un ekonomiski nostiprinoties, centās atbrīvoties no mātes ietekmes un iegūt patstāvību.[25]

Tā, piemēram, Lībekai pēc Heinriha Lauvas rīkojuma tika piešķirtas Zēstes pilsētas tiesības, taču Lībeka drīz no šīs radniecības atbrīvojās, pati kļūdama par slavenu pilsētu–māti. Arī Rīga pieņēma Hamburgas statūtus un it kā kļuva par Hamburgas meitu (1293), taču jau ap 1300.gadu parādījās Rīgas pārstrādātie statūti, kas norādīja uz Rīgas patstāvību un neatkarību likumdošanā. Arī pati Hamburga XII gadsimtā dibināta kā Lībekas tiesību pilsēta, taču jau XIII gadsimtā Hamburga atsakās no piederības Lībekas tiesību ģimenei. Lai arī pilsētas–meitas, sasniegušas noteiktu attīstības pakāpi, dažkārt sarāva politiski juridiskās atkarības saites ar mātes pilsētu, taču nenoliedzami – arī pēc šī akta saglabājās tiesību radniecība.[26]

Izveidojās ievērojams skaits pilsētu tiesību ģimeņu. Tomēr to vidū kā divas ievērojamākās Centrālajā Eiropā un Austrumeiropā, kas ieguvušas plašu izplatību, jāmin Magdeburgas un Lībekas tiesību ģimenes. Magdeburgas tiesībās bija plaši izmantotas Sakšu spoguļa tiesību normas. Sakšu spogulis kļuva par tiesību grāmatu arī austrumvācu un ziemeļvācu kolonistiem. Sakšu spogulis bija spēkā daudzos apgabalos, kurus apdzīvoja vācieši, kā arī tika recipēts Polijā un Ukrainā, bet Livonijā parādās Livonijas spoguļa variants. Sakšu spogulī bija apkopotas zemes tiesības, bet Magdeburgas tiesības to ieviesa un pielāgoja pilsētai. Kā jau minēts, pilsētu tiesības veidojās uz zemes tiesību bāzes. Šeit redzams spilgts šīs atziņas piemērs – zemes tiesības Sakšu spogulī un no tām izaugušās Magdeburgas pilsētas tiesības, jo Magdeburgas šefenu tiesas spriedumu rokrakstos (vāc. *Weistumer*), sākot no 1261.gada, parādās plašas atsauces uz Sakšu spoguli, kā arī citāti no šī tiesību avota. Sakšu spogulis tika izmantots kā blakus avots Magdeburgas pilsēttiesībām.[27]

[25] Ebel W. *Lübische Recht im Ostseeraum*. – Köln, 1967, S. 9–17.

[26] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 98., 99.lpp.

[27] Ebel W. *Lübische Recht im Ostseeraum*. – Köln, 1967, S. 9–17.

© Tiesu namu aģentūra

Jāmin arī, ka līdz pat 1900.gadam, kad Vācijā stājās spēkā visai valstij vienotais civillikums (*das Bürgerliche Gesetzbuch, BGB)*, daudzās tiesās Ziemeļvācijā un Austrumvācijā piemēroja Sakšu spoguli.[28]

Padomju Savienības tiesību vēsturnieki no viduslaiku pilsēttiesību ģimenēm studēja tieši Magdeburgas tiesības, jo šo tiesību tipu pārņēma lielākā daļa slāvu pilsētu Polijā, Ukrainā, Krievijā, Baltkrievijā, kā arī Prūsijas un Lietuvas pilsētas (Kēnigsberga, Kauņa, Viļņa, Traķi, Minska, Smoļenska, Vitebska, Polocka, Čerņigova, Kijeva, Breslava un daudzas citas, kopā ap astoņdesmit).

Vācu tiesību vēsturnieks Vilhelms Ēbels šo plašo Magdeburgas tiesību recepciju pamato šādi: "Magdeburgas tiesības bija iekšzemes pilsētu kolonizācijas tiesības, protams, derīgas arī tādām lielām tirdzniecības pilsētām kā Leipciga, Breslava, Krakova, bet tieši tikpat derīgas arī mazām zemkopju pilsētām".[29]

Tātad Magdeburgas tiesības ir ideāls modelis sauszemes jeb iekšzemes tirdzniecības centram neatkarīgi no šīs pilsētas lieluma. Tāpēc šīs tiesības tika pārņemtas tik daudzās kontinentālajās jeb iekšzemes pilsētās, bet praktiski nebija sastopamas starp Baltijas jūras piekrastes pilsētām, tostarp arī Livonijas piejūras pilsētām. Turklāt ir jāmin, ka daudzus gadsimtus Magdeburga ir bijusi gan tirdzniecības centrs, caur kuru norisa Rietumeiropas tirdzniecība ar slāviem, gan kara bāze karagājieniem uz slāvu zemēm.

Pirmās rakstītās Magdeburgas tiesības izdeva 1188.gadā arhibīskaps Vihmans. Šajā avotā bija 9 paragrāfi. Protams, te nebija iekļauta visa Magdeburgas tiesību masa, bet gan tikai atsevišķi, pēc arhibīskapa domām, svarīgākie tiesas precedenti. Piemēram, tika grozīta zvēresta došanas kārtība pilsētai. 7.paragrāfs nosaka, ka strīds starp namnieku un svešzemnieku ir jāizskata tiesā tajā pašā dienā, kad tiek ierosināta lieta. Lai garantētu cieņu pret pilsētas tiesu, 9.paragrāfs noteica sodu par necieņu pret tiesu, "lai neciestu pilsētas tiesības, katrs, kurš traucē tiesas gaitu ar izsaucieniem, nepiedienīgu un dumju runu, tiek sodīts citiem par pamācību."[30]

---

[28] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 55.

[29] Ebel W. *Deutsches Recht im Osten*. – Göttingen, 1952, S. 3, 4.

[30] Laband P. *Magdeburger Rechtsqellen zum akademischen Gebrauch*. – Königsberg, 1869, S. 5–15.

© Tiesu namu aģentūra

Magdeburgas tiesībām bija raksturīgs, ka pilsētā darbojas gan rāte, gan tiesas piesēdētāju – šefenu sols, kurš bija pilsētas tiesas instance. Šī institūcija bija tipiska vācu zemes tiesībām. Tā noteikta arī Sakšu spoguļa III daļas 26.pantā, 61.pantā un 69.pantā. Tiesas piesēdētāju – šefenu sols,[31] ko ieņēma amatnieki (nevis rāte vai tirgotāji), bija arī visa tiesību apgabala augstākā tiesa. Magdeburgas šefenu "runas" (*spruche*) bija spriedumi lietās, kuras šefenu sols bija izskatījis. Tas bija Magdeburgas tiesību galvenais formālais tiesību avots daudzu gadsimtu garumā.

Magdeburgas tiesību ģimenes pilsētas (kopskaitā vairāk nekā astoņdesmit pilsētu) visai bieži bija atkarīgas no zemes kungiem. Tas nebija pretrunā ar elastīgo Magdeburgas tiesībās iestrādāto pilsētas pārvaldes modeli, jo tiesu veidoja vienpadsmit šefeni un tiesnesis.[32] Tiesnesis bija pilsētas fogts, kurš pārstāvēja zemes kunga varu pilsētā. Fogta pienākumos ietilpa arī nodrošināt militāro iesaukumu pilsētā. Tāpat Magdeburgas tiesībās tika atrunāts, ka burggrāfs (pilsētas pārvaldnieks, ko ieceļ zemes kungs) nav tiesīgs tiesāt bez šultgeisa iecelšanas. Šultgeiss bija grāfa vietnieks un tiesnesis lietās, kas piekrīt burggrāfa jurisdikcijai (25.pants Magdeburgas tiesību norakstā, kurš tika sūtīts Gerlicai 1304.gadā). Būtiski, ka Magdeburgas tiesībās pazina divas tiesību izpratnes, t.i., tiesības plašākā nozīmē apzīmēja ar *Recht*, saprotot ar to tiesības vispār, vispārējos tiesību principus, bet *Willekor* (tulkojumā – griba) nozīmēja konkrētas tiesības, kuras saturēja rakstītie tiesību avoti.[33]

Balstoties uz iepriekšrakstīto, var teikt, ka saskaņā ar Magdeburgas tiesībām vara pilsētā bija dalīta, jo pastāvēja tādas savstarpēji diezgan neatkarīgas institūcijas kā pilsētas rāte, šefenu tiesa un, protams, atkarīgajās pilsētās burggrāfs ar zemes kunga piešķirtajām pilnvarām.

Arī Arveds Švābe uzsver, ka "Magdeburgas tiesības iekaroja Austrumus pa sauszemi, (..) (bet) Lībekas tiesības izplatījās pa Baltijas jūras ostas pilsētām."[34]

---

[31] *Magdeburgas tiesību* 25.pants nosaka tiesāšanas kārtību: "Klausieties un iegaumējiet, kā sākas tiesa pēc pilsētas tiesībām. Šefeniem ir jābūt vienpadsmit, bet tiesnesim (fogtam) ir jābūt divpadsmitajam, kad viņam ir jāatrod burggrāfam pirmais lēmums. Klausieties, kas pirmais ir jāatbild pilsētkunga pilnvarotajam (šultgeisam) uz fogta jautājumu. Fogtam ir jāprasa – vai ir laiks tiesāt! Ja tas tiek apstiprināts, tad seko jautājums – vai viņam tiesa ir jāuzskata par atbilstošu. Tad viņam apstiprina pēc tiesībām, ka viņam, fogtam, ir likumīga tiesas vara." Te ir skaidri redzama tā formālā kārtība, kāda bija uzsākot tiesas procesu.

[32] Ebel W. *Deutsches Recht im Osten*. – Göttingen, 1952, S. 6–12.

[33] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 356.

[34] Švābe A. Cīņa par Latvijas tiesībām. *Latvijas kultūra*. Rakstu krājums. – [b. v.]: A.Klāvsona apgāds, 1948, 196.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Latvijā Magdeburgas tiesības ienāca no Baltkrievijas pilsētām, poļu laikos stājoties spēkā Daugavpilī (1582) un Jēkabpilī (1670). Te beidzas Magdeburgas tiesību robeža Latvijā, jo tās sadūrās ar Rīgas tiesībām, kas jau agrāk bija izpletušās savā ietekmes lokā ne vien Vidzemē, Zemgalē, Kurzemē, bet arī daļā Igaunijas pilsētu. Savukārt Rīgas tiesības bija tuvākas nevis sauszemes tipa pilsētām piemērotajām Magdeburgas tiesībām, bet gan ostas pilsētas Lībekas tiesībām.

Tikai četrām piejūras pilsētām bija Magdeburgas tiesības – Ščecinai, Kēnigsbergai, Gdaņskai un Mēmelei. Turklāt tās vairs nebija tīras Magdeburgas tiesības, bet gan to sevišķa forma, kura izveidojās XV un XVI gadsimtā un tika saukta par virsotnes (*Kulmer*) tiesībām.[35] Lielākā daļa ostas pilsētu Baltijas jūras krastos piederēja pie otras lielākās vācu pilsētu tiesību ģimenes – Lībekas tiesībām. Lībekā un tās aptuveni 100 meitas pilsētās atšķirībā no Magdeburgas pilsētas varas sadalīšanas principa nebija, bet bija stingra varas centralizācija pilsētas rātes rokās (simts meitas pilsētas norāda V. Ēbels, bet H.Reihards min 43 pilsētas.[36] Atšķirības šajos skaitļos var būt saistītas ar to, ka, pēc šīs grāmatas autores domām, Ēbels ir ieskaitījis visas Lībekas tiesības recipējušās pilsētas, bet Reihards tikai no Lībekas atkarīgās, kuras atzina Lībekas domi kā augstāko tiesu un saglabāja juridiskās saites ar pilsētu–māti).

Lībekas pilsētas iedzīvotāji jau no seniem laikiem par savas pilsētas dibinātāju uzskatījusi Heinrihu Lauvu (savukārt Magdeburgu 805.gadā ir dibinājis Kārlis Lielais). Heinrihs Lauva 1159.gadā dibināja Lībeku ar visām tās privilēģijām un tiesībām, kuras deva pamatu pilsētas tālākam uzplaukumam.

Normatīvie akti, kas noteica pilsētas statusu, tiesības un brīvības, bija:
1) 1159.gada *Iura civitatis Honestissima*;
2) 1163.gada *Heinrichsprivileg.*[37]

Heinrihs Lauva piešķīra Lībekas rātei likumdošanas tiesības (kas privilēģijā bija minētas kā likumu uzlabošanas tiesības), lībekiešiem – muitas brīvību, turklāt īpaši nepieciešams uzsvērt *Heinrichsprivileg* noteikto kārtību: katram Lībekas pilsonim, kurš tika tiesāts svešā pilsētā, bija tiesības attiecīgās tiesas priekšā atbildēt pēc Lībekas tiesībām.

[35] Ebel W. *Deutsches Recht im Osten*. – Göttingen, 1952, S. 9–11.

[36] Reichard H. *Die Deutschen Stadtrechte des Mittelalters*. – Berlin, 1930, S. 75–79.

[37] Ebel W. *Forschungen zur Geschichte des Lübischen Recht*. Bd. I. – Lübeck, 1950, S. 8–15.

© Tiesu namu aģentūra

1180.gadā Heinrihs Lauva krita kaujā, un pilsētu savā īpašumā pārņēma ķeizars Frīdrihs I Barbarosa. 1226.gadā Frīdrihs II (valdīja 1212–1250)[38] mainīja pilsētas statusu: no firsta pilsētas paaugstinot Lībeku par pirmo brīvo impērijas pilsētu. Ar šo statusu maiņu un impērijas brīvību Lībeka ieguva tiesības kalt savu naudu, Lībekas pilsoņi ieguva tiesības ar savu zvērestu – bez citiem pierādījumiem – pierādīt, ka viņi ir brīvi cilvēki, nevis dzimtcilvēki, turklāt pilsētai apstiprināja to, ka rāte ir tiesīga pēc savas patikas uzlabot (tas ir, grozīt un papildināt) pilsētas tiesības un spriest tiesu, ja šīs tiesības tiek pārkāptas.[39]

XIII gadsimtā rāte ieguva lielu varu. No XIII gadsimta 30.gadiem dokumentos parādās izteiciens: *"consules et burgenses"* ("rātskungi un pilsoņi"). No XIII gadsimta rokrakstiem var uzzināt par Lībekas rātes struktūru un funkcijām, kas pilsētā saglabājās līdz XVII gadsimta reformām. Būtiski ir pieminēt, ka Lībekai nebija rakstītas konstitūcijas. Šo tradīciju – nepieņemt rakstiskas konstitūcijas – ar nelieliem izņēmumiem bija pārņēmušas arī Lībekas meitas pilsētas un Hanzas pilsētas.[40] Tā bija negatīva nostāja, kas pastāvēja šajā laikā: konstitūciju nepieņēma rakstveidā, bet gan iestrādāja tās principus pilsētas pārvaldē, satversmē. Arī Lībekas satversmes vēsturē jautājumos, kas attiecās uz rātes struktūru un funkcijām, ir mazāk normatīvo aktu, bet vairāk vēsturisko notikumu un faktu atspoguļojums. Ievēlējot rātskungus, atšķirībā no daudzām citām pilsētām Lībeka kandidātus neizraudzījās no noteiktas ģimenes. Kritēriji kandidāta izvēlei bija piederība tirgotāju ģildei, autoritāte sabiedrībā, turīgums un krietnums. Atšķirībā no Magdeburgas Lībekas amatnieki nevarēja tikt ievēlēti pilsētas varas institūcijās. Magdeburgā tiesas piesēdētāji – šefeni bija tieši amatnieki. Tas pierāda atšķirīgo sociālo struktūru piejūras tirdzniecības pilsētā un sauszemes pilsētā. Lībekā amatnieki bija norobežoti no pilsētas varas, kas kļuva par iemeslu atkārtotiem nemieriem.[41]

Rātes statūtos bija noteikts, ka rāti var sasaukt cilvēks, kas ir brīvs kopš dzimšanas, kurš dzimis brīvai mātei, nav mācītāja dēls (mācītāja dēls

[38] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 530.

[39] Ebel W. *Forschungen zur Geschichte des Lübischen Recht*. Bd. I. – Lübeck, 1950, S. 8–15.

[40] Frensdorff F. *Die Stadt und Gerichtsverfassung Lübecks im 12 ind 13 Jahrhundert*. – Lübeck, 1861, S. 15.

[41] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 12.,13.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

varēja būt tikai ārlaulībā dzimis, jo celibāts laulību aizliedza), ar labu reputāciju un īpašumu pilsētā, kurš pats pelna sev iztiku ar pilsētā atļautu amatu.[42]

Lībekieši, veidojot rāti, centās garantēt rātskungu objektivitāti un neatkarību, pieņemot lēmumus. Rātes statūtos bija iestrādāti noteikumi, ka rātē kā rātskungi vienlaikus nevar darboties tuvi radi, piemēram, tēvs un dēls vai divi brāļi, turklāt tika izvirzīta arī prasība, ka rātskunga amatu nevar savienot ar citu vadošu amatu (fogta, ģildes vecākā u.tml.), ne arī ar dzīvi ārpus pilsētas īpašumiem. Šiem ierobežojumiem bija vienkāršs izskaidrojums. Tos ieviesa, lai garantētu pilsētas neatkarību un glabātu rātes noslēpumus no potenciālajiem sāncenšiem un lai neizraisītos interešu konflikts. Pilsētnieku pienākums bija piedalīties rātskungu vēlēšanās (no 1518.gada pat bija noteikts sods par nepiedalīšanos vēlēšanās – 10 zelta markas un pilsoņa tiesību zaudēšana).[43]

Rātskungu vēlēšanas notika 22. februārī, jo šajā dienā pēc ziemas miera atsākās kuģošana. Sakarā ar šo notikumu no rātes nama loga vai balkona tika teiktas īpašas runas *(Petri–Bursprache)* jeb namnieku runas, kas bija pazīstamas visās Hanzas pilsētās, arī Rīgā. No XIV gadsimta rātskungus ievēlēja uz mūžu, līdz tam katrs rātskungs ik gadu bija jāpārvēlē no jauna. Ne Lībekas, ne citu pilsētu statūtos rātes biedru skaits nebija noteikts, taču skaitlis 24 tika uzskatīts par lielāko. Tā Rīgā nekad nav bijis vairāk par 20 rātskungiem. Lībekas rāte nebija no nezināmiem funkcionāriem veidota institūcija, jo pilsētniekiem tika paziņoti amatos ievēlēto vārdi, lai namnieki zinātu, pie kā vērsties nepieciešamības gadījumā. Rāte bija augstākās varas nesēja pilsētā, un rātskungi nerīkojās savā vārdā, pildot amata pienākumus, bet gan visas rātes vārdā, kuru tie pārstāvēja.[44]

Stājoties amatā, rātskungi deva īpašu zvērestu, kura vecākais teksts Lībekā ir saglabājies no 1294.gada. Zvērests tika nodots pašai rātei, nevis pilsētai vai namniekiem. Pilsētas kungs – ja tā bija atkarīga pilsēta – un namnieki bija tikai zvēresta devēja solījuma objekti vai labumu baudītāji. Šajos zvērestos bija iestrādāti gan rātskungu pienākumi, gan arī pilsētas rātes disciplīna un rātskungu solidaritātes principi. Disciplīnu

[42] Frensdorff F. *Die Stadt und Gerichtsverfassung Lübecks im 12 ind 13 Jahrhundert*. – Lübeck, 1861, S. 19.

[43] Ibid., S. 28.

[44] Otrs viduslaiku pilsētas pašpārvaldes modelis, kurš aizsākumu ņēma itāļu pilsētās, t.s., *konsulāta modelis*, kurš aprakstīts nedaudz vēlāk, paredzēja, ka pilsētas municipalitāte pārstāv pilsētnieku komūnu.

© Tiesu namu aģentūra

rātes darbībā pilsētas tiesības nodrošināja gan ar sodīšanu par sēžu nokavēšanu, gan ar priekšrakstiem par apģērbu. Viduslaiku pilsētā rātes sēdes parasti notika divas trīs reizes nedēļā, turklāt viena sēde nedēļā tika veltīta pilsētas tiesību pārrunāšanai. Kā jau minēts, rātei Lībekā kā impērijas pilsētā piederēja ievērojama vara, kādas nebija ne Magdeburgas tiesību ģimenē, ne, protams, atkarīgas pilsētas rātei. Rāte bija neatkarīga institūcija, kurai piederēja gan likumdošanas, gan izpildu, gan tiesu vara pilsētā. Šo stipro rāti, centralizēto pilsētas varas nesēju bija pārņēmušas visas Hanzas savienības pilsētas.[45]

Turklāt Lībekas rātes varai bija pakļauta ne tikai pati Lībeka ar tās pilsoņiem, bet zināmā mērā arī Lībekas meitas pilsētas, jo Lībekas rāte bija augstākā apelācijas tiesa lietās, kuras tika iztiesātas Lībekas meitas pilsētās, un Lībekas rātes pieņemtie pilsētas likumu grozījumi un papildinājumi tika izsūtīti arī meitas pilsētu rātēm un bija tām saistoši.

Bez rātes viduslaiku Eiropas pilsētās darbojās arī dažādi ierēdņi. Hanzas pilsētām bija raksturīgi, ka ierēdņi bija pakļauti rātei.

Runājot par ierēdņu amatiem, kuri bija vistipiskākie viduslaiku Eiropas pilsētās, noteikti jāmin pilsētas jeb rātes rakstveža (notāra) amats. Tieši pateicoties rakstvežiem, var iepazīties ar viduslaiku pilsētu tiesībām, jo mūsdienās galvenais studēšanas avots ir pilsētas grāmatas. XII un XIII gadsimtā rātes rakstveža amatā iecēla bijušos garīdzniekus, vēlāk, kad Eiropā sāka veidoties un attīstīties universitātes, juridisko zinātņu maģistrus. Attīstoties pilsētai un tās pārvaldei, rakstveža amats transformējās notāra amatā. Pilsētas grāmatas rakstīšana un rātes sēžu protokolēšana bija rātes notāra galvenie uzdevumi. Lielākās pilsētās ar laiku radās nepieciešamība pēc vairākiem notāriem.[46]

Cits svarīgs amats pilsētā bija sindika jeb pilsētas juriskonsulta amats, kura pienākumos ietilpa rātes padomdevēja un pilsētas sūtņa uzdevumi. Šāds kompetents padomdevējs pilsētai bija nepieciešams strīdos ar baznīcas institūcijām (mācītājiem, bīskapiem, klosteriem), kā arī citos konfliktos, kuros otra puse balstījās uz romiešu tiesībām. Šī iemesla dēļ sindiks parasti bija romiešu tiesību zinātājs, jurists, kurš beidzis universitāti. Sindika amats pilsētās sastopams līdz pat XIX gadsimta vidum.[47]

[45] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 15.–18.lpp.

[46] Turpat, 19., 20.lpp.

[47] Planitz H. *Die Deutsche Stadt im Mittelalter*. – Köln, 1954, S. 138.

© Tiesu namu aģentūra

Vēl pētot pilsētas ierēdņu amatus, sastopams jēdziens "nuncijs" (*nuncius*). Ar šo jēdzienu apzīmēja pilsētas ierēdņus vispār. Nunciji tika iedalīti pēc amata prestiža un atalgojuma (sadalījums pēc Lībekas kambarkungu grāmatas, 1316.–1338.gads):

1) cienījamākie bija sindiki (40 markas gadā);
2) notāri (22 markas un 1 apģērbu kārta);
3) jātnieku fogts bija vislabāk atalgotais pilsētas ierēdnis (80 markas, 10 markas katram kalpam un apģērbs pēc rātes ieskatiem);
4) prokurators (ik pa diviem gadiem 10 zelta guldeņi);
5) pilsētas ārsts (15 markas gadā);
6) rātes vīna pārzinis (3 markas 14 guldeņi gadā);
7) skrējējs–vēstuļu nesējs (3 markas 4 šiliņi un apģērbs).[48]

Protams, bija vēl daudzi citi zemāk apmaksāti amati, kā, piemēram, rakstveži, laika ziņotāji, ielu slaucītāji, karognesēji u.c. Šādi vai līdzīgi amati bija visās viduslaiku pilsētās, taču varēja atšķirties šo amatu nosaukumi. Tā Anglijā, kur pilsētas baudīja ievērojami mazākas brīvības nekā Eiropas lielākajā daļā, kas skaidrojams ar karaļa stingro centralizēto varu, pilsētas pašpārvaldē darbojas beilifi, koroneri, šerifi, justiciāriji u.c.[49]

Pētot amatus, kas bija tieši saistīti ar tiesu, var minēt fogtu. Fogts atkarīgā pilsētā pārstāvēja zemes kunga varu un tiesāja tā vārdā.[50] Jo lielāku neatkarību ieguva pilsēta, jo mazāka patstāvība un ietekme bija fogtam pilsētā. Fogta amats viduslaiku avotos tika dažādi saukts. Frīdriha I Barbarosas privilēģijā Lībekai 1188.gadā minēts "*Advocatus de Lubeke*", bet 1225.gadā Heinriha privilēģija Lībekai runāja par "*iudice*", kam pienācās daļa no tiesas ienākumiem pilsētā. Rīgā bīskapa Alberta pirmais ieceltais tiesnesis 1209.gadā Filips tika saukts par Rīgas advokātu.[51]

Atkarīgā pilsētā fogts vada tiesu, kura realizē "asinstiesas varu" (*Blutgerichtbarkeit)* – tiesā noziedzniekus. Tiesas process sākās ar aizdomās turētā arestēšanu, turēšanu apcietinājumā līdz tiesai, tiesājamā apsargāšanu tiesas laikā un noslēdzās ar sprieduma izpildīšanu. Fogta pienākumos ietilpa arī nodevu ievākšana pilsētkunga labā, un viņam vajadzēja nodrošināt militāro iesaukumu pēc pilsētkunga prasības.[52]

[48] Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 321.

[49] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 360, 361.

[50] Kalniņš V. *LPSR valsts un tiesību vēsture*. – Rīga: Zinātne, 1972, 62.lpp.

[51] Straubergs J. *Rīgas vēsture*. – Rīga: Grāmatu draugs, [b. g.], 329., 330.lpp.

[52] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 86, 87, 155, 158.

© Tiesu namu aģentūra

Pilsētām iegūstot neatkarību, transformējās arī fogta amats. Tas vai nu izzuda, vai pārtapa pilsētas tiesneša un jātnieku fogta amatā. Jātnieku fogts nodarbojās ar noziedznieku vajāšanu, lai nodotu tos taisnai tiesai, karagājienu vadīšanu, kā arī rātskungu un rātes ierēdņu pavadīšanu braucienos ārpus pilsētas mūriem.[53]

Savukārt fogta tiesa, kura sākotnēji pārstāvēja pilsētas kunga varu pilsētā, Lībekā un pēc tam gandrīz visās Hanzas savienības pilsētās transformējās par pilsētas pirmās instances tiesu. Šeit fogtu – tiesnesi iecēla rāte, un viņš sprieda tiesu kopā ar diviem rātskungiem. Augstākā tiesa Lībekā un visās Hanzas pilsētās bija pilsētas rāte (protams, arī Rīgā). Tātad visās Hanzas pilsētās fogta tiesa kļuva par pilsētas zemāko tiesu, kuru kontrolēja rāte.[54]

Pie fogta tiesas izveidojās prokuratora jeb aizstāvja amats. Pilsēttiesībās tiesas procesā nebija prasības pēc profesionāla aizstāvja vai vispār jebkādas procesuālas palīdzības kādai no tiesas pusēm. Tomēr katra no pusēm varēja zaudēt prāvu, pieļaujot procesuālu kļūdu. Tāpēc pēc prāvnieku lūguma šāds aizstāvis procesā varēja tikt iesaistīts. Aizstāvji nebija prāvnieku pilnvarotie tiesas procesā un neuzstājās viņu vietā, bet gan konsultēja savus aizstāvamos, kuri tiesas procesā piedalījās paši. Aizstāvamajam prokuratora ieteikumi nebija saistoši. Taču tā kā ievērojama viduslaiku pilsētu pilsoņu daļa bija tirgotāji, kuru profesija bija saistīta ar biežu aizceļošanu, tad radās nepieciešamība pēc pilnvarotā, kurš aizstāvētu tieši sava klātneesošā pilnvarotāja intereses un vajadzības gadījumā pārstāvētu to tiesā. Tāpēc blakus aizstāvim – konsultantam "prokuratoram" parādījās arī aizstāvis – pilnvarotais "advokāts". Šis amats izveidojās vēlāk nekā prokuratora amats.[55]

Bieži prāvās viena no pusēm bija rāte, tās amatpersonas vai pilsēta. Arī šai pusei bija nepieciešams aizstāvis, tāpēc tika izveidots jauns amats – *procurator fiscalis* jeb vecākais prokurators, kurš uzstājās arī kā apsūdzētājs krimināllietās.[56] Līdzīgs amats veidojās arī karaļa tiesās. Te

[53] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 23.lpp.

[54] 1225.gadā pāvesta legāts *Modēnas Vilhelms*, kurš tika pieaicināts kā šķīrējtiesnesis starp bīskapu *Albertu* un Rīgas pilsētu, atzina, ka rīdzinieki var paši ievēlēt savu tiesnesi – fogtu, kurš jāinvestē bīskapam. Ar šo laiku *fogta tiesa* Rīgā stabili kļūst par pirmās instances tiesu, bet Rīgas rāte XIII gadsimtā izveidojas par augstāko tiesu pilsētā, kas ir tipiski *Hanzas savienības* pilsētām.

[55] Gaupp E.T. *Deutsche Stadtrechte des Mittelalters*. – Breslau, 1851, S. 172.

[56] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 35.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

jau var atrast līdzību ar mūsdienu kriminālprocesā pazīstamo prokuroru, jo tieši no šī amata ar laiku izveidojās prokurora amats.

Analizējot ar tiesu saistītos amatus, jāmin arī frona amats. Vācu zemes tiesībās bija pazīstamas fronbota amats. Šī amatpersona izpildīja tiesas spriedumus un tiesas pavēles, kā arī vienlaikus bija tiesas ziņnesis (krievu valodā fronbota amats tiek tulkots kā *судебный пристав* – tiesu izpildītājs).[57] Fronbota amatā tiesa svinīgi iecēla īpašā procedūrā, bet Lībekas frons savukārt bija rātes iecelts pastāvīgs tiesas izpildierēdnis. Frons darbojās gan fogta tiesas, gan rātes tiesas uzdevumā. Turklāt frona pienākumos ietilpa arī daži papildu pienākumi: karoga uzvilkšana, nodokļu izsludināšana u.c. Frons kā amatpersona tika aizsargāts ar likumu (tāpat kā rātskungi un fogts). Pilsētas tiesībās, kā arī zemes tiesībās XIV–XV gadsimtā par katru sliktu izturēšanos pret fronu vainīgais tika sodīts ar nāves sodu. 1586.gada pārstrādātajās Lībekas pilsētas tiesībās bija noteikts, ka frona apvainotājs ir sodāms, ja frons aizskarts, izpildot tiesas spriedumu, aprakstot mantu vai nododot pavēsti ar uzaicinājumu ierasties tiesā. Tas nozīmē, ka, pilnveidojoties tiesiskajai izpratnei, tika norobežota personas aizskaršana no amatpersonas aizskaršanas pienākumu pildīšanas laikā.[58]

Taču ne visur Eiropā pilsētām izdevās izcīnīt tik lielu autonomiju kā vācu un itāļu pilsētām. Itālijā izveidojās pirmās viduslaiku pilsētas, un saskaņā ar Hansa Planitca viedokli tieši no itāļiem vācieši pilsētas pārvaldē pārņēma tā saucamo "itāļu konsulāta" modeli. Šis institūts izveidojās Itālijā XI gadsimtā – Lukā un Pizā no 1084.gada, Milānā no 1097.gada, Ženēvā no 1097.gada, Boloņā no 1138.gada. Pati ideja tika pārņemta no Romas impērijas, kurā pēdējais konsulāts tika ievēlēts 541.gadā. Veidojot pilsētu pašpārvaldi, Itālijā par pamatu ņēma konsulāta pārstāvības ideju un ieviesa terminu – *consulus*. Konsulus ievēlēja tautas sapulcē (*commune, colloqvium, parlamento*, bet visbiežāk ir dēvēta par *arengo*). Tautas sapulcei itāļu pilsētās bija arī citas pilnvaras – likumdošanas tiesības, līgumu ratificēšana un kara un miera jautājumu lemšana. Dažādās Itālijas pilsētās bija dažāds konsulu skaits. Lielākoties tas svārstījās no 4 līdz 12 konsuliem, kuri vadīja komūnu gan miera laikā, gan karā un izšķīra strīdus starp komūnas biedriem. Ar laiku komūna sāka ievēlēt arī speciālus konsulus tiesas

[57] Visās viduslaiku pilsētās darbojās šādi tiesu izpildītāji vai arī šī kompetence bija iekļauta kādas pilsētas amatpersonas pienākumos.

[58] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 35., 36.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

spriešanai. Itāļi bija pirmie, kas noteica vēlētām amatpersonām ierobežotu pilnvaru laiku, konsulus ievēlot uz gadu jau no XI gadsimta. Šo municipalitātes regulāras pārvēlēšanas principu pārņēma lielākā daļa Eiropas pilsētu. Tas ieviesa kardinālu lūzumu izpratnē par vēlētas amatpersonas saikni ar vēlētājiem un atbildību to priekšā, kā arī par kontroles mehānismiem. Viduslaiku Eiropā līdz tam gan garīgie, gan laicīgie amati tika iegūti uz mūžu (karaļi, hercogi, baroni, pāvesti).[59]

Frīdrihs I Barbarosa, kuru neapmierināja Lombardijas pilsētu patstāvība un konsulāts, ilgus gadus cīnījās ar šīm pilsētām. XII gadsimtā imperators tomēr atzina šīm pilsētām tiesības katru gadu vēlēt pašvaldību – konsulus.[60]

Stiprās pilsētas Vācijā un Itālijā veidojās pretstatā vājajai valstij vai vājās valsts dēļ, jo spēcīga, apvienota Vācija izveidojās tikai XIX gadsimta otrajā pusē. No pilsētas autonomijas pakāpes tieši atkarīga bija arī pilsētas satversme jeb konstitucionālā struktūra. Tāpēc – jo neatkarīgāka pilsēta, jo apjomīgāks un sarežģītāks laika gaitā izveidojās tās pārvaldes aparāts.[61]

Citur Eiropā, kur valsts vara bija spēcīgāka, nepieļāva šādu pilsētu pilnīgu brīvību. Tā, piemēram, Skotijā pilsētas gan bija administratīvas vienības ar savu pašpārvaldi, vēlētām amatpersonām un pilsētas zīmogu, taču jau XIV gadsimtā pilsētas pamazām ieguva lēņa statusu, un līdz ar to tās ik gadus maksāja saviem lēņa kungiem noteiktas naudas summas, ko iekasēja un tālāk senjoriem nodeva pilsētas amatpersonas. Arī pilsētu tiesas nebija augstākā tiesu instance attiecībā uz pilsētniekiem. Katrā pilsētā gan pastāvēja pilsētas tiesa, kas sprieda tiesu pilsētniekiem. Pilsētas tiesai līdzās bija arī šerifa tiesa, taču šīm tiesām bija atšķirīgas jurisdikcijas. Arī Skotijā pilsētās valdīja savi likumi, kas varēja ievērojami atšķirties no vispārējām tiesībām. Pilsētām līdz pat 1672.gadam piederēja monopoltiesības tirdzniecībai ar ārvalstīm. Pilsētu tiesas izskatīja lietas, kas saistītas ar tirdzniecību – strīdus starp tirgotājiem, tirgus kontroles jautājumus, strīdus par mērvienībām. Apelācijas instance pilsētas tiesas spriedumiem bija karaļa galma pārvaldnieks jeb kambarkungs (*Chamberlain*), kas uz pilsētām devās regulārās vizītēs. Karaļa galma pārvaldnieks vienlaikus bija arī tā sauktās "Četru pilsētu tiesas" vadītājs. Šo tiesu veidoja pārstāvji no Bervikas, Edinburgas,

[59] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 363, 364.

[60] Planitz H. *Die Deutsche Stadt im Mittelalter*. – Köln, 1954, S.299, 300.

[61] Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958, S. 53, 54.

© Tiesu namu aģentūra

Roksburgas un Stirlingas. Kad 1369.gadā Anglija sev pievienoja Berviku un Roksburgu, to vietā tiesā savus pārstāvjus bija pilnvarotas sūtīt Lanakra un Linlitgova. Tiesību avots, kuru izmantoja šī tiesa, bija "Četru pilsētu likumi" (*Leges Quattuor Burgorum)*, kuru senākie teksti datēti ar XII gadsimtu. Šis krājums bija veidots, par pamatu ņemot tirgotāju paražas un Ņūkāslas paražas (zemes tiesības), tātad arī šeit, gluži kā vācu pilsētās, pilsēttiesību veidošanās norisa, saplūstot zemes tiesībām un tirgotāju tiesībām. Četru pilsētu tiesas kompetencē ietilpa pilsētu savstarpējo strīdu risināšana un dalība karaļa galma pārvaldnieka tiesas spriešanā. Ar laiku šīs tiesas satuss un sastāvs mainījās, līdz tajā bija pārstāvētas visas Skotijas pilsētas. XV–XVI gadsimtā tā zaudēja savas tiesas funkcijas un kļuva par pilsētu forumu.[62]

Līdzīgi bija arī Anglijā, kur pilsētas tikai retumis ieguva privilēģijas realizēt pašpārvaldi. Tikai atsevišķas pilsētas ieguva tiesības ievēlēt amatpersonas. Londona 1131.gadā ieguva tiesības ievēlēt savus šerifus un justiciārijus, bet vēlāk arī mēru. Northemptona 1189.gadā ieguva tiesības ievēlēt maģistrātus un koronerus. Karaļa varā joprojām ietilpa kontrole pār pilsētu politisko dzīvi, tostarp tiesu varu un kontrole pār finansēm.[63]

2. Princips "pilsētas gaiss dara brīvu"

Princips "pilsētas gaiss dara brīvu" bija jebkuras viduslaiku pilsētas attīstības priekšnoteikums. Pilsētnieki visā viduslaiku Eiropā bija brīvi ļaudis. Pilsonība atbrīvoja no visām feodālajām klaušām, deva tiesības nēsāt ieroci, deva īpašumtiesības uz zemi, ar kuru varēja relatīvi brīvi rīkoties (jo zemes virsīpašniece bija pilsēta) pērkot, pārdodot, dāvinot, atstājot mantojumā, kā arī pakļautību pilsētas tiesai, kurā nepiemēroja tiesas divkaujas.[64] Šāds brīvību apjoms sekmēja pilsētnieku turības pieaugumu un pilsētu ekonomisko attīstību XI–XIII gadsimtā. Brīvība bija augstākā vērtība viduslaiku Eiropā. Pilsētas brīvības jēdziens ietvēra:

1) pašas pilsētas politisko brīvību, ideālā variantā – brīvpilsētas (valsts līmeņa pakļautības, kas Vācijā, pastāvot vājai valsts varai, nozīmēja arī lielu neatkarību *de facto*) vai impērijas pilsētas juridiskajā statusā, vai vismaz zināmu autonomiju kā firsta jeb senjora pilsētai;

[62] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 160-162.

[63] Jewel H.M. *English Local Administration in the Middle Age*. – New York, 1972, p. 50–53.

[64] Ibid.

© Tiesu namu aģentūra

2) pilsoņu personisko brīvību, kas atrodas ciešā kopsakarībā arī ar pilsētas politiski ekonomisko neatkarību, jo pilsētas vara savā teritorijā tikai tad var reāli darboties kā augstākā vara, ja pilsētnieki ir tieši pakļauti pašai pilsētas varai, nevis katrs sava feodālā kunga varai un tad pastarpināti – ar kunga atļauju – arī pilsētas varas institūcijām.

Tātad galvenais pilsētas attīstības priekšnoteikums bija brīvības iegūšana pilsētai un no tās izrietošā pilsētnieku personiskā brīvība. Pilsētu atbrīvošanās centieni sākās reizē ar pilsētu veidošanos, jo atbrīvošanās un autonomijas iegūšana bija viens no pilsētas attīstības priekšnoteikumiem. Pirmā no vācu pilsētām, kura sākumā ieguva nenozīmīgas privilēģijas tirdzniecībā, bija Vormsa. Pirmās pilsētas, kuras cīnījās par neatkarības iegūšanu, brīvību parasti ieguva pakāpeniski pa daļām:

- sākumā tiesības uz beznodokļu tirdzniecību kādā teritorijā, kur vēlāk veidojās pilsēta;
- pilsētas statusu un no tā izrietošās privilēģijas;
- tiesības uz pilsētas pašvaldību un pilsētas tiesības jeb statūtus.

No Heinriha IV valdīšanas laika (1056–1106) līdz Hohenštaufeniem XIII gadsimta sākumā tikai imperatoram Vācu Svētajā Romas impērijā bija ekskluzīvas tiesības dibināt pilsētas, piešķirot kādas apdzīvotas vietas iedzīvotajiem pilsoņu statusu, atvērt tirgu un celt aizsargvaļņus. Taču jau Heinriha V valdīšanas laikā imperatora paraugam sekoja zemju hercogi.

Līdzīgi pilsētas attīstījās arī citur Eiropā. Arī Anglijā un Skotijā pilsētu īpašo statusu vēl XII gadsimtā piešķīra tikai karaļi, bet, sākot ar XIII gadsimtu, to varēja piešķirt kā laicīgie, tā baznīcas kungi, dodot pilsētām plašas privilēģijas – gan administratīvās, gan juridiskās, tostarp monopoltiesības tirdzniecībai ar ārvalstīm, tās saglabājās līdz XVII gadsimta beigām.[65]

Jaunu pilsētu pamatlicēji vācu zemēs bija Cēringenu dinastija. Tā Konrāds Cēringens 1120.gadā izveidoja pilsētu "uz svaigiem pamatiem", t.i., vietā, kura iepriekš nav bijusi apdzīvota – Freiburgu. Pie tam privilēģijas, kas pievilināja nākamos pilsētniekus no tuvienes un tālienes, bija aizgūtas no divām citām Augšreinas pilsētām – Vormsas un Špeieres, kurām privilēģijas bija devuši Heinrihs III un Heinrihs IV.[66]

[65] Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000, p. 280.

[66] Живелегов А. К. *Средневековые города в западной Европе*. – Петербург, 1902, с. 38–40.

© Tiesu namu aģentūra

Līdzīgi Cēringeniem, tikai pusgadsimtu vēlāk, par slavenu pilsētu dibinātāju kļuva Heinrihs Lauva, kurš nodibināja tādas pilsētas kā Minhene, Braunšveiga,[67] Lībeka.

Ja XI gadsimtā pilsētas par savām privilēģijām sīvi cīnījās un ieguva tās pa daļām, tad XII un XIII gadsimtā dibinātās pilsētas (Lībeka, Hamburga, Rīga, Rēvele u.c.) jau no paša sākuma ieguva visas vai lielāko nepieciešamo privilēģiju daļu.

Vienlaikus ar pilsētu atbrīvošanās centieniem parādījās princips "pilsētas gaiss dara brīvu", kurš noteica iespējas pilsētā atkarīgajam zemniekam iegūt personisko brīvību. Šis princips kļuva tikpat vispārpieņemts kā pilsētas brīvības ideja. Šis likums "pilsētas gaiss dara brīvu" bija viens no ievērojamākajiem sasniegumiem, ko guva viduslaiku pilsēta vasaļatkarības laikā.[68]

Jau vēlīnā franku valsts posmā (VIII–IX gadsimtā) radās sociālais statuss – ceļojošie tirgotāji. Viņi vienmēr bija personiski brīvi ļaudis. Kad gadsimtu vēlāk, X gadsimtā, viņi Ziemeļrietumeiropas pilsētās apmetās uz dzīvi un kļuva uz vietas dzīvojoši pilsoņi, tirgotāji nezaudēja savu personisko brīvību. Tirgotāji pieprasīja šo vispāratzīto personiskās brīvības principu fiksēt dokumentos. Viņi lūdza vietējam senjoram atzīt tirgotāju brīvību ar privilēģiju. Sākotnēji šis priviliģētais slānis, ceļojošie tirgotāji, veidoja nelielu daļu no pilsētas iedzīvotājiem. Amatnieku un sīktirgotāju vairums, kā arī nesēji un kalpi ieceļoja no lauku apvidiem, kuros bija dzimtbūtnieciskā atkarība. Tieši šīs pilsētnieku daļas interesēs, kuri savas apņēmības un čakluma dēļ kļuva par ieredzētiem pilsoņiem un sekmēja savu pilsētu uzplaukumu, kā arī, protams, pašas pilsētas interesēs, lai garantētu tās ekonomisko, politisko, kā arī militāro stiprumu un neatkarību, tika ieviesta pilsētas tiesību norma "pilsētas gaiss dara brīvu". Saskaņā ar šo tiesību normu feodālais kungs zaudēja savas tiesības uz dzimtzemnieku, ja tas kā brīvs cilvēks bija nodzīvojis pilsētā gadu un vienu dienu. Turklāt šo gadu vajadzēja nodzīvot pilsētā sava dzimtkunga (senjora, sizerēna) ļaužu neatpazītam un neatvestam atpakaļ uz muižu.[69]

[67] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 208, 209.

[68] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 75.lpp.

[69] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 230–232.

© Tiesu namu aģentūra

Parasti jaunais ieceļotājs nolīga darbā pie kāda namnieka. Latviešu literatūrā uzskatāms piemērs ir Rutku tēva grāmata "Trīs vella kalpi", kur no dzimtmuižas aizbēgusī Rūta Rīgā nolīga par kalponi pie cienīgtēva Samsona. XIV un XV gadsimtā vecās (XI–XIII gadsimtā dibinātās) pilsētas kļuva pārapdzīvotas. Pilsētas izaugsmi kavēja pilsētas mūris, kurš noteica pilsētas robežas. Pilsētai pieaugot, nācās celt jaunu mūri, bet tas bija lēns un darbietilpīgs process. Par piepilsētu juridisko statusu un piederību pilsētai bieži izcēlās strīdi, un pilsētas ne vienmēr bija tik stipras, lai šajos strīdos ar zemes kungiem gūtu virsroku. Amatnieki bija stingri organizējušies cunftēs, tāpēc ieceļotāji no laukiem pilsētās kļuva nevēlami. Tāpēc no šī laika dzimtcilvēkiem pavadīt pilsētā noteikto laiku – gadu un vienu dienu – kļuva ievērojami sarežģītāk. Viņi bija spiesti nodarboties ar amatiem, kurus paši pilsētnieki nevēlējās strādāt, jo ārpus cunftes noteiktās kārtības brīvi palika tikai daži vienkāršie un netīrie darbi. Tā Hanzas pilsētās ģildes padotībā bija organizēti pat tik necili amati kā nesēji, auklas brāļi, krāvēji un ostas strādnieki. Pie tam šie arodi parasti tika nodoti mantojumā.[70]

Pēc gada un vienas dienas izbeidzās dzimtkunga atpakaļ prasīšanas tiesības attiecībā uz savu dzimtcilvēku (nu jau bijušo), un līdz ar to jaunais pilsētnieks kļuva brīvs cilvēks no visiem nebrīves ierobežojumiem un nastām, kaut arī reiz viņš bijis nebrīvs, atkarīgs dzimtcilvēks. Līdz ar Austrumeiropas pilsētu dibināšanos šī tiesību norma tika pieņemta arī šajās pilsētās.[71]

Viduslaiku pilsētās veidojās brālības jeb ģildes. Ģilde bija korporatīva profesionāla apvienība, sākotnēji ģildēs apvienojās visi namnieki bez profesionālā iedalījuma – ar mērķi rūpēties par trūkumā nonākušajiem, nelaimes piemeklētajiem un slimajiem ģildes locekļiem un aizstāvēt savu locekļu intereses.[72] Vēlāk ģildes kļuva par profesionālām

[70] Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 45, 46.

[71] Protams, arī Rīgā. Tas atrodams *Hamburgas tiesību* norakstā, kurš nosūtīts Rīgai ap 1280.gadu. Tā VI nodaļas 16.pantā teikts: "Ja kāds vīrs kļūst par šīs pilsētas pilsoni un ja viņš šeit nodzīvo gadu un dienu, un tad ierastos kāds, kas gribētu viņu apvainot, ka tas pieder viņam, un pieprasa viņu, pieaicinot par liecinieku savu ieroču vīru, un ja tas, kuru pieprasa, ar diviem rātskungiem (*Lībekas tiesību* princips – svarīgos gadījumos kā lieciniekus pieaicināt divus rātskungus) var apliecināt, ka viņš šeit ir bijis un uzturējies, un dzīvojis gadu un vienu dienu bez iebildumiem, un ir pilsonis, viņš nedrīkst ciest nelaimi tāpēc, ka viņu pieprasa."

[72] Rīgā ģildes sāka dibināt ar 1221.gadu, kad pilsēta iegūst brīvību no feodālā senjora. Senākās – garīgās ģildes Rīgā (Svētā Krusta brālība, Svētā Gara brālība, Svētās Miesas brālība u.c.) ir dibinātas par godu svētajam aizbildnim jeb patronam.

© Tiesu namu aģentūra

apvienībām.[73] Taču iestāties drīkstēja ne tikai tā aroda ļaudis, kas bija brālības kodols, bet arī citu arodu un amatu piederīgie – kā vīrieši, tā sievietes. Ģildes locekļi ierīkoja saviem patroniem altārus pilsētas baznīcās un noturēja ģildes gada svētkus sava svētā patrona dienā. Ģildes darbību regulēja statūti – šrāgas, kuras sākotnēji visās Eiropas pilsētās bija latīņu valodā. Pēc šiem statūtiem – šrāgām var spriest par tā laika ģilžu sastāvu, darbību un organizāciju. Šie statūti parasti stājās spēkā pēc to legalizācijas pilsētas rātē. Par ģildes locekli – brāli vai māsu – varēja kļūt ikviens, kas samaksāja iestāšanās naudu. Nekādi tautību ierobežojumi parasti nebija paredzēti, ticības ziņā ģildes locekļi bija tikai kristieši. Ģildē neuzņēma vienīgi netīro profesiju pārstāvjus – pirtniekus, linaudējus un pilsētas bendi. Sievietes par ģildes pilntiesīgām loceklēm uzņēma tad, kad tās bija izgājušas no vīra likumīgās aizbildnības. Tās bija atraitnes, kas vadīja miruša vīra tirdzniecības uzņēmumu vai amatnieku darbnīcu.

Ģildes kopība izpaudās kopīgās dzīrēs, kuru reglamentam parasti šrāgās tika atvēlēta nozīmīga vieta, kopīgās reliģiskās ceremonijās, mirušo ģildes biedru apbedīšanā (uz ģildes rēķina) un slimo ģildes biedru aprūpēšanā. Ģildes darbību vadīja vēlēts vecākais oldermanis jeb eltermanis kopā ar piesēdētājiem. Vēl pie ģildes vadības piederēja vecajie, gados vecākie un cienījamākie ģildes locekļi, kasieris un ģildes rakstvedis. Par pretestību amatpersonām un ģildes iekšējās kārtības noteikumiem šrāgās tika noteikts sods – soda nauda vai sods tika noteikts mārciņās vaska, piemēram: "6. Nevienam brālim vai viesim nav atļauts ierasties ģildē ar dunci vai citu ieroci. Sods – mārciņa vaska."[74] Viduslaiku pilsētās veidojās arī amatnieku ģildes – cunftēs apvienoto meistaru apvienības, jo ikvienam cunftes meistaram bija jābūt ģildes loceklim, bet zeļļus un mācekļus ģildē neuzņēma. Cunftes viduslaiku Eiropas pilsētās bija amatnieku profesionālās apvienības. Lai kļūtu par pilntiesīgu cunftes locekli, bija jāsasniedz augstākās pakāpes kvalifikācija savā amatā un jāiegūst meistara nosaukums un apliecība, sava darbnīca, mācekļi un zeļļi. Cunftes rūpējās, lai to locekļu darinātās preces būtu kvalitatīvas, izstrādāja standartus, sekoja amatnieku profesionālajām mācībām un rūpējās par saviem nelaimē nonākušajiem locekļiem, ka arī materiāli pabalstīja cunftes locekļu atraitnes un bāriņus. Arī cunftes darbību noteica statūti – šrāgas. Katrai cunftei bija savas šrāgas, sava simbolika (karogs, ģerbonis, amatu lāde) un sava

[73] *Latvijas tiesību avoti.* Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998, 255.lpp.

[74] Turpat, 255.–256.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

pašpārvalde – cunftes vecākais un viņa piesēdētāji. Šrāgas pieņēma pilnsapulce un apstiprināja rāte. Kā ģilžu, tā cunftu šrāgas stājās likumīgā spēkā tikai pēc tam, kad tās apstiprināja rāte. Ģildes un cunftes pilsētās darbojās līdz 19.gadsimta beigām, un, protams, spēkā bija arī to šrāgas.

Viduslaikos sāka attīstīties arī starptautiskā tiesības. Te var minēt pilsētu apvienības ar to kopējām tiesībām, piemēram, Hanzu. Hanza bija apvienība, ko, no vienas puses, veidoja lejasvācu tirgotāji un, no otras puses, 70 lielas un aptuveni 100 līdz 130 mazas pilsētas, kurās šie tirgotāji baudīja pilsoņu tiesības.[75] Tas, ka vācu tirgotāju apvienības visur centās panākt privilēģijas, kas garantēja viņu dzimto pilsētu tiesību ievērošanu attiecībā uz kopienas locekļiem svešās pilsētās, un atbalsts, ko tās sniedza saviem tirgotājiem svešatnē, sekmēja pilsētu apvienošanos ekonomiski politiskā savienībā, kura vēsturē pazīstama ar Hanzas nosaukumu. Hanzas savienībā apvienojušās pilsētas gan atbalstīja savus tirgotājus ārzemēs, gan arī kontrolēja un vadīja viņus.[76]

Laikā no XIII gadsimta līdz XVI gadsimtam, kamēr Hanzas savienība bija ievērojams spēks un kontrolēja tirdzniecību Baltijas jūras reģionā, Hanzā iekļāvās ap 200 pilsētu. To vidū bija daudzas Livonijas pilsētas – Rīga, Ventspils, Liepāja, Limbaži, Cēsis, Valmiera u.c. Veidojās stratēģiski svarīgs trīsstūris: Vācija, Skandināvija, Krievija. Lībeka cīnījās par noteicošo lomu šajos tirdzniecības ceļu krustpunktos. Varētu minēt trīs stratēģiski svarīgākās vietas Hanzas tirdzniecības ceļos:

1. Vācu ostas – Lībeka, Hamburga, Brēmene u.c.
2. Skandināvijā – Gotlande, Šonena.
3. Krievijā – Novgoroda.

Lībeka atbalstīja vācu kopienu Visbijā, lai vācu draudze dominētu pār Gotlandes pilsoņiem. Par būtiskāko panākumu šajā cīņā var uzskatīt faktu: lai sašķeltu Visbijas tirgotāju varu Baltijas jūrā, Lībeka 1294./95.gadā panāca, ka 24 Hanzas savienības pilsētas nobalsoja par to, lai Novgorodas Sv. Pētera tiesas galveno mītni pārnes no Visbijas uz Lībeku, t.i., no tirgotāju kopienas tiesas uz Lībekas rāti kā tiesu.[77] 1298.gadā šim lēmumam sekoja aizliegums pieņemt lēmumus tirgotāju kopienas vārdā. Hanzā notika varas centralizācija, un šī vara nonāca Lībekas rātes

[75] Hammels-Kīzovs R. *Hanza*. – Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2003, 15.lpp.

[76] Dollinger P. *Die Hanse*. – Stuttgart: Kroner, 1998, S. 67–70.

[77] Ebel W. *Lübische Recht*. – Lübeck, 1971, S. 92.

© Tiesu namu aģentūra

rokās. XIV gadsimtā Lībeka stabili izvirzījās Hanzas vadībā, un līdz ar to pieauga arī Lībekas tiesību izmantošana Hanzas savienībā.[78]

Līdzīga cīņa, kuru Lībeka izcīnīja, lai gūtu ietekmi Visbijā, norisinājās arī krievu tirdzniecības metropolē Novgorodā. Arī šeit XI–XII gadsimtā bija tirgotāju kopiena no Gotlandes, kas tirgojās ar austrumiem un bija apvienota Sv. Olafa vai gotu sētā. Arī šeit XII gadsimtā ienāca vācu tirgotāji, kuri ieguva privilēģijas no Novgorodas kņaziem. Ja 1325.gadā Novgorodā vācu tirgotāju kopienai bija tiesības brīvi ievēlēt altermani ar četriem palīgiem, tad jau 1346.gadā braucējiem uz Novgorodu tika atņemtas aktīvās vēlēšanu tiesības vēlēt sētas altermani, bet pasīvās vēlēšanu tiesības tika atrunātas Hanzas recesos, saskaņā ar kuriem par altermani varēja kļūt persona, kas nāca no Lībekas vai Gotlandes.[79]

Tomēr Hanzas tiesības nesakrita ar Lībekas tiesībām, jo savienībā bija spēcīgas pilsētas, kuras cīnījās pret pārmērīgu Lībekas ietekmi Hanzā. Te līdzās Hamburgai var minēt Rīgu, kurai bija savas tiesības un kura veidoja tiesiski politisku saikni ar daudzām pilsētām, kuras līdz tam bija Lībekas meitas – Pērnavu, Cēsīm, Kuldīgu u.c.

---

[78] Dollinger P. *Die Hanse*. – Stuttgart: Kroner, 1998, S. 41–51.

[79] Taču ne tikai Lībeka piedalījās sīvajā cīņā par vadību Baltijas jūras tirdzniecības ceļos, arī Rīga, Rēvele, Hamburga u.c. lielākās Hanzas pilsētas centās ieņemt Lībekas vietu Hanzas vadībā un līdz ar to dominēt tirdzniecībā Baltijas jūras reģionā. Tā Rīga centās ieviest savu monopolu tirdzniecībai Daugavas baseinā un arī ar Novgorodu, piemērojot Hanzas tirgotājiem tos pašus noteikumus, ko Hanza lietoja pret tirgotājiem ārpus Hanzas. Tāpēc tālajā Novgorodā Lībekai neizdevās gūt stabilu noteicējas statusu. Kaut arī Lībekas politiskās pozīcijas Novgorodā nebija stabilas, tomēr Lībekas tiesības, kas iestrādātas *Novgorodas tirgotāju sētas tiesībās "Skra"* (kriev. – *Ckpa*) darbojās. Tātad Lībekas tiesības piemēroja Hanzas kantoros. Tas ir viens iemesls, kāpēc jēdziens "*Hanzas tiesības*" ir cieši saistītas ar *Lībekas tiesībām*. Otrs iemesls ir tas, ka liela daļa Hanzas savienības pilsētu bija Lībekas meitas. Te minamas ievērojamākās:

Rēvele, kurai 1248.gadā *Ēriks IV Plogpennigs* piešķīra Lībekas tiesības. Rēvele veidoja Lībekas mazmeitas, nododama savas tiesības citām pilsētām un veidojot veselu atzaru *Lībekas–Rēveles tiesībās* (Vīzenburga, Narva). No XIII gadsimta līdz XIX gadsimtam Rēvele nemainīgi bija Lībekas meita.

Elbinga, kuru 1237.gadā nodibināja Lībekas tirgotāji: 1246.gadā ordeņa mestrs Elbingai piešķīra Lībekas tiesības.

Hamburga, kura tiek dibināta kā Lībekas tiesību pilsēta, un, lai arī Hamburga XIII gadsimta vidū atbrīvojās no Lībekas ietekmes, taču tiesību radniecība saglabājās.

Tas pats sakāms par daudzām citām Hanzas pilsētām: Rostoku, Štrālzundi, Vismāru u.c. Tātad Hanzā Lībekas tiesības ienāca caur Hanzas kantoriem, kā arī Lībekas meitas pilsētām – Hanzas loceklēm un Hanzas recesiem, kuri parasti tika veidoti, balstoties uz Lībekas tiesībām gan tādēļ, ka Lībeka bija Hanzas līdere, gan galvenokārt tāpēc, ka liela daļa Hanzas pilsētu dzīvoja pēc šīm tiesībām, jo bija Lībekas meitas.

© Tiesu namu aģentūra

Hanzas tiesības pieņēma Hanzas sanāksmē (vāc. *Hansetage*), kas notika ik pēc trim gadiem Lībekā. Hanzas tiesības tika pierakstītas Hanzas sanāksmju lēmumu protokolos jeb Hanzas recesos.[80] Šos Hanzas recesu pantus vēlāk savos statūtos iekļāva Hanzas savienības locekles. Atsevišķos jautājumos Hanzas recesi atšķīrās no Lībekas tiesībām. Arī Hanzas kuģošanas kārtība, kura bija spēkā līdz 1897.gadam, kad spēkā stājās Vācu impērijas tirdzniecības kodekss, niansēs atšķīrās no Lībekas jūras tiesībām (piemēram, maksā par kuģa glābšanu).[81]

Var secināt, ka Hanza bija ne tikai ekonomiski, bet arī juridiski vienota telpa, jo visās Hanzas pilsētās tika ieviests vienveidīgs pārvaldes tips ar spēcīgu rāti, kuras rokās atradās visa vara pilsētā. Rāte bija pilsētas tiesas institūcija. Tā darbojās pēc visai Hanzai kopīgiem tiesību pamatprincipiem. Šie noteikumi (juridiskie) sāka veidoties jau pirms Hanzas savienības rašanās sākuma 1241.gadā un noteikti pirms 1367.gada Ķelnes konfederācijas noslēgšanas, kurā Hanza ieguva organizācijas formu. Tieši tiesību radniecība atļāva šīm pilsētām tik viegli saplūst organizācijā. Arī viduslaiku Rīga atbilda klasiskam Hanzas pilsētas standartam ar spēcīgu rāti, varas centralizāciju, administratīvo patstāvību un visai Hanzai raksturīgu juridisku principu ievērošanu. Šos Hanzas satversmes un statūtu principus ieviesa tieši Lībeka, tāpēc varam secināt, ka Rīgas tiesības, kuras bija tipiskas Hanzas savienības pilsētas tiesības, ietekmējušas Lībekas tiesības, uz kuru principiem tika veidotas Hanzas tiesības.[82]

Raksturojot pilsēttiesības kā viduslaiku tiesību sistēmu, var teikt, ka tām jebkurā viduslaiku pilsētā bija raksturīgas vairākas iezīmes:

1. Tās bija komūnas tiesības.[83] Pilsēttiesības bija tiesības integrētai sabiedrībai, kuru bieži raksturoja kā komūnu – juridisku vienību, kuras locekļi bija slēguši līgumu (dibinot pilsētu vai vēlāk zvērot uzticību pilsētai), lai apvienojušies aizsargātu savas intereses. Šī pilsoņu apvienošanās savu interešu pilnīgākai aizsargāšanai turpinās arī pašā pilsētā, organizējot ģildes un cunftes. Tas noteica arī pilsoņu līdzdalību pilsētas politisko lēmumu pieņemšanā un "varas caurspīdīgumu", jo pilsētniekiem tika darīti zināmi gan tiesas spriedumi,

[80] Hammels-Kīzovs R. *Hanza*. – Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2003, 21.lpp.

[81] Ebel W. *Lübische Recht im Ostseeraum*. – Köln, 1967, S. 26.

[82] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 113.–117.lpp.

[83] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 367.

© Tiesu namu aģentūra

gan līgumi ar citām pilsētām. Visi pilsētnieki piedalījās kārtības un drošības uzturēšanā pilsētā (piemēram, visiem bija pienākums piedalīties ugunsgrēka dzēšanā). Tā, protams, nebija demokrātija XXI gadsimta izpratnē. Tomēr nepieciešams uzsvērt, ka tā bija šīs mūsdienu demokrātijas priekšvēstnese un pilsoniskās sabiedrības aizsākums, jo pilsēttiesības paredzēja visu pilsoņu vienlīdzību likuma un tiesas priekšā. Tomēr šīs tiesības saglabā arī kārtu tiesību īpašības. Tā, piemēram, cunftēs bija spilgti izteikta tiesību un pienākumu atšķirība zellim, māceklim, meistaram.

2. Tās bija laicīgas tiesības, jo pilsētas jurisdikcijai nebija pakļauti ticības jautājumi (atšķirībā no grieķu polisām un Romas). Ticības jautājumus risināja kanoniskās tiesības, un tie bija katoļu baznīcas jurisdikcijā. Pilsētnieki, protams, bija ticīgi kristieši, un tikai ticīgs cilvēks ar labu slavu varēja būt pilntiesīgs liecinieks gan prāvā, gan līgumu slēgšanas laikā. Pilsēttiesības kopā ar karaļa, zemes – paražu, tirdzniecības un lēņu tiesībām piederēja pie laicīgajām tiesībām, jo viduslaiku Eiropā garīgās tiesības bija nošķirtas no laicīgajām. [84]
3. Tās bija konstitucionālas tiesības, jo tika veidotas uz hartu privilēģiju pamata, kurās bija noteiktas ne tikai pilsētas brīvības, bet lielā mērā arī tās institūcijas un to kompetence.[85] Pilsētām praktiski bija pirmās rakstītās konstitūcijas Rietumeiropā. Šajās tiesībās sāka veidoties arī pilsoņu politiskās tiesības, lielākā vai mazākā mērā paredzot pilsoņu tiesības piedalīties pilsētas pārvaldē. Vēlēta municipalitāte, bieži arī tiesa bija raksturīgas šī laika pilsēttiesībām.
4. Iespējas augt un transformēties.[86] Pilsēttiesību normas tika daudz biežāk pārskatītas nekā citas viduslaiku tiesības. Turklāt pilsēttiesības attīstījās tiešā saskarē ar kanoniskajām un romiešu tiesībām, jo pilsētās bija baznīcas sēdekļi, bīskapijas, klosteri, baznīcas un, protams, tieši pilsētās dibinājās universitātes. Tās bija pionieri arī romiešu saistību tiesību recepcijā. Pilsētas vienas no pirmajām atteicās no tiesas divkaujas izmantošanas un ierobežoja ordālijas. Te vēlreiz var uzsvērt pilsētu novatorismu.
5. Pilsēttiesības radīja vienotu sistēmu ar noteiktu tiesību avotu hierarhiju.[87] Ģilžu statūti parasti tika apstiprināti domē, lai konstatētu, vai tie atbilst pilsētas likumiem.

---

[84] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 367.

[85] Ibid.

[86] Ibid.

[87] Ibid., с. 372.

© Tiesu namu aģentūra

6. Pilsēttiesības bija balstītas uz kolektīvu neatkarību. Dažādu pilsētu neatkarības apjoms būtiski atšķīrās. Bija reāli neatkarīgas bagātas tirdzniecības pilsētas ar impērijas pilsētas statusu, bet lielākajai daļai pilsētu bija tikai ierobežota autonomija.[88]

Visā iepriekš rakstītajā bija runa tikai par pilsoņiem kā pilsēttiesību subjektiem. Taču tas nesniedz pilnīgu priekšstatu par pilsēttiesībām, ja neaplūkosim jautājumu par pilsētas tiesību spēkā esamību attiecībā uz nepilsoņiem. Viduslaiku pilsētās kā tirdzniecības, baznīcas un izglītības centros ieceļotāji vienmēr bija kuplā skaitā. Šeit ieplūda gan jūrnieki, gan tirgotāji, gan mūki, gan svētceļnieki, gan krusta karotāji, gan studenti. Viņi visi formāli bija pakļauti atšķirīgām jurisdikcijām, kas noteica pilsētās ievērojamu skaitu nepilsoņu. Viņiem bija cits tiesiskais statuss nekā pilsoņiem. Ar nepilsoņiem pilsētai vajadzēja dibināt citas tiesiskās attiecības nekā ar saviem pilsoņiem.

Nevar nešaubīgi apgalvot, cik lielā mērā šie nepilsoņi bija pakļauti pilsētu tiesībām. Visspecifiskākais juridiskais statuss bija mūkiem. Viduslaiku pilsētās vienmēr bija daudz mūku, jo tajās bieži atradās bīskapa rezidence (kā Lībekā, Frauenburgā un Rēvelē).[89] Saskaņā ar kanoniskajām tiesībām šie mūki bija pakļauti vienīgi garīgajai jurisdikcijai un baudīja imunitāti no laicīgās jurisdikcijas. Jebkuram garīdzniekam saskaņā ar kanoniskajām tiesībām, pat ja viņš bija zemākais ordeņa brālis, bija aizliegts stāties pasaulīgās tiesas priekšā un viņu nevarēja tiesāt pēc laicīgajām tiesībām.[90] Ar šo garīdznieku un mūku imunitāti rēķinājās arī viduslaiku pilsēttiesības, tāpēc tajās neparādījās normas, kuras būtu paredzēts piemērot garīdzniekiem un mūkiem.[91] Vienīgais izņēmums no šī vispārējā likuma bija gadījumā, ja garīdznieks vai mūks izdarīja noziegumu, par kuru bija paredzēts nāves sods. Lībekā šajā gadījumā bīskapam vainīgo vajadzēja izslēgt no garīgās kārtas un jau kā laicīgu personu nodot pilsētas laicīgai tiesai.[92] Taču ne visas pilsētas, tāpat kā ne visi valdnieki, bija tik spēcīgi, lai nostātos pret baznīcas varu.

Interesanti, ka pilsētu tiesām nebija nekāda juridiska spēka lietās, kuras attiecās uz pilsētā dzīvojošiem ebrejiem. Ja abas puses strīdā bija ebreji,

[88] Блок М. *Феодальное общество*. – Москва: Издательство им. Сабашниковых, 2003, с. 348.

[89] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 85.

[90] Ibid.

[91] Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 204–212.

[92] Ibid., S. 456.

© Tiesu namu aģentūra

šos strīdus izšķīra ģimene (*Hische*) vai rabīns. Turpretī ebreju strīdus ar kristiešiem skatīja saskaņā ar pilsēttiesībām ar nosacījumu, ka zvērests nebūs pilsēttiesībās noteiktais kristieša zvērests, bet gan Mozus ticīgā zvērests.[93] Tas norāda uz zināmu toleranci pret svešticībniekiem.

Imunitāti no pilsēttiesībām turklāt baudīja tā saucamās "brīvās personas – pilsētas kunga ierēdņi, fogti, naudas kalēji, muitnieki utt., kā arī dižciltīgie, kuri bija noīrējuši kādu dzīvokli pilsētā, bet paši atradās savu zemes tiesu pakļautībā. Droši ir zināms, ka dižciltīgo tiesas mantošanas lietās nenoritēja pēc pilsoņu tiesībām, turpretī nav skaidri zināms tas, ciktāl pilsēttiesības tika izmantotas pret šīm brīvajām personām tirgus tirdzniecības lietās."[94]

Lielu nepilsoņu grupu veidoja pilsētas viesi. Tie bija tirgotāji, kuri īslaicīgi uzturējās pilsētā. Pilsēttiesību avotos lielākoties var atrast pantus, kas runā gan par paša viesa, gan viņa mantas arestu.[95] Tātad šāds viesis atbildēja vietējai tiesai un pēc vietējiem likumiem. Izņēmumi pastāvēja tur, kur starp pilsētām bija noslēgti savstarpēji līgumi par pilsoņu savstarpējo aresta brīvību. Šāds līgums, piemēram, 1241.gadā tika parakstīts starp Lībeku un Hamburgu. Šajā gadījumā apsūdzētais atbildēja pilsētas tiesai pēc savas pilsētas likumiem. Pilsētas līgumā pilsēta apņēmās sodīt savus pilsoņus, pret kuriem bija celta apsūdzība citā šo līgumu noslēgušā pilsētā.[96] Taču, ja viesis pats vērsās vietējā tiesā ar prasību pret citu viesi vai pilsoni, šo lietu izskatīja vietējā tiesa un pēc vietējām tiesībām. Šāds gadījums minēts, piemēram, Minsteres sodu grāmatā. Tajā tika runāts par Minsteres pilsoņu tiesībām prasīt aizsardzību Lībekas vietējā tiesā pēc vietējiem likumiem.[97]

Pilsēttiesības bija saistošas tikai pilsoņiem, kuri bija vai nu piedalījušies šo tiesību izstrādāšanā, vai arī ar pilsoņa zvērestu atzinuši to spēku. Taču, kā no iepriekš aprakstītā var secināt, pilsētas bieži piemēroja savas pilsētas tiesību normas arī pret nepilsoņiem. Retāk pilsēttiesības tika piemērotas pret garīdzniecību un aristokrātiju. Ievērojami biežāk tās piemēroja citām nepilsoņu grupām. Hāha Lībekas tiesību kopojumā var iepazīties ar Lībekas rātes izstrādātajām speciālajām "kārtībām" (vāc. *Ordnungen*) – noteikumiem svešiem tirgotājiem, jūrniekiem,

[93] Knabe L. *Das zweite Wismarische Stadtbuch*. – Weinaw, 1966, S. 47.

[94] Ebel W. *Lübische Recht*. – Lübeck, 1971, S. 187.

[95] Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 148, 196, 286.

[96] Ebel W. *Lübische Recht*. – Lübeck, 1971, S. 196.

[97] Philippi Dr. F. *Westfalische Landrechte. Landrechte des Münsterlandes*. – München, 1907, S. 43.

© Tiesu namu aģentūra

ubagiem u.c. nepilsoņu grupām. Tātad Lībekas rāte radīja tiesību normas ļaužu grupām, kuras formāli juridiski nebija pakļautas rātes jurisdikcijai, taču acīmredzot reāli šīs normas tika ievērotas. Viesu darbības reglamentācija parādījās daudzās pilsēttiesību normās. Tā Lībekā neviens viesis nedrīkstēja pirkt no cita viesa tirdzniecības preces (pilsētas monopoltiesību pārkāpums). Par šādu darbību draudēja sods trīs sudraba marku apmērā.[98] Turklāt īpaši pilsēttiesībās tika uzsvērta civiltiesiskā vienlīdzība. Par to teikts Lībekas tiesību 109.pantā: Ja kāds viesis kādu pilsoni vai kāds pilsonis kādu viesi apķīlā, tad ar ķīlu noteikti jāgriežas tiesā.[99] Tātad, lai arī viesiem ir zināmi tiesību ierobežojumi, lai aizsargātu pilsoņu un pilsētas intereses, viņiem tomēr tiek piešķirta vienlīdzība tiesas un likuma priekšā, ja viņi ir pakļauti pilsētas jurisdikcijai.

3. Rīcībspēja un aizbildnības regulējums pilsēttiesībās

Saskaņā ar pilsētu tiesībām aizbildnību varēja nodibināt pār mazgadīgiem, garīgi slimiem, kropliem, bet īpaša aizbildnība bija iespējama pār sievietēm. Pilngadība, pēc vecākajām pilsētu tiesībām, t.i., XII un XIII gadsimtā, zēnam iestājās 18 gadu vecumā, un no šī vecuma viņš bija atbrīvojams no aizbildnības. Meitām, ja viņas apprecējās pirms pilngadības, tika izdalīta viņu mantas daļa, un viņas nokļuva vīra aizbildnībā. No XV gadsimta, pieaugot romiešu tiesību ietekmei kontinentālajā Eiropā, tika ieviests aizbildņa institūts (*curator*) jauniešiem vecumā no 18 līdz 25 gadiem.[100]

Jau XIII gadsimtā, gandrīz vienlaikus ar aizbildņa institūta izveidošanu, pilsēttiesībās parādījās normas par neuzticama aizbildņa atstādināšanu un izsludināšanu par nespējīgu veikt aizbildņa pienākumus."[101]

Praksē netika stingri ievērots neviens no šiem termiņiem – ne 18, ne 25 gadu vecuma robeža. Tāpēc radās problēmas, jo bieži aizbildņi ignorēja 18 gadu vecumu sasniegušo pilngadību un tikai 25 gadu vecumu atzina par pilngadības vecumu.[102] Šīs pretrunas galīgi atrisināja tikai

98 Ebel W. *Lübecker Ratsurteile*. Bd. IV. – Berlin, 1967, S. 163.

99 *Set eyn gasl enem borgere en pant, oder en borger enem gaste, mit deme pande schal men also ener wis vortvaren vor deme richte*.

100 Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 52, 58.

101 Ibid., S. 101.

102 Kraut W.T. *Die Vormundschaft nach den Grundsatzen des Deutchen Rechts*. Bd. I. – Göttingen, 1891, S. 154.

© Tiesu namu aģentūra

XIX gadsimtā ar likumiem, kuros pilngadība tika noteikta no 21 gada vecuma. 18 gadu vecums palika spēkā kā laiks, kad vīrietis tika atzīts par rīcībspējīgu testamenta sastādīšanai un precībām.[103]

Pilsētu tiesībās bija atrodami rīcībspējas ierobežojumi. Pie rīcības nespējīgiem pieskaitīja arī kurlmēmos un izšķērdētājus.[104]

Ierobežota rīcībspēja bija sievietēm. Tā bija vispārēja viduslaiku tiesību iezīme, jo sievas īpašums nonāca vīra pārvaldīšanā. Lībekas statūtos noteikts: "Neviena sieviete, kura ir tirgotāja, nedrīkst pārdot kaut ko bez vīra vai aizbildņa ziņas".[105] Hamburgas–Rīgas statūtos par sievas īpašumu runāja 22.pants.[106] Bieži, ja laulībā nebija bērnu, bez īpašas pilnvaras sieva ar savu pūru nevarēja galvot par vīra aizņēmumiem.

4. Civiltiesības

Tā kā Lībekas ģimenes tiesības un mantojuma tiesības bija recipētas praktiski visās Hanzas savienības pilsētās, aplūkošu tās plašāk par citām tiesību nozarēm. Gandrīz visi viduslaiku tiesību avoti (ne tikai Lībekas tiesības) regulēja laulāto īpašumtiesiskās attiecības, tādas kā līgavas pūru un rīta dāvanu (*Morgengabe)*,[107] ko jaunais vīrs pasniedza jaunajai sievai pēc pirmās kāzu nakts, noteica sievas mantu un vīra mantu, taču parasti šie laicīgo tiesību avoti klusēja par saderināšanos, laulāšanos un laulības izbeigšanos, jo šie jautājumi bija pakļauti baznīcas kanoniskajiem likumiem. "Līdz reformācijai laicīgās tiesības, (..), virzījās gar šī kompleksa malu, skāra atšķirības svinību un kāzu reglamentos, kas pilsoniskās labklājības laikā strauji attīstījās, kā arī bigāmiju un laulības nodibināšanu bez viņas (domājams – jaunās sievas) radu piekrišanas, proti, tās sekas attiecībā uz sievas mantu,"[108] uzskatīja profesors V.Ēbels.

---

103 Kraut W.T. *Die Vormundschaft nach den Grundsatzen des Deutchen Rechts*. Bd. I. – Göttingen, 1891, S. 154.

104 Plitt C. *Das Ehelische Guterrecht und das Erbrecht Lübecks*. – Wismar, 1884, S. 66.

105 Germann H. *Das Eindringen Römische Recht in das Lübische Privatrecht*. – Leipzig, 1933, S. 27.

106 Napiersky P. *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts*. – Riga, 1876, S. 79.

107 Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 221.

108 Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 4.

© Tiesu namu aģentūra

Ar reformāciju leģislatīvais spēks (lat. *potestas legislativa*) pārgāja pilsētas laicīgās varas – rātes rokās. To noteica 1531.gada Būgenhāgenas baznīcas noteikumi. Saskaņā ar šo kārtību plašu kompetenci laulības lietās ieguva konsistorijs, bet pilsētas rāte kļuva par otro instanci šajos jautājumos. Tātad ar XVI gadsimta vidu rātes kompetencē nonāca jautājumi par laulību slēgšanu un izbeigšanu (tiesa, saistībā ar mantiska rakstura iebildumiem), kuri iepriekš bija izslēgti no laicīgās varas jurisdikcijas.[109]

Saderināšanās un laulības bija divas juridiskas darbības, no kurām veidojās kristīgā laulība. Baznīca tām piešķīra sakramenta nozīmi, tomēr būtiska bija arī formalitāte un svinīgums. Ceremonijā piedalījās abu pušu (īpaši līgavas) tuvinieki, kuri saderināšanās laikā vienojās par līgavas pūru un nākamo laulāto mantiskajām attiecībām pēc laulību noslēgšanas. Saderināšanos, kas notikusi publiski, uzskatīja par saistošu. Pilsētas tiesībās bija paredzēti arī sodi par aplami noslēgtu un lauztu saderināšanos. Abos gadījumos bija jāmaksā soda nauda pilsētai.

Par nelikumīgu saderināšanās laušanu, pēc Lībekas tiesībām, vainīgajai pusei paredzētais sods bija publisks miesas sods (visbiežāk nopēršana).[110] 1591.gadā Lībekas rāte apstiprināja konsistorija spriedumu ar šādu tekstu: "Darbos mēs esam atpazīstami kā Lībekas konsistorijas iecelti tiesību pārstāvji: tā kā no visa pušu teiktā izriet, ka starp viņiem bija norunāta likumīga laulība, tad apsūdzētais ir vainīgs un ar publisku svinīgu solījumu norunātā laulība ar minēto Annu patiešām, pie Dieva soda, ir jāizpilda no šodienas līdz gavēņa vakaram."[111] Kanoniskās tiesības neatzina piespiedu laulību. Atliek secināt, ka aprakstītajā kāzusā līgava kļuvusi grūta no līgavaiņa un tāpēc baznīca veicina viņu apvienošanos ģimenē.

Prasību sodīt neuzticamu līgavaini, kurš nevēlas stāties laulībā, ceļ līgavas tēvs vai aizbildnis, atsaucoties uz publisko svinīgo solījumu. Gadījumā, ja nebija ievērota noteiktā saderināšanās kārtība, galvenokārt saderināšanās publiskums, tā nekļuva saistoša un aizskartā puse nevarēja pilsētas institūcijās celt prasību par vainīgās puses sodīšanu. Tieši ceremonijas publiskums bija pamats, lai saderināšanās laušanas lieta nonāktu pilsētas varas institūciju jurisdikcijā.

---

109 Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 45.lpp.

110 Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 5.

111 Ibid.

© Tiesu namu aģentūra

Kā sodus personām, kas nepildīja ar saderināšanos noteiktās saistības, praksē piemēroja:
- piespiedu laulību (lai gan jautājums ir strīdīgs, jo laulāšana bija baznīcas jurisdikcijā, bet baznīca neatzina piespiedu laulības);
- publisku miesas sodu (nopēršanu, uzvilkšanu pie kāķa – "*kaak*", zvīņu krēslu – plecu sviru);
- soda naudu (parasti miesas sodus piemēroja pret personām, kas nebija spējīgi nomaksāt soda naudu);
- izraidīšanu no pilsētas.

Tā, piemēram, Klauss Hāvemans, kurš publiski bija saderinājies ar Annu Holsti un pēc tam saderinājās ar citu jaunavu: "tika atbrīvots no sava goda un no pilsētas izraidīts, jo ar miesas sodu netika piedabūts pie saistības izpildes."[112]

Šie bargie sodi galvenokārt ir saistāmi ar tā laika viduslaiku morāli un vērtību mēru. Jo saderināšanās līgumus galvenokārt lauza līgavaiņi, bet līgavai šāda saderināšanās, kura nepārtapa laulībā, bija milzīgs apkaunojums (turklāt ne tikai līgavai, bet arī visai viņas ģimenei). Tāpēc bargie sodi bija ne tikai par uzņemto saistību (noslēgt laulību) nepildīšanu, bet arī par goda un cieņas aizskārumu, kas laulību nenoslēgšanas dēļ tika nodarīts līgavai un viņas ģimenei.[113]

Lai nenonāktu līdz līgavas un viņas ģimenes goda un cieņas aizskārumiem, jau XV gadsimtā saderināšanās tika nostiprināta ar līgumsodu un (abu pušu) galvotāju institūtu, kuri publiski galvoja par to, ka pēc saderināšanās sekos laulības noslēgšana. Gadījumā, ja laulība netika noslēgta, galvotāji no savas puses apņēmās maksāt līgumsodu.[114]

Interesants kāzuss norisinājās XVI gadsimta vidū Štrālzundē. Šajā gadījumā līgavaiņa galvotājs tiesai sūdzējās tikai par to, ka līgavas ģimene apzināti, mērķtiecīgi izspiež līgumsodu.[115] Galvošanā Lībekai bija raksturīgs tas, ka:
- no vairākiem līdzgalvotājiem katrs galvoja savas daļas "robežās";

[112] Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 5, 6.

[113] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 47.lpp.

[114] Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 146.

[115] Ebel W. *Lübisches Kaufmannrecht*. – Lübeck, 1951, S. 33.

© Tiesu namu aģentūra

- kopējā atbildība iestājās tikai tad, ja galvotāji to speciāli atrunāja un svinīgi nozvērējās: "Viens par visiem, visi par vienu";
- galvojuma saistības nebija mantojamas. [116]

Laulību jautājums sīki bija reglamentēts speciālos kāzu reglamentos, tostarp arī 1467.gada Lībekas kāzu reglamentā.[117] Kāzu reglamentos bija noteikts, ka jaunlaulātajiem jādzer vīns liecinieku klātbūtnē, publiski jāveic "rokas došana uzticībai" (līgava tiek uzticēta līgavainim), kā arī līgavainim bija jāapdāvina līgava (parasti dāvanā bija gredzens, bet bieži bija arī tā sauktie *Landtruwebretzen* jeb monētas vai greznumlietas).

Ja laulība bija noslēgta, ievērojot visus prasītos noteikumus, tad katrai no pusēm bija pienākums pildīt visas no laulības izrietošās saistības pret otru laulāto. Jebkurā gadījumā laulības pārkāpējiem pilsēttiesībās bija paredzēts sods. Jautājums par dubultlaulību plaši iztirzāts arī Hanzas recesos 1255.gadā un 1259.gadā, kur tas tika risināts, ņemot vērā Lībekas tiesības. Abos vecākajos Hanzas recesos par divlaulību bija noteikti nāves sodi. Vecākajā recesā minēts, ka sodīti tika tikai vīri, kas Lībekas tiesību pilsētā stājušies dubultlaulībā. Abos recesos bija paredzēts sods vīram, kura sieva vēršas pie pilsētas rātes ar sūdzību par netaisnību laulībā.[118]

Pilsētās, tāpat kā zemes tiesībās un kanoniskajās tiesībās, bija aizliegts apprecēt savu meitu, kā sods par to pilsēttiesībās bija paredzēta galvas nociršana. Šie ierobežojumi tika attiecināti arī uz visiem tēva radiniekiem gan taisnā līnijā, gan tuvākajā sānu līnijā.

Jaunākajā no recesiem teikts, ka vīrs, kurš nevar pierādīt jaunās sievas uzticību jeb piekrišanu laulībām, jāsoda. Tas nozīmē, ka pilsēttiesībās laulību noslēgšanai nepieciešama abu pušu brīva griba, citādi laulības ir spēkā neesošas.

Sodu par divlaulību vajadzēja izpildīt pilsētas tirgus laukumā, un pirmā rakstiskā liecība par šāda soda izpildi fiksēta Bardevikā 1294.gadā.[119] Specifiski Hanzas pilsētām bija tas, ka par divlaulību nesodīja baznīcas tiesa, bet gan pilsētas rāte. Viduslaiku Eiropā parasti šādas lietas piekrita garīgajai tiesai un tika izskatītas pēc kanoniskajām tiesībām. XV gadsimtā vainīgajam divlaulībā saskaņā ar Gotingenes kodeksu piesprieda

[116] Ebel W. *Lübisches Kaufmannrecht*. – Lübeck, 1951, S. 33.

[117] Ibid.

[118] Frensdorff F. Das beiden altesten Hansischen Recesse. In: *Hansische Geschichtsblätter*, 1871, S. 16.

[119] Ibid., S. 39.

© Tiesu namu aģentūra

40 marku lielu soda naudu vai maksātnespējas gadījumā – divus gadus cietumsoda.[120]

Jau pašās senākajās pilsētu grāmatās bieži sastopami ieraksti, no kuriem izriet, ka, stājoties laulībā, kopā ar citām laulāto saistībām puses apņemas, ka "turpmāk viens ar otru dzīvos mierā", vai vēl biežāk – vīrs uzņēmās pret sievu (dažkārt arī pret tās piederīgajiem) turpmāk labi izturēties "kā pret savu dievbijīgu laulātu draudzeni".[121] Ar šo solījumu vai līguma formulu tika mēģināts novērst strīdus laulāto starpā.

Laulības strīdu izskatīšana daudzās pilsētās jau no XIII gadsimta atradās laicīgās varas, proti, rātes, nevis garīgās varas (baznīcas) jurisdikcijā,[122] un attiecīgi rātei bija atbildīgs tas laulātais (īpaši vīrs, laikam tāpēc, ka viņam bija vērā ņemama vara pār sievu), kurš šo solījumu pārkāpj. Vainīgajam varēja piespriest naudas sodu, kā arī ilgstošu izraidīšanu no pilsētas (līdz laikam, kamēr būs norimušas strīda kaislības).

Dižajos un vēlajos viduslaikos laulāto strīdu izšķiršanas jautājumi atradās gan laicīgās varas, gan garīgās varas kompetencē. Pēc reformācijas šis jautājums nonāca tikai laicīgās varas jurisdikcijā.

Viduslaiku sabiedrībā miers bija augstākā vērtība. Vārds "miers" kā juridisks termins, tiesisks princips sastopams dažādās variācijās – "Baznīcas miers," "Dieva miers,"[123] "Ķeizara miers," "Zemes miers", "Tautas miers," "Dzimtu miers"[124] u.c. Tas sastopams praktiski visos viduslaiku tiesību avotos no barbaru tiesām līdz valdnieku hartām u.c. Ķildnieks un skandalētājs ģimenē tika sodīts kā pilsētas iekšējā miera noteikumu pārkāpējs, kam sekoja bargs sods.[125] Bieži pilsētu tiesās tika

---

120 Frensdorff F. Das beiden altesten Hansischen Recesse. *Hansische Geschichtsblätter*, 1871, S. 50.

121 Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 9.

122 Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 110–128.

123 Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996, 1.lpp.

124 Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 28.

125 To apliecina šāds kāzuss: "1548.gada 27.jūlijs. Sieva Anneke Boije cēla prasību pret savu vīru Paulu Boije. "Prasītāja lika no tiesneša grāmatas nolasīt agrāk notikušās sava vīra patvaļas un lika par to spriest tiesai: "Tā kā viņas vīrs bija publiski (*willkorlich*) apsolījis dzīvot ar viņu mierā un draudzībā, bet to pārkāpis, tā kā viņa dzīvoja miesas un dzīvības briesmās no vīra, un ticami liecinieki to varēja apliecināt, vīrs par savu rīcību esot pelnījis sodu." Veltīgi viņas vīrs apstrīdēja jebkādu pārkāpumu. Tiesas spriedums: "Tā kā esot pierādīts atkārtots pārkāpums un vīra rīcība nav uzlabojusies, tad viņam līdz saulrietam ir

© Tiesu namu aģentūra

skatītas prāvas par sievas mantas izšķērdēšanu – azarta spēlēs, žūpošanā un citos netikumīgos veidos.[126] No šāda vīra sieva varēja atprasīt sava līgavas pūra vērtību dubultā apmērā: pūra vērtību un rīta dāvanas vērtību. Būtiski ir tas, ka šādas prāvas notika bez laulības šķiršanas, bet laulība tika saglabāta, un visbiežāk šādos procesos runa nav par "galda un gultas dalīšanu" (laulāto šķirtu dzīvošanu).

Tas, ka sieva ar sava īpašuma daļu, līgavas pūru varēja samaksāt vīra parādus, bija Lībekas tiesību specifiska iezīme, kuru pārņēma arī citas Hanzas pilsētas. Taču ar sievas līgavas pūru varēja norēķināties par vīra parādiem tikai tad, ja laulība bijusi "auglīga" (ar bērniem). Savukārt, ja laulībā bērni nav dzimuši, sieva pēc vīra nāves varēja "atbrīvot" savu līgavas pūru, un viņai bija priekšroka pret visiem kreditoriem: *"brutschatz geit vor alle schulde"*[127] ("līgavas pūrs ir brīvs no visiem parādiem").

Par sievas parādiem pilnībā atbildēja vīrs. Tā kā sieva varēja taisīt parādus tikai ar vīra piekrišanu, bet patstāvīgi viņa varēja iesaistīties darījumos par summu līdz 2 ½ feniņiem, kā arī iepērkoties mājsaimniecībai, tad parādi nebija lieli.[128]

Tikai vienā gadījumā sieviete ieguva rīcībspēju, tas bija tad, ja, neprecējusies vai būdama atraitne, kļuva par tirgotāju (*Kauffrau)*. Ja šāda sieviete vēlāk apprecējās, viņai varēja būt parādi.[129] Vīrs atbildēja par tiem sievas pirmslaulības parādiem, par kuriem viņš bija zinājis laulājoties.

---

jāatstāj pilsēta un, draudot ar nāves sodu, piecus gadus viņš nedrīkst atgriezties pilsētā." "Raksturīgi, ka šādā gadījumā tiesas procesā netika iztirzāta sievas uzvedība attiecībās ar vīru. Šajā aplūkotajā gadījumā runa bija par sievas "miesas un dzīvības" apdraudējumu no vīra puses, taču šis nav raksturīgākais rātē izskatīto laulības strīdu iemesls. Pēc: Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 9.

126 Ebel W. *Die Willkur eine Studie zu den Denkformen des alteren Deutschen Rechts*. – Lübeck, 1953, S. 28.

127 Ebel W. *Forschungen zur Geschichte des Lübischen Recht*. Bd. I. – Lübeck, 1950, S. 80.

128 Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 258–264.

129 "Ja apprecējās sieva, kura pirms tam bija precējusies vai bijusi patstāvīga kā *Kauffrau* (tirgotāja), un nu visu viņas kopējo īpašumu, ņemot vērā esošās saistības, kā līgavas pūru ienesa jaunajā laulībā, viņa "ar vainu un bez vainas" iestājās laulībā. Tomēr līgavas pūram tika noteikta konkrēta summa. Tad vīrs viņu paņēma *sunder schuld*. Pēc vienošanās viņš tad atbildēja vai arī neatbildēja sievas kreditoriem," secināja profesors V. Ēbels. Sk.: Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 11.

© Tiesu namu aģentūra

Viduslaikos ģimenes bija patriarhālas, un tēvs bija ģimenes galva, pārējo ģimenes locekļu – sievas un bērnu – likumīgais aizbildnis. Ģimenes vienotība bija stiprināta ar trim saitēm:

1) asinsradniecību;
2) kopīpašumu;
3) tēva kā pārējo ģimenes locekļu aizbildņa jeb tēva (patriarha) varu ģimenē.

Ģimenes kopība, kas šodien ir transformējusies un kļuvusi ievērojami vājāka, ir ilgstoša procesa rezultāts. Tās pirmsākumi meklējami jau pirmatnējās kopienas iekārtā, kad ģimene tika uztverta kā vienots veselums. Ģimenes kā tiesību subjekta jēdziens saglabājās arī agrīnajās valstīs. Ģimene – tiesību subjekts (tēvs – kā šī subjekta likumīgais pārstāvis) – cēla prasības par savu interešu aizstāvēšanu un atbildēja par savu locekļu nodarījumiem un saistībām (uz šī pamata veidojas arī asinsatriebība). Cilvēks šajā laikā vēl nebija patstāvīgs tiesību subjekts. Par tiesību subjektu sākotnēji tika atzīta cilts, tad lielā ģimene un visbeidzot – mazā.[130] Vēl bija jāpaiet ilgam laikam, līdz cilvēks kļuva par tiesību subjektu.

Viduslaiku tiesiskā apziņa bija tajā attīstības posmā, kad par tiesību subjektu tika uzskatīta ģimene, no kuras jau izdalīja arī atsevišķu tiesību subjektu – cilvēku. Bija izzudusi seno ģermāņu cilšu vienotība, kura vēl bija vērojama pāris gadsimtu pirms pilsētu rašanās XII–XIV gadsimtā. Mazā ģimene joprojām saglabāja ievērojamu vietu sociālajās un no tām izrietošajās juridiskajās attiecībās. "Pilsētu iedzīvotāji sastāvēja no radniecīgiem, sākotnēji zemnieku dzimtu apvienību atbrīvotiem indivīdiem, kuri jaunā mākslīgā aizsargapvienībā – pilsētā nonāca līdz mazo ģimeņu izveidošanai, paredzot nedaudzus patriciešu izņēmumus. Pārējos sociālos uzdevumus pildīja pilsēta, ģildes, cunftes utt.," secināja V.Ēbels.[131]

Tie bija iemesli, kāpēc viduslaiku pilsētās pastāvēja sociāli ekonomiska vienība – ģimene ar tēva varu tajā. No šīs varas izrietēja arī tēva atbildība par ģimeni kopumā un katru ģimenes locekli atsevišķi. Ģimenes kolektīvā atbildība gan vairs neparādījās pilsētu tiesību avotos, bet acīmredzot cilvēku prātos tai bija ilgs mūžs. Vēl 1608.gadā Tondernas rātes padomnieks, nevarēdams notvert kādu slepkavu, no pilsētas izraidīja šī slepkavas vecākus.[132] Šis gadījums nav vienīgais. Arī citu

[130] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 10–20.

[131] Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 13.

[132] Ibid., S. 14.

© Tiesu namu aģentūra

pilsētu tiesu protokolos atrodami līdzīgi risinājumi. Tātad šajā un tam līdzīgos gadījumos tā bija vecāku krimināltiesiskā atbildība par dēla noziegumu. Taču tie bija izņēmuma gadījumi, kuri apliecināja iepriekšējo paaudžu tiesisko domu.

Protams, dominējošā bija vecāku (parasti, tēva) civiltiesiskā, un nevis krimināltiesiskā atbildība par ģimeni. Zināmā mērā tā ir saglabājusies vēl šodien. Vecāki ir atbildīgi par bērnu saistībām līdz bērnu pilngadībai, bet bērni ir ierobežoti savā rīcībspējā.

Pilsētu tiesībās plašāk bija regulētas vīra un sievas mantiskās attiecības, bet mazāk skartas tēva (vecāku) un bērnu mantiskās attiecības. Tiesiski šis jautājums tika risināts, izmantojot ģimenes mantiski tiesisko vienotību, un nevis asinsradniecību.[133]

Īpašums atradās tēva valdījumā vai arī pēc tēva nāves – mātes, pareizāk, viņas aizbildņu valdījumā. No kopējā īpašuma pienākošos daļu varēja izdalīt pilngadību sasniegušam dēlam, ja viņš to vēlējās. Dēls varēja arī neatdalīties no ģimenes un palikt kopīpašumā (ar savu daļu), un piedalīties kopīpašuma pārvaldīšanā kopā ar tēvu.

Pilngadīgs dēls, kurš piedalījās kopīpašuma pārvaldīšanā, ieguva tādas pašas pilnvaras kā tēvs. Līgumi, ko pilngadīgais dēls bija noslēdzis, bija spēkā "gan tēva labā, gan pret to,"[134] jo viņi abi bija kopīpašuma pārstāvji un pārstāvēja viens otru bez īpašas pilnvaras. No tā aizriet, ka vecāki atbildēja gan par nepilngadīgu, gan par pilngadīgu kopīpašumā palikušu dēlu darījumiem neatkarīgi no tā, vai viņi bija atļāvuši šo darījumu veikt, vai nebija.[135]

---

133 Šo atziņu var balstīt arī uz Lībekas rātes konkrētu spriedumu. 1505.gada 8.februārī Jakobs fon Huntens no Maincas ceļ prasību pret Lībekas rātskungu Henrihu Varmboku par to, ka Henriha Varmboka dēls – Henrihs Varmboks jaunākais bija noslēpis J. fon Huntena naudu. Pie kam prasītājs uzsvēra, ka dēls to darījis ar tēva ziņu un atbalstu. Atbildētājs apstrīd, ka zinājis par dēla nodarījumu, un atzīst, ka dēls esot nepaklausīgs, kā arī atsaucas uz dēla nepilngadību. Rātes spriedums: "Nepaklausīgā dēla tēvs Henrihs Varmboks ir atbildīgs par savu dēlu." Tātad tēvam ir jāatlīdzina dēla izdarītais kaitējums. Taču, ja prasītājs varētu pierādīt tēva līdzdalību dēla nodarījumā, iestātos tēva paša juridiskā atbildība. Tagad tēvs juridiski neatbild par dēla nodarījumu un kaitējumu atlīdzina no ģimenes kopīpašuma. Šeit uzskatāmi redzama ģimenes mantiskā vienotība.

134 Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 18.

135 Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 56.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Pilsētu mantošanas tiesībās visspēcīgāk bija jūtama vietējo zemes tiesību ietekme. Liela daļa pilsētu savos likumos sākotnēji mantošanas jautājumiem nepiegrieza īpašu vērību, atstājot to paražu ziņā. Taču, jo vairāk attīstības gaitā pilsoņu īpašuma attiecības atšķīrās no pārējo laikabiedru attiecībām, jo lielāku nozīmi ieguva mantošanas pamatu grozīšana atbilstoši pilsētnieku interesēm. Tāpēc jau XIII un XIII gadsimtā pilsētās ieviesa atšķirīgus mantošanas principus, pirmkārt, attiecībā uz zemi, kura atradās pilsētnieku privātīpašumā, nevis lietojumā, un kuru pilsonis varēja relatīvi brīvi novēlēt.[136] Tieši pilsētās parādījās pirmie laicīgie novēlējumi – testamenti. Laulāto īpašuma tiesību risinājums attiecībā uz mantošanu dažādās pilsētās bija atšķirīgs (ciešā saistībā ar vietējām zemes tiesībām). R. Freinds, pētot Lībekas mantošanas tiesības, secināja:

"1. Kamēr ilgst laulība, rodas kopīpašums, kas ir spēkā gan gadījumos, kad laulātajiem ir bērni, gan arī tad, ja bērnu nav. Vīram ir atsevišķa īpašuma daļa, kuru veido norunāta summa no kopējā īpašuma, un vīra mantotais īpašums.
2. Laulībai izbeidzoties:
   a) ja laulātajiem ir bērni (tā sauktā auglīgā ģimene), tad kopīpašumu sadala starp dzīvo laulāto un bērniem (puse laulātajam, puse bērniem);
   b) ja bērnu nav bijis (tā sauktā neauglīgā laulība), sieva saņem savu pūru." [137]

Atlikusī manta noteiktās daļās tika sadalīta mirušā radiniekiem. Tā daļa, ko mirušais ieguldīja kopīpašumā, atgriezās viņa ģimenē. Kopīpašumu veidoja sievas un vīra kopējā manta, vienalga, kad un kā tā bija iegūta. Tas, ko bija iegādājušies bērni, vai tā manta, kura viņiem piekrita, kā virsmanta tika izdalīta no laulāto kopīpašuma. Ar vienošanos no kopīpašuma[138] varēja atdalīt noteiktas lietas (arī Rīgas pilsētas tiesībās bija šāds ģimenes kopīpašuma princips).[139]

Dižo viduslaiku pilsētu tiesībās netika atzītas mantošanas tiesības ārlaulības bērniem. Attieksmi pret ārlaulības bērniem mainīja un tiesību avotos fiksēja vienīgi XIX gadsimtā.[140] Saskaņā ar senākajām pilsēttiesībām

---

136 Jewel H.M. *English Local Administration in the Middle Age*. – New York, 1972, p. 50–53.

137 Freund R. *Das Lübische eheliche Gutterrecht in altester Zeit*. – Weimar, 1884, S. 95.

138 Ibid.

139 Napiersky P. *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts*. – Riga, 1876, S. 53–128.

140 Plitt C. *Das Lübeckische Erberecht nach dem Gesetze vom 10 Februar 1862*. – Wismar, 1872, S. 21, 22.

© Tiesu namu aģentūra

ārlaulības bērni bija stipri ierobežoti savās tiesībās, jo viņiem nebija ģimenes aizsardzības un radniecības. Ārlaulības bērnu leģitimācija bija iespējama tikai tad, ja viņu māte stājās laulībā. Taču arī pēc mātes laulībām viņas ārlaulības bērni bija ierobežoti savās tiesībās. XVII gadsimtā šī problēma tika atrisināta un ārlaulības bērni pēc leģitimācijas tika pielīdzināti laulībā dzimušajiem bērniem.[141]

Ar mantojuma masu saprata nelaiķa īpašumu pēc parādu nomaksas. Vācu pilsēttiesībās mantinieks bija singulārs pēctecis, proti, viņš mantoja atsevišķus priekšmetus kā atsevišķu tiesību pēctecis.[142] Tas bija pretēji romiešu universālās secības mantošanas principam, saskaņā ar kuru mantinieks stājās mantojuma atstājēja vietā, pārņemot visu mantojuma masu, kuru veidoja gan mantojuma atstājēja saistības, gan īpašums, un personīgi atbildēja par aizgājēja parādiem.[143]

Dalot mantojumu, vācu pilsētās, tāpat kā ģermāņu paražu tiesībās, ievēroja principu: "*so viel Mund, so viel Pfund*" ("katrai mutei pa daļai"). Mantojumu dalīja "uz galviņām". Bērni stājās sava mirušā tēva vai mirušās mātes vietā, un tāpēc to daļu, kura piekrita viņu tēvam vai mātei, bērni sadalīja savā starpā.

Reizē ar romiešu tiesībām vēlajos viduslaikos vācu pilsētās mantošanā ienāca *ius representationis* (pārstāvēšanas tiesības). Itālijas pilsētās *ius representationis* princips bija darbojies kopš to dibināšanas. Saskaņā ar *ius representationis* mantoja tikai dzīvie pirmās pakāpes radinieki, ja tādu nebija, tad dzīvie otrās pakāpes mantinieki utt. Šis romiešu tiesību princips 1498.gadā Freiburgas impērijas sapulcē tika atzīts par Vācijai derīgu un saistošu,[144] tomēr pagāja gadsimti, līdz vācu pilsētas sāka to pilnībā piemērot.

Ius representationis pārņemšana bija pretrunā ar vecajām ģermāņu paražu tiesībām. Vācijā mantošanas tiesībās bija spēkā ģermāņu paražas princips: "*das nechste Blut, nimmt das Gut* ("tuvākās asinis saņem

---

141 Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 277.

142 *Rechtswörterbuch*. – München, 1994, S. 1066.

143 Germann H. *Das Eindringen Römische Recht in das Lübische Privatrecht*. – Leipzig, 1933, S. 44.

144 "Ka bērni un mazbērni sava tēva vai mātes māsu un brāļu mantojumā atstātus īpašumus un mantu manto sava tēva un mātes vietā, tam pēc skaidriem un vispārējiem ķeizara likumiem jābūt atļautam neatkarīgi no paraduma, kas varētu dažās vietās būt ar to pretrunā. Tad mēs šo paradumu kā labumam, likumam un taisnīgumam neatbilstošu un nepiemērotu atceļam un iznīcinām."

© Tiesu namu aģentūra

mantu")".[145] Tas spilgti parādījās Sakšu spogulī, Zemes tiesību pirmās grāmatas 5.pantā: " Ja dēls tēva dzīves laikā apņem sev atbilstošu sievu un piedzīvo ar to dēlus, bet tad nomirst pirms sava tēva, vēl neizdalīts no kopīpašuma, tad dēli manto no vectēva vienlīdzīgi ar tēva brāļiem sava tēva vietā. Viņi visi [mazdēli] saņem vienas personas daļu."[146]

Kā jau iepriekš minēts, ģimene kā sabiedrības vienība bija izgājusi zināmus attīstības posmus. Viduslaiku ģimenei vēl bija raksturīga stingra vienotība. Tā bija sociāli ekonomiska vienība. Turklāt šai ģimenei bija raksturīga ciešu radniecības saišu saglabāšana ar mūsdienu izpratnē diezgan attāliem radiniekiem, ar kuriem ģimeni vairs nevienoja kopīpašums. Īpaši skaidri šī atzītā radniecība izpaudās mantošanas kārtībā.[147] Uz mantojumu bija tiesības tiem, kas ar atstājēju dzīvoja "kopējos labumos" jeb kopējā saimniecībā un nebija ieguvis savu kopīpašuma daļu, atdaloties no ģimenes.

Sieva mantoja pusi no kopīpašuma. Nākamie tuvākie mantinieki, neskaitot tos, kuri ar mantojuma atstājēju atradās "kopējos labumos," bija no ģimenes atdalījušies likumīgā laulībā dzimušie bērni. Ārlaulības bērni nebija mantinieki.

Pie nākamās pakāpes mantiniekiem piederēja mazbērni, kuri mantoja vienīgi tad, ja nebija neviena pirmās pakāpes mantinieka. Trešās pakāpes mantinieki bija mantojuma atstājēja brāļi un māsas, kuri mantoja vienīgi tad, kad nebija neviena otrās pakāpes mantinieka. Ja dzīvs bija kaut viens trešās pakāpes mantinieks, viņš mantoja visu aizgājēja īpašumu.

Ceturtajā pakāpē bija mantojuma atstājēja tēvs un māte (ja vien viņi ar nelaiķi nedzīvoja "kopējos labumos"). Piektajā pakāpē bija mantojuma atstājēja pusbrāļi un pusmāsas. Sestajā pakāpē – mantojuma atstājēja vecvecāki. Septītajā pakāpē – mantojuma atstājēja tēva vai mātes māsas un brāļi. Astotajā (pēdējā) pakāpē – septītās pakāpes mantinieku bērni.[148] Galvenais princips, kas tika ievērots Lībekas tiesībās, nosakot

145 Binder N. *Grundlinien einer neuen, von der gewohnlichen durch aus abweichenden Theorie der ehelichen Guttergemeinschaft nach Lübischen Recht*. – Hamburg, 1811, S. 5.

146 *Хрестоматия по всеобщей истории государства и права.* – Москва: Юрист, 1996, с. 98.

147 "Māsas un brāļa bērni atrodas vienā radniecības pakāpē ar mātes vai tēva brāļa bērniem," tā spriež *Lībekas rāte* 1509.gada 25.jūnijā. No Lībekas rātes spriedumiem izriet, ka svarīgākais nāves vai mantojuma atklāšanas gadījumā bija tas, vai mirušais ar saviem bērniem un vecākiem atradās tā saucamajos "kopējos labumos" (kopīpašumā).

148 Plitt C. *Das Lübeckische Erberecht nach dem Gesetze vom 10 Februar 1862*. – Wismar, 1872, S. 5–11.

© Tiesu namu aģentūra

mantiniekus, bija: tikmēr, kamēr kaut viens no augstākās pakāpes mantiniekiem bija dzīvs, zemākās pakāpes mantinieki neko nemantoja.

Jau kaut viens no mantojuma atstājēja dēliem bija dzīvs, tad viņš visu mantoja viens pats, bet pārējo (jau agrāk nomirušo) māsu un brāļu bērni tika uzskatīti par otrās pakāpes mantiniekiem un nemantoja neko.[149]

Šie ģermāņu tiesību principi, kas lielākoties tika izmantoti Vācijā, laika gaitā saplūda ar romiešu tiesību principiem, kuri kopš viduslaiku beigām, jau ietērpti Vācu Svētās Romas impērijas likumu formā, pat ar tiesisku apzīmējumu – *ius representationis*, jau paredzēja, ka nomirušā mantinieka bērni ieņem viņu vietu, bet mazbērniem vajadzēja iet savu vecāku "pēdās", ja tie piedzīvoja savu vecāku nāvi.[150] Pārstāvības institūtam, kas izveidojies no romiešu tiesībām, vācu mantojuma tiesībās ir sava īpaša vēsture. Jau franku karaļa Heideberta II 596.gada dekrētā bija noteikts, ka mirušo bērnu dēli un meitas kopā ar pārdzīvojušajiem mantojuma atstājēja bērniem dalās mantojumā un saņem tādu daļu, kāda būtu piekritusi viņu tēvam vai mātei, ja tie būtu dzīvi. Līdzīgi šos jautājumus regulēja arī vestgoti un burgundieši.[151] Viduslaiku Vācijā šo romiešu tiesību principu atkal atsāka lietot Otons I, un jautājums par principa atjaunošanu tika izlemts tiesas divkaujā – *inter gladiatores discerni.* Tā zobenu cīņā par pārstāvības tiesībām mazbērnu mantošanas tiesībās tika izlemta vācu mantošanas tiesību nākotne.[152]

Turpmākajos gadsimtos (no X gadsimta vidus, kad notika liktenīgā divkauja) *ius representationis* tika pārņemts lielākajā daļā vācu zemju un pilsētu, lai arī šis princips bija pretrunā ar seno ģermāņu paražu tiesībām. Dažviet *ius representationis* tika ieviests daļēji, atzīstot šīs tiesības par dēla dēlu ekskluzīvām tiesībām. Tikai 1500.gadā Freiburgas reihstāgā kopā ar jaunajām Vācu impērijas tiesībām tika ieviests *ius representationis* princips attiecībā uz visiem mazbērniem, un tajā tika deklarēts, ka tas jāievēro visā Vācijā un visām pilsētām.[153] Taču vācu

[149] Jo rātes spriedumā vēl 1510.gada 27.novembrī teikts: "Nomirušā bērni atrodas augstākā pakāpē nekā tā bērnu bērni."

[150] Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 21.

[151] Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: LU, 1997, 66., 67.lpp.

[152] Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 23.

[153] Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992, S. 123.

© Tiesu namu aģentūra

zemes un pilsētas šo romiešu principu ieviesa negribīgi un labprātāk turējās pie vācu tiesību mantošanas kārtības, tāpēc impērijas likumos XVI gadsimtā tika atkārtoti uzsvērts, ka Vācijā mantošanā jāpiemēro *ius representationis* princips.

No XIII gadsimta pilsētās parādījās vienpusēji brīvi atsaucami pēdējās gribas izpaudumi dievbijīgos nolūkos, kuriem nebija nepieciešama municipalitātes atļauja, bet pietika ar liecinieku liecību.[154] Tie bija testamenti, kuru atzīšanu pieprasīja baznīca. Baznīca centās visas testamentu lietas pārņemt savā jurisdikcijā.[155] Testamentārā forma bija kanoniska. Taču drīz vien līdzās kanoniskajām testamentu redakcijām parādījās arī pilsoniskās testamentu formas, kuras laicīgās iestādes atzina par spēkā esošām.

Sākotnēji testaments kalpoja tikai dvēseles glābšanas nolūkam un izslēdza citus novēlējumus, atstājot tikai novēlējumus baznīcai. Vēlāk, testamentiem nonākot laicīgās varas jurisdikcijā, testamentu galveno saturu sāka veidot novēlējumi radiniekiem un draugiem,[156] nevis baznīcai, kā tas bija līdz šim.

Tā jau kopš XIII gadsimta vidus var atrast pēdējās gribas izpaudumus, kas pilsētu tiesību rokrakstos tika nosaukti par testamentiem. Šie testamenti bija jāapstiprina municipalitātē. Taču, ja novēlējums bija niecīgs (piemēram, pēc Lībekas tiesībām, mazāks par 10 sudraba markām), tad pietika ar divu cienījamu komūnas locekļu apstiprinājumu.[157] Testamentā novēlētās mantas dalīšanu īstenoja testamenta izpildītājs, kurš tika norādīts pašā testamentā. No mantojuma vispirms tika atlīdzināti testatora parādi, un tas, kas palika pāri, piederēja mantiniekiem.[158]

Testamentā testators varēja brīvi rīkoties tikai ar paša iegādāto mantu, taču pat šajā gadījumā viņa rīcību ierobežoja tiesību priekšraksti. Lībekā, testamentu stādot, bija jāievēro arī piespiedu dāvanas – 8 šiliņu un

154 Schröder R. *Lehrbuch der Deutchen Rechtsgeschichte*. – Berlin, Leipzig, 1922, S. 828.

155 Ibid., S. 827, 828.

156 Ibid.

157 Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834, S. 103.

158 Kā uzskata tiesību vēsturnieks *Hanss Germanis*: "Lībekas testaments vairāk atbilda romiešu kodicilam nekā testamentam, jo atsevišķi testamentā iekļautie rīkojumi bija tiesiski līdzvērtīgi. Nebija īpaša stāvokļa vienam *per universitate* ieceltam mantiniekam, bet visi attiecībā uz viņam novēlēto bija singulārie pēcteči, visi bija mantinieki." Pēc: Germann H. *Das Eindringen Römische Recht in das Lübische Privatrecht*. – Leipzig, 1933, S. 28.

© Tiesu namu aģentūra

4 feniņu apmērā – tuvākajam radiniekam, jo testaments, kurā trūka novēlējumu tuvākajiem mantiniekiem, tika uzskatīts par spēkā neesošu.[159] Tātad šeit bija iestrādāts neatraidāmo mantinieku princips.

Īpaši jāatrunā mūku un mūķeņu mantošanas tiesības. Viduslaikos bija saspringtas un sarežģītas attiecības starp laicīgo varu un garīgo varu visos tās līmeņos. Tas atspoguļojās arī mantošanas tiesībās, nosakot mantošanā īpašu statusu mūkiem un mūķenēm. Jautājums bija, vai mūki un mūķenes, no laicīgiem labumiem atteikušās personas, vispār var vai nevar būt mantinieki. No XII gadsimta (laika, kad sākās viduslaiku pilsētu attīstība) līdz pat XVI gadsimtam (kad pilsētās bija nostiprinājušās reformācijas idejas) lielākā daļā pilsētu bija noteikta speciāla mantošanas kārtība mūkiem un mūķenēm.[160]

Mūki un mūķenes bija izslēgti no mantošanas. Šis princips bija kopīgs lielākajai daļai pilsēttiesību. Senajās ģermāņu zemes tiesībās šis princips izteikts vēl konkrētāk: mantojumu dala ar brāli, nevis ar mūku.[161]

Šis princips raksturīgs arī sakšu zemes tiesībām un bija ietverts Sakšu spogulī. Ja klosterī bija nodots kā bērns (kamēr nav rīcībspējīgs) un līdz ar pilngadības sasniegšanu pameta klosteri, tad viņš atjaunoja savas mantošanas tiesības.

Nostājā pret mūku tiesībām mantot bija reta vienprātība dažādu teritoriju un tiesību avotu starpā. To atzina gan pilsētu tiesības, gan zemes tiesības, gan lēņu tiesības visā Eiropā. Visdrīzāk tā bija reakcija vai pretspars kanoniskajām tiesībām, saskaņā ar kurām mūki zaudēja savu personību. Tas, ko mantoja mūki, patiesībā nonāca klosteru īpašumā. Tas izskaidroja laicīgo tiesību avotu vienprātību šajā jautājumā. Pirms šī principa (mūku izslēgšanas no mantojuma) ieviešanas nedaudzu paaudžu laikā klosteru īpašumā nonāca ievērojamas bagātības. Klosteri

---

159 Plitt C. *Das Lübeckische Erberecht nach dem Gesetze vom 10 Februar 1862*. – Wismar, 1872, S. 60.

160 Šis jautājums aplūkots arī 1270.gada *Hamburgas–Rīgas tiesībās*. Šo statūtu II nodaļas 1.pants regulē jautājumu: "Vai mūki un mūķenes var mantot, vai nevar." Visā statūtu kopumā šī ir vienīgā sociālā grupa, kas tiek izdalīta pēc piederības organizācijai, nevis pēc asinsradniecības pazīmes, kā pārējās sociālās grupas mantošanas gadījumā. Uz uzdoto jautājumu Hamburgas–Rīgas statūti atbild šādi: "Ja kāds kļūst par mūku vai mūķeni, tas nevar ne mantot, ne dalīties mantojumā. Bet, ja viņš tur (klosterī) nodots nepilngadīgs un aiziet no turienes, iekams kļūst pilngadīgs, tad viņam jāmanto un jādalās mantojumā."

161 Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954, S. 27.

© Tiesu namu aģentūra

ieguva tiesības uz līdzdalību daudzu ģimeņu kopīpašuma pārvaldīšanā un līdz ar to arī ietekmi uz pilsētu sabiedriski politisko dzīvi. Tikai XIX gadsimtā tika atcelts pats mūku mākslīgās nāves princips, personai iestājoties klosterī, un līdz ar to izbeidzās arī mūku izslēgšana no mantinieku vidus. Noteikums par mūku un mūķeņu nespēju mantot pamatā attiecās uz to, lai aizkavētu pilsētnieku zemes īpašumu nonākšanu klosteru rokās.[162]

Mantošanas tiesību atņemšana *de facto* nebūt nenozīmēja pilnīgu izslēgšanu no ģimenes kopīpašuma nesto augļu saņemšanas. Ordeņa brālis varēja saņemt speciālus novēlējumus.[163] Tātad mūki bija izslēgti no likumīgās mantošanas, bet palika kā mantinieki testamentārajā mantošanā.

Saistību tiesības bija noteiktas tikai dažās obligātās tiesību normās. Pilsētu tiesībās saistību tiesības lielākoties nebija apkopotas vienuviet, bet gan iekļautas dažādās likumu krājumu grāmatās. Saistību tiesību regulējumā mazāka vērība pievērsta atsevišķu līgumu veidu noteikšanai, bet galvenā uzmanība pievērsta saistību izpildei. Vācijā spēkā bija divu veidu saistību pamatprincipi:

1) *Hand wahre Hand* – "roka roku sargā jeb no rokas rokā";
2) *Wo man ihn suchen* – "meklēt tur, kur domā to esam atstājis".[164]

Pilsētu tiesībās bija noteikta šāda īpašuma tiesību iegūšana:

1) valdījums;
2) hipotēku un ķīlu tiesības;
3) kaimiņu tiesības;
4) noma.[165]

Nepieciešamais laiks, lai valdījumā esošo lietu atzītu par īpašumu, visbiežāk bija – gads un viena diena.[166]

---

162 Tā, piemēram, Lībekas meitas pilsētā Rēvelē katru gadu birģeru runās tika atgādināts: "katram vīram un sievai, kas gribēja kļūt garīgi un iestāties garīdznieku ordenī, vispirms vajadzēja savu mantojumu pārdot, lai no tā gūtu labumu, pretējā gadījumā tas nonāca rātes rokās."

163 Ebel W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch 1515 bis 1554*. – Göttingen, 1952, S. 5.

164 Plitt C. *Das Lübeckische Erberecht nach dem Gesetze vom 10 Februar 1862*. – Wismar, 1872, S. 41–44.

165 Germann H. *Das Eindringen Römische Recht in das Lübische Privatrecht*. – Leipzig, 1933, S. 31.

166 Ibid.

© Tiesu namu aģentūra

Ja no valdījuma īpašumā bija jāpāriet nekustamajam īpašumam, tad īpašuma tiesības bija jāatzīst publiski, un tas tika ierakstīts pilsētas grāmatā.[167] Specifiski, ka pilsēttiesības aizstāv labticīgā ieguvēja tiesības.

5. Krimināltiesības

Viduslaiku pilsētas savās krimināltiesībās balstījās uz zemes tiesībās noteiktajiem krimināltiesību principiem un valdnieku pieņemtajiem normatīvajiem aktiem. Tāpēc nav būtisku atšķirību, kas raksturotu pilsētu kriminālo justīciju. Tomēr zināmi grozījumi atšķirībā no zemes tiesībām pilsētas tomēr tika ieviesti. Savus papildinājumus krimināltiesībās municipalitāte varēja izdarīt, izdodot savas normas, kas tika noformētas gan kā atsevišķi statūti (dekrēti, mandāti), gan arī kā liela apjoma "kārtības" (vāc. *Ordnung*) jeb noteikumi, kuros noteiktas uzvedības normas un sodi par to neievērošanu. Soda naudas parasti dažādās proporcijās tika dalītas starp cietušo, tiesu un pilsētu. Vācu pilsētās sodu vidū biežāk sastopama ir "mazā pilsētas soda nauda" 3 sudraba marku apmērā un "lielā pilsētas soda nauda" 10 sudraba marku apmērā.

Pilsētās vienlaikus tika lietotas gan zemes tiesību normas, gan pilsētas pašas noteiktās normas. Pilsētas regulēja jautājumus, kas nebija atrunāti zemes tiesībās vai arī precizēja, laboja vai grozīja zemes tiesību normas attiecībā uz pilsētu un pilsētniekiem. Jaunie nozieguma sastāvi, kurus noteica municipalitātes, bija ļoti dažādi – no sazvērestības pret municipalitāti līdz strūklaku un aku piesārņošanai un nodokļu nemaksāšanai.[168]

Tā kā viduslaikiem īpaši raksturīga liela sodu daudzveidība, pilsētu tiesībās bieži noteica tikai papildsodus. Papildsodi attiecās uz tādiem noziegumiem, par kuriem zemes tiesībās jau bija paredzēts pamatsods.

Bieži pilsētu municipalitātes pieņēma statūtus par noziegumiem, kas bija regulēti zemes tiesībās, taču municipalitāte mīkstināja sodu, parasti miesas sodus aizstājot ar naudas sodiem[169] un ierobežojot ordālijas. Studējot viduslaiku tiesu praksi, var secināt, ka viduslaiku pilsētās visbiežāk piesprieda naudas sodus.

---

[167] Ebel W. *Lübecker Ratsurteile*. Bd. II. – Berlin, 1956, S. 125.

[168] Ibid., S. 172.

[169] Frensdorff F. Das beiden altesten Hansischen Recesse. In: *Hansische Geschichtsblätter*, 1871, S. 25.

© Tiesu namu aģentūra

Krimināltiesiskā atbildība lielākoties iestājās no 12 gadu vecuma – pēc zemes tiesību parauga. Pilsētās piemēroja šādus soda veidus: miesas sodus, apkaunojošos sodus, cietumsodu (parasti vainīgo ieslodzīja municipalitātes nama pagrabā), sabiedriskos darbus, nāves sodu,[170] izraidīšanu no pilsētas (uz noteiktu termiņu vai visu mūžu), tiesību ierobežošanu vai atņemšanu (nodarboties pilsētā ar kādu arodu) u.c. V.Ēbels savā grāmatā *Das Lübisches Recht* apgalvo: "Protams, nav ne mazāko šaubu, ka tādi nāves sodi kā galvas nociršana, pakāršana un saraustīšana uz moku rata, dzīva aprakšana, sadedzināšana, noslīcināšana utt., kā arī rokas nociršana un citi sāpīgi miesas sodi, kuri visi nākuši no impērijas zemes tiesībām, ir bijuši piemēroti (..) pilsētās. (..) taču Lībeka nekautrējās šīs impērijas krimināltiesības dažos punktos pārveidot vai papildināt."[171] Protams, tas attiecās arī uz citām viduslaiku pilsētām, kuras tiesiskajās attiecībās un tiesiskajā domāšanā apsteidza savu laiku, gatavojot Eiropu jaunajiem laikiem.

[170] Frensdorff F. Das beiden altesten Hansischen Recesse. *Hansische Geschichtsblätter*, 1871, S. 25.

[171] Ebel W. *Lübische Recht*. – Lübeck, 1971, S. 168.

© Tiesu namu aģentūra

TNA GRĀMATA

© Tiesu namu aģentūra

VII. Musulmaņu ticības un to ietekme uz viduslaiku Eiropas tiesisko domu

Paralēli kristīgajai kultūrai, kas veidojās un nostiprinājās agrajos viduslaikos Eiropā (VI–IX gadsimtā), Austrumos izveidojās islāms – reliģija, kultūra, valsts izpratne, tiesības. Agrajos viduslaikos dzīve Rietumeiropā bija grūta. Tūras sinode sūdzējās: "Pilsētas iedzīvotāju skaits ir samazinājies, klosteri nojaukti un nodedzināti, zeme pārvērtusies par tuksnesi. Kā pirmatnējie cilvēki uz šīs zemes, bez likuma un dievbijības dzīvoja, tikai nododoties kaislībām, tā tagad dzīvo katrs un dara, kas viņam ienāk prātā, un nicina dievišķos un cilvēciskos likumus un baznīcas baušļus. Stiprākie izkalpina vājākos. Pasaule ir varmācīga pret nabagiem un izlaupa baznīcas bagātības. Cilvēki viens otru aprij kā zivis jūrā."[1]

Karolingu valsts vara šajā posmā bija izteikti vāja, tāpēc Eiropu apdraudēja ne tikai iekšējas problēmas (piemēram, cīņas starp laicīgo un baznīcas varu), bet arī daudzi ārējie iebrucēji – gan saracēņi, gan ungāri, gan normaņi jeb vikingi. Ungāri lauzās uz priekšu no Balkāniem līdz pat Burgundijai, bet Dienvidfrancijā un Itālijā iebruka musulmaņi. Jau 711.–714.gadā arābi iekaroja Spāniju.[2] Normaņi iebruka no ziemeļiem un kopš 809.gada kļuva bīstami šķērsot Lamanšu. Musulmaņu arābi 846.gadā izlaupīja Romu. Arī musulmaņi, tāpat kā vikingi, izveidoja savu floti un no 806.gada sāka iebrukt Korsikā. Ar 827.gadu musulmaņi sāka iekarot Sicīliju, un IX gadsimtā praktiski visas bagātākās pilsētas un stratēģiski svarīgākās vietas nonāca musulmaņu pārvaldē. Kristīgā lielvalsts Bizantija nevarēja doties palīgā saviem rietumu ticības brāļiem, jo pati tikko spēja aizstāvēt sevi pret uzbrukumiem no Mekas.[3] Musulmaņi iebruka Eiropā no vairākām pusēm – musulmaņi no Aglabīdu dinastijas iebruka Vidusjūras rietumos, bet Spānijas musulmaņi iebruka Provansā un Toskānā.

Rietumeiropas zemnieki agrajos viduslaikos grima nabadzībā. Baznīcu un klosteru bagātības tika izlaupītas un aizvestas pāri jūrai.[4] Baznīcas,

[1] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 62.

[2] *Viduslaiku vēsture*. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971, 505.lpp.

[3] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 14, 15.

[4] Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с. 52.

© Tiesu namu aģentūra

kuras nespēja pasargāt ne savus draudzes locekļus, ne baznīcai piederošās personas un mantiskos labumus, strauji zaudēja gan varu, gan autoritāti, gan mantu. Pati baznīca līdz Gregora VII darbībai un tā saucamajai "Pāvestu revolūcijai" nebija pietiekami centralizēta.[5]

Agros viduslaikus, par kuriem laikabiedri runāja kā par Dieva sodu un Rietumeiropas nāvi, mūsdienu pētnieki uzskata par Rietumu kristīgās kultūras atdzimšanu politiskajos un tiesiskajos procesos, kuros tika likti pamati Eiropas vienotībai.[6] Šo pārmaiņu rezultātā tika likti pamati gan vēlākajai politiskajai Eiropas kartei, gan tiesiskajai domai, gan izglītībai, tika transformēta pat kristīgā ticība. Viduslaikos Eiropa piedzīvoja krīzi, kas beidzās ar jauno laiku dzimšanu.[7]

630.gadā pravietis Muhameds devās uz Meku, kur pabeidza savu mūža darbu. Korāna saliedētajiem arābiem izdevās veiksmīgi iebrukumi Vidusjūras zemēs, un viņu ticība ieinteresēja arī citām tautām un ticībām piederīgos. Drīz islāmticīgo vidū bija ne tikai arābi, bet arī kristieši, kas Eiropas dienvidos lielā skaitā pievērsās jaunajai mācībai. Jaunpievērstajiem bija jāapgūst Korāns un, lai to lasītu un izprastu, bija jāapgūst ticības vienīgā valoda – arābu valoda. Šie procesi norisa Rietumeiropā gan politiskā, gan kultūras, gan tiesību jomā. Tieši Muhameda iedibinātā ticība veicināja Svēto karu ideju,[8] kas iepriekš kristietībai bija sveša, bet jau XI gadsimtā tika realizēta, apvienojot kristiešus karam pret tiem pašiem musulmaņiem, no kuriem šī doma bija pārņemta.

Pēc pirmajiem iekarojumu un uzvaru gadiem Rietumeiropā islāma kultūra arvien vairāk piesaistīja neticīgos. Drīz vien, kā uzskata daudzi vēsturnieki un viņū vidū arī H. Hatenhauers, pārējās kultūras nobālēja islāma pamatīguma un dziļuma priekšā.[9] Ne velti teika vēsta, ka ķeizars Kārlis Lielais zēna gados ticis nosūtīts audzināšanā uz musulmaņu Spāniju. No Herberta Aurilaka, vēlākā pāvesta Silvestra II, piezīmēm ir zināms, ka viņš pie muhamedāņiem ir studējis fiziku un matemātiku.

---

[5] Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998, с. 100–101.

[6] Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966, S. 15.

[7] Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992, с. 58–61.

[8] Ibid, с. 68, 69.

[9] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 159–172.

© Tiesu namu aģentūra

Vadošie garīgie pasaules centri X gadsimtā bija musulmaņu akadēmijas un skolas, it sevišķi slavenas bija skolas Bagdādē, Kairā un Kordovā. Tur pētīja antīkos tekstus, studēja Aristoteli, arābu valodā tulkoja visu tā laika zinātnisko literatūru un glabāja to antīko mantojumu, kas citādi būtu iznīcināts pilnīgi un neatgriezeniski. Šī pārsteidzošā antīkās pasaules atklāšana kļuva musulmaņiem par arābu būtības simbolu. Arābu zinātnieki ļoti nopietni studēja un komentēja antīko autoru darbus. Tā ievērojamais arābu zinātnieks, enciklopēdists, filozofs un politiķis Abū Nasirs al Farabī (870–950) savu filozofiju izstrādā uz antīkās ideālistiskās filozofijas bāzes, kas spilgti atspoguļota viņa darbā "Platona "Likumu" būtība".[10] Arābu valoda Eiropas dienvidos kļuva par izglītotu cilvēku valodu, jo šajā valodā varēja iegūt labu izglītību, lasīt gan arābu filozofu un zinātnieku darbus (Ibn Sīna, Al Biruni u.c.), gan antīko klasiķu darbus arābu tulkojumā. Arī kristieši un jūdi šajā laikā sarakstīja rakstus arābu valodā.

Agrajos viduslaikos kristieši Rietumeiropā politiskajā un kultūras dzīvē ar grūtībām realizēja savas senās tradīcijas un to, kas bija saglabāts no antīkās kultūras. Kristīgo tautu lielākoties veidoja analfabēti. Islāma akadēmijas atradās savā augstākajā attīstības pakāpē. Musulmaņu pilsētas un valstis bija politiskās un garīgās pasaules centri. Salīdzinājumā ar islāmu kristieši agrajos viduslaikos palika otrā plānā. Rietumeiropa piedzīvoja musulmaņu kultūras recepciju, kuras nozīme Eiropas tiesībās līdz pat mūsdienām nav ņemta vērā, nemaz nerunājot par tās pētīšanu. Viens no pirmajiem autoriem, kas nopietni pētījis šo jautājumu, ir vācu tiesību vēsturnieks H. Hatenhauers. Musulmaņu ierašanās nolūks Rietumeiropā bija ne tikai karš, bet arī saimnieciskās un kultūras intereses, uzskata H.Hatenhauers.[11] Rietumeiropas dienvidos notika abu kultūru, kristiešu un musulmaņu, tuvināšanās. Tika noslēgti savstarpēji līgumi, starp Rietumiem un Austrumiem darbojās izglītoti politiskie sūtņi.

Eiropas kultūrā un tiesībās islāma iekarojumi Spānijā un Sicīlijā atstāja paliekošas pēdas. Tur radās musulmaņu valstis, kas pastāvēja ilgu laiku un bija ekonomiski un politiski varenas. Tiesībās svarīgi bija arī arābu sirojumi, ar kuriem viņi Rietumeiropā no Vidusjūras valstīm ienesa savu kultūru. Viņu svētais karš – džihāds – bija ne tikai kristiešu pilsētu un

[10] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 701–704.

[11] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 159–172.

© Tiesu namu aģentūra

klosteru iekarošana un nopostīšana. Šī laupīšana, kas ilga vairāk nekā divus gadsimtus, bija par cēloni vienotas kristīgas valsts radīšanai kontinentālajā Eiropā. Apvienojoties pret ienaidnieku (tāpat kā tika apvienota Krievija, lai atvairītu mongoļu–tatāru iebrukumus) radās franku valsts. Kristīgās Rietumeiropas satuvināšanās ar islāma tiesībām noritēja, iepazīstot spāņu musulmaņu valsts un tiesību kultūru.

Kad VIII gadsimtā arābi iebruka Andalūzijā, tur jau dzīvoja romāņi, goti un ebreji viens otram blakus un katrs pēc savām specifiskām tiesībām. Nu pienāca jauna grupa – musulmaņi, kuri spieda pārējās grupas apgūt savu valodu un krasi atšķīrās no citiem ar savām ētikas normām. Piespiedu pievēršana islāma ticībai tomēr nenotika. Kristiešu un ebreju kults pastāvēja, sinodes notika. Baznīcas un klosteri netika slēgti, bet ticībai uzticīgie kristieši un ebreji zinātkāri gāja mācīties arābu skolās. Grāmatas arābu valodā bija pieejamas publiskās bibliotēkās, bet kristiešu grāmatas lielākoties bija pieejamas tikai garīdzniecībai, jo glabājās aiz klosteru mūriem, klosteru bibliotēkās. Musulmaņu pārvaldītajās kristiešu zemēs arī Bībeles izskaidrošana, tulkošana tika veikta ar jaunām metodēm, kuras bija atnesuši sev līdzi musulmaņi.

Tā laika autors rakstīja: "Mani ticības brāļi labprāt lasa arābu dzeju. Viņi studē musulmaņu teologu filozofiskos rakstus, nevis lai tos atspēkotu, bet lai apgūtu arābu korekto un eleganto izrunu. Kur šodien var atrast kādu, kurš var lasīt svēto rakstu komentārus? Visi jaunie kristieši, kuri ir inteliģenti, zina tikai arābu valodu un literatūru. Viņi iekārto milzīgas atvērtas bibliotēkas, jo uzskata, ka šī literatūra ir apbrīnas vērta."[12]

Musulmaņu tiesības, tāpat kā pārējā kultūra, piedzīvoja augstu novērtējumu, lai gan mazākumtautības palika uzticīgas savām tiesībām, taču arī tās savās tiesībās ieviesa arābu tiesību elementus. Rietumgotu tiesības palika spēkā, tāpat kā kanoniskās tiesības. No rietumgotu tiesībām piemērots tika *Liter Judicum*. 1229.gadā *Liter Judicum* tika izdots no jauna spāņu valodā no arābiem atkarotajā Spānijā, Kordovas pilsētā. *Fuero Juzgo* bija šī krājuma nosaukums spāņu valodā.[13]

Vietējās tiesības tika tulkotas un komentētas arābu valodā. Tās tika interpretētas atbilstoši musulmaņu tiesību skolu izpratnei. Līdz ar to islāma tiesību institūti tika pārņemti vismaz daļā Eiropas. Spāņu

[12] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 159–172.

[13] Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996, с. 131.

© Tiesu namu aģentūra

jurisprudencē tika ieviesti no arābiem aizgūti juridiskie termini. Arābu tiesību ietekme atrodama arī valsts pārvaldes, nodokļu un muitas izpratnē, laulības un mantošanas tiesībās. H.Hatenhauers uzskata, ka īpašuma un tirdzniecības tiesības Spānijā pilnībā tika pārņemtas no arābiem. No arābiem kristīgie spāņi recipēja komandītsabiedrības modeli, t.i., vecāko Rietumeiropas sabiedrības tipu.[14]

Turklāt runa ir ne tikai par atsevišķu musulmaņu tiesību normu pārņemšanu, bet arī par garīgās islāma tiesību mācības ietekmi. Muhameds deva arābiem, tāpat kā Mozus – ebrejiem un Kristus – kristiešiem, grāmatu kā ticības pamatu. Šīm "grāmatu" reliģijām jau pašā sākumā bija kopīgas īpašības, kas tās atšķīra no citām reliģijām. Musulmaņi pieturējās pie savas reliģijas īpašā stāvokļa pasaulē un pamatoja savus svētos pienākumus pret pasauli. Mozus, tāpat kā Jēzus, bija viņiem Muhameda priekšgājējs un tiesību noteicējs. Tas nenozīmēja, ka tiesību mācībā viņi bija vienisprātis ar Mozus un Kristus dotajiem tiesību principiem.[15] Islāma tiesībām bija atšķirīgs raksturs. Tiesību izskaidrošana un piemērošana musulmaņiem bija un joprojām ir reliģiozs pienākums – šīs tiesības bija *figh* (burtiski tulkojot – nolūka pareiza izpratne).[16] *Figh* nozīmē "tiesību zinātne, tiesību mācība", taču tam ir maz līdzības ar romāņu–ģermāņu vai anglosakšu izpratni par tiesību zinātni un no tās radušos jurisprudenci. *Figh* attiecas ne tikai uz tiesībām, bet arī uz islāma zinātnes jēdzienu vispār. Islāma tiesības ir "svētas tiesības". Šīs tiesības jau no pašiem pirmsākumiem ticīgajiem bija svēti jākopj, jo tās bija reliģisks pienākums. Tiesības radās reliģijā un piekopjot reliģisko kultu.[17]

Dienvideiropā šajā laikposmā (ap 1000.gadu) sadzīvoja trīs viena no otras atšķirīgas tiesību un morāles izpratnes, trīs svētās jeb reliģiskās tiesības. Kopējs tām visām bija tas, ka viņu būtība bija tikai svētajās grāmatās pamatota un viņu izcelšanās, pēc ticīgo pārliecības, bija tieši no Dieva gribas, kas pausta praviešiem.

Šīs tiesības ir:
- jūdu jeb Mozusticīgo tiesības;
- kanoniskās tiesības;
- musulmaņu tiesības.

[14] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 159–172.

[15] Watt M.T., Welch A.T. *Der Islam*. – Berlin: Verlag W. Kohlhammer, 1980, S. 118, 119.

[16] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 21.

[17] Vats V.M. *Islāms.* Īsa vēsture. – Rīga: Nordik, 2002, 94.–97.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Musulmaņu tiesības lielā mērā ir ietekmējušās no ebreju tiesībām, bet kanoniskās tiesības ir tikai attīstījušās paralēli musulmaņu tiesībām, jo agrīnā posmā (kad tapa musulmaņu tiesības) Bizantijā kanoniskās tiesības funkcionēja valsts tiesību ietvaros. Kanoniskās un musulmaņu tiesības savā ziņā ir pat līdzīgas, ja aplūko valsts un reliģijas vienotību – kā viduslaiku Eiropas valstis bija izteikti kristīgas, tā arī islāma valsts bija spilgti reliģiska rakstura. Vienlaikus abos šajos modeļos bija zināms duālisms. Kristietībā tā bija cīņa par varu starp stingri hierarhiski organizēto baznīcu un laicīgo varu, kas bija sašķelta lēņu valstiņās. Islāmā šim duālismam bija cits raksturs, tas izpaudās atšķirībā starp tiesībām kā dievišķā spēka realizācijas ieroci un profāno praksi.

Protams, notika līdzās pastāvošo kultūru mijiedarbība, kas ietekmēja šo kultūru reliģisko, filozofisko un tiesisko domu.[18] Koncentrējot uzmanību uz tiesībām, jāmin, ka islāma tiesības savā plašākajā, kulta regulēšanas nozīmē, ir islāma reliģijas realizācijas mehānisms un vienlaikus arī tās izpausme. Tās vispār nav aplūkojamas atrauti no islāma reliģijas. Kā romiešu domas un runas bija caurvītas ar juridiskajām pārdomām un kāzusiem (tiesiski mājieni tika ietverti pat komēdiju jokos), tā arī arābu folklora un literatūra bija piesātināta ar musulmaņu tiesisko domu.

Tāpat kā kristīgā ticība ir sašķēlusies, veidojot konfesijas un sektas, tā arī musulmaņi nav vienoti. Turklāt ņemot vērā ticībai cieši piesaistītās tiesības, jāsaka, ka nepastāv vienotas musulmaņu tiesību izpratnes. Jau ortodoksālajā islāmā pastāvēja četras tā sauktās tiesību skolas, kuru viedokļi atšķirās pat pamatjautājumā: Kas ir uzskatāms par tiesību avotiem?[19]

1. Islāma ticības un tiesību pirmsākumi

Dienvidaustrumos no Palestīnas Arābijas tuksnesī klejoja arābu ciltis, un vēl VI gadsimtā šīs daudzskaitlīgās klejotāju ciltis atradās gandrīz tādā pašā attīstības stadijā kā Vecajā derībā atspoguļotajā Mozus laikā. No paaudzes paaudzē tika pārmantota asinsatriebība, praktizēja jaundzimušu meiteņu nogalināšanu, lai noturētu demogrāfisko līdzsvaru, jo liela daļa vīriešu krita nemitīgajos starpcilšu karos.[20] Tikai uz četriem mēnešiem, kad Mekā tika sarīkots gadatirgus, šajās nemierīgajās klejotāju tautās iestājās miers. Arābu cilšu ticējumi bija

[18] Максуд Р. *Ислам*. – Москва: Торговый дом ГРАНД, 2000, с. 13.

[19] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 309.

[20] Миркина З., Померанц Г. *Великие религии мира*. – Москва: РИПОЛ, 1995, с.153, 154.

© Tiesu namu aģentūra

tuvi citiem pagāniskajiem ticējumiem. Viņi gan atzina par spēcīgāko Dievu Allāhu, taču viņš bija tāls un bezpersonisks. Tauta pielūdza zemākas dievības, kuras bija vai nu cilšu dievības, vai pat atsevišķa cilvēka sargeņģelis. Galvenā arābu cilšu svētvieta bija Kaaba, un, pēc arābu leģendām, šo svētvietu iedibinājis pirmais cilvēks, ko Dievs radīja, – Ādams, bet atjaunojis Ibrahims (bībeliskais Ābrams) un viņa dēls Izmaīls. Sākotnēji svētvietā esot pielūguši vienoto un visuvareno Dievu, bet vēlāk pagāniskos dievus. Arābu pagānisko kultu musulmaņi dēvē Vaāla kultu, un Muhameda laikā Kaabā bija novietoti ap 360 pagānisko dievu.[21]

Vārda "Allāhs" sakne *All*– ir tās pašas izcelsmes, kas senebreju – *Ell*–, t.i., Dievs.[22] Arī senebreju Dievs nebija vienīgais, kamēr pravieši, īpaši Mozus, nepiespieda tautu atteikties no pārējām dievībām Jahves jeb Jehovas labā. Pirmtēvs Ābrams (*Ibrahims*) ebreju viendievības radītājs, pēc arābu leģendām, tiek uzskatīts arī par arābu ciltstēvu caur viņa dēlu Izmaīlu. Arābu leģendas tomēr atšķiras no Vecās derības. Šeit stāsta, ka Zemzems, kurš plūst Mekā, ir avots, no kura eņģelis padzirdīja Izmaīlu pēc izdzīšanas no Ābrama nama. Trešajā un ceturtajā gadsimtā Arābijā no divām pusēm ienāca kristietība, proti, no Sīrijas un Etiopijas. Vēl agrāk arābi iepazina jūdaismu. Šo reliģiju pārstāvji dzīvoja kopā. Tos vienoja savstarpēja tirdzniecība. Tāpēc nav jābrīnās par kultūru apmaiņu, arābiem pārņemot no jūdiem vēstures izpratni un mitoloģiskos senčus.

Taču tikai atsevišķas arābu ciltis šīs reliģijas – kristietību vai jūdaismu – pieņēma par savām, jo tās bija pārāk sarežģītas klejotāju tradicionālajām sadzīves un domāšanas struktūrām. Turklāt arābus mulsināja atšķirības Dieva traktējumā "starp grāmatas tautām", kā arābi sauca ebrejus un kristiešus. Daži arābi paši nonāca pie monoteisma idejas, neņemot par pamatu nekādu Derību un pielūdzot vienīgo dievu – Allāhu. Viņu atklāsmes bija neskaidras, un no tām neizrietēja ne likums, ne kārtība, ne vienota reliģiska pasaules aina.

Šādos apstākļos sāka darboties Muhameds. Muhameds piederēja pie Hāšimu dzimtas, kas bija radusies no tirgotāju cilts, kuriem bija liela ietekme Mekā. Viņš ir dzimis ap 570.gadu un agri zaudējis vecākus. Muhameda tēvs Abdalahs mira vēl pirms dēla piedzimšanas, bet māte Amina –, kad zēnam bija 6 gadi. Sākumā viņu audzināja vectēvs, bet vēlāk tēvocis Abū Talibs, pēc nodarbošanās tirgotājs.[23] Sākumā

[21] Максуд Р. *Ислам*. – Москва: Торговый дом ГРАНД, 2000, с.13.

[22] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 163.

[23] Максуд Р. *Ислам*. – Москва: Торговый дом ГРАНД, 2000, с.12.

© Tiesu namu aģentūra

Muhameds strādāja par karavānu pavadoni, vēlāk par karavānu vadītāju. 25 gadu vecumā viņš apprecēja savu saimnieci – bagātu atraitni Hadidžu. Laulībā piedzima seši bērni. Lai gan Muhameds bija darījumu cilvēks, tirgotājs, viņš izjuta nesaprotamu nemieru un ilgas. Katru gadu viņš vienu mēnesi pavadīja tuksnesī. Reiz ap 610.gadu 40 gadu vecumā šādā pārgājienā viņš redzēja sapni. Sapnī pie Muhameda bija pienācis eņģelis Gabriēls (*Džabrīl*) un teicis: "Lasi!" Muhameds neredzēja ne grāmatas, ne rakstu zīmes un izlasīt nevarēja. Atmodies Muhameds apjauta, ka teksts, kuru lūdza lasīt, ir ierakstīts viņa sirdī. Pār viņu nāca atklāsme, ka caur Dieva gribu viņam ir jāatklāj Pasaules uzbūve un jāpauž tā cilvēkiem, radot savai tautai līdzvērtīgu ticības grāmatu, kādas jau bija kaimiņu tautām.[24] Šo notikumu musulmaņi svin vēl tagad, 27. ramadanā, atzīmējot *Leilat al Kabr* (Varenības nakti).

Korāns – tulkojumā nozīmē skaļa lasīšana. Tas islāmticīgos padarīja par grāmatas (grāmata – *Kitāb*) jeb svēto rakstu reliģiju.[25] Pirmais, ko Muhameds dievišķā atklāsmē apjauta, bija patiesība par pasaules vienotību, ka visums ir vienots veselums un visi cilvēki – brāļi. "Ja visumā būtu daudz Dievu, tad visuma sabrukums būtu tuvu", teikts Korānā. Tas atklāj, ka atšķirība starp vienu Dievu un daudziem ir nevis kvantitatīva, bet kvalitatīva. Šī jaunā apjausma pacēla cilvēku saprātu jaunā pakāpē no dievībām, kas sašķēla arābu ciltis, uz vienojošo, vienīgo Dievu. Viens Dievs nozīmēja vienotu morāli, naida un atriebības izbeigšanos – kopības un brālības izjūtu.

Sākotnēji Muhameds nenoliedza vecos praviešus un sevi uzskatīja nevis par veco reliģiju iznīcinātāju, bet gan par turpinātāju.[26] Šajā laikā Muhameda sekotāji lūdza Dievu, pagriezušies pret Jeruzalemi un uzskatīja, ka atšķirības starp dažādām monoteiskām reliģijām nav būtiskas. Vienkārši katrai tautai ir cits pravietis, kurš pauž Dieva gribu. Korānā teikts: "Sākotnēji visiem ļaudīm bija viena ticība, vēlāk tā sašķēlās reliģiskos strīdos" (Bībelē šī doma pausta līdzībā par Bābeles torni).

Sākotnēji Mekas iedzīvotāji Muhamedu uzskatīja par vienkāršu reliģiskās patiesības meklētāju. Ar laiku Muhameds iemantoja līdzcilvēku cieņu. Taču ar vārdiem Muhamedam neizdevās panākt ne reliģijas izveidošanos, ne revolūciju arābu cilšu morālē, ne vienotas un taisnīgas arābu valsts izveidošanos. Atšķirībā no Kristus Muhameds bija

[24] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 362.lpp.

[25] Turpat, 363., 364.lpp.

[26] Watt M.T., Welch A.T. *Der Islam*. – Berlin: Verlag W. Kohlhammer, 1980, S. 118,119.

© Tiesu namu aģentūra

nepacietīgs, viņu neapmierināja perspektīva, ka tālā nākotnē viņa pareģojumi taps par reliģiju un viņa sapņu valsts – par realitāti. Šī rakstura nianse no pravieša viņu padarīja par pavēlnieku un valdnieku Medīnā. Arī islāma tiesību vēsturnieki Muhameda darbībā izdala divus posmus: Mekas posmu (610–622) un Medīnas posmu (622–632). Mekas posms sākas ar Muhameda spredīķošanu. Tajā tiek likti pamati islāma ideoloģijai. Medīnas posms sākās ar hidžru (Muhameda pārcelšanos) un beidzās ar pravieša nāvi. Šajā posmā lielākā daļa Muhameda atklāsmju bija politiska un juridiska rakstura, jo viņam vajadzēja dibināt musulmaņu valsti un radīt tiesības.[27]

Pēc ilgiem spredīķojumu pilniem gadiem Muhameds jau bija ieguvis uzticīgus sekotājus. Taču viņš nebija pārliecinājis Mekas iedzīvotājus. Mekā musulmaņi bija mazākums. Muhamedā sāka dominēt citas rakstura īpašības, proti, politiskais darbinieks, diplomāts, karavadonis. Ar šo laiku viņš saviem sekotājiem pieprasīja aizsargāt sevi un ticību ar ieročiem rokās. Nelielā musulmaņu kopa veidojās pēc organizētas, militāras cilts principa. Tieši šajā laikā tika mainīta pirmajā atklāsmē apzinātā visa dzīvā saistība un tolerance pret citādi domājošajiem un ieviesta vienīgā pareizā ticība, kas cīnās pret neticīgajiem. Medīnā tika izveidota neliela teokrātiska valsts, kuru vadīja Dieva sūtnis Muhameds un divi viņa palīgi.[28] Ja Mekā Muhameds pacietīgi uzņēma ironiskas piezīmes, tad Medīnā aizskart Muhamedu nozīmēja izdarīt valsts noziegumu. Muhameda dzīves beigās sākās kari pret kristīgajām valstīm Sīriju un Palestīnu. Vārds "*Muslim*" (patiesais) mainīja savu jēgu. Tas vairs nenozīmēja jebkuru Dieva praviešu sekotāju, bet gan vienīgi Muhameda sekotāju. Aicinājumi uz vienotību un mieru tika nomainīti ar uzsaukumu doties svētajā karā – džihādā. Vēlākā laikā, kad islāmā izveidojās sektas, dažādu sektu piekritēji uzskatīja viens otru par neticīgajiem un nogalināja svētā kara idejas vārdā. Islāma spēks bija tā vienkāršībā, tuvībā cilts līmeņa sapratnei, jo šī reliģija neprasīja saprašanu, bet gan paklausību. Islāms ir jāpieņem ar sirdi, nevis ar prātu. Korāns satur sīkus priekšrakstus visiem dzīves gadījumiem, kas ticīgajam stingri jāievēro. Muhameds nomira 632.gada 8. jūnijā 63 gadu vecumā. Viņa sekotāji nespēja noticēt, ka Dieva sūtnis ir mirstīgs. Abū Bakrs citēja tiem Muhameda atklāsmi, kas Korānā bija ietverta 3. sūrā 138.pantā "Muhameds ir tikai sūtnis. Nav vairs sūtņu, kuri reiz ir bijuši pirms viņa.[29] Ja arī viņš mirs vai viņu nogalēs, vai tiešām Jūs atgriezīsieties (domājams pagānismā)".

---

[27] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 33–35.

[28] Watt M.T., Welch A.T. *Der Islam*. – Berlin: Verlag W. Kohlhammer, 1980, S. 130.

[29] Domāti citu reliģiju pravieši.

© Tiesu namu aģentūra

Tomēr Arābijas tiesisko domu un tiesiskās attiecības Muhameda dzīves laikā nedrīkst aprakstīt kā primitīvas. Tradicionāla sadzīve un tiesiskās attiecības bija tikai beduīniem. Viņu patiešām primitīvā tiesību izpratne ir ietverta senā arābu dzejā un cilšu folklorā.[30] Meka, kurā dzima un auga Muhameds, bija plaukstoša tirdzniecības pilsēta, sens tirdzniecības ceļu krustpunkts satiksmē starp augsti attīstīto Dienvidarābiju, romiešu bizantiešu Sīriju un sasanīdu Irāku. Medīna bija dateļu tirdzniecības centrs ar spēcīgu ebreju koloniju. Abās pilsētās bija attīstītas tiesības, jo to noteica dzīvā tirdzniecība. Tiesības, kuras piemēroja arābu tirdzniecības pilsētās, iespaidoja būtiskākās musulmaņu tiesību nozares: satiksmes un īpašuma tiesības;[31] personu juridiskā statusa izpratni, ģimenes[32] un mantojuma tiesības, tāpat arī kriminālās tiesības. Atsevišķas pilsētas bija pakļautas pilnīgai vecarābu cilšu organizāciju kundzībai. To pamatpazīmes bija neierobežotas asinsatriebības piemērošana[33] saistībā ar solidāro cilts atbildību. Tiesa, arī šeit sāka aizstāt dzīvību ar asinsnaudas samaksu, taču tas vēl netika plaši pielietots praksē.

Muhameds Mekā bija izturējies kā reliģiozs atmodinātājs. Savas personīgās autoritātes dēļ viņš tika izsaukts uz Medīnu cilšu strīdu izšķiršanai. Vēlāk viņam tur uzticēja jurisdikciju. Tā Muhameds kļuva tiesību pravietis un ticīgo vadonis. Viņa darbība nebija primitīva. Katrā individuālā gadījumā strīda risināšanā viņš piemēroja jaunu, tieši šiem apstākļiem atbilstošu risinājumu. Muhameds pētīja jau spēkā esošās tiesības un secināja, ka atsevišķi gadījumi ir jāizšķir pēc tām. Taču biežāk Muhameds pārņēma tikai esošo tiesību pamatprincipus. Sunna apstiprina, ka Muhameds ir vismaz virspusīgi pārzinājis arī kristiešu un jūdu tiesības un musulmaņu tiesības veidoja uz šo zināšanu bāzes. Tā imams[34] Al Buhari savā krājumā ir iekļāvis pravieša paražu, kas pierakstīta 66. grāmatā "Pravieša līdzgaitnieku tikumi," – " (..) Teica Aiša: "Reiz sieviete no Banu cilts Mahzuma nozaga." Cilvēki nezināja, kurš to pateiks Pravietim. Neviens neuzdrīkstējās viņam pateikt par zādzību. Tikai Usama bin Zaids to pastāstīja. Tad Pravietis pasludināja: "Patiesi,

[30] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 8–14.

[31] Ibid.

[32] Wellhausen P. *Die Ehe bei den Arabern*. – Göttingen, 1893, S. 431.

[33] Procksch H. *Über die Blutrache bei den vorislamischen Arabern*. – Leipzig, 1899, S. 20–45.

[34] *Imams*, burtiski tulkojot, ir līderis, vadītājs. Musulmaņi par imamiem sauc cilvēkus, kas vada kolektīvas lūgšanas, un ievērojamus zinātniekus. Sk.: Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 261.

© Tiesu namu aģentūra

izraēlieši, ja zādzību ir izdarījis kāds no viņiem, atlaida to, bet ja to darīja vājš un neaizsargāts, tad sodīja. Bet es pats, ja zagle izrādīsies mana meita Fatima, nocirtīšu tai roku.”“[35]

Muhamedam nebija iemesla mainīt valdošās paražu tiesības. Muhameda mērķis, kuram viņš pakārtoja visu savu darbību un vēlāk arī savu pravietošanu, bija cits: pamācīt cilvēkus, kā tiem jāizturas, kas tiem jādara, ko drīkst vai nedrīkst darīt, lai izvairītos no draudīgās Dieva (Allāha) tiesas un nodrošinātu vietu paradīzē.[36]

Islāms, Muhameda mūža darbs, ir pienākuma mācība, kura tikusi veidota kā kulta un morāles kopums. Tāpēc ir neiespējami nošķirt ticību no sadzīves un tiesībām, jo viss tika pakārtots vienam mērķim. Kaut gan arī ticība pieder pie reliģiskajiem pienākumiem, tomēr šis pienākums ir viegli izpildāms: tiek pieprasīta tikai apliecinājuma izrunāšana: “Es apliecinu, ka nav cita Dieva, izņemot Allāhu, un es apliecinu, ka Muhameds ir Allāha sūtnis.”[37] Lai gan Muhameds jau bija daudz ko iemācījis saviem sekotājiem, tomēr tikai vēlākos laikos islāma mācība, pārņemot kristīgās dogmatikas principus, tika pārveidota par vienotu sistēmu.

Tas, ka Muhameda laikā un pamatā arī vēlāk uzsvars tika likts uz tirdzniecību kā godājamu musulmaņu pamatnodarbošanos, protams, ietekmēja arī islāma rituālo un kulta raksturu.[38] Muhameda mācības realizācijas pamatā bija etniskā piedošanas prasība (ļoti plašā šī vārda nozīmē), jo tikai miera apstākļos ir iespējams veikt darījumus. Vienā no slaveniem musulmaņu sunnas avotiem Al Fahiza Bin Hadžara al Askalani pierakstā “Kā gūt vēlamo no tiesību normu avotiem” 800.pantā ir teikts: “Un teica Rifā bin Rafī: “Reiz Pravietim jautāja: “ Kāds ieguvums ir visvērtīgākais?” Viņš atbildēja: “Tas, ko cilvēks ir ieguvis ar savu roku darbu, kā arī tas, ko viņam ir sniegusi veiksmīga tirdzniecība.”[39]

---

[35] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 664.

[36] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 366., 367.lpp.

[37] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 42–50.

[38] Piemēram, 83.sūrā: “Tie, kas krāpjas sverot”

“1. Lai bēdas tiem, kuri krāpj citus, sverot preci.
2. Bet paši ņem pilnu, kad ļaudis tos apkrāpj ar mēriem.
3. Bēdas tiem, kuri krāpjas ar svariem un mēriem, jo tie izdara pārestību citiem.”

Sk.: *Коран*. – Москва, 1990, с. 492.

[39] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 665.

© Tiesu namu aģentūra

Jau Korānā sāka formēties vēlākā *figh* – musulmaņu jurisprudences izpratne. No ticīgajiem tika prasīta tiesiska dzīve. Tas nozīmēja, ka ticīgo pienākums bija taisnīgi tiesāt, neuzpirkt tiesnesi, dot patiesu liecību, dot pilnu mēru un svaru.[40] Līguma pildīšanas drošībai kalpo priekšraksti par līguma noslēgšanas formu (pēc iespējas rakstisku) un – vēl raksturīgāk – prasības, kas pārkāpšanas gadījumā ir paceltas Dieva dusmu līmenī, izpildīt līgumus.[41] Tieši privāttiesībās (pēc romiešu tiesību izpratnes) būtu iekļaujami reliģiskie aizliegumi nodarboties ar azarta spēlēm un ņemt procentus jeb nodarboties ar augļošanu.[42] Līdz ar to tika sakārtota ne tikai tiesisku darījumu forma un saturs, bet arī izvirzīti morāli likumi, kuros kā pieļaujamas vai nepieļaujamas tiek iztirzātas zināmas attiecības vai darījumi.[43] Šī personas apzinātā, reliģiskā atbildība par jebkuru savu darbību ir tipiska islāma tiesībām. Juridisks formulējums, ka šādas darbības vai darījumi, ja tos tomēr īsteno, ir nederīgi (spēkā neesoši) un pusēm neuzliek pienākumus, Korānā gan vēl nav atrunāts.

2. Korāns kā galvenais tiesību avots islāmā

Korāns, kāds tas ir saglabājies līdz XXI gadsimtam – manuskriptos un iespiests grāmatās, satur visus vēstījumus, ko Allāhs ar eņģeļu starpniecību vēstījis Muhamedam. Pēc islāma tradīcijas, Muhamedam eņģelis ir parādījies 24 000 reižu.[44] Kad šie vēstījumi tika pausti, Muhameds tos iegaumēja pats un lika iegaumēt saviem sekotājiem.[45] Tradicionālajā viedoklī par pirmo mēģinājumu savākt Korāna tekstu bija teikts, ka Korāns ticis savākts no zīmēm (acīmredzot pierakstiem), akmeņiem, palmu kātiem un cilvēku sirdīm. Ar "cilvēku sirdīm" šeit tika domātas atmiņas.[46]

---

[40] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 42–50.

[41] *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с.120, 121, 192.

[42] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 50.

[43] "Ja musulmanis runā sliktu par citu musulmani, tas ir grēks. Ja musulmanis cīnās ar musulmani, tas apliecina, ka abi ir neticīgie." Sk.: *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с. 187.

[44] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 369., 370.lpp.

[45] Watt M.T., Welch A.T. *Der Islam*. – Berlin:Verlag W. Kohlhammer, 1980, S. 102.

[46] Musulmaņu zinātniece *Rakaija Maksuda* savā darbā "Islāms" raksta, ka "pirmos pierakstus pēc atklāsmēm ir izdarījis pats Muhameds, pierakstot Allāha vēstījumus uz palmu lapām, māla lauskām, ādas loksnēm, baltiem akmeņiem u.c., atkarībā no tā, kas bija pieejams." Sk.: Максуд Р. *Ислам*. – Москва, 2000, с. 44, 45. Spriežot pēc grāmatas, pati R.Maksuda pieder pie šiītu sektas.

© Tiesu namu aģentūra

Saglabāt tekstus mutvārdu formā bija raksturīgi arābu kultūrai, tāpēc Korāna iegaumēšana šajā ziņā nav nekas īpašs. Tāpat teorētiski tiek pieļauts, ka jau Muhameda dzīves laikā ir bijuši Korāna pieraksti.[47] To apstiprina arī pats Korāns (19.,16., 41., 51., 54., 56. sūrā), jo saskaņā ar Korānu Muhameds pavēl saviem pretiniekiem iemācīt cilvēkiem rakstu, kas ir labāks par Mozus un Muhameda rakstiem. Tomēr musulmaņu nostāsti vēstī, ka pirms Zeida ibn Sābita krājuma nav bijis pierakstīts pilnīgs Korāna teksts. No tā izriet, ka tā saucamais "Muhameda raksts" nav bijis pilnīgs, bet gan fragmentārs Korāna pieraksts. Tas nav brīnums, jo Arābijā rakstība ir bijusi pazīstama jau izsenis un to izmantoja arī arābu tirgotāji. Arī Korānā daudzās vietās pieminēta rakstīšana. Tā eņģeļi pieraksta cilvēka labos un ļaunos darbus, un šie raksti tiek nolasīti pastarajā tiesā.

Tiek uzskatīts, ka līdz ar Muhameda nāvi Korāna teksts ir pabeigts un galīgs. Korāna teksts Muhameda dzīves laikā pilnā apjomā tika saglabāts tikai mutvārdos. Turklāt saskaņā ar tradīciju tiek uzskatīts, ka Muhameds nav mācējis ne lasīt, ne rakstīt. Šo viedokli zinātnieki gan apstrīd, uzskatot, ka Muhameds kā tirgotājs ir bijis pietiekami izglītots, citādi nespētu veikt savus tiešos darba pienākumus. Muhameda analfabētisms iespējams ir iestrādāts reliģijā vēlāk, kā brīnuma apliecinājums.[48] Fakts, ka neizglītots cilvēks rada reliģiju, no musulmaņu viedokļa, apliecina Allāha visvarenību.

Jau Muhameda dzīves laikā tika organizētas speciālas Korāna deklamētāju grupas, kas atmiņā saglabāja Korāna tekstu un pauda to tautai. Taču musulmaņi karoja, jo svētā kara ideja bija iestrādāta pašā reliģijā. Kaujās krita arī deklamētāji. Turklāt cilvēka atmiņa ir radošs process un deklamētāju teksti šī iemesla dēļ savstarpēji atšķīrās. Tā izveidojās vairākas Korāna mutvārdu tradīcijas. Tāpēc islāmticīgie nonāca pie lēmuma Korāna tekstu pierakstīt. Tiek uzskatīts, ka oficiālo pierakstu licis veikt III kalifs[49] Osmans. Korāns pierakstīts laikā no 644.gada līdz 656.gadam.[50] Kalifam

[47] Nostāsts vēsta, ka vēlākais kalifs *Omars* esot ticis pievērsts islāmam, kad viņš savu māsu un tās vīru, kuri jau bijuši musulmaņi, sastapis brīdī, kad tie likuši sev lasīt priekšā sūru. Omars drīkstēja tekstu paņemt rokās un arī izlasīt. Apskaidrība nāca pār Omaru, un viņš pieņēma islāmu par savu ticību.

[48] Watt M.T., Welch A.T. *Der Islam*. – Berlin: Verlag W. Kohlhammer, 1980, S. 124.

[49] *Kalifs* bija visu musulmaņu vadonis, arī musulmaņu valsts vadītājs. Sk.: Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 272.

[50] Tā nav pirmā reize, kad ir uzsākta *Korāna* apkopošana, jo pirmais to ir uzsācis kalifs *Abū Bakrs* (632–634), cilvēks, kuru *Muhameds* izvēlējās par savu pēcteci. Šo Korāna apkopošanas darbu bija uzdots veikt *Saīdam ibn Tibitam*, vienam no Muhameda palīgiem.

© Tiesu namu aģentūra

Osmānam (Klīve gan lieto vārdu "halīfs")[51] nācās samierināt savus iekarsušos karotājus, kuru starpā izcēlās asas domstarpības par pravieša vārda pareizo traktējumu. Korānu apkopoja un pierakstīja īpaša komisija, kurai bija norādīts turēties pie Mekas dialekta. Kad komisija ibn Zeida ibn Sābita vadībā savu darbu bija beigusi un kalifs Osmāns bija atzinis to par labu esam, tad kopijas no šī oficiālā teksta tika nosūtītas uz visām musulmaņu pilsētām. Precīzs kopiju skaits nav zināms, bet Klīve min četras kopijas.[52]

Korāns ir veidots no sūrām, kuras ir izvietotas tajā no garākās (286 ajati) uz īsāko (3 ajati). Izņēmums ir ievadsūra "Fātiha", kura nav ievietota pēc tās izmēriem, bet gan pēc satura.[53] Korāna teksts ir sarakstīts ļoti dzejiskā un ritmiskā valodā, lai to būtu vieglāk lasīt skaļi un mācīties no galvas. Musulmaņi uzskata, ka pilnvērtīgi Korāns ir jālasa ar sirdi, dvēseli, prātu un centību. Šādu lasīšanu sauc par "tilava", bet pareizu izrunu ticīgie apgūst "medresē" – musulmaņu reliģiskajā vidusskolā. Kopumā Korānā ir 6200 ajatu, no kuriem 500 satur cilvēku uzvedības un ētikas normas.[54] Islāma tiesību zinātne izdala divu veidu tiesību normas Korānā. Pirmās grupas normas satur sīkus priekšrakstus, kā veikt attiecīgas juridiskas darbības (piemēram, tādas ir sūras "Govs",[55] "Sievietes", "Šķiršanās"[56]), bet citās sūrās nav tiešu un pat kazuistisku normu kā pirmajās. Tajās ir iestrādāti tiesību principi, arī saistību izpildes princips – 2.sūras 185.ajatā.

---

[51] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 364.lpp.

[52] Turpat.

[53] *Коран*. – Москва, 1990, с. 27.

[54] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 635.

[55] Sūra "Govs":

"83.ajats. (Atcerieties) kā mēs noslēdzam ar Izraēļa dēliem līgumu, un nepielūdziet nevienu (Dievu) izņemot Allāhu, cieniet savus vecākus, kā arī radiniekus, bāreņus, nabagus. Sakiet cilvēkiem patīkamo, skaitiet lūgšanas, ziedojiet.

180.ajats. Ja pie kāda atnāk nāve un viņš atstāj pēc sevis īpašumu, tad noteikts ir atstāt to mantojumā pēc tradīcijas vecākiem un tuviem radiniekiem. Un tas ir pienākums visiem ticīgajiem." Citēts pēc: Osipova S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 25.lpp.

[56] 65.sūra "Šķiršanās":

"1. Ak, pravieti, kad jūs šķiraties no savām sievām, tad dariet to viņām noliktajā laikā, skaitiet šo laiku un baidāties Allāha, jūsu kunga! Neraidiet tās prom no viņu telpām, ja nu vienīgi viņas izdara acīmredzamu nelietību. Tās Allāha robežas, kurš pārkāpj Allāha robežas, tas apdala pats sevi. Tu nezini, kādu darbību veiks Allāhs pēcāk.

© Tiesu namu aģentūra

Ticīgie iebilst pret Korāna tulkošanu, un visi ticīgie lasa un citē Korānu tikai arābu valodā. Tāpat ticīgie protestē pret Korāna nepareizu tiražēšanu, pārdošanu un ievietošanu bibliotēkās. Ticīgie iebilst pret Korānu neticīgo īpašumā, jo paši ticīgie ar grāmatu apietas saskaņā ar noteiktiem rituāliem.

Islāms ir veidots kā sarežģīta, visaptveroša sistēma. To veido divas pamatdaļas:

1. Islāmu kā reliģiju veido ticības mācība (*imān*), kuras pamatpostulāti pieprasa ticību –
   1) Dievam;
   2) eņģeļiem;
   3) svētajiem rakstiem (četri svētie raksti – Bauslība Mozum, Psalmi Dāvidam, Evaņģēlijs Jēzum, Korāns Muhamedam);
   4) praviešiem;
   5) pastardienai;
   6) Dieva nolemtībai.
2. Reliģiskā prakse (*dīn*), kas nosaka ticīgajiem sekojošus pienākumus:
   1) ticības apliecināšanu vārdos un darbos;
   2) lūgšanas;
   3) gavēni;
   4) dāvanu došanu;
   5) svētceļojumu.[57]

---

2. Kad notecēs viņu laiks, tad aizturiet viņas ar cieņu palikt vai šķirieties ar cieņu. Paņemiet divus cienījamus lieciniekus Allāha priekšā un lieciniet Allāha priekšā. To jums saka tas, kurš ticēs Allāham pēdējā dienā. Un, kurš tic Allāham, tam viņš dos iztiku un iznākumu, uz kuru viņš pats pat necer.
3. (..)
4. Un tās jūsu sievas, kuras jau izmisušas (gaidot) mēnešreizes, ja jūs šaubāties (vai viņas ir grūtniecības stāvoklī), tad viņu laiks – 3 mēneši, kā arī tām, kurām vēl nav bijis mēnešreižu, bet tām, kas grūtnieces – viņu laiks, kamēr dzemdē. Kas baidās Allāha, tam viss nāks viegli.
5. (..)
6. Mitiniet savas sievas turpat, kur paši dzīvojat pēc savas pārticības. Nedariet tām pāri. Ja viņas ir grūtniecības stāvoklī, tad tērējiet viņām, kamēr tās dzemdē. Bet, ja viņas jums zīda, tad daliet ar viņu ienākumus un runājiet ar viņām ar cieņu. Ja jums tas neizdodas, tad lai bērnu baro cita.
7. Lai tērē pārticis ar vērienu (sievai), bet kura daļa maza, lai tērē, ko viņam devis Allāhs. Allāhs neprasa vairāk, nekā viņš devis. Allāhs pēc grūtībām tev dos veiksmi." Sk.: *Коран*. – Москва, 1990, с.461, 462.

[57] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 368.lpp.

© Tiesu namu aģentūra

Korānā ir teikts, ka tas ir Allāha dots, lai reformētu cilvēku dzīvi.[58] Korānā ietvertas gan tīri reliģiska rakstura atklāsmes, gan arī ticīgo dzīves sīka reglamentācija (gan reliģijas kulta jautājumos, gan laicīgajās attiecībās) un, protams, arī juridiskais aspekts – tiesību normas, gan materiālās, gan procesuālās. Korāns ir musulmaņu tiesību jeb šariata pamatavots. Pamatā šīs tiesību normas ir radušās Medīnā laikposmā no 610.gada līdz 632.gadam, kad Muhameds bija teokrātiskas valsts galva, kurš regulēja savu pavalstnieku dzīvi. Juku jukām Korānā ir ietvertas gan civilās, gan kriminālās, gan valsts tiesības. Retāk sastopami sarežģītu, konkrētu juridisku kāzusu risinājumi, piemēram, 58. sūrā:

1. Izdzirdēja Allāhs tavus vārdus, tu, kura Allāham sūdzējies par savu vīru. Allāhs dzirdēja jūsu strīdu, jo Allāhs ir visu redzošs un visu dzirdošs.
2. Tie no jums, kas savas sievas sauc par savas mātes mugurkaulu, tie runā nepatīkamu un izkropļotu valodu, jo sievas nav viņu mātes, jo māte ir tikai tā, kas dzemdējusi.
3. Taču Allāhs ir piedodošs un žēlojošs!
4. Tie no jums, kas sauc savas sievas par mātes mugurkaulu un to atkārto, nepieskarsies viens otram (vīrs sievai). To daru jums zināmu, un Allāhs zina to, ko jūs darāt.
5. Kas neklausa – tam divu mēnešu gavēnis, pirms tie pieskarsies viens otram. Kas to nespēj, tam jāpabaro 60 nabagi. Tas tamdēļ, lai jūs ticētu Allāham un viņa sūtnim. Tas Allāha varā, bet neticīgajiem – mokpilns sods."[59]

Šajā sūrā saplūst morāli ētiskais jautājums ar juridiski normatīvu sankciju. Muhameds risināja konkrētu laulāto strīdu, liekot pamatus vispārējiem ģimenes tiesību principiem.

Būtiski musulmaņu tiesībās ir tas, ka tiesa vienmēr, pēc islāmticīgo izpratnes, ir Dieva tiesa. Debesīs tiesā pats Dievs, bet uz zemes cilvēki tiesā pēc Dieva norādījuma un gribas. Visas tiesiskās attiecības noris Allāha priekšā, pēc viņa gribas un viņa vārdā. Interesanta un komplicēta ir musulmaņu tiesību koncepcija par tiesību avotiem. Arī tai ir reliģiska daba.[60]

---

[58] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 39.

[59] Osipova S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 27.lpp.

[60] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 15.

© Tiesu namu aģentūra

3. Musulmaņu tiesību zinātne. Musulmaņu tiesību avoti un skolas

Musulmaņu tiesību zinātne (*Ilme Šere*) musulmaņu juristu izpratnē sastāv no divām daļām. Kā X gadsimta rakstīja musulmaņu jurists Abū Nasirs al Farabī:

"Musulmaņu tiesības dalās divās daļās – viena daļa ietver uzskatus, bet otra – darbības."[61] Definējot musulmaņu jurisprudences uzdevumu, Abū Nasirs al Farabī darbā "Vārds par zinātņu klasifikāciju" skaidroja: "Jurisprudences māksla (ir tāda zinātne), saskaņā ar kuru cilvēks var novērtēt jebkuru lietu (darbību), kas nav pietiekami skaidri noteikta jebkuras reliģijas kanoniskajās tiesībās, kuras noteiktas tautai, un izlabot to (t.i., lietu vai darbību)."[62]

Musulmaņu jurisprudence ir tik cieši savijusies ar reliģiju, ka daudzi zinātnieki (R. Davids, A.Masse, L. Sjukijainens) uzskata, ka musulmaņu jurisprudence nav pilnīgi patstāvīga nozare. Principā nav norobežojuma, kur beidzas cilvēka attiecības ar Allāhu un sākas attiecības ar citiem cilvēkiem. Tiesības tikai palīdz realizēties reliģijai.[63]

Islāmticīgajam ir svarīgi katru savu darbību reliģiski izvērtēt un tiesiski veikt, tāpēc musulmaņu jurisprudenci veido iepriekšminētās divas daļas:

1. *Ilme kelom* jeb teorētiski – dogmatiskā ticības mācība (jeb islāma tiesību teoloģijas, kā uzskata L.Sjukijainens[64]). Šī mācības daļa ietver priekšstatus par reliģisko uzskatu pamatprincipiem, regulējamo attiecību nozīmīgumu un to mērķi.
2. *Ilme fikh* – tieši tiesību zinātne jeb jurisprudence.[65] Tātad musulmaņu tiesību zinātne jeb, precīzāk, musulmaņu tiesību doktrinārā izpratne (*fikh*) satur divas sadaļas – tā, no vienas puses, pēta, no kā ir izveidojusies tiesiskā izpratne, tās reliģiski filozofiskos pamatus,

---

[61] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 634.

[62] Абу Наср аль Фараби. *Слово о класификации наук*. Философские трактаты. – Алма-Ата, 1970, с. 183.

[63] Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986, с.8.

[64] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 636.

[65] Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994, S. 162.

© Tiesu namu aģentūra

tiesību dievišķo dabu, bet, no otras puses, tā pēta arī saturu, proti, pašas tiesības, to normas. Tieši šāda tiesību zinātnes uzbūve kardināli atšķir musulmaņu tiesību zinātni no citām.[66]

Ilme kelom tiesību reliģiski filozofisko pamatu veido piecas sastāvdaļas jeb ticība šādām dogmām:

1) Dieva vienotībai;
2) Dieva tiesai;
3) dievišķai nolemtībai;
4) augšāmcelšanās pēc nāves un pēcnāves dzīvei;
5) imamu tēvišķai vadībai.

Ja darbība netiek veikta, balstoties uz iepriekšminēto pamatu, t.i., ticības uzskaitītajām idejām, tā ir prettiesiska pēc savas būtības. Savukārt visas musulmaņu tiesību zinātnieku atziņas savos pamatos izriet no šīm pamatdogmām.[67]

Šeit abām musulmaņu pamatsektām – sunnītiem un šiītiem, ir izveidojušies atšķirīgi viedokļi. Tām ir atšķīga sapratne par šīm dogmām un to realizāciju dzīvē. Musulmaņu ticības sašķelšanās sunnītos un šiītos notika jau VII gadsimtā. No IX gadsimta par tiem var runāt kā par pretējiem novirzieniem islāmā.[68] Būtiskākā atšķirība ir tā, ka šiīti apspriež ticības mācību un katrs pēc savas saprašanas un prāta spējām meklē Korānā tās skaidrojumu, savukārt sunnīti nepieļauj ticības dogmu apspriešanu, pieņemot tās par svētām, kurām tālāka sapratne nav jāmeklē, jo cilvēka prāts nav spējīgs izprast dievišķo patiesību.

Pati *Ilme fikh* jeb tiesību zinātne (rietumu zinātnieku izpratnē) sastāv no četrām daļām:

1. Praktiskās ticības mācības, pienākumu kopas cilvēkam pret Dievu, kas ietver lūgšanas, gavēņus, karu pret neticīgajiem.
2. Saistību tiesībām.

---

[66] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 309.

[67] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 17.

[68] Jau ar trešā Muhameda pēcteča *Atmana ibn Affāna* nogalināšanu zuda musulmaņu vienotība, jo Atmana pēctecis, pravieša znots *Alī ibn Abī Talibs*, kuru ievēlēja Medīnā, atšķirībā no saviem priekšgājējiem neieguva visas draudzes atbalstu. Pieprasot atriebt Atmana nāvi, sacēlās Mekas patricieši *Omeijādi*. Tas izraisīja militāru sadursmi, kas beidzās neizšķirti, kaut gan 661.gadā arī Alī kļuva par slepkavības upuri. Kalifāts līdz 750.gadam bija Omeijādu rokās, taču daļa ticīgo uzskatīja tos par nelikumīgiem varas uzurpatoriem. 750.gadā pie varas nāca Abāsīdu dinastija, kas kalifātu noturēja līdz pat 1258.gadam.

© Tiesu namu aģentūra

3. Mācības par civiltiesiskajiem aktiem – laulību aktiem, adoptācijas pamatiem un procesuālo mācību.
4. Vispusīga dzīves regulējuma, kurā regulētas musulmaņu savstarpējās attiecības. Ievērojot šo regulējumu, tiek pieņemti likumi musulmaņu valstīs. Te ir gan valsts pārvaldes regulējums, gan medību tiesības, gan kriminālās tiesības, gan asinsatriebība, gan ēdienu un dzērienu reglaments u.c.

Korāns tomēr neatrisināja visus tiesiskos konfliktus. Tika veidots šariats (burtiskā tulkojumā – ceļš). Šariatā ietilpst likumi, kas pieņemti uz Korāna pamata. Šariata racionāla analīze (idžtihads, tulkojumā – uzcītība) bija mudžtihadu jeb musulmaņu tiesību zinātnieku pienākums. Teorētiski viņi nenodarbojās ar tiesību jaunradi, bet gan tikai analizēja esošās normas, meklējot konkrētu kāzusu risinājumu. Taču praktiski var atzīt, ka tieši musulmaņu tiesību doktrīna bija un arī mūsdienās ir noteicošais tiesību avots.[69] Doktrīna nosaka, kā tiek piemērotas un tulkotas Korāna normas un sunna jeb Muhameda paražas. Doktrīnas lielo nozīmi apstiprina arī tas, ka musulmaņu tiesiskā izpratne tiek saukta par *fikh* (dziļas zināšanas), bet tiesību avoti tiek uzskatīti par *fikh* saknēm.[70] Jau pašā sākumā islāmā nodibinājās četras spēcīgas "tiesību skolas" jeb *mazhabi* (protams, ka radās arī citas skolas, bet ar mazāku nozīmi un ietekmi uz musulmaņu tiesību attīstību). Šo skolu uzskati atšķīrās jautājumā par to, kas ir izmantojams kā islāma tiesību avots un kāds ir šo avotu juridiskais spēks, kāda ir to hierarhija. Tomēr ievērojamais franču salīdzināmo tiesību speciālists Renē Davids atzīst: lai arī starp musulmaņu tiesību skolām ir atšķirības, tās pamatprincipos ir vienotas.[71]

Tradicionāli musulmaņu tiesībās par tiesību avotiem tika uzskatīti:
1. Korāns;
2. Sunna;
3. islāma kopienas kopējs lēmums jeb idžma. Ja kopienas viedokļi dalījās, tad tika aplūkots katrs no diviem viedokļiem kā personisks viedoklis. Personiskajam viedoklim bija mazāka autoritāte;
4. racionālas analoģijas jeb kijas.[72]

---

[69] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 73.

[70] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 633.

[71] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 311.

[72] Ibid., с. 310.

© Tiesu namu aģentūra

Abū Amina Bilala Filipa min vēl vienu musulmaņu tiesību avotu, kuru nemin Renē Davids, t.i., vietējās paražas. Vietējās paražas tika izmantotas, ja tās nebija pretrunā ar islāmticību.[73]

Sākotnēji islāma tiesību sistēmu veidoja pirmie četri kalifi: Abū Bakrs (632–634), Omars (634–644), Osmans (644–656), Alī (656–661). Šo darbu turpināja nākamie kalifi no Omeijādu dinastijas (661–750).[74] Muhameds radīja tiesības to sākotnējā, embrionālā stadijā, veidojot pēc uzbūves vienkāršus likumus un tiesājot ievērojot arābu paražas un jaunos islāma reliģiskos principus.[75]

Sākotnēji par tiesnešiem – kadijiem – iecēla cilvēkus bez speciālas izglītības, un viņi varēja savienot pārvaldes jeb administrācijas un tiesu amatus. Galvenie kritēriji, viņus ieceļot, bija dievbijība un cieņa, ko viņi baudīja ticīgo kopienā. Tiesneša darbība tika regulēta sunnā. Tā Pravieša hadisu krājumā 56. un 57. hadiss nosaka tiesneša darbības pamatprincipus:

"56. Tiesneši dalās trīs grupās: no tām tikai vienai grupai piederīgie nonāks Paradīzē. Tie, kuri atklāja patiesību un pieņēma spriedumu saskaņā ar to. Tie, kuri noskaidroja patiesību, bet, pieņemot spriedumu, to neņēma vērā, nonāks Ellē, bet tie, kuri tiesājot nemeklēja patiesību, uzklausot tikai pušu subjektīvos viedokļus, arī ieņems savu vietu Ellē.

57. Neviens tiesnesis nedrīkst tiesāt divus pretiniekus, pašam esot dusmīgam."[76]

Vēlāk kalifa amata kandidātiem jau pirms stāšanās amatā bija jāzina sunna jeb Muhameda paražas. Sunna (tulkojumā – tradīcija) bija nostāstos – hadisos – fiksēta darbība vai izteiciens, ko teicis vai darījis pravietis Muhameds.[77] Kopā ar Korānu tā veido šariata pamatu. Sunna ietver sevī lielāko daļu musulmaņu tiesību normu, kas veido musulmaņu tiesību pamatu, tāpēc daudziem nostāstiem ir juridisks spēks. Musulmaņu tiesību vēsturē un arī tagadējā musulmaņu tiesību zinātnē liela loma ir imama Al Buhari (810–870) hadisu krājumam "Pareizs krājums", kurš sastādīts IX gadsimta vidū. Šī avota priekšrocība ir tā,

[73] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 118, 119.

[74] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 374., 375.lpp.

[75] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 78, 89.

[76] *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с. 118, 119.

[77] Ibid., с. 16.

© Tiesu namu aģentūra

ka autors, to sastādot, hadisus sakārtojis pēc tajos regulētajām tiesiskajām attiecībām. Šī iemesla dēļ apjomīgais krājums (tajā ietverti 7397 nostāsti jeb hadisi, kas izvietoti 97 grāmatās) bija ērts lietošanā. Paralēli šim apjomīgajam krājumam tika sastādīti arī hadisu īsie krājumi, kuros netika ietverti visi zināmie hadisi, bet tikai plašāk pielietotie. Šādu krājumu vidū plaši pielietota ir al Askalani (1372–1449) kompilācija "Kā gūt vēlamo no tiesību normu avotiem".[78]

Sunnas jēdziens musulmaņu tiesību rašanās sākumposmā vēl nebija precīzi definēts. Sākotnējās vecās tiesību skolas veidojās tieši sunnu tulkošanas un diskusiju rezultātā, kuras izraisījās sunnu piemērošanas procesā. Konservatīvie sunnu piekritēji izveidoja sunnītu sektu jeb islāma konservatīvo strāvojumu, kura vēl joprojām ir plaši izplatīta. VIII gadsimta pirmajā pusē musulmaņu vidū radās arī cita, brīvāka izpratne par tiesību avotiem. Ibn Ishāks un Māliks ibn Anāss savos darbos runāja ne tikai par Korānu un sunnu, bet arī citiem tiesību avotiem. Viņi rakstīja par nepieciešamību veidot jaunas paražas. Daudzi tā laika mācītie juristi viņiem piekrita. Tika apkopoti tiesību avoti un rakstīti komentāri, un par komentāriem notika bezgalīgi strīdi starp musulmaņu juristiem.[79]

Jau iepriekš rakstot par musulmaņu tiesībām, tika minētas musulmaņu tiesību skolas jeb mazhabi un to nozīme jurisprudences attīstībā. Tieši musulmaņu tiesību skolās tika izstrādāta musulmaņu tiesību doktrīna. Tiesību skolās tika aizsākta musulmaņu tiesību principu izveide. Tie galīgi tika formulēti laikposmā no X gadsimta līdz XVI gadsimtam.[80]

II un IV hidžras gadsimtā (t.i., laiku skaitot no Muhameda apskaidrības – 622.gads pēc Kristus dzimšanas) šādu skolu jau bija diezgan daudz (ap 12). No tām ne visas līdz XXI gadsimtam ir saglabājušās kā tiesību doktrīnas novirzieni islāma tiesībās. Slavenākas bija četras sunnītu skolas.[81]

Ievērojamākās sunnītu skolas pamatlicējs bija Abū Hanīfs, kurš dzimis fidžras 80.gadā (702, miris 767 Irākā). Šo skolu raksturoja racionalitāte tiesību normu studijās un īpaša cieņa, pat konservatīvisms attiecībā uz tradīcijām.

---

[78] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 657.

[79] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 119, 120.

[80] Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986, с. 22–24.

[81] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 310.

© Tiesu namu aģentūra

Šo skolu nosauca pamatlicēja vārdā par hanafītu skolu. Tā no Irākas izplatījās uz Ēģipti, Sīriju, Persiju, Indiju, Ķīnu un Centrālo Āziju. Šīs skolas tiesību izpratnē, piemērojot tiesības, "par pamatu ņem Korānu un radoši to piemēro atbilstoši dzīves specifikai", ievērojot "racionāli pārdomātas taisnības".[82] Klīve šo skolu uzskata par liberālāko.[83]

Otras populārās sunnītu skolas dibinātājs bija Māliks ibn Anāss (715–795) Medīnā. Šī skola bija ievērojama ar īpašu Medīnas paražu respektēšanu, uzskatot, ka tiesību jaunrade ir pabeigta ar brīdi, kad miris Muhameds. Tāpēc šīs skolas pārstāvji izcēla Korānu un Muhameda paražas (hadisus), un tikai galējas nepieciešamības gadījumos tiesas spriešanā pieļāva izmantot analoģiju. Tātad te, šajā skolā, netika izmantots viens no musulmaņu tiesību avotiem – musulmaņu kopienas lēmumi (idžmas), bet cita avota – *kijas* jeb analoģijas pielietošana bija stipri ierobežota. Māliks mācīja studentus Medīnā 40 gadus. Viņš saviem studentiem izklāstīja hadisus, kas regulēja dažādus tiesiskos jautājumus, tad kopā ar studentiem tos interpretēja atbilstoši reāliem kāzusiem.[84] Šīs skolas ietekme pletās uz Ēģipti, Magribu, Sudānu, Kuveitu, Kataru, Bahreinu, kā arī Rietumāfriku. Malekisms ir sastopams arī mūsdienās.[85]

Al Hafejī (dzimis 150. fidžras gadā) bija hafecītu skolas pamatlicējs. Šī skola nestudēja juridisko praksi, bet gan reliģiju tās ideālā, dievišķā formā un no tās izrietošās tiesības. Tāpat arī viduslaiku Eiropas pirmajās universitātēs glosatoru skolā tika studētas romiešu tiesības, neskatot tās saistībā ar profāno praksi. Te netika analizēta tiesu prakse, tāpēc Al Hafejī mācība nevarēja kļūt par pilnvērtīgu tiesību zinātni. Šīs skolas piekritēji bija Palestīnā, Adenā, Arābijas pussalas dienvidos.

Viskonservatīvākā sunnītu tiesību skola bija hanbalīti, kas pieprasīja striktu Korāna ievērošanu.[86] Ahmeds ibn Hanbals Aš Šaibani ir dzimis fidžras 164.gadā (778) Bagdādē.[87] Hanbalīti par galveno tiesību avotu atzina Korānu, kuru iztulkoja pēc iespējas gramatiski. Piemērojot sunnu, hanbalīti ievēroja normas, kuras bija radījis pats Muhameds. Pārējās

[82] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 124–132.

[83] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 376.lpp.

[84] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 134, 135.

[85] Ibid., с. 133–141.

[86] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 377.lpp.

[87] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 310.

© Tiesu namu aģentūra

tika uzskatītas par nederīgām. Idžmu Ahmeds ibn Hanbals uzskatīja par trešo nozīmīgāko tiesību avotu, atrunājot, ka lēmums bijis vienbalsīgs. *Kijas* tika izmantots ierobežoti un uzmanīgi. Šīs skolas uzskati sāka izplatīties vēlāk par citu sunnītu skolu uzskatiem un to izplatība bija ierobežota. Ar IV fidžras gadsimtu atsevišķās musulmaņu tiesas tos sāk piemērot tiesu praksē, tomēr arī šī skola līdz pat mūsdienām Saudu Arābijā, Irākā, Sīrijā ir saglabājusi savas doktrinārās izpratnes piekritējus.[88]

Starp nesunnītu skolām (šiītu un haredžitu), kuras ir veidojušās vēlāk, izmantojot sunnītu skolu uzkrātās zināšanas, būtu jāmin Al Šāfijī dibinātā tiesību skola. Al Šāfijī ir dzimis 767.gadā Gazā, studējis Mekā, jo piederēja pie Mekas Hāšimu klana. Studējot viņš kontaktējās ar beduīniem un mācījās senarābu valodu, lai lasītu senos dzejniekus. Tad 20 gadu vecumā viņš devās uz Medīnu, lai studētu pie ievērojama tiesību zinātnieka Mālika ibn Anāsa. Tālākais ceļš viņu aizveda uz Jemenu un Bagdādi, kur viņš nonāca jau kā gūsteknis. Bagdādē viņu amnestēja vietējais kadijs, un Al Šāfijī varēja turpināt tiesību zinātņu studijas. Vēlāk viņš arī pats lasīja juridiskus priekšlasījumus un dalījās jurisprudencē uzkrātajās zināšanās. Šāfiīti mēģināja apvienot visu četru musulmaņu tiesību avotu (Korāna, sunnas, idžmas un kijas) piemērošanu.[89] Pēc Al Šāfijī nāves Ēģiptē (820) viņa skolnieki apkopoja tā darbus "Kitabal–Umm". Tajā ir apkopoti vairāk par 100 darbiem, kurus viņš dzīves laikā ir sarakstījis.[90] Šajos darbos Al Šāfijī ir iestrādājis sekojošus tiesību avotus:

a) grāmatas vai raksts (kā tiesību avoti, te ietverts gan Korāns, gan likumi);
b) sunna;
c) analoģija, kas, pēc viņa domām, ir loģiski piemērojama juridiskā praksē;
d) paražas (jebkuras – ne tikai Medīnas un ne tikai Muhameda dzīves laikā iedibinātās).[91]

No viņa mācības izveidojās visliberālākā islāma tiesību skola, kura atzīst visus šos avotus, radot viselastīgāko musulmaņu tiesību doktrīnu. Šī skola darbojās Persijā un radošā pieeja musulmaņu tiesību realizēšanai neapšaubāmi bija saistīta ar relatīvi augsto šo tiesību piemērotāju un tautas izglītības līmeni. Šis līmenis bija ievērojami augstāks Persijas senajās pilsētās, salīdzinot ar klejotāju arābu ciltīm.

[88] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 157–162.

[89] Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995, 377.lpp.

[90] Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 310.

[91] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S.18–25.

© Tiesu namu aģentūra

Eiropiešu tiesību zinātniekiem ir grūti studēt un analizēt musulmaņu tiesības, jo nav iespējams vilkt tiešas paralēles starp iekšējo sakārtotību, sistemātiskumu romiešu tiesībās un islāma tiesībām, jo musulmaņu tiesībās nav dots vienveidīgs juridisko terminu skaidrojums. Šo terminu izpratne krasi atšķiras (kā jau aplūkojām) dažādās tiesību skolās un dažādās islāma valstīs.[92] Tāpēc ir ļoti grūti precīzi definēt (vismaz romāņu–ģermāņu tiesību izpratnes valstu juristiem) musulmaņu juridiskos terminus, izmantojot mūsu romāņu–ģermāņu tiesību saimes izpratni un lietojot mums raksturīgos tiesību terminus.[93]

Visa juridiskā sistēma tika veidota uz vienas pamatnozares – saistību tiesību bāzes. No vienas puses, tas ir loģiski, jo subjektīvās tiesības rodas tieši no saistībām (piemēram, deliktiem un noziegumiem), taču mēs arī šeit nevaram izmantot eiropeisko izpratni, jo šīs saistību tiesības neatbilst mūsu iedalījumam materiālajās un procesuālajās vai publiskajās un privātajās tiesībās. Musulmaņu tiesības dalās Allāha tiesībās un cilvēku radītajās tiesībās.

4. Tiesību pamatjēdzieni un principi

Islāma jurisprudence sāka veidoties Muhameda darbības laikā, bet tiesību jēdzienu un principu zinātniska apzināšana un formulēšana tika uzsākta tikai X gadsimtā, bet noslēdzās šis process XVI gadsimtā. Izveidojās principi, kas tika uzskatīti par pamatprasībām, orientieriem, novērtējot jebkuru tiesisku darbību vai attiecību. Šos principus musulmaņu tiesa tieši nepiemēroja, bet tie palīdzēja sprieduma taisīšanā kā papildu tiesību avoti. Osmaņu impērijas laikā musulmaņu tiesību principi tika pierakstīti, kas atviegloja un vienkāršoja to piemērošanu.[94] Musulmaņu tiesību principos visskaidrāk var saskatīt šariatā ietverto musulmaņu tiesību izpratni. Mūsdienu musulmaņu valstis bieži savās konstitūcijās par tiesību avotu atzīst arī vispārējos musulmaņu tiesību principus.[95]

---

[92] Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство “Наука”, 1986, с. 16–20.

[93] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 26–28.

[94] Osipova S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 84.lpp.

[95] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 681.

© Tiesu namu aģentūra

Pati būtiskākā nozīme musulmaņu tiesību izpratnē ir darījumam un nolūkam. Islāma tiesībās nodala rīcības (gribas) darījumu un saistību darījumu. Visu tiesību fundaments ir nolūks jeb nodoms *(nīja)*. "Visas lietas (t.i., saistības) tiek vērtētas pēc to sekām un mērķiem. Darījumu saturu nosaka pēc to mērķiem un jēgas, bet nevis pēc [lietotajiem] vārdiem un gramatiskajām konstrukcijām," teikts Madžallata al Akhams al Adljā "Tiesību normu kodeksā" XIX gadsimtā.[96] Šis mērķis, par kuru teikts kodeksā, izriet no nolūka.

Tas ir atzīts kā tiesību zinātnes ortodoksālajā daļā, tā arī tieši pašā tiesību zinātnē *(fikh)*.[97] Šis nolūks nav strikti definēts un ietver diezgan plašu attiecību spektru. Reliģiskais kults bez nolūka nav iespējams, tāpat no *nīja* ir atkarīgs, vai darbība atzīstama par deliktu un, protams, to ņem vērā, nosakot sodu. Romiešu tiesībās griba ir būtiska tikai tiktāl, ciktāl tā ir cilvēka paša brīvas gribas izpausme, un šo gribu nav iespaidojusi kāda cita persona.

Islāma tiesībās šis jautājums ir sarežģītāks, te ir jānoskaidro ne tikai gribas izpausme, tās patiesums, bet arī dievbijība, ar kādu šī griba tika izpausta. Pamatprincips – šai gribas izpausmei ir jābūt izteiktai stingri noteiktā formā. Gadījumā, ja šī forma ir ievērota, tad darījums ir spēkā arī bez *nīja* (nolūka apņemties saistības). Īpaši uzskatāmi tas redzams laulības slēgšanā. No ticības izriet uzskats, ka darbība, ja tā ir veikta, izmantojot pareizos vārdus (kuri patiesībā laika gaitā kļūst par saistošu formulu), ir spēkā. Musulmaņi uzskata, ka vārdos ir spēks un līdz ar to tie ir derīgi, lai nostiprinātu saistību. Šis formālisms ir racionāli pamatots, jo šo formulu skaitīšanas laikā ir nepieciešami liecinieki. Tas ir nostiprināts

[96] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 683.

[97] Viens no "*fikh*" fundamentiem ir "*nīja*" (nodoms), kurā tiesiskums ir savijies ar kulta elementiem. Jēdziena saknes ir meklējamas islāma reliģijas kultā, un tas reliģijas izpratnē nozīmē personisko nostāju. Ārējās formas izpilde, uzņemoties juridisku saistību, nav pietiekama reliģiskā pienākuma izpildei, ir nepieciešams, lai ārējā (juridiskā) forma satur reliģiski "derīgu" nostāju. Abiem jēdzieniem (juridiskajam un reliģiskajam nodomam) nonākot konfliktā, par primāru tiek atzīts kults, nevis darījuma juridiskais saturs. "*Nīja*" nezūd, bet tiek izmainīts, jo vairāk tāpēc, ka gribas nostāja ir svarīga, pildot kultiski reliģisko pienākumu. No ticīgā tiek prasīts, lai viņš savos nolūkos darbotos dziļas sirds balss vadīts, tāpēc tiek prasīta pareizas reliģiskas formas ievērošana, bet ne tik daudz gribas publisks paziņojums. Kultiskā rīcība bez "*nīja*" nav spēkā, kā arī "*nīja*" bez kulta nav derīgs. "*Nīja*" principā līdzinās tiesiskai gribai, kas virzīta uz tiesisku guvumu, bet obligāti reliģijas ietvaros. Sk.: von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 38–43.

© Tiesu namu aģentūra

tiesību normās. Pareizi noslēgtu darījumu nav iespējams padarīt par nebijušu vai spēkā neesošu.[98]

Ir gadījumi, kad personas griba tiek skaidrota nevis ar formulām vai vārdiem, bet gan ar darbībām vai noskaņojuma izpausmēm. Ja bildina pilngadīgu jaunavu, tad par piekrišanu laulībām tiek uzskatīta viņas klusēšana, smiekli, nosarkšana, klusas asaras. Šādu piekrišanu ar konkludentām darbībām sauc par *ridā*. Klusēšana kā piekrišana nav vispārpielietojama. Tā ir iespējama tikai atsevišķās saistībās. Tā, piemēram, kustamā īpašuma pārdošanas gadījumā radiniekiem savi iebildumi ir jāceļ noteiktā laikā, bet, ja tas nav darīts, tiek uzskatīts, ka viņi tam ir piekrituši.[99]

Pēc romiešu tiesību izpratnes, darījums nevar notikt bez tā dalībnieka vai dalībnieku gribas vai pretēji gribai.[100] Tāpēc ļoti svarīgi ir noskaidrot, vai griba ir tās personas iekšējā, patiesā griba, kura uzņemas saistības, vai persona maldās par patieso darījumu. Tam ir veltīta liela vērība arī musulmaņu tiesībās, taču izpratne par to ievērojami atšķiras, kā jau tas izriet no iespējas, ka gribas paziņojums var būt spēkā bez pašas personas gribas. Islāma tiesībās gandrīz nemaz nepazīst maldību. Maldību ņem vērā tikai, interpretējot kazuistiskas izteikumus. Neeksistē nekādas atkāpes, ja iespējamās maldības dēļ varētu iestāties risks. Lielāka loma maldībai ir krimināltiesībās. Turpretim viltus gadījumā ir iespējamas nelielas atkāpes pieviltā aizsardzībai, turklāt tikai "smaga viltus gadījumā". Musulmaņu jurisprudencē vairāk attīstīta ir mācība par spaidiem. Ir izstrādāti jēdzieni: piespiests, nebrīvs, labprātīgi; spaidu ietekmē, draudi. Draudi par reāliem tiek atzīti tikai tad, ja draudētājs tos patiešām var izpildīt, iestājoties attiecīgiem apstākļiem, un apdraudētais patiešām ir nobijies, uzņemoties saistību. Ja tiek draudēts ar fizisku izrēķināšanos, bet apdraudētais ir fiziski spēcīgāks par draudētāju, tad draudus uzskata par nereāliem. Tomēr tādos gadījumos kā sišana un likšana cietumā draudēšana un izpilde nav krasi nodalītas.[101]

---

98 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 61–63.

99 Schacht J. *The origins of Muhammadn jurisprudence*. – London, New York, 1950, p. 30.

100 *Saistību tiesības (1401.–2400.p.)*. LR Civillikuma komentāri (prof. K.Torgāna redakcijā). – Rīga: Mans īpašums, 1998, 37.lpp.

101 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 87–89.

© Tiesu namu aģentūra

Civilo un krimināltiesisko spaidu sekas netiek dalītas, respektīvi – tiktāl, ciktāl spaidu dēļ gribas izteikums ir kļuvis par spēkā neesošu un ciktāl samazinājusies atbildība; vieni un tie paši noteikumi attiecas gan uz saistībām, gan uz noziegumiem. Mūsu izpratnē civiltiesiskās sekas, ja tiek draudēts nonāvēt, ja stipri sasit, ilgstoši tur gūstā, ir pamats gribas izteikuma apstrīdēšanai. Krimināltiesiskās sekas musulmaņu tiesībās mūsu tiesību zinātnieku izpratnē tiek iztirzātas kazuistiski, tātad atkarībā no gadījuma. Spaidi, ja tie vispār tiek atzīti par tādiem, kas ir iestājušies, noteikti izraisa juridiskas sekas.[102] Pēc mūsu sapratnes, civilā un kriminālā atbildība ir iespējama līdz personas nāvei. Islāma tiesībās tas nav strikti noteikts, jo atbildību manto. Tieši tāpēc musulmaņu valsts un tiesību nostiprināšanās nevis izskauda asinsatriebību (kā tas notika, romāņu–ģermāņu tiesiskumam veidojoties kristīgajās valstīs), bet gan legalizēja to.

Laiks jeb termiņi un noteikumi ir stingri saistoši jebkurā saistībā. Ar laiku musulmaņu saistību tiesībās izprot kalendāro laiku un dienas daļu (dalot laiku gan kalendārajā, gan vienu dienu dalot pēc nodarbošanās, vai šo laiku iedala, sasaistot ar reliģiskajiem pienākumiem, piemēram, laiks lūgšanām, gavēnim u.c.). Mācībā par saistībām laiks apskatīts tiesību avotu ietvaros, runājot par kalendāru un dienas laiku aprēķināšanu, kurai bija nozīme laika noteikšanā lūgšanām, gavēņiem un svētceļojumiem.[103] No dažādiem tiesībās noteiktajiem termiņiem svarīgākais ir gaidīšanas termiņš sievai pēc laulības šķiršanas un verdzenei pēc īpašnieku maiņas, lai noskaidrotu, vai sieviete ir mātes cerībās no šķirtā vīra vai iepriekšējā saimnieka. Mazāka nozīme ir termiņiem noilgumā un glabājumā. Ir noteikti arī tehniska rakstura noteikumi termiņu un laika aprēķināšanai, galvenokārt pušu gribas izteikumu interpretācijā, piemēram, īres līgumā. Termiņam ir jābūt konkrēti noteiktam tikai tad, ja izpilde ir paredzēta drīz, bet termiņš var nebūt noteikts, ja saistību paredzēts pildīt nākotnē vai ilgstoši.[104]

Katrā darbībā vai saistībā musulmaņiem ir jāievēro speciāli noteikumi, lai saistība juridiski būtu spēkā, bet darbība būtu likumīga. Īpaši svarīgi tas ir kulta jautājumos. Tādi, piemēram, ir reliģiskā skaidrība (piemēram, ticīgais nedrīkst dzert vīnu, ēst cūkas gaļu), apkaunojuma (kailas miesas)

[102] *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 75–79.

[103] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 28–50.

[104] Bergstrasser G. *Grundzuge des islamischen Rechts*. – München, 1935, S. 25.

© Tiesu namu aģentūra

aizsegšana, lūgšanās virzienā uz Meku.[105] Ar noteikumiem vispār saprot iemeslu, lai saistības stātos spēkā, sāktu darboties.

Darījumos termiņi un noteikumi ir veicinājuši lielu kazuistisku un radījuši iespējas, kā apiet musulmaņu tiesību principus, formāli ievērojot termiņus un noteikumus. Musulmaņu tiesībās ir noteikti darījumi, kuros obligāti jānosaka termiņš vai noteikumi (kā pirkuma līgumā).[106] Termiņu un noteikumu loma ir reliģiski svarīga un pamatojas tiesību reliģiskajā izpratnē. Termiņa noteikšana nav pieļaujama darījumos, kuri attiecas uz tūlītēju īpašuma piegādi. Termiņa noteikšana ir pieļaujama īres līgumā, bet nav pieļaujami neparedzēti papildnoteikumi. Savukārt termiņu nedrīkst noteikt dāvinājumā vai laulībā, bet drīkst izvirzīt papildnoteikumus. Gan termiņu noteikšana, gan noteikumu izvirzīšana pieļaujama laulības šķiršanā, brīvlaišanā, testamentā. Svarīgs ir princips: ja noteikumu uzstādīšana konkrēta līguma slēgšanā nav atļauta, bet puses ir izvirzījušas nederīgus noteikumus, šie noteikumi padara darījumu par spēkā neesošu. [107]

Pilnvarojumu musulmaņu tiesības pieļāva gan civiltiesībās, gan krimināltiesībās. Turklāt nevarēja pilnvarojumu nošķirt no aizvietojuma. Šaurākā nozīmē personas aizvietošana tika piemērota, izraugoties pilnvaroto, un viņa dalību darījumos, pārstāvot aizvietojamo personu. Taču grūti ir noteikt pilnvarotā rīcības robežas, jo aizvietošana tika piemērota gan kultā, gan juridiskajās darbībās. Kultā pārstāvība bija pieļaujama tajos gadījumos, kad bija paredzēts pildīt reliģiskos pienākumus, kas saistīti ar mantu (dāvanu dalīšana nabagiem), savukārt izslēgta gadījumos, kas saistīti ar personu. Mantisko vērtību apmaiņā pilnvarotais bija galvenais kontrahents ar atbilstošām tiesībām un pienākumiem. Citos gadījumos, kuri nebija saistīti ar mantu, piemēram, laulībās, pilnvarotais bija tikai pārstāvis, nevis aizvietotājs. Vergu varēja pilnvarot, lai viņš sevi nopērk pilnvarotājam. Vergs uz pilvaras pamata varēja sevi izpirkt brīvībā. Sieva, ko pilnvarojis vīrs, varēja pati izšķirties, turklāt viņai nevarēja šo tiesību atņemt. Musulmaņu tiesības pazina arī neierobežotu pilnvaru. Tā tika pamatota ar formulu: "darbojies pēc saviem apsvērumiem". Lielākoties pilnvara tomēr bija ierobežota.

---

105 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 33–40.

106 Schacht J. *The origins of Muhammadn jurisprudence*. – London, New York, 1950, p. 32.

107 Bergstrasser G. *Grundzuge des islamischen Rechts*. – München, 1935, S. 29.

© Tiesu namu aģentūra

Tiesības prasīja pilnvarā ietvert skaidrus noteikumus,[108] piemēram, nevis "pilnvaro vergu pirkšanai", bet gan pilnvarotājam bija jādod rakstisks norādījums – par vergiem pirkt vīriešus vai sievietes, par kādu cenu un kādas nacionalitātes. Pilnvarotie bija saistīti ar šiem rīkojumiem. Par pilnvarnieku varēja būt arī rīcībspējā ierobežota persona.[109]

Kontinentālās Eiropas tiesības nepazīst pārstāvību jeb aizvietošanu miesas soda saņemšanā. Taču musulmaņu tiesībās tāda iespēja bija, tikai šo aizvietošanu vajadzēja noslēgt rakstiski.

Lai darbotos atbilstoši musulmaņu tiesībām, bija svarīgi izprast katras lietas vai darbības reliģisko nozīmi un vērtību. Tāpēc islāma tiesībās eksistē reliģiskā darbību vērtības skala:

1) darbības, kuras darīt ir reliģisks pienākums. Tās ir visvērtīgākās darbības;
2) reliģiski ieteicamas darbības;
3) no reliģijas ieskatiem bezjēdzīgas darbības, kuras tomēr nav aizliegtas;
4) reliģiski nederīgas darbības;
5) aizliegtas darbības.[110]

Reliģiskie pienākumi var būt vai nu individuāli, piemēram, rituālā lūgšana, gavēnis, vai kolektīvi, piemēram, aizlūgšana par mirušo, reliģiskie kari, bet atsevišķos gadījumos vienlaikus gan individuāls, gan kolektīvs pienākums – piemēram, piektdienas dievkalpojums. Tāpat cienījami ir veikt otrās grupas darbības. Pildīt reliģiski nederīgas darbības vai, no reliģijas ieskatiem, bezjēdzīgas darbības ir necienīgi, taču tās var darīt slepus. Piektās grupas darbības ir aizliegtas (ēst cūkgaļu, dzert vīnu, spēlēt azartspēles), par to draudēja sods.[111]

Paralēli tam musulmaņu tiesībās eksistē arī likumības skala (tā vispilnīgāk ir izkopta pirkuma līgumā):

1) likumīgs. Darbības būtība un blakus apstākļi atbilst likuma prasībām;
2) nederīgs. Darbība ir atļauta ar likumu, bet aiz tās ir aizliegtas darbības;

---

108 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 87–101.

109 Schacht J. *The origins of Muhammadn jurisprudence*. – London, New York, 1950, p. 45.

110 Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986, с. 65–78.

111 Schacht J. *The origins of Muhammadn jurisprudence*. – London, New York, 1950, p. 20.

© Tiesu namu aģentūra

3) nepilnīgs. Darbība ir likumīga, bet sekas nelikumīgas;
4) spēkā neesošs.

Šī sistēma gan nav pilnībā izstrādāta, jo visaptveroši nav definētas darbības un sekas. Pirmajos divos gadījumos tiek iegūtas īpašumtiesības, trešajā gadījumā – tikai tad, ja iestājas valdījumā, citādi rodas tikai "slikts īpašums" (nepilnīgas īpašuma tiesības). Trešajā gadījumā runa ir par likumīgu pirkšanu, bet, pēc reliģiskās izpratnes, par slikta īpašuma "iegūšanu."[112]

Visas darbības vispirms tiek izvērtētas pēc to reliģiskās vērtības un tad pēc juridiskās. Turklāt reliģiskās vērtības skalas gradācija ir noteiktāka un pilnīgāka nekā likumības izpratne. Starp šīm vērtību skalām var būt arī pretrunas. Tā, piemēram, brīvdienā dievlūgšanas laikā izdarīts pārdevums ir derīgs (likumīgs), taču aizliegts.

5. Personas musulmaņu tiesībās

Saskaņā ar musulmaņu tiesību tradīciju, kas izveidojās jau viduslaikos, indivīdam tiesībspēja pilnā apjomā iestājas līdz ar dzimšanu. Nedzīvi dzimušajam tā neiestājas. Šis ir tas retais gadījums, kad musulmaņu tiesību viedoklis sakrīt ar romiešu civiltiesībām. Tiesībspēja beidzas reizē ar personas nāvi.[113] Bezvēsts pazudušos pasludina par mirušiem pēc 90–120 gadiem no viņu dzimšanas, taču šis jautājums nav vienveidīgs, jo tiek risināts pēc vietējām tradīcijām.

Jēdzieni – tiesībspēja, rīcībspēja, tirgoties spēja nav atdalīti no pieskaitāmības jēdziena, lai arī tos lietoja jau agrīnajās musulmaņu tiesību skolās. Tiesībspēja un, protams, arī rīcībspēja visiem sabiedrības locekļiem nav vienlīdzīga. Vispilnīgākā tiesībspēja ir brīvam musulmaņu vīrietim.[114] Rīcībspējīgs un pieskaitāms viņš kļūst, kad spēku pilnbriedā (tīri fiziski un garīgi) viņš kļūst pilngadīgs. Pilngadība nav saistāma ar konkrētu vecumu (augšējā robeža 15), bet gan ar konkrētas personas attīstību. Pieskaitāmība nozīmē tiesības uz iniciatīvu un spēju pildīt reliģiskos pienākumus, kā arī atbildēt par savu rīcību.[115]

---

112 Schacht J. *The origins of Muhammadn jurisprudence*. – London, New York, 1950, p. 21.

113 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 63–74.

114 Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998, с. 323.

115 Schacht J. *The origins of Muhammadn jurisprudence*. – London, New York, 1950, p. 76.

© Tiesu namu aģentūra

Garā vājie un mazgadīgie bērni ir ierobežoti rīcībspējā un var uzņemties tikai tādas lietderīgas saistības kā pieņemt dāvanas un dot ziedojumus.

Ir arī starpslānis, pie kura pieder saprātīgi, spriest spējīgi nepilngadīgie, kam tiek piešķirta samērā plaša rīcībspēja, kura jāizmanto tā, lai visas veiktās darbības būtu lietderīgas.

Islāma tiesības nepazīst juridiskās personas. Juridisku konfliktu gadījumā atbild pārvaldnieks vai biedrības vecākais kā fiziskā persona. Specifiski ir tas, ka šariatā iestādes tiek aplūkotas kā lietas, īpašums. Dibinātājs tiek uzskatīts par īpašnieku. Organizācijas tiek pieskaitītas pie kustamā īpašuma. Pretstatā tam kā nekustamais īpašums tiek regulētas akas, karavānu nometnes, kapsētas, mošejas.

Sievietes tiesiskais stāvoklis musulmaņu tiesībās gan viduslaikos, gan tagad nav vienveidīgs, un sievietes juridiskais statuss lielā mērā ir atkarīgs no islāma novirziena, kuram pieder sievietes ģimene. Taču vienmēr viņu novērtē kā reliģiski un juridiski mazvērtīgāku, salīdzinot ar vīrieti. To nosaka reliģijas izpratne par sievietes vietu sabiedrībā. Reliģiski viņa nav tik cieši saistīta ar pienākumiem. Viņai ir cita, bieži ierobežota, atbildība krimināltiesībās. Mantojuma tiesībās viņa manto kā pusvīrietis. Viņa nepieder pie dzimtas apvienības. Taču laulāto mantiskajās attiecībās viņa bieži ir pilntiesīgāka, un laulības šķiršanu var ierosināt arī sieva.[116] Musulmaņu tiesībās vairāk pienākumu ir vīrietim, bet lielāka aizsardzība ir sievietei. Musulmaņu tiesības personas dala grupās pēc vairākiem kritērijiem:

1) dalījums pēc dzimumiem – vīrieši un sievietes. Musulmaņi daudz strīdas par hermafrodītiem. Nav striktas atbildes, kam tiesībās viņus pielīdzināt – vīriešiem vai sievietēm. Einuha juridiskais statuss ir vairāk definēts, un viņš tiek pielīdzināts nebrīvajiem;
2) dalījums pēc personas brīvības – brīvie un nebrīvie. Reliģiski nebrīvie ir pilnvērtīgi, taču viņi ir ierobežoti saistību radīšanā un atbildībā. Šajā nozīmē viņi ir lieta. Par nebrīvo var kļūt, piedzimstot vai kara rezultātā nokļūstot verdzībā. Vergi var realizēt ierobežotas tiesības, tie var slēgt laulību, bet vienam vīrietim var būt ne vairāk par divām sievām. Verdzene var precēties ar brīvo, kurš nav viņas saimnieks. Laulībai gan ir nepieciešama saimnieka piekrišana, kurš var arī to liegt. Neprecētās verdzenes ir sava kunga konkubīnes, bet šādas attiecības nav iespējamas starp saimnieci un vergu. Saimnieka bērni

[116] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 63–74.

© Tiesu namu aģentūra

no verdzenes ir brīvi un pilntiesīgi. Citi bērni seko mātes stāvoklim. Krimināltiesiski atbild nevis vergs, bet gan viņa saimnieks. Saimnieks var dot vergam rīcībspēju gan atsevišķam gadījumam (laulības slēgšanai), gan vispār. Brīvlaistos vergus vairs nevar padarīt par vergiem. Vergs var pats izpirkties;

3) dalījums tiek izdarīts atkarībā no piederības pie ticības, iedalot cilvēkus pilnvērtīgajos islāmticīgajos un neticīgajos. Reliģiskā jurisprudence attiecas tikai uz ticīgajiem. Musulmaņu tiesību specifika ir tā, ka šīs tiesības attiecināt uz neticīgajiem ir pilnīgi neiespējami;[117]
4) dalījums pēc personas amata un sociālā prestiža.

Galvenais jautājums ir par to, kā veidot musulmaņu vidū dzīvojošo neticīgo tiesībspēju un rīcībspēju. Pamatā attieksme, kāda jau Muhameda dzīves laikā veidojās musulmaņiem pret neticīgajiem, bija svētā kara (apkarošanas) attieksme. Musulmaņi uzskatīja, ka neticīgie jāpievērš islāmticībai vai jānogalina (atņemot sievietes, bērnus un vergus. Sievietes un bērnus saskaņā ar sunnu nogalināt nedrīkst[118]), trešā iespēja bija samierināšanās ar neticīgā klātbūtni uz laiku, kamēr tas bija nepieciešams ticīgajam.

Neticīgos musulmaņi iedalīja (arī šajā dalījumā neticīgie tiek vērtēti no vērtīgākiem uz nevērtīgākiem, gluži kā lietas un darbības):

1) piederīgajos grāmatas reliģijai. Šeit pieskaitāmas tās reliģijas, kurām ir svētie raksti: kristieši un ebreji;
2) zarotustriešos;
3) pagānos kā debesu spīdekļu pielūdzējos.

Šeit jāprecizē, ka bērni, pēc musulmaņu uzskatiem, manto vecāku reliģiju.

Musulmanis var precēt sievu, kas pieder pirmai grupai,[119] bet ne otrādi, t.i., musulmaņu sieviete nedrīkst slēgt laulību ar neticīgo. Pēc vienošanās musulmaņi var veikt darījumus ar pirmai grupai piederīgajiem, ja musulmanim tas ir izdevīgi. Kristieši un ebreji drīkst veikt musulmaņa vietā, piemēram, rituāla medības (medības, makšķerēšana).[120]

---

117 Osipova S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 50., 51.lpp.

118 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 663.

119 Arī pats *Muhameds* pēc pirmās sievas nāves izveidoja harēmu no 12 sievām, no kurām divas bija ebrejietes un viena kristiete. Sk.: Максуд Р. *Ислам*. – Москва, 2000, с. 26.

120 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 33, 34.

© Tiesu namu aģentūra

Musulmaņu tiesību skolās jau viduslaikos izveidojās divējāda attieksme pret neticīgajiem, nosakot viņu juridisko statusu saskaņā ar musulmaņu viedokli:

1. Brīvs neticīgais ir pilntiesīgāks par musulmaņu vergu.
2. Brīvam neticīgajam ir tāda pati rīcībspēja kā musulmaņu vergam.

Neticīgais tiesībās ir gandrīz vienlīdzīgs ar musulmani. Tiesību ierobežojumi neticīgajiem ir sekojoši:

1. Viņš nevar būt liecinieks, lai liecinātu pret citai reliģijai piederīgo.
2. Viņš nevar būt aizbildnis musulmaņu bērniem.
3. Viņš nevar būt testamenta izpildītājs musulmanim.
4. Viņš nevar būt saimnieks musulmaņu verdzenei.
5. Krimināltiesiski viņš ir pakļauts musulmaņu tiesībām, ja vien noziegumi nav specifiski, kas attiecas tikai uz ticīgajiem, kā sods par vīna dzeršanu vai cūkgaļas ēšanu.[121]

Taču ne visas musulmaņu tiesību skolas ir tik liberālas pret neticīgajiem. Šajā jautājumā ir ļoti krasas atšķirības dažādu musulmaņu tiesību skolu vidū. Musulmaņu tiesības tika radītas, lai musulmaņiem nestu mieru un taisnīgumu. Tāpēc nevar būt vienlīdzības starp musulmaņiem un neticīgajiem. Sunnā ir daudzas normas, kas paredz musulmaņu savstarpējās attiecības, apelējot pie vienotās ticības, bet naidošanos starp ticības brāļiem apkaro, draudot ar Allāha dusmām.[122]

Specifiskais islāma ētikas raksturs ir tas, ka ētika ir ietverta direktīvās tiesību normās: piemēram, attieksme pret nabagiem un ceļotājiem, obligātas žēlastības dāvanas, gavēnim beidzoties. Parasti citās ticībās šādi jautājumi nav regulēti juridiski, bet gan tikai ar morāles normām. Islāma tiesības pazīst arī nepiedienīgas profesijas, piemēram, dziedātājs. Taču tas nav nekas īpašs, jo arī viduslaiku Eiropā bija tādas netīras un necienījamas profesijas kā bende, ādu ģērētāji, aktieri u.c.

---

[121] Osipova S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 52.lpp.

[122] *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с. 192, 196.

© Tiesu namu aģentūra

6. Lietu, saistību, īpašuma tiesību pamati

Lietu izpratne musulmaņiem ir veidojusies bez romiešu tiesību ietekmes un gājusi absolūti citu attīstības ceļu. Lietas kā materiāla priekšmeta jēdziens nav strikti izstrādāts, un lai arī atsevišķos gadījumos ir izveidojušās stingras jēdzieniskas definīcijas par konkrētām lietām, taču nav izstrādāta vienota lietu klasifikācija. Lieta tiek skatīta, pretstatot to prasībai.[123] Lietošanas tiesības nav nodalītas no pašas lietas. Lietošana ir pielīdzināta īpašām lietām. No apgrozījuma izņemtas lietas un lietas ar lietošanas un atsavināšanas ierobežojumiem iedala šādi:

1. No apgrozījuma izņemtas lietas, uz kurām nepastāv īpašuma tiesības, un tās nav darījuma objekts – rituāli nepareizi nogalināti dzīvnieki.
2. Lietas, kuras ir kopīpašums – ceļi, gaiss, lielas upes.
3. Lietas, kuras nav patstāvīgas lietas, jo par tādām tās kļūst, tikai nodalot no citām lietām, t.i., lietu daļas, kuras nevar nodalīt (halāta stērbele).
4. Vergi, uz kuriem ir ierobežotas īpašuma tiesības.
5. Lietas, kuras ir īpašumā ar lietošanas ierobežojumiem. Tās ir:
   a) nevērtīgas lietas, kas ir lētākas par vienu drahmu;
   b) svētas lietas, piemēram, Mekas zeme;
   c) netīras lietas – cūka, vīns.
6. Lietas, uz kurām nav valdījuma tiesību – pazaudētas, uzurpētas.[124]

Pilnīgas īpašuma tiesības sauc *milk*, valdījuma jēdziens ir *jad*, tāpat juridiski izdala arī īpašnieku un valdītāju. *Milk* nav stingri norobežots no valdījuma, kā arī no lietošanas. Valdījuma jēdzienā uzsvars tiek likts uz varu pār lietu vai personu, piemēram, laulātā vara, uzurpatora vara.[125] Specifisks gadījums ir tad, ja īpašnieks atkrīt no islāma ticības, tad beidzas arī īpašuma tiesības, sākumā simboliski (pamazām), bet ja atkritējs pamet valsti uz neatgriešanos, viņš zaudē pilnīgi visas īpašuma tiesības.

Liela nozīme ir arī kopīpašumam. Kopienas īpašums ir gan uz zemi, gan vergiem. Kopīpašums izceļas, piemēram, mantojot vai no augļiem.

---

[123] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 94–100.

[124] *История государства и права зарубежных стран*. Под ред. О.А.Жидкова и Н.А.Крашенинниковой. Часть 1. – Москва, 1997, с. 423.

[125] Schacht J. *The origins of Muhammadn jurisprudence*. – London, New York, 1950, p. 85.

© Tiesu namu aģentūra

Līdzīpašnieks var rīkoties ar savu daļu tikai ar pārējo līdzīpašnieku piekrišanu. Kopīpašums var būt dalāms un nedalāms. Īpašuma tiesību aizsardzība ir vērsta uz labticīgā ieguvēja tiesību aizsardzību. Labticību nosaka ar liecinieku liecībām un citiem pierādījumiem.

Publiskais īpašums (piemēram, sabiedriskas nozīmes ceļš), t.i., visiem piederošs īpašums tiek ļoti stingri reglamentēts.[126] Publiskā īpašuma izmantošana ir brīva, cilvēki var to lietot, kamēr viņu darbība neierobežo apkārtējo tiesības uz kopīpašumu. Musulmaņu tiesībās viduslaikos bija daudz institūtu, kuri bija saglabājušies no ģints kopienas attiecībām. Piemēram, tuvākajiem radiniekiem bija veto tiesības zemes gabala pārdošanā, viņu klusēšana tika uzskatīta par piekrišanu. Musulmaņu tiesības vispār nepazīst hipotēku tiesības. Bez tam saistībā ar zemes tiesībām tika regulēts sekojošais:

1. Okupācija kā neapstrādātas (nevienam nepiederošas) zemes iekopšana. Okupācijai nepieciešama kalifa atļauja. Okupantam ir pienākums 3 gadu laikā zemi iekopt, ja to nedara, viņš zaudē tiesības uz zemi. Bez kalifa atļaujas var rakt aku vai ierīkot lopu dzirdinātavu, kam nevajag daudz vietas.
2. Kaimiņu tiesību ierobežojumi – īpašnieka darbība savā zemes īpašumā nedrīkst traucēt kaimiņu īpašuma tiesības. Viduslaikos ir bijusi tiesas prāva, kurā viens kaimiņš otru apsūdzēja koka iestādīšanā, jo koks apēnoja šī prasītāja īpašumu un līdz ar to kaimiņu traucēja.

Blakustiesības musulmaņu juristu izpratnē ir tiesības iekļauties jau noslēgtā pirkuma līgumā. Tas gan neattiecas uz māju bez zemesgabala. Šādas tiesības rodas:

1) līdzīpašniekam nedalāmā lietā;
2) servitūta īpašniekam uz kaut ko;
3) īpašniekam uz zemesgabalu, kas ir nepiedienīgs;
4) darījumā – kungs ir parādā vergam.

Musulmaņu ūdenstiesību principi nāk no senajām austrumu valstīm – Irākas, Ēģiptes un Divupes, kur jau daudzus gadsimtus pirms Kristus dzimšanas bija ierīkotas irigācijas sistēmas. Lielās upes ne pēc šīm senajām tiesībām, ne pēc musulmaņu tiesībām nevarēja būt īpašumā, bet mazās upes un kanāli varēja būt viena saimnieka īpašumā vai kopīpašumā. Bija virkne pienākumu, kas bija jāpilda ūdenskrātuves īpašniekiem – jābagarē

[126] *История государства и права зарубежных стран*. Под ред. О.А.Жидкова и Н.А.Крашенинниковой. Часть 1. – Москва, 1997, с. 424.

© Tiesu namu aģentūra

ūdenskrātuves, jānostiprina krasti, bija aizliegts ūdeni bojāt un novirzīt. Ūdens izmantošanas tiesības bija strikti reglamentētas (nedrīkstēja patvarīgi novadīt ūdeni), jo ūdens šajās zemēs ir ļoti vērtīgs. Lietošanas tiesības uz ūdenskrātuvi nevarēja pārdot, bet tās varēja atdalīt no tiesībām uz zemesgabalu. Tomēr īpašumā atradās tikai ūdenskrātuve, savukārt pats ūdens nevarēja būt pilnīgā privāt-īpašumā, jo katrs var padzerties, rituāli apmazgāties (taču tikai galējas nepieciešamības gadījumā). Pilnīgs privātīpašums uz ūdeni tika atzīts tikai tad, kad tas bija pilnīgi norobežots, piemēram, krūzē vai kannā.[127]

Musulmaņu saistību tiesībās līgumu slēgšanas brīvība netiek uzskatīta par pamatprincipu. Pastāv manevrēšanas brīvība ar līgumu tipiem atbilstošiem gadījumiem.[128] Jo līgumu (veidu) brīvība tad būtu pretrunā ar reliģisko kontroli pār tiesiskajām attiecībām. Izeja tika atrasta abstraktajās saistību tiesībās. Reliģija prasa stingri regulēt saistību tiesības, lai saistība (vaina), kuru cilvēks uzņemas, neapdraudētu viņa cieņu un godu. Bieži no musulmaņu tiesībām izriet, ka atlīdzība, kas pienākas personai par padarīto darbu, paredzētajās līgumu formās nav konkrēti formulēta un pietiekami droši garantēta, taču visas musulmaņu tiesību sistēmas ietvaros ir grūti izvairīties no atlīdzināšanas. Tiek veidots it kā abstrakts līgumu formu režģis, kurā vairāk vai mazāk konkrēti ir paredzēti visi iespējamie līgumi. Līgumslēdzējām pusēm tomēr ir iespēja manevrēt ar šiem līgumu tipiem, izvēloties savām tiesiskajām attiecībām vispiemērotāko līguma tipu.[129]

7. Ģimenes un mantošanas tiesības

Musulmaņu tiesībās izveidotās asinssavienības pamatvienība ir ģimene. Cilts ir gan politiska, gan reliģioza vienība, jo reliģija veicina cilts vienotību un uzskata to par svētu. Dzimta ir tikai atvasināts jēdziens, kam ir neliela nozīme mantošanas tiesībās un asinsradniecības tiesībās. Dzimta nav uzskatāma par patstāvīgu grupu, bet gan tikai par ģimenes atvasinājumu jeb turpinājumu.[130]

---

127 Osipova S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 58.lpp.

128 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 94–100.

129 *История государства и права зарубежных стран*. Под ред. О.А.Жидкова и Н.А.Крашенинниковой. Часть 1. – Москва, 1997, с. 425.

130 Watt M.T., Welch A.T. *Der Islam*. – Berlin: Verlag W. Kohlhammer, 1980, S. 133.

© Tiesu namu aģentūra

Laulība ir tīrs civiltiesisks līgums, bet viduslaikos laulības līguma izcelšanās no pirkšanas vēl ir skaidri samanāma, jo vīrs iegūst sievu pret *walī* (maksājums, kuru nokārtojot, tiek pārdota vai nodota vara pār sievieti). Pēc šī maksājuma sieviete no tēva varas pāriet vīra varā. Puses jau iepriekš vienojas par dāvanu līgavai – šis dāvinājums ir nošķirams no *walī* un to dāvina līgavai pašai. Šī dāvana, laulību slēdzot, ir nodrošinājums, kuru šajā saistībā saņem pati sieviete. Tas ir neaizskarams sievietes īpašums, ar kuru viņa rīkojas pēc saviem ieskatiem. Tas neļauj sievietei izputēt galīgi, ja izput vīrs. Sieviete pārdod šo kāzu dāvanu un uz kādu laiku atrisina savas materiālās problēmas. Vairumā gadījumu šī kāzu dāvana paliek sievai arī pēc laulības šķiršanas. Kāzu dāvana līgavai būtībā ir līdzīga Rietumeiropā praktizētajai "rīta dāvanai" (vāc. *Morgengabe)*. Vācu pētnieki, piemēram, Nikolauss fon Tornavs, rakstot par dāvanu līgavai, pat lieto to pašu terminu *Morgengabe*.[131] Saskaņā ar tradīciju laulības musulmaņiem ir poligāmas. Muhameds pats apprecēja vairākas sievas aiz līdzcietības. Tās bija atraitnes un bārenes, t.i., sievietes, kas palikušas bez vīrieša aizsardzības. Lai nebūtu jānogalina jaundzimušas meitenītes un katrai sievietei būtu vīrietis, kas par viņu rūpējas un aizstāv, Muhameds ar savu piemēru un dievišķās atklāsmēs aicināja ticības brāļus precēt tik sievas, cik var uzturēt. Korānā ir teikts: "Ja jūs baidāties, ka nebūsiet taisnīgi pret bārenēm, tad appreciet tās sievietes, kuras esat pieņēmuši, – divas, trīs, četras."[132]

Laulības līgums ir tiesisks akts par laulības noslēgšanu, un tajā ir atrunāta saderināšanās laikā panāktā pušu vienošanās, kam seko formalitātes: līgavas atvešana uz līgavaiņa māju, līgavas atstāšana vientulībā, jaunlaulāto iepazīstināšana un savienošanās dzimumaktā.[133] Visām šīm procedūrām ir juridiska nozīme, bez to ievērošanas laulība nav likumīgi noslēgta. Laulības mērķu izpratne islāma tiesībās ir tuva viduslaiku Eiropas baznīcas laulībai: laulības slēgšanas patiesais mērķis ir auglīgas ģimenes radīšana. Laulības ceremoniju vada un dokumentus kārto kalifs vai kadijs. Laulība tiek slēgta ar sievietes aizbildņa piekrišanu divu liecinieku klātbūtnē,[134] parasti tie ir viens vīrietis un viena sieviete.[135]

---

131 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 74.

132 *Коран*. – Москва, 1990, с. 81.

133 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 63–68.

134 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 672.

135 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 90.

© Tiesu namu aģentūra

Būtiski ir tas, ka *walī* ir nozīmīgs tad, ja izdod pie vīra mazgadīgu meitu, bet nevis pilngadīgu. Saskaņā ar sunnu svarīga ir sievietes piekrišana laulībai. Par nepilngadīgas jaunavas piekrišanu tiek uzskatīts, ja viņa klusē, atbildot uz laulības piedāvājumu. Pilngadīgai meitai, pēc sunnas, ir atteikšanās tiesības (dažas tiesību skolas gan šādas līgavas tiesības neatzīst vispār), ja viņu tēvs vai vectēvs vēlas izprecināt.[136] Ja nepilngadīga sieviete ir izprecināta pretēji savai gribai, dažkārt, sasniedzot pilngadību, drīkst atteikties no laulības. Līdzīgi ir arī ar verdzeni, kura brīvlaišanas brīdī var atteikties no laulības saitēm, uz kurām to piespiedis kungs pretēji tās gribai. Brīva pieskaitāma pilngadīga sieviete var pati sevi izprecināt.[137] Ja precas musulmaņu jaunava, viņas kāzas ilgst nedēļu, ja atraitne vai šķirtene – 3 dienas. Laulību svinības ir pienākums, ko prasa reliģija.

Izvēloties meitai cienījamu vīru, tēvs ņem vērā līgavaiņa kā musulmaņa vērtību. Dalījums pēc vērtības brīvajiem musulmaņiem ir secīgs: arābi un nearābi.[138] Tēvam, kuram ir izprecināma meita, novērtējot līgavaini, ir jāņem vērā, cik paaudzēs līgavaiņa ģimenē ir ticīgie, vai senči ir bijuši brīvi cilvēki vai brīvlaistie vergi, vai līgavainis ir dievbijīgs vai grēcinieks, vai viņam būs līdzekļi līgavas apdāvināšanai un sievas uzturēšanai. Šajā vērtību skalā novērtēšanas kritēriji tiek izvirzīti vīrietim, bet ne sievietei. Sievietes iedala vienīgi jaunavās un sievietēs.[139]

Brīvs vīrietis vienlaikus drīkst precēt līdz četrām sievietēm, taču nedrīkst precēt sievietes, kuras savstarpēji ir piena vai asins radinieces. Sunna nosaka, ka vīram pret visām savām sievām ir jāizturas kā pret vienlīdzīgām. Visām sievām, pēc musulmaņu tiesībām, ģimenē ir vienādas tiesības un pienākumi.[140] Vergam var būt divas sievas. Taču verdzenes laulība ar brīvo nav iespējama bez saimnieka atļaujas. Tāpat ir aizliegta laulība ar tabu sievietēm, proti, ar māsām, tēva vai mātes māsām, meitām, mātēm. Pie tam būtiska ir ne tikai asinsradniecība, bet arī piena radniecība.[141] Lai

---

136 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 672.

137 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 91.

138 Līdzvērtīguma noteikšanai ir šāds cilvēku dalījums:
arābi – nearābi (pēc tēva vai vectēva, musulmaņi, brīvi); dievbijīgie – grēcinieki; tie, kuriem ir līdzekļi uzturam un līgavas izpirkumam, un tie, kam šo līdzekļu nav.

139 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 93.

140 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 672.

141 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 64.

© Tiesu namu aģentūra

veidotos personu piena radniecība, pēc tradicionālās izpratnes, pietiek pat ar dažām zīdīšanas reizēm. Tā, piemēram, ir aizliegta ne tikai laulība ar pašu zīdītāju, bet arī ar tās māsu.[142] Ar laulības noslēgšanu rodas jaunas juridiskās attiecības, kas izriet no svainības. Paražas stingri reglamentē attiecības abu dzimumu radu vidū. Piemēram, ja sieviete noskūpsta savu padēlu, laulība starp vīru un sievu ir nederīga, tāpēc laulātajiem ir jāšķiras. Turklāt gadījumi, kad laulība kļūst nederīga, var būt paredzēti arī laulības līgumā. Vīrs ir gribējis, piemēram, sievu ar labu balsi un jautru dabu, bet izrādās, ka apprecētā sieviete šīm prasībām neatbilst, laulība tiek uzskatīta par nederīgu, un laulības saites pārrautas. Ir aizliegts precēties ar sievietēm, kuras saista asins vai piena radniecība (piemēram, kad vecākā sieva baro ar krūti mazgadīgo blakussievu, abas laulības ir nederīgas, līdz vīrs izšķiras ar vienu no sievām).

Parasti laulības šķiršanos ierosina vīrs un lielākoties tā ir "atstumšana" (dzimumattiecību pārtraukšana) no vīra puses. Tā ir vai nu atsaucama atstumšana, vai galīga atstumšana.[143] Atšķirība starp šiem gadījumiem meklējama formulējumā. Atsaucamā atstumšana neatceļ laulību, bet galīgā anulē laulību un, lai atjaunotu attiecības, pusēm ir no jauna jāapprecas. Pēc trīskāršas sievas (verdzenēm – divkāršas) sievas aizraidīšanas notiek galīga atstumšana. Vīrs un sieva var no jauna apvie-noties laulībā tikai tad, ja sieva ir bijusi laulībā ar citu vīrieti un šo laulību izbeigusi. Tas noteikts sunnā, uzsverot, ka otrai laulībai jābūt reālai (ar dzimum-attiecībām), nevis formālai.[144] No "atstumšanas" ir izveidojusies viena no laulības šķiršanas formām. Ja vīrs trīs reizes ar mēneša intervālu "atstumj" sievu, tad laulība ir šķirta pilnīgi un galīgi. Pie šķiršanās formām ir pieskaitāms arī šķiršanās līgums, kad abas puses vienojas par šķiršanos, atsakoties no savstarpējām mantiskām prasībām.[145]

Ja ir acīmredzami iemesli, kas norāda uz to, ka laulība ir nederīga, laulība ir atceļama (anulējama), bet citreiz, ja nav iemesla laulību uzskatīt par nederīgu, bet laulātajiem tomēr ir vēlēšanās laulības saites pārraut, laulība ir izbeidzama (šķirama). Korānā šķiršanās ir noteikta 65. sūrā, kur arī ir paredzēti termiņi, kuri vīram ir jāievēro, šķiroties no sievas. Parasti par laulības šķiršanās iemeslu kalpo vienas puses pārkāpums. Kas ir uzskatāms

---

142 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 91.

143 Ibid., S. 93.

144 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 672.

145 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 78–83.

© Tiesu namu aģentūra

par pārkāpumu, tiek risināts ļoti kazuistiski. Nepār-protami par pārkāpumu uzskatāma laulības pārkāpšana, ko izdarījusi sieva. Ir pieļaujama arī laulības atjaunošana starp šķirtajām pusēm, noslēdzot jaunu laulību līgumu. Pēc trīskārtējiem (verdzenēm – divkārtējiem) pārkāpumiem ir iespējama viegla un ātra laulības šķiršana. Vēlams, lai pārkāpumi būtu izdarīti mēneša laikā. Tā ir viena no laulības šķiršanas formulām. "Tu esi šķirta, līdzko tu vēlies," t.i., laulība tiek šķirta pēc sievas iniciatīvas, vienojoties ar vīru un vīram šos vārdus publiski paziņojot. Laulību var šķirt arī ar īpašu laulības šķiršanas līgumu, saskaņā ar kuru sieva sevi izpērk, samaksājot vīram noteiktu atlīdzību.[146]

Ja, sievu atraidot, vīrs saka formulu: "Tu man esi neaizskarama kā manas mātes mugurkauls", laulība netiek šķirta kā parasti, bet tiek atzīta par grēcīgu, t.i., nederīgu (jo Korāns aizliedz saukt savas sievas par mātes mugurkaulu).[147] Šādam paziņojumam, kas ir grēcīgs, seko grēku izpirkšana saskaņā ar Korānu. Vēl viena iepriekšminētajai līdzīga šķiršanās formula ir vīra vārdi sievai: "Tu man esi kā manas mātes mugurkauls," jo tas ir aizvainojums sievai un iemesls, lai viņa atstātu likumīgo vīru.

Par pārkāpuma veidu un laulības šķiršanas iemeslu sievai uzskatāms arī vīra zvērests, ja saskaņā ar zvērestu vīrs apņemas atturēties no dzimumdzīves ne mazāk kā 4 mēnešus. Laulības šķiršanas iemesli var būt vīra impotence, gara slimība, citas smagas hroniskas slimības.

Laulību šķir liecinieku klātbūtnē, noskaitot formulas, vai arī pie kalifa, kurš var atlikt laulības šķiršanu, piemēram, līdz sievas pilngadībai vai līdz kādam citam notikumam, kurš, pēc kalifa domām, var būtiski ietekmēt laulāto attiecības. Kalifs šķir sarežģītākos gadījumus – piemēram, ja vīrs ir apprecējis divas māsas. Taču, ja vīrs padzen sievu, kas ir stāvoklī, un neatzīst dzimušo bērnu – tad jau tiek paredzēta krimināltiesiska iejaukšanās ģimenes lietās.

Laulības līgumu slēgšanas brīvība ir ierobežota, un to kompensē laulības šķiršanas iespēju dažādība. Tomēr, pēc islāma, tā nav vēlama darbība, jo, kā ir sacīts sunnā, "no visām darbībām, kuras jums atļāvis Allāhs, pati nīstamākā Allāham ir šķiršanās."[148]

---

146 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 78–83.

147 *Коран*. – Москва, 1990, с. 448–450.

148 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 673.

© Tiesu namu aģentūra

Sievietei nav tik daudz iespēju šķirt laulību kā vīrietim un tomēr, salīdzinot ar viduslaiku kristīgās Eiropas sievieti, musulmaņu sieviete bija ievērojami pilntiesīgāka ģimenē un laulības šķiršanā. Musulmaņu vīrietim pastāvēja konkubināts un lielāka šķiršanās iespēju brīvība, taču arī sievietei bija iespējas šķirt laulību. Pēc šķiršanās sievietei bija jānogaida noteikts laiks, pirms viņa varēja stāties jaunā laulībā, arī pēc vīra nāves ir noteikts šāds laiks – 4 mēneši un 10 dienas. Sieva var anulēt laulību, ja vīrs sajūk prātā vai ir homoseksuāls, kraupjains, diloņslims. Laulība tiek anulēta, ja viens no laulātajiem kļūst par vergu vai atsakās no islāma.

Saskaņā ar musulmaņu tradīciju sieva ar vīru nedzīvo kopā vienās telpās. Sievietēm obligāti ir sava mājas daļa vai sava māja. Vīrs drīkst aizliegt sievai iziet no mājas. Vīrs drīkst sodīt savu sievu, ja tā atsakās no dzimumdzīves, ar to, ka sieva zaudē tiesības uz uzturu.

Grūtniecības laiks ilgst no 6 mēnešiem līdz 2 gadiem. Rezultātā laulātais par savu var atzīt bērnu, kas dzimis 2 gadu laikā pēc šķiršanās, dažkārt vīrs var atzīt arī vēl vēlāk dzimušu bērnu. Ja vīrs atsakās to darīt, tad tiek uzskatīts, ka viņš sievu apsūdz netiklībā, un te jau sākas kriminālprocesuālas darbības, jo netiklu sievu nomētā ar akmeņiem. Praktiski šāda paternitātes noteikšana ir adoptēšana, jo adopciju kā atsevišķu institūtu viduslaiku musulmaņu tiesības vēl nepazīst. Tikai atradeni var pieņemt jebkurš, un tiek uzskatīts, ka atrastais bērns ir brīvs un ir musulmanis. Tas ir spēkā pat tad, ja viņu atrod nemusulmaņu rajonā. Ja neviens nepiesakās, tad atradējam pienākas tēva vara pār atrasto bērnu. Mātes tiesības uz bērnu ir stiprākas par tēva tiesībām. Mātes varā dēli ir līdz 7 vai pat 9 gadiem, bet meitas – līdz pilngadībai. Tas nav pienākums realizēt savu varu, bet tikai tiesības, kuras māte, no jauna apprecoties, zaudē. Mātes nāves gadījumā šīs tiesības pāriet mātes tuvākajai radiniecei pa sieviešu līniju un tikai tad tēvam.[149]

Laulāto atšķirīgās tiesības un pienākumi laulībā ir iestrādāti jau Korānā, kur ir teikts: "Vīri stāv augstāk par sievām, jo Allāhs ir devis varu pirmajiem pār otrajām, un arī tāpēc, ka tie tērē līdzekļus sievu uzturam."[150] Tāpēc ticīgai musulmanietei algots darbs ir pretējs Allāha gribai. Algots darbs ir apkaunojums viņas vīram, jo tiek apšaubīts viņa svētais pienākums uzturēt savas sievas. Musulmaņu reliģijā un tiesībās ir uzsvērts vīrieša pienākums uzturēt ģimeni. Tā sunnā ir teikts: "No visiem dināriem, kurus jūs tērējat, ejot Dieva ceļu, tie ir dināri, kas tērēti, izpērkot vergu, tie,

[149] *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 94.

[150] *Коран*. – Москва, 1990, с. 85, 86.

© Tiesu namu aģentūra

kuri tērēti, dodot žēlastības dāvanas nabagiem, un tie, kas tērēti sievai un bērniem, bet paši vērtīgākie, ar ko Allāhs jūs apbalvos, būs tie, kuri tiks tērēti jūsu ģimenei.“[151] Korāns ļauj vīram sodīt savas sievas, arī ar miesas sodiem.[152]

Šiīti pazīst arī laulības uz noteiktu laiku (kādas bija arī Romā), bet parasti musulmaņiem ir beztermiņa laulības. Sievieti var izdot pie vīra no 9 gadu vecuma. Tam par pamatu ņemta Muhameda sunna, kurā ir teikts, ka Muhameds ir apprecējis Aišu, kad tai bija 9 gadi.[153]

Laulātajiem, tāpat kā viduslaiku kristiešiem, praktiski neveidojās kopīpašums. Sievas īpašumā ietilpa līgavaiņa kāzu dāvana un pūrs, turklāt sievai bija tiesības saņemt no vīra pilnu uzturu. Protams, arī viņas tiesības pret vīru ir strikti noteiktas. Sieva var nodot savu īpašumu vīra pārvaldē, taču viņa saglabā īpašuma tiesības. Musulmaņi uzskata, ka sievieti var precēt: dēļ viņas naudas, skaistuma, izcelšanās, dievticības.

Mantojuma tiesībās musulmaņu valstīs nebija vienveidības un dažādas musulmaņu tiesību skolas izstrādāja dažādas doktrīnas šajā jautājumā. Tika atzītas divas mantošanas kārtības – pēc testamenta un pēc likuma. Testamentu nevarēja taisīt likumīgo mantinieku labā, un testators varēja ar testamentu novēlēt ne vairāk kā vienu trešdaļu savas mantas, pārējā pienācās likumīgajiem mantiniekiem[154] Sunnā ir teikts: “Patiešām, katram, kam pieder tiesības, Allāhs nodrošina šīs tiesības, tāpēc mantiniekam (pēc likuma) nav (mantošanas uz) testamenta (pamata), ja tikai mantinieki (pēc testamenta) nevēlēsies (to).” Bet citā vietā ir teikts: “Patiešām, Allāhs, jums mirstot, dāvina jums tiesības, lai vairotu jūsu labos darbus, dot dāvanas trešdaļas apmērā no jūsu īpašuma.”[155] Musulmaņu tiesībās testators ir ierobežots ar legātu un testamenta izpildītāju – aizbildni. Mantošanas praksē ir savs kuriozs: stingras kvotas regulē katram radiniekam pienākošos mantojuma daļu. Testaments nevar šīs kvotas grozīt. No mantojuma tiek atrēķinātas bērnu izmaksas, tad saistības, kuras tiek mantotas. Kā jau minēts, novēlēt varēja 1/3 mantojuma masas, kuru testamenta izpildītājs iegūst ar mantinieku piekrišanu. Juridisks

---

151 *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с. 136.

152 *Коран*. – Москва, 1990, с. 84–101.

153 *История государства и права зарубежных стран*. Под ред. О.А.Жидкова и Н.А.Крашенинниковой. Часть 1. – Москва, 1997, с. 426.

154 Ibid., с. 427.

155 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 671.

© Tiesu namu aģentūra

pamats izslēgšanai no mantojuma ir verdzība, mantojuma atstājēja nogalināšana (pat aiz neuzmanības), neticība (proti, mantojuma pretendents nav krietns musulmanis). Tikai malikīti atzina, ka slepkava var saņemt mantojumu, ja viņš ir slepkavojis taisnīgu motīvu vadīts.[156]

Mantojums tiek sadalīts saskaņā ar klasiskiem principiem, kas iestrādāti Korānā:

1) puse meitām (ja tādu nav, tad dēla meitām), māsām (ja tādu nav, pusmāsām no tēva puses). Visas šīs personas saņem mantojumu tikai tad, ja nav vīriešu kārtas radinieku;
2) ceturtā daļa dzīvajam laulātajam (ja vairākām sievām, tad ceturtdaļu sadala pēc skaita), ja nav bērnu un dēlu bērnu;
3) 1/8 sievai (sievām) jebkurā gadījumā;
4) 1/3 mātei, ja nav bērnu un bērnu bērnu, ir viens brālis vai māsa, ja ir citādi – mātei 1/6;
5) 1/6 tēvam.[157]

Juridiski izšķir pēdējo gribu (uzzina pirms nāves) un testamentu (to uzzina pēc nāves).[158]

8. Delikts un krimināltiesības

Izstrādājot tiesību pārkāpumu teoriju, musulmaņu juristi ir balstījušies uz divām filozofiski teoloģiskām dogmām.

1. Tiek uzskatīts, ka katra cilvēka rīcība un pat domas ir saistītas ar Allāha gribu. Taču lielākā daļa musulmaņu tiesību skolu uzskata, ka Dieva griba pieļauj arī cilvēka patstāvīgu gribu. Tāpēc jebkurš nopietns pārkāpums tiek apskatīts kā sodāma rīcība, pārkāpjot musulmaņu tabu – Allāha gribu. Islāma jurisprudence ir vērsta uz 5 galveno pamatvērtību aizsargāšanu. Tās ir šādas: reliģija, dzīvība, saprāts, dzimtas turpināšana un īpašums.
2. Saskaņā ar reliģiju noziegums tiek aplūkots kā nepaklausība Dievam, tāpēc noziegums ir sodāms ne tikai laicīgā tiesā, bet vienlaikus tas ir grēks, kam seko pēcnāves sods. Ievērojamākais krimināltiesību zinātnieks bija imams Al Mavardī (974–1058). Šis pētnieks uzskatīja, ka jebkura likumu pārkāpšana ir Allāha aizliegta un sodāma darbība.

---

156 Osipova S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 67.lpp.

157 *Коран*. – Москва, 1990, с. 82, 83.

158 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 94.

© Tiesu namu aģentūra

Šajā gadījumā nav iedalījuma atsevišķās nozarēs (proti, netiek nodalīts privāttiesību un publisko tiesību pārkāpums, ir runa par jebkuru tiesību pārkāpumu), tāpēc veidojas deliktu tiesības. Klasificējot tiesību pārkāpumus, musulmaņu juristi neņem vērā to sabiedrisko bīstamību, bet gan par svarīgāko tiek uzskatīts reliģiskais aspekts, pārkāpuma reliģiskās sekas.[159]

Gan viduslaiku musulmaņu juristi, gan mūsdienu pētnieki ir izstrādājuši dažādas tiesību pārkāpumu klasifikācijas. Lielākā daļa no tām ir balstīta uz diviem kritērijiem – cik lielā mērā ir noteikts konkrēts sods par darbību un kāds raksturs ir aizskartajām interesēm un tiesībām.[160]

Visplašāk izplatītā klasifikācija dala deliktus trīs grupās:

1. Allāha tiesību pārkāpumi, proti, tie, kuri skar visas musulmaņu kopienas intereses. Par šiem noziegumiem ir paredzēts stingri noteikts sods (*hadd).*
2. Noziegumi, kuri skar atsevišķu personu tiesības, arī iedalīti pēc konkrēti paredzētiem sodiem – *kisas, kawad, gija*.[161]
3. Tiesību pārkāpumi ar nekonkrētām sankcijām – *tazir*, kuri var skart gan Allāha tiesības, piemēram, reliģisko pienākumu pārkāpšana, gan atsevišķu personu intereses.

Lielākoties tiek uzskatīts, ka *hadd* ir atbildība par darbībām, kuras, pirmkārt, apdraud visas kopienas intereses. Otrkārt, atbildība par tām ir konkrēti paredzēta Korānā vai sunnā. *Hadd* tiek skatīts pēc Allāha likumīgās prasības, tādēļ nevar atteikties no noziedznieka sodīšanas.[162] Taču musulmaņu tiesību skolās nav vienota viedokļa, tieši kādi delikti iekļaujas šajā kategorijā. Lielākā daļa musulmaņu juristu uzskata, ka šeit iekļaujamas 7 bīstamākās darbības: izvirtība, alkoholisko dzērienu lietošana, zādzība, laupīšana, nepierādīta apvainošana izvirtībā, atkrišana no ticības, sacelšanās. Valda uzskats, ka izvirtība un zādzība ir noziegums, kurā apsūdzētājam ir jābūt klāt gan tiesā, gan sodīšanā. Zādzība neapšaubāmi tiek uzskatīta par visbīstamāko noziegumu. Zagšanas gadījumā, ja nozagtā manta tiek atdota pirms apsūdzības celšanas, vainīgais tiek atbrīvots no soda. Laupīšanas gadījumā, ja

---

159 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 96, 97.

160 Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство “Наука”, 1986, с. 98–120.

161 Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 262–264.

162 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 99.

© Tiesu namu aģentūra

vainīgais nožēlo izdarīto pirms aizturēšanas, nepiemēro *hadd* sodu un izdarīto noziegumu klasificē kā deliktu ar visām no tām izrietošajām juridiskajām sekām.[163]

Sods par zādzību paredzēts Korānā, un tas ir rokas nociršana zaglim. Teorijā ir izstrādātas zādzības objektīvās un subjektīvās puses, lai to varētu pieskaitīt pie *hadd* noziegumiem. Proti, vainīgajam ir jābūt brīvam, pilngadīgam un pieskaitāmam. Zādzībai ir jānotiek ar nolūku un slepeni. Jāatzīmē, ka laupīšana tiek sodīta mazāk bargi. Lai zādzība būtu *hadd*, nozagtajam priekšmetam ir jābūt nozagtam no tā parastās glabāšanas vietas, kur noziedzniekam nav iespējama brīva pieeja. Šajā kategorijā netiek iekļauta atklāta zādzība, atrastas mantas piesavināšanās, nozagšana nelabticīgam ieguvējam. Lietai ir jābūt vērtīgākai par vienu dināru, jāatrodas brīvā apgrozībā un ir jābūt brīvi pārdodamai tirgū. Ja visas prasības sakrīt, nocērt labo roku, par otro zādzību – kreiso kāju līdz potītei vai ceļgalam. Par trešo – pēc tiesneša ieskatiem. Par līdzdalību visus noziedzniekus soda vienādi, neanalizējot viņu līdzdalības pakāpi un formu. Pierādījumi zādzībā ir liecības un atzīšanās.[164]

Netiklības (ārlaulības dzimumsakari) kā nozieguma sabiedriskā bīstamība ir tā, ka tas apdraud vienu no piecām vērtībām – dzimtas turpināšanu, turklāt apdraud musulmaņu morāli un ģimenes intereses. Korānā ir teikts: "netuvojieties netiklībai, jo tā ir derdzība un slikts ceļš."[165] Tāpat jau Korānā paredzēts stingrs sods abiem laulības pārkāpējiem – 100 sitienu ar nūju vai nomētāšana ar akmeņiem. Sunnā ir teikts, ka "nav pieļaujams izliet musulmaņa asinis (..), izņemot trīs gadījumus (kad dzīvības atņemšana ir sods): par slepkavību, par laulības pārkāpšanu un atteikšanos no savas ticības, kas nozīmē arī aiziešanu no (musulmaņu) kopienas."[166]

Vēlāk sunnā parādās papildinājumi:

1) precētiem piespriežams sods – 100 nūjas sitienu vai nomētāšana ar akmeņiem;
2) neprecētajiem – 100 nūjas un izsūtījums uz vienu gadu no kopienas apdzīvotās teritorijas.

---

[163] *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 99.

[164] Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986, с. 86.

[165] *Коран*. – Москва, 1990, с. 288, 289.

[166] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 664.

© Tiesu namu aģentūra

Netiklību pierāda ar četru liecinieku liecībām (Korāna 4. sūras 6.–9.ajats)[167] un sodīt var gada laikā pēc notikuma. Vispār musulmaņu tiesībām ir raksturīgi īsi noilguma termiņi. Tā, piemēram, vīna dzeršanai – noilgums ir viens gads.[168] Ja liecinieki liecina dažādi un ir pamats apšaubīt liecību patiesumu, ir cits noziegums – nepamatota jeb melīga apvainošana netiklībā. Korānā paredzētais sods par šādu nepatiesu liecību ir 80 nūjas[169] un liecināšanas tiesību atņemšana uz mūžu. Sunna uzsver, ka viens no lielākajiem meliem ir apliecināt kā patiesu to, ko neesi redzējis pats savām acīm (tātad viltus liecība).[170] Cietušais netiklības gadījumā drīkst piedot noziedzniekam. Ja sievu laulības pārkāpšanā apvaino viņas vīrs, tas var būt par iemeslu laulības šķiršanai.[171] Dzīvot tikumīgi ir viena no musulmaņa dzīves reliģiskajām pamatprasībām. Muhameds ir teicis: "Kurš spēs nodrošināt (tīrību) tam, kas atrodas starp žokļiem (mēlei), un tam, kas atrodas starp kājām (ģenitālijām), es nodrošināšu Paradīzi".[172] Tāpēc islāma tiesībās tik liela loma piešķirta dzimumdzīvei, ēdienam un personiskai higiēnai.

Par laupīšanu Korāna paredzētais sods ir kvalificēts nāves sods, vai nu piesitot krustā vai nocērtot locekļus, vai izdzīšana no zemes uz mūžu. Ar laupīšanu saprot bruņotu uzbrukumu ceļiniekiem ar nolūku iegūt viņu īpašumu. Par noziedznieku uzskatāms pilngadīgs vīrietis, musulmanis, pieskaitāms. Lai iestātos musulmaņu tiesībās paredzētais noziegums, cietušajam arī jābūt musulmanim, jo reliģija aizliedz aizskart un apdraudēt ticības brāļus.[173] Turklāt laupīšana ir *hadd* noziegums, ja noziedznieks un cietušais nav radinieki. Sodu par laupīšanu nosaka pēc sekām:

1) slepkavība un īpašuma okupācija – nāves sods ir krustā sišana;
2) slepkavība bez piesavināšanās – nāves sods;
3) aplaupīšana bez slepkavības – saraušana gabalos;
4) par mēģinājumu – izsūtīšana vai cietumsods.[174]

---

[167] *Коран*. – Москва, 1990, с. 289.

[168] *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 100.

[169] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 30.

[170] *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с. 108, 110.

[171] Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986, с. 90–120.

[172] *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, –с.215.

[173] Ibid., с. 108, 110.

[174] *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 100–105.

© Tiesu namu aģentūra

Musulmaņiem specifisks noziegums ir alkohola un citu apdullinošo vielu lietošana. Galveno bīstamību alkoholā, pēc musulmaņu viedokļa, nosaka tas, ka alkohols nomāc prātu jeb intelektu un līdz ar to traucē personas reliģiskajiem centieniem.[175] Korānā nav noteikts sods, parasti piemēro miesas sodus (80 sitieni ar nūjām) un pēc ceturtās reizes – nāves sodu. Par pierādījumiem kalpo liecības, atzīšanās, apreibuma pazīmes. Noziegums jāizdara apzināti un labprātīgi, ja alkoholu iedzer aiz pārskatīšanās, tad nodarījumā, pēc musulmaņu juristu viedokļa, nav nozieguma sastāva.

Sacelšanās (dumpis) ir smags noziegums. Ar to saprot sacelšanos pret valdnieku vai valsts apvērsuma mēģinājumu. Korāns par to paredz nāves sodu. Tomēr ir noteikts, ka valdniekam sākotnēji jāmēģina pārliecināt dumpiniekus ar vārdiem. Ja tas neizdodas – dumpinieka nogalināšana tiek uzlūkota kā valsts nepieciešamā aizstāvēšanās. Sunnā ir teikts: "Tas, kurš jūt nepatiku pret kādām sava valdnieka darbībām (ja tās ir netaisnīgas), lai ir pacietīgs un izturīgs. Patiešām, tas, kurš nepakļaujas (valdnieka) varai, kaut vai nedaudz, mirs pagāna nāvē."[176]

Ar nodevību pret islāmu saprot atkrišanu no islāmticības, pagānismu un zaimošanu. Korānā nav noteikts sods, taču saskaņā ar sunnu Muhameds atkritējus sodījis ar nāvi. Iespējama ir piedošana atkritējam, ja noziedznieks atgriežas ticībā un atkal kļūst dievbijīgs.

Kisas noziegumu grupā iekļauti pārkāpumi, par kuriem saskaņā ar šariatu ir noteikta sankcija – *kisas* jeb atriebība. Te tiek piemērots Taliona princips, saskaņā ar kuru sods pēc rakstura ir līdzīgs izdarītajam noziegumam. Šajā grupā iekļautas slepkavības un miesas bojājumi ar neatgriezenisku raksturu. Sods pienākas par apzinātu un tīšu darbību. Atsevišķos gadījumos pieļauj izpirkumu par asinīm jeb asinsnaudu, līdzīgi kā viduslaiku Eiropā vira jeb vīra nauda. To nosaka, ja cietusī puse ir piedevusi noziedzniekam.[177] Atlīdzība par brīvu musulmaņu vīrieti – 100 kamieļi vai 1000 zelta dināri, bet par brīvu musulmaņu sievieti – puse no iepriekšminētā.

Lielākoties šo soda naudu maksāja nevis vainīgais, bet gan viņa dzimta – tāpat, kā agrajos viduslaikos Rietumeiropā. Šo summu maksāja trīs

[175] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 48, 49.

[176] *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 664.

[177] *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 100–105.

© Tiesu namu aģentūra

daļās gada laikā. Speciāla asinsnauda bija paredzēta par grūtnieces ievainošanu, izraisot priekšlaicīgas dzemdības vai spontāno abortu, ja auglis vai bērns iet bojā. Tāpat asinsnauda jāmaksā bija sievai, kura bez vīra piekrišanas izdarījusi abortu.

Iespējama arī piedošana bez izpirkuma naudas. Lai piemērotu nāves sodu, noziedzniekam un cietušajam ir jābūt līdzvērtīgiem pēc šādām pazīmēm: dzimums, ticība un sociālais stāvoklis. Gan Korānā, gan sunnā ir ievērojams skaits normu, kas vēršas pret slepkavību. Sunnā ir teikts: ”Bargs Allāha sods paredzēts par vienu no visbriesmīgākajām ļaundarībām, (..), tam, kas pretlikumīgi ir izlējis cilvēka asinis.”[178] Par miesas bojājumiem noziedznieku soda pēc cietušā izveseļošanās, kad ir skaidri redzams, kādi neatgriezeniski sakropļojumi cietušajam ir nodarīti. Tad soda pēc Taliona principa.[179]

Musulmaņu tiesību teorija apskata *tazir* kā noziegumu, par kuru Korānā nav konkrēti noteiktu sankciju. Piemērojot sodu par šādiem noziegumiem, tiek ņemtas vērā nozieguma objektīvās un subjektīvās puses. *Tazir* piemēro atsevišķos gadījumos, kad ir noticis delikts, par kuru, pēc musulmaņu tiesībām, nav noteikta sankcija *hadd, kisas* vai reliģiskais izpirkums – *kaffar*. Šeit iekļaujas atsevišķu reliģisku pienākumu nepildīšana, kā, piemēram, gavēņa neievērošana, atteikšanās no lūgšanas, kā arī materiālu zaudējumu radīšana kādai personai, ja par to nepienākas *hadd*. Piemēram, kukuļdošana vai ņemšana, asinsnaudas nesamaksāšana, viltus liecība, sabiedriskās uzvedības normu pārkāpšana, īpaši tad, ja tiesību pārkāpums aizskar sieviešu intereses, kā arī spiegošana, zīlēšana u.c. Saskaņā ar Korānu un sunnu šīs darbības ir prettiesiskas un amorālas, un tāpēc sodāmas. Tā, piemēram, sunna aizliedz “izmantot naudu, kas saņemta, pārdodot suni, nopelnīta prostitūcijā, zīlējot vai pareģojot.”[180] Lai gan nav tieša aizlieguma, tomēr netieši ir skaidrs, ka minētās darbības ir nosodāmas. Tāpat *tazir* piemēro par noziegumiem, par kuriem gan pienākas *hadd* vai *kisas*, taču nozieguma objektīvā vai subjektīvā puse neļauj to piemērot, vai arī ir bijis tikai šāda *hadd* vai *kisas* nozieguma mēģinājums. Šāds mēģinājums tiek uzskatīts par patstāvīgu noziegumu no *tazir* klases. Atsevišķos gadījumos *tazir* piemēro par līdzdalību *hadd* vai *kisas* noziegumos.[181]

---

178 *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с. 243.

179 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 100.

180 *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с. 206.

181 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 102.

© Tiesu namu aģentūra

Piemēram, to piemēro par noziedznieka slēpšanu. *Tazir* sodos musulmaņu tiesību skolas izdala četrus līdz vienpadsmit soda veidus. Tie ir:

1. Nopēlums, ko piemēro, piemēram, melīgiem lieciniekiem.
2. Boikots – nosodījums, klusējot. Piemēro vīri nepaklausīgām sievām.
3. Galvas noskūšana, sejas nomelnināšana un pusapģērbta vadāšana pa pilsētu (līdzīgus apkaunojošos sodus piemēroja arī kristieši).
4. Krustā sišana uz 3 dienām.
5. Brīvības atņemšana (cietuma bedrē).
6. Materiālās sankcijas – soda naudas.
7. Miesas sodi.
8. Izsūtījums, maksimālais termiņš – viens gads.
9. Mājas arests.
10. Materiālie sodi, piemēram, mantas konfiskācija, īpašuma iznīcināšana.

Tieši par *tazir* noziegumiem ir vislielākā dažādība musulmaņu tiesību skolu viedokļos. Piemēram, par miesas sodiem runājot, hanbalīti uzskatīja, ka miesas sods ir 3 – 10 sitieni ar nūju; hanafīti – 39 sitieni brīvajam, 19 vergam; šafiīti – 19 sitieni jebkuram musulmanim.[182] Atsevišķas skolas uzskata, ka *tazir* kategorijā drīkst piemērot arī nāves sodu par īpaši bīstamiem noziegumiem, piemēram, spiegošanu kara laikā, kā arī recidīvistiem. Lai šos noziegumus pierādītu, izmanto vainīgā atzīšanos un liecinieku liecības. *Tazir* sodus piemēro jebkurai pieskaitāmai personai, arī nepilngadīgajiem. *Tazir* specifika ir tā, ka par konkrētiem noziegumiem nav noteiktu sankciju. Sankcijas piespriež tiesa, ņemot vērā nozieguma raksturu un noziedznieka personību.

Atsevišķos gadījumos personu var arī atbrīvot no atbildības. Pamatprasība noziedznieka atbrīvošanai no atbildības ir, lai noziedznieks nožēlotu izdarīto. Tā kā lietas izskata pēc cietušā ierosinājuma, tad lieta var beigties arī ar cietušā piedošanu.[183]

---

182 *Der Islam in der Gegenwart*. – Leipzig, 1980, S. 102–105.

183 Lielākajā daļā musulmaņu valstu kriminālā likumdošana mūsdienās ir sakārtota, ņemot vērā Eiropas pieredzi. Piemēram, Irānā – XX gadsimta 20.–30.gados tika veikta tiesību reforma, ņemot vērā franču kriminālo likumdošanu. Šie eiropeiskie sodi pamatā attiecas uz *tazir* lietām, par kurām nav paredzētas konkrētas musulmaņu sankcijas. Kriminālā likumdošana ir vienīgā, kurā musulmaņi pieļauj eiropiešu tiesību ietekmi. Taču pēdējos 10 gados ir vērojama *musulmaņu tiesību* principu atdzimšanas tendence, piemēram, Libānā 1971.gadā tika pieņemts lēmums par tiesību sistēmas islāmizāciju un krimināllikumā iekļauti visi tradicionālie sodi. Vēl plašāk šādi procesi vērojami Pakistānā un Irānā. Pakistānā līdz 1977.gadam piemēroja 1860.gada britu – Indijas

© Tiesu namu aģentūra

9. Tiesvedības process musulmaņu tiesībās

Saskaņā ar vispārpieņemtiem gan klasisko autoru, gan mūsdienu pētnieku secinājumiem musulmaņu tiesvedība izveidojās reizē ar musulmaņu valsti. To attīstības sākumposms bija cieši saistīts ar Muhameda darbību, kurš sākotnēji pats izskatīja visus strīdus starp savas ticības piekritējiem. Iepazīstoties ar Korānā un sunnā teikto par Muhameda tiesāšanas praksi, musulmaņu juristi izstrādāja tiesvedības principus un normas un procesuālās tiesības.[184] Jau Muhameda laikā, augot musulmaņu kopienai un iekarojot jaunas teritorijas, šo teritoriju pārvaldīšana tika uzticēta Muhameda līdzgaitniekiem. Viņi nodarbojās arī ar tiesvedību sev uzticētajā teritorijā. Šajā laikā vēl nepastāvēja pastāvīgs tiesneša – kadija amats. Pēc Muhameda nāves 632.gadā viņa radītās tiesvedības pamati ilgu laiku palika nemainīgi. Pirmie četri kalifi saglabā savās rokās augstāko tiesu varu un personīgi izšķir strīdus, pamatojoties uz dievišķām atklāsmēm. Tikai atsevišķos gadījumos viņi ieviesa jaunas normas pēc saviem ieskatiem. Protams, musulmaņu valsts galva, kurš vienlaikus bija arī augtākais arbitrs, vienpersoniski nevarēja risināt visus strīdus starp ticīgajiem. Sākotnēji maznozīmīgos strīdus izskatīja vietvalži, kuri savukārt lielāko daļu lietu uzticēja musulmaņu tiesību zinātājiem, kuri ar laiku tapa par profesionāliem tiesnešiem, iedibinot patstāvīgu valsts institūciju. Lielā mērā šādu evolūciju veicināja apstāklis, ka pakāpeniski valdnieka rokās nonāk tiesības oficiāli iecelt tiesnesi, kurš savukārt spriedumu pasludina valdnieka – kalifa – vārdā. Tiek uzskatīts, ka tiesvedība ir kalifa rokās, taču viņš šīs savas tiesības deleģē tiesnešiem.

No VIII gadsimta tika ieviests augstākā tiesneša amats, kurš ir valdnieka pilnvarota persona, kas meklēja tiesnešu kandidātus un valdnieka vārdā iecēla tiesnešus, eksaminējot tos tiesību zinātnēs un vēlāk kontrolējot to darbību. Savdabīga bija lietu izskatīšana kadiju tiesās un kadija tiesas

---

kriminālkodeksu, taču no XX gadsimta 70.gadu beigām atgriežas tradicionālie islāma delikti. Uz līdzīgiem pamatiem ir veidots Sudānas 1983.gada kriminālprocesuālais kodekss. Ar tā pieņemšanu tika aizliegta tirdzniecība ar alkoholu un liels daudzums alkohola tika izliets Nīlā. No 1983. gada līdz 1985.gadam Sudānā 68 reizes ir piemērota rokas nociršana. Jaunajos kodeksos nemusulmaņiem bieži ir paredzēta tāda pati atbildība kā musulmaņiem.

Ajatola Homeini apgalvoja, ka pietiek vienu gadu piemērot musulmaņu delikta tiesības, lai iznīcinātu noziedzību. Sk.: Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986, с. 117.

[184] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 76–87.

© Tiesu namu aģentūra

sprieduma izpildīšana.[185] Galvenie principi bija lietas vienpersoniska izskatīšana un tiesas procesa nepārtrauktība. Tiesas sēdes sagatavoja tiesas rakstvedis, kam ticīgie iesniedza prasības pieteikumus ar lietas būtības izklāstu, uz kuru pamata ierosināja lietu. Tiesas laikā saskaņā ar sunnu abas puses sēdēja tiesneša priekšā.[186]

Lietas izskatīšana parasti sākās ar to, ka tiesnesis piedāvāja prasītājam izteikt savas pretenzijas un pēc tam vērsās pie atbildētāja ar piedāvājumu šīs pretenzijas atzīt. Ja atbildētājs piekrita, tiesnesis pasludināja spriedumu. Ja atbildētājs atteicās, tiesnesis lūdza prasītāju iesniegt pierādījumus par savām tiesībām. Ja prasītājam neizdevās pierādīt savu pretenziju, bet atbildētājs zvērēja, ka ir nevainīgs, prasība tika noraidīta. Jo saskaņā ar sunnu "prasītājam ir jāsniedz savas prasības pierādījumi, bet tam, kurš noliedz prasības (taisnīgumu), ir jādod zvērests."[187] Tas pats ir iestrādāts arī izcilo musulmaņu tiesību zinātnieku darbos; tā vēstulē, kuru kalifs Omars ibn al Hatabs (585–644) rakstīja tiesnesim Abū Musam al Ašari ir teikts: "Attiecieties pret cilvēkiem kā pret vienlīdzīgiem, vienlīdzību ievērojiet tiesājot, lai augstdzimis nepanāktu savu patvaļu, bet vājais nezaudētu cerību rast taisnību pie tevis. Pierādījumi (nāk no) prasītāja, zvērests (nāk no) atbildētāja, ja viņš noraida prasību."[188]

Tomēr tās pašas sunnas teksts attur ticīgos no nepatiesu zvērestu došanas: "tas, kurš ar zvērestu palīdzību ir ierobežojis musulmaņa tiesības, tam Allāhs dos elles uguņus un liegs ieeju paradīzē", un "tam, kurš nepatiesi zvērēja (..) būs tikšanās ar Allāhu, kas savs dusmas vērsīs pret viņu".[189] Obligāta prasība bija abu pušu noklausīšanās, tātad tiesājot tiek ievērota pušu līdztiesība (kas atspoguļots arī citētajā vēstulē) un sacīkstes princips. Par pierādījumiem bez atbildētāja atzīšanās un zvēresta varēja tikt izmantoti dokumenti, kā arī, pēc kadija domām, pamatotas valodas un kadija personīgais viedoklis. Taču pamatpierādījumi bija aculiecinieku liecības, pie kam pilnvērtīgie musulmaņu vīrieši bija vērtīgāki liecinieki par citiem.[190]

---

185 Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986, с. 94.

186 *Антология мировой правовой мысли в пяти томах*. I том. – Москва: Мысль, 1999, с. 673.

187 Ibid., с. 674.

188 Ibid., с. 681.

189 Ibid.

190 von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 56–62.

© Tiesu namu aģentūra

Korānā ir teikts: "(..) un ņemiet sev par lieciniekiem divus no jūsu (t.i., musulmaņu) vīriem, ja to nav, vienu vīru un divas sievietes, ja viena no viņām pārteiksies, lai otra to viņai atgādinātu. Un lai neatteiktos liecinieki, kad tos aicina tiesa." Liecības ir galvenais pierādīšanas veids. Viltus liecības došana tiek gan reliģiski, gan juridiski sodīta. "Vislielākie grēki ir līdz ar Allāhu pielūgt citus dievus, nepaklausība vecākiem, cilvēka nogalināšana un viltus liecības došanas tiesā."[191] Pamatojoties uz Korānu, musulmaņu juristi ir izstrādājuši katrai tiesas lietai noteiktu skaitu vīriešu – liecinieku. Ir paredzēti četri pilnvērtīgi liecinieki piegulēšanas gadījumā, divi – bīstamu deliktu gadījumā un viens –, ja izdarīts noziegums ar mazu sabiedrisko bīstamību.[192]

Musulmaņu tiesībās nav principiālu procesuālo atšķirību, izskatot dažāda satura prāvas. Vienīgā atšķirība ir tā, ka civiltiesiska rakstura prāvas par darījumiem un indivīda juridiskā statusa jautājumiem, kā arī atsevišķus deliktus – slepkavības, miesas bojājumus, kadijs izskatīja tikai pēc tās personas iesnieguma, kuras tiesības tika aizskartas. Citas lietas varēja ierosināt jebkurš, arī pats tiesnesis. Jebkuru jautājumu tiesnesis iztiesāja vienpersoniski vienas tiesas sēdes laikā.[193]

Līdz VIII gadsimta vidum tiesvedība netika pierakstīta, un spriedums stājās spēkā tūlīt pēc pasludināšanās. Parasti vainīgā puse labprātīgi izpildīja saistību, pakļaujoties kadija spriedumam. Tāpēc sākotnēji nebija cietumu, taču vēlāk tika ieviests tiesu protokols, kurā rakstiski fiksēja tiesas sēdes gaitu un spriedumu. Šajā laikā, VIII gadsimta beigās, tiek ieviesta speciāla amatpersona, kura seko sprieduma izpildīšanai. Katrai tiesai bija savs soda rīks – ādas pletne miesas sodiem un savs cietums, parasti zemē izrakta bedre.

Musulmaņu tiesu jurisdikcija laika gaitā bieži mainījās, sākotnēji kalifs tiesām deleģēja civilo un ģimenes strīdu izskatīšanu, retāk sūdzības par ierēdņu patvaļu. Ar laiku tiesu kompetence paplašinājās, praktiski skarot visus strīdus, ja neskaita deliktus pret valsti. Parasti kadija pilnvaru apjomu noteica, jau viņu ieceļot. Lielākoties no viņa tiesvedības tika izņemtas krimināllietas, ja neskaita kompensāciju par miesas bojājumiem. Krimināllietas bija valdnieka, vietvalža vai policijas kompetencē, jo tie varēja nodrošināt sodu izpildi. Šāda darba dalīšana bija nepieciešama,

[191] *Хадиси Пророка*. – Москва: Рипол Классик, 2003, с. 243.

[192] Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986, с. 95–100.

[193] von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855, S. 57, 58.

© Tiesu namu aģentūra

jo tiesnesim nebija sava efektīva piespiešanas aparāta, un, lai izpildītu savus spriedumus, kadijam bija jāvēršas ar lūgumu tajās institūcijās, kuru rokās bija fiziskā vara.

Tajā pašā laikā jāuzsver, ka musulmaņu valstīs nepazina tiesu varas norobežošanu no izpildu varas un nebija izstrādātas kadija un izpildu aparāta attiecības, tāpēc valdnieks un vietvalži ne tikai noteica tiesas un jurisdikciju, bet arī varēja iejaukties tiesvedībā, un no tiem tieši bija atkarīga sprieduma izpildīšana. Ja kalifs neatzina spriedumu, tiesnesis bija spiests aiziet no amata. Vietvalžiem savukārt nebija juridiski saistoši izpildīt tiesas spriedumus. Liela loma bija tiesneša autoritātei un viņa attiecībām ar vietvaldi. Veidojās savdabīga situācija – no vienas puses, tiesneša spriedums bija galīgs un nepārsūdzams, no otras puses, to pildīja tikai ar vietvalža sankciju. Tāpēc lielākā daļa prasītāju griezās tieši pie valdnieka. Īpaši tad, ja lieta attiecās uz amatpersonas nolaidību vai patvaļu. Ar laiku šīs sūdzības izveidoja atsevišķu kadija darbības virzienu, kas ir tuvs tiesvedībai, taču neatkarīgs no tās. Nodibinājās speciāla valsts institūcija, kurā sūdzības izskata tiesneši. Tādējādi Abāsīdu valdīšanas laikā izveidojas tiesu sistēma, kuru uzskata par klasisku musulmaņu valsts tiesu sistēmu.

Sistēmu veidoja:

1. Kadiju tiesas, kuras, pamatojoties uz musulmaņu tiesībām un rēķinoties ar musulmaņu sirdsapziņu, darbojās bez spriedumu izpildes nodrošināšanas.
2. Sūdzību tiesneši, kuri balstījās uz valsts aparāta reālo spēku.

Šāda sistēma bez principiālām izmaiņām saglabājās līdz XIX gadsimtam. XVI gadsimtā turku osmaņu teritorijās turējās pie hanifītu tiesību skolas uzskatiem. Sultāns no šīs skolas teorētiķiem iecēla šeihu, kurš daļēji pildīja agrākā kalifāta virstiesneša pienākumus. Viņš bija otrais cilvēks valstī pēc valdnieka un veica arī muftija pienākumus (galvenais likumu zinātājs, kurš dod saistošus musulmaņu tiesību jautājumu risinājumus).

Šeiham pakļāvās viņa ieceltie kadiji un parastie muftiji, kuri darbojās katrā pilsētā un kopā ar tiesnešiem skatīja sarežģītākās lietas. Muftiji ir musulmaņu tiesību zinātnieki, kuri komentē tiesību normas.[194] No šī laika paplašinājās valdnieku tiesību jaunrade, izdodot normatīvos aktus administratīvajos, finanšu, zemes un krimināltiesiskajos jautājumos. Ievērojamākais likumdevējs Selima I (1512–1529) un īpaši Suleimans

[194] Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002, с. 266.

© Tiesu namu aģentūra

Likumdevējs (1520–1566), kura laikā šeihs Abū Sauds sastādīja neoficiālo normatīvo aktu krājumu un sultāna rīkojumu krājumu. Lielākoties šie normatīvie akti nebija paredzēti musulmaņu tiesām, bet gan sūdzību tiesām, kuras laika gaitā bija izveidojušās par paralēlu tiesvedības institūciju un tik stingri neievēroja musulmaņu tiesību pamatprincipus.

Kadija tiesa bija garīgā, bet sūdzību tiesa – laicīgā, kura atzina arī tādus pierādījumus, kurus neatzina musulmaņu tiesības. Piemēram, spīdzinot iegūtu liecību. Dažādos laikposmos spēcīgākas bija te vienas, te otras tiesas. Taču biežāk laicīgās tiesu institūcijas bija vadošās, ierobežojot kadiju jurisdikciju. Musulmaņu tiesu kompetenci ierobežoja arī tas, ka viņi neizskatīja nemusulmaņu tiesību strīdus un tirgoņu strīdus, ja viena no pusēm bija ārzemnieks.[195]

[195] Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство “Наука”, 1986, с. 95–100.

© Tiesu namu aģentūra

TNA GRĀMATA

Literatūras saraksts

Assman J. *Das kulturelle Gadächtnis*. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. – München: C.H.Beck, 2002.

Attenborough F.L. *The laws of the earliest English kings*. – Cambrige, 1922.

Ābers B. *Tiesību vēsture.* – [b.v.], [b.i.], 1940.

Baigent M., Leigh R. *Als die Kirche Gott verriet*. – Berlin: Bastei Lübbe, 2002.

Balodis R. *Valsts un baznīca*. – Rīga: Nordik, 2000.

De Beaumanoir P. *Coutumes de Beauvaisis*. – Paris: ed.by A.Salmon, 1970.

Bergstrasser G. *Grundzuge des islamischen Rechts*. – München, 1935.

Bieler L. *The Irish penitentials*. Scriptores Latini Hiberniae. B.5. – Dublin, 1963.

Binder N. *Grundlinien einer neuen, von der gewohnlichen durch aus abweichenden Theorie der ehelichen Guttergemeinschaft nach Lübischen Recht*. – Hamburg, 1811.

Birziņa L. *Itālijas valsts un tiesību vēsture*. – Rīga: BA "Turība", 2001.

Birziņa L. *Romiešu tiesības.* – Rīga: LU, 1997.

Birziņa L. *Vācijas tiesību vēsture V–XX gs*. – Rīga: BA "Turība", 1999.

Blūzma V. *Romas valsts un tiesības. Kanoniskās tiesības viduslaikos.* Lekcijas ārvalstu tiesību vēsturē. – Rīga: EKA, 2002.

Bouwsma W.J. Lawyers and early modern culture. *American historical review*, 1973, No 78.

Bovet S. *Die Stellung der Frau im langobardische Lehnrecht*. – Disseldorf, Basel, 1927.

Bretone M. *Geschichte des Römischen Rechts von Anfängen bis zu Justinian*. – München: C.H.Beck, 1998.

Brundage J.A. *Medieval canon law*. – London and New York: Longman, 1996.

Brundage J.A. The profits of the law: Legal fees of university-trained advocates. *American journal of legal histori*, No 32, 1988.

Bružis M. *Pasaules uzskats jeb cilvēks dabā, sabiedrībā un mūžībā*. – Rīga: Jumava, 2002.

© Tiesu namu aģentūra

Buschmann A. *Kaiser und Reich.* Verfassungsgeschichte des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation vom Beginn des 12. Jh. bis zum Jahre 1806. in Dokumenten. Teil I: Vom Wormser Konkordat 1122 bis zum Augsburger Reichsabschied von 1555. – Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1994.

Christofer Br. *The medieval ideal of marriage*. – Oxsford, 1989.

Cobban A.B. *Elective salaried lectureships in the universities of southern Europe in the pre-Reformations era*. – Manchester, 1984/1985.

Corpus iuris canonici. – Leipzig, 1879.

David R., Grassman J. *Einführung in die grossen Rechtssistemen der Gegenwart.* – München, 1988.

Diestelkamp B. *Das Lehnrecht der Grafschaft Katzenbogen (XIII Jahrhundert bis 1479)*. – Aachen: Scientia Verlag, 1969.

Dollinger P. *Die Hanse*. – Stuttgart: Kroner, 1998.

Droege G. *Landrecht und Lehnrecht im hohen Mittelalter*. – Bonn: Ludwig Rohrscheid Verlag, 1969.

Ebel W. *Bürgerliches Rechtsleben zur Hansezeit in Lübecker Ratsurteil*. – Berlin, 1954.

Ebel W. *Deutsches Recht im Osten*. – Göttingen, 1952.

Ebel W. *Das Revaler Ratsurteilsbuch 1515 bis 1554*. – Göttingen, 1952.

Ebel W. *Die Willkur eine Studie zu den Denkformen des alteren Deutschen Rechts*. – Lübeck, 1953.

Ebel W. *Forschungen zur Geschichte des Lübischen Recht*. Bd. I. – Lübeck, 1950.

Ebel W. *Geschichte der Gesetzgebung in Deutschland.* 2.erweiterte Aufgabe. – Göttingen: Verlag Otto Schwartz & Co, 1958.

Ebel W. *Lübecker Ratsurteile*. Bd. II. – Berlin, 1956.

Ebel W. *Lübecker Ratsurteile*. Bd. IV. – Berlin, 1967.

Ebel W. *Lübische Recht*. – Lübeck, 1971.

Ebel W. *Lübische Recht im Ostseeraum*. – Köln, 1967.

Ebel W. *Lübisches Kaufmannrecht*. – Lübeck, 1951.

Eisenhardt U. *Deutsche Rechtsgeschichte*. 3. Auflage. – München: Verlag C.H.Beck, 1999.

© Tiesu namu aģentūra

Ermolaėf A. *Die Sonderstellung der Frau im französischen Lehnrecht*. – Disseldorf, Bern, 1930.

Fahey M. A. The catholicity of the church in the New Testament and in the early patristic period. *The Jurist*, No 52, 1992, p. 44–70.

Falcao M. *Las prohibiciones matrimoniales de caracter social en el Imperio Romano*. – Pamplona, 1976.

Fornier P., Le Bras G. *Histoire des collections canoniques en Occident depuis les fauses decretales jusqu'au Decret de Gratien*. – Aalen, 1972.

Frensdorff F. Das beiden altesten Hansischen Recesse. *Hansische Geschichtsblätter*, 1871.

Frensdorff F. *Die Stadt und Gerichtsverfassung Lübecks im 12 ind 13 Jahrhundert*. – Lübeck, 1861.

Freund R. *Das Lübische eheliche Gutterrecht in altester Zeit*. – Weimar, 1884.

Ganshof Fr.L. *Was ist das Lehnswesen?* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1961.

Garcia A. *The faculties of law*. – Cambridge, 1992.

Gaupp E.T. *Deutsche Stadtrechte des Mittelalters*. – Breslau, 1851.

Germann H. *Das Eindringen Römische Recht in das Lübische Privatrecht*. – Leipzig, 1933.

Glichrist J.T. Canon Law Aspects of the Eleventh Century. Gregorian Reform Programme. *Journal of Ecclesiastical History*, 1969.

Gilchris J.T. *The church and economic activity in the Middle Age*. – New York, 1969.

Gilmore M.P. The lawyers and the church in the Italian Renaissance. *Studi Senesi*, 1963, No 75.

Grīnbergs G. Asins atriebības paraža (vaidu tiesības) Livonijā. *Jurists*, 1940, Nr.2/3.

Guterman S.L. *The principle of the personality of law in the Germanic kindoms of Western Europe from the fifth to the eleventh century*. – New York, 1990.

Hach J. *Alte Lübische Recht.* Bd. I. – Lübeck, 1834.

Hammels-Kīzovs R. *Hanza*. – Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2003.

© Tiesu namu aģentūra

Hattenhauer H. *Eiropäische Rechtsgeschichte*. – Heidelberg: C.F. Müller Juristische Verlag, 1994.

Henke W. *Recht und Staat.Grundlagen der Jurisprudenz*. – Tübingen: J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), 1990.

Hudson J. *The formation of the English Common Law*. Law and Society in England from the Norman Conquest to Magna Carta. – London and New York: Longman, 1996.

Der Islam in der Gegenwart. – Leipzig, 1980.

Jelāgins J. K.Dišlera tiesību avotu izpratne. Grām: V*ispārīgās tiesību teorijas un valstszinātnes atziņas*. – Rīga: LU, 1997.

Jewel H.M. *English Local Administration in the Middle Age*. – New York, 1972.

Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normu piemērošanā: Rakstu krājums (E.Meļķiša zin.red.). – Rīga: BO SIA "Ratio legis", 2003.

Kalniņš V. *LPSR valsts un tiesību vēsture*. – Rīga: Zinātne, 1972.

Kammler H. *Die Feodalmonarhien*. – Köln-Wien: Bolau Verlag, 1974.

Kelly H. A. *Love and marriage in the age of Chaucer*. – Itaka, New York, 1975.

King P.D. *Law and society in the Visigothic kingdom*. – Cambrige, 1972.

Klīve V.V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995.

Knabe L. *Das zweite Wismarische Stadtbuch*. – Weinaw, 1966.

Koschaker P. *Europa und das Römische Recht*. – München, Berlin: C.H.Beck, 1966.

Krastiņš I. *Valsts un tiesību teorija*. – Rīga: Zvaigzne, 1985.

Kraut W.T. *Die Vormundschaft nach den Grundsatzen des Deutchen Rechts*. – Göttingen, 1891.

Laband P. *Magdeburger Rechtsqellen zum akademischen Gebrauch*. – Königsberg, 1869.

Latviešu konversācijas vārdnīca. I sējums. – Rīga, 1935.

Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10.gs.–16.gs. 1.sējums. – Rīga: LU, 1998.

Lazdiņš J., Osipova S. *Latvijas un Eiropas viduslaiku tiesību vēsturē sastopamie jēdzieni un to skaidrojumi*. – Rīga: LU, 1996.

© Tiesu namu aģentūra

TIA GRĀMATA

Manheim K. *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1958.

Markss K., Engelss F. *Vācu ideoloģija*. – Rīga: Liesma, 1963.

McNeil J.T., Gamer H.M. *Medieval handbooks of penance*. – New York , 1965.

Meļķisis E. Kontinentālās Eiropas tiesību loks Rietumu tiesībzinātnieku skatījumā. Grām.: *Tiesību spogulis I.* – Rīga: BA "Turība", 1999.

Meļķisis E. *Tiesību normu interpretācijas metodes*. – Rīga: LU, 1996.

Mitteis H. *Lehnrecht und Staatsgewalt.* Untersuchung zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachf., 1933.

Mitteis H. *Der Staat des Hohen Mittelalters.* Grundlinien einer vergleichendes Verfassungsgeschichte des Lehnszeitalters. – Weimar: Verlag Herman Bohlaus Nachfolger, 1940.

Mitteis H., Lieberich H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. – München: Verlag C.H.Beck, 1992.

Napiersky P. *Die Quellen des Rigischen Stadtrechts*. – Riga, 1876.

Osipova S. Feodālo tiesību jēdziena dinamika. *Latvijas Universitātes raksti.* Juridiskā zinātne. 657.sēj. – Rīga: Zinātne, 2003.

Osipova S. *Lībekas pilsētas tiesības un to izplatība Austrumeiropā*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1997.

Osipova S. *Musulmaņu tiesību vēsture viduslaikos*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2001.

Osipova S. Universitāšu loma viduslaiku Eiropas pilsētas tiesiskās domas veidošanā. *Latvijas Vēsture*, 2003, Nr.1 (49), 20.–26.lpp.

Otte G. *Dialektik und Jurisprudenz*. – Frankfurt am Main.

Pāvulāns V. *Skandināvija agrīnajos viduslaikos*. – Rīga, 1976.

Philippi Dr. F. *Westfalische Landrechte. Landrechte des Münsterlandes*. – München, 1907.

Planitz H. *Die Deutsche Stadt im Mittelalter*. – Köln, 1954.

Plitt C. *Das Ehelische Guterrecht und das Erbrecht Lübecks*. – Wismar, 1884.

Plitt C. *Das Lübeckische Erberecht nach dem Gesetze vom 10 Februar 1862*. – Wismar, 1872.

© Tiesu namu aģentūra

Procksch H. *Über die Blutrache bei den vorislamischen Arabern*. – Leipzig, 1899.

Quellen zur deutscher Verfassungs-, Wirtschafts-, und Sozialgeschichte bis 1250. Ausgewalte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalter / von L.Weinrich. – Darmstadt, 1977, Vol.32.

Rand E.K. *Ioannes Saresberiensis sillabizat*. Speculum 1. – London, 1926.

Rashdall H. *Universities of Europe in the Middle Ages*. – Oxford, 1936.

Rāte A. *Latīņu valodas kurss*. – Rīga: Zvaigzne, 1967.

Rechtswörterbuch. – München, 1994,

Reichard H. *Die Deutschen Stadtrechte des Mittelalters*. – Berlin, 1930.

von Repgow E. *Der Sachsenspiegel* / Übersetzt und eingeleitet von Paul Kaller. – Mūnchen: Verlag C.H.Beck, 2002.

Robinson O.F., Fergus T.D., Gordon W.M. *European legal History*. – London, Edinburg, Dublin: Butterworths, 2000.

Rouland N. *Anthropologie juridique*. – Paris: Presses Universitaires de France, 1988.

Le Roy E. *Introduktions aux institutions politiques africains*. – Paris, 1975.

Rubenis A. *Viduslaiku kultūra Eiropā*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1997.

Saistību tiesības (1401.–2400.p.). LR Civillikuma komentāri (prof. K.Torgāna redakcijā). – Rīga: Mans īpašums, 1998.

Sawyer B., Sawyer P. *Medieval Scandinavia*. From Conversion to Reformation circa 800–1500. – [b.v.], [b.i.], 1962.

Schacht J. *The origins of Muhammadn jurisprudence*. – London, New York, 1950.

Schröder R. *Lehrbuch der Deutchen Rechtsgeschichte*. – Berlin, Leipzig, 1922.

Sileniece V. *Polijas valsts un tiesības feodālisma periodā*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1992.

Sprandel R. *Verfassung und Gesellschaft im Mittelalter*. – Padeborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöning Verlag, 1994.

Stelzer W. *Zum Scholarenprivileg Friedrich Barbarossas* (Authentica "Habita"). Deutsches Archiv für Erforschung Mittelalters 34, 1978, S. 123–125

Straubergs K. *Latviešu buramie vārdi.* I sēj. – Rīga,: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939.

Straubergs J. *Rīgas vēsture*. – Rīga: Grāmatu draugs, [b. g.].

© Tiesu namu aģentūra

Stubbs W. *Select Charters and Other Illustrations of English Constitutional History from the Earliest Times to the Regn of Edward I.* – Oxford, 1951.

Šterns I. *Latvijas vēsture. 1290.–1500*. – Rīga: Daugava, 1997.

Švābe A. Cīņa par Latvijas tiesībām. Grām.: *Latvijas kultūra*. Rakstu krājums. – [b. v.]: A.Klāvsona apgāds, 1948.

Švābe A. *Latviešu tiesību vēsture*. I daļa. – Rīga, 1932.

Švābe A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*. – Rīga: Jāņa Rozes izdevniecība, 1935.

Thompson E.A. *Romans and barbarians: The decline of the Western Empire*. – Madison, 1982.

von Tornaw N. *Das moslemische Recht aus den Quellen dergestellt*. – Leipzig, 1855,

Treggiari S. *Roman marriage: Iusi coniuges from the time of Cicero to the time of Ulpian*. – Oxford, 1991.

Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos. – Rīga: SIA Divergens, 2001.

Vats V.M. *Islāms.* Īsa vēsture. – Rīga: Nordik, 2002.

Viduslaiku vēsture. I sējums. – Rīga: Zvaigzne, 1971.

Vinogradoff P. *Roman Law in Medieval Europe*. – Oxford, 1929.

Waitz G. *Das alte Recht der Salischen Franken*. – Berlin, 1846.

Wallace-Hadrill J.M. *The barbarian West 400–1000*. – London.

Watt M.T., Welch A.T. *Der Islam*. – Berlin:Verlag W. Kohlhammer, 1980.

Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. – Tübingen: J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), 1980.

Weimar P. *Zur Doktorwurde der Bologneser Legisten. Aspekte europäischer Rechtsgeschichte*. – Frankfurt am Main, 1982.

Wellhausen P. *Die Ehe bei den Arabern*. – Göttingen, 1893.

Wieacker F.A. *History of Private Law in Europe*. – Oxford: Claredon Press, 1995.

Wolf A. *Gesetzgebung in Europa 1100–1500 zur Entstehung der Teritorialstaaten*. – München: Verlag C.H.Beck, 1996.

Zippelius R. *Geschichte der Staatsideen*. – München: Verlag C.H.Beck, 1991.

Zweigert K., Kotz H. *An Introuduction to Comparative Law*. – Oxford: Clarendon Press, 1987.

© Tiesu namu aģentūra

Абу Наср аль Фараби. *Слово о класификации наук*. Философские трактаты. – Алма-Ата, 1970.

Абу Наср аль Фараби. *Сущность "Законов" Платона*. – Алма-Ата, 1985.

Августин Аврелий. *О граде Божием*. – Москва, 1994.

Аннерс Э. *История Европейского права*. – Москва: Наука, 1996.

Антология мировой правовой мысли в пяти томах. I том. – Москва: Мысль, 1999.

Антология мировой правовой мысли в пяти томах. II том: Европа V–XVII вв., рук. проекта Г.Ю.Семигин. – Москва: Мысль, 1999.

Арон Р. *Этапы развития социологической мысли*. – Москва: Прогресс, 1993.

Бемер Г. *Иезуиты*. Ли Г.Ч. *Инквизиция*. – Санкт-Петербург, Москва: Полигон-АСТ, 1999.

Берман Г.Дж. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: Издательство Московского университета, 1998.

Блок М. *Апология истории*. – Москва, 1973.

Блок М. *Феодальное общество*. – Москва: Издательство им. Сабашниковых, 2003.

Вебер М. *Аграрная история древнего мира*. – Москва: Канон-Пресс-Ц, 2001.

Вебер М. *История хозяйства. Город*. – Москва: Канон Пресс Ц, 2001.

Виноградов В. *Римское право в средневековой Европе*. – Санкт-Петербург, 1910.

Гуревич А. *Норвежское общество в раннее средневековье*. – Москва, 1977.

Давид Р., Жофре-Спинози К. *Основные правовые системы современности*. – Москва: Международные отношения, 1998.

Данилова Г.М. *Аламанское и баварское общество VIII и начала IX вв.* – Петрозаводск, 1969.

Документы по истории университетов Европы XII–XV вв. – Воронеж, 1973.

Дюрант В. *Цезарь и Христос*. – Москва: Крон-Пресс, 1995.

© Tiesu namu aģentūra

Живелегов А. К. *Средневековые города в заподной Европе*. – Петербург, 1902.

Из истории шведского народа и государства – первые описания и законы. – Москва, 1999.

Ильинский Н.И. *История государства и права зарубежных стран*. Курс лекций. – Москва: Издательство деловой и учебной литературы, 2003.

История государства и права зарубежных стран. Под ред. О.А.Жидкова и Н.А.Крашенинниковой. Часть 1. – Москва, 1997.

Кашанина Т.В. *Происхождение государства и права. Современные трактовки и новые подходы*. – Москва: Юрист, 1999.

Коран. – Москва, 1990,

Куманецкий К. *История культуры древней Греции и Рима*. – Москва: Высшая школа, 1990.

Ле Гофф Ж. *Другое средневековье*. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2002.

Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада*. – Москва: и.г. "Прогресс", 1992.

Лозинский С. *История испанской инквизиции*. – Москва, 1994.

Максуд Р. *Ислам*. – Москва: Торговый дом ГРАНД, 2000.

Мейкок А. *История инквизиции*. – Москва: Олма-Пресс, 2002.

Миркина З., Померанц Г. *Великие религии мира*. – Москва: РИПОЛ, 1995.

Мифология Британских островов. – Москва: Эксо Terra Fantastica, 2003.

Омельченко О.А. *Всеобщая история государства и права*. Т. I. – Москва, 1998.

Петрушевский Д.М. *Великая Хартия Вольностей*. – Москва, 1915.

Петрушевский Д.М. *Очерки из истории средневекового общества и государства*. – Санкт-Петербург: ГА, 2003.

Покровский И.А. *История римского права*. – Санкт-Петербург, 1998.

Поньон Э. *Повседневная жизнь Европы в 1000 году*. – Москва: Молодая гвардия, 1999.

© Tiesu namu aģentūra

Рулан Н. *Юридическая антропология*. – Москва: Норма, 1999.

Салическая правда (Lex Salica). Пер. Н.П.Грацианского, под ред. В.Ф.Семенова. – Москва, 1950.

Санфилиппо Ч. *Курс римского частного права*. – Москва: БЕК, 2002.

Стриннгольм А. *Походы викингов*. – Москва: Транзиткнига, 2003.

Сюкияйнен Л.Р. *Мусульманское право*. – Москва: Издательство "Наука", 1986.

Тарнас Р. *История Западного мышления*. – Москва: Крон-Пресс, 1995.

Филипс А. А. Б. *Законы жизни мусульман. Эволюция фикха*. – Москва: Умман, 2002.

Флори Ж. *Идеология меча*. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999.

Хадиси Пророка. – Москва: Рипол Классик 2003.

Хрестоматия по всеобщей истории государства и права. – Москва: Юрист, 1996.

Хрестоматия по истории государства и права. – Москва, 1958.

Цвайгерт К., Кётц Х. *Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права*. Том 1. – Москва: Международные отношения, 1998.

Черниловский З.М. *История феодального государства и права*. – Москва: Всесоюзный Юридический заочный институт, 1959.

Шпренгнер Я., Институрис Г. *Молот ведьм*. – Москва: Интербук, 1990.

Яспер К. *Смысл и назначение истории*. – Москва: Ресублика, 1994.

© Tiesu namu aģentūra

Tiesību avotu un papildavotu rādītājs

A

Akuzācija 34, 65
Alamaņu tiesa 30, 57
Alarika breviārs (sk. arī *Brewarium Alaricianum*) 89, 236, 275
Alfrēda Lielā tiesa 38
12 apustuļu doktrīnas 153
Ariānisms 32, 160, 166, 170
Asinsatriebība, vaidu tiesības 25, 26
Asīze 75–77, 91
Assisa de Armis 76
Assisa de Foresta 76

B

Barbaru tiesas 16, 19, 27, 30, 31, 34–36, 38, 42, 43, 45, 62, 67, 317
Barbaru tiesības 15, 16, 24, 33
Bavāriešu tiesa 16, 30, 36
Bīskapu jurisdikcija (*episkopis audientia*) 156, 157, 170
Boloņas kanonisko tiesību skola 255
Borkearten 64
Bovē tiesības 90, 92
Breviarium Alaricianum (sk. arī Alarika breviārs) 89
Breviarium extravagantium 256
Būgenhāgenas baznīcas noteikumi 314

C

Cilts paražu tiesības 15, 18, 19, 211
Communis opinio doctorem 264
Constitutiones apostolicae 157
Corpus iuris civilis (sk. arī Justiniāna kodifikācija) 133, 142, 195, 240, 247, 248, 262, 266, 271
Cupientes 93
Četru pilsētu likumi (*Leges Quattuor Burgorum*) 301

© Tiesu namu aģentūra

TNA GRĀMATA

D

Decretales Gregorii IX, arī *Liber decretalium extra decretum Gratiani* 257
Dekretālijas 44, 195, 196, 217, 223, 256, 257
Dekrētisti 186, 192–195, 197, 198, 217, 254–256, 261, 276
Dekrēts (-i) (*decretum*) 41, 86, 113, 117, 152, 156–158, 169, 179, 188, 193, 196, 199, 200–202, 206–208, 215, 224, 228, 232, 242, 253, 254, 324, 328
Dieva miers 317
Dieva tiesa, ordālijas 29, 80, 150, 219, 226, 227, 231, 309, 328, 346, 348
Digestas 217, 236, 238–240, 248, 251, 264, 265, 272, 276
Doktrīna 10, 100, 153, 156, 159, 160, 164, 184, 192, 199, 201, 208, 215–218, 220, 221, 224, 265, 273, 349, 351, 353, 372

E

Ebreju tiesības 336
Edikti 16, 34, 39, 41, 84, 115, 240, 241
Etelberta tiesa 36, 56, 67

F

Feodālās tiesības 15–17, 109, 211
Feodu grāmatas (sk. arī *Libri Feodorum*) 142
Figh 335, 342
Fogta tiesa 298, 299
Francijas 1804.gada civillikums 274, 275
Frīdriha I Barbarosas privilēģijas Lībekai 297
Fuero Juzgo (sk. arī *Liter Judicum*) 334

G

Glanvila (*Glanvill*) 74, 75, 143
Glosas 142, 239, 246, 251, 254, 261, 278
Glossa ordinaria 251
Glosteras statūts 82
Gotingenes kodekss 316
Graciāna Dekrēti 191, 192, 195, 209, 216, 253, 254
Grēku nožēlošanas grāmata 171–173, 192
Gutalags 31, 42–44, 54–57, 61, 62, 68

© Tiesu namu aģentūra

H

Hadisi 350–352
Hadriana 174
Hamburgas-Rīgas tiesības 313, 326
Hanzas recesi 307, 308, 316
Harta (-as) 71, 78–80, 104, 147, 242, 286, 309, 317
Heinriha Lauvas privilēģijas Lībekai 284, 293
Henrija I likumi (*Leges Henrici Primi*) 73, 75
Hermas mācītājs 153
Herstalas kapitulārijs 174
Hipolita kanoni 154
Hispana 158, 159, 174

I

Idžma 349, 352, 353
Impērijas zemes miers, Vācu 70, 101
Inē tiesa 38, 50
Investitatūra 113, 114, 121, 124–126, 137, 139, 181, 183–185, 188, 220

J

Jitlandes likumi 43
Jūras tiesības 96, 308
Justiniāna kodifikācija (sk. arī *Corpus iure civilis*) 94, 143, 145, 195, 217, 235, 236, 238, 240, 248, 252, 275, 276

K

Kanoni 174, 185–188, 191, 192, 195, 200, 231, 253
Kanoniskās tiesības (*ius caconicum*) 15, 17, 36, 44, 62, 70, 71, 85, 93, 119, 134, 136, 147–232, 237, 253–259, 263, 276, 278, 309, 310, 314, 316, 326, 334–336, 347
Kanoniskie krājumi 158, 161, 178, 179, 183, 186, 187, 195
Kapitulāriji 15, 16, 34, 39, 41, 60, 174
Kā gūt vēlamo no tiesību normu avotiem 341, 351
Kāzu reglaments 313, 316
Kijas 349, 352, 353

© Tiesu namu aģentūra

TNA GRĀMATA

Klērendonas asīze 75, 76
Klērendonas konstitūcija 76
Klementīnes 195
Komūnas tiesības 308
Konstitūcija 41, 107, 116, 129, 176, 199, 236, 240, 294, 309
Korāns 332, 338, 339, 342–346, 348–353, 367, 369–378, 380, 382
Krievu tiesa 31
Kutumi (*coutumes*) 93, 94

L

Landslāgs 105
Lex Burgundionum 35
Lex Ripuaria 35, 54, 58
Lex Sacsonicum (sk. arī Sakšu tiesa) 35
Lex Salica (sk. arī Saliešu tiesa) 24, 27, 30, 33, 35, 44, 45, 47, 49–54, 57–61, 63, 64, 66–68
Lēņa grāmata 110, 111
Lēņu paražas 90, 139, 145, 206
Lēņu tiesības 15, 16, 39, 70, 78, 86, 91, 92, 96, 99, 102, 103, 107, 109–114, 116, 118, 120–122, 125, 126, 131–137, 139, 141–143, 145, 211, 215, 232, 264, 275, 309, 326
Lībekas–Rēveles tiesības 307
Lībekas statūti, arī Lībekas tiesības 288,–290, 292, 293, 307, 308, 311–314, 316, 318, 323, 325
Liber Papiensis 142
Liber Sext 195, 258
Libri Feudorum (sk. arī Feodu grāmatas) 124, 142, 143
Libri legales 143
Lielā asīze 75, 77
Lielā brīvību harta (*Magna Carta Libertatum Anglie*) 71, 78, 82, 84, 129, 133, 199
Liter Judicum (sk. arī *Fuero Juzgo*) 334
Livonijas spogulis 103, 132, 290

© Tiesu namu aģentūra

M

Magdeburgas šefenu runas 292
Magdeburgas tiesības 284, 289–293, 296
Mandāts (-i) 147, 328
Manoriālās tiesības 111, 112, 114
Minsteres sodu grāmata 311
Mozus bauslība 152, 154
Musulmaņu tiesību doktrīna 349, 351, 353
Musulmaņu tiesību principi 351, 354, 358, 379

N

Namnieku runas (*Petri-Bursprache*) 295
Northemptonas asīze 75, 76

O

Opera omnia 262
Ordonanses 90, 93, 94, 149, 240, 275
Ordonnances des roys de France 90

P

Par Anglijas likumiem un paražām
(*De Legibus et consuetudinibus Anglie*) 81, 135
Par Anglijas paražu un karaļvalsts tiesībām
(sk. arī Glanvila) 75
Paražu tiesības 9, 15–19, 22, 23, 26, 30, 31, 34, 36, 38–41, 44, 45, 56, 57, 61, 62, 70, 73, 90, 94, 103, 120, 125, 135, 142, 145, 167, 193, 206, 207, 210, 211, 215, 236, 264, 275, 277, 284, 286, 322, 324, 341
Pareizs krājums 350
Pasaules loks (*Heimkringla*) 31
Pāvesta diktāti 113, 183, 184
Pelēkā zoss (*Graga*) 31, 42
Pilsētas statūti 70, 286, 288
Pilsēttiesības, arī pilsētas tiesības 17, 78, 96, 97, 104, 212, 232, 240, 243, 264, 283, 285–291, 298, 301, 308–312, 316, 321, 322, 326, 328

© Tiesu namu aģentūra

Poļu taisnība jeb Poļu tiesa 31
Pravieša hadisu krājums 350
Precedentu tiesības 18, 78, 205, 265
Pseidoisidora dekretālijas (sk. arī Viltusisidora dekretālijas) 44, 158, 159

R

Romiešu tiesības 16, 30, 34–36, 39, 41, 42, 45, 50, 69, 71, 83, 87–89, 93–95, 101, 105, 137, 142–144, 149, 153, 161, 167, 198, 204, 211, 215-218, 233–240, 245, 247, 251–253, 255, 256, 258–266, 270–278, 296, 309, 312, 322, 324

S

Sakšu spogulis (*Sachsenspiegel*) 8, 90, 96, 103, 120, 121, 132, 136, 137, 141, 142, 143, 212, 290–292, 323, 326
Sakšu tiesa (sk. arī *Lex Sacsonicum*) 30
Saliešu tiesa (sk. arī *Lex Salica*) 16, 30, 36, 53, 55, 59, 63, 125
Skenninge-Stadga 62, 105
Skra (Novgorodas tirgotāju sētas tiesības) 307
Speculum iudiciale 258
Stabilimentum super judaeos 93
Standart gloss 258
Starppilsētu līgumi 287
Statuta von Melun 93
Statute of Treason 80
Statūti 7, 70, 74, 82, 93, 97, 98, 147, 243, 252, 259, 282, 287, 288, 290, 294, 295, 302, 305, 308, 309, 313, 328
Statutum Kanuti regis de homicido 104
Summa 68, 194, 251, 257
Summa Elegantius 255
Summa Parisiensis 255
Sunna 340, 341, 349–353, 362, 363, 368–372, 374–378, 380, 381
Šariats 346, 349, 350, 354, 361, 377
Šonenas tiesības 43
Šrāgas 305, 306
Švābu spogulis (*Schwabenspiegel*) 8, 103, 132, 137, 141

© Tiesu namu aģentūra

T

Tabu 23, 368, 373
Taisnīguma tiesības Anglijā (*law of equity*) 87
Tiesību grāmatas (*Rechtsbücher*) 16, 103, 104, 290
Tiesību spogulis (*Rechtsspiegel*) 16, 96, 103, 112
Tirgotāju paražas 286, 301
Traditio apostolica 153, 154
Traes ancien coutumier de Normandie 135
Trulles sinodes kanoni 161

U

Upsalas tiesa 43, 55

V

Vācu tiesību spogulis (*Deutschenspiegel*) 103, 132, 136
Verdenas līgums 32, 87, 120, 124
Vestminsteras statūts I 82
Vestminsteras statūts II 82
Vestminsteras statūts III 82
Viltusisidora dekretālijas (sk. arī Pseidoisidora dekretālijas) 158
Vispārējās tiesības Anglijā (*common law*) 71, 74, 78, 84–87, 276
Vispārējie tiesību principi 259, 261, 276, 278, 292
Vormsas konkordāts 70, 185, 186

W

Writs (karaļa vēstules) 73–76, 80, 85, 86

Z

Zelta bulla (*Goldene bulle*) 99, 100, 123
Zelta summa (*Summa aurea*) 194, 158
Zemes likumi 15, 138
Zemes mieri 15, 62, 68, 77, 97, 98, 101, 102, 104, 105, 188, 286, 317
Zemes tiesības 15–17, 27, 39, 43, 70, 74, 76, 78, 82, 85, 86, 90, 92–94, 96, 99, 101–105, 111, 112, 122, 132, 133, 140, 141, 143, 211–213, 215, 231, 232, 264, 284–287, 290, 292, 299, 301, 316, 321, 323, 326, 328, 329, 365

TNA GRĀMATA
© Tiesu namu aģentūra

Personu rādītājs

A

Abū Bakrs 339, 343, 350
Abū Hanīfs 351
Abū Musa al Ašari 381
Abū Sauds 384
Aco 239, 250, 251
Adriāns I 174
Adriāns IV 140
Ahmeds ibn Hanbals Aš Šaibani 352, 353
Akursijs 143, 239, 250, 251
Akvīnas Toms 93
Akvitānijas hercogs Vilhelms 180
Al Askalani 341
Al Buhari 340, 350
Al Hafejī 352
Al Mavardī 373
Al Šāfijī 353
Alariks 37, 89, 235
Alciāts Andrē 239, 270
Alfrēds Lielais 37, 38, 71
Alī 349, 350
Althauzs Johans 272
Andreass Johaness 258
Anhalts Heinrihs fon 103
Anners Ērihs 27, 38, 40, 113, 261, 265, 286
Ataulfs 40
Ābers Benno 41, 65

B

Bekets Tomass 76
Bermans Herolds 69, 89, 143, 264, 283
Bernārs no Pāvijas 256, 257
Bertrams no Mecas 255

© Tiesu namu aģentūra

Bloks Marks 114
Blondels Dāvids 159
Bomanuārs Filips de 90, 92, 144, 275
Bonifācijs VIII 195, 196, 199
Braktons Henrijs 81, 84, 275, 276
Brandeidžs Džeimss 151
Bulgārs 97, 241, 249, 250, 252

C

Cazijs Ulrihs 270
Cēringens Konrāds 302
Cēringenu dinastija 302
Cicerons 245, 271
Cvinglijs Ulrihs 268, 269

D

Damasijs I 158
Davids Renē 84, 88, 347, 349, 350
Digī Leons 21
Diokletiāns 115, 155
Dionīsijs Gotofrēds 272
Dionīsijs no Eksigas 158, 174
Dirkhems Emīls 21
Donells 271
Duarēns 271
Durants Vilhelms 228, 258

E

Edgars Mierīgais 181
Eduards Grēksūdzētājs 71
Eduards I 82
Eduards Vecākais 64
Engelss Frīdrihs 107, 108
Etelberts 36, 38, 67
Ēbels Vilhelms 27, 38, 41, 96, 291, 293, 313, 319, 329
Ēriks IV Plogpennigs 288, 307

© Tiesu namu aģentūra

F

Feodosijs II 117
Filipa Abū Amina Bilala 350
Filips II Augusts 90, 91, 93, 97, 135
Filips IV Skaistais 90, 199
Finnians 172, 173
Freids Zigmunds 20
Frīdrihs I Barbarosa 96–98, 129, 134, 135, 242, 249, 294, 297, 300
Frīdrihs III Habsburgs 135

G

Gajs Jūlijs Cēzars 40
Gaups Ernests Teodors 283, 285
Gelāsijs I 164
Glanvils Ranalfs 81, 84, 135, 275
Graciāns 117, 151, 152, 187, 191–193, 197, 200, 201, 203, 205–209, 215–217, 220, 224, 227, 253–258
Gregors I Lielais 158, 166, 180
Gregors VII 113, 151, 181–185, 208
Gregors IX 195, 196, 223, 225, 257
Gregors XIII 195, 196
Grīnbergs Gustavs 25
Gutrums 37

H

Haloanders Gregors 272
Hatenhauers Hanss 38, 90, 103, 221, 260, 332, 333, 335
Hēgelis Georgs 7
Heideberts II 324
Heinrihs III 113, 181, 302
Heinrihs IV 70, 97, 184, 185, 302
Heinrihs V 185, 240, 302
Heinrihs Lauva 284, 285, 290, 293, 294, 303
Heinrihs no Sasas, arī *Hostiensis* 257, 258
Hengists 37
Henrijs I 11, 73–75, 82, 286
Henrijs II 75–77, 79–82, 97

© Tiesu namu aģentūra

Hilderihs 32
Hlodvigs 32, 33, 118
Homērs 279
Horsa 37
Hugo 97, 241, 249
Hugučo 193, 194, 255
Hūbners Rūdolfs 7

I

Ibn Sīna 333
Indriķis Vācietis 120, 124
Inē 38, 68

J

Jakobs no Ravennas 260
Jānis Bezzemis 11, 78, 199
Jānis Briesmīgais 11
Jēkabs (Irnērija skolnieks) 97, 241, 249
Jēzus Kristus 141, 150–152, 335
Justiniāns 82, 143, 145, 180, 195, 197, 215, 217, 235, 236, 240, 247, 259, 271–273

K

Kalvins Žans 269
Kammlers Hanss 107
Kapetingu dinastija 135
Karolingu dinastija 107, 130, 173, 176
Kašaņina Tatjana 110
Kārlis II Plikgalvis 120, 124
Kārlis IV Luksemburgs 123, 276
Kārlis Lielais 33, 35, 40, 44, 46, 48, 102, 112, 119, 120, 124, 131, 170, 173–176, 180, 221, 286, 293, 332
Klippings Ēriks 104
Klīve Visvaldis Varnesis 344, 352
Konrāds II 129, 142

© Tiesu namu aģentūra

Konstantīns I 155, 156
Košakers Pauls 261
Kristians I 104
Kristofers, Dānijas 104
Krodehilde 32

L

Leons I 163
Leons VIII 170
Leons IX 181
Līberihs Haincs 25
Lotars I 120, 124
Lotars III 142
Ludviķis VI 282
Ludviķis VII 126
Ludviķis IX Svētais 90
Ludviķis XII 94
Lulls Raimunds 260, 261, 266
Luters Mārtiņš 268, 269

M

Magnuss Ēriksons 105, 138
Magnuss Laduloss 62, 105
Magnuss Lagabotirs 105
Maksimiliāns I 277
Manheims Karls 109
Margarēta, Dānijas 104
Markss Kārlis 10, 107, 136
Martels Kārlis 112, 117, 119
Māliks ibn Anāss 351–353
Mārtiņš (Irnērija skolnieks) 97, 241, 249, 250
Mārtiņš de Fano 252
Merovingu dinastija 32, 94, 130
Miteiss Heinrihs 25, 38
Mozus 136, 141, 152, 154, 155, 163, 311, 335–337, 343
Muhameds 332, 335, 337–343, 346, 349–354, 362, 367, 372, 376, 377, 380

© Tiesu namu aģentūra

N

Nerons 155
Nikolajs II 180

O

Oberts de Orto 142
Odo 180
Odofreds 250, 251, 256
Omars ibn al Hatabs 381
Omeijādu dinastija 350
Osmāns 343, 344, 350
Otons I Lielais 96, 125, 170, 324
Otons III 181

P

Paukapalē 254
Petrarka 270
Pīlijs 143
Pipins Īsais 33, 116, 171
Pistoja Sīnuss de 265
Placentīns 143, 239, 250
Planitcs Hanss 299
Platons 233, 245–247, 268, 333
Puselli Žerards 255

R

Raimonds no Penafortas 257
Repgovs Eike fon 90, 96, 103, 132, 143
Ričards I 137
Roterdamas Erasms 268
Rufīns 197, 255

S

Sasoferrato Bartolo de 207, 210, 262, 263
Savinji Frīdrihs Karls fon 7, 260
Selima I 383

© Tiesu namu aģentūra

Seviljas Isidors 117, 159, 213, 237
Sicīlijas Rodžers II 97
Silvestrs II 332
Sjukijainens Leonīds 347
Stefans II 117
Suleimans Likumdevējs 383
Sv. Ambrozijs 163
Sv. Augustīns 18, 117, 163, 192
Sv. Benedikts 168, 180
Sv. Pāvils 152, 161
Švābe Arveds 33, 285, 292

T

Tako Karols de 142

V

Vaics Georgs 46, 51, 52
Valla Lorenco 270
Vēbers Makss 7, 107, 120, 233
Vilhelms I Iekarotājs 69, 71–73, 75, 112, 122, 137, 286
Villibrods 166
Vormsas Burhards 172, 178

Z

Zihards Johans 7
Zoms Rūdolfs 151

© Tiesu namu aģentūra

TNA GRĀMATA